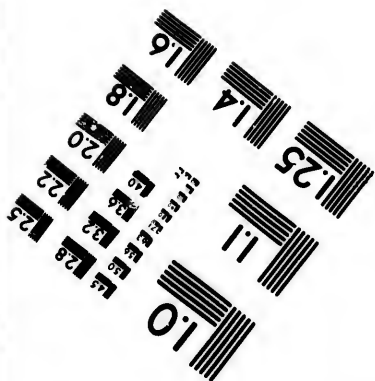
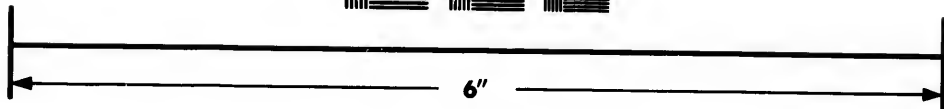
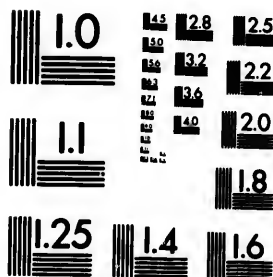

**IMAGE EVALUATION
TEST TARGET (MT-3)**

**Photographic
Sciences
Corporation**

23 WEST MAIN STREET
WEBSTER, N.Y. 14580
(716) 872-4503

LE 28 25
EE 37 22
E 20
LB

**CIHM/ICMH
Microfiche
Series.**

**CIHM/ICMH
Collection de
microfiches.**

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

10
57

© 1982

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

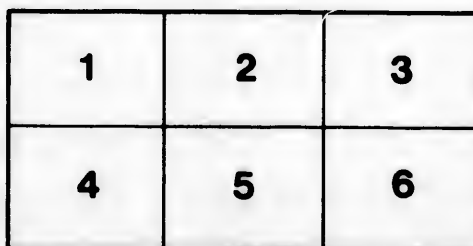
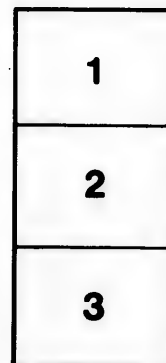
Library Division
Provincial Archives of British Columbia

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol $\rightarrow$ (meaning "CONTINUED"), or the symbol ∇ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

Library Division
Provincial Archives of British Columbia

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

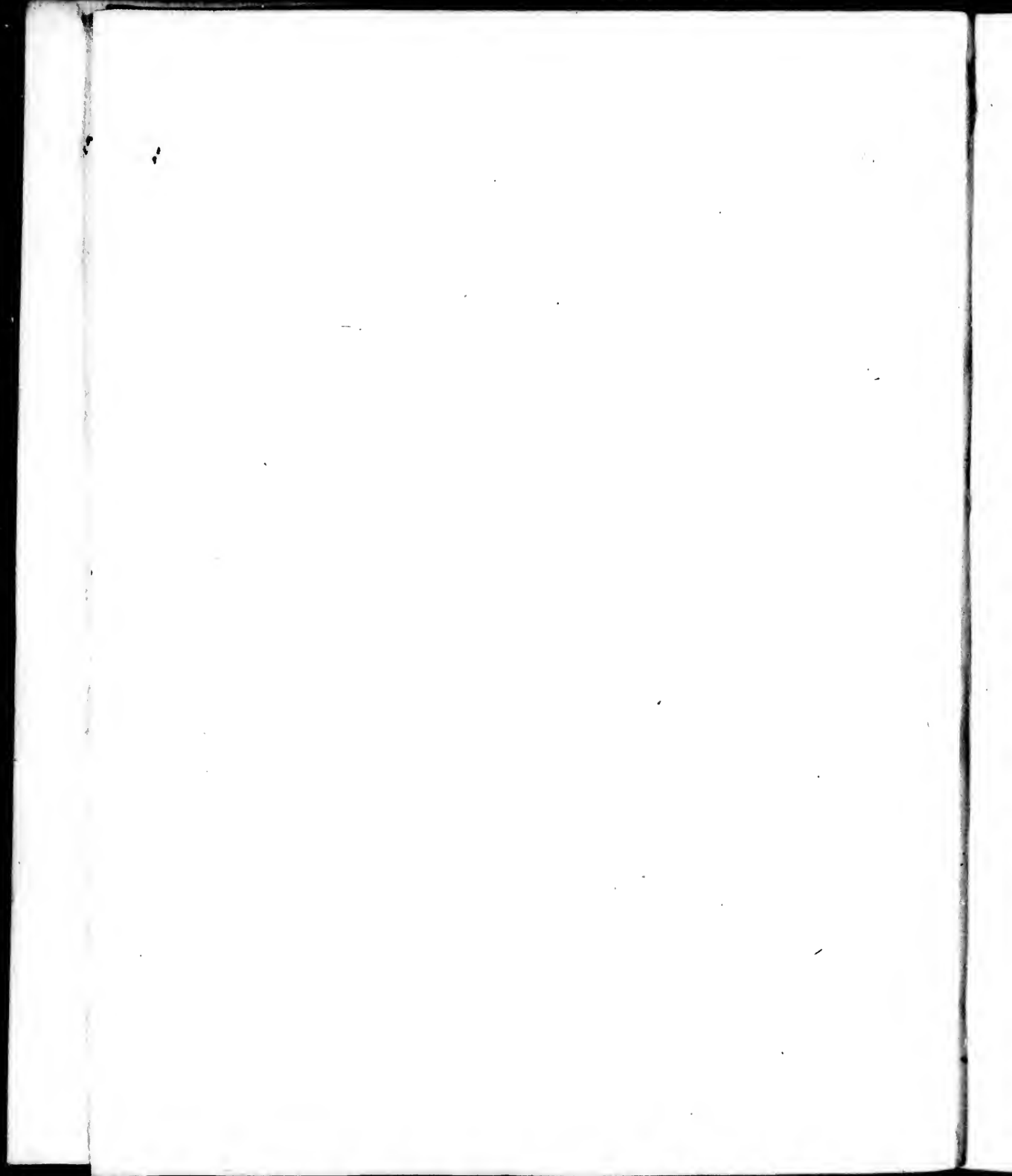
Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole $\rightarrow$ signifie "A SUIVRE", le symbole ∇ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

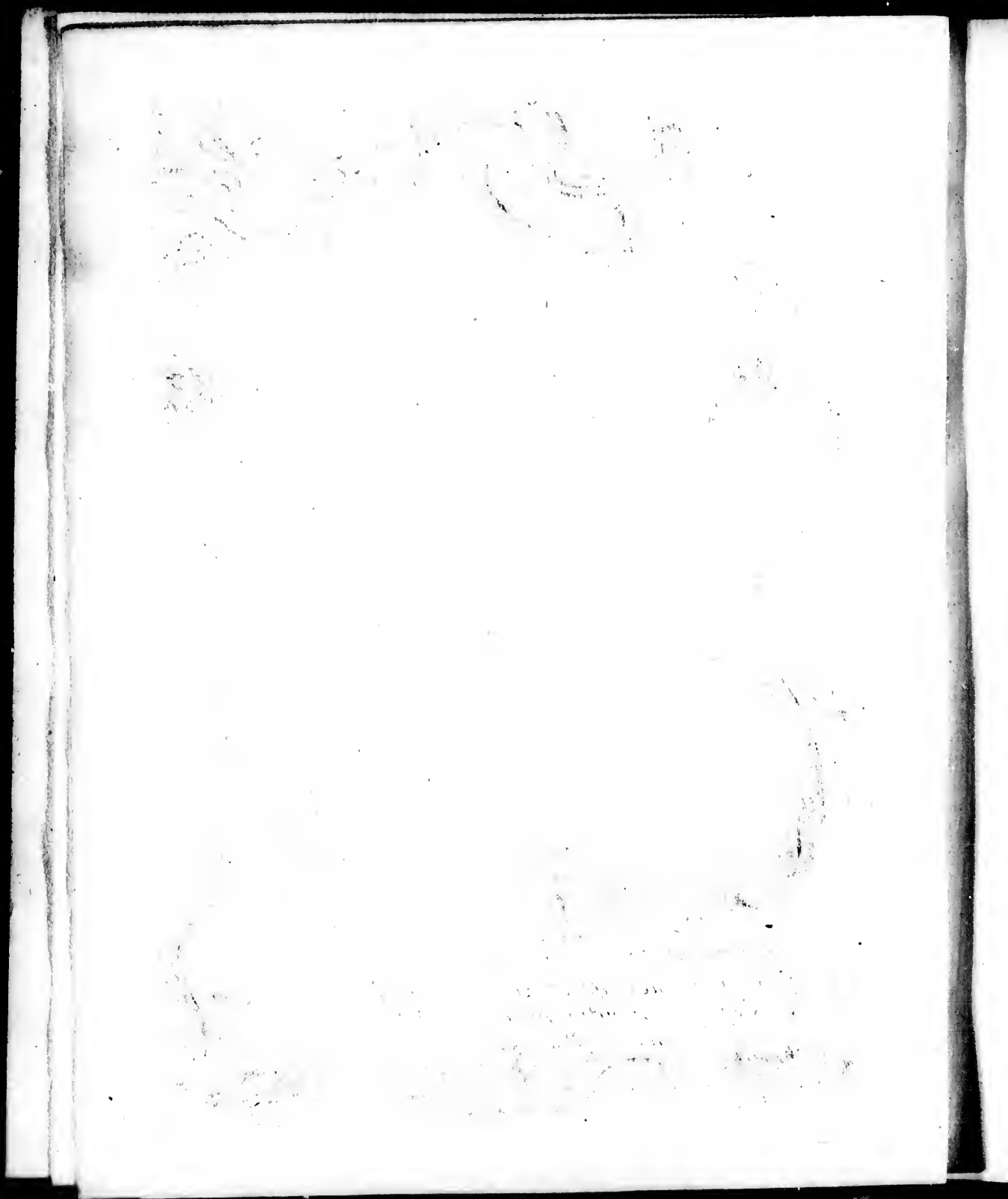
ails
du
diffler
une
page

rata
eure,
à

O Here, hoe groot zyn uwe Werken.....
Een onvernuytig man en weet daar niet
van. Psalm 92 v. 6. 7.

BESCHRYVING
V A N
Y S L A N D,
GROENLAND
E N D E
S T R A A T D A V I S.

Bevattende zo wel ene bestipte bepaling van de ligging en grote van die Eilanden, als een volledige ontvouwing van hunne inwendige gesteltenis, vuurbrakende Bergen, heete en warme Bronnen enz. een omstandig Bericht van de Vruchten en Kruiden des Lands; van de wilde en tamme Landdieren, Vogelen en Visschen, de Visvangst der Yslanders en hunne onderscheide behandeling, toebereiding en drogen der Visschen, voorts het getal der Inwoonders, hunnen Aart, Levenswyze en Bezigheden, Woningen, Kledingen, Handteering, Arbeid, Veeloedery, Koophandel, Maten en Gewichten, Huwelyks Plechtigheden, Opvoeding hunner Kinderen, Godsdienst, Kerken en Kerkenbestuur, Burgerlyke Regeering, Wetten, Strafoeffeningen en wat wyders tot de kennis van een Land vereischt word.

Door den Heer

J O H A N A N D E R S O N,

*Doctor der Beide Rechten, en in Leven eerste Burgermeester
der vrye Keizerlyke Ryksstad Hamburg.*
Verrykt met Platen en een nieuwe naauwkeurige Landkaart der ontdekkinge, waar van in dit Werk gesproken word.

Uit het Hoogduits vertaalt.

D O O R

J. D. J.

Waar by gevoegt zyn de Verbeteringen
Door den Heer NIELS HORREBOW,
Opgemaakt in zyn tweejarig verblyf op Ysland.

Te A M S T E R D A M,
By J A N v A N D A L E N, Boekverkoper op de Colveniersburgwal
by de Staalstraat. 1756.

V O O R R E D E
V A N D E N
S C H R Y V E R.

In veel malen ik by my zelven in ernstige overweging genomen heb, hoedanig de grote Schepper des Hemels en der Aarde den rykdom zyner mogendheid, wysheid en goedertierenheid zo min in de ruuwste noordelyke landen, als in de zagter, zoeler en warmer gewesten niet onbetuigt gelaten heeft; hoedanig de wonderen der natuur aldaar even zo overvloedig, als elders voorkomen, en den opmerkzamen beschouwer zelfs op ene byzondere wyze, mitsdien ook des te meer vermaken en des te krachtiger tot het loven en pryzen des Allerhoogsten aansporen; ja hoedanig eindelyk de menschen aldaar op een even zo merkwaarde, offchoon in zich ruwer en als het ware bevrozener wyze, in de tot hun onderhoud en bestaan onontbeerlyke gereedschappen en hantering als de bequamer gelegen en beter opgevoede volkeren, naar hunne omstandigheden, hunne menschelykheid betonen: heeft het my niet weinig ter harte gegaan, daarby teffens te moeten opmerken, hoe zulks alles, zo wel van de inwoonders, uit hoofde hunner grove ongeschiktheid, als van de buitenlanders, uit hoofde hunner onverantwoordelyke onachtzaamheid en verfoeyelyke geringachting, tot hier toe niet naar behoren overwogen en derhalven niets bondigs van deze opmerkingwaardige gewesten de beschaafde waereld door den druk bekent gemaakt is. Dit heeft my ook des te nadrukkelyker aangedreven, daarnaar, zo vele myne omstandigheden toelieten, des te vlytiger te vragen, te vorschen, en 't gunt ik deswegens vernam, zonder uitstel, om het der vergetelheid te ontrukken, op papier te brengen.

Voor weinige jaren genoot ik, door hulp van een goeden vriend, 't geluk en genoeg, by gelegenheid van de nieuwe volkplantingen, ten dien tyde door de Denen niet verre van de Straat Davis opgerecht, van die gewesten uit verscheiden, welke aldaar een tyd lang geweest zyn, iets meer en beter, dan men 'er tot noch toe van wist, te vernemen en vroed te worden, 't geen ik dan ook voornemens ben, by deze beschryving te voegen. Ten zelven tyde en zedert heb ik my inzonderheid beyvert, van het grote en in veelerly opzichten merkwaardig eiland YSLAND, in plaats van de verminkte, gebrekkige, verouderde en met talloze grove verdichtzelen verdorven berichten, waar mede men zich tot nu toe

V O O R R E D E V A N D E N S C H R Y V E R .

heeft moeten vergenoegen, iets nieuwer, gewigtiger, volkomener en grondiger in 't daglicht te stellen. Hiertoe is my de hoofd-handel, welke van en met dit eiland gedreven word, naar wensch van dienst geweest, nadien jaarlyks verscheide schippers, gelyk ook enige onderkooplieden van daar met Flackvisch, Traan en dergelyke lynrecht naar de aan de Elve gelegen koninglyk deensche vesting **GLUCKSTADT** komen, waarvan zich de een en andere, vermits zy de medegebragte waren aan zekere kooplieden onzer hamburgsche beurs verkopen, gemeenlyk, om de bedongen gelden te ontfangen, in persoon te Hamburg laten vinden. Uit dezen heb ik de opmerkzaamsten by my ontboden en nu door veel vragen, dan door het vertonen van verscheide *Naturalia* uit myne geringe voorraad, hen genoopt, dat zy, 't geen hun van den **NATUURLYKEN** en **POLITIKEN TOESTAND** van dat eiland, inzonderheid van deszelfs **ZUIDELYKE** en **OOSTELYKE KUSTEN** (van welke eigentlyk de waren komen, waarmede met de hamburgsche kooplieden handel gedreven word) mitsgaders van de aldaar plaats hebbende **HANTERING** en **HANDEL** uit eige ondervinding bekend was, my naauwkeurig en omstandig verhaalden. 't Gunt ik nu dus, van hun te weten ben gekomen, en 't geen my ook daarenboven van **YSLAND** zeker bekend was, heb ik in den beginnen slechts tot myn eigen genoegen kortelyk aangetekent; naderhand echter tot opwekking myner kinderen (op dat zy namelyk de vele grotere weldaden en gemakken, waarmede de milde Schenker alles goeds ons en ons vader: . . . . . boven hun naar ziel en lighaam begiftigt heeft, des te leven: . . . . . mogten erkennen en in de genieting derzelve tot des te dieper eerbied en dankbaarheid aangespoort worden) in enige orde gebragt en met bygevoegde aanmerkingen, uit de natuurkunde en andere wetenschappen ontleent, trachten op te helderen en nutter te maken. Thans, nu enige vrienden, beminnaars van de natuurkunde en hunnen Schepper, welke iets van myn zamenstel gezien hebben, my verzekerden, dat 't zelve, wanneer het in druk was, waarschyndlyk noch vele andere gelykgezinden tot een niet onaangenaam naricht en opwekking ter navolging en verbetering naar hunne betere gelegenheid, teffens ook tot verdere verheerlyking van den groten Schepper, zoude kunnen dienen; heb ik, dewyl wy daarenboven, een ieder naar zyne mate, verplicht zyn, den roem des Allerhoogsten en de verbetering onzes naaften zo veel mogelyk te bevorderen, my met weinig moeite laten overreden, deze tegenwoordige beschryving een iegelyk, die dezelve begeert te lezen, in handen te leveren, in de ontwyffelbare verwachting, dat men in myn daarby geuit welmenent inzicht genoegen nemen en de ingeslopen feilen der menschelyke onvolmaaktheid, gelyk ook myne omstandigheden ten goeden houden zal.

V O O R -

V O O R B E R I C H T ,

Vervattende het leven van den heer Burgermeester

A N D E R S O N .

Erhooptelyk zal het den lezer aangenaam zyn, dit werk met enige korte en ware narichten, rakende het leven van den beroemden fchryver, verzelt te zien. Buitenlanders zullen daardoor zyne verdienften ten nutte van den Staat en de geleerdheid nader leren kennen; en zo vele wakkere mannen, als in zyn gelukkig vaderland getuigen en verwonderaars zyner roemwaardige voorbeeldigheid geweest zyn, zullen thans een klein ontwerp der omftandigheden zynes levens en verdienften alhier met des te meer genoegen ontfangen, als men, met uitsluiting van alle pluimstrykery, niets dan waarheden, ofschoon geenzints alles meld, wat tot roem van wylen den heer burgermeester Anderson strekken kan.

De heer *Johann Anderson* werd den 14. Maart 1674 uit een aanzienlyk geflacht geboren. Zyn vader was de heer *Ammon Anderson*, een beroemd en voornaam koopman dezer ftad; zyne moeder *Geza*, geboren *Stablen*, een vrouw, welke haar geflacht in ongeveinsde vroomheid en zedelyke voorbeeldigheid geenzints verzaakte. Myn voornemen is geenzints, zynen roem uit het geflachtregister zyner voorouders te ontlenen, en zyn leven door hunne lofelyke bedryven een luifter by te zetten, die hem overtollig waren. Alleen zal ik zyne grootvaders en grootmoeders noemen. Zyn grootvader van vaders zyde was *Andreas Ammonson*, koopman en oudfte raadshcer te Gottenburg, uit wiens doopnaam, gelyk in Zweden en andere noordsche landen het bekend gebruik is, des zoons geflachtsnaam, en uit den geflachtsnaam van den vader des zoons voornaam gemaakt was. Zyne grootmoeder van die zyde was *Gcertruid*, geboren *Oluffs*. Zyn grootvader van moeders zyde hetede *Johann Stabl* en was oberalter dezer ftad. Zyne grootmoeder van moeders zyde was *Magdalena Lepetit*, uit Frankfort aan den Main.

Met de geboorte nam de zorge der ouders voor hunnen zoon een aanvang. Zy beyverden zich, zyne onnozelheid voor alle verleiding in zekerheid te ftellen, en zyn teder vernuft met alle wetenfchappen, waartoe het bequaam was, te bekleden. Boven al trachteden zy, den zegen des Allerhoogften op hem te erlangen, en moest hy zich derhalven aan een vroege Godsvrucht, als de enige bron van

V O O R B E R I C H T

alle heil en een eeuwig welzyn, gewennen. In zyne tedere jaren beſpeurde men in hem een goedaardigheid, vlug verſtand en bequaamheid, welke voor het toekomstende iets groters beloofde. Mitsdien gaf men hem by tyds aan het onderwys van wakkere leermeesters over; doch zo, dat zyne ouders hunne zorge, ter zyner opvoeding, gelyk gemeenlyk 't gebruik is, niet lieten varen, maar door hunne zorgvuldige oplettenheid den leerling en leermeesters des te opmerkzamer en naarſtiger maakten. Reeds in die jaren, in welke by velen 't begrip zich naauwlyks ontdekt, ontwikkelden zich zyne talenten, en had hy de latynſche, griekſche en hebreeuwſche talen bereids in dien tyd geleert, wanneer anderen naauwlyks tot het leren derzelve treden; ook is bekend, dat hy zich de beide eerſtgenoemde ſpraken zo zeer eigen gemaakt had, als of hy in dezelve opgevoed was. Met deze hulpmiddelen ſchikte hy zich tot de Godgeleertheit; doch zo, dat hy alvorens op de kennis van alle de delen der wyſgeerte en wiſkunde toelag. De toenmaals beroemde Godgeleerden, Dr. *Abraham Hinckelmann*, en de ſenior *Joban Winckler* waren, benevens andere geleerde mannen, aan wier afzonderlyk onderwys men hem toevertrouwde, zyne leermeesters. 't Beſluit, om de kerk te dienen, werd ondertuſſchen op rypelyk overwogen gronden en niet onbedagt verandert, gelyk gemeenlyk plaats heeft by de zulken, die van de Godgeleertheit tot de Rechtsgeleerdheid overgaan; en geſchiede zulks op aanraden zelfs van den Dr. *Hinckelmann*. Die voorgenomen verandering wekte zyn gelukkige vlyt noch meer op, en hy lag een nieuwe grond tot de grote wetenſchap, welke hy werkelyk bereikt heeft.

In 't jaar 1694 den 24. april begaf zich de heer *Anderson* in het 21ſte jaar zynes ouderdoms naar Leipzig, onder het opzicht van zyn Pedagoog, den heer *Sebastian Gottfried Starcke*, geboortig van Bockendorf in Saxon, zedert leraar der oosterſche talen te Greifswalde, die wylen Dr. *Hinckelmann*, gedurende zyn verblyf in Hamburg, in 't uitgeven van zyn Alcoran de behulpzame hand geboden heeft, en wiens onderwys in de fraye wetenſchappen de heer *Anderson* naby de 4 jaren ontfangen had. Van Leipzig deed hy een reize dieper in Saxon en bezichtigde de werken der kunſt en der natuur zo wel in de vorſtelyke kaſtelen als bergwerken. Zyne geſchreven aanmerkingen, welke hy over de ſaxiſche zeldzaamheden gemaakt heeft, en die acht banden groot zyn, bewyzen zonneklaar, dat hy geen enkele verwonderaar derzelve geweest zy, en toen reeds een genoegzame naauwe kennis in de hiftorien en oudheden bezeten hebbe. Zyne terugreize nam hy over Halle, weinige dagen voor de inweyging der hoge ſchole aldaar; doch zyn geſtrengte Pedagoog liet zich

V O O R B E R I C H T

zich niet bewegen, den dag dier voorgenomen plechtigheid af te wachten. Ondertuffchen bezichtigde hy alomme by de konftenaars de toebereidzelen. Na te Berlin het merkwaardigfte befchouwt te hebben, keerde hy den 15. juny weder naar Hamburg.

In den Jare 1695 den eerften may begaf hy zich, op aanraden en goedvinden zyner vernufte ouders en vrienden, naar Halle. Alhier was de wakkere student onvermoed, beftudeerde met yver het burgerlyk recht, en maakte grote vorderingen in de Staats-gefchichten, 't recht der natuur en de verdere wetenfchappen, die een waren Rechtsgeleerden uitmaken en onontbeerlyk zyn: ook leerde hy de fransche, engelfche en italiaanfche talen; doch bleef ondertuffchen geen vreemdeling in zyne moederfprake, gelyk de meeste Staatskundigen en Rechtsgeleerden ten dien tyde waren. Hy lag zich zo zeer op dezelve en hare oudheid toe, als of hier in zyne voornaamfte wetenfchappen beftaan zoude. Zyn vlyt, fchranderdheid en zedige levenswyze bragten hem by zyne leermeefters in hoogachting en liefde.

In january 1697 behaagde het de Voorzienigheid, den heer *Anderfon* door de dood zynes Vaders in rouwe te ftellen. Des verliet hy in alleryl het hallfch Atheen en quam den 18. der gemelde maand naar Hamburg terug. De tederheid, waarmede hy zyn vader bemind, de fmertelyke droefheid, met welke dat verlies zyn hart bevangen, en de zware koude, die hy op de reize uitgeftaan had, verzwakten zyne krachten zo zeer, dat hy in een gevaarlyke krankheid verviel: doch naauwlyks had hy dezelve gelukkig doorgeftaan, of nam met zyne krachten ook zyn vlyt weder toe. Den 10. april verliet hy andermaal zyne magen en begaf zich naar Holland op reis. Alhier bezag hy de voornaamfte plaatfen en fteden, en maakte zich by de beroemfte geleerden en konftenaars bekend. Te Delft onderhield hy een vertrouwen omgang met den heer *Leuwenboek*, dien yverigen navorfcher der natuur, en de wonderen, welke deze opmerkzame man hem in de natuur aantoonde en die voor de ogen eerft zichtbaar werden, wanteer hy de kunst te baat nam, verwekten in den heer *Anderfon* den edelen yver, om voortaan zyne ledige uren tot het onderzoeken der natuur ter verheerlyking des Scheppers te befteden. Te Leyden geraakte hy in gene mindere kennis met den beroemden Konftenaar, den heer *Muffchenbroek*, die de fraye lucht-pompen en vergrootglazen gemaakt heeft. Van hier begaf hy zich ten tyde der vredehandeling van Ryswyk naar den Hage, alwaar het aanwezigen van zyn vriend, onzen (door hem beleefden en noch vele verdere jaren zo waardigen) Burgermeefters, den heer *Stampel*,

*Justitia custos rigidi servator honesti:
In commune bonus.....*

bei-

V O O R B E R I C H T

beide de aangenaamste gelegenheid gaf, den grond te leggen tot de doorzicht en ervarenheid, die zich in de volgende tyden by gewigtige ftaats-aangelegenheden by hen zo zeer ten nutte van 't vaderland kenbaar gemaakt hebben. Ik kan alhier niet voorby gaan, twe zonderlinge blyken der Goddelyke befcherming ten opzichte van den heer *Anderfon* by te brengen. Den 14. may had hy de eer by zyn Excell., den heer Envoyé van *Schrottenberg* in den Hage te spyzen. Na den maalyd reed hy met den zoon van dien heer naar Scheveningen, en bezag aldaar de zand-duinen, welke door de natuur zo wel geplaatst zyn, dat, zonder dezelve, het neder gedeelte van Holland door de zee overfloot zoude worden. Aan zee stonden in dien tyd, uit hoofde der fransche kapers, enige stukken kanon geplant; gelyk zich ook werkelyk een onder hollandsche vlag vertoonde, die binnen 't bereik van een kanonschoot genadert zynde, terwyl zy van de duinen nedergekomen waren en langs het strand wandelden, de duinkerksche vlag ophyste en twe schoten op hen deed, zo dat de kogels dicht voorby hun inorden; waarop zy achter de naby gelegen kerk vloden, en God voor zyne genadige bewaring dankten. Weinige dagen na dit voorval ondervond hy andermaal een doorflaandé blyk der Goddelyke beschutting; want als hy, de wyze van kalkbranden naauwkeurig willende beschouwen, zich in een oven had begeven, die onder reeds aan 't branden was, zonk de turf onder zyne voeten in; zulks hy byna in den vollen gloed gestort en elendig omgekomen was. Ik ga andere voorvallen, by welke hy gelegenheid gehad heeft, zynen Almagtigen behouder te loven, met stilzwygen voorby, als onder anderen, dat hy in juny uit een zware krankheid verrees. In july bereide hy zich tot zyne promotie, en bequam den 8. Augusti 1697 te Leyden de hoogste waardigheid in de Rechten, na alvorens *de juramento Zenoniano* gedisputeert te hebben. Met deze waardigheid quam hy den 28. augusti in zyn vaderland terug, en schikte zich ten dienste van den Staat met eigenschappen, die denzelven nuttig en heilzaam waren.

Naauwlyks had hy zyne huishoudelyke zaken in orde gebragt, of begon de rechten der zulken, die in de burgerlyke zamenleving door de ongerechtigheid, de arglistigheid en wrevelzucht aangetast worden, te beschutten en te verdedigen; was een practisyn zonder eigenbaat, en toonde dat het hem meer om de rechtvaardigheid der zaak, dan om door schielyke middelen en streken ryk te worden, te doen ware. Dus verwierf hy niet alleen de liefde zyner Cliënten, maar ook de achting van die ter uitwyzing zyner rechtsklachten zaten. De vaderen der stad waren ook welhaast bedacht, zich van de schran-derheid van dezen man tot een nader en algemener nut te bedienen.

V O O R B E R I C H T.

nen. Hy zelf had toen besloten, gene waardigheden of ampten te bejagen, maar zyne aanstaande jaren aan de wetenschappen in een schrandere en vlytige stielte toe te heiligen, ten welken einde hy het uitzicht en de hope had, 't gering getal van geleerde Domheren in Duitschland met zyn persoon te vermeerderen. Echter werd hy in den jare 1702 den 18. october tot secretaris verkoren, in plaats van den toenmaligen licent. den heer *Heinrich Sillem*, die de plaats van den overleden heer protonotaris *Albert Schulte* lic. vervult had. Hy beklede dat ampt met veel roem, en zyne grote kundigheid in de belangen van den Staat maakte hem by de uitvoering der gewigtigste besluiten noodzakelyk. De hoog wyze raad zag de verdiensten van dezen wakkeren man meer en meer in, en hy werd den 19. november 1708 tot ene waardigheid verheven, welke niet dan aan mannen toevertrouwt word, die de buitenlandsche zo wel als de binnenlandsche belangen van den Staat volkomen kennen, en aan hoven van koningen het welzyn hunner medeburgeren bewerken konnen. Tot algemeen genoegen der stad werd hy syndicus, in plaats van den heer *Wolder Scheele*, J. U. D., welke acht jaren onvervult gebleven was. Zyn arbeid in deze waardigheid nam dagelyks toe, en naar mate dezelve toenam, werd zyn yver tot 't gemeen welzyn des te groter. Mogelyk had men nooit meer zorgvuldigheid, nooit een reiner oordeel en scherpzinnigheid bespeurt, als de heer *Anderfon* by de toenmalige netelige omstandigheden van 't gemene best blyken liet. Het voegt alhier geenints, het gordyn van een toneel van gebeurtenissen op te schuiven, welke een eeuwige vergetelheid waardig zyn. De heer *Anderfon* beoogde alleen het gemene best, bragt het aanzien van den raad met de verligting der burgery overeen, en had gelegenheid, door heilzame raadslagen de rust der stad te helpen bevorderen, en de wetten, die door twedragt en onrust gekrenkt waren, in hunne kracht te herstellen. Zyne aanzienelyke en zwaarwigtige waardigheid van syndicus beklede hy met een onvermoeide zorge, en zonder eige nut zyner familie vyftien jaren lang. De burgery zal noch na dezen het nut moeten roemen, 't geen uit de bemoeyenissen van dezen haren vader gedurende die jaren voortgevloet is. In de waardigheid van syndicus werd de heer *Anderfon* verscheide malen in gewigtige aangelegenheden naar vreemde hoven gezonden: als in 't jaar 1711 den 6. augusti uit naam der stad, aan wylen den koning *Fredrik* den IV. van Denemarken naar de grenzen; begaf zich den 11. dito naar Lenzen, en sloot aldaar met de brandenburgsche, hanoversche en wolffenbuttelsche ministers een tractaat ten voordeele van den koophandel en de scheepvaart. In 't jaar 1713 vertrok hy den 11. february naar Utrecht, en

* *

quam

V O O R B E R I C H T.

quam aldaar den 24sten aan. Zyn edele aart verworf hem welhaaff het vertrouwen van de keizerlyke, engelsche, fransche, spaansche, portugese en andere hoge gevolmagtigde ministers, en hy bewerkte niet alleen het nut van zyne vaderlyke stad, zo dat zy ook in het vredens tractaat besloten werd, maar zorgde ook teffens voor den vryen handel der gezamentlyke loffelyke Hanseesteden. Dus had de stad Hamburg door het schrander en vernuftig gedrag van haren syndicus een sonderlinge ere. Na dat de vrede den 11. april tusschen Engeland en Vrankryk getekent was, deed hy ene reize naar Amsterdam, den Hage, Leyden en andere plaatsen, zo om zyne verichtingen, als tot voldoening zyner weetgierigheid in 't bezichtigen der bibliotheken, cabinetten van natuurlyke zeldzaamheden, apotheken, en andere buitenlandsche zeldzaamheden. Te Rotterdam ging hy den 17. july sloop, en quam in een gevarelyken storm den 9. augusti te Antwerpen aan, bezichtigde vervolgens 't merkwaardigste, zo van die stad als de omliggende, en keerde voorts weder naar Utrecht, van waar hy den 17. september zyne terug reize eindelyk aannam, en niet voor den 4. juny 1714 te Hamburg terug quam, als hebbende zich zo wel aan het hanoversche als brunswyksche hof enigen tyd moeten ophouden. Ik kan niet voorby als een verwonderenswaardig bewys van de vlyt en opmerkzaamheid van dezen man aan te halen, dat zyn geleerd dagregister van die reize, waarin hy door een schranderé voorbedachtzaamheid niets het geringste van zyne Staatsverrichtingen spreekt, meer dan 200 bladen groot is; hebbende daarin van dag tot dag enkel enige natuurkundige, geographische, mechanische, oconomische en andere merkwaardigheden, welke hy by de geleerden en kunstenaars gezien had en vroed geworden was, aangetekent.

Bereids den 7. july 1714 moest hy weder naar het congres van Baden vertrekken, en was aldaar in zyne verrichtingen ten voordele van zyn vaderland niet min gelukkig, dan te Utrecht. De uren, welke hem zyne bezigheden overig lieten, bestede hy aan 't onderzoeken der natuur en de oudheden, en om zyne kennis hierin noch verder te brengen, doorreisde hy Zwitserland, en bezichtigde de wonderen der Alpen. Van deze reize vinde ik 30 bladen vol geleerde aanmerkingen door hem geschreven. In het midden van october quam hy weder te Hamburg terug.

Hoe gewigtig ook tot hier toe de gezantschappen van den heer *Anderfon* geweest waren, trad hy echter den 6. april van 't jaar 1715 in het aanzienelykste en gewigtigste naar het hof van den koning *Lodewyk* den XIV. in gezelschap den heer *Daniel Stockfleth*, toen raadshoor, en zedert burgermeester. De dood van dien monarch
brak

V O O R B E R I C H T.

brak zyne verrichtingen af; echter had hy, na vele bemoeyingen, eindelijk den 27. september 1716 't genoeg, het voor Hamburg zo voordelig tractaat van koophandel met Vrankryk te sluiten. Gedurende zyn verblyf aan dat hof genoot hy het geluk, door de prinzen van den bloede en de vreemde ministers met een zonderlinge achtiging vereert te worden; ook gaven hem de *Hertog Regent* en *Madame* byzondere blyken hunner gunste en toegenegenheid. Ligt kan men begrypen, dat hy in dat koningryk, 't geen de zetel der wetenschappen en kunsten is, zyne neiging tot dezelve voldaan zal hebben. Het bezichtigen der bibliotheken en verkering met de voornaamste geleerden en kunstenaars was in zyn ledige uren zyn tydverdrijf. Hy verkeerde vlytig met de geleerde benedictynen *Montfaucon* en *la Rue*, de heren *Fontenelle*, *Boivin*, *Geoffroy*, *Fussieu*, *Marraldi*, *Cassini*, *Winslow*, *Reaumur*, *Baudelot*, *Mabudel* en andere beruchte medeleden van de academic. De manufacturen, fabrieken, gesteentens, bergstoffen, en wat voorts de kunst en de natuur zienswaardig in dat ryk voortgebracht hebben, konden zyne weetgierigheid niet ontgaan. Ik zoude in staat zyn, de waereld uit zyne handschriften, welke van deze reize over de 100 bladen beslaan, uit de natuurlere, de tuigwerkkunde, de geographie en andere wetenschappen narichten mede te delen, welke zy even zo begerig als de reisbeschryving van een *Misson*, een *Tournefort*, en een *Keizler* ontfangen zoude. In dit tydperk des levens van dezen roemwaardigen man moet ik ook noch aanroeren, dat *George de eerste*, glor. ged., welke noch als keurvorst hem in Hanover leerde kennen, zyne schranderheid in de Staatszaken hoog schattede, en zyne tegenwoordigheid zeer dikwerf by de geheimste beraadslagingen niet alleen verlangde, maar hem ook opentlyk verscheide malen geroemt heeft. Deze gunstige toegenegenheid ondervond hy noch, toen deze monarch vertrok, om bezit van den grootbrittannischen troon te nemen: want wanneer de verrichtingen van den heer *Anderson* door de dood van *Lodewyk den XIV.* aan 't fransche hof afgebroken waren, liet zyne groot-brittannische majesteit hem door den geheimen raad van *Bernstorff*, welke dien vorst naar Engeland verzelde, ontbieden, om insgelyks derwaards te komen, en aan de raadslagen en besluiten van zyne majesteit deel te nemen. Hoe voordelig deze hoge koninglyke gunste zo wel voor den heer *Anderson* als teffens voor zyn vaderland was, zag hy zich echter uit hoofde van byzondere omstandigheden verplicht, zich daar van te verschonen. De hertog *August Wilbelm van Brunswyk* schattede en beminde hem niet minder, en bragten zyne treffelyke eigenschappen te weeg, dat die grootmoedige heer hem tot zynen geheimen raad benoemde; doch onze syndicus sloeg deze

V O O R B E R I C H T.

deze ere en gunste beleefdelyk af. Hy beminde zyn vaderland , en wilde zich enkel ten nutte van 't zelve en ter bevordering van zyn welzyn laten gebruiken. Ook beloonde hem zyn vaderland.

Den 5. february van 't jaar 1723 verkreeg hy de hoogste waardigheid der stad ; werd burgermeester tot algemene vreugde van de burgery , die hem in zyne veeljarige regering niet als een heer, maar als een vader geëert had, en in den jare 1732 de oudste in waardigheid, en, na de ordening der stad, *Generalissimus*.

Het zoude bezwaarlyk vallen, de zo vele fraye eigenschappen van dezen man in hunne volle grootte te beschryven. Des te meer wenschten wy , zyn uitstekend character in de bondigste bewoordingen alhier te kunnen ontwerpen , en zal het ons tot dat einde geoorlooft zyn , enige weinige regelen uit *Horatius* te ontlenen en ons thans eigen te maken , om een burgermeester onzer stad af te malen, dien wy in vele opzichten met de beroemste romynsche konden vergelyken, en in wien de waarheid die eigenschappen erkent, welke de vleyery van *Horatius* aan *Lollius* toefchryft : want buiten kyf was een *Anderfon*

*Rerumque prudens & secundis
Temporibus, dubiisque rebus
Vindex avaræ fraudis, & abstinens
Ducentis ad se cuncta pecuniæ,
CONSULQUE non unius anni.*

Hoe veelvuldig ook de bezigheden waren , die met zyne waardigheid gepaart gingen, konden zy echter zyne heerfchende neiging niet bedwingen, maar deed deze hem alles te boven stygen. Naauwlyks had hy de rust der huisgezinnen in zekerheid gestelt, naauwlyks het algemeen nut des vaderlands bezorgt, of hy ylde naar zyne talryke bibliothek, alwaar hy alles vond, wat zyne gelukkige vlyt begeerde, en daar hy alleen verquikking naar een afmattenden arbeid zocht. De oorsprong der duitfche sprake, de wetten en oudheden der Duitfchers, en de natuurkunde waren alhier hoofdzakelyk zyn aangenaamft tydverdryf. Zyne kenniffe in de duitfche oudheden word door de beroemste en grootste mannen in die wetenschap zeer dikwerf geroemt. *Leibnitz* roemt hem uit dien hoofde menigwerf in zyne brieven aan onzen onsterffelyken *Fabricius*, en verlangt zeer zyne hulpe ter opheldering van de oude duitfche wetten. *Eckard* bekent , dat onze burgermeester hem in 't vervaardigen van zyn etymologifch *Wörterbuch* / of oorsprongelyk woordenboek der duitfche sprake, inzonderheid de behulpzame hand geboden heeft. Hoe hoog de grote kenner der oude duitfche sprake *Dieterich von Staden* zyne fcherpzinnigheid en oordeel in dit fluk waardeerde, meld ons de vlytige heer rector *von Seeen*.
Nie-

V O O R B E R I C H T.

Niemand weigerde hy zyne vernuftige hulpe; ook waren zyne geleerdheid en vermogens zyne bereidwilligheid gelyk. Wat enen aanzienelyken bystand hy den here *Sirenus*, schryver van het *Dictionarium Anglo-Suethico-Latinum*, toenmaals predikant te Londen, en thans bisschop, geboden hebbe, roemt en betuigt deze zelf in de voorrede van zyn werk.

Behalven de hulpe, die hy aan andere geleerden leende, arbeide hy ook voor zich zelve, en bewyzen de door hem nagelaten handschriften ten overvloede. Onder dezen is het reeds ter drukpers gereed liggend *Glossarium Teutonicum & Allemannicum* het voornaamste, tamelyk groot, en met de nyvrigste zorg uitgewerkt. De daarin bewezen kennis van de noordsche spraken, waaraan het *Schilter* en *Wachter*, onbenadeelt hunne verdiensten, gemangelt heeft, strekt ten getuige zynen waardy. Het vervat hoofdzakelyk uitleggingen van de voornaamste woorden, die by de schryvers der middel-eeuw voorkomen. Behalven dit vind men onder zyne handschriften ook een groot boek *de Observationibus Juris Germanici, ad ductum Elementorum Juris Germanici* van wylen den heer *Heineccius*, waarin niet alleen de oude duitsehe rechten uit de etymologie of oorsprong, de oudheden, en de daar toe behorende oorkonden beslist, maar ook de stellingen van dezen onsterffelyken rechtsgeleerden verder uitgebreid, en hier en daar verbeterd worden. Velen zullen met my wenschen, dat de wakkere zoon van den geleerden *Anderfon*, dien hy na zyne wyze grondstellingen opgevoed, en die in zyne reizen door Vrankryk de roemwaarde gedachtenis van zyn vader alomme aangetroffen en ten voorbeeld gehad heeft, tyd en gelegenheid erlange moge, om de geleerde waereld niet alleen deze, maar ook de volgende werken uit zyne handschriften te leveren: als inzonderheid zyne geleerde aanmerkingen over het *Jus feudale*, het *Jus publicum* en het *Jus statutarium Hamburgense*. Zyn oogmerk hierin strekt, om de wetten en rechten hoofdzakelyk uit hunnen oorsprong op te helderen, waar door dezelve by de uitlegging en 't gebruik geen gering licht bygezet word. De menigvuldige bezigheden der waardigheid van onzen burgermeester hebben hem alleen verhindert, die aanmerkingen in druk te geven. Uit dezelve oorzaken is het *Glossarium Linguae veteris Saxonicae*, 't geen wylen de geleerde gereformeerde predikant te Bremen *D. Gerhard Meyer* (dien men van den beroemden breemschen lutherschen godgeleerden en superintendent van denzelven naam wel onderscheiden moet) op aanraden van *Leibnitz* op zich nam, blyven liggen. De onvermoede dood van den schryver staakte de volvoering van dit werk; echter ontvlood het het noodlot, 't geen gemenelyk zodanige schriften ondergaan, namelyk, of in handen van onnozelen of

V O O R B E R I C H T

weetnieten, of in die der nydige manuscripten-jagers te vallen, welke dezelve tot afbreuk der wetenschappen in stof en vergetelheid begraven. Onze heer *Anderfon* werd 't zelve magtig, en doorbladede het onleesbaar en uit enige banden bestaande manuscript met zo grote zorgvuldigheid, als de schryver zelf het ontworpen, en hy moeite gehad had, het van zyne erven te kopen. Hier en daar verrykte hy het met zyne geleerde aanmerkingen, en het zoude zekerlyk de waereld reeds voor ogen liggen, zo de menigvuldige bezigheden der stad onzen burgermeester vergunnen wilden, 't zelve in meerder orde te brengen, en voor een bestipte affchryving en druk te zorgen. Dit zo even gemeld *Glossarium Linguae veteris Saxonicae* moet met het hier boven aangeroerde *Glossarium Teutonicum & Allemannicum* niet vermengt, noch voor één werk gehouden worden, als welk laatste onzen *Anderfon* alleen toebehoort. Ik ben verplicht, deze algemene erinnering te doen, vermits ik uit enige schriften, welke my onder 't oog gekomen zyn, bespeurt hadde, dat deze werken onder een vermengt, of ook voor een en 't zelve gehouden worden.

In den aanvang van dit verhaal heb ik van de vaardigheid van den heer *Anderfon* in de oostersche talen gewag gemaakt, waarvan ik niet nalaten kan, een byzonder bewys by te brengen. Toen zich de czaar *Peter de eerste* in Holland bevond, en de heren Staten Generaal bevolen hadden, dien monarch, aan te wyzen al wat men in hunne provinciën merkwaardig aantreft, gaf de heer *Anderfon* zich voor een Griek uit, wiens tale hy vlug sprak, ten einde in 't gevolg van den keizer alles onverhindert te kunnen beschouwen. Zyne neiging voor die talen bleek ook in zyn gantsche leven, nadien hy by zynen arbeid des zondags na 't bywonen van den opentlyken godsdienst zich altoos met de grondtalen der H. Schrift bezig hield, en allerly spraakkundige en natuurkundige aanmerkingen over dezelve aantekende, welke noch voor handen en niet minder den druk waardig zyn. Eindelyk behoort tot de schriften van dezen geleerden man de tegenwoordige *Beschryving van Ysland, Groenland en de Straat Davis*. Nopens den inhoud en het oogmerk derzelve, wyze ik den lezer naar de bescheide voorrede van den schryver, voegende 'er enkel by, dat men daarin niet enkel zyne grote geleerdheid, maar ook zyne rechtgezintheit aantreffen zal, nadien hy allenthalven zyne betrachtingen over de aanbiddelike wegen der voorzienigheid in de onderhouding der waereld en der menschen uitgestrekt heeft. Dus verre gaan zyne schriften. Ik zwyge van de veelvuldige geleerde briefwisseling, welke hy met de beroemste mannen in en buiten Duitschland onderhield.

Een ieder schattede zich gelukkig, in kennis te zyn met een man, wiens omgang ten uiterste voordelig was, en gantsche geleerde genood-
schap-

V O O R B E R I C H T

schappen zogten zyne vriendschap. De keizerlyke *Academia Naturæ Curiosorum* verkoos hem in den jare 1731 buiten zyn aanzoek of weten tot haar medelid. Dewyl de ervarenste kenners der natuur vrienden van onzen burgermeester waren, viel het hem te ligter zyn uitgelezen cabinet van natuurlyke zeldzaamheden volkomener te maken. Hy ontzag gene kosten, uit de drie ryken der natuur te verkrygen, al wat tot sieraad en volkomenheid van 't zelve diende; doch was geenzints onder 't getal van hun, die meer op de veelheid dan het nut zien, en zonder verkiezing of orde alles zamen rapen. In de aanlegging volgde hy de natuur: gelyk dezelve haren rechten loop houd en hare werken van tyd tot tyd tot ryphheid brengt, vind men dezelve ook in dat cabinet voor ogen gestelt. De hombergfche stenen, waarvan hy meer als 1000 gedurende zyn verblyf te Parys magtig geworden is, strekken 'er in tot een groot sieraad. Deze zyn gezamentlyk coppen van de *Gemma*, welke in de koningl. cabinetten gevonden worden, en over welke hy teffens geleerde aanmerkingen geschreven heeft, die door anderen noch niet in acht genomen zyn. Ik mene van zyne verkiezing en schikkingen genoeg te roemen, wanneer ik slechts zegge, dat de onlangs overleden heer *von Heuchler* dezelve tot monsters genomen heeft, toen hy het koningl. poolfche en keurvorfstel. faxifche cabinet van natuurlyke zeldzaamheden te Dresden oprechten wilde. Dewyl de roem van 't cabinet van dezen heer *Anderson* zich alomme uitgebreid had, reisde niet ligt een vreemdeling, die dusdanige zaken wist te waardenen, door Hamburg, zonder zynen zeldzamen voorraad gezien te hebben. Onze burgermeester was door zyne aangeboren minzaamheid nooit iemands verlangen hinderlyk, en zy, welke by hem geweest waren, wisten niet, of zy de verstandige verkiezing vanden bezitter van zo uitgelezen wonderen der natuur meer dan de heuschheid en bereidvaardigheid, met welke hy hun alles toonde en beschreef, roemen zouden. In hunne verhalen getuigden zy altoos zo wel het een als ander.

Gelyk de voorrechten van onzen burgermeester in de opentlyke bezigheden van zyn ampt en in de geleerdheid groot en pryswaardig waren, toonde zich ook zyn voorrang in zyne huishoudelyke omstandigheden. Hy nam in den jare 1700 den 17. may tot zyne echtgenote *Margaretha*, de deugdrike dochter van den heer *Peter Westermann*, toenmaals decan by 't hoog-stift alhier, welke hem echter te ontydig en te vroeg met ene by hem verwekte dochter door de dood ontrukkt werd. Het huwelyk, waar in hy vervolgens den 4. december 1702 trad met de oudste beminde dochter van den verdienstryken heer *Peter von Lengerken*, voormaals burgermeester dezer stad, was zo wel duurzamer als vruchtbaarder, en vermeerderden zyn huisgezin met

elf

V O O R B E R I C H T.

elf telgen uit dezen gelukkigen en vergenoegden echt. Van hunne volmaakte opvoeding en ware vaderlyke voorzorge voor dezelve, strekt de enigste zoon van den geleerden heer doctoor tot het dierbaarste getuigenis, en leveren daarvan ook de gelukkige echten van vier zyner aanminnige en deugdryke dochters volkome blyken. Die de aanzienelyke heren schoonzonen van onzen burgermeester, den zo beroemden als ervaren heer koopman *Nicol. Present*, den hoog geleerden heer licentiaat *Conr. Dieter. Volckmann*, den zo zeer wakkeren, beminden en hoog geleerden heer licent. en amts-verwalter te Bergedorf *Job Otte*, en den insgelyks ervaren heer koopman *Wichmann Lastrop* kent, zal deze waarheid gaarne bevestigen. De beide noch ongehuuwde juffers, dochters van onzen burgermeester, zyn nietmin vruchten van een vernuftige en zedelyke opvoeding.

By al 't geen alhier, zonder de waarheid door vlyery te verheffen, gezegt is, zal ik ten besluite des levens van dezen beroemden man een kort ontwerp van zyn karakter voegen. Zyne geleerdheid blinkt in zyne schriften uit, en de plaatsen van ere, die hy bekleed heeft, zyn beloningen van zyne verdiensten geweest. Zyn gantsche leven was een aaneenschakeling van deugd en godsvrucht, die met gevoelens gepaart gingen, welke de waardigheden niet inboezemen konnen. Hy hield het voor iets wanvoegelyks, slechts een ogenblik, 't geen nuttelyk besteed konde worden, onnut te verspillen. Het was verre beneden hem, zich een lachhartige rust en het walglyk vergenoegen, 't geen dezelve verzelt, te weeg te brengen, en daar door het levendig vergenoegen van den arbeid, en de edele te vredenheid te verliezen, welke de zulken, die waarlyk groot zyn, leert voor anderen te leven, te arbeiden en te sterven. Gene toevallen waren in staat, de stille rust zyner ziel te storen, dewyl hy met een christelyke opmerkzaamheid dezelve steeds afwachte. In zyn gedrag vermengde zich niets vergramts, verstoorts, gemelyks noch verdrietigs, ja zelfs de zulken, welke zyne rechtspraken aanhoren moesten, bevonden, dat alleen de gerechtigheid en geensints de rechter 'er deel in had. Zyn omgang was zyne zinspreuk, *Droit sans artifice*, dat is, oprecht zonder streken, tenivollen overeenkomstig. Zyne bescheidenheid, minzaamheid, heuschheid, mildadigheid en oneigenbatige zorgvuldigheid voor 't welzyn zyner vaderlyke stad zal by dezelve in een onsterfelyk geheugen blyven. Zyn einde was zyn roemwaardig leven gelyk, en gelyk hy zelf in de geringste dingen groot was, was hy niet minder in dezen groten en gewigtigen overgang naar de eeuwigheid. Hy beval zyne ziele met een vrolyk en gerust geweten zynen Schepper en Heiland den 3. may 1743 in het 70ste jaar zyn's roemryken levens.

Hamburg den eersten October 1746.

Z***.

B E.

an hunne
dezelve,
het dier-
chten van
ken. Die
ster, den
hoog ge-
er wakke-
walter te
aan *Wich-*
De beide
ster, zyn
ng.

verheffen,
nden man
eid blinkt
eed heeft,
che leven
et gevoe-
men kon-
enblik, 't

Het was
yk verge-
daar door
redenheid
voor an-
waren in
hriftelyke
ermengde
s, ja zelfs
evonden,
el in had.
oprecht
neid, min-
uldigheid
sterffelyk
elyk, en
minder in
Hy beval
er en Hei-
ns.

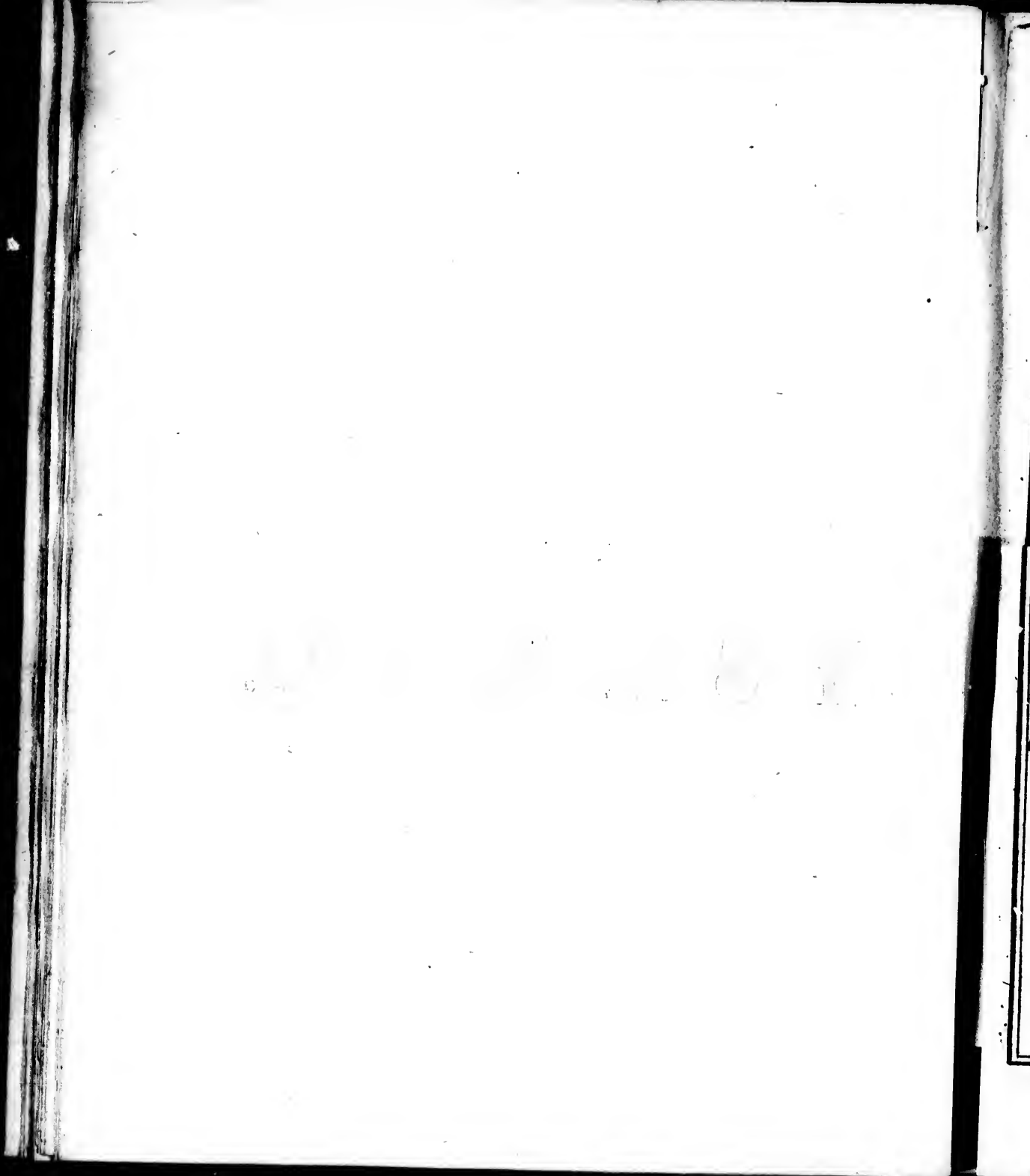
**.

B E.

BESCHRYVING

V A N

Y S L A N D.

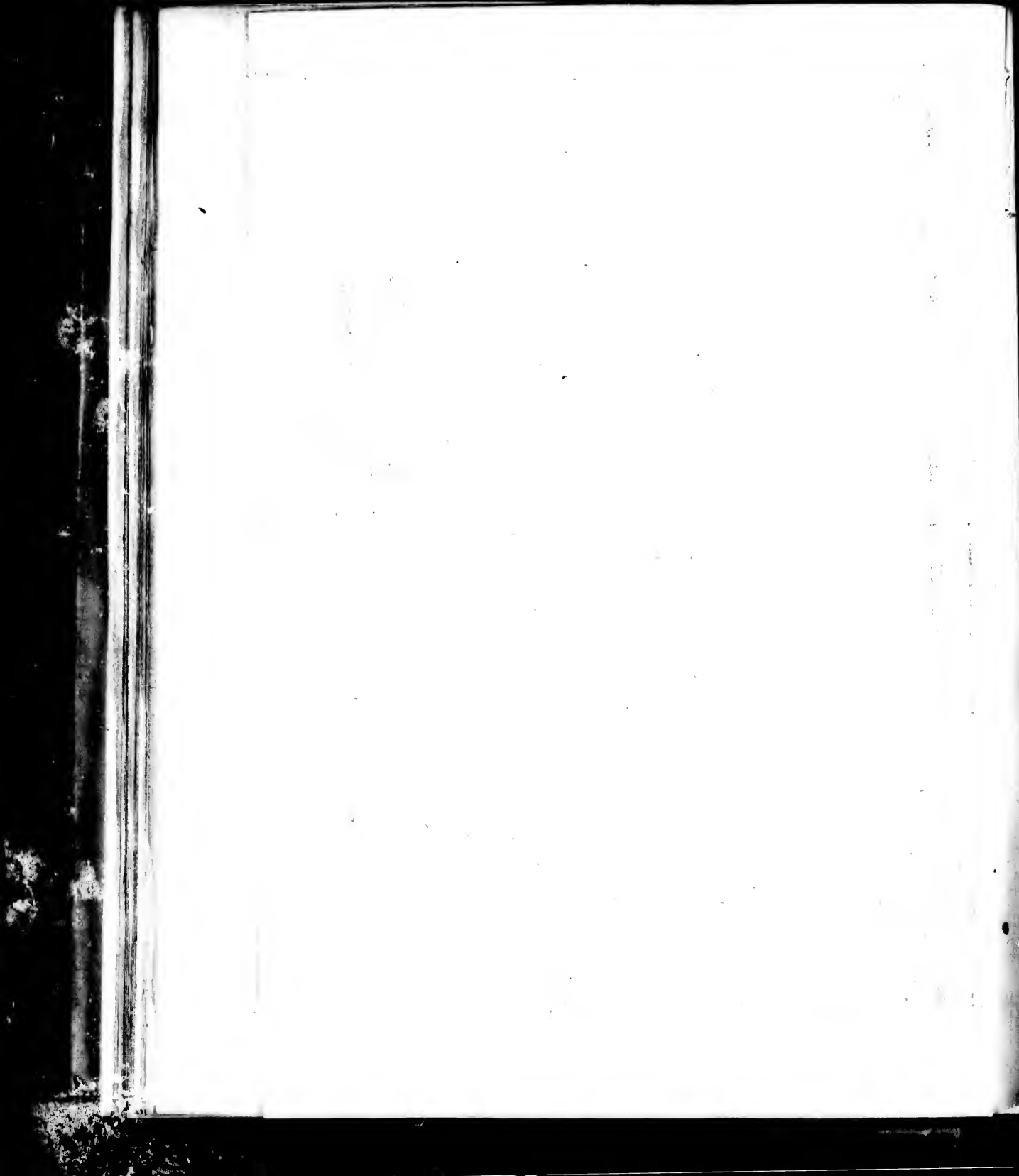

BESCHRYVING

VAN

YSLAND.

§. I.

Et eiland YSLAND, 't geen tamelyk hoog in de Noord-Zee legt, en den koninglyken deenschen scepter onderdanig is, zoude, volgens het gemeen gevoelen, ontrent zeventig deensche mylen lang, en een en veertig breed zyn.

Yslands
legging
en groot-
te.

§. II. Het is een van de grootste noordelyke breuk-stukken der waereld, die weleer, en

Is vol
klippen.

veelligt ten tyde de Almagtige het aardryk om de aanwaffende zonden van het menschelyk geslacht verdorf, door een bovennatuurlyk vermogen ontstaan zyn; aangezien het daar van noch vele en blykbare bewyzen uitlevert, nadien het niet alleen van ene zeer vreemde gestalte is, en de geleden scheuring en onheelbare breuk genoegzaam aanwyft, maar ook aan alle zyden omgeven door een grote menigte afgescheurde kleine blinde, of zich even boven water vertonende KLIPPEN, die derhalven in de noordsche tale SCHEREN heten, met vele HOLMEN; dat is, kleine uitstekende GROENE, doch ONBEWOONDE eilandjes, en noch GROTER BEWOONDE eigentlyk zogenaamde EILANDEN; behalven ook van binnen of over zyn gantsch oppervlak vervult met hoge, ruwe, afgebroken en style bergen, of veeleer steenrotzen, die gedeeltelyk door nimmer smeltend sneeuw en ys vele vademen hoog bedekt zyn (a).

A 2

Wes-

(a) Die hoge rotzen, of veeleer hunne hoogste toppen en spitsen, welke jaar uit jaar in met sneeuw en ys bedekt zyn, noemen de Yslanders, ge-

Weshalven het ook in het midden voor menschen t'enemaal onbewoonbaar bevonden word, en niemand zich 'er in waagt, ten zy, 't geen nochtans zeer zelden en alleen in een wanhopig geval geschied, een openbaar groot misdadige, of ander booswicht, zich voor de verdiende gerechtelyke straf aldaar een korten tyd verschuilt, en in de holen der bergen een elendig en kommerlyk leven leid.

Zonder
gebaan-
de We-
gen.

§. III. Hier by kooft noch, dat het eiland zo vol is van rotsbrokken en steenhopen, die van jaar tot jaar gedeeltelyk murw gebrand, gedeeltelyk los geweekt, en mitsdien nederstortende, vervolgens door de drift van het bergwater en de gesmolte sneeuw en den regen, zich alomme zodanig verspreiden, dat de wegen geheel onbruikbaar zyn; invoegen men nergens met wagens en karren kan ryden, maar op de meeste plaatsen alleen te voet moet gaan, en op de beste niet dan bezwaarlyk te paart voortkomen kan; weshalven men ook, om niet

lyk uit de geographische kaarten blykt, *Joekel* of *Joekul* (*conf. Gudm. Andreae Lexic. Island.*) van het oude noordsche woord *Joekul* of *Joekle*, 't geen (*juxta Vercl. in Indice Scyth. Scand.*) BEVROZEN WATER, doch inzonderheid *Nives illas perpetuas in Norwegia & Islandia montibus nunquam liquefcentes* (in *Specul. scil. Regio*) beduit, en tot op dezen tyd door onze saxische en hartzische berglieden, offchoon zy zelven het niet verstaan, niet ten onrechte gebruikt word, als zy het VITRIOOL WATER, 't geen in enige verwallzels, of natuurlyke grotten der kopergroeven uit de stenen gesypert, en 't zy in ahangende groene en blaauwe yskegels, of in diergelyke op den grond staande pyramiden zamengestremt, of als zamengevrozen is, inzonderheid *JECKEL* of *JECKELGUT* noemen, in onderscheiding van ander Vitriool, 't geen zy in hunne bergtaal *ROSENGUT* heten. 't Welk den zulken niet vreemt kan voorkomen, die weten, dat de bergwerken in de noordsche landen veel vroeger dan in Duitsland begonnen zyn. *vid. Luccen. Antiquitt. Sueo-Goth. cap. 17.* En het is bewyselyk, dat de daar toe vereischte kennis van dezen allereerst naar Duitsland gekomen, doch by ons verder geoeffent en door den tyd zodanig verbeterd is, dat de Noordlanders zedert weder by ons ter schole moeten gaan; weshalven de Zweden de duitsche bergwerktaal thans in de meeste dingen overgenomen hebben, ten getuige van 't welke ik my gedrage tot de intreeden, door *P. O. Wollenius* onder de voorzitting van *A. Grönwald* in den jare 1725 te Upsal gedaan, geintituleert: *Argentifodinae ut & urbis Salanae delineatio.*

niet te struikelen of te vallen, in het ryden en gaan alle mogelyke voorzichtigheid te gebruiken heeft; want zich niemand de moeite van opruiming geeft, vermits, gelyk merendeels in alle woeste en akelige gebergten, de inwoonders weinig gelegenheid of aansporing tot reizen hebben.

§. IV. Uit de gezegde gesteltenis van het eiland spruit dan ook, dat het niet zeer volkryk is, en slegts aan het zeestrand, niet boven 4 of 5 mylen diep in 't land, bewoone dorpen gevonden worden, (want men naar vlekken of steden niet vragen moet) die merendeels uit enige weinige verstrooyde huizen bestaan, welke wyd genoeg van elkander gelegen zyn, vermits ieder boer gebouwt heeft, waar hy wilde; dat is, ter plaatse hy een stukje bequaam weiland vond, van 't welk hy rondom zyne woning zich zo veel toeëigende en naastte, als hy vermeinde, voor zich en de zynen nodig te hebben en te kunnen beheren. Op gelyke wyze word ook noch van tyd tot tyd, als iemand zulks goedvind, zonder enig opzicht en orde gebouwt, waar door de verstroying en wanstalte steeds toeneemt.

§ V. De verdere oorzaak en reden, waarom dit eiland zo weinig bewoont word, is, dat het, vermits zyne inwendige gesteltenis, van tyd tot tyd grote en verschrikkelyke verwoestingen onderhevig was en noch is: want nadien het genoegzaam slegts een enige rots, en dus de grond in de dalen zo wel als van de bergen van een kluisachtige of holle hoedanigheid is, en een grote menigte allerly vuurvattende bergstoffen in zich bevat, is het tot aardbevingen zo geschikt en bequaam, als enig land op den aardbodem; weshalven ook dikwerf hier en daar grote en zonderlinge aardbewegingen bespeurt worden, waar van een ooggetuige my ene zo merkwaarde als zeldzame gebeurtenis verhaalt heeft. In den jare 1726, zo ik my niet vergisse, geschiede het, dat by Schage-strand (in het noordergedeelte) in enen nacht door ene hevige aardschudding een tamelyk hoge berg zo diep wegzonk, dat in deszelfs plaats een groot diep meir ontstond, waar tegen ten zelven tyde een meir, anderhalf myl van daar gelegen, ('t geen de inwoonders voor

Word
niet
zeer be-
woond.

Is Aard-
bevingen
onder-
hevig.

grondeloos hielden , niet flegts t'enemaal uitdroogde , maar ook zyn bodem te gelyk zo hoog opgeheven werd , dat het thans hoger dan het oude daaromtrent leggend land staat. Ene gebeurtenis , die denkelyk ten tyde der Zondvloed vele haars gelyke gehad heeft.

De grond
is vol
Zwavel
en Salpe-
ter.

§. VI. Doch gelyk alzulke aardbevingen niet wel zonder hoofdzakelyke medewerking der onderaardsche vuren te begrypen zyn, gaan dezelve, als zy hier voorvallen, ook gemenelyk met geweldige en zeer schadelyke vuurbraken verzelt. Allereerst zal ik van de AARDBRANDEN spreken. Men heeft flegts de bovenste laag der aarde te ontbloten , of een vierde-deel van een elle diep te graven, om terftond een grote menigte zo wel klompswyze ZWAVEL, als veel SALPETER te vinden, waar door niet alleen de vruchtbaarheid van den grond in 't algemeen grotelyks vermindert word, maar ook niet zelden door inwendige fchokking en ftoting der yzerachtige zwavelkyen aanstekingen ontftaan, die in helle vlammen uitbarften, onder of langs de aarde voortloopen, en nu eens groter, dan eens kleiner landftreken zodanig uitbranden en verderven, dat dezelve t'enemaal verfterven en voor eeuwig onvruchtbaar worden; waaruit eigentlyk te begrypen is, 't geen Deut. XXIX. v. 23. gezegt word: **DAT DE HÈRE DE GANTSCHÈ AARDE der verbrande fteden met ZWAVEL EN ZOUT VERBRAND HEEFT, DAT ZY NIET BESAAIT KAN WORDEN, EN GENE SPRUITE ZAL VOORTBRENGEN.** Noch voor weinige jaren; namelyk, in den jare 1729, ontftond onvermoed een diergelyke aardbrand in het noorder gedeelte van het eiland, en wel in het diftriët *Huuswick*, waar door het dorp *Myconfu* zodanig vernielt werd, dat het vruchtbaar land, kerken en huizen, benefens fchapen, paarden en rundvee te gelyk tot affche verbrande, en de vlam zo gezwind voortliep, dat de menfchen naauwelyks door de snelste vlucht hun leven redden konden. Ook ftonden te gelyk zes nabyleggende kerfpels in het grootft gevaar, door dien brand geheel verdelgt te worden; doch door de genadige beftiering van God, die te midden van zynen toorn des ontfermens gedachtig is, bleef

bleef het by drie, en werd het vuur, 't geen door geen menschen raad of hulpe te lesschen was, door een zeer dikken nevel en zwaren regen gelukkig gebluft (b).

§. VII.

(b) Zodanig een aardbrand ontstond uit zich zelve in den jare 1732 op het zogenaamd *Jan-Mayen eiland*, 't geen, gelyk ons eiland, ook een der noordfche waereld brokken, en het zelve t'enemaal gelyk is; hoewel gantsch onbewoond en onbewoonbaar; zynde gelegen ontrent Spitsbergen en Groenland, en volgens de giffing der schippers 6 duitsche mylen lang, doch niet merkelyk breed, strekkende zich uit het zuid-westen naar het noordoosten, en zynde alomme met kleine en grote naakte klippen of rotzen bedekt. Aan zyn noordelyk einde verheft zich de Berenberg, dus genoemd naar de menigte Beren, die weleer aldaar gevonden werden, tot zodanig ene hoogte dat hy, als de lucht met wolken bezet is, met zyn kruin boven de 'er omdryvende beneden wolken reikt, en by helder weér, volgens de verzekering der schippers, 32 mylen ver gezien kan worden. Hy is, gelyk de overige, geheel kaal, zonder kruid, lover of gras, boven altoos met sneeuw of ys bedekt, en alleen aan den voet bewassen met Lepelblad, Zuring en diergelyke, de voorby varende Groenlandsvaarders zonnodige artzenyen, door de goddelyke wyze en goedertierne weldadigheid voortspruitende uit de mest van de onbeschryffelyke menigte hier nestelende strandvogelen, die azende op de vele Meerkrabben en Garnaten, welke zich op de gronden onthouden, door hunne mest een dunne mos- en aardkorst te weeg brengen. Drie mylen zuidwaards van dien berg lag den 17. may van den jare 1732 door tegenwind een naar Groenland varend schipper, genaamt Jacob Jacobsz Laab, met zyn schip, als wanneer onvermoed onder uit den berg op verscheide plaatsen grote vlammen uitbarsteden, die als een hevige blixem heen en weder schoten, verschrikelyke slagen als een zware donder volgden, en eindelyk een zware en dikke damp gezien werd, waar over de schipper in de grootste angst en bekommering geraakte, vermits hy met zyn schip van daar wyken, noch weten konde, wat gevolgen die ontbranding zonde hebben; doch de brand duurde slegts een etmaal, gelyk de schippers spreken, dat is, 24 uren, zonder dat de berg zich boven opende, veelmin stenen of iets diergelyks uitwierp; echter bleef de dikke en zwarte rookdamp tot den 21. van dezelve maand aanhouden, wanneer de wind veranderde, en de gemelde schipper van daar zelde; doch hem beving een nieuwe schrik, vermits 15 myten naar zyn vermoeden, van het eiland een zo grote menigte nagevloge asfche op zyn schip viel, dat de zylen daar van zwart geverwt schenen, en het scheepsdek zeer dik van 't zelve bedekt was; duchtende hy in den beginne, dat onder die asfche veelligt glimmende kolen of andere vuurvattende bergstoffen vermengt mogten zyn, die zyn geteert schip zouden konnen in brand steken; doch nadien hy dezelve, hier en daar bevoelende, koud bevond, en ook door het byhouden van een brandende kaars be-

spuur-

Mitsdien
zyn 'er
vele
vuur-
braken-
de Ber-
gen in.

§. VII. Daar en boven zyn de BERGEN wegens de te voren gezegde en noch meer andere inwendige eigenschappen (c) ter ontbranding noch meer en dikwils zo bequaam als gereed. Ja zy zyn het zelve, die gemeenlyk het begin der aardbranden veroorzaken. Mitsdien ziet men zelden op Yfland andere, dan uitgebrande bergen, aan en om welke men bequaam de werkingen en overgebleven tekenen van een vorigen brand bespeuren kan. Alomme is geen gewoon zand, als op andere plaatsen, maar slegts oude asche en verbrande steenstof te vinden: en noch hedendaags ontstaan niet zelden in 't gebergte vervarelyke VUURUITBERSTINGEN, 't zy de oude voormalige vuurbraken, na met den tyd inwendig een nieuwe voorraad van brandstoffen verzamelt te hebben, onvermoedelyk weder in beweging geraken en zich beginnen te ontlasten (d), of 't zy ook nieuwe bergen, die te voren noch niet gebrand heb-

speurde, dat niets vlamvattende onder die asche vermengt was, schepte hy nieuwen moed, en deed de asche met water van zyn schip spoelen, waar mede zyn volk zich, nadien gestadig nieuwe en meerder asche viel, 5 goede uren moest bezig houden. Ik heb iets van die asche bekomen, die licht graauw en zacht, doch, door het vergrootglas beschouwt, met vele tedere zandkorltjes of veeleer doorzichtige brokjes vermorffelde stenen vermengt is. Twee weken 'er na quam een ander schipper, genaamt Aliche Payens, landsgenoot van den vorigen, die iets van dat ongehoort geval verstaan had, aan het eiland; moed en nieuwsgierigheid genoeg hebbende, om ontrent den brand aan land te stappen, en alles naauwkeurig te beschouwen, zonder nochtans te kunnen ontdekken, dat de berg zelf ergens geborsten, noch 'er iets uitgevlogen of nitgeworpen was; hebbende alleen den gantschen grond 2 mylen wegs zo hoog met asche bedekt gevonden, dat hy 'er ter helfte van zyne benen door moest gaan, en vervolgens vermoeit weder naar zyn schip keren.

(c) Hier van maakt *Olaus M. Hist. Gent. Septentr.* reeds gewag, als hy *Lib. II. Cap. 2.* zegt: *In Islandia-montium situm & naturam esse singularem, scil. in eorum vertice nivem-quasi perpetuam & in basi ignem sulphureum continuative sine sui consumptione exardescentem.*

(d) 't Geen zich te voren dus toegedragen moet hebben, gelyk men uit den aangehaalden *Olaus* ter gemelde plaatse bespeurt, alwaar hy schryft: *in multis locis torridae voragines cum cinere apparent, montium combustorum, & vallium, quae iterum tacitis incrementis sulphureis succrescentibus quasi circulari temporum spatio disponuntur ad combustionem.*

hebben, met een hevigen slag vaneen bersten, en door hunne uitwerping alles doen schrikken en beven; waar by koomt, dat niet slegts de haastig smeltende grote ys- en sneeuwbedekzelen met een verschrikkelyk geweld stroomswyze nederstorten, en alles, wat naby en omlegt, overstromen, maar ook te gelyk de navlietende gesmolten mineralen en brandstoffen, 't geen zy aan vee, menschen, huizen enz. onderweg ontmoeten, inzwelgen en medeslepen, en mitsdien de beide schadelykste elementen, vuur en water, met vereent geweld het land voor eeuwig in den grond verderven, en niet dan diep uitgespoelde groeven of sleuven nalaten. Men zwyge van de verwoesting, die de uitvliegende en wyd en zyd gedreven puim- en andere stenen, benevens de noch verder stuivende grouwelyke menigte affche vele mylen wegs aanrechten. Op die wyze geraakte in den jare 1721 over de *Portlands-baay* een berg, die te voren niet gebrand had, eensklaps in een hevigen brand, als wanneer niet alleen vele vlammen en stenen uitgestoten en rondom geworpen, en te gelyk ook de te voren gezegde vrezelyke werkingen en zeer schadelyke vernieling van een grote streek lands veroorzaakt werden, maar ook daarenboven dit zeldzaam geval gebeurde, dat, toen de bersting geschiede, door het geweld der uitbrekende en uitgezette lucht een groot gedeelte van den berg, 't geen te zwaar was, om opgeligt te worden, op zyde en niet slegts een gantsche myl wegs langs het eiland tot aan het strand, maar zelfs noch een myl verr' in zee voortgeschoven, en aldaar neder gezet wierd, alwaar het, onaan gezien de diepte, in den beginne wel 60 vademen boven het water uitstak, en aldaar merendeels noch staat (e). Toenmaals werd de affche door den wind niet alleen over het gantsche eiland, maar noch enige mylen verder in zee op een zeker schip, en dus meer dan 30 mylen gedreven. Gedurende drie

(e) Van diergelyke verwonderenswaardige voortrukkingen der bergen en rotzen word een voorbeeld gevonden in *Kircherus onderaardsche waereld*, IV. Boek 2. hoofdst. C. 10. §. 2. en de *Miscell. Physic. Med. Mathematic.* van den heer *D. Buchner* d. 1728. Jan. p. 818 seqq.

drie dagen was de lucht zodanig met asche en damp vervult, dat men de zon niet zien konde. Al de gedroogde visch, die zich toen op het eiland bevond, werd daar van geheel zwart en onbruikbaar, ja in de twe naastvolgende jaren werden door die asche, of veeleer door de 'er mede vermengde scherpachtige rotsbrokjes of zand, gelyk boven by den brand op *Jan Mayen eiland* aangemerkt is, zo verre het land en de weiden 'er van getroffen waren, de paarden en het hoornvee de beken doorkorven en verdorven, en nadien het vuur ook het lage land, aan den voet van den berg leggende, aanstak, liep de brand alengs onder de aarde 18 mylen wegs voort, en duurde jaar en dag, aleer dezelve ophield.

Vanden berg Hecla. §. VIII. Ondertusschen houd de Berg HECLA, weleer wagens zyne zeer geweldige en vele eeuwen achter een geduurde vuurbraking zo zeer berucht, zich zedert enige jaren geheel stil. Nochtans zyn de inwoonders niet zonder reden beducht, dat hy zich, om zo te spreken, slegts herhaalt, om vroeg of laat tot hunne schaden weder des te grimmiger te woeden. Ik had gemeent, van zyne toenmalige gestalte en omstandigheden iets nader uit te vorsschen; doch men heeft my verzekert, t'enemaal onmogelyk te wezen, op denzelven, men zwyge tot aan deszelfs opening of keel, te klimmen, door de gedeeltelyk uitgeworpen en gedeeltelyk nedergestorte ontelbare rotsbrokken en de uitgespoelde groeven en sleuven, ten tyde zyners storting of uitgussing veroorzaakt, die te gevaarlyker zyn, vermits dezelve met loos sneeuw of bros ys zyn gevult.

Van een driemaal 's jaars ontbrandend Meir. §. IX. Ongevaar een halve myl van den Hecla legt een zoet, steeds WARM, en in den winter noch WARMER MEIR, 't geen, volgens het bericht der inwoonderen, de zeer zeldzame eigenschap zoude hebben, van jaarlyks op drie onderscheiden tyden van zelve te ontfeken, gestadig 14 dagen lang met helle vlammen te branden, en na hare lessching noch enige dagen sterk te dampen of te roken. Myn koopman, die alleen om dat wonder verschynzel met eigen ogen te beschouwen, eens naar dat meir gereist was, heeft, nadien hy enige dagen te laat quam, wel gene vlammen, doch echter gelyk als

als ene zware rook aangetroffen. Het smert my niet weinig, dat ik, behalven het geen ik van dien man verstaan heb, niets van dat brandend meir en zyne verhaalde omstandigheden heb kunnen ervaren, nadien dezelve zo zeldzaam en aanmerkelyk zyn, dat het te wenschen ware, dat een natuurkundige, met de vereischte bequaamheden begaafd, het bezichtigde, en zo wel de gesteltenis van het omleggend oord, benevens de onderaardsche bergstoffen of mineralen, als het meir en zynen bron, benevens den eigentlyken tyd en de gesteltenis van het weër, wanneer de ontsteking geschied, met naauwkeurige opmerking onderzocht; want ik my verzekert houde, dat daar door een menigte dingen ontdekt zouden worden, die de gevallen, betreffende de mineraal en warme bronnen, de zo dikwerf op enige plaatsen tot helle vlammen wordende dampen, en diergelyken, een nieuw licht zouden kunnen byzetten.

Inmiddels, nadien het my gedane verhaal alle waarfchyne-
lykheid en myn verhaler alle merktekenen van een oprecht man heeft, zal ik, zo verre de my bekend geworden omstandigheden aan de hand willen geven, myne geringe, doch natuurkundige gedachten, over de oorzaken der aangehaalde zeldzaamheden, anderen ter proeve en verbetering openleggen. Het gebeurt elders, gelyk by naauwkeurig onderzoek van de vermeende en beruchte *Fontaine brûlante* naby *Grenoble* in 't *Dauphiné* (f), en de ontstoke bron in *Lancashire* in *Groot-Brittannien* (g) gebleken is, dat niet het water, maar de zwavel-dampen, die uit den omleggenden grond ongemerkt opsteigen, zich zelve aansteken, of door een licht laten aansteken, en in helle vlammen branden. Nu is uit de gegronde natuurleer van den voortreffelyken natuurkundigen heer Wolff (h) bekend, dat

Deszelfs
natuur-
lyke
Oorza-
ken.

(f) 't Geen gene fontein, maar een klein stuk lands is, alwaar men ene lichte vlam, die van brandende brandewyn niet ongelyk, uit de dode rotten van vergane schalie of ley ziet flikkeren, en in de lucht vergaan. *Histoire de l'Acad. des Scienc. à Paris. d. 1699. p. 24 sq.*

(g) *Philosop. Transact. No. 26. p. 482 ff.*

(h) Inzonderheid het II. deel zynr Proefnemingen, §. 142.

de opstygende zwaveldampen, zo lange zy gering en dun zyn, ongemerkt uitwaassenen; dat is, door hunne ligtheid in de lucht alengs hoger stygen en zich verdelen; doch wanneer zy zamen gepakt en dicht genoeg geworden zyn, van zelve ontfteken, en helle vlammen uitwerpen: mitsdien besluit ik, dat by het yslandsche meir alles aankomt op zwavelertzachtige en diergelyke dampen, die uit de gronden en oevers door het water opdringen, welke, zo lang zy slegts in gering getal en spaarzaam voortkomen, zonder dat men zulks bespeurt, gelyk als verdwynen; doch zo dra zy van tyd tot tyd een genoegzame menigte verzamelt en uit de omleggende aardholen weder zulk een toevoeging bekomen hebben, dat zy dicht genoeg geworden zyn, zich ontfteken, en in lichte vlammen geraken, waar toe ongetwyffelt ene over het meir hangende vochte nevelige lucht veel toebrengt: aangemerkt niet alleen de natuurkennis ons leert, dat ene vochte dikke lucht de dampen te gelyk verdikt en de verdere opstyging belet, maar ook de ervarenheid wegens de bovengenoemde fransche bron toont; weshalven deszelfs grond in den winter en by ene vochte lucht sterker brand, dan in den zomer, waartegen het dikwerf in den heetsten tyd (die, gelyk bekend is, ene tegenstrydige werking heeft, te gelyk de dampen verdunt en vaneen dryft), van zelf ophoud te branden (i). Gelyk dan ook voorts zeer natuurlyk is, dat als de voorraad der zwavelachtige en andere dampen, die uit den grond toevloeyen, verteert word, en het gevolgelyk de vlammen aan voetzels ontbreekt, dezelve noodwendig verflaauwen moeten; niet anders, dan gelyk de vuurbrakende bergen maar alleen woeden, als genoegzame brandvoorraad in hunne ingewanden gevonden word, doch, zo dra

(i) Dergelyken ook aan de gestadige aardvlamming van den berg *Pietra Mala* op het Apennynsche gebergte bespeurt werd in de *Memoires de l'Acad. des Sciences de Paris d. 1706. p. 337.* waar mede overeenstemmen de proefnemingen van verscheide *Phosphori*, die by heldere lucht en klare zonnenschyn geheel niet, of immers zeer langzaam, maar in het tegendeel by koele, benevelde en dikwils regenachtige lucht zeer haastig ontfteken en hel te vlammen uitbreken.

dra dezelve verteert zyn, ophouden en rusten, en niet weder beginnen, dan als hun een nieuwe voorraad uit de naburige aarde toegevloeit is. Doch dat het yslandsche meir na de geleschte vlammen noch enige dagen rookt, zoude ik vermoeden te ontstaan, vermits dan noch iets van dikke aardwasch onder in den grond overig mag wezen, 't geen noch een wyl nabrand, en, dewyl anders gene opening is, zynen dikken damp door het water opgeeft. Eindelyk is ten aanzien van dat wondermeir het zwaarit te begrypen, hoe de toevloed der brandstoffen alle jaren, en wel tot drie malen, in zodanig ene menigte en juiste mate geschied, dat zulks 14 dagen duurt, en dus gematigt kan zyn. Doch het is daarom niet t'enemaal in twyffel te trekken, nadien de natuur in de aarde vele verborgen werkingen verricht, welkers eigentlyke oorzaken en omstandigheden geen natuurkenner kan besliffchen. Waarom zouden die omstandigheden, offchoon zwaar te ontvouwe, niet zo wel mogelyk kunnen zyn, als 't geen de om zyne natuurkunde verdienstige en geloofwaardige heer Scheuchzer in de natuur Gesch. van Zwitserland *Part. II. p. 342.* van het bad van Weizenburg verhaalt? dat het driemaal des daags zyne warmte verandert, en 's morgens tusschen 7 en 9, 's middags ten 12, en 's avonds weder tusschen 4 en 7 uren warmer als anders is?

§. X. Uit al het bygebragte, en nadien overal een zo grote voorraad van zwavel, bergharst, yzerertzen en yzerachtige zwavelkyen, de eigentlyke zoogsters van het warme water, voorhanden zyn, die vermoedelyk steeds zonder ophouden te zamen vlieten en in beweging geraken, is het niet te verwonderen, dat zo vele WARME VYVERS en BRONNEN op verscheide plaetzen van ons eiland gevonden worden. Een zeker schipper, die in de *Jokuls-Fiord* (Baay) lag, heeft boven op de *Jokul*, een grote rots, die sterk dampte, en wier aardryk zo warm was, dat men 'er naauwlyks de hand op houden kon, een tamelyke vyver met byna kokend water gevonden; doch geen vlammen by dag noch nacht gezien. In het gebied van *Huuswick*, niet verre van de plaats, alwaar de bovengenoemde brand haar begin nam, word een hete bron gevonden, die alle quar-

Er zyn
vele hete
Bron-
nen.

tier uurs driemaal opborrelt, en in den beginnen een weinig; welhaast noch hoger, en eindelyk geheel opstyg, zodanig weder driemaal daalt, en dat spel bestendig nacht en dag by verwisseling herhaalt. De meesten dezer Bronnen zyn zo brandheet, dat men rundvlees 'er in gaar koken kan, 't geen zonder enige toestel of vaatwerk op ene korte, hoewel de eelust niet sterk opwekkende wyze in het water zelf, door het vleesch slegts aan een touw te binden, kan geschieden (k), of op ene omstandiger, echter smakelyker manier (l), wanneer men het in een ketel met koud water legt en in den waaslem hangt, op dat dezelve 'er tegen spelen en het koken te weeg brengen kan. De heer Me... verhaalde, dat niet verre van zyne baay zeven warme bronnen naby elkander gelegen waren, welke met groot geweld opborrelden, waarby een man woonde, die jaar uit jaar in zyne spyze op gene andere wyze zodede dan in een bron, die boven een enige opening had, waarin hy vleesch, in een linnen doek genaait, en ook grutten en diergelyken, in 'er inhangende ketels gaar kookte.

Goed tot
Baden. Die Bronnen zelfs maakten by hunne overloping of overvloeijing ene matige beek of kleine vloed, in welkers klaar en laauw water (offchoon 't in den beginnen het hoofd, ongetwyffelt door zyne medevoerende zwavelachtige uitwaaslemingen, enigzints bedwelmt maakte) het in 't algemeen aangenaam en gezond te baden was. Op het zelve onthielden zich steeds zekere zwarte vogelen met lange snebben, de snippen niet ongelyk, die 'er gemeenlyk op zwommen, en vermoedelyk hun voedzel van de 'er in zynde wormen, slakken en diergelyken zогten; doch of 'er visch in was, wist men my niet te zeggen, waar aan ik echter te minder twyffel, nadien ik weleer in de laauwe waterkommen, waarin de warme baden te Bourzet by Aken hunne uitlozing hebben, meer als een soort visschen, byzonder Karpers, opgemerkt heb, die daarenboven,
ge-

(k) 't Geen *Zorgdrager* gedaan heeft: *Opkomst der Groenlandsche Visschery* 7. Hoofdst.

(l) Gelyk D. *Biørn Philos. Transact.* No. III. p. 239 bericht.

ge
de
da
ko
rig
eer
hei
G
lag
en
op
aan
land
nen
Lub
ger
von
wie
huis
niet
der
pys
steer
niet

(m
p. 17
que,
iter
nata
beel
van
en v
word
niet
lever

gelyk my een voornaam man aldaar berichtede, zelfs wegens de vruchtbare laauwheid des waters groter en smakelyker zyn, dan die verre van daar in koud water gevangen worden.

In 't algemeen heeft de ervarenheid overlang de deensche kooplieden geleert, dat gelyk die warme, alzo ook de overige bronwateren van dit eiland, nadien zy alle, ofschoon de een meer dan de andere mineraalachtig is, zeer gezond en heilzaam te drinken zyn (*m*). En gezond te drinken.

§. XI. Het GEBERGTE bestaat uit ZAND- en ander RUUW GESTEENTE. Na alle vermoeden zyn in het zelve Marmerlagen te vinden, nadien diergelyken niet alleen in Zweden en Noorwegen gevonden worden, maar men ook by wylen op het strand van dit eiland kleine stenen van marmeraart aantrest, die bezwaarlyk van de rotzen op enig afgelegen vast land afgescheurt, en door de zee tot aan Ysland gespoelt konnen zyn; gelyk dan ook in de verzameling van Eeckhof te Lubek, die thans in handen van den konstlievenden heer Burgermeester Munter is, een rood en een groen Marmer gevonden word, 't geen uit Ysland gebragt zoude zyn. Maar, wie heeft het afgebroken? In het land is 't den schamele huislieden ten gebruike niet nodig, en vreemden begeren het niet, nadien zy het van andere plaatzen beter; dat is, harder en glanziger, en daarenboven nader by en tot geringer prys konnen bekomen, vermits bekend is, dat zodanige gesteentens in de koude waereldsdelen tot de vereischte hardigheid niet geraken, en gevolgelyk zich zo wel niet laten polyften, dan 't

(*m*) My kooft hier te binnen 't geen *Busbequius Legat. Turcic. Epist. I. p. 17.* meld, en een naauwkeurig onderzoek verdiend, namelyk: *illud quodque, dum Buda eram, videre juvit, fontem, qui est extra portam, quae iter est Constantinopolim, in summo mire ferventem: in cujus tamen fundo natantes despicias pisces, quos inde nisi coctos eximi posse non putes.* Ik verbeelde my, dat veelligt het water onder op den grond koud is, doch een van op zyde uit de aarde toevloeyende warme stroom 'er over heen loopt, en vermits dezelve, als ligter, genoegzaam door het koude water gedragen word, zo gezwind rolt, dat zy van hare warmte het water op den grond niet veel mededeelt, en mitsdien de visschen onder zeer bequaam 'er in leven konnen.

't geen in warme landen afgehouden word, 't geen te gelyk zo wel van de geringe als edele steensoorten te verstaan is. En ik kan met verscheide proeven bewyzen, dat de versteningen zelfs in Asia tot veel groter hardigheid, dan in Europa, geraaken.

De Kris- §. XII. De KRISTALLEN, waar van men by wylen toevallig tallen in de natuurlyke rotsholen het een of ander stuk gevonden zyn heeft, vallen alhier ook zeer week en broos, weshalven daaruit slegt. niets gemaakt kan worden.

Behal- Ondertusschen is van ene byzondere eigenschap het zoort, ven dat 't geen hier en daar doch voornamelyk aan een berg by Roer- naar 18- fioerde gevonden word, en onder den naam van *Crystallus Islandica* bekend is, nadien het de letters, en alles, wat men 'er xiv Is- landica genoemt door ziet, twevoudig of dubbel vertoont; welke eigenschap uit word. de gronden der natuur- en wiskunde niet ligt ten genoegten te ontvouwen is; weshalven verscheide der geleerdste lieden zich het hoofd 'er over gebroken hebben (n),

Deszelfs Doch het is geen Kristal, maar een *Lapis Specularis* van de eigently- hardste zoort, of een *Selenites rhomboidalis*; dat is, volgens de ke hoe- taal der bergmannen, ene SPAATART, die ook GLINZERSPAAT danig- of SPIEGELSPAAT, naar het onderscheid der plaatzen, ge- heid. naamt word, gelyk ik dan zelf, als my onlangs ter myner be- geerte enige Spaatarten van Clausthal op den Harz gezonden werden, het geluk gehad heb, daar onder een zoort, dat mede verdubbelde, doch niet zo helder als de yland- sche is, te ontdekken, waar naar voor my niemand gezogt had.

§. XIII.

(n) Dus heeft *Erasmus Bartholinus* in den jare 1670 te Copenhage. daar van ene verhandeling uitgegeven, en *Huigens* in zyn diepzinnig werk van het licht, in den jare 1690 te Leyden gedrukt, zeer wydlopig 'er over ge- handelt. Vermits ook in de pylvormige *Talc*, of veeleer *Lapis Specularis*, 't geen de fynste Plystersteen is, en de berg *Montmartre* by Paris uit- levert, door den groten *La Hire* ene gelyke werking is waargenomen, heeft hy zyne aanmerkingen en gedachten insgelyks de geleerde waereld medegedeelt in de *Memoires de l'Academie des Sciences de Paris d. An. 1710. p. 341 seqq.*

§. XIII. De vuurbrakende bergen werpen , als zy woeden , Puim-
 twee soorten van PUIMSTEEN uit; namelyk, een GRAAUWE steen.
 en een ZWARTE, die echter beide onzuiver zyn.

§. XIV. Dat in het gebergte METALEN kunnen wezen , Ook ver-
 vermoede ik niet zonder grond. nadien men my niet alleen be- moede-
 richt heeft, dat men by wylen YZERACHTIGE *Marcaste*, ge- lyk Me-
 lyk ook toevallig ZWAVELKYEN, aantrest, en dikwerf ADE- talen.
 LAARSTENEN vind, die in 't gemeen yzerachtig zyn (o), maar
 ook daarenboven in *D. Worms Museum p. 123* leeft, dat hem
 LOUTERE YZEBROKKEN uit Ysland voor zyné verzameling
 van naturalia gezonden zyn. Doch wat het , behalven yzer-
 steen, voor eigentyke metalen geeft, is niet te zeggen; nade-
 maal men, zo veel ik te weten heb kunnen komen, noch ner-
 gens gegraven, of de aarde ter naspeuring ontbloot heeft, 't
 geen naar alle vermoeden ook nimmer ondernomen zal wor-
 den, zo wel wegens de onbewerkbare, ruwe en gevaarlyke
 gebergkens, als wegens het aldaar ontbrekend en tot den berg-
 bouw niet te ontbere brand- en werkhout.

§ XV. Aan BERGHARSTEN en AARDPEKKEN, *Bitumina*, Berg-
 ontbreekt het geenzints, 't geen uit velerly blyken af te nemen harst.
 is, als by voorbeeld uit de TURF; want offchoon deze niet
 veel gevonden word, en in het zuiderdeel zeer slecht is, door
 haar veel zwavel schielyk verbrand, en grouwelyk stinkt, heeft
 men echter hier en daar, als in *Havenstoerd*, ene goede, zwarte,
 zware en vaste Turf, waar van zich de inwoonderen tot hun eni-
 gen brand bedienen. Iemand heeft my van een ZEETURF ver-
 haalt; doch waar van hy, des ondervraagt zynde, niets ver-
 der wist te zeggen.

§. XVI. De aanwezigheid van het aardpek word noch meer Zwart
 bewezen door het ZWART AMBER, *Gagathes*, waar van men Amber.
 by wylen stukken vind, die, aangestoken zynde, als een licht
 bran-

(o) *Jacobæus in Mus. Reg. Cap. I. Sect. 7. n. 62.* brengt uit de *Schedis
 Gudmundi Islandi* by, dat van dezelve 60 soorten, en daar onder enige
 van zeer byzondere eigenschappen gevonden zouden worden; doch waar
 van men met recht nader bewys kan vergen.

gelyk zo
 n is. En
 steningen
 ropa, ge-

toevallig
 gevonden
 n daaruit

et soort,
 by Roer-
allus Islan-
 t men 'er
 fchap uit
 noegen te
 eden zich

is van de
 volgens de
 RSPAAT
 zzen, ge-
 yner be-
 gezonden
 port, dat
 ysland-
 d gezogt

§. XIII.

nhage daar
 werk van
 er over ge-
pecularis,
 Paris uit-
 genomen,
 e waereld
ris d. An.

branden, en door de Ylanders tot bygelovige dingen gebruikt worden; vermoedelyk van hunne Catholyke voorouderen by overlevering onder zich behouden, vermits die steen ten dezen tyde noch onder de Catholyken tot het zelve einde in gebruik is (p). Dat Amber is naar het uitterlyk aanzien, en gedeeltelyk ook volgens den leemachtigen aart zeer gelyk, doch in hardigheid en overige geaartheid zeer ongelyk, aan een zekeren pekzwarten en glanzigen steen, dien de Denen z w a r t A g a a t noemen, en, nadien bywylen daar van tamelyk grote stukken gevonden worden, ter verkoping medenemen. Dezelve is ongemeen hart, zulks het, gelyk een Agaat, vuur slaat, doch ongetwyffelt eigentlyk een zuiver, glad, zeer leemachtig en door een sterk aardvuur zamengesmolte ertzschuim, of verglazing; want als men op dunne plaats en slaat, springt het gelyk glas, en de afvallende scherven hebben ene glazige gedaante, waar tegen niet stryden kan, dat het vuur in heeft, nadien zelfs de in een groot vuur zamengesmolte vaste ertzschuimen enige vonken geven; en ik bezit uit Lisbon zodanig een schuim, 't geen zo hart is, dat het zich als een spiegel laat polysten, en, tegen staal geslagen, veel sterker vuur dan het ylandsche geeft. In Coppenhagen heeft men voor den laatst overleden koning uit een groot stuk van dien steen een schaal met een deksel vervaardigt, waar aan de kunstenaar, zegt men, tot in het vierde jaar gearbeid zoude hebben; want het, aangemerkt zyne broosheid, ene byzondere bequaamheid en behoedzaamheid vordert. Een goed vriend heeft een stuk 'er van aan een signetsnyder gegeven, om 'er een cachet in te graveren, doch 't geen niet gelukken wilde; veelligt door de onbequaamheid van den meester; vermits immers de zwarte agaatscoralen, die de vrouwsperonen in den rouw om den hals en in de oren dragen, gelyk ook hechten van messen enz. daar van in menigte gemaakt worden. Dien steen beschouwende, is my in gedachten gekomen, dat hy welligt de eigentlyke *Lapis Obsidianus* der ouden zoude kunnen zyn; want deszelfs omschryving dit Ylandsch
ertz-

(p) *Cesius de Mineralibus Lib. III. Cap. 7. Sect. 16.*

ertzschuim in alle delen zo gelyk is, als het een ey het ander. *Plinius (Histor. Nat. Lib. XXXVI. Cap. 26. f. Sect. 67)* zegt: *in genere vitri & Obsidiana (scil. pocula) numerantur ad similitudinem lapidis, quem in Æthiopia invenit Obsidius, nigerrimi coloris, aliquando & translucidi, crassiore visuatque in speculis parietum pro imagine umbras reddente &c.* en noch duidelyker (*Isidorus Lib. XVI. Orig. c. 15*) *est niger interdum & virens, aliquando & translucidus crassiore visu &c. & Cap. 4. Obsidius lapis niger est, translucidus & vitri habens similitudinem. Ponitur in speculis parietum propter imaginum umbras reddendas.* Dus is onze yslandsche pekzwart en glanzig; doch wanneer het in bladen van een gespouwen word, is het HALF doorzichtig, doch dover en duisterer, dan glas, hoewel het zelve zeer gelyk; ja ene wezentlyke verglazing. Ook kan het in dikachtige bladen tot het bekleeden der wanden gebruikt worden, vermits het enigzints spiegelen, en duistere schaduwfiguren vertonen zoude. Wel is waar, dat het zich zo wel niet laat klieven en snyden, dan het oude, waar van Plinius zegt, dat beeldwerk en cachetten gemaakt wierden, doch het kan een harder soort, dan de yslandsche, of de Romeinen beter steensnyders, dan de Denen, geweest zyn.

§. XVII. Onder de bovenste laag der aarde word, gelyk bo: Zwavel; ven gezegt is, alomme, inzonderheid in moerasfige dalen en poelen by hopen ja menigmaal klompen ter grote van een vuist GEWASSE ZWAVEL (*Sulphur nativum*) gevonden, en slaat aan de rotzen zo sterk en dik uit, dat men dezelve alle twe of drie jaren door een schraapyzer afkrabben en verzamelen kan. Deze natuurlyke Zwavel heeft men in vroeger tyden naarstig verzamelt en uitgevoerd. Ook was noch voor weinig jaren een zeker persoon, door den koning bevoorrecht, te Huswickhawen, alwaar dezelve noch meer, dan op andere plaatsfen van het eiland, te vinden is, die aldaar op de zwavelbergen zo veel te zamen bragt, dat hy op eenmaal twe tot drie hondert gevulde tonnen naar Copenhagen konde zenden, alwaar dezelve op de gewone wyze gezoden en gezuivert wierd; doch thans is, gelyk te voren meermalen, het Zwavel zamelen weder gestaakt,

vermits het de boeren niet gaarne zien, en bezwaarlyk tot hen verzamelen te bewegen zyn; aangemerkt het de visschery, waar van zy de meeste nering hebben, nadelig is.

Word
door de
Visschen
ge-
schuugt.

Want de bevinding leert ('t geen my zeer aanmerkenswaardig toeschynt) dat niet alleen, wanneer aan het strand Zwavelertz gewasschen en van stof gereinigt word, de visschen verlopen, maar ook, zo dra een schip, waarin enige Zwavel geladen is, op de rede legt, 'er voor vlieden. Ja een visschersboot, waar aan maar iets van dezelve buiten aangesmeert is, verjaagt de visch, alwaar hy kooft; weshalven de visschers, die elkander wangunstig zyn, bywylen aan den een of anderen boot een weinig Zwavel smeren, of in ene verborge spleet verstoppen, wel wetende, dat met zodanig een boot niet veel gevangen zal worden, by 't welk ik tot meerder opheldering dezer aanmerking noch moet vermelden, dat de inwoonders van de faroische eilanden het schadelyk soort walvisschen, 't geen hunne boten dikwerf omwerpt, en door hun TROLD HVAL genaamt word, op deze wyze verjagen, dat zy in de voorsteeven hunner boten een gat boren, daarin Bevergeil (*Castoreum*) steken, en het gat voorts met een prop toeslaan. Anderen voeren een stuk hout met zich, waaraan zodanig Bevergeil gehegt is, en werpen het op den visch, zo dra hy hun nadert, als wanneer hy in 't zelve oogenblik als een steen naar den grond zinkt, 't geen ook de menschen, die Bevergeil aan 't lyf hebben, zoude bejegenen, waar van te lezen is *Bartholin. Cent. II. Histor. Anatomicar. 17* en *Luc. Jacobsen Debes Ferroæ p. 168*; welke schryver uit het bericht dier lieden 'er noch byvoegt, dat zy, by gebrek van Bevergeil, spanen van Geneverhout medevoeren, en 't zelve de visschen toewerpen, 't geen dezelve werking; namelyk, dat de visch wegzinkt, doet. Ik heb ook voor zeker gehoord, dat een schip met Kalk geladen, of van buiten 'er mede besmeert, insgelyks ongemeen van de visschen geschuugt word. Hier uit blykt, met wat een scherpe reuk en fyne smaak ook het geslacht der visschen door den alwyzen Schepper tot het vinden van dienstige en vermyding van ondienstige dingen begaaft moet zyn.

Gelyk
ook de
Kalk.

Doch

Doch de grond dezer afkeer by de visschen, zo veel de Zwavel, het Bevergeil en het Geneverhout betreft, is veel ligter te begrypen, dan wat de Kalk aangaat; want van de Zwavel is bekend, dat zy zo sterk uitwasemt, dat als een kleine verschebroken klomp van dezelve slegts 24 uren in een besloten kamer gelegen heeft, men hare stinkende uitdamping genoegzaam en niet zonder aandoening ondervind; waaruit van zelven volgt, dat het de stank van de Zwavel is. Zo ook heeft het Bevergeil en Geneverhout, gelyk men weet, een sterke en onaangename reuk, die de visschen verdryft; doch de Kalk heeft geen zo merkelyke en sterk riekende uitdamping, en mitsdien zoude ik denken, dat offchoon de zinnelyke aandoeningen der dieren veel scherper dan die der menschen zyn, het nochtans niet zo zeer aan de reuk van de ingeladen Kalk moet toegeschreven worden, dan wel aan den scherpen smaak van het water, door de by het inladen stortende, of aan het schip gesmeerde Kalk veroorzaakt, dat de visschen te rug wyken.

§. XVIII. KEUKENZOUT vind men niet overal, ik mene, Gebrek
aan
Zout.
zoutgroeven noch steenzout.

§. XIX. Op het gantsche eiland worden ook gene BOMEN Ook aan
Bomen.
gevonden, behalven in deszelfs noorderlyk deel. Gelyk een voornaam koopman uit Coppenhagen my verhaalt heeft, dat hy tusschen *Huuswick* en *Olfioerd*, ontrent 6 mylen van elkander gelegen, een Berkenbosch van drie vierde myl gevonden heeft, welks Bomen niet hoog, en derzelver stammen slegts een arm dik waren; en een ander zegt, dat by *Thing Oere-Kloster* noch een zeer kleine bosschadie, merendeels uit Berken bestaande, overig is, doch dat deze zo slegt en laag zyn, dat men, op een klein landpaard zittende, aan hunne kruin kan raken. Slegts langs de weiden heeft men enige weinige lage WILGEBOMEN, en hier en daar KLEINE STRUIKEN en kreupel-bosjes van Braambeziën, Geneverbomen en diergelyken, die door de inwoners spaarzaam gehakt, en alleen gebruikt worden, om voor de weinige smeden, die op het eiland wonen, kolen te branden. In vroeger tyden moeten alhier geen bosschadien ontbroken hebben, nadien niet alleen de oude berichten zulks getui-
gen,

gen, maar ook hier en daar noch overblyfzels van oude wortelen te zien zyn; daarenboven vind men, een weinig diep in de aarde gravende, veel vergaen hout, 't geen zeer blaauw en hart is.

Doch
goede
Weiden
en Gras.

§. XX. Ofschoon de vruchtbare aardkorst of lage ongemeen dun is, vind men, inzonderheid aan de noordzyde, aan de beemden en wateren goede VEE-WEIDEN, alwaar het GRAS wel ene halve elle hoog wast, en met zeer vette en welriekende kruiden vermengt is, waar door het vee vet en smakelyk word. 't Geen het vee en de schapen niet afeten, word tot wintervoeder gewonnen, en wel op ene zeer kommerlyke wyze, nadien de grond overal ongemeen hobbelig en steenachtig is; zulks men gene grasfeiffen, maar alleen kleine kromme sikkelengebruiken kan, waar mede het gras slegts in een geringe menigte uit de spleten en groeven tusschen de rotsbrokken en steenhopen voorzichtig afgesneden moet worden; weshalven, en vermits hun werktuig daarenboven van een zeer slegt maakzel is, in een dag niet veel gevordert word.

Gelyk
ook eni-
ge ge-
zonde
Kruiden.

§. XXI. Ook mangelt het niet aan GEZONDE KRUIDEN, by voorbeeld, LEPBLAD, (*Cochlearia*,) en noch minder aan ZURING (*Acetosa*) die de wyze en alzints werkzame goddelyke voorzienigheid naar vereisch van die luchtstreek en hare gewone ziekten, aldaar in byzondere grote, deugd en kracht doet groeyen. My is van hunne wenschelyke uitwerking, onder vele anderen, de volgende zeer aanmerkelyke proeve verhaalt. Een schip in den jare 1700 van Tranquebar terug komende, 't geen, 't zy uit onbedrevenheid der stuurlieden, of gierigheid van den kapitein, die de kosten der verversching wilde sparen, de kaap de Goede hoop voorby gezeilt was, en, nadien van de manschap niet boven 5 of 6 meer in staat waren, om den scheepsarbeid te verrichten, genoodzaakt werd, Ysland aan te doen, viel gelukkig in *Holmshaven*, alwaar de kapitein het schip op het strand wilde doen lopen, toen ter rechter tyd een yslandsvaarder, aldaar in lading leggende, die aan zyne vlaggen zag, dat het een Deen was, het met een gedeelte van zyn volk te hulp quam, het anker deed vallen en het schip beveiligde. Vervolgens

gens bragt men het zieke volk aan land, 't geen, offchoon het, behalven enig Lepelblad, niet als Zuring in warme Melk en een weinig Schapenvleesch nuttigde, nochtans velen binnen acht en de anderen binnen veertien dagen zo fris en gezond werden, dat zy huppelden en sprongen, en in minder dan vier weken na hun komst weder fcheep gaan, zelve hun anker lichten, en die lange en bezwaarlyke reize voorts vrolyk voleinden konden. Ook weet al ons volk, 't geen ooit naar Groenland geweest is, de kracht dier kruiden niet genoeg te roemen; want dezelve groeyen in gelyke, zo niet meerder, deugd, op Jan Mayen eiland, Spitsbergen enz.; en nadien onze matrozen, als zy op de hoogte van die eilanden komen, zich gemeenlyk zodanig van het fcorbut aangetaft vinden, dat alle hunne tanden in den mond los worden, en zy bezwaarlyk in ftaat zyn, hunne dienften te verrichten, zoeken zy, zo dra mogelyk is, land, om die kruiden te bekomen, waar door zy zich terftond herftellen, en genoegzaam een nieuw leven en nieuwe krachten verkrygen. Men heeft my van noch een ander kruid verhaalt, 't geen alleen op zekere plaatfen waft, zonder (het te kunnen benoemen of befchryven, doch dat het, in melk gekookt, natuurlyk als gerften grutten fmaakt, en *Jacobæus in Mus. Reg. P. 7. Sect. 6. n. 6 & 7.* gedenkt noch twe voortreffelyke en heilzame kruiden, als *Herbæ Avium Islandiæ*, *Fuglar-gras*, of *Akur-Lodar-gras* en *Musci catharetici-Islandiæ*, *Fialla-gras*, of *Fioeru-gras*.

§. XXII. AARDVRUCHTEN willen 'er doorgaans niet wel groeyen, gedeeltelyk wegens den onvruchtbaren grond, en gedeeltelyk wegens de te ftrengte koude en doordringende noordewinden; weshalven men het te meermalen, doch te verveels, met rapen, wortelen en diergelyken bezogt heeft.

§. XXIII. Noch minder kan men het VELD BEBOUWEN en KOORN zayen; want offchoon men de ftenen met veel moeite uitlezen, en den grond door beploegen en mesten goed maken wilde, zoude nochtans de zomer of de warme tyd zo lang niet duren, dat iets ryp konde worden, en mitsdien weten de gemene en arme lieden van geen brood.

§. XXIV.

Van de
Zee- en
Meirge-
wassen.

§. XXIV. Van ZEEGEWASSEN konde men my flegts een *Alga marina*, ZEENESTEL, met name noemen, 't geen zo wel verfch, als by gebrek van hooy gedroogt, het vee, voor- geworpen word, en, hoewel vet, nochtans te gelyk onfinake- lyk vleefch geeft. Doch in kommerlyke tyden word dit kruid, een weinig gerooft, door de menfchen ten fpyze gebruikt. De meermaals aangehaalde *Jacobæus d. l. n. 5.* befchryft het onder den naam van *Alga Saccharifera Islandia*, en geeft 'er een af- beelding van. Het zoude gezwollen verwekken, en, als men 'er veel van eet, fterk openende zyn. Het is te beklagen, dat de kruidkenners, inzonderheid onze Duitschers, wegens de ongelegenheid der zee, en mitsdien by gebreke van bequa- me gelegenheid, zich tot noch toe niet ernstig op de verzame- ling, onderfcheiding en befchryving der zeegewaffen toegelegt hebben, of toeleggen kunnen; want nadien ik my deswegens enigzints gelegen heb laten zyn, en dezelve, zo veel my mo- gelyk was, verzamelt, heb ik opgemerkt, dat zy by een Godzoekend liefhebber der natuur ene nieuwe verwondering en veel genoegten kunnen verwekken; namelyk, wanneer men hunne onbefchryffelyke, en voor den onkundigen ongelofely- ke menigte, verfcheidenheid, afbeelding, verwe, groey zon- der wortelen enz. in acht neemt, en daarby overweegt, dat niets, dan goed en nut, uit de hand van den wyzen Schepper gekomen is; ik wil zeggen, dat ook deze geheel onnut fchy- nende gewaffen niet alleen zo vele en veelerly levende fchep- felen ten voedzel, maar ook merendeels den menfchen zelfs zo wel tot fpyfe, voornamelyk in tyden van gebrek, als tot krachtige artzenyen, wanneer zy dezelve, alleen uit begeerte naar vreemde en kostbare dingen, niet verachteten, veelvou- dig zouden kunnen dienen voor alle anderen; heeft de naar- ftige *M. Martin* in zyne lezenswaardige *Description of the Western Islands of Scotland*, daar van zeer byzondere en merk- waarde aanmerkingen verzamelt, en dezelve p 148 fqq., den kiefchen ter befchaming, in 't licht gegeven, om te beto- gen, dat de inwoonders, die in grote eenvoudigheid op die afgelegen eilanden leven, zich het weinige, dat hun gegeven is, ten

ten nutte weten te maken. Van harde of CORAALACHTIGE ZEE-GEWASSEN wist myn berichter te zeggen, dat enigen van dezelve op de gronden gevonden wierden; doch konde hen niet noemen of beschryven, nadien hy, volgens zyne eigen belydenis, 'er nooit naar gezien had. Ten minsten zal aldaar een soort van *Pori cervini Imperati* p. 630 gevonden worden, 't geen men op de rotzachtige zeebanken van de niet verre van daar leggende hitlandsche eilanden overvloedig vind, en in myne verzameling *Madrepora erectior punctata* & *ramosa*, *cornua cervina æmulans* heet.

§. XXV. WILDE DIEREN, zo edele of eetbare, als on-
 edele of roofdieren, ziet men hier niet, vermoedelyk, vermits dit eiland van alle kanten zeer verre van het vaste land afgeleggen is. BEREN komen zomtyds in het voorjaar, als de wind 'er naar is, uit Groenland met de losgaande ysvelden aan de noordkust aandryven; doch men is gewoon, ontrent dien tyd 'er tegens te waken, en, zodra men slegts één bespeurt, met opontboden manschap 'er op los te gaan, en niet te rusten, voor men dezelve gevelt heeft; vermits die gevaarlyke dieren welhaast in de onbeklimbare gebergstens vermeerderen, en zo wel onder de verstrooide en onbeschut wonende boeren, als de in het wild lopende schapen enz. veel schade veroorzaken zouden.

Gene
wilde
Dieren.

§. XXVI. Op die wyze moeten de VOSSEN van elders al-
 daar ingesloopen zyn, die zich overal by hopen op het eiland bevinden. Dezen zyn hier nooit rood, maar weinigen van dezelve zwart, en de overigen doorgaans in den zomer blaauwgrauw, en in den winter wit. Hunne vellen vallen in den winter, als zy het meeste en vastste hair hebben, het best; weshalven de Yslanders dezelve dan naarstig vangen, en wel, uit aangebore affschuw van schietgeweer, met uitgezette netten of vangyzers, die gelyk een kleermakersschaar gevormt, en met een dood lam ten lokaas voorzien zyn. Buiten dien tyd leggen de inwoonders, nadien de Vossen de schapen zeer schadelijk zyn, kraanogen (*nucis vomica*) in honig geweekt, die zy, anders niets zoets te eten bekommende, zeer begerig inzwelgen.

Behalven
Vossen.

Gestel-
nis hun
ner Paar-
den.

§. XXVII. De PAARDEN vallen hier, gelyk in alle noordelyke gewesten, klein, kort en gedrongen, 't geen ongetwyfelt voornamelyk toe te schryven is aan de zamentrekkende of persende eigenschap der koude, die den wasdom belet (*q*). Echter zyn zy sterk en levendig, en te gelyk boosaartig en bytachtig. Men moet zich verwonderen, wat zy kunnen uitstaan; doch zy worden wel degelyk door de ongemakken verhard, nadien zy jaar uit jaar in in het open veld onder den bloten Hemel blyven, en 's winters onder de sneeuw zowel, als 's zomers, hun voeder zelve moeten zoeken, waar toe zy alleen de weldaad van de natuur genieten, dat zy met byzondere styve, lange en dikke hairen, allermeeft tegen den wintertyd, bedekt zyn.

De Scha-
pen.

§. XXVIII. De SCHAPEN, die mede zeer klein zyn, hebben met de paarden het zelve geluk en gemak, want zy, zo min als deze, 's winters noch 's zomers in een stal komen, maar zich op het veld onder de overhangende rotzen, in de natuurlyke bergholen, en voorts zo zy belt kunnen, behelpen moeten, en zelve zorgen, waar hun verblyf en voedzel te vinden (*r*). Zy houden zich steeds by de paarden, en volgen de-

(*q*) Het zelve bespeurt men aldaar ook in de andere landdieren. In het tegendeel geraken die dieren in de zoeler landen, wegens de alles uitdyende warmte, tot groter wasdom, gelyk men aan de kamelen, lewen, neushoornen (*rhinoceros*) en inzonderheid de vrezelyke elefanten opmerkt; doch waar van het lynrecht strydige in de visschen gevonden word, wier grootste soort, inzonderheid de walvisschen, alleen in 't noorden voortkomen.

(*r*) Van het deensche eiland *Ferroe*, 't geen niet verre van Ysland gelegen is, uit 17 of 18 grote en kleine eilanden bestaat, en in de lengte 15, en in de brete 10 deensche of noordsche mylen beslaat, is bekend, dat aldaar, vermits het gebergte niet hoog, maar laag, en met weinig sneeuw bedekt is, zeer goede weide zyn, en 'er derhalven meer Schapen dan op Ysland geteelt worden; doch die ook zonder enige hoede door de wildernissen zwerven. Van dezelve word verhaalt, dat zy in den winter onder de een weinig overhangende klippen en rotzen, inzonderheid aan de zuidzyde, hun toevlucht nemen, en niet alleen aldaar, zo dicht het hun mogelyk is, zamenkruipen, maar daarenboven dikwerf in zulke voegen verwisselen, dat de binnenste meer en meer de buitenste, en deze, als zy we-

der

dezelve in den winter gestadig, op dat zy, als het zo sterk gevrozen heeft, dat zy met hunne kleine pootjes niet door konnen komen, wanneer de paarden ergens ene opening getreden, of iets voor zich omver gehaalt hebben, een weinig van de onblote mos mogten bekomen; ook eten zy uit groten honger, gelyk men dikwerf opgemerkt heeft, zelfs het hair van de paardenstaarten. Als het met een sterken wind sneeuwt, lopen zy steeds uit het gebergte met den wind af naar het strand, en dikwerf uit domheid in de zee, waar door een groot getal van hun omkoomt. Bywylen, als veel sneeuw valt, besneeuwen zy geheel en al, als wanneer zy in grote kudden zamen lopen, de koppen onder zich byeen steken, en het op de ruggen laten sneeuwen; doch bevrozen 'er zodanig onder, dat zy zich niet meer redden konnen. Als dan eten zy uit razenden honger elkanders wol, en behelpen zich zo lange, tot zy uitgegraven worden, 't geen de boeren niet verzuimen haastig te doen, zo dra zy vernemen, waar zodanig een kudde staat, bespeurende zulks wel haast uit den damp, die te midden dier kudde door de sneeuw, waardoor hy zich, vermits zyne warmte, een kleine opening als een schoorsteen maakt, in de hoogte stygt. Voorts zyn zy ook met grover en wreder WOLLE gedekt, 't geen eigentlyk van de strenge luchtstreek en het slegte voeder hervoort koomt, vermits bekend is, dat hoe milder de luchtstreek, en hoe beter de weidede is, hoe fyner en zachter de wolle der Schapen en het hair der geiten valt (s); doch welke hun echter naar de wy-

D 2

ze

der doorkout zyn, de binnenste worden; ja als de grond zo hard bevrozen is, dat zy met hunne poten de heide of mos niet meer opkrabben konnen, van honger de een des anders wolle eten, en zich mitsdien zeer kommerlyk generen. *Vide Laurtzen Wolff Notrigia illustrata p. 196.* De bewoonders van die eilanden konnen ook zaad winnen, doch niets dan gerst bouwen, waar van zy (zegt men) voor een ton zaaykoorn 20 tot 30 tonnen granen inzamelen.

(s) Om dit te bevestigen, zal ik hier slegts aanhalen, 't geen *Busbequius de Legat. Turcic. Ep. I. p. m. 57.* van de kostbare geiten in klein Asien aanmerkt, die met schone, fyne en lange hairen gedekt zyn: *Gramine*, zegt hy,

ze voorzienigheid van den goeden Schepper, die een ieder zyner schepzelen naar hunne omstandigheden hun nooddrift verzorgt, dus ook tegen de aldaar aanhoudende strenge en doordringende koude tot een te vaster dekzel verstrekt. Nooit worden zy geschoren, vermits zy jaarlyks nieuwe wol verkrygen (die midden in den zomer ontrent St. Jan, als hun een gering dekzel genoeg is, uitvalt) en de oude wol over het gantsche lyf los word; mitsdien is men gewoon, vermits de wol dikwils zeer verwart en ineen gewassen is, hun dezelve te gelyk als een overkleed van de vacht te stryken; wordende zy tot dat einde gejaagt en opgevangen. Alsdan begeeft een harder zich met de afgerichte honden op een heuvel, en geeft met zyn hoorn een teken, waarop de honden zich verdelen, en de Schapen van alle kanten uit de klippen en wildernissen in een zekere omtuining of staketzel dryven, 't geen vooraan wyd uitgezet is; doch, op dat zy niet zouden kunnen ontvluchten, naar achter allengs enger word.

Die hier
Hoornen
hebben.

Niet min is opmerkelyk, dat de yslandsche Schapen in 't algemeen, zowel de Oyen (*t*) als de Rammen, niet alleen grote en gekliefde HOORNEN, maar ook gemeenlyk meer als , ja zelfs tot 8 (*u*), en onder dezelve menigmaal enen 1 voor den kop uitstekenden Hoorn hebben; waar tegen het, door zyne hoornen anderzints in 't algemeen zogenaamd hoornvee, dezelve aldaar geheel ontbreekt, 't geen gelegenheid geeft

te

hy, pascuntur per eos campos exili & sicco, quod ad lanæ tenuitatem multum conferre certum est. Nam constat, alio translati non manere eandem, sed una cum pabulo mutari, totasque ita degenerare capras, ut vix agnoscantur.

(*t*) Dit is in de noordsche woeste landen zo ongemeen niet; gelyk *Olaus Magnus Hist. Lib. 17. cap. I.* getuigt. *Habet*, zegt hy, *tota septentrionalis regio magnorum arietum ut & ovium multitudines, in quibus & femine cornua gerunt arcuata.* 't Zelve merkt *Martin* ook aan in de Schapen op de ruwe westelyke eilanden van Schotland, in zyne bereids aangehaalde beschryving p. 19.

(*u*) Diergelyke word ook van de Rammen op het eiland *Gottland* door *Olaus Magnus* ter aangezogener plaatse verhaalt.

te giften; dat alle de Schapen zonder onderscheid met Hoornen gewapent zyn, om dat zy, als gaande dolen, dezelve tegen de vele en grote roofvogels niet ontberen kunnen, waar tegen het rundvee, nadien het van alzulke roofvogels niets te vrezen, en van wilde verscheurende dieren geen gevaar heeft, gevolgelyk gene Hoornen ter verwering gebruikt, en daar mede, als onnodig, niet belast is. Doch wat de eigentlyke en natuurlyke oorzaak dezer zeldzaamheid zyn mag, is niet zeer ligt te beseffen (w).

D 3

Op

(w) 't Is bekend, dat de hairen, wolle, klauwen en hoornen, die alle in 't gemeen van ene natuur zyn, by de viervoetige dieren (gelyk de vederen der vogelen en de schubben der visschen) uit overvloedige sappenen hunnen oorsprong hebben; en, offchoon zy als uitwerpselen aangezeten worden, echter buisachtige lignamen zyn, die op de wyze der planten uit vele holle pypjes bestaan, en tot zekere lengte, brete enz. evenredig wassen (*conf. Memoires pour servir a l'histoire Nat. des Animaux, p. 129 seq.*) Voorts is bekend, dat die sappenen, naar de eigenschap van het voedsel, de vertering der spyten, en de overige lighaams gesteltenis der dieren gericht en geschikt zynde, zo veel onderschelden hairen en hoornen by de een en andere voortbrengen. Dus ontstaan uit koele waterachtige sappenen, weke en lange hairen, of hoornen: uit hete en krachtige, korte gedronge en harde. De mannen hebben gemeenlyk kort, gekrult en sterk, doch de vrouwen week, lang en slegt hair. Stieren, wiens bloed en zaad sappenen in volle kracht zyn, hebben korte, dikke en vaste, doch de ossen, door het snyden verzwakt, dunne, weke en lange hoornen; (*conf. Plois. Nat. Hist. of Staffordshire ch. 7. §. 58 sq.*) Dus wast een hanenspoor, een kapoen voor in den kop gezet, tot een ongelooftlyk langen en krommen hoorn. Voorts leert de ervarenheid, dat het vee, in schrale, magere geest-weiden gaande, korte, doch in vochte vette beemden grazende, grote wyde hoornen hebben. By dit alles is de luchtstreek ook niet uit te sluiten. In koude en weinig uitdampende landen, vind men het vee, wegens de veelheid der sappenen, met grote, doch in warme landen, alwaar door de sterke uitdamping de sappenen ontbreken, met kleiner of geheel geen hoornen voorzien; waarmede overeenstemt, 't geen in de *Voyage du Chevi Marchais en Guinée & Cayenne*, door de *P. Labat* beschreven, *Tom. III. ch. 8.* aangemerkt word; namelyk, dat het vee, uit Europa overgebragt, aldaar kleiner en dunner hoornen, dan in Europa, en de rhebokken zo min hoornen als de geiten zelven hebben. Wanneer nu het bereids aangehaalde overwogen word, koomt my niet onwaarfchyntlyk voor, dat het rundvee uit het gering en slegt voedsel, 't geen het in Ysland geniet, zo vele en overvloedige sappenen niet bekoomt, dat daar uit hoornen voortgebragt

En op enige plaatsen beter gehoed worden. Op enige plaatsen bestaat alle have in Schapen, weshalven de boeren 'er aldaar meer acht op geven. Dezen jagen alleen de Hamels in 't gebergte; doch houden de Oyen zo veel by huis, als doenlyk is. Om de Lammeren te beter te kunnen hoeden, hebben zy de gewoonte, de Rammen, die steeds met de Schapen herom lopen, door een onder den buik gebonden stuk linnen het ontydig bespringen te beletten, en dat linnen alleen tegen den tyd af te laten, dat de te werpen Lammeren gras genoeg in 't veld kunnen vinden, 't geen eerst tegen Pinxter geschieden kan. De geworpen Lammeren worden aanstonds getekent, waarom dan ook een ieder de zynen, vermits zy alle door malkander moeten lopen, met een eigen en byzonder teken merkt.

Doch door de Ravens worden vervolgt. Die tedere diertjens zyn veel gevaar onderhevig van de grote pekwarte RAVENS, die in de wildernissen ongemeen sterk toenemen, nadien dezen dikwerf, zonder dat het verhoed kan worden, op dat zwakke vee vallen, het allereerst de ogen uitpikken, op dat het te minder zoude kunnen ontkomen, en het vervolgens t' enemaal verflinden; offchoon de boeren, zo dra zy zulks bespeuren, niet verzuimen, toe te schieten, en de Ravens verjagen; doch het Lam, vermits het, zyn voeder niet konnende zoeken, elendig omkomen moet, slagten, en het het zachte vel afstropen, 't geen de peltery geeft, die in Denmarcken en Holstein onder den naam van SCHMAASKIN of SCHMAASKEN (*) verkogt en zeer veel door lieden van een middelbaar vermogen gedragen word.

Hoe een ieder zyn recht Schaap weder be- roomt. Tegen den slagtyd, als zy gezint zyn, de Hamelen te vangen en te slagten voor de schepen, die in de vleeschhaven in la-

bragt kunnen worden en groeyen, en dat in het tegendeel de Schapen, die naar hunnen aart voedzel genoeg hebben, vermits het voeder krachteloos en de luchtsreek vochtig is, lange en welke hoornen voortbrengen. Of ik hier op het rechte spoor ben, mogen zy beslissen en deswegens een beter oordeel vellen, welkers beroep het is, de natuur, en wel byzonder het ryk der dieren, te bestuderen.

(*) Dat is, *Pellicula*, kleine velletjes, à *Danico* Smaa, *Is. Sma*, *Sued. Sma*, *Sax. Schmatseh*, *exilis*, *parvus* & *Is* & *Angl. Skin*, *Dan. Skind*, *pellis*, *cutis*.

lading leggen, worden dezelve op de te voren gemelde wyze met honderen te zamen gedreven, in tegenwoordigheid van alle de rechters, op dat gekyf en twist verhoed, en niemand bevoordeelt mogte worden, en ook een ieder vergunt, de zynen, volgens zyn merkteken, naar zich te nemen.

In de magen der geslagte Schapen vind men niet zelden een ^{Wat in}ronde KOGEL, ter grote van een kaatsbal, die inwendig met ^{hunne}wol, mos en diergelyken gevult, en uitwendig door een licht- ^{magen}grauw slymerig taay of hard vlies of huid omgeven is; waarvan ^{gevonden}word. ik ene uit Noorwegen onder den naam van *Tophus Ovinus Norwagicus* in myne verzameling bezitte. Die kogel ontstaat ongetwyffelt uit de wol en andere onverteerbare dingen, die de Schapen zomwylen uit groten hongerinzwelgen, en word eensdeels door de gestadige schokking der maag, die, gelyk bekend is, door hare kruiswyze over den andere leggende vliesjes onophoudelyk heen en weder bewogen word, zamen gerolt, geperst, gewentelt, en in een kogelachtige gestalte gebracht, en anderdeels, als 'er gestadig meer hairen bykomen, door de maagslym allengs verbonden, vergroot en eindelyk met de hartachtige huid omgeven (y).

§. XXIX. GEITEN kunnen alhier niet gehouden worden, ^{Geiten}vermits hun het zo zeer geliefde loof van struiken en jonge ^{zyn hier}bomen t'enemaal ontbreekt. ^{niet.}

§. XXX. OSSEN en KOEYEN vallen niet groter dan het kleinste ^{De Ossen}geestvee in Duitsland; hebben, gelyk bereids gezegt is, ^{en Koe-}ne Hoornen, en genieten alleen het voorrecht, door de huis- ^{yen zyn}klein, en ^{hebben}lieden in den winter mede onder 't dak genomen en met het ^{geen}zo ^{Hoornen.}

(y) Diergelyke uit hairen zonder vlies zaamgebakke kogels worden in matelyke grote ook hier te lande in de magen der geslagte Ossen en Koeyen gevonden, welke vermoedelyk hunnen oorsprong nemen, dat die dieren, als zy aan de leme wanden der boerenhuizen leggen, de leem, die tot hechting of vastigheid met hairen vermengt is, lekken, kaauwen en inzwelgen; gelyk ook, dat zy, als het hun ergens jeukt, met hunne scherpe tongen die plaats schuren, en daarmede de jeukt verdryven, als wanneer aan de slymerige tongen enige losse hairen blyven kleven, die kaauwende ingestikt, en vervolgens op de gezegde wyze zamenklevende tot een kogel worden.

zo kommerlyk gewonnen hooy, of, by mangel van het-zelve, met het gedroogd zeegewas Zeenestel spaarzaam gevoed te worden

De Koe- §. XXXI. De MELK is de voornaamste artzeny der Yflan-
melk ders, en word daarom ook, zodra zy van de koe koomt, door
word tot gene anderen, dan alleen kranken, genoten. Anders bedienen
artzeny zy zich in 't gemeen van huy of wey (*Serum lactis*) tot hun
gebruikt. beste drank; weshalven zy 'er zeer zuinig mede omgaan, en
gewoon zyn, dezelve, als zy goor, zuur en drabbig word, door
water te verdunnen, te verlengen, en een weinig de onsmake-
lykheid te benemen.

Hoe de §. XXXII Zy maken veel BOTER; doch, zo veel my be-
Boter be- wult is, geen Kaas. De Boter kaarnen de meesten voor en na
handelt zo hairig, als zy uit ongereinigde melk in een zamengenaaide
word. schapenvacht gemolken is, en leggen dezelve dus op; weshal-
ven een vreemdeling die Boter niet ligtelyk door de keel zou-
den kunnen krygen. Ja, vermits zy 'er geen zout in kunnen
doen, word zy welhaast zo groen, zwart, kantig, sterk en
onsmakelyk, dat men dezelve naauwlyks met herfsmelten enz.
den deensche matrozen eetbaar maken kan.

Hoe het §. XXXIII. Hunne MANIER, OM HET RUNDVEE TE
Vee word slAGTEN, heeft ook iets byzonders. Zy kollen het niet voor
geslagt. den kop, menende, dat daar door het bloed in 't vleesch stremt,
en mitsdien niet lopen kan; maar steken het een. dun penmes
diep in den nek, waar door het ter aarde valt; als dan trekken
zy de poten gezwind met strikken zamen, en openen de keel,
op dat al het bloed zoude uitvlieten. Het ingewand word door
de Ylanders allereerst, zonder veel te reinigen, genuttigt, en
het dier zelf afgehakt. De stukken worden niet met zout ge-
wreven, maar slegt; twemaal door zeewater gehaalt, en dan in
de lucht, op dat zy winddroog zouden worden, en vervolgens
in hunne hutten over hunne haardsteden gehangen, om dezelve
te roken, en te meer te doen drogen. Dus behandelen zy
hun geslagt half verrot en half stinkend vleesch, tot zy het
voorts opeten. Die het beter willen maken, en 'er de midde-
len toe hebben, kopen een weinig zout, snyden, als het ge-
slagt

slagt dier noch onafgehakt hangt, op drie of vier plaatsen een diepe snede in het vleesch, en doen in iedere opening een kleine hand vol zout, zich verbeeldende, dat het dus zelf, zo veel nodig is, door het gantsche beest trekt, en het vleesch, wanneer 'er vervolgens wind en rook by kooft, zeer wel bewaard word. Op de beide gezegde wyzen handelen de ingezetenen ook met het schapenvleesch, als zy het voor hun huisgezin slagten.

§. XXXIV. ZWYNEN kunnen alhier niet opgebracht worden, nadien, zomin op het veld als in de huizen, genoegzaam voeder voor dezelve te bekomen is. HONDEN en KATTEN heeft men 'er.

Hebben geen Zwynen, maar wel Honden en Katten.

§. XXXV. DUIVEN en ander tam PLUIMGEDIERT konnen 'er, wegens de langdurige strenge koude, gebrek aan voeder, en de menigte roofvogels van allerly soort, niet gehouden worden. Enige weinige meer bemiddelde, en derhalven kiesche, hebben gestadig een paar Hoenderen in huis, die zy met kleingefneden hooy, onder een weinig roggemeel met water vermengt, kommerlyk opvoeden.

Tam Pluimgedierte is hier niet.

§. XXXVI. Het edel LANDGEVOGELT bestaat, zo veel ik heb konnen ervaren, in Wachtelen, grote Snippen, als onze Houtsnippen, en de Berg-hoenen, RYPEN (z) genaamt. De zen zyn de SNORTPER op de lappische Alpen, die zich (a) steeds op het land houden, meer lopen dan vliegen, en mitsdien niet bezwaarlyk te vangen zyn. Zy hebben, om de strenge koude te konnen wederstaan, geheel ruige met vederen bewassen poten, waarom zy of haar's gelyken by de geleerde vogelbeschryveren (b) *Lagopedes*, doch in Duitsland en Zwitserland ook SNEEUWHOENDEREN genaamt worden.

Wat Gevogelt zy hebben.

§. XXXVII. Van ROOFVOGELS is 'er ene onbeschryffelyke menigte en verscheidenheid, als grote ARENDEN, GIEREN, HAVIKKEN, VALKEN, UILEN, RAVENS en andere

Roofvogels.

E

dere

(z) RIUPA. *Perdix montana*. Gudm. Andr. Lexic. Island.

(a) Vid. Scheffer. *Lapponia* cap. 19. circa finem.

(b) Vid. Gesn. de *Avibus* Lib. III. p. 576.

dere meer; die aldaar gedeeltelyk namen en gedeeltelyk geen namen hebben.

Arenden. § XXXVIII. De ARENDEN zyn 'er van verschillende zoorten, die, gelyk op andere fchaars bewoonde noordelyke eilanden (c) de inwoonders aan hun jong vee zeer grote schade toebrengen. Enigen derzelve zyn zeer sterk en stout. In 't algemeen doen zy den menschen niet ligt leet; doch als zy van een aangedreven lyk menschen vleesch gesmaakt hebben, zyn zy 'er wel eens zo begerig naar geworden, dat zy onderstonden, kinderen van vier of vyf jaren weg te nemen, en door de lucht naar hunne nesten te slepen.

Havikken. § XXXIX. HAVIKKEN heeft men 'er meer, dan een soort. Van de kleinsten heb ik eens een levend bekomen, die iets kleiner als een duif, bont, geelbruinachtig op den rug, met een zwartachtige zoom om alle de vederen, en wit onder den buik was. Zie fig. 1. Dezelve zat by de duiven en at met haar, doch wist zich door zyn gezicht, en vermits hy, als zy onderstaan dorsten, hem tena te komen, nu en dan eens toepikte, zo ontzaggelyk te maken, dat geen van haar, hoe hongerig zy zyn mogten, de vermetelheid hadden, met hem in den schotel te pikken, voor hy geheel gespyst had.

Valken. § XL. Niet minder worden hier, inzonderheid aan de noordzyde, meer als een soort VALKEN van verscheide grote en verwe gevonden. Deze houd men tot de jagt de dapperste en bequaamste van geheel Europa; weshalven de koning van Denmarken jaarlyks een zyner valkeniers met een paar bedienden naar Ysland zend, om zo wel voor zyne jagt, als ten schenkadie aan vreemde vorsten, alle goede Valken, die hy bekomen kan, te vangen, en naar Coppenhagen te brengen; waar voor de koning, namelyk, voor een graauwe Valk 5, voor een

(c) *Wallace* in zyne *Description of the Isles of Orkney*, pag. 47. gewaagt 'er van, en voegt 'er by, dat men te dier plaatse een wet heeft, volgens welke hy, die een Arend dood, door ieder huis van het kerspel, waar in de roofvogel geveld is, met een hoen beschonken moet worden.

geent

zoor-
eilan-
e toe-
alge-
an een
zyn zy
onden,
e lucht

zoort.
ts klei-
et een
en buik
r, doch
erstaan
zo ont-
zy zyn
hotel te

aan de
de gro-
dapper-
koning
paar be-
als ten
hy be-
n; waar
, voor
een

47. ge
et heeft,
het kers-
oet wor-

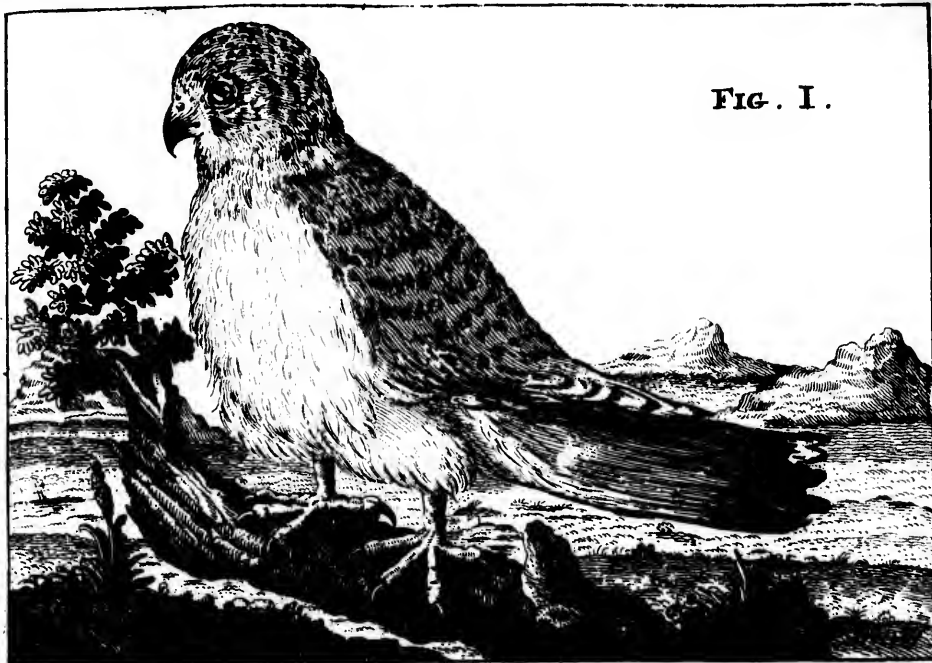
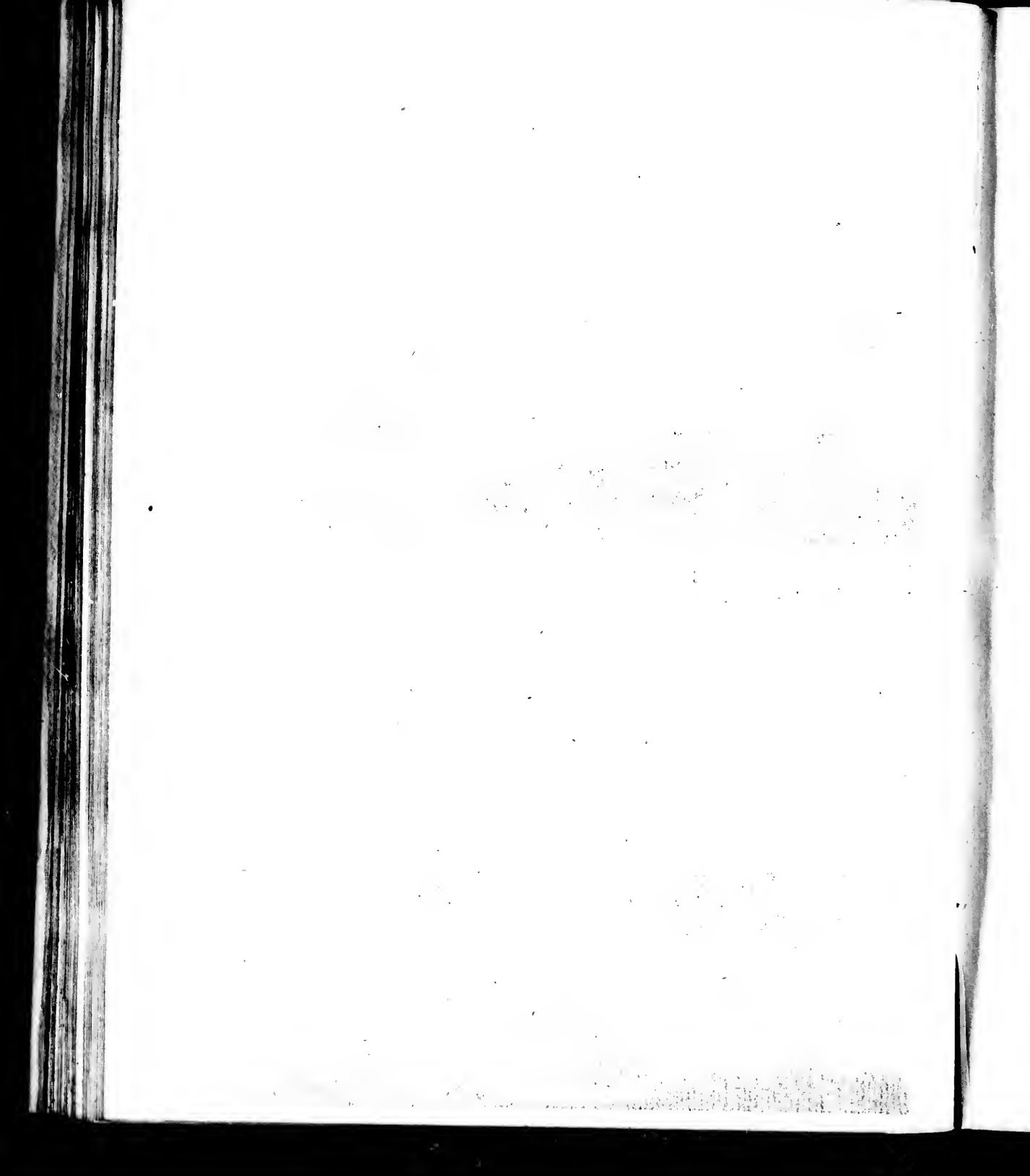

FIG. I.

FIG. II.
Bladz. 36. beschreven .

een graauwe en witte 10, en voor een spierwitte (d) 15 dalers betaalt.

De Valken worden gevangen met afgerichte vogels, die op het veld in koyen zitten, van een ongelofelyken afstand de Valken ontdekken, en daar van door schreeuwen een teken geven aan hunne meesters, welke in een bedekt boschluttje zitten loeren, en een roer- of lokduif doen fladderen, op welke de Valk, zo dra hy haar gewaar word, schielyk uit de lucht nederdaalt; doch, als hy ter aarde kooft, door een over hem zamenflaand net levend gevangen word.

Hoe dezelve gevangen worden:

Als het fchip, waar mede de gevangen Valken overgebracht zullen worden; zeilvaardig is, worden enige offen en fchäpen voor dezelve geflagt, en hun vleefch op het fchip aan masten, wand en ftaken opgehangen. Ook neemt men noch enig levend vee mede, om onderweg, als een klein eiland aan te doen is, van tyd tot tyd geflagt te worden. Doch wanneer het mogelyk mogt wezen, ergens in te lopen, zeilt men niet voorby, maar voorziet zich aldaar van verfch vee, 't geen uit weliger weide kooft, op dat de Valken van diegelyk vleefch beter als van het ander mogten dyen. Ter voeding word maar alleen het mager vleefch, waar van men het vet zorgvuldig affcheid, genomen, in dunne repen gefneden, en met oly en eyeren vermengt. Ook worden zy alle morgen op zekere wyze gekamt of gereinigt, en voorts in alles zeer wel en naarftig opgepaf.

Hoe zy naar Copenhage werden gebragt en te fcheep behandelt.

In het fchip worden zy gekapt, niet op den bodem, maar byzondere vafstaande ramen van tedere houte latten gezet, die

E 2

met

(d) De witte zyn de zeldzaamfte, en veelligt ook de dapperfte; waar van een zo wel fraye als een naaukeurig onderzoek wel waardige plaats by Olaus M. Lib. 19. Hift. Sept. c. 23. staat: *SUBALBIDUS*, zegt hy, *unguibus & rostro AUDACIUS advolando ferit, non ita falcones NIGRI, qui TARDIORES sunt, quia corpora nigra seu fusca porosa sunt. de facili evaporantia spiritus, qui sunt vehicula virtutis, tuncque lassantur & debilitantur, quamvis sint agilia per naturam. E contra autem alba frigida confertas habent carnes, & quia sunt multi bumidi, multorum sunt spirituum & propter carnum confertionem non cito evaporantia, & ideo diu durant in labore.*

met kleine aardzoden belegt, en boven op met grof doek bekleed zyn, op dat zy zacht en koel zouden zitten, vermits anderzints, als de poten heet worden, in dezelve ene podagrifche ziekte ontstaat. Over het ruim, tuffchen de ramen en latten, worden in de fchuinte digt by een netten gefpannen, op dat de Valken, als het fchip door de zee fterk flingert en fchokt, allerwegen een vaften voet konnen zetten, of wel vallende, zacht nederkomen en geen ongemak lyden. Deze omftandigheden heb ik van iemand, die eens als onderkoopman op een fchip, waarin koninglyke Valken waren, naar Copenhagen overging.

Uilen. §. XLI. UILEN heeft men 'er ook van onderscheiden zoorten, als KATUILEN, HOORNUILEN, STEENUILEN enz. Over veertig jaren bequam ik ene zeer witte, die een geel kringetje in de ogen had, en ik toen, zo goed ik konde, aftekende, en thans, in koper gefneden, alhier vertone. Deze had vermoedelyk op de hoogte van Yfland zyn rust willen zoeken op een uit Groenland herwaards kerend fchip, doch was op het zelve gevangen. Als men hem in een kamer op de tafel zettede, en een levende duif 'er by infloot, fprong hy aantonds op dezelve, rukte met den bek enige vederen uit, en at eerft van achter door den rug het hart op, voorts het overige ingewand, en eindelyk het vleefch, doch van het laafte niets, dan na dat hy bevorens de vederen merendeels uitgeplukt had.

Ravens. §. XLII. Van de RAVENS is bereids te voren enig gewag gemaakt, en daar uit hunne fchadelykheid genoegzaam af te nemen. Men befpeurt op verfcheide kleine onbewoonde eilanden, aan Yfland leggende, dat op ieder dier eilanden maar een paar oude Ravens gevonden word, welke het voor zich alleen behouden, en zodanig verdedigen, dat het alle de anderen, van elders naderende, afbyt en terug jaagt (e).

§. XLIII.

(e) *Vid. Walf. Norrighia illustrata p. 225.* Ik heb te minder zwaarigheid gemaakt, dit te verhalen, nadien iets diergelyks door D. Martin in zyne meermaals aangehaalde *Description of the Western Islands of Schottland* van drie

§. XLIII. STRAND- en WATERVOGELS zyn 'er in zo ene Water-
grote menigte en verscheidenheid, dat gene der inwoonders vogels.
zelve hen alle kent, veel minder met namen benoemen kan.
Men ziet op afgelegen plaatsen, of onbewoonde eilandjes, klip-
pen, die t'enemaal wit van vogeldrek schynen: ook bedekken
zy genoegzaam met vele zwarmen of hopen de zee tot op 12
of 18 mylen van het eiland; zulks men aan hun allereerst be-
speurt, dat men zo naby gekomen is. Het geringst gedeelte
dier vogelen overwintert op het eiland, want de meesten, ge-
lyk zy in 't voorjaar komen, ook tegen den winter, ongetwyf-
felt naar warmer plaatsen, vertrekken. Men vermoed niet
ten onrechte, dat die vogels zo een bequaam eiland zoeken en
beminnen, gedeeltelyk om het overvloedig voedsel, 't geen
een ieder van hun soort aan allerly visschen, krabben of gar-
naten, gewormte en diergelyken, uit de milde hand van den
algemenen voorzorg, in de zee naar hun smaak en nooddrift
onophoudelyk vind, als gedeeltelyk wegens de vele onbeklim-
bare klippen, waarin zy met veel zekerheid voor menschen
en vossen nestelen en broeyen kunnen. Van die vogelen leg-
gen enigen gestadig op het water, en weten door duikelen
hun voedsel te verkrygen; anderen blyven met hunne uitgesprei-
de vleugelen op de lucht zweven, en loeren uit de hoogte, of
niet de een of andere visch het oppervlak der zee naderen, en
zich buiten het water begeven zal, die zy dan, zo dra zulks
geschied, door hun ongemeen scherp gezicht aanstonds in 't
oog krygen, als wanneer zy gelyk een pyl nederschieten, en
niet ligt de visch missen. Van verscheide dier watervogels heeft
men ene beschryving en afbeelding in *Martens reize naar Spits-
bergen en Groenland*. Zy, die ik deswegens gevraagd heb, had-

E 3

den

drie kleine eilandjes, p. 47. p. 60. en p. 66. bericht word; namelyk, dat
op ieder van dezelve slegts een paar Ravens zich onthouden, die alle na-
derende roofvogels met groot geweld, gevecht en geschreeuw terug jagen,
en zyn eigen jongen, zodra zy genoeg vliegen kunnen, met hevig byten
uitdruft. Ja hy getuigt ook het zelve van twe paar Arenden op twe on-
derscheide eilanden pag. 26 en 299.

den 'er geen byzondere acht op geflagen, en konden my mitsdien niet veel bericht geven.

Zee-
Meeu-
wen.

Alleen verhaalde men, dat een grote ZEE-MEEUW een zekere welsmakende visch, RUNMAGEN genaamt, en een Karper niet ongelijk, uit de zee haalt en te lande brengt, 'er niet anders dan de lever van eet, en de overige visch voorts leggen laat; dat ook het boeren volk zich dezelve wel ten nutte weet te maken, en de kinderen geleert heeft, zo dra zy gewaar worden, dat de Meeuwen met zodanig een visch te lande komen, toe te lopen, hen van dezelve af te jagen, en den visch hunne ouderen te brengen.

Eetbare
Strand-
vogels.

§. XLIV. Onder de eetbare en ten delen welsmakende Strandvogels zyn de voornaamste, de ZWANEN, GANZEN, ENDEN, DUKELAARS enz. welke onfeilbaar in 't voorjaar komen.

Ganzen.

§. XLV. Onder de Ganzen is een zoort, iets groter dan een grote End, alhier MARGEES genaamt, 't geen zo menigvuldig is, dat men by duizend op een plaats vind. Een ander zoort, HELSINGER geheten, valt aan de oostzyde van het eiland neder, en is by zyn komst, ongetwyffelt door de afgelegde lange reize over zee, zo mat, dat men alsdan wel duizend te gelyk doodflaan kan.

Euden.

§. XLVI. Onder de zoorten ENDEN zyn velen, als de Stoken en anderen, goed en eetbaar, doch de meesten, als de Kriekenden enz. wegens hunnen traanachtigen smaak zeer onaangenaam en walgelyk; doch waar aan de Ysländers zich niet storen, maar alles, wat zy op de klippen beklouteren, of uit de zandheuvelen graven konnen, in de pot werpen, en op hunne wyze gekookt, zonder enige afkeer, als zy hongeren, naar hunne grage magen zenden. Onder de nutste is de EYDER-*END* (*Is.* AEDURFUGL, *Narv.* AEDDER, *Anas plumis mollissimis* Worm.) Deze is zo groot, als een gemene gans, en word door *Worm. in Museo* p. 302. beschreven. Onder zyne borst heeft zy de zachte en kostbare pluimvederen EIDERDONS, by de Duitschers EDDERDUNEN genaamt. Doch het beste is het zogenaamd LEVEND DONS, 't geen niet alleen de meeste uitdyngs kracht heeft, maar ook het duurzaamst is.

Dus

Dus noemt men zodanige vederen , welke die vogel zich in den broeityd uitplukt , om daar mede zyn nest , uit kleine biesjes zaamgevlochten , tot gemak en warmte van zyne eyeren en jongen te vullen ; weshalven de Yslanders , die naby de scheren en eilandtjes wonen , alwaar de Enden zich voornamelyk onthouden , de nesten , als de jonge Enden uitgevlogen zyn , naarstig zoeken , dat Dons of die pluimvederen voorzichtig wegnemen , en , dewyl zy vol mos en stroo zyn , op horden drogen en reinigen . In het tegendeel zyn van geen deugd , die op andere tyden , en inzonderheid een doden vogel uitgeplukt worden ; vermits zy vet zyn , en welhaast vervuilen . Doch van het verzameld Eiderdons blyft zeer weinig in het land . Het meeste word , vermits het redelyk duur uitgevoerd kan worden , aan de deensche kooplieden verkogt , die het medenemen en met goed voordeel niet alleen in Denmarcken , maar noch meer buiten 's lands verkopen . Hier van kan *Luca Debes Faeroa reserata* , p. 127 nagelezen worden . Men heeft my van dien Eydervogel noch deze byzondere eigenschap verhaalt , dat hy niet alleen gemenelyk vele en langwerpige donkergroene eyeren legt , maar ook , als men een stokje van een half el lang midden in het nest steekt , ('t geen enigen doen , vermits de eyeren van een ongemeen aangename smaak zyn) hy buiten gewoonte legt , en niet ophoud , dan tot dat het boveneinde van het stokje met eyeren bedekt is , op dat hy 'er boven op zoude kunnen zitten , waar door de vogel zich zodanig verzwakt , dat hy 'er van sterft

§. XLVII. Enige der DUIKELAARS zyn ook eetbaar ; doch Duike-
velen niet. laars.

§. XLVIII. De LOMMEN (Liomen , *Colymbi species*) is een Lom-
schone vogel , ter grote van een gans , met een zwarten smal-
len bek en kleine vleugels , weshalven , en vermits hy gestadig
vetter , dikker en zwaarder word , hy zo bezwaarlyk vliegen ,
als wegens zyne te ver achterwaards staande poten gaan kan .
De Yslanders geven voor , dat niemand ooit zyn nest gevonden
heeft , en hy zyne eyeren onder zyne vleugelen uitbroeit ; doch
zulks kooft hervoort , vermits hy niet aan de zee , maar , tot
ze-

zekerheid en gemak, op afgelegen plaatfen, en wel op of naby zoet water zyn nest legt, ten einde hy, op de eyeren zittende, zoude kunnen drinken, of anders, zulks vereifcht wordende, te gemakkelyker en fpoediger 'er uit en in zoude kunnen komen. Dit heeft my iemand betuigt, die twemaal het geluk en de gelegenheid gehad had, zulks met eigen ogen te befchouwen (*f*).

Geyer- §. XLIX. De GEYERVOGEL (Geirfugl) (*g*) *Merganser*
vogel. *Aldrov.* word zeer zelden gezien, en maar alleen op de beneden aan de weftzyde leggende klippen, naar hem de Geirfugl-Skeer genaamt. De bygelovige Yflanders menen, dat als die vogel zich vertoont, zulks altoos een zonderlinge en grote gebeurtenis voorfpelt, en men heeft my verzekert, dat in het jaar van het overlyden van den koning Fredrik IV., als wanneer men te voren in vele jaren gene befpeurt had, verfcheiden van dezelve gezien zyn.

Van de §. L. Het is aanmerkenswaardig, met wat ene voorzichtig-
Nesten heid de WATERVOGELS hunne NESTEN op de steilfte rot-
der Wa- zen en voordeligfte plaatfen op veelerly wyzen weten te leggen
tervo- en zodanig te verfteken, dat men dezelve of geheel niet vin-
gels. den, of niet dan met de grootste moeite, ongemak en lyf- en levensgevaar beklouteren kan (*b*). Waarby voorts de kundigheid dier Vogelen noch meer te verwonderen is, met welke zy, offchoon zy gemenelyk haar voedzel zeer verre moeten zoeken, niet alleen de plaats hunner nesten wedervinden, maar ook een ieder het zyne onder zo vele honderden, ja dikwils dui-

(*f*) Van dien vogel hebben *Worm. Mus.* p. 304 en *Willugh. Ornitholog.* p. 259 iets aangetkend. De gemelde vogel is in grote, geluid en geaartheid gelyk aan enen anderen, door de Yflanders HUUBRYRE, en door die van Ferroe IMBRIM genaamt. *Mergus Maximus Ferrensis Wormii in Mus.* p. 303. In de Orcadifche eilanden *Embergoofe, Sibbald. Scot. illustr. prodr.* p. 11. lib. 3. c. 6. van welke zeer fraye berichten te vinden zyn in *Luca Jacobsfoen Debes Ferroa*, p. 128.

(*g*) *Vid. Worm.* p. 300. *Willugh.* p. 253.

(*b*) Waar van by voorbeeld zeer fraay te lezen is, 't geen *D. Steinkuhl* deswegens van de Noormannen verhaalt in zyne *Topographia Norwegiae* p. 117 seq.

duizenden , die malkander in 's menschen oog t'enemaal gelyk schynen , zonder missen kunnen onderkennen (i).

§ LI. De EYEREN zyn (gelyk gemeenlyk ook die der ^{Van hun-} wilde zoetwater vogels) groengeel verwig met zwarte of bruine ^{ne Eye-} vlekken , 't geen tot enig nadenken gelegenheid geeft , en ook ^{ren.} van dikker schalen , dan de eyeren der landvogelen , ongetwyfelt wegens de ruuwheid der luchtstreek en nabyheid der zee , op dat , wanneer de broeyende wyfjes , door de afgelegenheid van hun voedzel , 't geen dikwerf gebeuren kan , een wyltyds afwezend moeten zyn , alear zy weder naar hunne nesten kunnen keren , de inwendige warmte inmiddels niet zo ligt zoude verminderen , de uitwendige koude lucht 'er in dringen , en het kuiken omkomen (k). De meesten dier eyeren zyn welsmakende , en van een zo goed gebruik , dat daar door het gemis der eyeren van het tamme pluimgediert volkomen en overvloedig vergoed word ; 't geen de Denen , welke de eyeren tot allerly gebruik noch meer als de Yslanders gewoon zyn , by hun verblyf aldaar byzonder te stade kooft.

§ LII. Thans ga ik over tot het hoofd- en voornaamst ge- ^{Van de} deelte dezer beschryving ; namelyk , de ryke en byzondere ^{grote} zegen , dien dit eiland van den goeden God aan de onuitputtely- ^{menigte} ke menigte van zo vele en menigerly grote en kleine welsma- ^{Zeevis-} kende en nutte ZEEVISSCHEN geniet , nadien dezelve zich ^{schen.} alhier noch in hunne volmaakste deugd en onverzwakte kracht bevinden ; want het een door de ervarenheid bekende onwederfprekelyke waarheid is , dat hoe verder naar het Noorden

F

de

(i) Waar van *Zorgdrager* zeldzame en lezenswaardige aanmerkingen aangetekend heeft in zyne *Groenlandsche visschery II. deel, 14. hoofdstuk. Bladz. 153* en volgende.

(k) De graaf *Marfli* merkt noch daarenboven van de eyeren der watervogels aan , dat in dezelve veel meer wit , dan in die der landvogels is ; vermits het jonge broet wegens de vochtigheid en koude , die uit het naaste water op 't zelve valt , langer tyd , dan dat der laatstgenoemden , tot hunne rypheid nodig heeft , en derhalven het wit , waar uit de jongen , zo lange zy in 't ey zyn , gelyk bekend is , alleen hun voedzel trekken , te meer gebruiken. *Danub. Pannon. & Mysic. Part. V. p. 124.*

de Visch gevangen word, hoe beter, vetter en duurzamer dezelfde is; gelyk ook, dat de Visch zich te midden van den winter of in de strengste koude in zyn besten en volmaaksten stand bevind. Weshalven ook de Bergers en Drontheimers den Visch niet dicht aan de kusten vangen, maar denzelven van de verste Noormannen, of Noorwegers, die hem zo hoog in 't Noorden vangen, als zy met hunne vaartuigen immer komen kunnen, jaarlyks kopen; welke Noormannen onmiddelyk naar Kersmis in zee steken, en de Vischvangst beginnen (1) gelyk onze Yslanders ontrent Vrouwendach daar mede een aanvang maken. De onmeetbare diepten onder de Noordpool zyn de rechte geboorteplaatsen der Zeevisschen, alwaar zy teffens hunne voedzaamste spyze en besten wasdom hebben; waar tegen zy, hoe verder daar van verwydert, by hunne uittogt meer en meer in ondiepe wateren komen, op de gronden en banken zo veel voedzel niet vinden, en ook, door de gestadige en verre reize afgemat, krachteloos en mager worden. Doch hier by ontdekken zich vele zonderlinge blyken der wyze en goede schikkingen van den groten Schepper en Onderhouder aller dingen; want gelyk in de grondeloze diepten, die daarenboven door vreesfelyke nimmer smeltende ysvelden besloten zyn, de menschen hen ongestoort en ongevangen zouden moeten laten, moet hun hunne overmatige vermeerdering zelve noodzaken, de diepten te verlaten, en den menschen op ondiepe bevischbare gronden te gemoet te komen; gelyk ook, vermits aldaar zo overvloedig voedzel niet te vinden is, de honger hen dwingt, aan den angel te byten, op dat de volkeren, aan de Noord-zee wonende, niet alleen rykelyk hun onderhoud verkrygen, maar nadien hun andere door de vreemdelingen begeerde koopmanschappen grotelyks ontbreken, ook voorraads genoeg zouden erlangen, tot den benodigden en te gelyk voordeligen handel met het overige Europa.

Den

(1) Vide Heber Clauson Norrlges *Beskrævelse* in den jare 1632 te Coppenhage gedrukt, 't geen C. S. K. H. D., dat is, *Christian Steinkubl, Hafn. D. sub titulo: Topographia Norwegiæ* in het Hoogduitsch overgezet heeft, p. 113.

Den bewoonderen van het eiland Ysland, 't geen de uit het Noorden afkomende ſcholen in den weg legt, komen de Viſſchen in gewenſchte deugd van alle kanten toevloeyen, en dringen in hunne fiörden of bayen met alle winden. Van dezelve zal ik ſlegts de voornaamſte, nutſte en te kennen nodigſte zoorten aanhalen; doch de namen, eigenschappen en het nut der anderen overlaten aan die meerder gelegenheid, tyd en kundigheid heeft, des vroed te worden, en de geleerde waereld in omſtandige beſchryvingen mede te delen.

§. LIII. Ik make met de kleinſte zoorten den aanvang, by namen, den HARING, KABELJAUW, LENGE, WYTING, DORSCH, SCHELVISCH, ZEEBOT, HEILBOT en SCHOL.

§. LIV. De HARING, (*) of de GEKROONDE VIſCH, gelyk hem onze lieden (de Hoogduiſchen) noemen, heeft met volle recht wegens zyn onuitsprekelyk nut, 't geen zich op de een en andere wyze over het grootſt gedeelte van de bewoonde waereld uitſtrekt, den voorrang. Dezelve is alomme zo bekend, dat men hem niet behoeft te beſchryven (*m*), maar ſlegts te noemen, om een ieder te doen begrypen, wat Viſch gemeend word. Doch hoe vele zoorten 'er van dien Viſch mogen wezen, is op verrena zo bekend niet, vermits dezelve noch niet genoegzaam onderzocht, veelmin duidelyk beſchreven is. Wat Ysland betreft, wete ik wel, dat alle dezelfde bayen zodanig met den beſten en vetſten Haring vervult zyn, dat, zo het gering getal en onvermogen der inwoonders het niet belettete, dezelve daarmede welhaaft en bequaam de voordeligſte handel zouden kunnen dryven. Doch de onder-

F 2

ſcheide

(*) De heer Anderson noemt te dezer plaatſe den Haring HEIRING, om dat, zegt hy, niet ſlegts de uitspraak, maar ook de eigenschap van dien Viſch zulks alzints vordert, vermits hy nimmer alleen, maar altoos heerswyze. door alle zeën trekt, weshalven hem ongetwyffelt ook die duiſche naam gegeven word; doch welk gevoelen van den geleerden ſchryver wy aan andere overlaten, goed- of af te keuren.

(*m*) Die ondertuſſchen ene beſchryving begeert, kan dezelve by *Schoenev. de Ichthyologie p. 37. Willoughb. Ichthyol. p. 219.* en by anderen vinden.

Den
te Cop-
reinkubl,
overgezet

scheide soorten heb ik, vermits niemand zich 'er op toelegt, onmogelyk vroed kunnen worden; alleen wist men my te zeggen, dat bywylen een soort voortkoomt, 't geen drie vierde delen van een elle lang, en de dikte van drie vingeren breed is. Veelligt is dit het soort, door de visschers HARING KONING genaamt, en 't geen voor den heirvoerder en leider der grote zwarm gehouden word (n).

Deszelfs
onder-
scheiden
soorten. Wat soorten inzonderheid bekend zyn, en waarmede meer of minder handel gedreven word, blykt uit het hier onder aangehaalde (o).

Wat zyn
Voedzel
is.. De visschers wenden gemeenlyk voor, dat de Haring alleen van de slymerigheid des waters leeft; doch zulks word duidelyk wederlegt, nadien de Haring niet slegts tanden in den bek heeft, die tot het waterflikken t'enemaal onnodig zouden zyn, maar veeleer een gewis blyk uitleveren, dat zy hun dienen tot het vasthouden der visschen en diergelyken, die zy tot hun voedzel vatten en inslikken moeten; behalven dat de naspeurende bywylen ook andere dingen in hunne magen vinden. Dus heeft *Neukranz* (in zyn *Opus-*

(n) Van deze geeft *Martin* in zyne meermaals aangehaalde beschryving *of the Western Islands of Schottland* p. 143. het volgende bericht: Visschers en anderen, zegt hy, hebben my verhaalt, dat 'er een Haring is, welke alle, die zich in een zeeboezem onthouden, voert, en werwaards hy zich wend, steeds door de gantsche zwarm gevolgt word. Deze voerder heteden de visschers de koning der Haringen, en als zy hem by geval vongen, wierpen zy hem zorgvuldig weder in zee, vermits zy het voor een klein *crimen lesæ majestatis (petti treason)* hielden, een visch van zodanig enen naam te doden.

(o) Tot deze behoren de SARDYNEN der Noord-zee (*Chalcides, Bellonio de Aquatil. p. 170.*) die door de Engelschen *Pilchards* (*Ray Synopsis Piscium, p. 104.*) en door de Franschen *Celerins* genaamt worden, welke de *Sardines*, (of, gelyk men in Venetië zegt) *Sardelle* der Middellandsche Zee zeer naby komen: gelyk ook de Engelsche *SPROTT* of *Spratt*, welke eigentlyk het jonge broet van Haringen of Sardynen (*Ray c. 1. p. 105.*) en gerookt ene zeer aangename spyze is. Niet minder de *STROMLINGE* van de bothnische zeeboezem. Van de zogenaamde *STUMHARING, STAFFHARING* en *PELZERS*, zie *Schonev. d. J. p. 39 seq.*

Opusculum de Harengo p. 28.) in één maag dikwerf meer dan 60 kleine byna halfverteerde krabben en garnaten getelt, en *Leeuwenboek*, naar luid van zyn 97. brief, ten tyde de vischen Kuit schieten, vele eyertjes in de darmen der Haringen gevonden.

't Is geenzints onnut, na te speuren, van waar doch de onbegrypelyke grote heiren en zwarmen Haringen oorspronkelijk zyn, die jaarlyks gevangen worden, en wat loop zy houden. Zoveel weet een ieder, dat zy uit het Noorden afkomen, en vervolgens, in verscheide armen verdeelt, hunnen loop door de Noord zee nemen. Doch dit is slegts een gebrekkelyk begrip. Tot noch toe heeft men hun niet verder dan de schetlandsche, of, gelyk wy zeggen, de hitlandsche eilanden te gemoet gegaan, alwaar de Hollanders zich jaarlyks ontrent St. Jan by Fayrhill en Boekenes met hunne buizen laten vinden, om de omstreeks dien tyd dik aandringende zwarm, welke uit het Noorden afkoomt, door middel hunner uitgeworpen netten, die zy de zwarm in den loop door twe buizen dwars te gemoet voeren (waar door een ongelooftyke menigte op eenmaal gevangen kan worden) te vangen, te kaken, intezouten, en daar mede, behalven hun vaderland, ook een groot gedeelte van Europa te verzorgen (p). Doch ik

F 3.

heb-

(p) Ik acht het niet ongereimt, te dezer gelegenheid kortelyk een eigentlyk bericht van de hollandsche Haringvangst te geven. De buizen, by Hitland zamen gekomen, nemen hunnen cours noord noordwest, en werpen St. Jans nacht, den 25. Juny, na 12 uren het eerste net by Fairhill uit. De visschery geschied alleen 's nachts, op dat men een gedeelte van de aankomende Haringzwarm aan zyn blikkeren (voornamelyk veroorzaakt door zyne ogen en de sterk glanzige schubben, waar mede hy bedekt is) te beter zoude konnen bespeuren, en hem het net recht dwars voor spannen; ten anderen, op dat ook de Visch, die door het vuur, dat is, het licht der lantaarnen op de schepen (van welk voordeel men zich mede op de dalmatische kusten tot de Sardynen vangst met nut bedient, *Spon's reize door Italië* bladz. 51.) aangelokt word, en derwaards ylt, de netten te minder mogte zien. Die netten, welke zeer lang zyn, moeten op ene zekere maat, door de overheid bepaalt, met enge mazen gebreed worden, op dat de Visch daarin met zyne kaken zoude blyven hangen,

en

belegt,
e zeg-
vierde
reed is.
NING
grote

e meer
er aan-

ing als
s word
s tan-
aal on-
everen,
n dier-
n moe-
re din-
in zyn
Opus-

chryving
nt: Vis-
laring is,
erwaards
ze voer-
n by ge-
zy het
en visch

Bellonio
Synopsis
n, wel-
Midde-
OTT of
en (*Ray*
nder de
enaamde
d. J. P.

hebbe my de moeite gegeven, denzelven noch veel verder na te speuren, en hem ook niet alleen om Ysland, maar ook noch hoger en onder de Noordpool gevonden. Myne onderzoeking grond

en voorts van goede hiennip vervaardigt wezen. Thans worden zy mede rendeels van grove persiaansche zyde gebreid, vermits diergelyke netten drie jaren kunnen duren: ook werden zy alle, zodra zy bereid zyn, met den rook van eikenhoutspanen bruin geverwt, om dezelve des te onkennelyker te maken, gelyk ik eens te Amsterdam opgemerkt heb. Voor den 25. Juny, vermits de Visch te voren noch niet volkomen goed is, en, zonder garstig te worden, niet verre te vervoeren zoude zyn, mag men geen net uitwerpen, waar toe de schipper, Stuurman en matrozen zich, volgens den inhoud der byzondere placaten, voor hunnen afvaard uit Holland moeten verbinden, en by hunne terug komt met eden verklaren, dat zulks noch door hun, noch hunnes wetens door anderen geschied is, waar van men een ieder schip, 't geen met den eersten Haring elders verzonnen word, een byzonder getuigenis mede geeft, om ter plaatse hunner bestemming te vertonen, op dat niemand bedrogen mochte worden, of die voordelige handel in verval geraken. En dit punt is zo gewichtig, dat zulks by het verdrag in den jare 1609 tusschen de grote Visschery in Holland en de stad Hamburg gesloten, niet alleen van de kant der eerstgenoemde, maar ook van de zyde der stad, voor zo veel hare af te zenden buizen betreft, wel uitdrukkelyk bedongen is.

Van St. Jan tot Kruisverheffing word onder Schotland by Bockeneß en Sereniat, en van Kruisverheffing tot Ste. Catharine by Yarmouth gevist, en heeft men by placaten verlof, daar mede, zo men zulks goedvind, tot den laastten December voort te varen.

Gedurende de eerste drie weken, namelyk van den 25. Juny tot den 15. July, word al de gevangen Haring onverdeelt in zoorten onder elkander in tonnen gepakt, en door welbezielde vaartuigen, den buizen nagezonden en JAGERS genaamt, overgenomen, en zo spoedig mogelyk naar Holland gebragt; weshalven men dezelve JAGERS-HARING noemt. Na dien tyd word de Visch, zo dra hy binnen scheeps boord en geakaakt is, zorgvuldig in drie zoorten onderscheiden, die men MAATJES-VOLLE-en SCHOOT-HARING heet, en een ieder van dezelve afzonderlyk gezouten, en in byzondere tonnen gepakt. In de MAATJES-HARING word noch zo min melk als kuit gevonden, en is wel vet, doch niet duurzaam. VOLLE-HARING word het zoort genaamt, 't geen vol melk of kuit en in zyn volkomen stand is. SCHOOT-HARING (geschoten Haring) Ylen-Haring (*contracte pro Tdele, dat is, ledige*) gelyk ook HOL-HARING (hollen Haring) is die geleegt is, of kuit en melk geschoten, ten minste dezelve zo los heeft, dat hy op het schieten staat (welke toestand met een byzonder woord KUITZIEK en MELKZIEK benaamt word) weder slegter is, en zo lang niet duurt, als de Volle-Haring. Met de

grond zich zo wel op enige my medegedeelde berichten , als de volgende grondstelling. Ter plaatse, alwaar de grote en kleiner vischsoorten, welkers gemeenste en geliefste voedsel de Haring is, zich in ene byzondere menigte en vettigheid bevinden, aldaar moeten noodwendig de Haringen zich in een grote overvloed onthouden. Nu zyn my, en wel van de grootste soorten, de ZEEHONDEN of Hayvischen, de BRUINVISSCHEN of ZEEVARKENS, en van de Walvischsoorten, behalven de VINVISCH (die derhalven by de Noormannen SILDHUAL of SILDQUAL; dat is, HARINGWALVISCH, heet) de zogenaamde NOORDKAPERS inzonderheid bekend, in wier magen steeds een groot getal ingezwolge Haringen gevonden worden.

Ik zal slegts inzonderheid den laatste gedenken, en van denzelven teffens een merkwaarde omstandigheid bybrengen. Hy onthoudt zich voornamelyk op den uittersten noordelyken hoek van Noorwegen, de Noordkaap genaamt, waar van de Groenlanders hem zynen naam gegeven hebben, ongetwyffelt wegens

Noord-
kaper.

de beide laatstgenoemde soorten komen de buizen, zo dra een ieder zyn lading heeft, of niet meer te vangen is, voor en na t'huis, alwaar alle de drie soorten, aler men dezelve verder verzend, geopent, op nieuw gezouten en zodanig aangevult worden, dat men uit 14 zeetonnen 12 nieuwe tonnen, die een last heten, maakt. Van de hollandschen Haringvangst spreekt *Happel. Relation. Curios. Tom. II. p. 53 seq.* en *Marperger Kaufman. Magaz. p. 597.* De voornaamste en beste Haring, die thans in Hamburg gebruikt en van daar door het Ryk verzonden word, is de hollandsche, welke uit die Provincie ontboden, doch in Hamburg, aler dezelve verder gaat, door daar toe bestelde en beëdigde waarderers, wrakkers en pakkers weder geopent, op de hollandsche wyze gezouten, herpakt, gewrakt, en naar zyne eigenschap en deugd volgens eed en plicht met zekere cirkels en tekenen, door de overheid daar toe verordent, gemerkt word. Doch de byzondere deugd en smakelykheid van den hollandschen Haring, waarin hy alle de Haringen, door de overige natien gevangen en toebereid, overtreft, spruit eigentlyk daar uit, dat de Hollanders den Visch terstond levend voor het mes, en zo even zy gevangen word, kaken (dat is, de kiewen, *Branchie*, uitsnyden) zorgvuldig toebereiden, ende des nachts gevangen noch voor den volgende nacht in eiken houte tonnen met tusschen beide gestroot grof spaansch of portugeesch zout geschikt leggen, of pakken, waartegen de overige natien in deze en gene stukken zuimachtig zyn.

gens de geweldige Haringtogt, die aldaar voorby en by Noorwegen afvlied. Niet minder huisvest hy ook, om zo te spreken, in grote menigte rondom Ysland. En dat zulks ook om gene andere redenen, dan de hier zo menigvuldig te vinden Haring geschied, blykt zonnenklaar, nadien hy, gelyk ik met zekerheid onderricht ben, wanneer hem hongert, niet alleen de Haringen, die in de bayen en inhammen der zee verstrooit zwemmen, zamen dryft, en voor zich henen naar het strand jaagt, maar ook, na hy, zo veel nodig of mogelyk was, byeen gebragt heeft, door middel van een kleine wending van zyn groot lighaam een merkelyke draaikolk in het water verwekt, en daar door die ongelukkige diertjens zodanig te zamen en tot zich brengt, dat hy dezelve als dan door ene sterke inademing by gantsche tonnen vol met een tamelyk geweld in zyne open kaken, en zelfs kleine visschers boten, als zy in de draaikolk vervallen, met het voortvlietend zog inhaalt of zuigt, en in zyne wyde maag verzwelgt (q). Doch dat deze

(q) Dit Walvischzoort, of een ander, 't geen zich insgelyks met den Haring voed, noemden de Yslanders weleer SYLDRECKE (*Gudm. Andr. Lexic. Island.*) dat is Haringmeester, en (by *Verel. Lex. Sc. Scand.*) is het SILDRAEKI *balena species, quae baleces ex profundo in sinus & brevia compellit*, gelyk ook *D. Martin* in zyne *Description of the West-Islands of Scyth.* p. 5. aanhaalt, dat by die eilanden in de haringbayen een menigte Walvisschen van verscheide soorten gevonden worden, die myns bedunkens wegens de ondiepte der gronden gene andere dan Noordkapers, Potskoppen en Bruinvisschen kunnen wezen. In de *Philosoph. Transact.* N. 387. Art. 2, alwaar onder anderen van de Walvischsoorten by Nieuw-Engeland bericht gegeven word, heet een derzelve *Fin-Back-Whale* naar de hem achter op den rug $2\frac{1}{2}$ tot 4 voeten hoog staande vin of zenuwachtige en vleeschachtige flosvederen, waarna hem onze en de hollandsche Groenlandsvaarders ook Vinvisch heten. Vid. *Martens Spitsbergreise* Cap. II. En van deze word in de aangehaalde *Transactions* aangemerkt, dat hy de makrelen, haringen en diergelyke kleine visschen door dezelve natuurlyke list, waar van de Noordkaper zich bedient, by enige honderden teffens inzwelgt. Dus bericht ook *Kämpfer* in zyne beschryving van Japan. I. B. 11. hoofd. dat een zoort Walvisschen door de Japonezen *Iwaficurn*, dat is, volgens zyne uitlegging, SARDYN ETER genaamt, zich aldaar in menigte ophoud.

Voorts

Noor-
e spre-
ok om
vinden
ik met
alleen
stroot
strand
k was,
ending
water
ig te za-
ne ster-
lyk ge-
en, als
zog in-
och dat
deze

deze zo wel als de overige Haringflok-
kers zich ook teffens by
Spitsbergen, en zo hoog onze Groenlandvaarders ooit geko-
men zyn, laten vinden, getuigen dezelve eenstemmig, waar
toe de naarstige *Martens* in zyne geloofwaardige reisbeschry-
ving ten bewyze genoeg is. Dus dan moet by de Noord-
pool een grote menigte Haring zyn, 't geen ik voorge-
nomen heb te bewyzen. Onder de kleiner Haring-eters
versta ik de *KABELJAUW* en zyn geslacht, de *LEN-
GEN*, *SCHELVIS* enz. vermits my bekend is, dat niet alleen
onze hilgelandfche visschers by bevinding geleert hebben, dat,
het zekerste aas dier Visschen, waar aan zy het liefst byten, de
Haring is, maar ook onze Groenlandvaarders getuigen, dat,
als zy diergelyke visschen tot hunne verquikking by Spitsber-
gen en daar omtrent vangen willen, zy by gebrek van versche
of natuurlyke slegts een van wit blek verbeelden Haring daar toe
met vrucht gewoon zyn te gebruiken. Waarby ik, als tot
myn oogmerk zeer dienstig, niet nalaten kan, aan te halen,
't geen *Denys* in zyne *Description de l'Amérique Septentrionale*

G

(waar-

met den
m. Andr.
scand.) is
& brevia
Islands of
n menig-
myns be-
rdkapers,
Transact.
y Nieuw-
k-Whale
in of ze-
n de hol-
bergreise
gemerkt,
r dezelve
e honder-
ving van
aponezen
genaamt,

Voorts heb ik alhier ene kleine aanmerking, my zelve te binnen ge-
schoten, niet willen verzwigen. Iemand, die het reeds aangehaalde leest,
kan lichtelyk invallen, hoe het mogelyk zy, dat de Haringen en diergelyke
Visschen door hunne vervaarlyke en onverzadelyke vervolgers niet geheel
verdelgt en in zee uitgeroeit worden. Doch zulks nadenkende, blykt wel-
haast, dat het de wyze Onderhouder der schepzelen behaagt heeft, dat de
kleine vischsoorten in een onbegrypelyk getal zouden vermenigvuldigen,
daar in het tegendeel de gezegde andere zeedieren jaarlyks slegts één,
ten hoogsten twe jongen telen; als mede, dat het groter zoort van hun ge-
slacht, 't geen zodanige Visscheters meer dan de helft in grote overtreft,
zich op ene andere wyze voeden moet; dus is het grootste zoort, de ei-
gentlyke *SPITBERGSCH* *WALVISCH*, zo wel door de vele hairachtige
bladen of zogenaamde baarden, waar mede zyne kaken vervult zyn, als
door zyn enge keel het vischflikken belet; weshalven hy zich voorname-
lyk met kleine krabben of garnaten, en een klein vet waterdiertje moet
behelpen, offchoon hy nochtans geen gebrek lyd, maar overvloedig ge-
deit. De *Tang bual* moet van *Tang* (*Angl. Tangle*) een Zeegewas, *Fucus*
marinus, en anderen van ander voedzel leven. Gelyk op het land de vleesch-
etende dieren ook geenzints zo sterk, als de anderen vermenigvuldigen, en
de vreeschelykste onder dezelve, ik mene de elefant en rhinoceros, die
veelligt anderzints de bosschen lange ledig gemaakt zouden hebben, zich
met slegte kruiden en de tedere takjes der bomen moeten vergenoegen.

Voorts

(waarin hy hoofdzakelyk breedvoerig en met alle geringe omstandigheden de vangst en toebereiding der *Moluë*, 't geen een Kabeljauw-zoort is, beschryft) *Tom. I. p. 162* § 228 verhaalt; namelyk, dat de vangst zeer overvloedig is, alwaar men vele *Makrelen* en Haringen vind, waar mede zy het best geaast worden, en *Tom. II. p. 191.* dat als men door te sterk vischen de *Moluë* verjaagt, men ook de Haring enz. verdryft, en *p. 195,* dat als de Haring en diergelyken van de ene streek naar de andere trekken, de *Moluë* dezelve ook terstond volgt. Uit welk alles onwedersprekelyk blykt, dat nadien de Kabeljauwen enz. in Groenland niet alleen overvloedig zyn, maar zich zelfs door den schyn van een Haring laten vangen, het aldaar en noch hoger op vol Haringen moet wezen, 't geen opgeheldert, ja ten vollen gestaast word, door ene diergelyke aanmerking, by *Zorgdrager* in zyn aangetoge werk II. deel Hoofdst. II. uit eigen ondervinding gemaakt, die teffens be-
tuigt, dat hy zelve een menigte Haringgraten by de vogelnes-
ten aan de groenlandsche klippen heeft zien leggen (r).

Verder Doch nadien ik, gelyk thans bewezen is, de Haring zo
bewys, hoog noordwaarts ontdekt heb, is my, by verder nadenken,
dat de in gedachten gekomen, dat zelfs in het allerdiepst Noorden
Haring het recht en eigentlyk vaderland, om zo te spreken, der
uit het Haringen en andere met hem in gezelschap zwemmende klein-
er vischsoorten is, en wel, vermits zy aldaar onder de nimmer-
gelegen Noorden smeltende ysvelden, die jaarlyks in dikte en grote toene-
komt. men,

(r) Het mangelt ook in de Yssee boven Asia aan geen Haringen, gelyk zulks niet alleen op te maken is, uit de verscheide zich aldaar bevindende Walvischsoorten, en byzonder de zodanigen, als te voren uit *Kämpfers* Japan aanghaalt zyn, maar ook van den russischen gezant *Ysbrand* in zyne reize naar China *p. 131.* verhaalt word, schryvende hy aldaar, dat boven *Kamschatka* in de rivier *Salazia* vele schone Haringen en diergelyken gevangen worden. Aan de kaap de Goede hoop, of aan het uiterste eind van Africa, laten zich dikwerf mede Noordkapers en Bruinvisschen zien, gelyk *Kolbe* in zyne wydlopige beschryving van die Kaap I. Deel bladz. 243 getuigt; doch aldaar is ook onder anderen het HARINGZOORT, door de hollandsche matrozen *HARDER* genaamt, niet zelden te vinden, gelyk hy in 't zelve deel bladz. 234 verhaalt.

men, en zich wyd en breed uitstrekken, de meeste rust tot schieten en de zekerste verblyfsplaats tot wasdom van hun broed genieten; want het kennelyk is, dat verre onder zodanige ysvelden en in die grote diepten de Hayen, Kabeljauwen en diergelyken, wegens bezwaarlyke adembaling niet zeer gemakkelyk, de hun nadelige vischsoorten, by gebrek van de voor hunne dierlyke longen benodigde versche en frissche lucht, geheel niet, en noch minder de visschers met hunne belaging 'er by komen of hunne diepe rust storen können. Behalven dat voorts zeer natuurlyk en gemakkelyk te begrypen is, dat nadien die Visch zich zo verwonderlyk vermenigvuldigt, deszelfs getal ter plaatse, alwaar hy van menschen geheel niet, en van roofvisschen zo weinig beledigt word, welhaast dermaten de overhand moet nemen, dat hy aldaar zyn volkomen voedzel niet heeft, maar genoodzaakt word, zo dikwerf de bevinding toont dat zulks geschied, talryke colonien of heirtogten, om zo te spreken, af te zenden, die zich in de open zee begeven, en hun voedzel verder zoeken moeten: van welke, na een groten welhaast hier na aan te wyzen omweg, veelligt een overig gedeelte of zyn afkomst weder naar de Noordpool terug keert, en aldaar het geslacht helpt vermeerderen. Ik twyffele geenzints, dat, zo men in de begonne naspeuring van de wonderen der natuur naarstig wilde voortvaren (en och of deze regelen daar toe enige gelegenheid en aansporing mogten geven) ook dit en meer andere dingen door den tyd eigentlyker ontdekt zouden worden.

Ondertusschen wil ik niet verzwynen, wat wysheid en liefdadige schikking van onzen groten en goedgeoonden Schepper ik, my aangaande, in de zo weinig betrachte loop of streek der Haringen beschouwe, aanmerke, verwondere en pryze; namelyk, dat Hy, de heer van het geschapene, de bereids genoemde en meerder, ja wie weet hoe veel groter en kleiner Zeevisschen zodanig ene natuur ingeschapen heeft, dat zy zo wel aan andere in het Noorden geteelde kleine Visschen, als byzonder aan Haring (s) hunne bequaamste en liefste spyzen

G 2

vin-

(s) Merkwaardig schryft *M. Martin d. l. p. 349. Wherever they are, all other fish follow 'em and Whales and Seals in particular: For the larger fish of*

Wat loop
of streek
hy houd.

vinden, en op dat zy zich daar van, als het bequaamst middel, om hunne onverzadelyke vraatlust te voldoen, zouden kunnen bedienen, zo wel dezen kleinen doch ongelooflyk nutten Visch, gelyk hen zelven, door alle zeën verdeelt, en aan alle kusten leid. Want zodra de Haring van onder het ys, of uit de grondeloze diepten, op de reeds gezegde wyze te voorschyn kooft, zyn die grote, groter en grootste vischsoorten tot vul-ling van hunne hongerige magen 'er welhaast ontrent, houden dezelve door hunne gestadige beangsting en vervolging van alle kanten in hoge, brede en zeer dichte scholen (t) byeen, jagen die ook van daar steeds voor zich heen, en dryven dezelve als een schichtigen weerlozen visch van de ene zee tot de andere (hoewel deze eigentlyk gene andere, maar alleen andere bena-mingen dragende delen van den groten Oceaan zyn) en van de ene kust tot de andere, vermits hy, om zyne grote vervolgers te ontvluchten, zowel tot zyn eige zekerheid en een rustplaats tot zetten, als voor zyn broed, zo lang het noch teder is, een ongestoorde verblyfplaats te vinden (u) in de zee-

of all kinds feed upon Herring; dat is, waar maar Haringen zyn, volgen hun alle andere Visschen, byzonder Walvisschen en Zeghonden. Want de grootste vischsoorten leven alle van Haring.

(t) Die eigenschap en inwendige drift hebben alle kleiner vischsoorten, 't geen wel zeer natuurlyk, doch wegens het groot nut niet onaangemerkt voorby te gaan is; namelyk, zy zyn gewoon, uit vreeze voor hunne vervolgeren, en om zich te redden, zo dicht als immer mogelyk is byeen te zwemmen en in scholen ter hoogte van bergen zamen te dringen (die ook door de hun dikwerf ontmoetende Noormannen *juxta Topograph. Norweg. citat.* FISKEBERGEN of VISCHBERGEN genaamt worden) 't geen tefens gelegenheid geeft, dat zy door de visschers te bequamer en in groter menigte gevangen worden. Iets diergelyks bemerken wy by het sleswyksche eiland Hilgeland aan onze niet min vervolgde krabben, garnaten of garnelen (*Squilla gibba Rondelet.*) die vermits zy van onder en op zyden door de schelvisschen en anderen, wiens voornaamste voedsel, en van boven door de meeuwen (welkers gemeentste spyze zy mede zyn) gejaagt en beangst worden, mede in grote klompen of dikke hopen byeen vluchten, en mitsdien in zo grote menigte de hilgelandische Visschers ten deel worden.

(u) *Plin. Nat. Hist. Lib. IX. Sect. 35. Nam in stagna & amnes transeundi ple-*

zeeboezems of op de zandplaten, ja tot in de monden der vloedden poogt te vluchten, zich genoegzaam voor de deuren der inwoonders begeeft, en beide ten spyze en tot koophandel in onbegrypelyke menigte aanbied; waar door de hem nazettende grote en kleiner jagers, zo verre de grote hunner lighamen, en de diepte van het water gehengen wil, dezelve inwoonders teffens aangeboden, en, als zy slegts toetasten willen, in de handen geleverd worden.

Echter is hier by aan te merken, dat zowel de kuiters, om hunne grote reize te volbrengen, zich, zodra zy gezet hebben, weder in zee begeven, als het broed, zodra het enige krachten bekomen heeft, insgelyks uit natuurlyke drift, en om zyn groot oogmerk te vervullen, naar de zee ylt (w).

Doch om dit alles noch duidelyker en verstaanbaarder te maken, zal ik de JAARLYKSCH E LOOP DER HARINGEN, voor zo verre men daar van zekere berichten heeft, van plaats tot plaats aanwyzyn, en teffens tonen, op wat tyd een ieder volk dien zegen deelachtig word, en de wyze op welke het zich denzelven ten nutte maakt.

In het Noorden breekt de HOOFDZWARM reeds vroeg in het voorjaar uit, waar van de ene VLEUGEL zich westwaards wend, en met de maand maart wegens de vervolging der vele grote Visschen van rondomme, en van de strandvogels van boven, zich in zo dikke en dichte scholen naar het eiland Ysland begeeft, dat men niet alleen aan de zwartheid en het wemelen van het water, nadien zy door angst tot aan het oppervlak van het zelve dringen, en dikwerf schynen, 'er uit te willen springen, hunne komst van verre bespeurt; maar ook, als men dezelve te gemoet vaart, en met een hoos, waar mede de zeilen uit de zee begoten en nat gemaakt worden, of diergelyk een holachtig werktuig 'er inslaat, onfeilbaar op eenmaal ene tamelyke menigte van dezelve geschept en

G 3

op-

plerisque piscibus evidens ratio est, ut rutos fetus edant, quia non sint ibi, qui devorent partus fluctusque minus saeviant.

(w) Conf. Neukrantz de Haringo p. 17.

st mid-
zouden
nutten
aan alle
of uit
orschyn
tot vul-
houden
van al-
n, jagen
elvé als
andere
e bena-
en van
e grote
heid en
et noch
) in de
zee-

, volgen
Want de

soorten,
ngemerkt
nne ver-
byeen te
(die ook
Norweg.
geen tef-
n groter
eeswyk-
naten of
op zy-
zel, en
zyn) ge-
n byeen
hers ten

anseundi
ple-

Van de
Jaarlyk-
sche
loop der-
zelve.

De
hoofd-
zwarm
van den
enen
vleugel,
die zich
naar het
westen
wend.

opgehaalt kan worden. Of die vleugel, welke zich naar Ysland wend, te voren een gedeelte naar de terreneuffche banken zend, en waar de rest van het aan de westkust van Ysland nederstortend heir blyven mag, is alleen het alziende oog van den Allmagtigen bekend. Ondertuffchen is het zeker, dat aan alle de zyden van het eiland de zeeboezems, bochten, bayen of fiorden daar van vervult zyn, en teffens, behalven de natrekende kostelyke andere eet- en nutbare kleine en groter Visschen, inzonderheid de Noordkapers (die wegens hunne grote zich niet vertrouwen verder in de Noord-zee te volgen) derwaards gevoert, en genoopt worden, dat oort voor hunne rechte woonplaats te verkiezen, waar van Zorgdrager na te lezen is.

De andere zijkanten naar het oosten wendende vleugel. De **TWEDE GROTE** en best bekende oostelyke **VLEUGEL** (waar van ook echter in het voorbystreven een gedeelte naar de oost- en zuidkusten van Ysland nederdaalt) stort, door de hem volgende Bruinvisschen, Kabeljauwen enz. voortgedreven, steeds verder benedenwaards in de Noord-zee; doch zodanig, dat daar van een **AFGEZONDERT GEDEELTE**, nemelyk het **OOSTELYKE**, zyn streek naar de Noordkaap (x) en verder naar de gantsche noorweegsche kusten (y) benedenwaards neemt, hoe-

(x) Zorgdrager meld in zyne te meermalen aangehaalde Bloeyende opkomst der aloude en hedendaagfche groenlandsche visschery II. deel 7. Hoofdst. bladz. 97. dat ontrent St. Jan de bayen by de Noordkaap van jonge visschen, inzonderheid Haringen, wemelen en krielen, en hy zelf by Loppe en Curoy verscheidemalen met opmerking gezien heeft, dat het water zich daar van op zommige plaatsen byna als levend vertoonde. Ja dat hy daar van vele troupen by malkander boven water heeft zien scholen, niet alleen by honderden, maar duizenden teffens in een school en 'er met de sloep door geroeit, met lenzen 'er in geschoten, en dus enige gevangen heeft, zulks zomtyds twe te gelyk aan de lens bleven hangen.

(y) Te dezer tyd is de nering en vangst by Noorwegen geenzints zo groot, als in vorige tyden, toen de hoofdstreek derwaards ging, en jaarlyks enige duizend schepen uit Denmarken, Duitschland, Vrieland, Holland, ja zelfs uit Schotland, Engeland en Vrankryk naar de havens van Noorwegen quamen, om den gezouten Haring van daar af te halen, en zich en hunne naburen van denzelven te voorzien; doch welke overvloed ontrent den jare 1560 het sterkst vermindert zoude zyn, gelyk in de aan-

hoewel een gedeelte zynen loop langs dezelve gestadig vervolgt, tot het door de Sond in de Oost-zee vervalt, terwijl het andere, zodra het de noordspits van Jutland ontmoet, zich aldaar in tweën splitst, en met ENEN ARM aan de oostzyde van Jutland afloopt (z), doch door de Belt zich met die in de Oost-zee (a) welhaast weder vereent, terwijl de TWEDE ARM aan de

Tweede
GEDELT-
TE.
Tweede
TEELS,
ene arm.
Tweede
arm.

gehaalde *Topogr. Norw. Cap. 5. p. 29 sq.* bericht word; ook heeft tot dien tyd het HANSE-STADTSCHÉ COMPTOIR TE BERGEN zich by dien handel zeer wel bevonden, doch de vermindering merkelyk onder- vonden. Thans komen van daar wegens de Rothschaars noch duren- de BERGERVAARDERS BROEDERSCHAP jaarlyks noch wel enige honderd lasten gezouten Haring naar Hamburg, Bremen en Lubeck, doch dewyl dezelve op verre na zo vet en goed niet is, als de Visch, die daar tegen over by Hitland en Schotland gevonden, ook geenzints zo zorg- vuldig als door de Hollanders geschikt, gevlyt en gezouten, en daaren- boven in vurenhouten tonnen (die den Visch een onaangenamen bysinaak ge- ven) gepakt word, is het vertier, en gevolgelyk ook de winst niet zeer groot. In de verenigde Provinciën is bereids in den jare 1620 by pla- caat verboden, enigen Haring binnen de klppen van Hitland, Yriand en Noorwegen te vangen en te zouten, veelmin van die lieden te kopen, by confiscatie van zodanigen Haring, en een geldboete van 300 Caroli- guldens.

(z) By Ahlbürg word inzonderheid jaarlyks veel Haring gevangen en gezouten, in tonnen naar de kusten der Oostzee en Hamburg ter ver- koop gebragt; doch vinden geen vertier, vermits een ieder, die de veel- beter hollandschen betalen kan, denzelven liever neemt.

(a) Met de Haringvangst en handel-aan DE KUSTEN DER OOSTZEE is het kortelyk dus gelegen: Toen de Haringstreek noch sterker naar Noor- wegen quam, is van denzelven ook op de KUSTEN VAN SCHONEN zo- danig ene menigte gezouten en verzonden, dat men een goed gedeelte van Europa daar mede verzorgde. Want toen: als was, gelyk *Olaus Mag- nus Hist. Nat. Septentr. Lib. XX. c. 28.* verhaalt, de zwarm zo dik, *ut non solum retia piscantium laceverentur, sed etiam in agmine illo bipennis- vel lancea militaris in medio piscium immissa firmaretur.* 't Welk ook onder anderen gelegenheid gaf, dat te Hamburg het SCHONENVAARDERS GE- ZELSCHAP in bloey quam, en den Haringhandel sterk dreef, 't geen noch ten huidigen dage onder dezelve benaming duurt, zyne voogden, opzienders en opperopzienders ter bestiering, en zyn eigen beëdigden pak- ker, wrakker en waarderer in bediening heeft, en eigentlyk den Haring- handel, hoewel slegts maar alleen met den hollandschen Haring, als de bes- te en gangbaarste waren, blyft voortzetten, vermits de vangst onder Scho- nen van overlang een einde genomen heeft. Dus werd verderop langs de

de westkust van Jutland afdaalt , en naar Sleeswyk , Holstein

de gantsche ZWERDSCH E KUST , gelyk ook onder FINLAND en ESTEN geen goede Haring gevonden noch gevangen. In den *Sinus Botanicus* vind men een soort zeer kleinen en drogen, offchoon anderzints elen en welmakenden Haring , STRÖMING of STRÖMLING (*Halzc Botanicus Neukranz de Hareng. p. 19.*) genaamt , in een ongelooflyke menigte *Ol. M. d. b. lib. XX. c. 29.* De Finnen vangen dezelve noch hedendaags zo menigvuldig, dat zy zeer gezwind daar van een grote menigte verschalcken, die zy noch levend op het strand in grote hopen nederstorten, en dus naar het getal der manschap onder malkander verdelen. Doch in Westerbothen werpt men denzelven in grote vaten en tonnen, zout hem wel, roert hem met een stok onder een, en laat hem dus 24 uren staan, tot het bloed uitgetrokken is en hy styf geworden is, waarop men hem den volgenden dag weder uitneemt, in allerlei kleine tonnetjes verdeelt, en voorts aldaar verkoopt, of wanneer men 'er gelegenheid toe heeft, in de nabuurschap verzend. *Ol. Rudb. fl. de Aoe Selav. p. 98.* Ook pleeg men de kleinste Haringen gezouten in bakovens te drogen, en ten geschenken aan buitenlandsche Correspondenten te verzenden, gelyk ik my erinnere, dezelve in myne tedere jeugd gegeten, en weismakende bevonden te hebben. Doch thans, nu de tongen kiescher en darteler geworden zyn, behoeft men met dezelve zo min als met Raff en Reckling naar Duitschland te komen.

Op de tegenovergelegen kusten der Oost-zee word de togt veel talryker gevonden, werwaards hy dan ook zyn vervolgers, inzonderheid de Dorfchen, die niet, gelyk de groter Kabeljauwen, voor de engte van de Sond en Belt schromen en terug blyven, maar hoopswyze volgen, en by Lubeck het vetst en lekkerst worden, met zich voert; weshalven op de kusten van SLEESWYK en HOLSTEIN *circa equinoctium vernum* genoeg Haringen worden gevangen. *Schoeneveld Ichthyol. p. 37.* doch welkers deugd vermindert, behalven dat men ook op die plaatsen met het inzouten en te bereiden niet te recht geraken, of tegen de Hollanders markten kan, waarom zy versch gegeten of immers gerookt, en dierhalven aldaar tot geen Koopmanswaren gebruikt worden. Onder de laatstgenoemde zyn de KIELERBUCKING of BUCKLINGEN en de FLICKHARING byzonder smakelyk en wel gezogt. Beneffens dezen komen op de MECKLENBURGSCHE KUSTEN de Buckling en Flickharing, die aldaar op de wyze, als men in de *Annales Wratislav. d. 1720. Mens. April. Cl. IV. Art. 4.* omstandig en lezenswaardig verhaalt vind, toebereid worden. Waarop de POMMERSCH E volgen. Van deze laatsten spreekt Neukranz in zyn den Haring ter ere geschreven *Panegyricus p. 42.* dusdanig: *Stesvicenses saporis sunt eximii, quibus nibilo inferiores sunt Stralensenses, ab his Rostochiensis, mox Wismarienses; ultimum locum Lubecenses occupant ob fundi sterilitatem.* Wyders worden ook op de PRUISSISCHE kusten en by

stein (b), het stift Bremen en Vriesland (alwaar dezelve weinig gevangen, immers geen handel'er mede gedreven word) voortykt, tot hy door Texel en het Vlie in de Zuider-zee (c) dringt, en na dezelve omtogen te hebben, weder ter voleinding zyner grote reize, naar de Noord-zee terug keert. Waartegen de TWEEDE grote, westwaards zich wendende AFZONDERING, die thans de allersterkste is, in begeleiding der Bruinvisschen, Hayen, Kabeljauwen, Lengen enz. welhaast naar de HITT-LANDSCHE EN ORCADISCHE EILANDEN (alwaar, gelyk te gezegt is, de hollandsche Haringbuizen 'er inzonderheid op passchen) en naar SCHOTLAND streeft, alwaar hy op nieuw een scheiding ondergaat, en met een TAK aan de

De West-lyke afzonde-ring van den oost-lyken vleugel.

Hare ene tak.

H

oost-

by Dantzig Haringen gevonden; doch zyn zeer mager, en deugen en duren gezouten niet, maar dienen alleen om te roken. *Cabr. Rzaczynsky Hist. Nat. Poloniae Tr. 6. Sect. I. §. 3.*

(b) Offchoon zy zich in geen zo groot ene menigte laten vinden, dat zy tot koopwaren zouden kunnen verstreken, spyzen zy nochtans velen, en brengen ten minste ene overgrote menigte van de smakelykste Kabeljauwen, Schelvischen, Dorsschen enz. mede, die zich by het fleswyksche eiland Hilgeland op de menigerly en bequame gronden, beneffens vele andere eetbare, ja lekkere vischsoorten, waar van men zeer ligt een geheel boek zoude kunnen beschryven, ophouden en mesten, op welke zy ten bekwamen tyde door de inwoonders in grote menigte gevangen, en met goed voordeel op de Elbe en Wezer verkogt worden.

(c) Werwaards zy de hun nazettende Potskopen en Bruinvisschen tot zelfs in het Y met zich trekt. *Zorgdrager 2. deel bladz. 96.* Doch ten beste van den groten Haringhandel is op zware straffen verboden, die Haring in te zouten, maar moet tot Strobukking gemaakt worden, gelyk dan die Tybukking of Ybukking bekend is, die in november en december gemaakt, wel zeer vet en aangenaam valt, doch alleen in Holland en de naastaangrenzende oorden vertiert word, vermits zy wegens hare vertheid niet duurzaam, en derhalven ter verzending onbequaam is. In february, maart en april word zy, vermoedelyk de gantsche Zuider-zee doorkruist hebbende, en thans op hare terug kering naar de Noord zee zynde, weder onder Noordholland voor Enkhuizen, Monnikendam en Hoorn gevonden, gevangen en tot STROBUKING (by de Hollanders STRANDBUKING en ENKHUIZER-BUKING genaamt) toebereid, en thans magerer en duurzamer zynde, in goede menigte naar Hamburg, Bremen enz. ontboden en verzonden, en van daar door het Ryk vertiert.

ooftkuft van Schotland (*d*) nederdaalt, om Engeland trekt, en onderweg ook mede aanzienlyke zwarmen den Vriefen, Hol-
 Twede landers, Zeeuwen; Brabanders, Vlamingen (*e*) en Franfchen
 tak. voor de deur zend; doch met den **A N D E R E N T A K** den Schot-
 ten op de **W E S T Z Y D E**, en den **Y R E N** toeylt, (die hy zich
 rondom hun eiland mededeelt, offchoon zy beide 'er geen an-
 der gebruik van maken, dan dat zy hem verfch eten, en de
 hem

(*d*) Yverige patriotten in Groot-Brittanniën hebben ten alle tyden hunne landslieden door opwekkende gefchriften en mondelinge ~~toespre-~~ gen getracht te bewegen, zich te benaarftigen, den hun door Godt eigentlyk en voor hunne deuren verleenden zegen niet zo onverantwoordelyk, als gefchied, te verzuimen, en door de Hollanders voor den mond te laten weghalen; ook heeft men in later tyden aan het engelfche hof, om de vereniging van het koningryk Schotland met de engelfche kroon in den beginnen te bereiken, en vervolgens te vaster te verbinden, alle moeiten aangewend, om den fchottfchen gezouten Haring in den handel buiten flands in aanzien te brengen, ten welken einde inzonderheid met de fladt Hamburg zowel door de koningin Anna, als den koning George I., beide glor. gedachtenis, byzondere verdragen opgerecht, en door het vereende parlement met dankzegging bevestigd zyn; ook heeft men hun in Hamburg alle gemak, gelyk ook eigen beëdigde pakkers en wrakers toegestaan; doch zulks wil tot noch toe niet gelukken, gedeeltelyk vermits de Schotten denzelven te vroeg, en aleeer het noch tyd is, vangen, en gedeeltelyk en inzonderheid, nadien zy flegts met kleine boten in zee lopen, te naby het land viffchen, en den Haring niet voor het mes doen fterven, veelmin terftond, zo dra d. zelve voor en na gevangen word, binnen fcheepsboord inzouten, maar in de boten werpen, als dezelve vol zyn, naar land varen, en dan eerst den Vifch op het strand kaken en zouten, als wanneer, vermits gemeenlyk meer dan 24 uren verlopen, de gevangen Vifch inmiddels reeds merendeels door zyne weekheid, aan het verderven geraakt, en mitsdien in fmaak en duurzaamheid reeds iets verloren heeft; doch het fchynt, dat zy van jaar tot jaar meerder vlyt willen aanwenden.

(*e*) De Vlamingers hebben zich niet alleen voor vele jaren zeer fterk op de Haringvangft gelegd, maar ook de beste wyze, om dezelve te handhaven en te zouten, uitgevonden; doch door den Godt mishagenden langdurigen religieoorlog, en de daar door veroorzaakte grote verandering in den koophandel geheel krachteloos, en zelf uit zee geraakt zynde, zyn de Hollanders, gelyk in meer andere flukken, alzo ook in die viffchery en handel in hunne plaats gekomen, hoewel echter de hollandsche Haring onder de kooplieden in Neder-Saxen tot op dezen dag wegens de wyze der toerufing **V L A A M S C H E H A R I N G** of Flamifcher Haring genaamt word.

hem najagende andere Viſſchen zich beſt mogelyk ten nutte maken) en eindelyk, na dat de reeds gezegde verdelingen van de tweede grote afzondering in het Canaal weder vereent zyn, hunne overigen door de viſſchers niet gevangen, en door de roofviſſchen niet verſlonden reſt, die gewis noch verbazend groot is, in de Weſt-zee ſtort, en zich aldaar, naar het gemeen zeggen, verliet, of veeleer, en om beter te ſpreken, op de kuſten niet verder, of zeer weinig (f) beſpeurt word, maar volgens alle vermoeden, ſchichtig voor de warme landen, naar zyn geliefd Noorden, en oorsprongelyk vaderland terug keerd.

O onuitsprekelyke rykdom der Goddelyke mildadigheid en zorge, die alleen in dezen enigen onaanzienlyken kleinen Viſch door zyn woord enen zo heerlyken zegen gelegd heeft, dat hy niet ſlegts zo vele millioenen vrefelyke, grote en kleine Viſſchen verzadigt en voed, maar daarenboven ook noch vele honderd duizend menſchen gedeeltelyk tot ene aangename ſpyze verſtrekt, en gedeeltelyk door zyn vangſt, toebereiding, verkoping en verzending overvloedig onderhoud en winſt verſchaft, en echter niet verdelgt kan worden (g).

H 2

§. LV.

(f) *Maillet* in zyne *Description de l'Egypte Lettre IX. pag. 25.* merkt als iets zonderlings aan, gelyk het ook is, dat in de maanden december, january en february zich in Egypten by Groot Cairo Haringen vertoonden en lieten vangen; doch nergens anders, noch by *Rofette* noch *Damiate*; ook niet in de Middelandſche zee.

(g) Om deze grote onerkende weldaat van Godt in een noch heller daglicht te ſtellen, zal ik by overzetting hierby voegen, 't geen daar van in de nieuwe en koſtbare *Atlas maritimus & commercialis*, in den jare 1728 in de engelsche tale te London gedrukt, wydlopig gezegt word, en in het volgende beſtaat: Ongevaar in het begin van juny, en volgens verſcheide aankondigingen, zowel in de lucht als het water, uit welke de inwoonders van het eiland Schettland (of Hittland) het vermenen te kunnen beſpeuren, koomt aldaar uit het Noorden een onuitsprekelyke en ongelooflyk grote zwarm of heir Haringen aandringen. De plaats van waar zy komen, en genoegzaam huisveſten, leggen, zetten en zich vermeederen, is onbekent; doch dat hun getal oneindig groot is, zal welhaſt uit het volgende ten genoegen blyken, offchoon het echter ſlegts een zwarm uit den ſlam en een overvloed is, die van een noch groter

Kabel-
jauw.§. LV. Het naaft na den Haring verkies ik billyk de KABEL-
BEL-

ter terug blyvende menigte, by gebrek van ruimte, genoegzaam uitgestoten, en tot het elders zoeken van zyn voedzel en verblyf jaariyks afgezonden word; ook is het onbekent, of enige van dezelve tot het uitbroeken van nieuwe recruten voor het volgende jaar naar hun vaderland keren, ten minste komen dezelve uit hun vaderland, waar zulks ook wezen mag, zo overvloedig, en vol vruchtbaar kuit, dat men zeggen kan, dat een Visch tien duizend anderen medebrenge. Hun kuit, schieten zy in Zee by Engeland, want gelyk zy vol derwaards komen, zyn zy lange te voren, aler zy weder van daar scheiden, geheel ledig. Hun getal behoort in waarheid onder de *Infinita natura*, dat is, overtreft alle getallen, en wanteer men volgens enige wyze van rekenen daar van spreken wil, kan men niet anders zeggen, dan dat hun getal groter dan dat der sterren aan den Hemel is. Zy breken uit ter plaatsen daar de zee genoegzaam op haar breeft is, en de uitbreiding van hun heir kan naar allen schyn zo veel ruimte beslaan, als gantsch Groot Brittannien, Yrland mede ingeloten, bevat. Ongetwyfelt moeten zy zeer enge zamen dringen, vermits zy zuidwaarts komen, en zich genootzaakt vinden, tusschen de kusten van Groenland en de Noordkaap door te boren, welke streek voor hun ster is een enge straat is, ofschoon dezelve op de vlakke van den aardkloot ene wyte van 200 mylen (*leagues*) uitmaakt. Wanneer zy zich verder benedenwaards begeven, en hunne talloze scholen door de in den weg leggende groot-brittannische eilanden (die zy vermoedelyk aan de gronden en ondiepten der Noordzee, welke ongetwyfelt niet veel anders dan de oppervlakte gestelt zyn, gewaar worden) ene scheiding ondergaan, moeten zy zich noodwendig in twe gelyke of ongelyke delen verdelen. Het een dier delen wend zich westlyk of zuidwestlyk, laat Schettland en de orcadische eilanden ter linker zyde, en begeeft zich naar Yrland, alwaar het zich weder splitst; zulks dat een tak zich aan de brittannische eilanden houdende, zuidelyk nederwaards door het kanaal van St. George of het yrlandsche kanaal streek houd, en tusschen Engeland en Yrland nederwaards in de Savernzee valt, alwaar het weder by zyne te voren veriaten vrienden kooft; terwyl het tweede gedeelte, by gebrek van ruimte, zich westlyk en zuidwestlyk zwenkt, door de yrlandsche- en West-zee nederwaards schiet, steeds langs de kusten blyvende, het zuidstrand van Yrland omtrekt, en door ene kleine wending naar het zuidoost, zyn gezelschap, 't geen, gelyk gezegt is, door het yrlandsch kanaal nederwaards afgezakt is, wederom ontmoet.

De tweede arm der eerste grote in het Noorden voorgevallen verdeling, welke zich een weinig tegen het oost- en zuidoost wend, valt nederwaards in de duitsehe of Noord-zee, en streeft in een gestadige houding de groot-brittannische kusten, Schettland en voorts de kaap van Bucanefs en de kusten, van Aberdeen voorby, vult onder weg met zyne ontelbare menigte alle zeeboezems, bayen, rivieren enz. niet anders, dan of hy van de hand
des

BELJAUW, als den Visch, die hoofdzakelyk en alleen de be-
 H 3 woon-

des Allerhoogsten geleid en bestierd wierd, om den nooddriftigen ten spy-
 ze, en den koopman ten voordeligen handel te moeten verstrekken. Ver-
 volgens wend hy zich iets zuidelyks, streeft voorby Dumbar, en word, na
 enen omzwaay om den hogen oever van St. Tabbs en Berwick geromen,
 ende diepten gekozen te hebben, eerst weder by Scarborough gezien, en
 ineendikken hoop niet eerder, dan op de yarmouthsche banken by Engeland
 vernomen, van waar hy naar den mond der Theems, en voorts door het brit-
 tannische kanaal zynen weg neemt, doch verder niet meer gezien word.

Om nu weder tot de Haringvangst te komen, zo heten de HOLLAN-
 DERS dezelve allereerst by Schettland (dat is Hittland) met ongeveer
 1000 of 1500 buizen welkoom (waar van de byzondere omstandigheden
 nader, en zoveel ik door naarfing navragen heb konnen ervaren, hier vo-
 ren bladz. 45. en volgende bereids bygebragt zyn.

Zodra de Haring by Schotland aangekomen is, en door zyne uitbrei-
 ding over alle zanden en banken, zich alle havens, bayen en boezems
 aanbied, verzuimen de Schotten niet, denzelven in grote menigte te van-
 gen, te bereiden, in te zouten en naar enerly marktplaatsen met de Hol-
 landers te verzenden, waarin zy, vermits de Hollanders denzelven eerst te
 huis moeten brengen en herpakken, dezen dikwerf voorkomen, en ook
 met hun tot een evengelyken prys verkopen. Na dat de Schotten aan de
 noordzyde van de Tay in zulker voegen met hunne vangst gereed zyn, ver-
 schynen de visschers boten uit Dumbar enz. onder dezelve, en doen mede
 daaruit menig een ryken trek, die zy naar Edinburg en andere grote steden
 te land brengen, en daarmede dat koningryk ten delen versch bedienen;
 doch 'er ten delen *Red-Herring*, dat is gerookten Haring, op de yarmouth-
 sche wyze, van maken. Wanneer dan eindelyk de Haring, gelyk hier
 boven gezegt is, by Yarmouth weder te voorschyn koomt, en zich, om
 zyn voedzel te zoeken, over de zandbanken verspreid, word hy in ene
 verwonderenswaardige menigte, zowel door de Engelschen als Hollanders
 en Franschen gevist, onder welke die van Yarmouth alleen jaarlyks on-
 trent 50000 tonnen vangen, en tot *Red-Herring* toebereiden, die in hun-
 ne stad en de naastaangrenzende graasschappen verbruikt word. Van hier
 ontwyken gedurende de visschery grote zwarmen, die naar den mond der
 Theems trekken, en aldaar door de visscherssmakken uit London, Foulk-
 stone, Dover, Sandwich enz. zowel voor de stad London, en andere aan
 dezelve rivier leggende steden, als voor de kusten van Kent en Sussèx ge-
 vangen worden, terwyl de HOLLANDERS ten twedenmaal hunne buizen
 uitreden, en beneffens de FRANSCHEN, BRABANDERS, VLISSINGERS
 en anderen de uiterste yarmouthsche banken bevisschen. Eindelyk ver-
 valt de Haring in de enge zee, alwaar de FRANSCHEN van de ene en de
 WEST ENGELSCHEN van de andere zyde hem weder te gemoet komen,
 waarna hy schiet, en verder niet gezien noch geacht word.

Aan

woonders van het eiland Ysland voed. Dezelve is zo bekend,

Aan de andere zyde van Groot-brittanniën gaat het dienarmen visch geen haer beter. De kooplieden van Glasgow, Aire, Galloway enz. gelyk ook die van Londonderry, Belfast, Carrickfergus, Dublin enz. gaan aldaar op hem los, en die van Lewes en de westlyke eilanden laten hem geen rust, tot hy dat kanaal, als genoegzaam door de spitsroede lopende, nederwaards doorvliedende, de Savern-zee bereikt, alwaar hy op nieuw door de engelsche kooplieden van Devonshire aangetaft, en van Minhead tot Barnstapel, Beddiford enz. westwaards tot aan de steden der noordkust van Cornwall vervolgt word, die van hem, behalven 't geen binnen 's lands verteert word, vele 1000 tonnen vol inzouten, en naar Spanje en de Middelandfche zee verzenden, 't geen hem ook van de kooplieden in Pembrock enz. en op de gantsche kust van South-wales wedervaart, waarop hy, alsdan zettende, niet verder vervolgt word, maar zich in de diepte tot zyn gezelschap begeeft, en niet weder te voorschyn koomt. Waar hy voorts blyft, en of hy weder naar het Noorden keert, dan in de grondeloze diepte der West-zee den groten Zeevisschen ten deel word, of wat hem voorts bejegenen mag, is t'enemaal onbekent. Doch by zo verre iemand mochte vermoeden, dat te dezer tyd de Haring zo goed als weggevangen of uitgedelgt zoude kunnen zyn, is het tegendeel terstond uit de overgrote menigten zwarmen, die in de Savern-zee aan de westlyke en zuidlyke kusten van Engeland en Yrland by hunnen aftogt noch gezien worden, zo kenbaar, dat men veeleer vermenen zoude, dat het veelvuldig geleden verlies geenzints te bespeuren is; ondertusschen zyn enige van gevoelen, dat het getal, 't geen alle de visschers van Europa van hun onderweg gevangen hebben, tegen hunne eerste uit het Noorden afkomend heir zoveel als één tegen een millioen te rekenen zy; waarby daarenboven zeer gelooslyk is, dat de verschrikkelyk vele en grote roofvisschen, als Vinvisschen, Bruinvisschen, Zeehonden en dergelyke van hun noch een veel groter menigte, dan alle de reeds genoemde Visschers verslinden.

Op de kusten van Noord-America word de Haring mede gevonden, doch geenzints by zo grote hopen, als in Europa; ook word hy verder naidlyk niet dan aan de vloed van Carolina gezien. Of deze een gedeelte van de aanvangelyke zeer grote zwarm zy, die by de eerste aankomst op de groenlandfche kusten, in plaats van met het overig gezelschap zuidooftelyk te gaan, veelligt naar de noordwestlyke kusten van America afgeweken is, dan of hy de rest van gene zy, die, gelyk gezegt is, het kanaal van Engeland doorwandelt heeft, is niet te zeggen. Nochtans is bekend, dat de Haring, ten minsten in een merkelyk getal, in gene zuidlyke ryken, als Spanje, Portugal of de zuidlyke delen van Frankryk, zomin als op de kusten aan den Oceaan, in de Middelandfche zee, noch ook op de africaansche kusten gezien worden, juist als of het dien visch ver-

den

kent, dat ik hem niet behoef te beschryven, en zyn vleesch

ZO

den ware, zich derwaards te begeven, op dat die landen daar van uit Engeland voorzien zouden worden; weshalven dan ook de kooplieden van Devonshire en Cornwall denzelven op eue byzondere wyze door PAKKEN en PERSSEN toeberyden, en naar Spanje, Venetië, Livorno en andere oorden van Italië in grote menigte verzenden, gelyk in de aangetoge *Atlas Marit. p. 104* te lezen is.

Tot klaarder bevatting van het thans bygebragte kan ik niet onaangeeroert laten, hoedanig de Engelschen den zogenaamden RED HERRING, dat is roden Haring, naar de bruine verwe, die hy door den ROOK bekoomt, gelyk den ingezouten WITTEN HARING, naar zyne natuurlyke zilver verwe, die hy behoud, benoemen, en denzelven op de volgende wyze te Yarmouth vervaardigen; namelyk, dat men hem (zo dra een boot vol gevangen is) te lande brengt, en, na dat de kiewen en het ingewand uitgesneden zyn, met spaansch zout wel gezouten, in tonnen werpt, en enige malen doorroert; dat men hem, na dat hy 16 of ten hoogsten 24 uren 'er in gestaan heeft, weder uitneemt, met water affspoelt, en in enige daar toe gemaakte grote hutten op stokken over lange latten hangt; dat men daar onder een vuur van zeer kort gespleten hout maakt, en het alle vier uren op nieuw aansteekt, op dat hy dus, vermits alles dicht en de ingang gesloten is, geheel doorroken zoude, en dat men eindelyk de te verzendene zes weken daarin laat hangen, en als dan in tonnen pakt (*Vid. Latius Willughby Hist. Pisc. p. 220.*)

Nadien ook in den aangetogen *Atlas Maritimus alleg. loc.* een omstandig en tot myn oogmerk niet ondienstig bericht van de voordelige grootbrittannische visschery der SARDYNEN, of, zo zy die Visschen zelve noemen, *Pitchards*, gevonden word, zal ik my de moeite niet laten verdrieten, het merkwaardigste uit te trekken, en vertaalt hier te laten volgen. Die Visschen vertonen zich voornamelyk op de kusten der beide westlyke graaffschappen Devon en Cornwall, en brengen dezelve meer voordeel toe, dan enige andere zeevissch. Hunne eigentlyke tyd duurt van het begin van augustus tot allerheiligen, of den eersten november. Men geeft voor, dat zy een klein vischje, *Britt* genaamt, vervolgen, en daar door in de monden der rivieren en havens geraken. Zy komen met den vloed, en zwemmen zo na aan het oppervlak des waters, dat men hunne komst reeds van verre door het gewemel van het water gewaar kan worden. Men vangt dezelve op tweederly wyzen, weshalven hunne visschers gedeeltelyk DROVERS, gedeeltelyk SAYNERS heten. De DROVERS passen op den groten zwarm, als dezelve in de monden der rivieren en de havens koocht, en ontfangen hem met wyde vierkante dwars tegen den stroom der vloed uitgezette netten, waar door wel van den dikken hoop vele ter zyden en boven over ontkomen, doch alles, wat tegen het net sloot, verstrikt en gevangen word. De SAYNERS visschen in de open

zee,

zo welismakend , dat het alomme (b) voor een aangename spyze gehouden word.

Zyn

zee, en klagen steeds over de anderen , dat zy de visschery bederven , aangemerkt hunne bewegende netten zeer weinig vangen , en genoegzaam den zwarm breken , versfroyen en van het strand verdryven , waar by noch komen zoude , dat hun vangst geen goede koopmanswaren geeft , vermits de Visch , door het gezwind ophalen en trekken uit de enge mazen der netten , gequetst word.

SAYN heet een groot net , 't geen niet anders , dan die op de rivieren gebruikt worden , gemaakt , doch veel langer is , invoegeu , daar deze slegts 30 tot 40 vademen lang zyn , zodanig een zee-net menigmaal zich tot 5 a 600 vademen uitstrekt . Dezelve worden door drie of vier wyde boten , waar van ieder ten minste met zes mannen bezet is , bestiert . De boten begeven zich met de netten in zee , en trekken dezelve naar de plaats , alwaar zy de togt der Visschen verwachten ; doch richten zich hierin naar het teken , 't geen hun van een verheven heuvel gegeven word door enige lieden , die op denzelven gestelt zyn , en zy BALKERS of HUERS , dat is , aanwyzers en roepers noemen ; want dezen van de klippen den loop of den streek , die de visch houd , aan het gewemel van het water welhaast bespeuren , en door roepen , pypen , het zwayen van een vlag , of wat anders , tusschen hun afgesproken mag zyn , het teken geven , waarna zy , die zich in de boten bevinden , hunnen arbeid richten , en de netten dus uitwerpen en stellen , dat zy dezelve den aankomende Visschen dwars tegen zetten . Zodra de netten volkomen uitgespannen zyn , roeyen enigen langs een omweg tot achter den vischzwarm , slaan alsdan met hunne riemen in het water , en jagen alzo de Visschen in het net . Vervolgens brengen zy de einden van het net te zamen , en trekken het , 't zy in zee , alwaar zy de vangst in hunne boten werpen , of wel eerst op het strand , welke laatste manier , wanneer het strand zonder klippen en niet te steil is , als de voordeligste boven de andere verkozen word , vermits zy op de laatstgenoemde wyze zeer dikwils op eenmaal 3 tot 400 tonnen vol Visch (ik mene niet in ene trek , maar uit enen zwarm) konnen bekomen .

Die *Pilchards* worden als Haringen gepakt , en geperst , en naar de Straat in Spanje , Italië en de Levant met goed voordeel verzonden .

Op wat wyze het inzouten , roken en pakken van die Visch geschied , kan omstandig gelezen worden by *Willughb. c. l. p. 223 seq.*

(b) By ons (te Hamburg) heet dezelve KABELAU , by de Hoogduitschen BOLCU , by de Hollanders KABELJAUW , by de Denen , als zy zich door ons willen doen verstaan , KABLAC , anderzints gaat dezelve by hun onder den gemenen geslachtsnaam van TORSK mede door , by de Engelschen COD , CODFISCH , en op enige plaatsen KEELING . *Afellus major vulgaris , Schoeneveld.*

Zyn voedzel, gelyk wy, aan die voor onze Elbe by Hilgeland gevangen word, bevinden, is allerly visfchen, inzonderheid Haring, en ook grote en kleine Kreeften.

Men kan zich niet genoeg over de onbegrypelyke verdouwingskracht verwonderen, die in de magen van deze en andere huns gelyke zeevisfchen gevonden word. De ingezwolge visfchen worden binnen zes uren verteert, 't geen ik uit het volgende bespeurt heb. De visfchers van het zo even gemelde eiland zetten de haaklynen tot de Schelvisfchen voor den tyd van zes uren in zee uit, vermits men zich deswegens naar het ty, dat is eb en vloed, schikt, waarin, gelyk bekend is, van zes tot zes uren een verandering geschied. Als nu, onmiddelyk na het nederzinken van het aas, een Kabeljauw een Schelvisch, die te voren 'er aan gevangen is, inslikt, bevind men, by het ophalen, den Schelvisch reeds verteert, en de haak, die te voren in hem stak, nu in de Kabeljauw vast; zulks men deze daar aan ophalen kan; doch wanneer de Kabeljauw, eerst kort voor het ophalen van de haaklyn; een daar aan hangenden Schelvisch inslikt, laat hy zich wel in den beginnen mede ophalen, vermits hy zyn roof niet gaarne verlaat, maar bespeurende, buiten het water getrokken te worden, den ingezwolgen visch gewillig glippen, en valt dus af en ontkoomt. Nochtans is zyne sterke verdouwing noch duide-lyker te bespeuren, wanneer hy grote Kreeften ingeslokt heeft, hoewel men zo bestipt niet weten kan, of hy tot de vertering, wegens den harden huid van dezen, een langer tyd, dan tot die van den Schelvisch nodig heeft; ondertusfchen bleek uit het bericht, my door de oudste en bedrevenste visfchers op Hilgeland gedaan, dat de schalen in de magen eerst aangetast, en zo rood geverwt waren, als wanneer de Kreeften in water gezoden zyn, waarna zy tot een dikke pap uitdyen, en eindelyk geheel en al verteert worden (i).

I

De

(i) Even gelyk de Zeeschilpadden in en met de schalen door de Krocodillen verteert worden, volgens de aanmerking van P. Feuillet in zyne *Continuat. du Journal des Observat. Physiques*, p. 375.

Hoe de- De Yslanders vangen dien visch met haken, waaraan zy een
 zelve ge- stuk van een uitgebroken mossel, of de versch uitgesnede rode
 vangen word. kieuwen der te voren gevangen Kabeljauwen hechten; doch
 zy byten noch beter op een stuk warm raauw vleesch, of
 het hart van een even te voren geschoten vogel, als een
 meeuw en diergelyken, waar mede een visscher veeleer 20
 visschen, dan een ander neffens hem met het gewone aas
 één enigen vangen kan; weshalven ook zoortgelyke konstgre-
 pen, wegens het te groot voordeel, op den rechten vischtyd
 door een koninglyke verordening verboden zyn. Als de bo-
 vengenoemde vischtocht eerst aankomt, is de menigte der
 visschen zo groot, dat zy zich met de rugvinnen boven het
 water vertonen, en alsdan byten zy zelfs op een blote yzere
 haak, waar aan geen aas gehecht is.

Wanneer De rechte vischtyd begint van Lichtmisse, of den 2. Fe-
 de visch- bruary, en duurt tot SS. Philippus en Jacobus, of den 1. May,
 tyd is. als wanneer de warmte beginnende, de visch niet meer op den
 duur toebereid kan worden.

De ma- Men bespeurt, dat al de visch zyn streek tegen den stroom
 nier van neemt. Het visschen geschied in zee, of in diepe bayen by
 visschen. dag; doch in de ondieptens, die niet boven de tien vademen
 water hebben, of wanneer de sterke branding der zee tus-
 sphen de scheren het uitlopen belet, by nacht. De beste en
 smakelykste visch word in de open zee op 40 en 50 vademen,
 alwaar hy overvloedig voedsel heeft, gevangen. Waar te-
 gen die onder het land en in de vischbayen gevangen word,
 geenzints zo vet, goet en eel is.

Van den- Van den gevangen visch weten de Yslanders tweëerly soorten
 zelveen word tweëerly
 word
 tweëerly
 soort
 vanStok-
 visch ge-
 maakt. **STOKVISCH** (*k*) te vervaardigen, die zo goet, smakelyk en
 eel valt, als nergens anders.

De

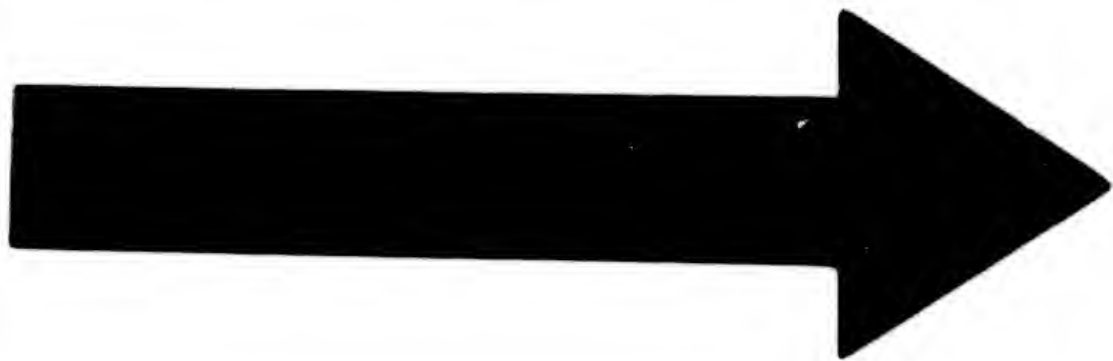
(*k*) Ik gebruik hier het woord **STOKVISCH** *in sensu generico*, vermits
 men in Opperduitschland alle gedroogde visch met deze van de oudste
 drogenswyze herkomende naam gewoon is te benoemen. Het is name-
 lyk by de noordsehe volkeren een zeer oud gebruik, hunne visch, die
 hunne voornaamste en meeste spyze is, ter beter bewaring, tegen den tyd,
 dat

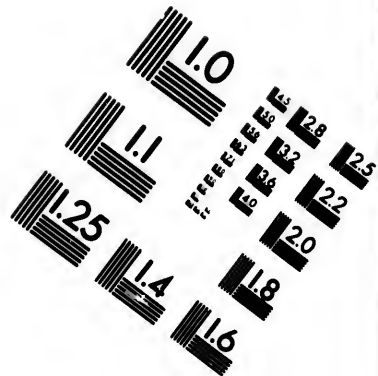
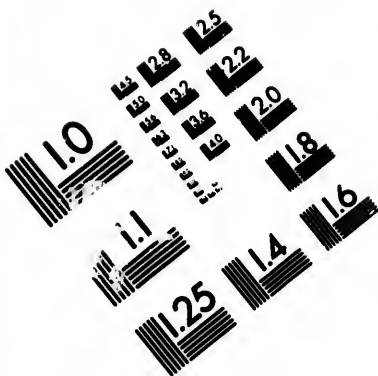
De eerste soort, die van FLACKEN, dat is KLIE Flack-
 VEN (1) of OPSPLYTEN, FLACKVISCH geheten word, is visch.
 I 2 de

dat zy niet visschen kunnen, hart te drogen; weshalven dan, vermits de visch zo hart als een STOK gedroogt is, of naar de sterke zamentrekking, aangemerkt men hem rond droogt, DE GEDAANTE VAN EEN STOK bekoont, de Duitsers gelegenheid genomen hebben, hem in hunne tale gemeenlyk STOKVISCH te heten. Ongetwyffelt heeft men den eersten en meesten Stokvisch uit Noorwegen bekomen, van waar noch huiden ten dage de meeste gebragt word. Aldaar maken hem de Noormannen inzonderheid van Kabeljauw en Dorsch. Hoe zy denzelven vangen, toebereiden en drogen, kan uit de aangehaalde *Topograph. Norweg. p. 113* seqq. omstandig blyken. Den vervaardigden visch, brengen zy in grote vaartuigen naar Drontheim en Bergen ter markt, van waar hy voorts verder verzonden word. De soorten, welke men thans aldaar toebereid, zyn 1. de ROTHSCHAR, Deensch ROTSKARING, 't geen van ROT, *radix*, en SKARA, *finde*, den naam draagt, aangemerkt hy geheel tot aan den staart geklieft word, vermits de visch, na dat de kop afgesneden en het ingewand 'er uit gehaalt is, in den rug opgesneden, de ruggraat uitgenomen, en dus ook in den buik tot den staart geklieft word, dat 'er TWE HANGEN uit worden (*Olaus M c. l. Lib XXI. Cap. 2* zegt: *Ventres in bicubitales ligulas instar funium abscissas.*) Het beste soort van deze heet **Bartfisch** / vermits het veel eter dan de overige is, en word in het byzonder van de onder het land gevangen DORSCH vervaardigt. Echter lopen 'er ook zomtyds op die wyze gedroogde LENGEN onder, welke noch de allereerste zyn. Deze **Bartfisch** word meest naar de catholyke landen verzonden, en in de ryke kloosters gegeten. 2. De RUNDVISCH of RONDVISCH. Deze word niet geklieft, maar hem alleen de buik opgesneden, het ingewand 'er uitgehaald, en vervolgens aan een dun touwtje by den staart opgehangen, als wanneer hy zamenkrult, rondachtig droogt, en derhalven in den handel RUNDVISCH of RONDVISCH genaamt word. Van deze soort gaan de beste naar Holland, en de slechtste naar Bremen.

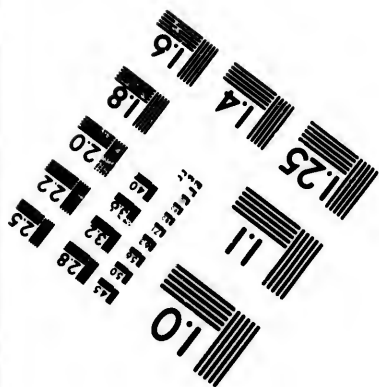
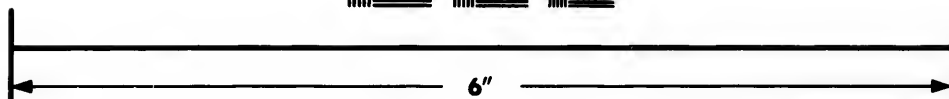
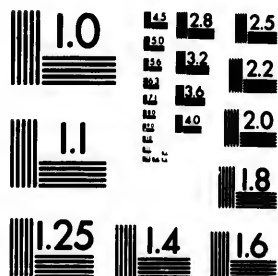
De RUNDVISCH of RONDVISCH kan alleen in het voorjaar toebereid worden, als de lucht sterk doordringd, en in staat is, de gantsche visch te drogen; doch by warmer jaargety is men verplicht, den visch, op dat de wind 'er beter zoude doordringen en hem kunnen drogen, te klieven, dat is ROTSCHEER te maken. *Conf. Topograph. Norweg. cit. loc. Jons Laurizen Wolff. Norrig. illustrat. p. 62* schryft: om waaren **Lader de törres rund** / men **Sommerfisten stekte de** / oc **saä Kalles den Notstärting**; dat is. In de lente laten zy hem rond drogen; doch de zomervisch klieven zy, en mitsdien word hy Rotschär genaamt.

(1) *Sata est discindo, Slat, Tomus, differtum, veluti cum piscis in to-*
 mos

**IMAGE EVALUATION
TEST TARGET (MT-3)**

**Photographic
Sciences
Corporation**

23 WEST MAIN STREET
WEBSTER, N.Y. 14580
(716) 872-4552

18
20
22
25

10
11

de eelfte, lekkerfte, smakelykfte en koftbaarfte.

Hoe de-
zelve
toebe-
reid
word.

Hy werd op de volgende wyze toebereid : Zo dra de vifchers met een goede vangft aan land komen , werpen zy den vifch op het ftrand. Hunne vrouwen, die welhaaft by de hand zyn, fnyden denzelven den kop af, openen den buik, halen het ingewand 'er uit , en flacken hem terftond ; dat is, fcheuren of klieven hem van den buik af tot beneden toe open, en halen 'er de ruggraad van den nek tot op drie leden (*vertebræ*) onder den navel uit. Als de vrouwen zulks verricht hebben, fleepen zy zowel de afgefneeden koppen, om ten fpyze te zoden en de afgekloven graden daar na tot brand te gebruiken , als byzonder de lever, om tot het maken van traan aan een zyde te leggen , op hunne ruggen naar huis ; waar tegen de mannen , inmiddels uitgeruft en zich naar mate van hun vermogen met brandewyn gelaaft hebbende, den geflackten vifch in lage of dunne kleine hopen neffens en op malkander werpen, doch alles zonder zout, en denzelven dus drie of vier weken, naar dat de wind hun gunftig is , of fyn, doordringend en bestendig waait, laten liggen, en een weinig uitgeften. Voorts maken zy vierkante banken van ftrandftenen , waarop zy den vifch , om te drogen, ftuk voor ftuk wiffelswyze neffens elkander uitspyden; en vooral de huidzyde naar boven gekeert , op dat de regen de binnen zyde niet treffen en vlekken verwekken zoude. Als het weêr droog is, en de noordenwind fterk waait, kan de vifch in drie dagen droog genoeg worden. Wanneer de vifch nu droog is, ftapelen zy denzelven in hopen, huizen hoog, op elkander , en laten hem dus ongedekt voor regen en weêr ftaan,

*mos oblongos secatus est. Gudm. Andr. in Island. Lexic. Arnt Berg Daum. oc Norg. Herligh. bladz. 273 fchryft : De lefve af intet andes / end de-
ris Fisterp / som nesten gandske bestar udi Forset / Lenger och Hellsfynder /
aff huilke de fast ingen falte / men flite och torre; dat is: Zy (de Noord-
landers) leven van niet anders, dan van hunne vifchery, die geheel van
Dorschen , Lengen en Heilbotten bestaat, waar van zy gene inzouten ,
maar klieven en drogen.*

staan, tot zy hem op zyn tyd aan de deensche kooplieden verhandelen, die denzelven by de aflevering op gelyke wyze opstapelen, en tot St. Jan liggen laten, als wanneer dezelve ingefcheept word.

De tweede soort, die de Yslanders van de Kabeljauw maken, 2. De word **Zengfisch** of **HANGVISCH** VAN **HANGEN** OF **OPHANGEN** genaamt. Hang-
visch.

Deze word in den beginnen op gelyke wyze, als de Flack-Hoe de-
ze be-
handelt
word. visch, behandelt; behalven, dat men hem niet in den buik maar in den rug opkliest; en na dat de ruggraat 'er even zo verre als van den Flackvisch uitgehaalt, en een opening ter lengte van een vierde gedeelte van een el boven aan de borst tot het ophangen gesneden is, word hy ook, gelyk de reeds genoemde, ter uitgesting op de aarde gelegd. Terwyl zulks geschied, rechten zy van kleine rotsbrokken vier wanden op, doch zonder enig verband, en geheel doorluchtig, op dat de wind 'er te beter door spelen kan. Dezen bedekken zy voor den regen alleen met slegte dunne planken en groene zoden, en als de visch uitgegest is, nemen zy denzelven van den grond op, trekken hem door de ingesnede opening over houten latten of stangen, en hangen hem dus, de ene lat neffens de andere, om te drogen, op. Vervolgens nemen zy den winddrogen visch weder van de latten af, en leggen hem, als hier boven gezegt is, in grote hopen of stapels.

Ondertusschen is een merkelyk onderscheid tusschen den visch, die op een strand, alwaar men stenen genoeg, en een ander, alwaar men maar alleen zand heeft, op het blote zand gedroogt word; want de eerstgenoemde word vaster, witter en duurzamer; waar tegen de andere, vermits hy alleen op de uitgesneden ruggraden in plaats van op stenen gelegd word, smet, en mitsdien geenzints zo duurzaam als de eerstgemelde is. Onder-
scheid in
het dro-
gen.

Wel is waar, dat een ieder, die slegts alleen de omstandigheden en werking van een zoel, laauw en vochtig klimaat kend, moeite zal hebben te begrypen, hoe het mogelyk zy, dat de dar een zo grote, vette, geheel zonder zout dus slegt behandel-Van
waar het
koomt,
dat de
Stok-
del-
visch

zonder
zout be-
waart
word.

delde , en onder den bloten Hemel opgestapelde visch niet verrot , maar zo duurzaam word , dat hy ook 'er na in andere waerelds oorden lang bewaart kan worden ; doch wanneer men in rype overweging neemt , hoe doordringend alhier de koude , byzonder ten tyde van de toebereiding van dezen visch , is , hoe zuiver de lucht (*m*) en hoe opdrogend de schrale scherpe noordewind (waar door de vochtigheden , als de **INWENDIGE OORZAAK** van de beschimmeling en verrotting , geheel verdreven worden) alhier is , en , ten minste ten tyde van de toebereiding van den visch , gene grote vliegen gevonden , en ook de weinige die komen mogten , door de sterke vischreuk afgeweert worden (gevolglyk ook de wormen en maden , als de **UITWENDIGE OORZAAK** der verderving ontbreken) is de mogelijkheid der bewaring van dezen dus gedroogden visch zeer wel te begrypen , en de weldaad , die deze lieden in hunne ondragelyke en alleen quaad schynende ligging en weêr beschermen moet , met verwondering op te merken.

Andere
manier
om van
Kabel-
jauw
Stok-
visch te
maken.

Op het eiland Westmanoe maakt men den Kabeljauw ook op de noorweegsche wyze (zie de aanrekening bladz. 66) tot **ROTHSCHAER**. Namelyk de visch word beide in den rug en buik geheel tot dicht aan den staart gespleten of geklieft, zulks daar uit twe alleen aan den staart zamenhechtende hangen of zyden worden ; vervolgens op de te voren gezegde wyze op den grond ter uitgesting gelegd , en voorts , om te drogen , in de gemelde steenhutten , doch zonder dak , bloot over de latten geflagen , en dus opgehangen , waar mede dezelve welhaast vervardigt is. Doch die Rothschaer word binnen 's lands ge-

(*m*) Van de zuivere en drogende lucht der Ylanders schryft *Olaus M. c. l. Lib. 1. c. 2. Aër semper frigidus est & serenus - tantaque est aëris temperies , ut pisces nullo sale conditi , sed solo aëre siccati toto decennio à putrefactione durent.* En dit gaat zo verre , dat de Noordlanders ook , door de lucht en den wind , zelfs vleesch zo droog konnen maken , dat het duurt ; gelyk dan in de *Topogr. Norw. cit. p. 15.* gezegd word , dat men de wilde ganzen , doch wel inzonderheid twe soorten vogelen , de ene **LEYER** , die zeer vet is , de andere **SKRAB** genaamt , in den wind droogt , en in plaats van brood gebruikt. *Add. Jons Lauritzen Wolff Norrigia illustrata , p. 198.*

geten, en zeer zelden verzonden, vermits deze lieden met de buitenlandsche Rotschaerhandelaars geen koophandel gewoon zyn te dryven, maar veeleer alles, wat hun ontbreekt, van de Noorwegers, met welken zy in oude kennisse, onderling vertrouwen en verintenis leven, laten komen.

Dus bereiden ook de hollandsche lorrendrayers op hunne schepen van den Kabeljauw, die zy by dit eiland vangen, LABBERDAAN (n) op de volgende wyze; namelyk, zy snyden den visch alleen den kop af, en den buik open, en halen 't ingewand 'er uit, waarna zy hem met veel grof zout bestroyen en in tonnen leggen.

Ook word 'er Labberdaan van toebereid.

En hier mede zal ik afbreken, vermits uit het reeds gezegde het oneindig nut (o) der Kabeljauwen genoeg blykt; behalven, dat zulks, uit het geen voorts van de overige van hun geslacht te volgen staat, noch verder openbaar zal worden.

§. LVI. Dus is de LENGJE (*Afellus longus*, Engl. Ling. *Lenge*. *Willoughb. Hist. Pisc. p. 175. Dän. Lenge*) een soort van Kabeljauw; doch smaller en langer, dan de te voren eigentlyk zo-

ge-

(n) *Aberdaine, Habberdeen, i. e. Afellus Aberdonensis*, gelyk hem *Willoughby* noemt, ongetwyffelt, vermits hem de Schotten allereerst op die plaats toebereid en verzonden hebben; zo als dan ook de Schotten op hun eiland, gelyk de Yren aan de noordwest- en oostkust van het hunne, jaarlyks de Kabeljauw in menigte vangen en tot Labberdaan toebereiden, welke inzonderheid voor de matrozen op de schepen dient.

(o) Ik zal hier noch iets byvoegen, om te tonen, dat niet alleen alles van dien heerlyken visch gebruikt kan worden, maar dat ook een vernuftig en steeds zyn voordeel betrachtend koopman zelfs veracht schynende dingen tot een nut voorwerp zyner handeling weet te maken. Namelyk de Noormannen verzamelen, als zy den Kabeljauw tot het bereiden van Stokvisch behandelen, de kuit en het ingewand van denzelven zorgvuldig byeen, en brengen het naar Drontheim en Bergen, alwaar de kooplieden, en, inzonderheid ter laatstgenoemde plaats, onze zogenaamde Bonden van het hanseatische comptoir, gelyk my de hoofdlieden der Bergervaarders alhier verhaalt hebben, 't zelve kopen, en behoortlyk gewraakt en gepakt in grote partyen, gedeeltelyk lynrecht, en gedeeltelyk over Hamburg naar Nantes zenden, vermits de Franschen zich daar van met groot nut en wel zodanig tot de vangst der Sardynen weten te bedienen, dat zy het uiteen geplukt tusschen hunne netten stroyen, waarnaar de Sardynen zeer begerig en met hopen komen zweemen.

genaamde Kabeljauw , waar van hy ook zyne benaming in alle talen draagt, hebbende ene byzondere vette en welsmakende kuit, en een zeer voortreffelyke lever.

Daar van word ook tweërly zoort Stok- visch vervaardigt. Van die Lenge word ook beide FLACK- en HENGFISCH, of HANGVISCH, op de te voren gemelde wyze vervaardigt; doch die geenzints zo goed is, dan die van Kabeljauw zelfs toebereid, en derhalven gemeenlyk alleen door de inwoonders tot hunne mondkost gebruikt word; 't geen te meer verwondering baard, nadien de Noorwegers hunnen eelsten en kostbaarsten RUNDVISCH op de te voren gezegde wyze daar van weten te bereiden. Zo groot is het onderscheid van den visch, als hy zich op enen anderen grond onthoud, of ander voedsel geniet enz. en zo zeer komt het ook op ene goede handgreep aan.

Doch alhier geen Klip- visch. Gelyk het dan ook den Yslanders niet gelukken wil, KLIPVISCH (die, vermits hy op de klippen of banken van gladde strandstenen gedroogt word, dien naam draagt) daar van te bereiden, nadien hy zeer slegt uitvalt en ligt verderft, en mitsdien niet verzonden word.

Die nochtans de Hittlanders daaruit weten te bereiden. Daar nochtans de niet verre van daar gelegen Hittlanders in staat zyn, hunnen voortreffelyken Klipvisch van denzelven te bereiden (p). Veelligt wil de goddelyke zorge, die over alle men-

(p) Op de hittlandsche eilanden word de beste en duurzaamste KLIPVISCH, de gemeenste zoort van de KABELJAUW, en de eelste van de LENGEN, toebereid. Die toebereiding geschied op de volgende wyze: De inwoonders hebben aan het strand grote vierkante houtte kisten staan, ieder van welke ontrent 500 visschen bevatten kan. In dezelve leggen zy den gevangen visch, na dat de kop, het ingewand en de ruggraat 'er afgesneden en uitgehaalt is, geschikt op elkander, stroyen 'er veel grof spaansch zout tusschen, en laten dezelve dus 7 of 8 dagen doortrekken; vervolgens leggen zy hem onder houtte persen, die zy met stenen en dergelyken bezwaren, op dat hy plat gedrukt worde. Na dus 10 dagen daar onder geperst te zyn, leggen zy hem op het strand (doch zo hoog, dat de zee 'er niet aan spoelen kan) op bankjens van harde, gladde en reine strandstenen, waar mede de zee een tydlang gespeelt, en dezelve gerond en gepolyft heeft, Zingels door de Hollanders, en Gallets door de Franschen genaamt, neffens elkander te drogen. Zo dra hy door den kouden wind en de zon genoegzaam gedroogt is, stapelen zy hem in hunne pakhuizen

menschen waakzaam is, en zyne wyze alwetenheid, welke het ene oort dit en het ander dat verleent, dat de Yslanders zich met hunnen Flack- en Hangvisch zullen vergenoegen, waar mede zy zich naar hunne nooddrift voeden, en die anderen hun niet namaken kunnen, en dat zy den Noorwegenen hunnen Rundvisch, gelyk ook den Hittlanderen de eigentlyke en voordelige toebereiding van den Klipvisch, als het voornaamste middel van hun bestaan en eigen kleinood, zullen overlaten.

§. LVII. De SCHELVISCH, eigentlyk SCHELFVISCH, by de Engelschen HADOCK genaamt (*Onos* of *Afinus antiquorum*, *Afellus tertius* s. *Aeglefinus Rondeletii*, *Aeglefinus* vel *Aegrefinus Bellonii*) is van één geslacht met den Kabeljauw, doch van geen zo goeden smaak, blyft ook veel kleiner als deze, en heeft alleen kleine voelbare schubben; waar tegen alle de andere Kabeljauwsoorten glad en ongeschubt zyn (q).

§. LVIII. De WYTING, of WITTING, naar zyn witachtigen rug dus genaamt, (Eng. WHITIG, *Afellus candidus*, *Afellus mollis major* sive *albus Willoughb.* p. 170 by onze Hilgelanders *Gaatjens*) koomt den Schelvisch nader, dan den Kabeljauw,

K

jauw,

huizen oopen, en dekken hem met allerly bedekzelen, op dat geen vochte lucht, of wind, waar door hy slymerig word, 'er by zoude kunnen komen. Gelyk hy dan ook voorts in de schepen, waar mede men hem voert, zo veel mogelyk, gedekt voor lucht en wind bewaart moet worden; want hoe bedekter en duisterer hy ligt, hoe beter en duurzamer hy blyft. In de maand february word aldaar de beste Kabeljauw, en in augusti de beste Lengengvangen, en tot Klipvisch toebereid.

(q) Enigen zyn van gevoelen, dat deze visch dus den naam draagt, vermits zyn vleesch, gezoden zynde, meer dan anderen van zyn geslacht SCHELF of SCHELFERT; dat is, in dichte ronde SCHELFBLADEN of schalen, gelyk die der uyen, van een berst, en genoegzaam bladert, 't geen zeer aangenaam voor het gezicht gehouden word, en de eetlust opwekt; doch ik mene, dat hem dien naam gegeven is van de kenbare schubben, waar mede hy zich van alle anderen van zyn geslacht onderscheid, nadien de Hollanders en ook onze nederduitsche zeelieden en visschers de vischschubben SCHELFEN, en het schrappen van den visch, den visch SCHELFEN of SCHELFEREN (*desquamare piscem*) noemen. *Conf. Kilian. Etymologic. Teuton. Lingua.*

g in alle
makende

EFISCH,
waardigt;
uw zelfs
voonders
verwon-
kostbaar-
laar van
van den
of ander
e goede

, KLIP-
n gladde
an te be-
en mits-

anders in
en te be-
over alle
men-

ste KLIP-
te van de
de wyze ;
sten staan,
ve leggen
e ruggraat
t veel grof
rtrekken;
n en dier-
io dagen
zo hoog,
gladde en
dezelve
lets door
den kou-
unne pak-
huizen

jauw, is langachtig van lyf, heeft scherpe tanden en zeer lekker vleesch; doch wil zo weinig, als de Schelvisch, tot goeden Flack- en Hangvisch dienen, en onder de echte koopwaren niet gerekent worden, behalven daar men denzelven niet genoeg bekomen kan (r).

§. LIX.

(r) Ik ben van gevoelen, dat deze WYTING de eigentlyk zogenaamde *Moruë* zal zyn, ofschoon men de *Moluë*, die op de terreneussche banken gevangen word, in Paris gemeenlyk ook *la Moruë* noemt, en *Rondelet* ze zelfs onder een vermengt; want de *Moluë* of *Merluche* (*Merlucius quasi maris Lucius*) *Angl. Cod of White-fish*, *Holl. Bakkeljauw*, is meer een Kabeljauw soort; hoewel ik tot noch toe de rechte eigentlyke kenmerken, waar door zy van onze Kabeljauw onderscheiden word, niet heb konnen vroed worden; vermits de natuurkundigen op die plaatsen niet komen, en het zeer moeyelyk valt, van visschers iets bestipts, eenstemmigs en zekers te ervaren. Ondertusschen kan ik niet nalaten, in het voorby gaan aan te tekenen, dat deze vraatzuchtige visch het byzonder voordeel ('t geen veelligt menig een wellustige vraat wel wenschen zoudé te genieten) van de natuur verkregen heeft, dat hy, volgens zyne onvoorzichtige zwelgzucht, een stuk hout, of iets anders onverdouwelyks, ingeslokt hebbende, zyn maag uitspuuwt, voor zyn bek omkeert en ledigt, en voorts, als hy dezelve in het zeewater heeft uitgespoelt, weder inhalen en ter behooryke plaats brengen kan; gelyk zulks *Dionys* uit eigen bevinding betuigt in zyne *Descript. des Cotes de l'Amérique septentrionale Vol. II. p. 181*, waar in hy de gantsche visschery en toebereiding der visschen by *Terreneuf* tot zelfs de allergeeringste omstandigheden beschryft, en telfens aantoot, dat de *Moluë verte* of *blanche*, en de *Moluë seche*, of *Merluche*, van een en denzelven visch toebereid, en slegts naar het onderscheid der bereiding dus onderscheidentlyk benaamt word. Echter zy geweten, dat de *Moluë verte*, die zodra de visch slegts recht gesneden, terstond sloop gebragt, en bloot, zonder enig vaatwerk, op den bodem in het ruim geschikt op elkander gelegd en op de plaats gezouten word, in der daad niet anders is, dan een gezoute Kabeljauw, by ons onder den naam van *LABBERDAAN* bekend; en de *Moluë seche*, die kleiner dan de eerstgenoemde is, en aan het strand eerst ingezouten, vervolgens in de zee afgespoelt, voorts op horden ter afekking gelegd, hierna aan het strand op steenbanken, om te drogen, uitgespreid, verder tot het volkomen uitdrogen op hopen gestapeld, en eindelyk in het scheepsruim op elkander geladen, en alzo naar *Vrankryk* gebragt word, onze *KLIPVISCH* t'enemaal gelyk is.

Hoe de vangst en toebereiding van dien visch door de Engelschen geschied, heeft *Herman Moll* op zyne nieuwe fraye kaart van noord-America in enige figuren afgebeeld. In west-Engeland is eigentlyk de redery tot

§. LIX. De DORSCH (Deensch *Torsø* / by den Pruiſſchen *Dorſch*. *Pomucheln* / *Afellus varius f. striatus*) is de kleinſte Kabeljauw zoort, en met de tederſte ſchubben bekleed, die men met de hand, ja, als hy gezoden is, zelfs tuſſchen de tanden niet voelen kan. Zyne verwe is graau en enigzints goudverwig, met vele bruine of zwarte vlekken en ſtrepen verſiert. Zyn vleefch is zeer lekker; inzonderheid van de zodanigen, die in de Ooſt-zee, en wel ontrent Lubeck, gevangen worden, welke in den zomer lichter van verwe, doch in den winter donkergraau zyn. De deenſche onderkooplieden op Yſland zyn gewoon, dat zoort ook bywylen te doen drogen, tot Flackviſch toe te bereiden, en alſdan *Tietlings* te noemen. Dezelve word zeer eel en lekker, en ſlegts tot geſchenken voor grote en voorname lieden in Coppenhagen gebruikt, en mitsdien zelden elders anders verzonden.

§. LX. De KOOL (Eng. *COLEFISH*, *Willoughb. Ichthyoſ. Kool*. p. 168. *Afellus niger, Carbonarius*) naar zyne bruine verwe dus genaamt, is ook een Kabeljauw zoort, ſlegts een weinig kleiner, dan dezelve, en hem voorts zeer gelyk; doch zo mager en ſlecht van ſmaak, dat de Yſlanders hem niet gebruiken kunnen; weſhalven zy hem, vermits het hun aan beter zoort geenzints ontbreekt, nooit eten. Hy word by de Noordkaap in menigte gevonden (*Zorgdrager Groenl. Viſſch. bladz. 97.*) vermits hy inzonderheid naar Noorwegen ſchiet. Aldaar heet hy *Sey* / *Gracſey* / *Stiſiſt* en ook *Oſs* / en word in overvloed gevangen; namelyk, als hy door de Walviſſchen vervolgt en zodanig beangſt word, dat hy dikwerf op het droog land loopt. Echter eten hem alleen de arme lieden, en hangen zyne ongemeen grote lever op, om 'er traan van te

K 2

ko-

tot die viſchvangst. De ſchepen, welke men tot het vangen van dien viſch, en, om hem naar Engeland over te halen, afzend, worden *Newfoundland-Ships*, of in der matrozen taal *Newfoundland-Men*, gelyk ook *Bankers* genaamt; doch die derwaards gaan, om den bereiden Viſch te kopen, en lynrecht naar Spanje, Italië enz. ter wederverkoop te brengen, *Sack-men* geheten *Vid. Atlas Marit. & Commere.*

koken. Ten besten der behoefstigen is ook in Bergen de pryffelyke verordening gemaakt , dat onze (hamburgsche) hanfstadfche kooplieden hem hunne bedienden niet geven mogen, op dat hy de fchamele lieden, die thans de grootfte voor één Lubfch fchelling bekomen kunnen , niet te duur worde. De hilgelandfche viffchers vangen en brengen hem ook bywylen naar Hamburg, doch vinden weinig aftrek.

Botten en Schollen. §. LXI. Van andere viffchen , offchoon hier doorgaans groter en vetter , dan elders anders, gelyk de BOTTEN en SCHOLLEN, die alhier zo vet zyn, dat zy, gedroogt, welhaaft roodachtig op de graad en garstig worden , en mitsdien in de handeling en tot verzenden niet dienen, maar alleen door de Yflanders verfch worden gegeten, en andere diergelyken , zal ik de vele byzondere door my verzamelde berichten, ter vermyding van een verdrietige wydlopigheid, tot ene andere gelegenheid befparen.

Heilbot. §. LXII. Alleen zal ik kortelyk den HEILBOT gedenken, die, daar hy by ons in onze Noord-Zee flegts tot 120 of 130 ponden aanwaft, by Yfland zo groot is, dat hy tot 400 ponden weegt. Die HEILBOT , Deenfch *Hellefifk* / Noorw. *Heilbot* of *Queite* / Fransch *Flaitan* of *Flettan* , by de Engelanders *Holibut* , in noord Engeland *Turbot* of *Turbut* , *Hippoglossus Rondel.* & *Gefn.* is de allergrootfte Botzoort en van een vreeffelyke gedaante, heeft onder en boven een dubbele ry, enigzints kromme en binnenwaards gebogen, zeer fcherpe tanden, een grote ftyve tong, en boven dezelve recht voor de flonk in het verhemelt twe ronde, uit vele spitsachtige tandjes bestaande, en derhalven zeer rouwe plaatfen, en op zyne kieuwen spitze fcherptens, met drievouwige kieuwendekzels of oren. Men gift doorgaans, dat, vermits hy zo breed en plat is, doch teffens gene evenredige dikte of ronte, noch genoegzame gezwindheid, als andere grote langronde viffchen, heeft, om zich fchielyk te wenden, en andere viffchen na te ylen enz. hem deze ongemene voorraad van spitzen, haken en tanden gegeven is, ten einde zyn roof, daar hy by komt, te minder te miffchen, en, 't geen hy gevat heeft,

heeft, te beter vast te houden en te vermeesteren, vermits hy niet alleen Haringen, maar ook Schelviſſchen, Dorschen en andere grote viſſchen opſnapt en inſlokt. Voorts is die Bot, zowel in uitwendige lighaamsgeſtalte en floſvinnen, als inwendig met het ingewand, andere Botten t'enemaal gelyk; ook heeft hy, offchoon zo groot zynde, gelyk deze, geen luchtblaas; weshalven hy zich ook zo weinig als dezelve zonderling in de hoogte begeven, of ſterk en verre zwemmen kan, maar zich, gelyk de overigen van zyn geſlacht, meest op den grond onthoud. Om welke redenen aan hem het vel zeer kenne-lyk en zichtbaar is, waar mede alle viſſchen van denzelven aart, boven anderen, voorzien zyn, op dat zy, wanneer zy zich, als ſlechte zwemmers, by een ontſtanen ſtorm tot een vaſtheid in het zand graven, gelyk zy gewoon zyn te doen, dat vel voor de ogen kunnen trekken, en dezelve daar door voor het ſchuren en ſnyden van het ſcherpe zand bewaren (s). Zy hebben een weiſmakend, doch, wegens de grote en overmatige vetheid, zeer zwaar te verdouwen vleefch.

Van dien viſch word in de noordſche landen en Neder-Saxe Daar van alleen de bekende Raf en Rekel (t) gemaakt; doch die, word vermits zy een gezonde en aan zeeviſchvet gewende maag ver- Raf en Rekel eiſcht, gemaakt.

K 3

(s) *Conf. Lecuwenb. Miſſiv. d. 22. Juny 1704.*

(t) *Rab / Raf / Yſl. Rafur / zyn de floſvinnen, die diep uit den rug met het vet uitgeſneden, een weinig ingezouten en voorts winddroog gemaakt worden. Rekel / of Reſting / Yſl. Reſtingr / zyn langachtige ſtriemen van den huid en het vet, die boven van den ſtaart langs den rug afgeſneden, mede ingezouten en in den wind gedroogt worden. De beſte Raf en Rekel koemt uit het uitterſte Noorwegen van Andenäs, Tromſen en uit Finmarken. De Noormannen vangen den Heilbot als de Kabeljauwvangſt voorby is, en begeven zich tot dat einde met grote boten in zee. 's Nachts, wanneer het alſdan licht is, liggen zy op de vangſt, doch niet langer, dan tot St. Jans dag, vermits de viſch daarna, dewyl de lucht zeer warm word, wegens zyne grote vetheid niet wel gedroogt en bewaart kan worden. *Ramus Noriges Beſtr* bladz. 252. De Franſchen weten ook hunne *Flaitans*, die zy op de terreneuſſche banken vangen, de floſvinnen, gelyk Raf; uit te ſnyden. Vid. *Denys Deſcript. cit.* Tom. II. p. 260.*

eifcht , en de waereld thans kieffcher geworden is , weinig meer gemaakt , en noch minder buiten 's lands verzonden word.

Makre- §. LXIII. Voor ditmaal zal de M A K R E E L (*Scomber Rondel-*
len. *Bellon.*) die in gestalte den Haring niet ongelyk , doch groter en tot 1½ voet lang is , het befluit maken. Versch gezoden of gebraden smaakt hy hun , die vischvet lieven , zeer wel , doch anderen enigzints walgelyk. De Ylanders geven zich zynenthalven gene moeite. Hy behoort tot het reizend vischzoort , of 't geen een grote reize voleindende , zich mitsdien vele ryken en volkeren aanbied. Men heeft my willen verzekeren , dat hy den winter in 't Noorden doorbrengt , en zich tegen de lente voorby Ysland , Hitland , Schotland en Yrland naar de spaansche Zee begeeft ; dat een gedeelte voorby Portugal en Spanje in de middellandsche Zee valt , en het ander gedeelte zich in april onder Vrankryk , in may in het Kanaal onder Engeland , in juny by Holland en Vriefland , en in july op de jutsche kusten verthoont , alwaar het zich om de Noordspits zwenkende , een zwarm naar de Oost-Zee zend ; doch de rest voorby Noorwegen naar het Noorden terug keert. Aangemerkt die visch voor den koopman van geen dienst is , en gevolglyk niet zeer gezocht word , heb ik in dit stuk tot gene volkomen zekerheid konnen geraken , maar my met het getuigenis van twe op Hilgeland wonende ervaren en opmerkzame visschers moeten vergenoegen.

Wal- §. LXIV. Onder de grote vischzoorten staan de W A L V I S -
visch. S C H E N (u) boven aan. Onder dezelve waagt zich de grote groenlandsche (die door de Ylanders *Slettbatr* , door de Noormannen *Slitbatte* / dat is Vlakrugge , Glatgerugge , vermits zyne effen van alle vinnen of flosvinnen ontblote rug , *Balena vulgaris edentula, dorso non pinnato Raj.* ; ook wel *Sandbual* genaamt word) wegens zyne ongemene grote , niet ligt tot
aan

(u) Van welke eigentlyk in myne beschryving van Groenland gehandelt word.

aan het eiland Ysland, maar houdt zich, uit afschuw voor de ondiepe gronden, in de grondeloze dieptens by Spitsbergen en onder de Noordpool terug. Daar tegen huisvest, als reeds gezegt is, te menigvuldiger en bestendiger in dit oort de **NOORDKAPER**, die den groenlandschen in lighaamsgestalte, en ook wegens de baarden in den bek zeer gelyk, hoewel veel kleiner en smaller is. Dezen Walvisch weten de Yslanders zich voortreffelyk ten nutte te maken, nadien hy hun, aangemerkt zy hem, by gebrek van bequame vaartuigen en gereedschappen, in de volle zee niet aandoen kunnen, ene bequame gelegenheid, om hem meester te worden, zelf aan de hand geeft.

Want aangemerkt hy, gelyk bereids gezegt is, de Haringen ^{Hoe zy} in de bayen of zeeboezems volgt, en, om dezelve te meer ^{hem van-} ter vulling zyner hongerige maag op te snappen, tegen den ^{gen-} wal dryft, gebeurt het bywylèn, dat hy, uit een te grote begeerte en drift, op zo ondiepe plaatsen (w) en banken vervalt, waar van hy niet weder terug keren kan (x), of brengt ten minsten door zyne jacht te weeg, dat de Yslanders hem zelf jagen, en op de banken dryven en verschalken. Het laatste geschied op de volgende merkwaarde wyze. Zo dra zy bespeuren, dat zodanig een Walvisch de Haringen vervolgt, werpen zy zich spoedig, met harpoenen, spiessen en messen voorzien, in hunne boten, en roeyen hem van achter zo dicht, als immer mogelyk is, op het lyf. Hierop, als de wind naar het strand waayt, storten zy een menigte allerly, tot dat einde medegenomen, bloed uit hunne boten in zee, laten het door den wind naar den vluchtenden visch dryven, en roeyen ook langzaam na, als wanneer de visch, zich vervolgt ziende, en zeewaards willende keren, doch het bloed gewaar wordende, 't geen hy schuwet (y), zich veel liever, dan 'er door te zwemmen, weder

(w) Die door de Yslanders met een eigen naam *Hual-vag* (*juxta Verel. in Lexic. Scyth. Sc. ex Ysl. Rekab*) genaamt worden.

(x) Gelyk dit ook *Olaus M. Hist. Gent. Septentr. Lib. XXI. c. 15.* aanmerkt.

(y) Of die sterke afkeer hervoort komt, dat hy dat bloed aanmerkt als

der wend, en naar het land ylt, doch ten laatsten noodwendig, 't zy op het zand, of tusschen de scheren strand. Wanneer de wind van het land waayt, roeyen de visschers den Walvisch na, werpen, als hy omkeren wil, onophoudelyk uit hunne boten stenen naar hem in het water, en maken teffens een groot geschreeuw, geklop en geraas, waar mede zy den visch zo schuw maken, dat hy steeds vooruit strandwaards vlied, en ten laatsten, by gebrek van water, moet blyven leggen (z).

Zo dra de visch zo verre gelopen heeft, dat hy op de ene of andere wyze vast geraakt, en niet weder terug keren kan, omringen de visschers hem met hunne boten, geven hem steek

als het bloed van een wyfje, vermits de wyfjes maandelyks een zo grote menigte verliezen, dat de zee daar van geverwt word, op welken tyd zy ook een zeer stinkend water uitblazen. (*Vide P. Feuillé Journal des Observations Physiq. &c. faites en Ameriq. Tom. I. p. 393.* dan dat hy dat vergoten bloed aanziet voor dat van een zyns gelyken, die bereids gedood is, en, volgens de onverwinnelyke aangebore vreze van alle levende scepzelen voor hunne vernieling, en drijft tot hun levens behoud, den weg, van waar het gedreven kooft, angstig vermeid, en 'er voorvlied, om niet in een gelyk verderf te vervallen, laat ik aan zyne plaats, ofschoon ik het laatste vertrouwe; want *Plinius* reeds het bloed schuwen der visschen aangemerkt heeft, als hy schryft: *Pisces maxime piscium sanguinem fugiunt. Hist. Nat. lib. X. sect. 90.* en ('t geen ik den naartigen navorschers der natuur, die niets in de natuur hun nadenken onwaardig achten, ter overweging hierby voege) de opmerkzame *D. Martin* in zyne veelvuldig aangezette beschryving der westlyke eilanden by Schotland p. 143, als een gemene door gantsch Schotland bekende ervarenheid, bybrengt: *That, if a Quarel happen on the Coast, where Herring is caught, and that Blood be drawn violently, than the Herring go away from the Coast, without returning during that Season. This, they say, has been observed in all past ages, as well as at present.* Dat is; dat als een gevecht aan het zeestrand, alwaar men Haring vangt, voorvalt, en bloed vergoten word, de Haring zich als dan van de kusten weg begeeft, en dat jaar niet weder terug keert; dit, zegt men, zoude zo wel in vroeger als deze tyden opgemerkt zyn.

(z) Ik verneme, dat van deze beide, uit achtgevende opmerking van de natuur der visschen spruitende, kunstgrepen zich ook de visschers op het eiland *Feroe* met voordeel bedienen, als welke met de *Yslanders* een gelyk gebrek en mangel aan werktuigen hebben.

steek op steek, tot hy doodbloed en sterft; vervolgens snyden zy al het *СПЕК*, zo veel hun mogelyk is, van den visch, en ook, vermits zy gene spysverachters zyn, een tamelyke menigte van het *VLEESCH*, 't geen zy beide met zich naar huis nemen (a).

De *BAARDEN* (b), nadien zy zeer klein zyn, en derhalven door de Denen niet zeer begeert worden; ook door de Yslanders, wegens hunne slechte werktuigen, niet wel uit den visch gehaalt kunnen worden, laat men zitten, en met den romp, het aas of kreng (c), gelyk onze Groenlandsvaarders zeggen, in zee dryven.

Van des-
zelfs
Baarden.

L

Het

(a) Het kooft merendeels op de gewoonte aan, dat men het vleesch der Walvisschen niet voor eetbaar houd. Onze Groenlandsvaarders, die niet ongewoon zyn, een stuk van een sterken en enigzints traanachtigen zeevisch te nuttigen, betuigen, dat een stuk van een jongen Walvisch, zo lang hy versch is, zich zeer wel laat eten. Het vleesch der vinvisschen; die bywylen in het vervolgen der haringen op de hoogste noorweegsche kusten stranden, of anderzints bezet worden, word by ponden verkogt, en van het gemeen boerenvolk gaarne gegeten, die zeggen, dat het als rundvleesch zoude smaken. *Lucas Jacobson Debes* zegt in zyne *Faereis*, of deensche beschryving van *Färöe*, bladz. 160 van de inwoonders van dat eiland, dat zy het spek van den kop van den Walvisch met zwart zout, of de asch van gedroogt en verbrand zeekruid (*Tang*) zouten, en voorts op een zeer droge plaats ophangen, als wanneer het zich, gelyk ander spek, vertoont. Ook zoden zy het versch vleesch, 't geen als rundvleesch uitziet en riekt. 't Geen zy niet vermennen kunnen, snyden zy in lange repen, en maken het winddroog. De vreemdelingen zouten ook wel stukken van den staart in, die, vermits dezelve veel malsfer is, gelyk gezoute ossenpoten smaken. *Kämpfer* in zyne beschryving van Japan II. boek 11. hoofdstuk, maakt gewag van zes soorten Walvisschen, welker vleesch door de Japonnezen even zo, gelyk dat der andere visschen, ter markt gebragt, ook het ingewand van dezelve ingezouten, en voorts, 't zy gebraden of gebraden, gegeten word.

(b) Deze zyn de hoornachtige en op de hoeken zeer hairige bladen, de fabelklingen byna gelyk, die den Walvisch aan de zyden van het bovendeel zynen kieuwen zitten heeft en benedenwaards hangen, uit welke, door het reinigen van de haren en het kakenvleesch, klieven enz. het zogenaamd *BALEIN* gemaakt word.

(c) De oude Hollanders zeiden *Karonje*, de Franschen *Charogne*, 't geen met malkander veelligt uit *харонья* afstamt.

Van zyn Spek en daar uit komend Traan. Het SPEK werpen zy in oxhoofden of tonnen , en laten het een vierde deel jaars 'er inleggen , en van tyd tot tyd smelten en uitlekken. Dat gedurende dien tyd van zelf uitdrupt, is het fynste en beste TRAAN (*d*), 't geen afgeschept en ongekookt niet alléén opgenomen, en aan de Denen verhandelt, maar zodanig ook verzonden en verbruikt word. Onze kooplieden heten het: KLARE TRAAN. Het overblyvend koken zy tot een dik en bruin Traan , 't geen derhalven ook in.

(*d*) Dit woord betekend de uitgelekte vischoly, en is in dien verstande vermoedelyk door de noordlykst gelegen Russchen, van wien men , gelyk bekend is, allereerst het Traan onder die benaming bekomen heeft, geleert en behouden. Daarmede stemt overeen *Clem. Adami Navigat. Anglor. ad Moscovit. (in Republ. Moscov. p. 36.) mittunt, schryft hy, & aquilonares Russi oleum a Barbaris. TRAIN dictum, quod in flumine Una dicto conficiunt.* Zo zegt ook *Olaus M. Hist. Sept. lib. II. cap. 17., quam pinguedinem (marinarum belluarum) vulgari eorum TRAAN, aut Lyse, a lucendo vocant, quia lampadibus immissa clarissime lucet.* Naar de kracht van het woord heet een UITDRUPPENDE VOCHTIGHEID of OLYACHTIGHEID by de noordsche volkeren TRAAN. Want zo is *Sax. TRAAN* of *TRANE (Belg. TRANE, Germ. THRANE)* 1. *Lacryma e glandulis lacrymalibus destillans.* 2. *Lacryma arborum, Gummi s. Resina vid. Kiliani Erymolog.* 3. *Oleum piscium ex frustulis dissectis destillans.* Alzo heet ook *Sax. TAAR (Germ. ZAHRE, Ofr. ZAHARI) lacryma. Den. TAAR* of *TAARN Lacryma, it. stilia aquæ & olei. Is. TAR lacryma, guttula, stilla. Gudm. Lexic. Angl. Sax. TEAR lacryma & TERO, gummi, gluten, Angl. TAR. A. S. TARE & TEOR, Germ. TEER, THEER, Goth. THIOR. Suec. Tiäre, pix liquida.* Daar toe behoort ook niet minder de uit koemelk gedrukte vettigheid, de BUTTER, namelyk BU-TERE AS. *Butere à BU en TERE:* te weten BU, *Goth. bos, vacca Verel. (unde nostr. BU-Os en BU-KOE, þg; &c.)* Gelyk dan van overleng beide de Latynen en Grieken, zonder van het stamwoord reden te kunnen geven, BUTYRUM en βύτυρον gezegt hebben, welke laatste τυπίον, τυπίον enz. uit de reeds aangehaalde *harmonia linguarum* eigentlyk verstaan kan worden. Waarby ik noch zal aanmerken, dat ook dat hier voorkomend woord uit het ootten zyn oorsprong heeft; want gelyk in Europa T en Z, alzo worden in Asia *T* en *Z*, in verscheide tongvallen veelvuldig verwisselt. Dus heet de Harit, inzonderheid Terpentin, die door de natuurlyke dringing, of konstige splyting, drupswyze uit een boom vloeit *ἄρ. ἄρ* en *ἄρ*; vide *Hilleri Hiero-phytic. lib. I. c. 45* en by de Arabieren *TZARA fluxit, manavit. TZIRWA* en *DSARU Lacryma arboris s. resina.*

in de handeling BRUINE TRAAAN word genaamt.

Hier by zy ook geweten, dat het allerbest zoort van Traan, onvermengt gelaten wordende, dat gene is, 't welk uit de LEVER van Kabeljauwen, Hayen en andere visschen lekt; weshalven de Yslanders alzulke lever in tonnen verzamelen, en daarin ongevaar zes weken laten leggen en smelten, waarna zy het dus van zelf uitgedropen Traan afschep- pen en ongekookt onder het te voren gemeld klare Traan, tot deszelfs verbetering, mengen; vervolgens het overblyfel uit- koken, by het bruin Walvisch traan gieten, en zodanig het een met het ander aan de deensche kooplieden verhande- len (e).

§. LXV. De BRUINVISCH of het ZEEVARKEN (f) is Bruin- visch. in de Noord-Zee bekende visch, uit het Walvischgeslacht, van 5 tot 8 voeten lang. Het is niet nodig, denzelven te be- schryven, vermits men thans daar van zeer bestipte ontlead- kundige beschryvingen heeft (g), waar op ik my alleen mag beroepen. Of van dien visch meer dan een zoort gevonden word, heeft men my niet weten te zeggen, doch kocmt my zeer gelooflyk voor, vermits men in noord-America twe

L 2

van

(e) De Noordlanders maken het ook veel van de lever der Dorschen en Kabeljauwen, die zy tot hun Stokvisch klieven, vermits zy dezelve in de lucht leggen, en de vettigheid 'er uit laten druppen. En de Franschen, die, 't geen zy van anderen zien, zeer gezwind weten na te apen, verzuimen niet, op Terreneuf diergelyken uit de lever hunner *Moluë* te trekken. *Dio- nyf. c. I. Tom. II. pag. 104.* Dus heeft ook Moll op zyne reeds gemelde grote kaart van noord-America zodanig een pers, als de Engelsche aldaar tot dat einde gebruiken, doen afbeelden en vertonen.

(f) Ysl. SUINHUAL of SUINHUALLUR, ook WITINGER, Noorw. MARSUUN of NISER, Deensch BRUNSKOP (wegens zyn dikachtige ronde kop (gelyk ook SPRINGHUAL of SPRINGER (wegens zyn ge- woon springen by een nakenden storm uit de zee) *Call. MARSUIN, Angl. PORPESSE of PORPUS. Scot. SEA-PORK, PHOCAENA Rondel. TUR- sio Bellon. DELPHINUS SEPTENTRIONALIUM Schonev.*

(g) *Vid. Ephemerid. Nat. Curios. Dec. I. an. 3. p. 22. Lowthorp Abrigdm. &c. Vol. II. p. 839 seq. & nuperriwæ Supplem. I. Annal. Wra- siliæ. Art. XI.*

van dezelve heeft (b). Zyn vleesch is alzints eetbaar; want de Schotten op de Westeilanden (i) eten hem doorgaans, en zeggen, dat het zowel een gezonde als zeer voedzame spyze is, en de Franschen maken op Terreneuf van zyn vleesch worsten (k); doch hy word meest om zyn spek, offchoon hy het zelve niet veel heeft, gevangen, vermits door het groot verval der groenlandsche vischvangst het Traan thans zeer schaarsch en mitsdien duur is. Ondertusschen is hy, wegens zyne ongemene gezwindheid in het zwemmen en springen, zeer bezwaarlyk te bekomen, by zo verre hy niet by toeval, door zyn onverzadelyke begeerte naar haring, daar toe zelf gelegenheid geeft (l), waar door de goede Ylanders ook

(b) Namelyk het ene en wel het grootste geheel wit, zo groot als een koe, wiens spyze allerly visch is, doch de liefste makrelen, haringen en sardynen; gevende één tot twe quartelen Traan. Het tweede heet *Pourfille* en word in alle zeën gevonden, zwemt steeds schaarswyze, en is goed te eten. *Dionys. d. l. Tom. II. p. 258.*

(i) *Martin d. l p. 269.*

(k) *Dionys.* ter reeds genoemde plaats.

(l) Waar van *Arend Berendsen Berg* in zyn zelden voorkomend Boek *z Dänner. Artische und Norwegische Herrlichkeit* genaamt, bladz. 298 de volgende aardige aanmerking maakt: *Dat härder oc undertiden / sansom anno 1625. at unge Huale / som forfolgte oc sage effter Silb / dem forlöbe ubi Gården oc snevre Bugte / huor Bønderna dem Blifwe waer / oc satte Garn nedem sere / saa at de da Silb i stor mengd / saa velsom samme unge Springs huale kunde jage paa landet oc fange / saa som i bewelte aar / da de Bed 2 Mpl weigs synden Bergen paa den tid oc sted / staa daunc Springhuat wid 17 eller 18 jagede i land enz. Dat is: Het gebeurt by wylen, als a. 1625, dat wanneer de jonge Walvisschen den haring vervolgen en jagen, hy voor hun heen in de bayen en zeeboezems loopt, 't geen de boeren welhaast gewaar worden, die denzelven netten spannen, waar door zy niet alleen de haring in grote menigte, maar ook teffens enige jonge SPRINGERS of BRUINVISSCHEN te land kunnen jagen en vangen, gelyk in het gemelde jaar ongevaar twe mylen aan gene zyde van Bergen op éénmaal en op één plaats 17 of 18. van zodanige Bruinvisschen te lande gedreven wierden. Waarby uit *Christ. Eyrer van Haimendorfs* reisbetchryving door het beloofde land bladz. 149 by te voegen is: De kleine jongens staan aan den oever met hunne werpnetten, en als de Delfinen aan den*

oever

ook geen byzonder voordeel bejagen zouden, zo het met dien visch niet daar benevens dus zeer byzonder en aanmerkenswaardig gelegen was, dat hy, hun ten besten, jaarlyks in de maand juny, door het wassen van een vliesje voor de ogen, blind wierd, op welken tyd zy, vlytig willende zyn, van denzelven dikwils tot drie honderd, door jagen en dryven op het strand, 't geen zy als dan niet zien en derhalven ook niet vermeiden, in hun geweld konden bekomen.

§. LXVI. Van de HAYVISSCHEN of ZEEHONDEN (*Canis marini Galeis*) vangen de Yslanders alleen het grootste zoort (*m*) om hun spek en lever. Hun SPEK heeft de byzondere eigenschap, dat het lange goed blyft, en zich, gelyk het varkenspek, hart laat drogen; weshalven het door de Yslanders

L 3

als

oever komen, en de visschen voor denzelven naar het land vlieden, werpen zy het net en vangen tamelyk veel. Zulks is zeer aangenaam te zien; want de Delfinen helpen hun genoegzaam visschen, en ondertusschen vangt de Delfin ook en spyst zich, nadien geen visch in zee is, die meer door de kleine visschen gevreesd word, dan de Delfin, waarom hy ook *Cacciatore di Mare* (zeejager) word genaamt. Zy komen zeer dicht aan het land.

(*m*) *CANIS CARCHARIAS LAMIA, TIBURONUS*, *Isf. HAACKAL* (*ab HACKA avide & adibus more canino vorare, Græc. Andr. Lexic.*) *Dan. HAAFISK, it. HAWKAL. Gall. REQUIEM, Angl. THE WHITE SHARK. Martin Descript. of the West Isf. of Scotland p. 385* meld, dat de visschers de grootste Hayvisschen *SETHS*, en de kleiner *SILLUCKS* noemen. *Martens* geeft van de grote ene beschryving in zyn *Spitsbergische reisbeschryving cap. 3. n. 8.* en zegt, dat hy 2 tot 3 vademen lang zoude worden. Doch de beste en te gelyk ontleedkundige beschryving heeft menden *P. Feuillée journ. d'Obs phys. vol. I. p. 171 seq. & in continuat. p. 109* te danken. Even denzelven visch, of veeleer een iets kleiner, noemen de Noordlanders *HAAKARING* of *HAAKIERLING. Vide Aut. Topograp. Norw. p. 115 & Jon. Ranii Norriges Bestivelse p. 252.* Vermits des nachts het best staat en het meest byt, werd hy ook van kersmis, als de langste nachten zyn, met een haak aan een keten van twee ellen lang, op dat hy de lyn niet zoude afbyten, gevangen. Hy heeft een zeer grote lever, uit welke alleen tot 12 ponden Traan gemaakt word. Van zyne eyeren, die hy in zyn eyervlies vele heeft, weten de Noordlanders goede pankoeken te bakken, die zy *HAAKAGE* noemen. *Mus. Reg. P. I. Sect. III. n. 6.*

als spek gedroogt , gebruikt en tot Stokvisch gegeten word. Gemeenlyk kookt men 'er traan van. De lever is zo ongemeen groot , dat men met een van dezelve een quarteel (dat is een vat van 64 hamburgsche stubgen) vullen kan (n). Ook kan men uit het DUNNE VLEESCH van den onderbuik dunne riemen snyden , die , als zy gedroogt zyn , en een jaar of iets langer gehangen hebben , tot alle de vettigheid 'er uitgelekt is , zich zodanig laten toebereiden , dat zy gelyk offen verhemelte smaken , 't geen my een aanzienlyk koopman uit Coppenhagen , die voor dezen te meermalen in Ysland geweest is , verzekert heeft.

Zwaard-
visch.

§. LXVII. Dikwils laat zich alhier ook een ZWAART- of veeleer ZAAGVISCH zien , die een takchtig en een dubbele kam gelykend zwaard voor den kop en boven den bek staan heeft (o). Ook heeft de heer M... K...., welke vele jaren op *Wejtmann-oe* gewoont heeft , my verhaalt , dat in die zee noch een ander door de zeevarende lieden alzo genaamt ZOORT VAN ZWAARTVISSCH gevonden word , die een daar voor aan te zien krom zwaard of fabel (welke in der daat veeleer een gekromde paal gelykt , en met vleesch en vel , gelyk een andere vin , overtogen is) aan het einde van zyn rug heeft. Ik zal van denzelven hierna in de beschryving van Groenland op zyn plaats handelen. Ondertusschen is het verwonderenswaardig , dat die anderzints vrezelyke dieren , de Walvisschen , zo dra zy een soort visschen van dien aart van verre bespeuren , zeer angstig worden , springen en ylings vlieden ; gelyk dan

(n) *Martin* zegt ter reeds genoemde plaats , dat een lever van een grote Hay alleen een schotsche pint , dat is byna vier engelsche maten Traan uitlevert , en dat zodanig een lever in een ketel , half vol water , gekookt , en kokende de opkomende en overlopende traan afgeschuimt en in een ton gedaan word.

Hoe voorts de levertraan gemaakt word , zie in de not. e op bladz. 83.

(o) PRISTIS S. SERRA PISCIS, *Angl.* THE SAWFISH. *Willughby Hist. Pisc. Lib. III. cap. 14. Mart. Spitsberg. reize cap. 6. n. 7. van zyn gevecht met de Walvisschen. Vide Dionys. descript. cit. Tom. II. p. 268. seq.*

dan ook de Robben voor hun vrezes, en dikwils op het land naar de menschen springen, om hun te ontgaan, waar van ter gemelde plaats ook de reden gemeld zal worden.

§. LXVIII. Voorts voege ik ter verder onderzoek hierby Zeebul-
(p) 't geen ik van de ZEEBULLEN, ZEESTIEREN en ZEE-^{len en}
KOEYEN uit den mond van twe geen oog- maar oorgetui-^{Koeyen.}
gen gehoord heb; namelyk, dat dezelve met den kop een
Os, doch met het lyf en de poten een Rob of Zeehond ge-
lyk zyn, en dikwils met hun bulken te weeg brengen, dat
de landkoeyen tochtig en als dol dat geluid volgen.

§. LXIX. Van de ROBBEN of ZEEHONDEN zal ik in Robben.
de beschryving van de straat Davis verder spreken.

§. LXX. Van de ZOETWATER-VISSCHEN heb ik niets
byzonders aan te merken.

By *Holm*, in de *Ellera*, by *Kleppee*, gelyk ook in andere Zalmen.
diepe bayen, waarin beken of kleine rivieren van het ge-
berge vallen, worden ZALMEN gevonden, die tegen de
grootste watervallen opzwemmen, en zich dikwerf ongeloof-
lyk hoog tegen dezelve verheffen. Dezen zet men zoge-
naamde Zalmkisten, die uit dicht neffens elkander geslagen
staketzelen bestaan, dwars in den weg, waar door zy wel
naar boven stygen, maar niet weder te rug keren kunnen:
Als de Zalm op zyn vetst en best is, zet men een schakel,
of gemeen soort van netten, in de rivier, en dryft hem 'er
in. Vermits hy niet terug keren kan, springt hy, de een
hier, de andere daar, op zyde uit en op den oever, alwaar
hy van de 'er neffens gaande boeren gevat, en van denzel-
ven bywylen 200 stuks gevangen worden.

§. LXXI. SLANGEN worden op het gantsche eiland niet Slangen
bespeurt; hoewel gewis niet uit ene byzondere eigenschap zyn hier
van het land, maar vermits dezelve wegens hare verre af-^{niet.}
gele-

(p) Men kan van dit STRANDQUAG (Strandvee) gelyk het deensche
boerenfolk het noemt, nalezen, 't geen *Jacob. in Mus. Reg. Dan. P. I.*
Señ. 3. n. 49. uit de *Act. Med. Philos. Hauniens.* aanhaalt.

gelegenheid van alle vast land aldaar niet wel komen, en, door de alhier heerschende ongemeen strenge koude, die, gelyk bekend is, tegen de natuur van die dieren stryd, aldaar niet duren kunnen.

Ook
weinig
Onge-
diert.

§. LXXII. Aan dezelve hevige en langdurige koude, benefens het gebrek aan bomen en bosschen, is mede toe te schryven, dat men van geen, of ten minsten zeer weinig, ONGEDIERT of INSECTEN weet. Alleen wist men my van HUISSPINNEN te zeggen, die zeer gemakkelyk in de huizen der inwoonders voortkomen, en ook van HORSSELEN en PAARDENVLIEGEN (*Oestra, Afili*) welke in de neusgaten en aan den binnenrand van het *Foramen ani* der dieren hunne eyeren leggen, en dezelve door de warmte der dieren laten uitbroeden (*q*). Als het geregent heeft, komen een zo grote menigte dauwwormen (*lumbrici terrestres*) te voorschyn, om de versch gevalle vochtigheid ter hunner verquikking te zuigen, dat de inwoonders wanen, dat dezelve geregent zyn.

en Mui-
zen.

§. LXXIII. MUIZEN worden hier ook niet veel gevonden, vermits zy, wegens de doordringende koude en gebrek aan voedsel; in de dunne en met zwavel vervulde aardlagen, waar onder de rotzen zyn, niet leven kunnen. Het kerkhof van het oude klooster Widoe heeft de eigenschap, dat, als men Muizen op het zelve nederzet, dezelve terstond dood blyven, volgens het verhaal van iemand, die zulks te meermalen beproeft, en betuigt heeft, het dus een waarheid bevonden te hebben. Doch het is zeker, dat hier van geenzints de heiligheid dier plaats, door de voormalige catholyke wyng, of enige lang verrotte overblyfzels der aldaar mogelyk begraven heiligen, maar slegts een aldaar, meer dan elders, sterke en dik-

(*q*) Gelyk deze tot noch toe onbekend gebleven wyze van uitbroejing van diergelyke Vliegen uitgevonden, en met alle veranderingen en ontzwagtelingen omstandig beschryft *Vallisneri Esper. e Observ. intor. all Origin. de var. Insect. p. 96. seq.* en *Racolt. di var. Tratt. p. 1. seq.* en *Ragion. int. all' Estro de Buii &c.*

dikke opstying der zwaveldamp, de enige en ware oorzaak zy (r), 't geente meer te vermoeden is, vermits byna over het gehele eiland onder de bovenlaag der aarde de zwavel zich zeer zichtbaarlyk uitgebreid heeft, waar van ongetwyffelt dit kerkhof een groter voorraad, dan andere plaatsen, ten deel is geworden; 't geen door een natuurkundigen, 't zy door een licht, by zoverre het niet te gevaarlyk was, of door de reuk en het graven ontrent die plaats nagevorscht zoude kunnen worden. Myn verhaler had, gedeeltelyk uit eigen beweging, en gedeeltelyk ter begeerte van verscheide goede vrienden, enige pakjens van die aarde naar Coppenhage mede genomen, doch bevonden, dat dezelve aldaar de 'er over gehouden Muizen geen het minste letzel toébragt, ten klaren bewyze, dat alles aan de gezegde zwaveldampen, die hy niet had kunnen mede nemen, toe te schryven is.

§. LXXIV. Aan de noordzyde van het eiland kan men van half juny tot den laatsten july het **LIGHAAM DER ZON**, niet alleen boven den Horizont, maar oogschynelyk haar onderand meer als een mans hoogte boven het oppervlak der zee verheven zien. Te middernacht schynt zy iets groter, en zo roodachtig, als by ons, wanneer zy ondergaat; doch geeft zo veel licht, dat men alles ten vollen, gelyk by dag, zien kan; daartegen is haar lighaam in january t'enemaal onzichtbaar, behalven dat men boven aan de tegenoverstaande hoge bergen een klein schynzel ontwaar word, en heeft men alsdan, ongetwyffelt door de wederomkaatzing, een scheme-
M
ring,

(r) Hier in versterkt my het bekende, en dit t'enemaal gelyk zynde verschynzel der *Grotta di Cane* by *Pozzuolo*, waar in een sterk uit den grond opstygende zwaveldamp, ter hoogte van een voet boven de aarde, aan een op den grond gedruken hond, of ander levend dier, een gelyke werking doet. *Ray Observ. made in a Journ. tro' Italy &c.* p. 275. Desgelyks heeft ook in een kelder, niet verre van de Brodelbron te Schwabach. *D. Pechlin. Lib. III. Observ. Phys. Medic.* 44. en de Graaf *Marfilé* by *Altsöhl* in Hongarye uit een aardbuil of spleet aangemerkt, en deze laatste terstond met een experiment zodanig een door kunst nagemaakte damp van dat verschynzel opgeheldert. *Danub. Tom. I. p. 94 seq.*

ring, of dag, van anderhalf uur of zeven quartiers. Waarby aan te merken is, dat alhier zo wel de toe- als afneming van het licht zeer spoedig, en ten minste de helft gezwinder als in ons land geschied.

Van het
Noorder
licht.

§. LXXV. In de lange nachten genieten deze lieden ene byzondere weldaad van God, door het nu meer bekend wordend, en dikwerver, als voormaals, ook ons, ja andere noch verder van den Noordpool gelegen landen, tot een ieders verwondering vertonend **NOORDERLICHT**, nadien zich het zelve, zodra de dagen beginnen te korten, vertoont, en, na mate deze afnemen, in geduurzaamheid en schynzel kennelyk toeneemt; ja gedurende den gantschen winter gestadig licht; doch met het langten der dagen allereerst weder vermindert. Zodra de lucht van sneeuw of regen zuiver, onbeneveld en niet onstuimig, of met een woord, als de Hemel zeer helder is, word men na zonnen ondergang en schemeravond terstond dat licht gewaar, 't geen byna den gantschen nacht, en wel zo helder flikkert en speelt, dat het de volle maan in haar beste schynzel niet alleen evennaart, maar haar menigwerf overtreft. Het ontstaat aldaar altoos in het noorden of noordwesten, slaat naar het zuiden over, en vervult niet zelden de gantsche lucht. Het weër mag den vorigen dag geweest zyn, zo het wil, nochtans vertoont zich het **NOORDERLICHT**, zo de lucht 's nachts helder en bedaart is. Zyne gewone verwe is witgeelachtig.

Of men
daaruit
van het
te ver-
wachten
weër
oordelen
kun.

Nadien dat licht zo dikwerf verschynt, is gemakkelyk op te maken, dat men daaruit niet te wel en zeker het daarop volgend weër kan voorspellen; ten minsten zouden, aler men daar toe niet enigen grond konde komen, noch vele en meer dan een jaar zorgvuldig gemaakte aanmerkingen, beneffens waarnemingen van den toestand der lucht door den Barometer enz. vereischt worden, die de aan dat oort wonenden niet in staat zyn te maken; ondertusschen is aldaar het gemeen zegen en vermoeden, dat als dat licht bleek en geelachtig schynt, het droogte en vorst, en in het tegendeel als het roodachtig is, regen en wind aanduid. Ten minsten zoude het

het zeker wezen , dat als dat licht zich ongemeen sterk en schietende verthoont, daarop gemeenlyk, 't zy sterke wind of strenge vorst, volgt (s).

Het is my zeer aanmerkelyk voorgekomen, dat de oudste ^{Het} Yslanders, gelyk my geloofwaardig bericht is, zich over de ^{schynt} thans zo menigvuldige verschyning van dat licht verwonderden, en zeggen, dat men het in vroeger tyden aldaar zo dik- ^{thans} werf niet gezien heeft; 't geen my alzints gegrond toeschynt, ^{menig-} vermits het ook voorheen in andere oorden van Europa nooit ^{vuldiger} zo veelmalen, als nu in later tyden, gezien is, offchoon men ^{als voor} nochtans in het midden en tegen het einde van de vorige ^{dezen.} eeuw reeds genoodschappen der wetenschappen zo wel in Engeland als in Vrankryk, en daar onder naarstige starrekundigen gehad heeft, die 's nachts de hemelloop vlytig naspeuren, en echter diergelyke aanmerkelyke luchtverschynzels zelden waargenomen hebben. Veelligt brengen deze door my nagespoorde en alhier bygebragte omstandigheden, met de overigen, die bereids in druk zyn, vergeleken, iets tot nader ontdekking van dat licht toe (t).

Zo veel ziet men, dunkt my, klaar en overtuigend, dat ^{Van} het zelve niet anders kan ontstaan, dan door gezwinde ont- ^{waar het} stekingen van vele zwaveldampen, die, vermits zy zo verre ^{ontstaat.} zichtbaar zyn, zich hoog in de lucht moeten bevinden. Dat ook daartoe in het Noorden voorraad genoeg en overvloedig gevonden word, blykt genoegzaam, uit 't geen ik te voren van ^{het}

M 2

(s) 't Is aanmerkenswaardig, als in de *Philosoph. Transactions N. 399* verhaalt word, dat dit Noorderlicht in het noorder deel van Engeland gemener is, dan elders, en aldaar *Streamers, Merry Dancers, of Petty Dancers* genaamt word, dat men daaruit ook vermeend het weér te kunnen voorspellen, en dat, wanneer dat licht groenachtig is, zulks stormachtig weér, en geel zynde, helder weér en droogte zoude aankondigen.

(t) 't Is te hopen, dat wy door den tyd van het gezelschap te Petersburg, gelyk de meeste en beste aanmerkingen, ook de naastreffende oorzaken der wording van dat vuurpel aan den Hemel te verwachten hebben, vermits de heer *Meyer* in het eerste deel zyner Commentariën p. 35. en volgende daar toe bereids een roemwaardig begin gemaakt heeft.

het eiland Ysland en van Jan-Mayen eiland bygebragt hebben. Vermits nu de vele vuurbrakende bergen, de aardbranden, en de warme wateren van de gistingen, die in het binnenste dezer landen plaats hebben, getuigen, is ook te gelyk kennelyk, dat van en uit dezelve de zwaveldampen in onuitputbare menigte gestadig naar de hoogte gezonden worden. Doch gelyk in de warmer en heter luchtstrecken diergelyke zwaveldampen, offchoon naby de aarde, of, als zy een weinig hoger gekomen zyn, zich ontfeken, en in weerlichten, blixem en stralen opstygen, alzò geschied het van zelve, dat zy onder den Noordpool, wegens de grote op het aardryk leggende koude, meerder rust en gemak genieten, om omhoog te stygen, of: ook deswegens langer tyd te gebruiken, aler zo vele ontstoken dampen weder te zamen gedreven worden, dat een werkelyke ontsteking geschieden kan, tot eindelyk hoog: in den Dampkring hun een genoegzame menigte van allerly zoort ontmoet, die door een vochtige koude zodanig zamengesperst en verdikt word, dat zy in brand geraakt, en, gelyk een luchtvuur, helle stralen van zich geeft.

Het don- §. LXXVI: Gelyk het dan ook op dien grond, naar myn-
dert in. vermoeden, hervoort koomt, dat men: aldaar gedurende den zo-
den win- mer nooit, of immers zeer zelden, en daartegen in den win-
ter me- ter te meerder en heviger DONDER heeft.

ger en Gelyk ook, dat men ten zelve tyde, als het sneeuwt, zeer
sterker vele en menigvuldige DWAALLICHTEN en *Ignes lambentes*
dan in ziet, waar toe op een eiland, alwaar men zo veel met zee-
den zo- visschen en traan omgaat, de stof gewis niet ontbreken kan.
mer. Die vlammetjes zyn gewoon, aan alle staven en stokken, yzere
Vele spykers, de masten, raan en het wand der schepen, de hoe-
Dwaal- den en mutzen, en waar zy zich voorts aan hechten kon-
lichten. nen, te blyven hangen. En de eenvoudige en blode Ysland-
ers (gelyk ook elders het domme volk) zyn, offchoon zy
niet branden kunnen, noch ooit voor hunne ogen branden, 'er
angstig voor; ja sluiten, zodra zy dezelve gewaar worden, ha-
stig en beschroomt de deuren hunner woningen, op dat dit
schynvuur niet naar hun haardvuur, ('t geen zy vermenen
dat

dat geschieden kan) mochte trekken, zich met het zelve verenigen, en alles in vlamme gezet worden.

§. LXXVII. In het laatst van den zomer laten zich dikwils Byzon- RINGEN en BYZONNEN aan den Hemel zien, die, gelyk men aldaar nen. aanmerkt, steeds van zeer ongestuimig weêr gevolgt worden, waar over men zich niet verwonderen moet, vermits alhier de gantsche gestekenis der bovenlucht daar toe vatbaar en bequaam is; 't zy dat tot hare verschyning gladde ysvormige ysdeeltjes in de wolken, gelyk enigen; of cylindrische hagel, gelyk Huigens, Wolf en andere willen, vereischt worden.

§. LXXVIII. Eigentlyk hebben de Yslanders alleen Twe Alhier JAARGETYDEN, zomer en winter, die bestendig duren, zyn en met elkander verwisselen, zonder dat men de elders bespeu- stegs rende zoele tusschentyden, lente en herfst, ontwaar word. twe Jaar- getyden. ter heeft men meer winter, dan zomer, en in den zomer sneeuwt en hagelt het bywylen. In den zomer kan het nu en dan zo heet zyn, dat men genoodzaakt is, alle klederen af te leggen, als wanneer in den nacht daarop een zo strenge en doordringende koude volgt, dat men zich niet genoeg dekken kan, en, als men ontwaakt, alles rondom met sneeuw bedekt ziet. In den winter valt veel SNEEUW; doch met een oostelyken wind sneeuwt het zo sterk, dat het land en de huizen met elkander gelyk gemaakt worden.

Ene ongemene Koude doet zich, gelyk men my bericht heeft, niet dan in de maand april gevoelen; denkelyk, De grootste koude is vermits de zon ten dien tyde het langst van dit eiland verwydert in April. geweest is, en ook wel wegens den teffens aanhoudenden noorden wind, die als dan meerder en gevoelbaarder ysdeeltjens (*u*) van de verder onder den Noordpool gelegen ysbergen bybrengt.

§. LXXIX. Dat het op dit eiland altoos sterk en wel onge- Van het stadig en veranderlyk WAA Y T, zal niemand verwonderen, die weêr.

M 3

zyne

(u) *Conf. Supplem. II. Annal. Wratislav. p. 71.*

zyne ligging een weinig overweegt. Dikwils bulderen dezelve zeer hevig, en persen en dryven de golven ongelooftlyk hoog. Met de noordweste winden heeft men 'er (ten minsten aan de zuidkust) schoon, daar tegen met de zuidwesten slegt weêr, en met de zuidzuid-oosten den meesten storm.

Van de
Eb en
Vloed.

§. LXXX. EB en VLOED (w) hebben zy, gelyk anderen in en aan de Noord-Zee lager gelegene, tweemaal in 24 uren, en met de alomme gewone veranderingen, naar de verwisseling der maan: hierby zouden dezelve zo geregelt en zwaar zyn, dat, offchoon de winden hevig wayen, nochtans gene merkelyke verandering of verhaasting bespeurt word. De Vloed komt uit het oosten, en de Eb uit het westen. De gemene vloed klimt tot 12 voeten hoog.

Gestelt-
heid van
het zee-
water.

§. LXXXI. Het ZEEWATER is, zo ik verneme, by Ysland veel zouter, dan wel lager in de Noord-Zee, waar van de oorzaak zoude kunnen wezen, dat niet alleen door de strenge vorst de zee zeer sterk uitdampft (x); maar ook een groot gedeelte van het onzoute water van het oppervlak zich in wyde ysvelden verzamelt en befrist; behalven, dat noch een gedeelte van het zelve, vermits zyne ligtheid, door de gestadige hevige en droge winden verstuift en verwaayt; weshalven het overige water, door de by alle deze steeds terug blyvende zware zoutdeeltjens, noodwendig te zouter bevonden moet worden. Gelyk als onder de hete luchtstreek het zeewater veel zouter (y) als in zoeler oorden is, vermits de zon, door hare overgrote en lynrecht nedervallende hette, ene gelykvormige,
ja

(w) By de Yslanders, *flod og flara* (dat is vloed en strand) de Noorwegers *flod og flare* / en de Denen *flod og ebbe* genaamt.

(x) Zie *Wolfs* werking der natuur §. 250. *Thumms*s versuch 1. deel, 1-4.

(y) Ik volge hier in de zeer waarschyntlyke aanmerkingen der Engelschen. Zie *Lowthorp*. *Abridgm.* vol. II. p. 297, en den heer *de Bruin* in zyne reize over *Moscovië* bladz. 401. offchoon de *P. Feuillée* het tegendeel door zyne waterschaal bevonden wil hebben, volgens zyn *Journal des Observ. fait. en Ameriq.* p. 177 & 190.

ja noch sterker werking op de onzoute lichte deeltjens van het zeewater, door bestendiger en gestadiger uitdamping, oefent. De gezegde byzondere zouthed heeft echter mede haar zonderling nut; want zy, benevens de bestendige beweging en speling der zee, welke door de steeds blazende strenge winden, en zware Ebben en Vloeden bewogen word, de oorzaak is, dat het ys aan de zuid- en westkust zo dik niet word, en zo lang niet duurt, als elders, en hoger naar het noorden; waar door de elendige inwoonders, wier gantsche levensbestaan alermeeft van de vischvangst komen moet, het voordeel genieten, te vroeger, en bereids in january daar toe te kunnen geraken, en mitsdien tegen de onbequame warmer maanden met de bereiding en het drogen van den gevangen visch gereed te zyn,

§. LXXXII. Het eiland is voor de inboorlingen, die van de kindsbeen aan het weër aldaar gewend zyn, ZEER GEZOND; ook zyn deze van GOEDE LEVENSKRACHTEN, en kunnen alles wederstaan, vermits zy, van de geboorte af, en zober zyn opgebracht, en tot een harden, ruwen, rusteloze, ja zuren arbeid verplicht worden (z). Zy worden ook genelyk gemenelyk de zulken, die in een eenvoudige onbezorgtheid by enerly slegte spyze en gestadige sterke lighaams oefening hun leven doorbrengen) niet alleen STOKOUD, zulks menig een 100 jaren bereikt, maar genieten noch daarenboven een frisschen werkzamen ouderdom, en weten weinig of niets van de zwak- en krankheden, die de gryze jaren van andere menschen gemeenlyk aankleven. Doorgaans zyn zy WELGEMAAKT, en hebben schone, witte en gezonde TANDEN; 't geen in hunne luchtstreek en by de slegte spyze, die zy genieten.

(z) My valt hierby in, wat Cæsar van de *Sueviers de Bello Gall. Lib. III. Cap. 1.* zegt: *Neque multum frumento, maximam partem lasse atque pecore vivunt, multumque sunt in venationibus. Quæ res & cibi genere & quotidiana exercitatione & libertate vitæ (quod a pueris nullo officio aut disciplina assuefacti, nihil omnino contra voluntatem faciunt) & vires alit & immani corporum magnitudine efficit.*

nieten, ten hoogsten te verwonderen, doch een gewis teken van een gezonde lighaams gestalte is, en ongetwyffelt aan de zuivere lucht, waarin zy leven, hunne goede verdouwing, die door de gestadige sterke lighaamsbeweging bevordert word, en dat zy geen zout of iets gez. uten eten, toegeschreven moet worden. De VROUWEN zwichten in hartheid en sterkte voor de mannen niet, baren ligt, baden zich, zodra zy ge- baart hebben, en lopen terstond weder heen.

Zy zyn **§. LXXXIII.** Van Koortzen en diergelyke ZIEKTENS hoort men niet veel (*u*), 't geen ik aan de reeds genoemde heerlyke kruiden, kostbaar mineraalwater, dat zy dagelyks onwetend onderhe- drinken, de steeds luchtreinigende winden, de zuivere, dro- halven'er ge en langdurige koude, hunne aangebore hartheid, en de ge- geen Ge- zegde goede verdouwing toefchryve. Derhalven weet men 'er nees- of van gene Geneesmeesteren. Wanneer iemand ziek word, is Heel- meesters zyn gantsche laafnis goede melk, zo als dezelve van de Koe zyn. koomt, een weinig tabak, die men hem te kaauwen geeft, en een rykelyke slok brandewyn, om de maag te herstellen. Heel- meesters heeft men 'er, ten minste zo wyt de personen, die ik ge- sproken heb, geweest zyn, en zo veel men my bericht heeft, thans geheel niet. De gewone hartheid brengt te weeg, dat men een ongemak niet veel acht, en de wonden helen ook hier zeer ligt van zelve, ongetwyffelt wegens de koude en zuivere lucht, die de vochten niet zo zeer in beweging brengen, noch het koude vuur zodanig bevorderen, dan de dampige en zoele lucht in warmer landstrecken gemeenlyk doen.

Hoe zy **§. LXXXIV.** Den KINDEREN word niet langer dan acht, hunne of ten hoogsten, wanneer zy enigzints zwak zyn, veertien kinderen dagen de moeders borst gegeven. Naderhand legt men de- opbreu- gen. zelve op de aarde, en zet 'er een schotelteje met laauwe huy of melk

(*a*) *D. Blörn* merkt in zyn antwoord aan het koninglyk engelsch ge- noodschap der wetenschappen in de *Philosoph. Transact. No. 111. p. 238* aan, dat de gemene landziekten colyk en melaatsheid zyn; 't geen ge- makkelyk te begrypen is, als men de onzure spyzen en onreine levens- wyze der Yslanders in aanmerking neemt.

melk by, waarin een, met garen omwonden, hol pypje, of dikke vederfchacht, geftoken, en een weinig brood, als men het heeft, tot verfterking van het kind, gelegd word. Als het kind ontwaakt, of een teken van honger geeft, keert men het naar den fchotel, en geeft het het pypje in den mond, op dat het daaruit naar zyn nooddrift zuige; maar wanneer zy het ten doop, of anderzints over land hier of daar brengen, geven zy het een lapje, met huy doortrokken, in den mond, op dat het zyn voedzel verkryge. Na verloop van drie vierde deel jaars moet het kind de spyzen, die de ouders genieten, mede eten. Van bakeren, wiegen en oppaffen weet men geheel niets. Mer de veertien dagen fteekt men het kind reeds in de klederen, laat het op den grond leggen, en zich wentelen en keren, tot het zich zelve oprecht en begint te gaan. Dus zorgeloos, flegt, kommerlyk, ruuw en ongemakkelyk worden die arme kinderen van de eerfte dagen hunnes steeds moeyelyken levens gehouden, gewent en als gehart. Niettemin ziet men onder de Yslanders doorgaans rechte lyven en onverwongen ledematen; weshalven het zeer zeldzaam is, een gebrekkelyk menfch onder hun te vinden, waar uit klaar blykt, hoe voorzichtig en liefdadig de natuur werkt, als zy flegts vertrouwt en vryheid gelaten word.

§. LXXXV. Te voren heb ik ter loops gezegt, dat hunne Vande SPYZEN flegt, en hun vaatwerk onrein is, waarby ik nu toebereiding voegen moet, dat de toebereiding noch erger, walchelyker en hunner naauwlyks menfchelyks zy. Het volgende zal ten overtuigend Spyzen. bewys verftrekken. Hunne dagelykfche spyze is by de meesten het vleefch, 't geen aan de afgesneden Kabeljauw-Dorfschen andere vifchkoppen blyft zitten. Dit, of ook nu en dan een paar stukken van den vifch zelve, werpen zy, als zy daar van eten willen, in een ketel, doen 'er een weinig zeewater by, en flingeren het, als het naauwlyks een wyl gezoden is, zonder zout, men zweige enige andere kruideryen, gretig binnen. Schapen- en ander vleefch zetten zy, die het hebben, in een weinig zoet water op het vuur, eten het ook zonder zout (*b*)

N

en

(*b*) Hierin de Lappen gelyk, die ook alles zonder zout eten. *Scheffer.*
Lap-

en noch niet half gezoden. Daarenboven nuttigen zy niets, 't zy visch of vleesch, versc'h gevangen of onlangs gedood, maar werpen alles te voren een tydlang weg, tot het enigzints begint te rotten; want het anderzints de gevoelloze opperhuit hunner tongen niet aandoet, maar hun onsmakelyk voorkoemt. Zelfs vermeerdert hun vuur de afschouwelykheid hunner spyzen. Weinigen van hun hebben enige turf, en noch weiniger hebben hout, als 't geen zy alleen van de bomen bekomen, die hun nu en dan uit het Noorden, en vermoedelyk uit Rusland, alwaar dezelve door stormen en watervloeden nedergevelt worden, toedryven. Gemeenlyk gebruiken zy alleen vischgraden, en ook wel beenderen, met eer weinig dikken droefsem van traan (c) begoten, om te heller te branden. Hun lekkerste gerecht is een schaapskop, waar van zy alleen de wol afgezengt en denzelven dus onder de affche van hun heslyk vuur te branden gestoken hebben, die zy dan, gaar zynde, met huid en al wat 'er aan is, tot op de beenderen afkluiwen. Zy zyn, gelyk de uitterste Noordlanders in 't algemeen (d) zeer grote liefhebbers van B O T E R en V E T, zelfs het traanachtig Hay-spek,

Lapponia cap. 18. Martiniere in itener. per Septentr. cap. 17.

(c) Dat is traanhef; want onze lieden noemen de hef FAEX, Druff / Holl. DROESSEM VAN WYN, OLY enz. de Zwitzers Truse / Wynhef TRUOSINA, *amurca olei, Gloss. Florentin. II. MSt. Biblioth. nostr. pub. AS. DROS, sordes, DROSNE, faex.* Dit woord stamt af van een oud Duitsch wortelwoord, waar van noch het spoor in *Ulphil. Version. Gothic.* gevonden word. By denzelven is 't DRAUSJAN *ex alto deorsum præcipiterra Luc. I. 52.* en DRAUS *Matth. VII. 27.* of DAUS *Luc. II. 34. casus, it. ruina.*

(d) 't Is aanmerkelyk, dat alle de noordelyksche volkeren zo gaarne vet eten. Van de LAPLANDERS en GROENLANDERS is zulks enigzints bekend *Pechlin III. Obs. Phys. Med. 38.* Van de Wilden in NOORD-AMERICA bericht insgelyks *Denys Hist. Nat. de l'Amériq. Sept. cap. 23. p. 362,* en de Jesuit *Laffitau* in zyn Tract. *Mœurs des sauvages Amériq. comparés aux mœurs des premiers temps Tom. II. p. 91* verhaalt van de IROQUOISEN en anderen; Zy drinken de oly van Beren, Zeehonden of Hayvisschen, Aten en dergelyken, zonder zich te storen, hoe kantig die oly of traan geworden mag zyn. Ja de talk is voor hun een recht Ra-gout.

spek, en de lever- en walvischtraan niet uitgesloten.

§ LXXXVI. Nadien zy zelven geen akkerbouw hebben, en de meesten onder hun, door onvermogen, het meel niet konpen kunnen, 't geen door de deensche kooplieden aangevoert word, hebben zy geen BROOD; maar bedienen zich, in plaats van het zelve, van onverkoopbaren drogen Stokvisch (e), doch ongezoden en slegts een weinig gebeukt. Allerlieft eten zy een stuk van dien visch met boter (als zy die hebben) of, by gebrek van dezelve, met Hayvischspek, of ook met traan of talk besmeert. Een ander zoort word ook wel uit een tuffchen het gras zelve in het wilde wassend zoort koorn gemaakt; doch is zeer slecht en voor vreemdelingen niet te eten.

§ LXXXVII. Hun DRANK is het water, 't geen zy, ge-lyk boven gezegt is, zeer gezond en aangenaam hebben, inzonderheid word het water geroemt, dat door de kracht der zonne van de ys- en sneeuwbergen smelt en afvlied (f). Buiten

N 2

dit

(e) 't Geen ook het Brood der Laplanders is. *Scheff. Hist. Lappon. pag. m. 194, gelyk mede de noordlykste Noorweger Jons Lauriffen Wolff Norvig illustr. pag. 198. Haffre icke Brod altid / men for Brod bruge de toordfiod oc id: Giet / som de turre ubi Winden / oc det kalder de effter de twis Landwis Skerping: dat is, zy hebben niet altoos Brood, maar gebruiken daar toe gedroogt vleesch, of gedroogde visch, die zy in den wind drogen, en naar hunne landswyze Skerping heten. Insgelyks meld ook Marc. Paul. Venet. van de arabische provincie Aden pag. 163. sunt etiam ab incolis PANES BISCOCTI EX PISCIBUS, idque in hunc modum: Concidunt pisces minutim atque continuunt in modum farinae: & postea commiscunt & subagitant quasi pastum panis, atque ad solem desiccari faciunt, & vivunt ipsi & jumenta ipsorum de illis panibus fidenti per totum annum. Zo schryft ook Gemelli Careri in zyne *Voyage autour du monde Tom. II. pag. 319.* van de bewoonders der eilanden Lundi en Augon in de persische zeeboezems; *qu'ils n'ont de meilleur aliment, que des sardines. Ils les font secher au soleil & elles leur tiennent lieu de pain pendant toute l'année.**

(f) Ik kan zulks des te eerder geloven, vermits ik in Zwitserland in 't Grindelwald door eige bevinding geleert heb, dat by zware afgematheid en hevige dorst, niets verquikkelyker is, dan het drabbig of dik water, 't geen van den gesmolten sneeuw der daargelegen ys- of sneeuwbergen kooft afzakken. Waarvan de Hr. D. Scheuchzer in zyne *Nat. Gesch. van Zwitserland Part. III. N. 29.* met groot oordeel veel goeds meld.

dit drinken zy HUY of MELK. BIER bekoomt de gemene man niet; ook konnen het de bemiddelden, by gebrek van kelders, niet lang voor den strengen vorst bewaren. Enige gegoede lieden handelen van de deensche kooplieden voor hun mond bywylen een weinig FRANSCHEN WYN, doch storten denzelven in onrein, ja dikwerf zodanig vaatwerk, waarin zy huy en zelfs traan gehad, en 't zelve te voren niet gereinigt hebben; weshalven die wyn zich welhaast omwerpt, en troubel, dik en stinkend word. Doorgaans is hun liefste drank BRANDEWYN, waarin zich jong en oud, mannen en vrouwen, zeer schandelyk misgaan. By hunnen zwaren en gevaarlyken arbeid te water, of te land, is dit hun troost, aansporing en oogmerk, dat zy iets vangen en vervaardigen mogen, waar tegen zy, by de naaste komst der deensche schepen, den beminden Brandewyn ruilen konnen, en wanneer zy hunnen wensch erlangen, houden zy niet eerder op, dan tot al de verkregen voorraad verteert is, en eerder hervatten zy ook hun beroep en arbeid niet.

Van hun-
ne Kle-
ding.

§. LXXXVIII. Met den reeds gezegden toestand der spyze en drank kooft alzints de KLEDING en WONING overeen. De een bestaat in groof linnen, by ons PAKLINNEN genaamt, in een slegt wolle zelf gemaakt laken, 't geen **Wadmél** (g) heet, en in ongelooft leder, dat door het belyken met vischlever steeds gemoedig gehouden word. Van hunne DRACHT en KLEDING heb ik slegts zo veel ervaren, dat de mannen en vrouwen linnen hembden, of veeleer onderkousfen en broeken uit een stuk dragen, die den mannen tot over, doch de vrouwen alleen tot aan den navel reiken. Daar boven hebben zy broeken, gelyk ook wambuffen van **Wadmél** of schaapsvellen. De vrouwen dragen witte klederen van die **Wadmél** / op de wyze van de jegenwoordige *Andriennes* gemaakt, onderrokken, die voor open en slegts met haakjens ge-

(g) In. *Wadmél est pannus rusticus s. vulgaris. Burillum Gudm. Andr. in Lexic.*

gehegt zyn, en daar over een klein schootje. Het hoofd word verfiert door een spitzig torenswys bindzel van anderhalf el hoog, onder van grof en daar over van fyner linnen, 't geen, hoe voornamer iemand is, hoe dikker om het hoofd gewonden word. Dat sieraad word door de ongehuuwden, ter onderscheiding, door een zyde bindzel onder om het hoofd vastgehecht. De meesten dragen rode wolle kouffen. De schoenen der mans- en vrouwsperfonen zyn lappen van ongelooft leder, slegts om den voet geslagen, en met riemen van schaapsdarmen vastgesnoert, waar op het ongemakkelyk genoeg te gaan is.

§. LXXXIX. De **WOONHUISJES** zyn klein, en van een zeer eenvoudige bouwkunst. Men doet dezelve, tot meerder hechtheid en warmte, enigzints in de aarde zinken. De vier wanden worden uit den grond met stenen of rotsbrokken opgetrokken, en met tusschen geworpen aarde verbonden. De hoogte derzelve is gemeenlyk van $3\frac{1}{2}$ ellen, de lengte van 12 tot 14 ellen, en de brete zo gering, dat wanneer een lang man in het midden staat, en de armen uitstrekt, hy met de toppen zynere vingeren gemeenlyk de beide zywanden bereiken kan. Boven op word een zeer laag dak van dunne houte sparren gezet, en daar over drie latten geslagen, waaraan men splinters of gespleten hout hecht en vastmaakt, alles van boven met groene zoden gedekt, die in het voorjaar bewassen, en door de kleine wortelen zich zo vast aan malkander verbinden, dat de warmte van binnen 'er zo min uit, als de regen en sneeuw van buiten 'er indringen kan. Vooraan laat men een lage opening tot den ingang, die met een slegte houte deur gesloten word, en in het dak zes of zeven gaten, tot het verkrygen van licht, waarin kleine hoepels, met pergament strak overtogen, in plaats van vensters, gezet worden. Hier toe nemen zy eigentlyk de *tunica allantoidea* van Ossen of Koeyen, by hun *Sinne* (b) genaamt, die, zodra dezelve uit het dier

N 3

ge.

(b) *Conf. Barbol. Ab. Med. Hafn. Vol. V. Obs. 45.* Het woord *Sinne* is

genomen zyn , allereerst op een bert , zo sterk doenlyk is , gespannen , vast gekleeft , en dus gedroogt , vervolgens door vocht weder afgeweekt , en eindelyk , zo strak mogelyk , over zodanige hoepels gespannen en vastgehegt worden , waar mede dezelve tot gebruik gereed zyn . Des nachts , of by gevreesst onweër , worden die vensters met kleine blinden overdekt . De bemiddelden hebben glasvenstertjens , doch slegts twe in het gantsche huis , en in ieder van dezelve niet meer als zes kleine ruiten . Aan de ene zydenwand word in de lengte een hut van planken tot zodanig een hoogte van den grond vastgemaakt , dat het rundvee in den winter daar onder geborgen kan worden . Zodanig zyn ook de **BEDSTEDEN** voor de huisgenoten , zo vele 'er zyn , waarop dezelve slegts een weinig hooy nederchudden , en zich onder een deken van **Wadmél** / bywylen met schaapsvellen gevoedert , moedernaakt en in zulkker voegen neffens elkander 'er op nederleggen , dat ter plaatse de een zyn hoofd legt , de ander neffens hem zyne voeten steekt ; staande slegts alleen een klein plankje , of een stuk van een enkel deel recht op , ter afscheiding , tusschen hen , die niet byeen behoren . Hoe fraay die woningen gemeubileert moeten zyn , laat zich genoegzaam zelf gissen ; als ook hoe grouwelyk het 'er in stinken moet .

Hunne **§. XC.** 't Geen ik tot noch toe van het slegt voedzel en Ge-
moedsge-
steltenis. des lighaams oeffenende levenswyze der Yslanders bygebragt heb , is zodanig gestelt , dat dezelve by die beestachtige menschen gewis gene zonderlinge edelaartigheid uitwerken kan , mits-

is eigentlyk Deensch , en heet in 't Yslandsch *Hinna* , voorheen *Himna* (*Vid. Gudm. Andr. Lexic.*) stamt af , gelyk ook het Latynsche *Hymen* , en der Grieken *ἡμιον* van het oude *Himen* of *Himmen* , bedekken , af . Van hier komt by de noordsche volkeren het woord *Hinnen* , der Duitschen *Himmel* / dat is , de Hemel alles bedekkende , als mede by de Brunswyksche Boeren , 't woord *Himmet* / en by den Holsteiners *Hemmet* / in 't verkort *Hemmt* of *Hembde* / een kleed , 't geen het lighaam naast by bedekt , 't geen men nog verder zoude kunnen uitleggen .

mitsdien zyn zy van nature BLOHARTIG, en deugen tot geen soldaten; ja men kan hen niet bewegen, een geladen geweer af te schieten. De koning, hun heer, heeft het te meermalen met hun zowel op de vloot, als by de landtroepen, bezogt; doch hen allen, vermits zy nergens toe te gebruiken waren, met het afscheid: NERGENS TOE BEQUAAM, naar huis gejaagt. Waarby noch kooft, dat offchoon men vermenen mocht, dat zy het alomme veel aangener, bequamer en beter, als in hun vaderland, moesten vinden, zy nochtans zo zeer als enig volk, met de ZUCHT TOT HUN EIGEN VADERLAND behebt zyn; gelyk men voorbeelden heeft, dat uit zodanig een vaderlands liefde by velen niet alleen ziekens, maar zelfs de dood veroorzaakt is (i) en wel niet slegts by de zulken, die 'tot den moeyelyken soldaten dienst gedwongen, maar ook by de zodanigen, die door de deensche kooplieden medegenomen en tot het leren van den koophandel geschikt waren. Dus sterk is de drift der gewooneheid, en de zoetigheden ener onbedwonge vryheid. Te beklagen is het nochtans, dat dezelve in dat land, gelyk ik te voren verhaalt heb, al te verre gaande is, 't geen dan ook te weeg brengt, dat de Yslanders van herten luy en eigenzinnig zyn. Zy arbeiden niet, dan uit noodzakelykheid, en zyn met hunne landswyze zo ingenomen, dat, wanneer men hun ook betere soorten, korter handgrepen, en bequamer werktuigen tot den arbeid aanbied, zy dezelve verwerpen, en halfstarrig by de oude verblyven.

§. XCI. Daarom laten zy ook geen den minsten yver tot kunsten en wetenschappen blyken. Nochtans moet men niet denken, dat zy van nature dom en onbequaam zyn. Veeleer

Zy hebben geen lust iets te leren.
is

(i) Iets diergelyks verhaalt van de niet beter levende LAPPEN *Sebesfer. cap. 3.* en van zyne ZWITZERS *Scheuchzer Natuurl. Gesch. van Zwitserland No. 15 en 16.* alwaar hy teffens hierover uit de gronden der natuur- en artzenykunde, zo veel zyne landslieden betreft, zeer fraye gedachten opgeeft.

is bekend, dat 'enigen uit hun geleerde mannen zyn geworden, en anderen, die buiten 's lands geweest zyn, geleert hebben, vaardig te schryven en te rekenen, in goud te arbeiden, tabaksdozen te maken enz. Alleen ontbreekt hun de lust en wil. Zy willen steeds verblyven by 't geen zy hunne ouderen en voorouderen hebben zien maken, en waar toe hun de uitterste nood dwingt; doch tonen daar toe niet onvernunftig of onbequaam te zyn. Zo verre het tot hunnen nooddruft vereischt word, is een ieder manspersoon een schrynwerker, timmerman, scheepsbouwer, smit enz. en een ieder vrouwspersoon een kleermaakster, een naayster. Daartoe houden en brengen de ouders hunne kinderen van der jeugt aan op. Het spruit ook, myns erachtens, uit enige bequaamheid, als men uit slegte stoffen en met onbequame werktuigen alles, wat men nodig heeft, naar behoef vervaardigen kan. Van TYD- of UURREKENING weten zy niets, maar richten zich naar de eb en vloed (*k*), of naar de zon, wanneer zy dezelve kunnen zien.

Hunne
Handte-
ring.

§. XCII. De gewone en gemene HANTERING dezer lieden bestaat in de vangst en toebereiding van den Stokvisch, of, voor zo verre het land daar toe gelegenheid geeft, in de veehoedery. Betreffende de VISCHVANGST en hare TOEBEREIDING, daar van is het merkwaardigste hier boven bereids aangetekend. Hunne VISCHBOTEN maken zy van wagenschot (*l*), dat is, zeer dun gekleefde eiken planken, zo ligt, dat

(*k*) Ongetwyffelt hebben ook andere noordsche volkeren zich in hunne tydrekening daarna gericht; en het komt vermoedelyk daaruit voort, dat de Neder-Saxen eb en vloed DE TIDE, de tyd, en de engelschen *Tide* noemen.

(*l*) Deze zeer dunne planken worden van eyken bomen gemaakt. En word alhier het slegste soort gemeent, 't geen tot het bekleden der wanden, als men dezelve met tapyten behangen wil, en anderzints gebruikt word. Echter vind men een noch beter soort, 't geen eigentlyk van de beste wortelen gekleefst, en vermits het (gelyk het wortelhout of *Waser*) gemeenlyk fraye gevlamde aderen heeft, door de schrynwerkers tot overdekken of bekleden van het houtwerk gebruikt word. Van de gevlamde aderen komt ook by de Hollanders en Nederduitschen die benaming. Het WAGENSCHOT heet eigentlyk *Wassenschuß* / *Wasserschuß* / en de plan-

dat zy door twe mannen op de schouderen gedragen kunnen worden. Vermits zy alle, weder te land komende en aldaar verblyvende, genootzaakt zyn, dezelve, om door het geweld der golven niet gesloopt, of weggespoelt te worden, zo hoog op het strand te slepen, dat de naar gelegenheid van den wind te verwachten vloed dezelve niet bereiken kan, vermits zy ankers noch dreggen hebben, om die boten vast te leggen. Wanneer zy hunne vaartuigen een wyl tyds op het water willen vestigen, bedienen zy zich, in plaats van een anker, alleen van een zwaren steen, met een gat 'er in, waar door een dikke stok geslagen is, en laten denzelven op den grond vallen, op dat het vaartuig, door middel van het uitstekend einde van den stok, enigermaten vast legge. Op enige weinige plaatsen hebben zy enigzints steviger en groter vaartuigen, gelyk de hilgelandfche visschers schuiten zyn, met een mast en zeil van paklinnen.

§ XCIII. De VEEHOEDERY verwekt hun, om zo te spreken, gene grote bekommring. Die op *Westmann-oe* jagen hunne schapen op de naby gelegen met gras bewassen kleine eilandjes, op dat zy dezelve, als zy willen, zonder moeite weder zouden kunnen opvangen. Wat voorts van de veehoedery en het slagten wetenswaardig zy, is bevorens ten genoegen aange-toond.

Hunne
Veehoe-
dery.

O

§ XCIV.

planken dus: *Lignum undalatum maris crispantis undas imitans*. Waar mede *Kilian. in Etymol. Teuton. Lingu.* overeenstemt, als hy zegt: *WAGHENSCHOT est lignum, quod sponte fluctuantis maris undas imitatur*. *WAGHENSCHOTTEN, contabulare ascribus tigrinis; vestire parietes tabulis*. *WAAGE* by de Hollanders, *Wage* by de Nederfaxen, en *Woge* by de Hoogduitschen is *WELLE, fludus maris, WAGE, aqua Ostr. I. 3. 24. WAGO Vorago Glos. Rhab. Maur. WAG fludus maris Rhythm. G. S. Annon. §. 15. WAG, WAGE Lacus Ostr. III. 9. 34. Tatian. Harm. cap. 19.* Het grondwoord is *WAGAN motitare*, waar van by *Ulphil. WAGIN commotus est, WAGA een Wieg, Cuna Ostr. I. 20, 26 en in Gl. Flor. II. MSt. Biblioth. Hamb. Wage / libra. III. Waga vehor. WAGN Wagen / carrus, gelyk in alle noordfche Dialecten, VOGUER Gall. In later tyden WEGEN. *Notker. Ps. 37. ja reeds Ostr. IV. 30, 13. sic wegitan tro haubit. Luth. in Ep. ad Eph. WEGEN en WIEGEN, it. AS. WEGEN, &c. ap. Somner. Sax. Wege / Germ. Wiese / cuna, WEGEN librare enz.**

worden,
hebben,
, tabaks-
wil. Zy
en voor-
ste nood
quaam te
vord, is
scheeps-
ermaak-
e ouders
ok, myns
stoffen en
ft, naar
KENING
l (k), of

ieden be-
of, voor
eehoede-
EBEREI-
bereids
wagen-
zo ligt,
dat

in hunne
oort, dat
chen Tide

maakt. En
r wanden,
ikt word.
beste wor-
emeenlyk
overdek-
gevlamde
benaming.
/ en de
plan-

Hoe zy hunne vellen bereiden. §. XCIV. Alleen zal ik hier noch byvoegen, hoe zy gewoon zyn, de afgetogen vellen, naar hunne manier, en zonder van loeyen te weten, te bereiden.

Als het vel noch warm en versch is, slaan zy het gestadig op hunne naakte knien, en schrappen met een mes de hairen of wolle 'er af; 't geen wel zeer armhartig, doch zo gezwind en behendig toegaat, dat men zich 'er over verwonderen moet. Hierop hechten zy alleen dit afgeschrapte vel, zo strak en valt hun doenlyk is, aan een wand, en laten het winddroog worden, als wanneer het tot allerly gebruik reeds bequaam is. Al 't geen zy van leder of pelteryen aan het lyf dragen, smeren zy alle vier of vyf dagen met zeer traanachtige vischlever, waar door het wel tamelyk gemoedig, doch teffens in zodanig een krachtige uitdamping gehouden word, dat geen deensch koopman, voornamelyk als hy de eerstemaal by hun kooft, hen wegens de traanstank en verdere vuiligheid naby zich dulden kan, maar, wanneer hy hun spreken wil, zulks in de ope lucht en boven den wind staande doen moet. Streckende weder ten beyze der gewoonte, dat die menschen alzints en gestadig in zodanig een stank en beestachtige ontygheid leven en verkeren kunnen, waarin tederer opgevoede gewisselyk krank zouden worden en omkomen.

Van hunnen verderen arbeid. §. XCV. Mannen, Vrouwen en Kinderen, als zy niet met den Stokvisch onledig zyn, arbeiden in de wolle, en bryden hembdrekken, handschoenen, kouffen enz. In het land heeft men GENE WEVERYEN, dan die, waar door het voorheen gemelde *Wadmél* gemaakt word.

Hoe zy Vollen. Het VOLLEN geschied slegts in warme pis, en wel zo armhartig als onkunstig. Het laken treden zy opgerolt den gantschen dag met de voeten, en de kouffen en handschoenen kneden zy een geruimen tyd met de handen. Het moet een steik en geoeffend kaerl zyn, die in één dag een hembdrek of drie paar kouffen bereiden kan. De vrouwen, vermits zy geen zeep hebben, WASSCHEN met assche en pis. Dus oock weten zy door de pis uit een koperen ketel koperrood te trekken, en daarmede te VERWEN.

§. XCVI.

§. XCVI. Wie zoude denken, dat die menschen zo listig en bedrieglyk konden zyn, dat men zich in den koophandel voor hun hoeden moet? En nochtans leert het de bevinding.

Om een volkomen begrip van hunnen **KOOPHANDEL** te geven, moet ik zeggen, dat het gantsche eiland veertien zogenaamde **VISCHHAVENS** en acht **VLEESCHHAVENS** heeft. Genen leggen in het noorder- en ooster, en dezen in het zuider- en westerdeel van het zelve. Beiden worden van tyd tot tyd door den koning alleen aan kooplieden binnen Coppenhagen verpacht, die hunne onderkooplieden derwaards zenden, en ook wel bywylen de een en de anderen aldaar laten overwinteren. Dezen zyn het, die met de inboorlingen allen handel dryven, en nadien de vischhavens, alwaar goed voordeel te behalen is, zeer ligt hunne pachters vinden; doch de vleeschhavens, alwaar gene byzondere winst gedaan kan worden, onbezogt zouden blyven, heeft de koning, als een gemene landsvader, op dat een ieder gelegenheid zoude kunnen vinden iets te verdienen, of zyn nooddruft in te ruilen, de wyze en heilzame verordening gemaakt, dat een koopman, die tot het pachten genegen is, by twee vischhavens altoos een vleeschhaven in zyn pacht moet aanvaarden, waar door dezelve alle, behalven één, die men ook best mogelyk poogt te verpachten, aan den mangeraken. De naast aan de vleeschhavens gelegenen brengen den afgezondenen der pachters te zyner tyd hunne **SCHAPEN** te koop, en wel een goed Schaap voor 40 vischen, een slegter naar evenredigheid. Enigen brengen ook **OSSEN**, doch niet veel, en word een Os, als hy goed is, op 10 tot 15 Schapen gerekent; een slegter geld slegts 8. Dat vee laten de onderkooplieden door Yslanders slagten, die daar voor den kop en het ingewand ten loon verkrygen. De slagttijd is jaarlyks tegens het einde van augusti en het begin van september, vermits als dan het gras, door de naderende koude, geel en krachteloos begint te worden, en het vee mitsdien afneemt. Het vleesch word op de deensche wyze afgehakt, gezouten, in tonnen gekuipt, en naar Coppenhagen of elders verzonden. De boeren der vischhavens verhandelen

hunnen GEDROOGDEN VISCHE, als Flack- en Hangvisch aan de onderkooplieden op gelyke wyze. Men neemt gemeenlyk gene andere, dan van Kabeljauwen gemaakt, in de handeling aan; maar wanneer dezelve niet genoeg gevangen zyn, moet men ook, die van Lengen en andere vischen bereid zyn, in betaling aannemen.

Hoe de betaling geschied. §. XCVII. Alle BETALINGEN geschieden aan de Yslanders door de DENEN, 't zy met medegebragte waren, of in baren gelde, welk laatste nochtans weinig in gebruik is. Op het eiland is geen ander geld gangbaar, dan deensche kronen, en in plaats van klein geld bedient men zich van Stokvisch.

Men koopt en handelt by Visschen. Dus worden ook alle contracten, kopen en handelingen in VISSCHEN gesloten, en boek en rekeningen in visschen gehouden (*m*) namelyk een specie-daler geld altoos 48 visschen; en enkele kroon is door den koning op 15, en een dubbele op 30 visschen gestelt. Een visch rekt men op de zwaarte van 2 ponden, en 2 ponden visch maken altoos een schelling lubsch uit. 10 Ponden noemt men een *Söhrung*. Een lyspont doet alhier 16 gemene ponden. Een arbeidsman bekooft 10 visschen of 10 sz. lubsch ten dagloon enz.

§. XCVIII.

(*m*) By die gelegenheid heb ik mede verstaan, dat men op de naastby leggende faroische eilanden (alwaar de koning van Denmark op de hoofden algemene marktplaats, Torshaven, een schout en landrechter houdt, en, vermits 'er geen pachter is, de handel aldaar zelf dryft, of dat eiland jaarlyks met het noodwendigste van Coppenhagen doet verzorgen) op gelyke wyze handelt, en alles naar *Stins* / dat is, schaapsvellen, kooft en rekt; namelyk een *Stin* tot 4 sz. Dansk. of 2 sz. lubsch offchoon dezelve in der daat nooit uitgegeven of ontfangen worden. Dat gebruik kooft hervooft, vermits het zelve eiland enig en alleen van zyne schapen bestaat, en dezelve aldaar in zo groot ene menigte zyn, dat menig een boer wei 2000 stuks bezit. Behalven het schapenvleesch, 't geen ingezouten verzonden word, levert dat kleine eiland ook een menigte nachthemdrokken en nutzen, ganzevederen en eiderdons, gelyk ook wolle kouffen, enige rothschaer, talk en traan. De inwoonders dragen geen schoenen, maar wolle kouffen met zo dikke zolen, dat zy daarop een geruimen tyd kunnen gaan.

§. XCVIII. De waren die Ysland geeft, en van daar afge-
scheept worden, zyn: Uitgaande wa-
ren.

Flakvisch.
Hangvisch.
Enige gedroogde Lengen en Schelvischen.
Gezouten Schapenvleesch.
Enig gezouten Offenvleesch.
Klaar en bruin Traan van Walvischen en allerly
Vischlever.
Enige Boter en Talk.
Vele gebreide grove kouffen, handschoenen, hembd-
rokken, mutzen en diergelyken.
Blaauwe Vossen.
Schmaaskin, of jonge Lamsvellen.
Schapenvellen.
Eiderdons.
Ruwe Zwavel.

De yslandsche waren konnen in alle de havens van het ko-
ningryk Denmark en onderhorige landen tolvry ingebracht
worden.

§. XCIX. De in te brengen waren, die Ysland gebruikt, Inko-
mende
waren.
zyn:

Yzer.
Hout.
Koorn-brandewyn.
Meel.
Wyn.
Zout.
Grof linnen.
Een weinig Zydenstof.
En wat voorts de een of ander bemiddelde tot zyn
huishouden begeren mag.

Die waren worden maar alleen door de Denen, met uitflui-
ting van alle vreemdelingen, ingebracht, en aan den Yslanders alleen
in door de

Denen in ruiling voor hunne landwaren overgelaten, vermits dezelve inge- niets met baren gelde betalen, 't geen zy ook zeer zelden bragt hebben. worden.

De le- Doch op dat de Yslanders, die hunne nooddrift van nie-
vensmid- mand, dan die pachters, hebben kunnen, niet overschat en
delen naar willekeur gedrukt mochten worden, heeft de koning van
hebben Denmarken de genadige voorzorge voor hun, dat hy den
hunne Denmarken de genadige voorzorge voor hun, dat hy den
zekere kooplieden van tyd tot tyd een zekere tax voorschryft, vol-
taxe. gens welke zy hun alle de invoerende levensmiddelen en wa-
ren moeten verkopen, en dezelve op de boete van 1500 da-
lers geenzints te buiten gaan mogen.

De Ge- §. C. Ik heb aangemerkt, dat alle GEWICHTEN EN MA-
wichten TEN alhier doorgaans op den HAMBURGSCHEN voet ge-
en Maten stelt zyn, 't geen een kenbaar blyk uitlevert, dat de Ham-
zyn op burgers in vroeger tyden inzonderheid op Ysland moeten ge-
den ham- varen, en den handel aldaar eerst recht gevestigd hebben, ge-
burg- lyk dan ook voormaals een eigen BROEDERSCHAP DER
schen YSLANDSVAARDERS (die *Kopmanni observantes Reifas in*
voet ge- *Islandiam* in de oude documenten genaamt word) in de stad
stelt. Hamburg gevonden werd, waar van tot noch toe eni-
ge overblyfzels voor handen zyn. Thans willen de Denen ge-
ne vreemde natien, zo min als de Hamburgers, vergunnen,
aldaar te handelen; doch jaarlyks laten zich aldaar een tame-
lyk getal hollandsche schepen vinden, (die de Denen als lor-
rendrayers behandelen) welke het boerenvolk steelswyze den
beminden Brandewyn en andere nodige waren toevoeren, en
daar tegen weder goeden Stokvisch en Traan inruilen (n). Die
loze lieden weten, vermits de amptman gene gewapende sche-
pen by der hand heeft, en der kooplieden schepen geen tyd
hebben, op dezelve te passchen, alle naar hun wil door te
sluipen. Op dat zy ook hunne sluikeryen des te beter bedek-
ken, en noch meerder voordeel, dan zy by de Yslanders vin-
den,

(n) Zy dryven ook jaarlyks dergelyken verboden handel op het eiland Feroe.

den, behalen mogen, leggen zy, in fchyn, een tamelyke wyte van het eiland in zee, en vangen Kabeljauw, van welke zy op de te voren gezegde wyze op hunne fchepen Labberdaan maken, en daar mede naar Holland, en by wylen ook naar Hamburg zeilen.

§. CI. In Yfland word enig en alleen de oeffening van de De Reli- EUANGELISCH LUTHERSCHE RELIGIE gedooft, en ge- gie is ne van een andere belydenis aldaar gedult; behalven dat enige Lu- weinigen, die uit catholyke voorouders afstammen, de een en therfch. andere bygelovige gebruiken behouden, welke zy in het geheim oeffenen.

§. CII. Het eiland word in twee BISDOMMEN verdeelt, Kerke- waar van de ene biffchop zyn zetel te *Halar*, en de ander te lyke *Skalholt* houd (o). By ieder van dezelve is een latynfche school, verde- en een drukkerij, in welke nu en dan een geestelyk boek in de ling. landtale gedrukt word. Een biffchop heeft jaarlyks 1200 dalers, die hem in koopwaren aangewezen worden, en hy uit de BISSCHOP-S-TOL ontfangt, waar toe een ieder boer jaarlyks 10 viffchen levert. Andere predikanten bekomen ten hoogften maar 100 dalers; ja onder dezen zyn 'er, die flegts 4 dalers ter bezolding genieten; doch de geestelyken hebben ook een aandeel aan de VISCHTIENDEN, hoewel veelzints onderfcheiden. Op enige plaatfen bekomen zy $\frac{2}{3}$, op anderen hebben zy in een ieder boot, die om te viffchen uitloopt, twee loten, dat is zo veel, als anderzints twee der viffchers tot hun aandeel van de vangft ontfangen. De zulken, die zo weinig inkomsten hebben, dat zy daar van niet beftaan kunnen, moeten op dezelve wyze, als de andere boeren, hun brood zoeken, mede ter viffchvangft gaan, en hun aandeel Stokviffch bereiden, om dezelve te kunnen verhandelen, waarin hun te minder hart-

(o) Hier kan men verder nazien de *Differt. de Iflandia fec. I. tb. 2.* door den Yflander *Theod. Thortac* onder de voorzitting van *Ægid. Strauch*. In den jare 1666 te Wittenberg gehouden, waaruit nochtans, vermits dezelve flegts uit andere boeken, en wel zonder genoegzame behoedzaamheid uitgefchreven is, weinig trooft gehaakt kan worden.

hartheid wedervaart, vermits zy zich doch in andere dingen het boerenvolk gelyk stellen.

Van
hunne
Kerken.

§. CIII. By den zo kenbaren armoedigen toestand der inwoonders kunnen ook de **KERKGEBOUWEN** niet kostbaar zyn. Zy zyn op gene andere wyzen, dan de gemene huizen der boeren, gebouwt; namelyk, gedeeltelyk in de aarde gezonken, van op een gestapelde rotsbrokken, met aarde en kalk verbonden, en met graszoden bedekt. Zelden zyn zy groter, dan de gemene bezoekkamers in onze landen, en zo laag, dat een man, overeind staande, byna met zyne vingers aan het dak reiken kan; doch daar tegen is ook aan te merken, dat zy, wegens de steeds vele en hevige over het eiland snorrende winden niet hoog gebouwt kunnen worden. De Denen hebben het eens beproeft, en een hoog gebouw boven de aarde, op een effen vlak naar de deensche wyze, van metzelwerk opgetrokken, doch den volgenden winter is het door de stormwinden weder nedergevelt, en men genoodzaakt geworden, naar lands gebruik op nieuw een kerk, gedeeltelyk in de aarde gezonken en zeer laag, te bouwen. Het binnenste kooft met het buitenste volkomen overeen, en toont weinig of niet, 't geen naar een kerk gelykt. Hy, die het naast 'er by woont, en gemeenlyk enige opzicht over het gebouw heeft, zet, ter beloning van zyne moeiten, zyn kisten en krameryen, gelyk men zegt, 'er in, op welke gedurende den Godsdienst de gemeente, zich in plaats van stoelen, nederzet. Echter konde dit ligt genoeg zyn, wanneer men, gelyk van de eenvoudige slegte gesteltheit der eerste christenen, hier ook zeggen konde: **HOUTE KERKEN, GOUDE PREDIKERS!** en het hoofdoogmerk der Kerkenhuizen; namelyk, het onderwys en den wasdom in het Geloof, en een Godzaligen wandel, daarin geoeffent en geleert wierd; doch het is te beklagen, dat het hier met geen dingen slegter, dan met het christendom gestelt is.

Gesteltheit der
Predikanten.

§. CIV. De **GEESTELYKHEID** deugt, in het algemeen gesproken, niets. De meesten hebben niets geleert, komen zelden verder, dan de bisschoppelyke scholen, en lezen naauwlyks

lyks het latyn. Daarenboven is dezelve ten hoogsten ongebon-
den, en aan den Brandewyn schaafteloos en zonder mate ver-
slaat. Niet zelden komt de predikant zo beschonken op den
predikstoel, dat hy terstond 'er weder afklimt, en de koster uit
een postil de gemeente iets voorlezen moet. Menigmaal gera-
ken de leraar en toehoorders (want zodanige voorbeelden niet
dan alzulke gevolgen hebben kunnen) voor de predikatie met
malkander in zulk een toestand, dat men den Godsdienst voor
die reize moet uitstellen.

§. CV. De JEUGD word weinig, en slegts voor een kort-
ten tyd, ter schole gezonden, veeleer doorgaans door de oude-
ren, zodra dezelve slegts een weinig de handen roeren kan, by
zich behouden, en tot allerly huis- en anderen arbeid gebruikt;
doch daar by teffens door het woest en heilloos voorbeeld van
dezen tot een godloze navolging verlokt, en in den grond ver-
dorven. Wel is waar, dat zy wegens de vele gevaarlykheden,
die zy steeds op de zee onderworpen zyn, reeds in het acht-
ste of negende jaar ten avondmaal gaan; doch met wat onder-
wys en voorbereiding is ligt te giffen.

§. CVI. De gantsche hoop weet dus weinig van God en
zyn gebod. De meesten zyn bygelovig, en zweren zo ligt,
dat menig een geen zwaarigheid maakt, voor een paar mark
tegens zyn naaften bloedverwant een valschen eed te doen.
Zyn kyfachtig en boosaartig, wraakgierig, doorslepen en
loos, onmatig, geil en ontuchtig, bedrieglyk en diefachtig.
Ja wat ondeugden kan men niet vermoeden van lieden, die
tomeloos, zonder uitwendige opzicht, in de grootste ongebon-
denheid, in het wild en op de zee, onder gestadige gelegen-
heden om ongemerkt, en mitsdien straffeloos, hunne begeer-
te te voldoen, leven, en daarenboven aan de vruchtbaarste
moeder van alle gebreken, de dronkenschap zo sterk, gestadig
en doorgaans verslaat zyn? Ik zwyge, wat bywylen, om
staatkundige redenen, door de vingers gezien, of alhier gedooft
moet worden, 't geen my niet betaamt te beoordelen. Ik zal
alleen ene gebeurtenis bybrengen: voor weinig jaren, als het
eiland door een besmettelijke ziekte, of aanstekende dodelyke
P
bui-

De Op-
voeding
der
Jeugd.

Gebre-
ken der
Oude-
ren.

buijen , byna uitgestorven was , gebeurde het , dat men , tot te spoediger wederbevolking van het zelve , vermits weinige uit andere landen des konings een begeerte betuigden , derwaarts over te gaan , de jonge dochters vergunde , haar vaderland met zes onechte kinderen , onbenadeelt hare maagdelijke ere , te vermeerderen . Doch nadien die goedwillige schepzelen zich te gerieflyk en te ongebonden betoonden , zag de overheid zich welhaast verplicht , haren schandelyken yver te beteugelen , en daar toe , zo ik het mag geloven , een straf , de misdaat gelykformig , doch die ik niet noemen durf , te gebruiken .

Huwe- lyks plechtig- heden. §. CVII. Hunne HUWELYKEN voltrekken zy , volgens hunne gemoedsneigingen en toestand , met weinig plechtigheden . De bruid en bruidegom worden door de beiderzyds naaste vrienden naar de kerk gebracht , en aldaar door den priester getrouwt . Vervolgens treden deze drie naar het boven einde der kerk , en zetten zich tegen den wand , langs welken de vrienden zich ter beide zyden stellen . De bruid laat zich een beker met Brandewyn geven , (want gene byeenkomsten , veel minder een zo plechtige , door hen , zonder dat boven alles geschat hertsverheugend vocht , gehouden worden) en brengt denzelven hare naaste nabuur toe , die zy teffens , door een haastige leging van den beker , een aansporend voorbeeld geeft . De bruidegom doet ook insgelyks aan zyne zyde , en dus gaat de beker zo lang rond , als men denzelven in de hand , en zich zelve op de been houden kan .

Zy zyn liefhebbers van het Schaakspel. §. CVIII. Nadien zy , als de vischtyd voorby is , menige ledige uren en vele lange nachten hebben , doch niet gaarne meer , als onvermydelyk vereift word , arbeiden , leggen zy zich op het SPEL , inzonderheid het SCHAAKSPEL , waarin zy , gelyk hunne deswegens beroemde voorvaderen , grote meesters zyn ; en op een zeker KAARTSPEL , welks eigentlyke hoedanigheid ik , door onervarenheid in dergelyke dingen , niet wel begrypen kan .

Van hunne wyze zyn. §. CIX. Het DANSEN , waar van zy grote liefhebbers zyn , geschied op ene ouwerwetsche eenvoudige wyze . Man- nen

nen en vrouwen staan tegens malkanderen en huppelen en vallen, zonder van plaats te veranderen, by verwisseling van het ene been op het ander, 't zy naar de gezangen der ouden (die in aangename weder herinnering van vroeger tyden de jeugd thans met genoegendaar in behulpzaam zyn) of naar het geluid van een smal speeltuig, met vele snaren, welke met de ene hand gedrukt, en met de andere geroert worden.

§. CX. Van 't geen eigentlyk de waereldlyke Regering betreft, zal ik, volgens myn tegenwoordig oogmerk, slegts in 't korte bericht geven. Zyne koninglyke majesteit van Denemarken heeft, als landsheer, alhier een AMPTMAN, die nochtans geen edelman, maar gemeenlyk slegts een secretaris, of ander verdienstig of gelieft bediende van een groot minister van het hof is, welke dat aanzienlyk ampt uit gunste, of ter beloning van zyne getrouwe diensten verzogt heeft. Deze woond op de westzyde te *Bestestet Kongsgaard*, geniet 400 dalers jaarlyks van den koning, en noch meer als eens zo veel aan toevallige inkomsten. Hy is de opperrechter in burgerlyke en halsstraffelyke zaken. Naast den amptman is des KONINGS-BAILLUW, die terzelve plaats by hem woond, en jaarlyks 200 dalers bezolding trekt, waar voor hy alle pachtgelden, en andere inkomsten van het gantsche land voor de koninglyke kamer moet innen en verrekenen.

§. CXI. De VERPACHTINGEN van alle de havens beloopt jaarlyks twintig duizend dalers, en de VERHURINGEN, welke de koning van zekere hem toegestane gebouwen trekt, bedragen noch acht duizend dalers. Van enige landstrecken bekomt de koning ook $\frac{1}{3}$ van de ingevoerde vischtienden. Daarenboven geeft een ieder onderdaan, die boven 20 dalers (het zy weinig of veel) in vermogen bezit, aan den koning jaarlyks eens voor al 40 visschen. Voorts zyn drie *Loumen* (p) landrichters of schouten, (landsdommer by den

P 2

De-

(p) *Ill. Lopmadr. Goth. Lagmadr. St. Ol. Saga c. 70. ap. Verel.*
 JUDEX PROVINCIALIS. *Succ. Lagman / en Lapsaga est* DISTRICTUS
 vel

Denen) waar van ieder zyn landstreek of ampt, en noch vier en twintig *Syslomen* (*q*), waar van ieder een dorp of klein gebied onder zich heeft, dergelyken by de Denen *Herreds dommere* genaamt worden.

Van
hunne
Wetten.

§. CXII. Het richtsnoer, waarna geoordeelt word, is een oud Rechtsboek of *Statut* (*r*) in de yslandsche tale beschreven,

vel JURISDICTIO PROVINCIALIS JUDICIS ap. eund. Verel. Het heet RECHTSMAN, of richter, die het recht spreekt van *Lag* / *Lage* / 't geen by den *Gotb. Succ. Lex, jus, statutum* heet, en door de Denen *Low* uitgesproken word. *A. S. Laga* / of *Laha* / *lex*, *LAGU, jus. LAGRECA, transgressor legis, LAHRICE* (Weibreuk) *legis violatio. LAH-MAN legis peritus &c. apud Somner. vocab. Ang. Sax.* welk alles van het stamwoord *Legen* / *ponere, imponere* voortvloeit, en is *Lage* / *Aufgabe* / zetting, de verordening en het recht, 't geen de overheid den onderdanen oplegt, om 'er zich in hun doen en laten naar te richten.

(*q*) *Isl. Spela. madr. Toparcha, van Spela* / *Provincia, Officium. Gudm. Andr. Lexic.* 't geen van *Spela* / *curare*, bezorgen, bestieren afstamt. *Olau. sag. . . . c. 58. ap. Verel in Indic.*

(*r*) 't Geen van den noorweegschen koning *Magno Lagabater* (dat is werverbeteraar) gegeven, in de oude yslandsche tale geschreven noch door den *Laysaga* (rechtspreker) *Fona* in den jare 1280 of 1281 naar Ysland gebragt en ingevoert (van welke het noch *Fons-bok, Codex Fona* genaamt word) en ook eindelyk te Skalholt gedrukt is. Voor 't welke mede aldaar noch oude wetten in gebruik geweest zouden zyn, die ene *Ulfotus* (omtrent den jare 926) gegeven had. *Vide Arii Thorgilsi filii cognomento Froda i. e. Polybistoris Schedas cap. III. ibique Bussæum in Not.* By deze gelegenheid is aan te merken, dat de jegenwoordige yslandsche tale op verre na zo zuiver niet meer, dan de oude, maar met vele noorweegsche en deensche woorden, eindelingen enz. vermengt is. Voorts weet men, dat de oude noordsche tale (*Nordno malo,* of *Norðnu Tongu*) men noeme dezelve met *O. Sperling. in Comment. de lingua Danica*, den heren Denen ten gevallen, de ouddeensche, of met *Verelius* en andere zweedsche uitgevers en uitleggers der verscheide oude *Saga* / de oudgothische (*Gautamaal*) en oudzweedsche, zich het allerlangt op dit afgelegen eiland en in *Feroe* in hare oude zuiverheid, zonder vermenging met nieuwgemaakte of vreemde woorden en spreekwyzen, behouden heeft. *Vide Worm. Literatur. Runica cap. 27. p. 137.* Zynde het te beklagen, dat zy in later tyden, en inzonderheid zedert de te voren verhaalde grote sterfte, door de invoering van vele vreemde dingen, een dodelyke sloot bekomen heeft, en ook noch dagelyks door de gestadige verkering met de Denen, als hare overheid, meer en meer verdrongen en verbastert word.

ven, het zogenaamd *Christna-Rätten* of *jus Ecclesiasticum* en *Storndommen*, / of Richterboek, 't geen door *Fredrik II.* bevestigd is, beneffens enige nieuwer koninglyke *Rescripta*. Wyle de koning *Fredrik IV.* zoude zekere ervaren personen opgedragen hebben, een nieuw wetboek te ontwerpen, en alles op den noorweegschen voet (waarop zyn majesteit het, wegens de overeenkomst, gesteld wilde hebben) te vervaardigen; doch waar mede het noch niet tot stand gekomen is. Inmiddels doen de richters volgens de reeds gemelde rechten in zulker voegen recht, dat zy zich, zo veel de erfvolgingen en vaste goederen, inzonderheid de stamgoederen, betreffen, naar het *Low-buch* / in geestelyke zaken merendeels naar het *Christna-Rätten* / en voorts ook in de *formalia* en misdaden naar het *Codex Christianus*, en *Stora Dommen* / doch anders naar de van tyd tot tyd gevolgde koninglyke *Rescripten*, *Ediëten* en *Landsgebruiken* richten, 't geen niet zonder

P 3

ver-

word. Wie de oorsprongen en afleidingen, gelyk ook de eigentlyke be-
duidingen en de verwonderenswaardige zamenhang der tegenwoordige
noordsche talen wat dieper ingezien heeft, weet, wat byzonder licht de
weinigte overblyfzels geven, die men noch van de oude ylandsche of
noordsche heeft. Zy is niet alleen de sleutel tot de runische, gothische
(by zo verre deze niet in zich zelven ylandsche zyn) maar ook tot de
noorweegsche, deensche en zweedsche, en toont vele verloren woorden
aan, en de verwandschap met dezelve in de neder- en opperduitsche,
hollandsche, engelsaxische en engelsche talen, ja toont ook meer, dan
men menen zoude, de verwandschap van alle de gezegde tongvallen met
de oostersche talen; want zy is de *Asamaal* / of de tale, welke de *Asaæ* onder
Ostbinus enz. uit Asië met zich naar het Noorden gebragt hebben. Waar
van omstandiger en zeer veel gesproken word in de *D. O. Sperling. com-
mentar. pag. 38* uit het *Cod. Reg. Dan. Eddæ Islandicæ. Add. Peringskiöld.
Not. ad Vit. Theodoric. Reg. Gothor. pag. 353 seq.* Daarom was het te
meer te wenschen, dat men een volkomen en volledig woordenboek van
de oude ylandsche tale had, of ten minste, dat het met de hand geschre-
ven ylandsche woordenboek volledig was, of weder herstelt konde wor-
den, 't geen in de koninglyke Bibliotheek te Coppenhagen gevonden word,
en uit verscheide boekdelen in Folio bestaat; doch waar aan, zo ik weleer
van wylen den baron van Sparwenfeldt verstaan heb, een paar woorden
ontbreken, als wanneer men gewis in staat zoude zyn, in dit stuk zeer ve-
le tot noch toe ongelooflyke dingen de geleerde waereld voor ogen te leg-
gen.

verwarring geschieden kan (s). Echter zullen, volgens alle vermoeden, hier te lande onder de ingezetenen weinig gewichtige processen ontstaan. Voor dezen heeft men de een of andere tusschen de bisschoppen en konings-bailluwen gehad, die by hoger beroep onmiddellbaar aan den koning gebragt zyn. Dergelyke hoger beroepen vallen nochtans zeer zelden voor, en zyn kostbaar.

Van de Doodstraffen, en wie de Executie verricht. §. CXIII. De EXECUTIEN, beide in halsstraffelyke en burgerlyke zaken, verrichten de onderrichters zelve. Het ONT-
HALZEN geschied met een byl Het HANGEN aan een groten yzeren koevoet, of zogenaamden yzeren boom, die in de spleet van een klip geslagen, en de straffschuldige daar aan opgehangen word, welke gemeenlyk een goede wyl spartelt, al eer hy den geest geeft. De vrouwen, die de dood verdient hebben, worden alle in een ZAK VERDRONKEN.

Besluit. §. CXIV. Ten besluite zal ik een verhaal hier byvoegen van een Yslander van 14 of 15 jaren, dien de heer M...r eens van daar gebragt had, om te tonen, hoe die menschen zich gedragen, wanneer zy genoegzaam in een nieuwe waereld gestelt worden. Die jongeling, als het schip naby het niet verre van den mond der Elbe gelegen eiland Hilgeland, 't geen het eerste land was, 't geen hy, na zyn afvaart van Ysland, in 't oog verkreeg, voorby zeilde, had de kerken en huizen aldaar voor zo vele klippen en rotzen aangezien, en zich niet willen laten overreden, dat dezelve door menschen handen gemaakt waren. Als hy in Glukstad aanquam, had hy niet geweten, wat van de huizen en de vele vensters te maken. Naar Hamburg gebragt, en door de straten geleid wordende, stond hy verbaast en verstomt, wende het hoofd steeds van de ene naar de andere zyde, en beschouwde de grote ge-

(s) Het valt niet moeyelyk te gissen, dat het niet anders zyn kan dan de heer Justitieraad Hoier in zyne *Idea liti Danica* p. 1. §. 7. schryft: *Quae omnia efficiunt, ut jurisprudentia Islandica, maxime autem processus sit longe perplexior apud illos, quam in omnibus reliquis Danici aut Norvagici regni provinciis.*

gebouwen starogende. Zyn heer, in zyn gedrag vermaak
scheppende, nam hem mede in de Opera, om te zien, hoe
hy zich in dezelve gedragen, en wat hy 'er van oordelen
zoude. By het muziek had hy allerly *grimaçen* gemaakt. Als
men het gordyn optrok, zat hy als verwezen, zonder de
ogen van het toneel af te wenden, of een lit te bewegen,
veel min een woord te spreken. Wanneer, naar gelegenheid
van het spel, een groten draak op het toneel quam, uit
wiens open kaken enige vermomde duivels hervoort spron-
gen, die een Ballet begonnen te danffen, kroop hy ylings
als een blixem onder de bank, en konde, onaangezien alle
vertogen en redenen, niet bewogen worden, weder voor den
dag te komen, maar bleef aldaar steeds zitten: het was lou-
ter duivels werk, menschen handen konden dergelyken on-
mogelyk hervoort brengen; hy had vleeschelyke duivels ge-
zien, en wilde met dezelve niets te doen hebben. Waarom
men hem op die plaats gebragt had? Men zoude doch, om
's Hemels wille, weder naar buiten gaan, alear de duivel
nader quam, en dergelyken. Naauwlyks was hem zedert te
beduiden, dat de *acteurs* menschen, en de vertoningen dus-
door menschen handen gemaakt waren, doch hy nooit te o-
verreden, dat die vermomden geen ware duivels waren ge-
weest. Voorts was hy welhaast kundiger geworden, had in
korten tyd zeer wel leren schryven en rekenen, en zich in des-
koopmans dienst vernuftig getoont; weshalven zyn heer zich
alle moeite gaf, om hem voort te zetten, en ergens in Hol-
stein of Denmarcken te vestigen; doch alles te vergeefs, wes-
halven die heer ten langen laatsten, om de aanhoudende zucht
en begeerte van dien jongeling naar zyn vaderland, buiten het
welke men hem nooit recht vrolyk had gezien, genood-
zaakt werd, hem, op dat hy in geen krankheid vervallen
mogt, weder naar huis te zenden, alwaar hy noch leeft, zich
in alle onreinheid gezond bevind, en zyne zaken zeer wel be-
stiert.

Dit is alles, wat ik van Ysland heb kunnen zamenbrengen.
Het zal my lief zyn, en ik wensche, dat een ander, die
meer

meer kundigheid , gelegenheid en ledigen tyd heeft , zich de moeite zal geven , het den groten Schepper ter ere , en den opmerkenden ter onderricht en vergenoeging, te vermeerderen, en te verbeteren.

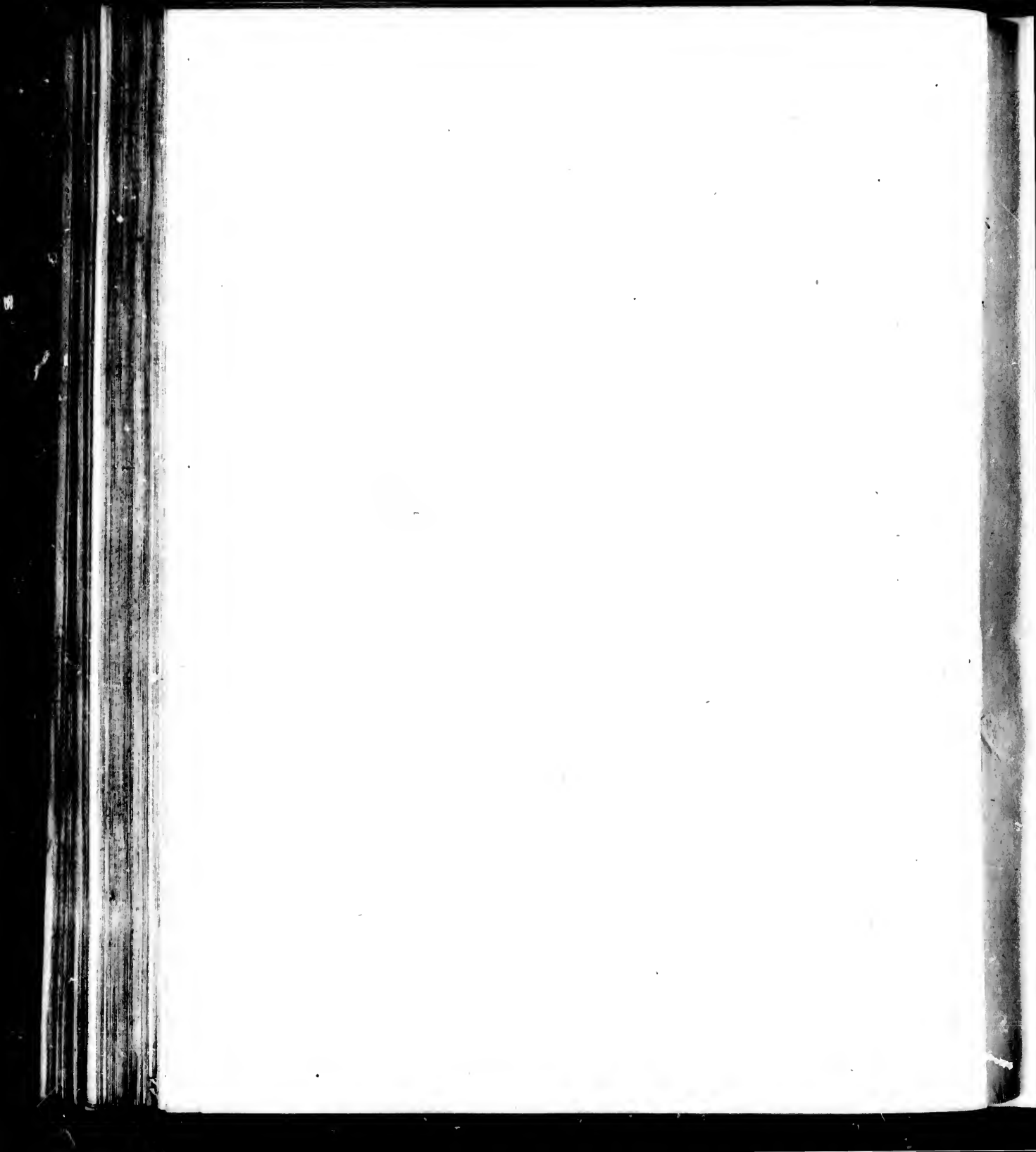
, zich de
, en den
eerdere,

BESCHRYVING
VAN
GROENLAND
EN DE
STRAAT DAVIS.

B E-

Q

INLEIDING.

HEt is thans waereldkundig, hoe wyien de Koning FREDRIK IV. van Denmarcken, volgens deszelfs veelvuldig betoonden yver voor de uitbreiding van het Euangelium, ook by de GROENLANDERS IN DE STRAAT DAVIS, met dat oogmerk twe volkplantingen met verordende predikanten op bequame plaatsen gesticht heeft. Zo dra my hier van, gedeeltelyk uit de gemene, gedeeltelyk uit byzondere berichten, iets ter oren quam, heb ik my benaarftigt, zo wel van de omstandigheden van zodanige volkplantingen, als inzonderheid van de gesteltenis dier landen en hunne inwoonders, waar van men tot noch toe weinig kennisse had, eigentlyke, omstandige en genoegzame berichten, zo veel enigzints doenlyk was, te erlangen. Inzonderheid heb ik schippers by my doen komen, die voor het genoodschap in Bergen, en zedert voor den laatst overleden Koning CHRISTIAAN VI. derwaarts gevaren, en langer dan een jaar daar te lande, en onder de Wilden doorgebracht hebben. Na ik van dezelve zeer naauwkeurige, goede en tot meer dan een gebruik nodige berichten ontfangen, en door vragen verkregen had, en daar by bespeurt, dat door de zodanigen, die nader zyn, en groter bequaamheid hebben, iets volledig te verzamelen, nooit, buiten het noch onvolmaakt werkje, 't geen in de Deensche tale, onder den titel: *Det Samle Grønlands nye Perustration* / in den jare 1729 te Copenhage in octavo in 't licht gekomen is, iets de waereld is me-

degedeelt, heb ik besloten, byzonder mynen Duitschers ten gevalle, 't geen ik deswegens waarachtig ervaren had, met enige aanmerkingen, op ene verhooptelyk niet onaangename noch onnutte wyze, in de volgende bladen door den druk gemeen te maken. Doch dewyl de aangelegde volkplantingen niet slegts het hoofdwerk zyn, maar men ook, 't geen men van het land en deszelfs inwoonders weet, hun te danken heeft, moet ik billyk van dezelve allereerst handelen.

BESCHRYVING VAN GROENLAND

E N D E

STRAAT DAVIS.

§. I.

En yverig predikant in Drontheim, genaamt HANS EERSTE EGEDE, welke een byzondere drift by zich gevoelde, om de arme blinde Groenlanders tot de kennisse van den waren God en zynen Heiland te brengen, verliet in Noorwegen zyn standplaats, die, offchoon wel slegts middelmatig, echter verre boven een kommerlyke en elendige zending naar Groenland te schatten was, en begaf zich in den jare 1718 naar Bergen, en voorts in den jare 1719 naar Coppenhagen, alwaar hy zich de uitterste moeite gaf, om zyn voornemen en voorflagen, die hy te voren bereids enige malen door derwaards gezonden memorien bekend gemaakt, doch 'er geen voldoende antwoord op bekomen had, thans beter voort te zetten, en tot een wenschelyken stand te brengen; maar trof alzints zo vele en niet qualyk gegronde bedenkelykheden en zwarigheden aan, dat hy in die vreemde onderneming niet naar wensch slagen konde. Wel is waar, dat enigen in Bergen zich lieten bewegen, zo wel uit christelyke goedwilligheid, om de bekering van zo vele elendige Heidenen te ondersteunen, als door de vlyende hope, enig voordeel by die lieden te behalen, vermits de Walvisch zedert enige jaren van Spitsbergen sterk verlopen was, en in de Straat Davis in tamelyke menigte gevonden werd, onder malkander een genoodfchap aan te gaan, om een volkplanting op een bequaam eiland onder koninglyk oetdooi, wanneer het zelve te verwerven was, op te rechten, doch in Coppenhagen betoonde zich byna niemand genegen, daar aan deel te nemen, waar toe de aanhoudende lange oorlog ook een onverwinnelyke hinderpaal was. Ondertusschen deden de bergsche kooplieden voor zich zelve de een en

Q 3

an-

andere pogingen , die door de verbeelde hoop niet verminderten. Eindelyk was hy zo gelukkig , dat de koning in den jare 1721 , zyne allerhoogste toestemming verleende , en zo wel hem , predikant , als het koopmans genoodfchap in BERGEN het vereifchte oetroy uitvaardigde en gaf. Tot meerder bevordering van dat werk werd een lotery uitgefchreven , waarin de pryzen gedeeltelyk in baren gelde , en gedeeltelyk in actien , dat is , in een of meerder aandelen in het Straat Davis genoodfchap en de redery op de nieuwe Walvifchvangst bestonden ; doch zoude door de flegte beftiering der bewindfleden , en vermits de zaamgebragte penningen welhaaft alle verfmolten , dat werk daar door zeer weinig bevordert zyn ; weshalven op 's konings bevel , alle fteden , zo wel als den geestelyken en waereldyken bedienden in de koningryken Denmarken en Noorwegen , een ordentelyke fchatting werd opgelegd , die dan ook , gelyk ligt te denken is , een toereikende fomme gelds opbragt , waar mede in de zaak een goede aanvang gemaakt , en allerly vereifchte noodwendigheden , tot oprichting en onderhoud van een nieuwe Colonie , verzorgt konden worden. In het gemelde jaar 1721 vertrokken de eerfte fchepen naar Groenland , om een bequame plaats ter nederzetting te zoeken , in te nemen , met de Wilden ook kenniffe te maken , en zo veel mogelyk een handel te beginnen , met welke fchepen de blyde geestelyke zich zo spoedig op de reize begaf , dat hy ook zyne hoogzwangere vrouw , die even zo veel yver en luft , als hy , tot die reize betuigde , zo veel tyd niet liet , dat zy alvorens aan land verlofte.

Wat weg
zy na-
men , en
waar zy
eerft aan-
landen.

§. II. De reize werd genomen van Bergen , achter Yfland om , naar de ooftkust van het oude Groenland ; namelyk , naar den zogenaamden Statenhoek , gelegen op de hoogte van 60 graden , alwaar zy 7 of 8 mylen breed ys vonden ; weshalven zy noch 30 of 40 mylen westwaarts zeilden , voorts fteeds noordwaarts ftevend , en eindelyk aan de rechter hand den wal , of het land , op 64 graden zochten , alwaar zy op 64 graden 7 minuten een eiland vonden , op het welke zy zich , vermits het tot hun oogmerk bequaam fcheen , den 3. july 1721 nederzetterden , en het , zo goed mogelyk , inrichteden. Dit eiland legt
in

in den mond der BAALS-RIVIER, en heet by de Groenlanders KANGREMIJUNE, doch de Denen hebben het, na hun schip, de Hoop genaamt, en vol goede hoop, **Gothaab / Gudhóp** / dat is, **GOEDE HOOP** geheten. Zyne grote strekt zich niet veel verder, dan een grote myl in den omtrek, uit, en het legt slegts twe mylen van het vaste land.

§. III. De reden, waarom men het ter woning verkoos, was, dat de koude aldaar in den winter redelyk draaglyk is, en mits dienzo wel des zomers als des winters een goed getal Wilden en inwoonders, die in hunne taal **KALALEN** heten, zich aldaar gestadig onthouden, by welke men waarschylyke verwachting hebben konde, zo wel in de religie als handel een goed begin te maken.

Waarom zy dat eiland voor anderen verkozen.

§. IV. Doch toen men bespeurde, dat de Walvisch zich aldaar niet in de gehoopte menigte bevond, maar veel hoger noordwaarts te zoeken was, zettede een tweede volkplanting, met een predikant, genaamt **ALBERT TOP**, van Sogen, uit Noorland, of het noorder gedeelte van Noorwegen, geboortig, die in de lente van den jare 1723 te Copenhagen als groenlandsche zendeling tot priester geordent was, zich noch 45 mylen hoger opwaarts in de Straat Davis op een eiland neder, 't geen zo wel by de Groenlanders als Denen **NEPISSENE** geheten, en in de zogenaamde wyde baay op ongeveer 67 graden gelegen is. Dat eiland legt ontrent 30 mylen van het groot eiland **DISCO**, en dus zeer naby de **VISCH-PLAATS**, en de **WALVISCH EILANDEN**, op de nieuwe paskaart van **LAURENS FEYKES HAAN** aangewezen, alwaar de rechte Walvisch in de maanden february en maart in grote menigte gevonden, en ook door de Groenlanders gevangen word, van waar hy voorts westlyk zynen loop benedenwaarts naar de americaansche kusten neemt.

De tweede volkplanting zoekt een andere plaats.

§. V. Onaangezien die voordelige legging; wilde het echter met die volkplanting zo weinig, als met de eerste, naar wensch gelukken. Wel is waar, dat men, zo veel het werk der bekering betreft, met de Groenlanders tamelyk wel en zonder merkelyke zwarigheden slaagde, behalven die, de landstale veroorzaakte, niet alleen, vermits die in zich zelve moeyelyk te vatten

Beiden zyn in hun voorgenomen handel en doelwit niet

ten

gelukkigten is , maar ook , nadien die elendige menschen religie noch
 geweest. godsdienst kennen , ja zelfs geen woorden hebben , om God
 en geestelyke dingen , of 't geen naar religie zweemt , uit te
 drukken , aangemerkt dezelve geheel niets van een God of
 Schepper weten , en met gantsch gene vooroordelen ener re-
 ligie , van hunne ouderen geleert , behebt zyn , ook gene af-
 manende priesters hebben , en mitsdien , door de aangebore
 nieuwsgierigheid van alle menschen , met begeerte horen , en
 zonder moeite aannemen , 't geen hun goed en verstandig
 voorgesteld word. Wat een uitwendig deugdzaam leven be-
 treft , had men veeleer van hun te leren , dan zy te leren
 waren , en hun alleen deszelfs waren grond , omtrek en oog-
 merk volgens aanleiding van de heilige schrift aan te tonen ;
 doch de verwachte voordelen in den handel , waren , gelyk men
 zich voorgesteld had , niet te vinden.

Oorza- §. VI. 'Er zyn eigentlyk maar twe bronnen , waar uit dezel-
 ken daar ve te dezer plaatse te scheppen is. De ene is de Walvisch-
 van, 1. vangst , of de daar van te verkrygen traan en baarden ; de an-
 vermits der den handel met de ingebore Groenlanders , of zogenaamde
 zy zich Wilden te land ; doch de vangst van den Walvisch , die alhier
 de Wal- zeer groot is , heeft de compagnie niet alleen , ja hare schepen
 visch- zyn de minste , nadien voor meer dan anderhalf honderd jaren
 vangst niet al- de Straat Davis door de Hollanders (a) , Hamburgers en ande-
 leen ei- re volkeren bezocht , en wel inzonderheid zedert , vermits de
 gen kon- Walvisch van Spitsbergen , alwaar hem , om zo te spreken ,
 den ma- ken. gantsch Europa vervolgte , byna geheel verjaagt is , in me-
 nigte bevaren en beviist word. Wel is waar , dat men had mogen
 denken , dat nadien de deensche volkplantingen de vischoorden
 zo naby zyn , en de Walvisch , volgens waarnemingen , zich
 reeds in january en february in de Disco-Bocht , en by het

zo-

(a) Dezen hebben wy de kaarten van dat oort , en de van tyd tottyd
 gemaakte verbeteringen te danken , hoewel aan derzelve volkomenheid
 noch zeer veel ontbreekt. Onder dezelve is de beste , de reeds genoemde
 grote kaart van *Laurens Feykes Haan* , door *Gerard van Keulen* uitgege-
 ven , nevens de gemelde *Haans beschryving van de Straat Davis , van
 de Zuidbaay tot aan het eiland Disco , Amsterdam 1719* , welke naar zee-
 mans styl , met aanwyzing van de gantsche vaart , de mylen , ankergron-
 den enz. getekend is.

zogenaamd NEPISSENE vertoont, die colonisten ten minsten veel vroeger, als alle vreemdelingen, die zich eerst in het laatst van maart derwaarts begeven, by dezelve zouden kunnen komen, en dezen te voren visschen; doch de ervarenheid leert, dat de vreemdelingen even zo vroeg, en dikwerf noch vroeger, op de vischplaats kunnen zyn, dan zy zelve; want zy zyn des winters niet alleen met veel langdurend ys ingesloten, maar moeten noch een gunstigen wind afwachten, die het zelve van hun wal en strand dryft, aler zy van land en in de open zee by de Walvisschen komen kunnen; en wanneer ook een dergelyke wind het ys vroeger, als wel anders, van de kusten dryft, is de vorst aldaar noch zo streng, dat de roeyers op de sloepen met de riemen in de dollen (of roeypennen) een zo luid gerucht maken, 't geen door het besmeren met spek, vet, talk of dergelyken niet te verhoeden of te beletten is, dat de Walvisch, die een zeer snel gehoor heeft, daar door genoegzaam gewaarschouwt en schuw gemaakt word; waar by noch kooft, dat, gelyk de Groenlanders berichten, al het visschers gereedschap, door de te strenge doordringende koude, zo hart en styf word, dat het zich niet behandelen laat. Ja deze koude is dan noch zo hevig, dat de lieden van de volkplanting, dezelve in de open vaartuigen onmogelyk wederstaan kunnen, maar tegen den nacht weder naar het land keren moeten. Zo veel nu daarenboven de vangst betreft, is het zonneklaar, dat het genoodschap in Bergen, vermits zyne visschery zo weinig inbrengt, niet vermogend kan zyn, zo vele schepen, als eigentlyk daar toe vereischt worden, zelf byeen te brengen en uit te reden; want het kooft by de vangst in dat oort op de veelheid der schepen aan, vermits de wind op die zee dikwerf verandert, en nu eens uit het oosten, dan weder uit het westen waayt, waar door enkele schepen in de ongelegenheid geraken, dat, als hun een van zodanige winden op het lyf waayt, en het ys toedryft, de Walvisch, die open water hebben moet, verdreven, en hun de vangst onmogelyk gemaakt word; waar tegen, wanneer eenigen van hun een maatschappij maken, of in gelyke delen vis-

R

schen,

Waarom
de Hol-
landers
daarin
beter sla-
gen.

fchen, en gedeeltelyk zich naar de ene, en gedeeltelyk naar de andere zyde houden, de wind mag wayen hoe hy wil, ten minste een gedeelte van dezelve het water geheel open, en gelegenheid tot de vangst heeft. Dit nemen de Hollanders, die zo sterk varen, in acht, en verkrygen ook daar door alle jaren, gelyk bekend is, hunne zo goede vangst. Velen in de verenigde provincien provianderen ook de schepen voor 9 maanden, doen den visch zelfs op de americaansche kusten vervolgen, en de visschery tot het einde van de maand augusti voortzetten.

Twede §. VII. Geen minder zwaarigheid ontmoeteden zy in den handel, die aan land met de Wilden gedreven zoude worden; vermits zy ook den handel te lande niet alleen dryven konnen.

want van dezen ook hebben de nyvre Hollanders zich niet minder van tyd tot tyd by alle gelegenheid bedient, en dryven denzelven noch. Wel is waar, de redery in Bergen heeft, na men op het gezegde eiland voet gezet, en de volkplanting opgerecht had, op allerly wyzen getracht, dien inlandschen handel alleen meester te worden, en de vreemdelingen 'er van uit te sluiten. Tot dat einde wilde men een kleine vesting op de zuidkust van het eiland Disco aanleggen, doch die de ruime zee niet zoude hebben kunnen beschieten en bestryken. Vervolgens werd in overleg genomen, twe fortressen, de ene op een der Walvisch eilanden, en de andere op een der Honden eilanden te bouwen; doch daar door was ook, vermits zy zo verre van elkander liggen, dat de doorvaart met kanon niet bestreken kan worden, het doorsluipen niet geheel te beletten; weshalven men van dien voorslag afzag. Waar by noch quam, dat de Wilden veel liever met de Hollanders, dan met de Dennen handelen, vermits gene hun beter en frayer koopwaren veilen, en dezelve veel beter koop geven en geven konnen, dan de Noormannen; weshalven het ook hierin aan een toereikend voordeel ontbrak, om het gantsche werk te ondersteunen, en den koopman in Denmarken en Noorwegen aan te lokken. Daartegen was het hier mede zo slegt gelegen, dat de menschen op de volkplantingen geen genoegzame gelegenheid hadden, zelfs voor hunne personen, hun levensbestaan door hun-

hunne visschery en handel met de inboorlingen te vinden en te verdienen, maar door hunne principalen van huis met alles wat tot levensonderhoud en nooddrift behoort, gestadig en op nieuw voorzien moesten worden.

§. VIII. Om welke redenen wylen zyne koninglyke majesteit Om welke redenen de laast overleden koning van Den- Christiaan VI welhaast na het aanvaarden zyner regering marken dat berg- goedvond, het bergsche genootschap op te heffen; waarom in den sche ge- herfst van den jare 1731 alle de lieden, die men naar de beide nood- volkplantingen overgebracht had, voor zo veel dezelve noch in schap leven waren, na dat zy de vensters hunner huisjens met plan- weder ken toegenagelt, en de sleutels op de deuren gestoken hadden, ophefte. alle met zak en pak weder van daar vertrokken, behalven alleen de getrouwe predikant Egede, die zyne verzamelde kudde, wier getal op ontrent 500 beliep, niet verlaten wilde, maar met 18 deensche lieden, die hy overrede, het by hem uit te houden, op het eiland de Hoop verbleef, in het vast besluit, van daar niet te wyken; waar by hy standvastig volhardde, tot ene ongeneeslyke gemoeds en lighaams krankheid hem in den jare 1736 noodzaakte, zyn post te verlaten, en naar Copenhagen terug te keren.

§. IX. Ondertusschen doet de koning voor rekening van de Doch kamer jaarlyks twee schepen naar de Straat Davis vertrekken; jaarlyks veelligt met het hoofdoogmerk, om eenmaal een opening aan vertrek- te treffen of uit te vinden, waar door men weder aan het ken noch oostergedeelte van het oude voor verloren geachte Groenland pen der- zoude kunnen komen. Zo lange de volkplantingen geduurt waards. hebben, is ook daar toe veel moeyten aangewend, en geen gering geld besteed.

§. X. Ik zal daar van, zo veel ik van een zeer vernuftig Men schipper, die daar toe inzonderheid gebruikt was, verstaan heeft heb, hier kortelyk aantekenen. Dat de nieuwe volkplanting zich aan deze zyde der westkust van het oude Groenland gelegen steeds was, blykt hier uit klaar, dat men aan deze zyde van de veel Baas' rivier op het land verscheide ruïnen van oude mu- gegeven, ren vind, en op $66\frac{1}{2}$ graden, even binnen den Statenhoek, aan de niet alleen het muurwerk van een vervallen kerk, met het oostzyde van het

oud ver- noch kenbaar choor en de overblyfzelen van een autaar, maar
 loren daarenboven een groot stuk van een metale klok, welke de vin-
 geacht der naar Coppenhagen bragt, gevonden heeft. Zo ook bespeurt
 Groen- men noch enige, offchoon zeer weinige, en wel in later tyden
 land te komen; eerst geleerde, noordsche woorden in de taal der Wilden, en
 doch tot die Wilden weten te zeggen, dat hunne voorouderen van el-
 noch toe ders aldaar gekomen zyn, en menschen, die voor hun het land
 vergeefs. bewoonden, dood geslagen hebben, tot geheugen van 't welke
 zy noch een plaats aanwyzen, waar op een grote slag geschied
 zoude zyn, die deswegens noch den naam *Pifkslarbick*, dat is,
 plaats alwaar men met bogen schiet, behouden had. Doch het
 is voornamelyk naar de oostzyde dat men heen wil; want al-
 daar is voor dezen de hoofdzetel der Christenen, volgens de
 aanwyzing der oude jaarboeken en geschichten, geweest (*b*)
 en niet onwaarschynlyk te vermoeden, dat, zo men derwaards
 komen konde, zo al niet noch vele afkomelingen der oude
 Christenen, immers noch een aantal gebouwen, gelyk ook
 goede documenten en dienstige narichten, beneffens een be-
 woonbaar land gevonden zouden worden. Uit de zee aan de
 oostkust te komen, schynt thans volstrekt onmogelyk. Hem, die
 my dat bericht gaf, is het eens in zo verre gelukt, dat hy tot
 op 2 mylen aldaar quam, doch verder te geraken was hem,
 door het voorlegend besloten ys, geheel onmogelyk geweest;
 ja hy had zwaarigheid en moeite gehad, weder terug en zich
 uit het losdryvend ys weder in de open zee te arbeiden. Er
 liggen, namelyk niet alleen langs de kusten, zeer enge sche-
 ren in verschrikkelyke menigte, waar achter en tusschen alles
 met ys gestopt is, maar 'er dryft en staat ook buiten voor de-
 zelve tot op enige mylen in de zee gestadig jaar uit jaar in,
 zeer veel dryfys, 't geen van den Noordpool, Spitsbergen enz.
 onophoudelyk afkoomt, door den stroom en den wind tegen
 de kusten gedreven, en ook alleen bywylen iets daar van door
 een

(*b*) In dit oostelyk gedeelte (*Oester-Bygd*) zoude geweest zyn: één bis-
 dom, 30 kloosters, 12 kerstels en 190 bewoonde dorpen.

een zeer sterken stroom voorby den Statenhoek gezet word. De gezegde schipper had by gelegenheid, dat hy alhier dach- te door te sluipen, doch niet konde, zich veel moeite gege- ven, de op de kaart aangewezen rest van het verzonken EILAND VAN BUS te vinden; hebbende meer dan twe maan- den aldaar doorgebracht, en naar alle zyden in de 50 mylen gekruilt; doch geen spoor van land, maar alomme een grote diepte gevonden, en alleen op ene kleine lengte, onaange- zien de diepte van 100 vademen, een onbegrypelyke brand- ding, waar door het water aldaar hoger stond, dan rondom in de zee, en een groenachtig water, beneffens een menig- te dryvend groen lis bespeurt. Is het niet waarschylyk te vermoeden, dat in den grond warme springbronnen zullen zyn, welke die opstying en beweging van het water ver- oorzaken?

§. XI. Maar, nadien zich zo weinig hoop opdoet, den naa- Alzo ften weg door het ys naar het land te vinden, heeft men te weinig en be- zorgvuldiger getracht, van de westzyde en dus van achteren heeft zaaan de over land 'er in te komen. Doch aldaar word op de westkust, men van de west- em, die de gantsche lengte langs, een keten van rotzen gevonden, die zyde 'er in kon- hy tot met nimmer smeltende sneeuw en ys bedekt, en de 'er tus- nen ko- hem, sphen gelegen dalen ook daar mede dermaten vervult zyn, dat men. weeft; het wegens de nederstortingen, de grote holen en spleten, en n zich het brokkelig valsch ys t'enemaal onmogelyk is, 'er over te n. Er komen. De gemelde schipper had het op allerly wyzen be- proeft, en zelfs op de lange houte voetplankjens, waar van, gelyk bekend is, de Lappen en anderen zich tot de wintertoch- ten bedienen (c), doch wegens de gezegde omstandigheden niet zeer verre in het land voort kunnen komen; maar, na dat hy één van zyn volk (die zich noch iets verder vooruit waag- de,

R 3

(c) *Sued. Stidber / Norw. Stier / by de oude Ylanders Stydj en Dendru* genaamt, 't geen zeer aartig *Magn. Olaus in Eddam-Island.* be- schryft by *Strepb. in not. ad Saxon. Grammat. p. 126*, die dezelve ook in houtsnede afgebeeld vertoont. *Add. Scheffer. Lappon. cap. 20.*

de, en voor zyn ogen verzonk, wiens schryven en kermen hy wel hoorde, doch niet by hem konde komen) verloren had, zonder dien elendigen en buiten hoop, hem ooit weder te zien, terug moeten keren. Ook is langs de kusten, zo wel opwaards, zo verre men slegts komen konde, als benedenwaarts tot op 60 graden, met een groten boot te meermalen bezocht, om ergens door een vloed of straat door te komen, doch tot noch toe alles te vergeefs. Ondertusschen is by die gelegenheid ('t geen ik ter verbetering van de Geographie niet nalaten kan aan te merken) gebleken, dat de zogenaamde STRAAT VAN FORBISSER, of een dwalend voorgeven, of dezelve thans met ys en sneeuw zodanig gevult en bedekt is, dat zy niet meer te kennen, veelmin te passeren zy. En om de waarheid te zeggen, vind men ook in de voorhanden zynde beschryvingen van Groenland, die echter de zeeboezems, bochten en hoeken omstandig en eigentlyk genoeg aanwyzen, gantsch geen engtens of straten, die het land van een zouden delen. Ook weten de daarom streeks wonende Groenlanders, die daarover naauwkeurig ondervraagt zyn, niets het geringste van een doorvaart te zeggen, gelyk dan ook de zogenaamde BERENZOND op verre na zo diep in het land niet gaat, als op de gemene kaarten aangetekend staat, veelmin door het zelve; daarenboven is dezelve ondiep en met lis bezet, waar onder zich veel visch onthoud.

Onder- §. XII. Voorts heeft men van de inwoonders verstaan, dat
tusschen verder op naar het noorden zich menschen onthouden, die
is het ze- veel wilder dan zy zyn, en geslagt menschen vleesch eten zou-
ker, dat den, welkers hutten met *Narwal* of eenhoorn-hoornen, in
'er men- plaats van stylen, opgezet en gehegt waren. Want die arme
schen in- menschen begeven zich bywylen, uit honger gedwongen, en
wonen. om hunnen kost te vinden, in hunne grote vrouwenboten, zo-
danig, dat zy steeds onder het land blyven, wel 100 noordsche,
dat is, over de 150 duitsche mylen van hunne woningen naar
het noorden, en dus veel hoger dan de Denen met hunne vaar-
tuigen komen kunnen. Zy verhalen ook, dat enigen van hun
noch hoger en verder, dan hunne grote vaartuigen komen
kon-

konnen, geweest zyn; zulks zy het tegenoverliggend land van America zo naby waren, dat, wanneer ten dien tyde aldaar menschen gestaan hadden, zy hun bequaamlyk zouden hebben konnen toeroepen; doch niet by dezelve komen, vermits een stroom van water tusschen de beide oevers doervlietede, die zo hoog viel en zo sterk ruiste, dat men denzelven enige mylen wegs horen konde.

§. XIII. Om nu nader tot de landsbeschryving te komen. Beschry-
ving van
het land
aan de
Straat
Davis.
In de Straat Davis zyn de kusten vol scherpen, en ook kleine en groter eilandjens, die alle uit rotzen bestaan, en zeer hobbelig zyn. In het vaste land gaan grote en diepe zeeboezems en bayen, die gedeeltelyk monden der rivieren, en gedeeltelyk goede reden en havens uitleveren. Het vaste land is ook alomme vol rotzen, waar van de hoogste steeds met sneeuw en ys bedekt, en de dalen daar mede ook alle vervult zyn.

§. XIV. De LUCHTSTREEK is, zo verre de deensche volkplantingen gekomen zyn, noch redelyk dragelyk, doch het De
lucht
streek. WEER zeer onbestendig. In den ZOMER schynt de zon helder en warm, weshalven het op het vaste land, alwaar geen nevel valt, aangenaam en bestendig licht is; doch rondom en op de eilanden hangt een gestadige vochtige en koude nevel, waar door men de zon weinig geniet; maar in de maand augusti is geen nevel, en alsdan ook op de eilanden helder en fraay weêr. Op die eilanden en in de zee bespeurt men ook in een kleine tusschenwyte grote veranderingen in het weêr. Het regent niet dikwils, noch veel. Zelden dondert het, en zeer bedompt; ja zelfs in het gebergt is het geluid geenzints zo sterk, als in andere oorden, 't geen vermoedelyk aan de dikke lucht, de jagt-sneeuw en het brokkelig ys toegeschreven moet worden. Hevigen storm heeft men hier zelden, en wanneer zulks voorvalt, duurt dezelve niet lang. Het kan op de zee stormen, zonder dat men op het land veel 'er van gewaar word. De zwaarste stormen hebben zy uit het zuiden. De gewone WINTER is alhier voor de Denen en Noorwegers redelyk dragelyk geweest, waar toe dient, dat zy een klaren doorstaanden vorst hebben.

ben. Den strengsten vorst bekomen zy met een noordoostelyken wind, die gedeeltelyk van het land, 't geen met sneeuw en ysbergen vervult is, en gedeeltelyk van de wyd zich uitstreckende ysvelden, die voor de oostkust liggen, overkomen en de afgebroken ysdeeltjens in groter, ja dikwils zulk een menigte, dat zy gelyk een dikken regen of nevel in den zomer aan te zien zyn, toevoeren, en daar door de strenge en snydende koude veroorzaken (d).

Het stille weér brengt te weeg, dat het hier vroeg toevriest; en het ys, dat achter de scherren in de kleine bayen of boezems ligt, duurt gemeenlyk tot in het laatst van may, vermits de golven der zee daar by niet komen en het breken kunnen, maar het aldaar liggen blyft; tot de zon het door haar kracht bros maakt, breekt en sirelt.

§. XV.

(d) Dit kooft den in warmer landen wonenden zo ongelooflyk voor, dat zelfs geleerden 'er aan willen twyffelen. Tot meerder opheldering van het zelve zal ik hier aanhalen, 't geen de heer prooft *Jens Christiaan Spidberg* te Christiaanstad in Noorwegen daar van gedenkt (*Vid. Suppl. II. Actor. Wratislau. Art. 4. p. 71.*) Niemand zal lochenen, zegt hy, dat de lucht tegen het noorden des winters met ontelbare sneeuw- en ysdeeltjens vervult is, welke dikwils zo groot en gevoelig zyn, dat zy by een sterken wind iemand als scherpe roeden in het gezicht slaan; ja men kan dezelve niet alleen voelen, maar ook zien, als het zeer koud is, en de zon helder schynt, wanneer men duidelyk de menigte der ys deeltjens, als zo vele duizende glinsterende sterretjens, beschouwen kan, 't geen ook de enige oorzaak is, waarom de noordewinden kouder en doordringener dan anderen zyn, vermits zy de met sneeuw bedekte hoogste bergen tegen het noorden eerst overflygen moeten; weshalven zy zich daar mede **BENZWANGEREN**, en zo aangevult, die *particule s. lamelle niveæ & glaciales* met zich brengen, welke zodanig een gevoelige koude by ons verwekken. *Zorgdrager Groenl. vissbery II. deel 11. hoofdst. bladz. 72.* schryft van Spitsbergen: de ryp valt 'er gelyk kleine puntige **SNEEUWDEELTJENS** in zee, waar door ze zomtyds als van stof bedekt word. Deze kleine spitze sneeuwdeeltjens vallen kruislings op elkander, en door de koude lucht voortgezet, vermeerderen ze zich zodanig in en door de lucht, dat ze in menigte neervallen, en de zee als met een vlies of dun ys bedekken. Deze door koude bevrozen neveldeeltjens kan men, by helderen zonneschyn en vriezende weér, glinsteren zien; want anders vallen ze, als de dauw onzichtbaar neer enz. Hier van heeft ook zeer dienstige aanmerkingen *J. Perry* in zyn *Etat present de la Grande Russie*, p. 68-72.

§. XV. Van juny tot in augusti is het lighaam der zon Zy hebbent zonne-licht, wegens haren lagen stand en de opstygende aarddampen, waar door zy schynt, enigzints roodachtiger, dan by ons, als zy des avonds ondergaat; doch schynt nochtans zeer hel, en by klaar weêr is het zo licht, als op den mid- dag.

§. XVI. Doch hoe aangenaam zulks in den zomer wezen Als in den Winter. mag, zoude het in het tegendeel den inwoonderen aldaar ondraaglyk zyn, wanneer zy in den winter ook zo lange in een dikke duisternis zouden zitten; weshalven de wysheid en menschenliefde des alomtegenwoordigen Gods, die geen plekje op den aardbodem, hoe klein en verre afgelegen het ook wezen mag, buiten zyne toeverzicht laat, daar voor meer dan op ene wyze gezorgt heeft. Ik heb van verscheiden gehoort, dat men niet alleen den 21. december, zynde den kortsten dag, de zon $\frac{3}{4}$ van een uur aan den Hemel gezien, maar ook door behulp van de wederomkaatzing harer stralen in de dikke dampen van den dampkring, die de morgen en avondschemeringen veroorzaakt, de dag enige uren lang geweest is. Men zoude, volgens de gemene leerstellingen van de Geographie en Astronomie, denken, dat het lighaam der zon, zelfs ontrent dezen tyd, op deze Pools hoogte boven den Horizont niet hervoort konde komen; doch een ervaren schipper heeft my omstandig bericht, en daar beneffens ernstig verzekert, dat hy op 66 graden 30 minuten een kleinen berg gezogt, en na deszelfs hoogte boven het oppervlak der zee naastig gepylt, ook de miswyzing van het Compas (welke in dat oort zo wel op het land, als op de zee, zeer merkelyk is) gade geslagen te hebben, op denzelfden de hoogte der zon volgens de kunst genomen had; als wanneer hy na aftrek zynner hoogte, en de wederomkaatzing bevond, dat de zon werkellyk boven het oppervlak der zee, en dus boven den Horizont verheven geweest was.

§. XVII. De NACHTEN genieten ook niet alleen het maan- Gelyk ook Maan- licht, en het wederschytsel van het door de aanhoudende ster- ke

D,
oftelyken
eeuw en
zich uit-
overko-
wils zulk
vel in den
le strenge

roeg toe-
ne bayen
van may,
et breken
het door

§. XV.

yk voor, dat
ldering van
s Christiaan
l. Suppl. II.
hy, dat de
ysdeeltjens
een sterken
kan dezelve
de zon hel-
tjens, als zo
n ook de e-
ngener dan
ergen tegen
r mede BE-
e & glacia-
by ons ver-
72. schryft
EUWDEEL-
ord. Deze
en door de
pr de lucht,
dun ys be-
byhelderen
allenze, als
ge aanmer-
-72.

en Noorderlicht. ke en heldere vorst verharde witte en genoegzaam flonkerende sneeuw en het ys, maar ook by de nieuwe maan, en zo lang dezelve niet schynt, bestendig het aangenaam, en de volle maan zelfs overtreffend **NOORDERLICHT**, of schynzel, waar van in de beschryving van Ysland omstandig gesproken is.

Wat zy in hunne huizen branden tot licht en vuur. §. XVIII. En nadien deze menschen zich gedurende den winter, vermits buiten voor hun weinig of niets te doen valt, merendeels in hunne duistere woningen blyven onthouden, doch geen talk tot licht, noch spanen tot fakkelen hebben, zyn, in plaats van dezelve, hunne Wal- en andere visschen van zo veel te meer spek voorzien; zulks zy daar van overvloedige voorraad van traan tot hunne lampen, noodwendig licht tot alle hunne bezigheden, en teffens genoegzaam vuur tot het verwarmen hunner woningen en het toebereiden hunner spyzen erlangen kunnen.

Byzonnen worden alhier dikwils gezien. §. XIX. Het in andere landen zo zelden gezien wordend luchtverschynzel der **BYZONNEN**, laat zich hier jaarlyks meer als eens zien; doch tot geen geringe bekommring van de op de zee zynde, vermits de ervarenheid, volgens eenstemmig verhaal der schippers, geleert heeft, dat daar op altoos hevige storm volgt.

Eb en Vloed heeft men alhier ook. §. XX. Men heeft hier ordentelyk **EB** en **VLOED**, die zich ook naar de verandering van de maan richt, hoewel men 'er zo vast, als wel elders, niet oprekenen kan. De vloed trekt van het oosten naar het westen. By storm kan dezelve tot 7 of 8 vademmen stygen.

Hoe de Grond gestelt is, en wat'er waft of niet. §. XXI. De **GROND** bestaat in de dalen en vlaktens uit enige **MOER** of **TURFAARDE**, waarop hier en daar, vermits dezelve door de vogelmest zeer vet is, lang gras en verscheide goede kruiden wassen. Men heeft beproeft, enige aardgewassen te planten. Kruid of Kool gelukte tamelyk wel, ook de Rapen; maar Wortelen zyn, zo dra zy boven den grond quamen, vergaan. Van de Thym is aangemerkt, dat zy zeer klein en kort bleef, en, als de nachtvorst 'er op viel, smaak en reuk verloor. Granen te zayen, is wegens de te
kor-

korte zomers en aanhoudende koude, onmogelyk. BOMEN ziet men niet, behalven op het vaste land aan verscheide bayen enige struiken van Berken, Elzen en Wilgen, waarom de volkplanting het grootst gebrek aan brandhout lyd. De schryver van de aangehaalde *Groenlandsche Perlustratie* zegt, dat 60 mylen zuidwaards van de volkplanting de Hoop aan een baay een bosje staat, waar van de bomen twe vademen hoog en een arm dik zyn. Voorts vind men hier en daar enige Geneverstruiken (*Genebertråre*), een soort zwarte Aalbeziën (*Kråkebår*), noch een ander soort kleiner Aalbeziën (*Tyttebår*), een byzonder goed soort van Braambeziën (*Multebår*), doch die door den nevel niet ryp word, en de Kraakbeziën (*Blokebår*) by de Noorwegers genaamt.

§. XXII. Wat het gebergt betreft, het zelve is tot noch toe niet onderzocht. Men vind vele AMIANTBERGEN, waar van de ader redelyk breed, en het vlas lang, gemoedig, en zeer wit is. Het is te verwonderen, dat die bergstof zich in de grootste menigte en van het beste soort in de noordlykste landen laat vinden (e). Doch wy kennen hare ei-

Van
Amiant-
bergen.

S 2

gen-

(e) Van de SYBERISCHE heeft men de volgende keurige berichten in de *Hamburgischen zeitungen* van het jaar 1729. No. 58 gevonden, waarin tefens gemeld word, hoe het vlas tot spinnen toebereid word. „ In het „ jaar 1720 is een boer in het district van den commissaris *Nikita Demibow*, behorende tot het syberische landschap *Werchotursky*, 't geen den naam van de stad *Merchotura* draagt, die ontrent 600 wersten van de stad *Tobolsky* noordwestwaarts gelegen is, naast aan de rivier *Tura*, welke zich van daar in de *Tobol* ontlast, op den zogenaamden *Schelkowa Gora* of *Zydenberg*, naast aan de rivier *Tagil*, welke in de *Tura* valt, waar aan de werktagilskische yzerfabriek gelegen is; by toeval, als hy uit vogelschieten ging, op een stuk van dergelyke steenen geraakt, en had het zelve, nadien het hem byzonder vreemt voorkam, terstond den gemelden *Nikita Demibow* getoont. Deze deed daar mede verscheide proefnemingen, en bevond, dat het een eigentlyk *Asbestus*, en wel van het beste soort was, waaruit men tamelyk fyn lywaat en fraay papier konde vervaardigen. De inwoonders des lands noemden den steen *Kament-Schell* of den zyde steen, veelligt vermits zy de vezeltjens van den steen voor een soort van zyde hielden, waar van ook de berg den naam verkregen heeft, welke zich tot aan den

„ oe-

genschap te dezer tyd niet genoeg, om de eigentlyke oorzaak, waarom? te kunnen vinden. Wat ons daar van bekend is,

„ oever der rivier uitstrekt, en 5 wersten lang, doch slegts 30 vademen
 „ breed is. Aan de andere zyde van den berg zoude een steile rots zyn,
 „ die honderd en meer vademen hoog is. De *Asbestus* word bloot in den
 „ berg gevonden, tusschen een donkergroenen steen in zekere aderen, die
 „ nu eens minder dan eens meer dan een duim in de dikte hebben, en
 „ van den wortel tot aan de spits in ene rey doorgaan. Tot het her-
 „ voort brengen van den steen worden holen in den berg gegraven, en
 „ met buskruid gevult, 't geen by de aanteking den berg van een doet
 „ springen. Als zulks geschied is, doet de *Asbestus* zich met geringe
 „ moeite, door middel van een hamer, van de overige stenen afzonde-
 „ ren. De gedachte groenachtige steen, tusschen welke de *Asbestus* ge-
 „ vonden word, is in zich zelve van een ongemene vast- en hardheid,
 „ en heeft ook byzondere aderen, die hem in verwe ongelijk zyn. De
 „ *Asbestus* nu, wanneer men hem vervolgens bearbeiden en 'er lywaat
 „ uit vervaardigen wil, is men aldaar gewoon, in kleine stukken te slaan,
 „ en wel in de dwarste en niet naar den draad zyner vezelen, die in de
 „ lengte gaan. Zodanige stukken worden als dan met den hamer zo lang
 „ geslagen, en met de handen gewreven, tot zy tot een wolle worden,
 „ 't geen vervolgens gehekelt, gesponnen, en tot lywaat bewerkt word.
 „ Doch vermits de hier beschrevene manier en wyze, om den *Asbestus*-steen
 „ in draden te spinnen, en lywaat 'er van te vervaardigen, enigzints van
 „ de anders bekende behandeling afgaat, achten wy het nodig, 't zelve me-
 „ de aan te tekenen. Men laat den steen een tyd lang in warm water we-
 „ ken, bearbeid hem vervolgens met de handen, en plukt hem uit een, tot
 „ 'er een zachte aarde uitvalt, die als kalk uitziet, en het omgeschudde wa-
 „ ter t'enemaal wit als melk maakt. Die aarde is het middel, 't geen de
 „ vezeltjens van den steen byeen houdt; weshalven men zulks' noch eens,
 „ gelyk te voren, doet, en al het water afgiet, tot het zyne natuurlyke
 „ verwe behoud, en ten blyk dient, dat geen meer vreemde kalk- of
 „ aardachtige deeltjens met de vezeltjens van den steen vermengt zyn.
 „ Vervolgens neemt men al de stoffe uit het wasvat, en zuivert dezelve
 „ wel, vermits vele dier vreemde deeltjens gewoon zyn, zich aan den
 „ bodem te hechten. De gereinigde vezeltjens breid men alsdan op een
 „ korf of zeef uit, op dat het water te spoediger aflope, en de stoffe
 „ te eerder droge. Vervolgens neemt men twe brede kammen met enge
 „ tanden, gelyk die, waar van zich de hoedemakers en lakenwevers be-
 „ dienen, om de wolle te kammen. Daarmede kamt men de vezeltjens
 „ zacht uit een, en behoud dezelve tusschen de beide over malkander ge-
 „ legde kammen, dat slegts de uitterste eindendaar van buiten uit steken.
 „ Die kammen, welke als dan op een tafel of een bank vast gemaakt
 „ worden, moeten derhalven op die wyze tot een spinrok dienen, en om
 „ die

is, is, dat het een smakeloze steenachtige stoffe zy, die zich in oly laat weken, en zo buigzaam maken, dat zy in draden gesponnen kan worden. De heer Egede verhaalt in zyne beschryving van oud Groenland bladz. 40. uit eigen bevinding, dat dit steenvlas, zo lang het zyne olyachtige vochtigheid heeft, als een licht brand, en in zyne hoeveelheid niet vermindert, gelyk hy zelf beproeft schynt te hebben (f).

S 3

§. XXIII.

„ die vezeltjens in een draad te spinnen, gebruikt men een kleine en dunne klos, die zich ligt laat drayen, en boven met een haak voorzien is.
 „ Aan den haak hecht men een fyn gesponnen draad van gemeen vlas,
 „ waar mede men de vezeltjens van den *Asbestus* door het omdrayen van de klos poogt te vereenen. Doch men houdt daarby een kom oly gereed, om daar mede de vingeren, in plaats van speeksel, by het gemeen spinnen, te besmeren. Daar door worden de vingeren in goeden staat gehouden, vermits de *Asbestus*-draden anderzints den huid grieven en quetsen; ook strekt zulks, om de draden in zich zelve gemoediger en weker te maken. Dus dan volgen de draden elkander, en laten zich met zo tamelyke spoed winden, dat men 'er voorts een soort van lywaat van weven kan. Doch dewyl de ingesponnen vlasdraden daar mede noch vermengt blyven, brand men dezelve in het vuur uit, op dat het lywaat rein en geheel zy.

Van een Amiantgroeve in de HOOGLANDEN VAN SCHOTLAND heeft men ene beschryving in de *Philosophical-Transactions* N. 333. Art. 6. *Seq.* waar in onder anderen merkwaardig is, 't geen van de onderscheide verve van den steen verhaalt word; namelyk dat de BLAAUWACHTIGE veel grover; doch de WITTE en RODE van een fyner aart is. Van een HONGAARSCH GROEVE, *vide Marsil. Danub. Tom. III. pag. 65.*

(f) Ik heb my verwondert, als ik zag, dat de boeren in het pyrenesche gebergte, veeleer dan de geleerden, welken zich deswegens veel moeite gegeven hebben, het geheim om dat steenvlas te spinnen, ofschoon op een grover wyze, weder uitgevonden hebben. Zy maken daar van geldbeursjens, kousenbanden enz. Ik kan daar van een beurs in myn cabinet tonen. Hoe de Tartaren het zelve spinbaar maken, is in de voorgaande note aangewezen, die een veel fyner draad, en mitsdien ook fyner linnen, als gene, daar uit weten te bereiden, waar van ik een kleine proeve, my van den heer DE BRUIN (door zyne schone reisbeschryving genoeg bekend) geschonken, bezitte. Onder de geleerden heeft het nieuwst en best daar van gehandelt, en de manier, om het te spinnen, ontdekt de heer *Mahudel* in zyne geleerde *Memoire du Lin incombustible* onder de *Memoires de Litterature tirés des registres de l'academie des inscriptions & belles lettres Tom. IV. p. 634 seq.* Het enig bekend overblyfzel van der ouden over-

Van 't
gemene
Geberg-
te.

§. XXIII. Noch meer GEBERGTE bestaat uit een zogenaamde **Veefsteen** / dat is, weeksteen, gelyk de heer Egede schryft, een onvolkome Marmer, van verscheide verwen, als groen en rood, ook geheel wit, met zwarte vlekken, welk laatstgenoemde soort dieper, dan het eerste, zoude leggen. Hier uit maken de Wilden, vermits het niet zeer hart is, hunne lampen, kookpotten en dergelyken. Ook word een zogenaamd gesteente menigvuldig in Noorwegen gevonden, en de brokken, welke ik 'er van bekomen heb, zyn graauw en glanzig, enigzints talkachtig, en komen het **Gangebirge** / 't geen de noorweegsche berglieden **Grauglimmer** noemen, en onzer berglieden **Greisgestein** is, zeer naby; behalven dat het zo vast niet is, en meer talkachtige schilfers heeft.

Waarin
waar-
schynlyk
metalen
verbor-
gen zyn.

§. XXIV. Uit dat gesteente, 't geen het laatstgenoemde edele **Gangebirge** zo naby kooft, en een ander, dat ik niet gezien, maar verstaan heb, dat het, wanneer men 'er op slaat, terstond als een klok klinkt, zoude ik gissen, dat hier goede erts, ten minste koper en zilver moet zyn. In welk vermoeden ik noch meer gestyft worde, als ik verneme, dat men een gebergte op enige plaatsen groen en blaauw uitgeflagen gevonden heeft. De Heer Egede gewaagt ook van een gevonden brok, die als loot-erts uitzag. Yzersteen of yzeraarde vind men ook doorgaans in het land; doch waar vind men dezelve op den aardbodem niet? weshalven het geen wonder is, dat, volgens het bericht van Egede, aan den zeeboezem **Jannulliarbik**, een ZOORT BRUINRODE VERWE, en ROODAARDE met WITTE VLEKKEN, elders een gele VERWE met RODE

ADE-

verbrandbaar lywaat is, 't geen, waar van *Don Montfaucon* in zyn voortreffelyk *Diarium Italicum* p. 450 gedenkt: *in vinea quadam (1702) detecta est urna grandior marmorea, in qua tela ex amiantbo confecta. Est lini genus, quod asbeston Græci vocitant, tela vero palmis Romanis 9 longitudine, 7 latitudine pari ratione atque hodierna tela nostra contextitur, filis cannabinæ tele more, densioribus, sed usu detrita..... estque ipsa tractabilior, tactuque lenior ipso serico panno &c.* Dat en hoe in verscheide oorden papier 'er van gemaakt word, doch het ene een weinig fyner, dan het ander, is een bekende zaak.

A DEREN, het Cinaber gelyk, doormengt, en noch op ene andere plaats een schone **BRUINRODE VERWE** gevonden word. Men zegt ook, dat een bergkundige door den koning derwaards gezonden zoude zyn, om aldaar enige ontdekkingen te doen, van welke veelligt met den tyd iets vernomen zoude kunnen worden. Doch men vinde, wat men wil, het gebrek aan hout zal alle ondernemingen ondoenlyk maken. De meergemelde **Egede** verhaalt ook van ene proeve van **STEENKOLEN**, die zy, welke tot het bezichtigen van de Disco-bocht afgezonden waren, daar te lande gevonden en terug gebragt zouden hebben. Wanneer zulks verder nagespoort wierd, zoude het ongetwyffelt met den tyd tot merkelyk voordeel der volkplanting, ten minste tot vervulling van het ontbrekend hout kunnen dienen.

§. XXV. Het **ZOET WATER** word als zeer goed en gezond Goed water. geroemt, 't geen gedeeltelyk uit de gesmolte sneeuw van de bergen afstroomt, en gedeeltelyk uit dezelve ontspringt, en dikwerf, als het zo magtig is, schromelyke en landverdervende overstromingen veroorzaakt. Ontrent de plaats, alwaar de Straat van Forbiffer gemeenlyk gestelt word, vind men een warme bron mineraalwater, 't geen, volgens het bericht der Groenlanders, in den winter zo heet zoude zyn, dat, als men grote stukken ys 'er inwerpt, dezelve aanstonds smelten, en het rondom den rand des winters en zomers groen is. Dat water zoude een wrangen smaak en een sterken reuk hebben.

§. XXVI. Op het vaste land bevinden zich **HAZEN**, die Wat Die- zeer klein, en in den zomer graauw, doch in den winter ren men heel wit zyn. Gelyk ook een klein soort wilde **HARTEN**, op het land vermits de bestendige koude die dieren belet, alhier tot hun vind. ne rechte grote te geraken. De laatste heten by de Noordlanders **Reensdyr** / doch zyn de Reën of Reëndieren der Laplanders geheel niet, maar veeleer onze Harten gelyk; inzonderheid wat hunne klauwen betreft. Het is het zelve soort, 't geen op Spitsbergen gezien word, ook graauw van verwe, ofschoon men nu en dan enigen vind, die geelachtig zyn. De Wilde. kro-

kronen zyn t'emaal met een dikken ruwen huid overtoegen, en hebben aan ieder zyde 3 of 4 takken, die platachtig zyn, en de Reëndieren nader, dan de Harten, komen. Zy zyn grover van lighaam, dan onze Harten, en vermits zy vreselyke koude moeten wederstaan, van enigzints ruige hairen. Hunne bronstyd is alhier ook in oktober, als zy het vetst zyn, en mitsdien op dien tyd door de Groenlanders het meest gejaagt worden. Zedert verminderen zy welhaast, en trekken ongetwyffelt naar zachter oorden, van waar zy des zomers weder terug komen. Onze Groenlandsvarers merken aan, dat de Harten op Spitsbergen in de maand augusti het vetst zyn, en een van hun heeft my verhaalt, dat hy eens in die maand een schoot, die 60 ponden talk tusschen vel en vleesch had; doch daarna nemen zy, by de lange nachten en hevige vorst, steeds meer en meer af, tot in juny, als het jonge kruid weder hervoort koomt, en zyn op het laatst zo doodmager en dun; als of al het vleesch weggesmolten was, doch 't geen in korten tyd op nieuw genoegzaam weder zo geweldig aanwast, dat het dier reeds in augusti tot de te voren gemelde vetheid toeneemt. Het kruid, 't geen het eigentlyk eet, heeft een rond blad, dat niet groter dan een halve drieling, doch zeer dik, en van een redelyk bitteren smaak is. Maar ik moet hierby niet verzuimen, de Goddelyke alwyze voorzienigheid aan te merken, die zich daarin openbaart, dat, tegen den aart van andere landen niet alleen deze Harten, en de overige viervoetige dieren, als Vossen en Beren, maar ook de Vogelen, en de Walvischsoorten, in dit koude waereldsdeel boven over het vleesch, of tusschen het zelve en het vel, zeer vet zyn, en die dieren een zeer mager bruin vleesch hebben, doorgaans met meer bloed vervult, dan de dieren en vogelen in de warme landen; waaruit niet moeyelyk te oordelen is, dat het veelvuldig bloed in die schepzelen, tot het wederstaan der hevige koude, een onbeschryffelyke hette te weeg brengt, en het vet, 't geen het vleesch van boven omvat, zowel de uitdamping der inwendige warmte, als het indringen der koude van buiten groatelyks beletten en verhinderen moet. Voorts hebben onze lie-

den

den ook by de Harten noch deze byzondere eigenschap van dit oort aangemerkt , dat offchoon het gedurende den tyd , dat zy aldaar zyn , gestadig , gelyk men weet , dag is , zy nochtans bestipt des nachts ten 11 uren aftrekken , of zich ter rust versteken , en ten 2 uren 's morgens weder te voorschyn komen en zich vertonen. En gelyk zy dan ten dien tyde zeer weinig rusten , maar steeds , als men hen ontdekt , etend gevonden worden , om in twee maanden zo veel in vetheid , gelyk gezegt is , toe te nemen , hebben zy veel voedsel nodig. De Vossen zyn blaauwgrauw , wit en zwart , ook zwartbruin , en grover en ruiger van lighaam , dan in warmer landen. Zy weten dezelve met zekere uitgezette vallen te vangen. Op het vaste land laten zich bywylen witte BEREN zien ; doch die welhaast door de Groenlanders verdelgt worden. Zy zyn de onze niet , maar wel de spitsbergsche met de langachtige wolfskoppen gelyk , waar van *Martens* in zyne *reisbeschryving van Spitsbergen IV. deel 4. hoofdst. n. 3.* ene beschryving en afbeelding geeft. De BEREN zyn alhier , uiterlyk aan te zien , den wolven gelyk. Ik heb den opgezetten balg van een spitsbergschen wolf gehad , wiens kop klein en spits , het lyf langachtig met dikke , wrede , lange afchgrauwe hairen , de staart kort , de poten zonder gewrichten , en de klauwen lang en styf waren.

§. XXVII. Van tamme dieren hebben zy gene, dan HONDEN Tamme. , doch die alleen tam zyn , wanneer men dezelve jong daar toe gewend , en zy by huis gehouden kunnen worden , anderzints zyn zy wild en zeer bytachtig. Op de na hun genaamde HONDEN-EILANDEN (waar van een ieder ontrent een myl groot , en met gras bewassen is) onthouden zich meer dan 4000 van die dieren , welke de Groenlanders gewoon zyn des winters met wier of zee gras , tang , mosselen en dergelyken , ook met robbenspek , doch zeer spaarzaam (vermits zy het zelve tot hun onderhoud noodwendig gebruiken) te voederen ; want die arme menschen eten die honden winddroog , en ook versch , vermits zy hun vleesch zowel des zomers als des winters onder de sneeuw en het ys bewaren. Zy jagen en schieten

dezelve gelyk ander wild. Dit soort van honden is spits van kop en neus, en heeft hoge spitse oren. Zy kunnen niet blaffen, maar alleen knorren en huilen, daar by zyn zy blode, en geenzints tot de jagt bequaam. **KATTEN** hebben de Groenlanders geheel niet, en vrezen voor dezelve, wanneer zy die by de Denen zien, gelyk zy mede een byzondere affchouw en vreze voor de **ZWYNEN** betuigen, wanneer zy dezelve by hunne gasten vinden. Ook hebben zy gene Katten nodig, vermits zy Ratten noch Muizen hebben, behalven een korten en dikken Aardrat, die zeer weinig gevonden word. **SLANGEN** en dergelyk giftig gewormte kan hier te lande niet duren, waar van de oorzaak in de beschryving van Ysland gezegt is.

Land-
vogelen.

§. XXVIII. Van **LANDVOGELN** hebben zy gene eetbare, dan de **RYPEN**, waar van in de zo even aangehaalde beschryving melding is gedaan. Dezelve zyn wit, met zwarte vlekken op de vleugelen en ruige poten, nestelen zeer hoog aan de klippen, en leven van het zelve rond gebladert kruid, waar mede de Harten en Reën zich op de te voren gezegde wyze generen. Een opmerkend commandeur van onze Groenlandsvarers had enige malen, als hy hunne nesten zag, bespeurt, dat zy in dezelve van de medegenomen spyze een gedeelte afzonderden en bewaarden, om gedurende den winter, als zy alhier verblyven, en niets voor hun te bekomen is, daar aan de nodige nooddrift te vinden. Voorts ziet men ook **EXTERS**, **MUSSCHEN**, en een witten vogel, die een weinig groter dan een Distelvink is, in de maand maart in grote menigte gevonden word, en zeer fraay zingt, gelyk ook **ARENDEN** en lichtgraauwe **VALKEN**.

Water-
vogels,
en hoe
deze
zich
voor de
roofvo-
gels en
andere
roofdie-

§. XXIX. Van **STRAND** en **WATERVOGELS** is daar tegen ene verbazende menigte. Hier worden alle de soorten gevonden, die *Martens* in zyne meermaals aangehaalde Spitsbergische reisbeschryving IV. deel 2 hoofdst. n. 3. beschryft, en noch vele anderen. Ik heb bereids het een en ander, die vogelen betreffende, in de beschryving van Ysland bygebragt. Doch nadien ik van enige schippers, die lange op Groenland gevaren hebben, noch verscheide byzonderheden en aanmerkin-

kingen, door hun aldaar gemaakt, zo wegens de zorgvuldigheid van enigen dier vogelen, om hunne nesten met de mogelykste zekerheid aan te leggen, hunné jongen te water te brengen enz. te weten ben gekomen, zal ik dezelve ten genoegen der natuurbeminnaren hier byvoegen. Het is namelyk hier alles vol roofvogels en roofdieren, Beren, Vossen en dergelyken. De laatstgenoemden zyn hier ook zo listig, als in de warmer gewesten; doch vermits zy in deze met sneeuw en ys bedekte landen, wat tot vulling hunner hongerige magen vereischt word, noch minder dan elders vinden, belagen zy de weerloze vogelen des te nyveriger; weshalven dezen ook aan hunne zyde te meer op hunne hoede zyn, en zo veel mogelyk allerly benoedmiddelen te werk stellen. De LUMBEN, die op eenmaal niet meer dan twe jongen voortbrengen, nestelen aan den top der hoogste rotzen, waar aan ergens van een steen slegts zo veel uitsteekt, dat zy 'er met mocite opzitten kunnen; zulks hun de Vossen aldaar niet beklimmen, noch de roofvogels niet dan zwevende en zeer moeyelyk bykomen, en zy zich, aan de rotzen vasthoudende, tegen dezen te beter met byten en kraauwen verweren kunnen. Zo dra de jongen tot enigen wasdom geraken, worden zy door de ouden te water gebragt, alwaar zy door het duikelen volkomen zekerheid en hun voedzel vinden, en wel zodanig, dat een der ouden onder vliegt, op dat, zo een jong onmagtig wierd, het zeer zacht op den rug van den ouden mogt vallen, en niet op de stenen of harde aarde nederstorten, en dus verpletteren, of gewis den steeds loerenden Vossen ten deel worden; terwyl de andere oude, by zo verre zich ergens een roofvogel vertoont, ter zyners afwering tot aan het water steeds boven het jong blyft zweven. Wanneer onvoorzichtig een jong uit het nest, of anders by toeval op den grond valt, dragen het de ouden zodanig ene liefde toe, dat zy het niet verlaten, maar best mogelyk verdedigen, en zich gemeenlyk door de Vossen laten verslinden, of van de menschen, wanneer dezen toeschieten, doot slaan. Zo dra die vogels maar eens met de jongen de zee bereikt hebben, keren zy nooit weder naar land, maar een ieder der ouden

den neemt een jong by zich, leert het door zyn voorbeeld duikelen en zyn voedzel zoeken, zwemt ook zodanig steeds meer en meer met het zelve van het land en op het water voort, tot hy daar mede in zachter en min duisterer gewesten, dan dit, en die hy vermoedelyk in America vind, geraakt, van waar zy gezamentlyk tegen den zomer weder naar Groenland terug komen. De ouden, die hunne jongen door een toeval verloren hebben, of door ouderdom tot telen onbequaam zyn, komen niet op het land, maar houden zich gestadig in hopen van 60 tot 100 sterk op de zee; doch begeven zich ook in augusti alle weg. Wanneer men een jong neemt, en het hun in de zee toewerpt, ylen zy 'er na toe, en willen, als om stryd, alle het jong hebben; zulks zy onderling geweldig byten en kampen, wie het behouden zal. Maar zo de rechte moeder 'er by komt, en zich het jong toeëigent, laten de anderen af en het welhaast varen. Andere vogelen zetten zich, een ieder na zyne gewoonte, enigzints lager aan de steile rotzen, en zoeken in de sleuven of kloven; door het nederstorten van enige stukken veroorzaakt, gelyk ook op alle plaatsen, alwaar slegts een hoekje van een steen uitsteekt, een plaatsje, om te broeyen. De kleine **ROTTJENS**, of **RATTJENS** (gelyk zy door de Hollanders en Hamburgers genaamt worden, vermits zy zo zwart van verwe en klein zyn, dat zy jonge Ratten gelyken, en ook als dezelve piepen) zoeken mede beneden aan de nedergestorte rotzen, onder de brokken, en zo naby het zeestrand als doenlyk is, enge en diepe gaten tot nesten, sluipen, zo dra hunne jongen enigzints vliegen kunnen, met dezelve tusschen en onder die nedergestorten rotsbrokken en stukken (op dat geen vyand hun bykomen mogt) naar het water, en zwemmen met dezelve steeds verder voort. De **DUIVEN**, die de wilde Duiven in lyfsgehalte en vlugt t'ene-maal gelyk zyn, nestelen ook, gelyk de anderen, in de kloven der steenrotzen; doch zoeken, zo veel mogelyk, de zulken uit, die met water omgeven zyn, of uitstekende hoeken in de zee hebben, op dat hunne jongen, wanneer zy sterk genoeg zyn, teffens met hun uit de nesten, zonder dat een dier

eld dui-
ls meer
voort ,
lan dit,
n waar
terug
al ver-
quaam
dig in
ch ook
et hun
ls om
weldig
e rech-
ten de
n zich,
e rot-
storten
en, al-
je, om
(gelyk
, ver-
e Rat-
eneden
o naby
esten,
, met
en en
ar het
. De
t'ene-
e klo-
le zul-
oeken
sterk
t een
dier

dier of roofvogel dezelve bereiken kan , onmiddelyk in zee kunnen geraken Op gelyke wyze nestelen ook de door ons zogenaamde P A P E G A Y E N , of schoon zy met dezen niets dan den snavel gemeen hebben. Noch verhalen onze lieden , dat de Mallestukken , Papegayen en Duiven , wanneer zy een stuk spek of vleesch van een doden visch willen afrukken , met de uitterste spitsen hunner enigzints uitgespreide vleugelen , en met hunne brede endepoten het water ter wederhouding drukken , en dus met de snavel een stuk losbreken en inzwelgen. Wie doch heeft hun die kunstgreep geleert? Dit is 't , wat ik van dat soort vogelen met zekerheid heb kunnen ervaren . waar mede ik my te meer heb moeten vergenoegen , vermits geen geleerd opmerker op dergelyke plaatsfen kooft , en ik ook geen van die dieren levend heb kunnen magtig worden , om er zelf aanmerkingen over te kunnen maken.

§. XXX. Alleen ben ik in het jaar 1733 zo gelukkig geweest , een levenden MALLEMUK , die met een uit de Straat Davis terug komend schip herwaards gebragt was , te bekomen. Wat ik aan denzelven waargenomen heb , zal ik , beneffens deszelfs afbeeldzel , hier byvoegen , in hope , dat zulks de liefhebbers der natuur , die zich alles ten nutte weten te maken , niet onaangenaam zal zyn. Ik deed hem enigen tyd , ter ontdekking van zyn aart , op de plaats lopen , en eindelyk , om hem naauwkeuriger te beschryven en te openen , worgen.

Beschry-
ving van
een Mal-
lemuk.

Hy scheen van een harde natuur te zyn , gelyk zulks ook in een ruuw en koud land alzints vereifcht word , vermits hem allerly weêr en de spyze zeer aangenaam was ; was noch jong , derhalven by my noch merkelyk groter geworden , en zoude waarschynlyk lange geleeft hebben , zo myne begeerte , om hem in volkomen welstand inwendig te zien , zyn leven niet verkort had.

Hy was zeer gulzig , zo wel ontrent allerly visch , als inzonderheid raauw vleesch. Alles , wat hem voorgeworpen werd , slokte hy gretig binnen , en wel de visschen geheel , en het vleesch in grote brokken , en ontlaste schielyk de *Excrementa* , die , gelyk

van de andere roofvogels, altoos dun waren, waarna hy weder nieuwe eetlust verkreeg, en alles verslond, wat hem voorquam. Onbeschroomt ging hy op klein gediert, als Ratten enz. los, en tegen wat groter, als Katten enz. verweerde hy zich dapper, sloeg met den groten snavel fris toe, en als hy een kat by den staart vatten konde, neep hy haar zodanig, dat zy vreeslyk schreeuwde; weshalven alle dergelyke dieren, als zy hem zagen, vluchteden. Alleen voor menschen was hy vreesachtig, doch niet schuw, en ontrent den genen, die hem voeder gaf, tam en mak genoeg. Als ik hem enige dagen by een schilder gegeven had, om hem uit te tekenen, en hy weder t'huis gebragt werd, liep hy zo gezwind naar myn koetzier, die hem veel goeds deed, als of hy zich verheugde, weder by bekenden te komen, gelyk hy dan ook gedurende den tyd, dat hy by den schilder geweest was, niet sterk eten wilde, en steeds treurig zat. Als hy bedreigt of bang gemaakt werd, inzonderheid door een witten doek, schreeuwde hy zeer luid en met een helle keel.

By naauwkeurige beschouwing vond ik zyne gantsche LENGTE van de spits van zyn snavel, tot aan het einde der staartvederen, een paryschen voet en 7 duimen; den snavel tot aan den kop $1\frac{3}{4}$ duim; den snavel met den kop $4\frac{1}{2}$ duimen; den hals 6 duimen, die hy steeds verkort droeg, doch uitrekken konde, en den staart $7\frac{1}{2}$ duimen: zyne hoogte, als hy recht op stond, was 8 duimen, de lengte der poten met den schenkel $8\frac{1}{2}$ duimen; doch als de vogel stond, had hy alleen de hoogte van $6\frac{1}{4}$ duimen, en de onder poot maar $2\frac{1}{2}$ duimen. De SNAVEL, die recht voor uit stond, was na mate van den vogel smal, en merendeels onbedekt, hoornachtig en zwartgroenachtig, het overige met een vedervel overkleed; zulks zyn gantsche insnyding 3 duimen lang was. De bovenste snavel was, zo verre hy blood stond, dikker dan de andere, en gelyk als met een bekleedzel voorzien, voor met een haak gekromt, in welke de gantsche rechte ondersnavel sloeg en zich floot. Die onderste had noch navoren toe een driehoekigen knobbel, gelyk ook anderen van zyn geslacht hebben, en *Willugby* TUBERCULUM

f. PROMINENTIA ANGULARIS noemt, en voorts meent, dat het dient *ad eam (mandibulam) roborandam, quo fortius & firminus pisces retineat.* Ornitholog. Lib. III. Sect. 3 Membr. 2. Tit. 4. cap. 1., gelyk de snavel ook in 't algemeen zeer krachtig scheen te wezen, en fyne sterke spieren had. In het bovengedeelte van den snavel ('t geen my tot noch toe in geen andere vogels voorgekomen is) waren vier NEUSGATEN, als in het onbeklede gedeelte twe langachtige en smalle, en in het met vederen bewaffend gedeelte noch twe rondachtige en groter, gelyk zulks in de hier bygevoegde afbeelding te zien is.

De KOP was plat, en enigzints langwerpig. De OGEN tamelyk groot en helder, de OOGAPPELEN pekzwart met een enigzints lichter kringetje omgeven, de OREN wyd en open. Deze vogelen zyn zeer dik van VEDEREN, die aan den kop en in den nek wit en graauw, aan den hals, borst en buik enigzints witter, op den rug, de vleugelen en de staart, wit, licht en donkergraauw, zwart en bruingeel onder een vermengt zyn, 't geen hun een aartig bonte gedaante geeft. Dezelve zitten ongemeen diep en vast in den huid, waar by noch koomt, dat de schaft aan denzelfden, en byzonder aan de grote, ongemeen ruig en enigzints gedraait is. Onder de grote vederen bevindt zich een dekzel van dichte PLUIMVEDEREN, gelyk de Zwanen, ja byna als de Eider-Enden hebben, 't geen den vogel tegen het water en de koude beschutten moet. De VLEUGELS waren wel enigzints smal, doch teffens zeer lang, sterk en met vele vederen voorzien. De gantsche wytte strekte zich, wanneer zy uitgespreit waren, van de ene spits tot de andere, ter lengte van 3 voeten, $8\frac{1}{2}$ duimen uit, waartegen de rug tusschen de hechting der vleugelknokken slegts 2 duimen had. De STAART was mede dik en dicht van vederen, zat plat en breedachtig, gelyk een klederveger, die de vogel aartig uitspyden, en 'er mede spelen konde. De POTEN en KLAAUWEN waren lichtgraauw, een weinig roodachtig, aan dezelve drie grote tonen, en achter een veel kleiner. De drie voorsten waren door een dubbel vel, 't geen zich met een mes van een deed klieven, aaneen gehecht, en hadden zwarte, smalle

voor

voor aan rondachtige en menschelyke nagels , doch aan de achterste een kleine vogelklaauw. Na dat de vederen uitgeplukt waren, werd noch een teder dun velletje over den gewonen huid gevonden, dergelyken men ook weleer (*Vide Memoir. des Mathem. & Physiq. d. 1693. p. 177 seq.*) aan den Pelicaan, of den Kropgans opgemerkt heeft, waarmede die zware vogel ongetwyffelt door den alwyzen en goeden Schepper boven anderen begiftigt is, om zo wel ter zyner verlichting , als tot het bequaam matigen zyner vlucht in het stygen en dalen , vermits hy daar tuffchen veel lucht vat, dezelve naar vereisch te kunnen vermeerderen of verminderen. Boven op het vleesch lag hier en daar het vet, gelyk in het koude Groenland het vet der vogelen doorgaans over hun vleesch zit, en daarby hun mager vleesch met meer bloed, dan dat der vogelen elders, vervult is; 't geen doet oordelen, dat zulks hun een grote warmte, die zy ook wel nodig hebben, te weeg brengen moet. De BORSTSPIEREN waren sterk en dik , en de grote vleugelen zeer evenmatig naar de verre vlucht die deze vogelen zo wel van de nesten over de zeer wyde ysvelden , tot het verkrygen van hun voedsel, als, by het naderen der lange nachten en scherpe koude, naar een warmer en lichter, ongetwyffelt verre afgelegen, gewest volvoeren moeten. De TONG was smal, glad, $1\frac{1}{4}$ duim lang, en aan den wortel met enige spitsachtige enigzints styve hairen bezet, dergelyken ook achter de opening van de longpyp (*rima laryngis*) stonden, en beide tot derzelver dekzel en beschutting, by gebrek van een strotlapje (*Epiglottis*), dienden. De ringen der *Trachea*, of longpyp, waren geheel en gefloten rond, vermits die vogel tot zyn geluid, 't geen slegts in ene toon bestaat, geen verandering of speling van dezelve, gelyk de zingende vogels, gebruikt. Aan het beneden einde was dezelve, gelyk gemeenlyk by de vogelen, in tweën gespleten, en met twe dikke kraakbenige ringetjes versterkt, waar van de armen zydwaarts in de Longgingen. Deze bestond niet zo zeer uit twe *Lobi* of uitterste delen, als wel (zo veel ik zien konde, vermits ik het borstbeen, om het geraamt op te zetten, niet gaarne quetzen wilde) uit twe

twe onderscheiden en onderling geen gemeenschap hebbende stukken, waar van ieder een byzondere long maakte, die, gelyk een goudbeurse, boven eng en onder wyd, gevormt, en rood geelverwig was. Het HERT, 't geen $\frac{3}{4}$ duim lang was, en slegts ene kamer had, lag geheel boven over de Lever, en niet tusschen de *Lobi*. De LEVER was na mate van den vogel zeer groot, en had ook een grote Galblaas. De MILT was 2 duimen lang en donkerbruin van verwe, gelyk de Lever. De MAAG was als een zak van dikke en vaste vlijsjens, inwendig vol zeer diepe rimpelen. Ik vond 'er geen spyze meer in, en ook geen blyk van maagzap. Niet verre van de *Pylorus*, of beneden opening der Maag, zat aan het gedarmt een *Viscus* van gedaante, gladheid en *consistentie* natuurlyk als een snoekslever, 't geen na alle vermoeden het *Pancreas* zal zyn. Het *Mesenterium* was met ongemeen veel bloedvaten doorweven. Het GEDARMT der Maag tot aan het uitterste einde maakte 3 voeten 4 duimen uit. De NIEREN lagen aan de beider zyden ter gewone plaats, en waren van dezelve gestalte als die der andere vogelen: boven ieder lag een tamelyk grote eyvormige bal, welke de bruine verwe der Nieren had; doch dien ik liever voor de *testiculen* wilde houden, als ik maar verzekert was, dat men in andere vogelen dergelyken, en wel van die verwe, aantreft, vermits ik anders in myn vogel geen *testiculen* vond, en dezelve nochtans (gelyk het gebrek van een eyerstok toonde) van het mannelyk geslacht was. Noch bespeurde ik aan de uitgenomen OGEN ene brede, het vierdedeel zyner ronding beslaande, spier, wier eigentlyk gebruik ik niet weet te raden. De *Sclerotica*, of het harde oogvlies, was ongemeen hard en vast. Het crystallyne vocht was spherisch, dergelyken de ontleedkundigen te Paris ook aan de Cormorant, of water-Rave, waargenomen hebben, vermoedelyk om te beter onder water te kunnen zien, vermits de Mallemuk, even gelyk gene, ook onder het water zyne spyzen zoeken moet, en de visschen gemeenlyk hun crystallyn vocht van dezelve gedaante hebben. Het vergrote ook de letters, wanneer men 'er doot zag, zeer veel.

Wanneer ik al het te voren aangehaalde te zamen neem, kan ik niet anders oordelen, dan dat deze Mallemuk een eigentlyke MEEUW was, aangezien de merktekenen, die de vogelbeschryvers van het Meeuwengeslacht gewoon zyn te geven, als de sterkte, langachtigsmalle, spitze en vooraan enigzints gekromde snavel; de langwerpige neusgaten, de lange en geweldige vleugelen, de tedere poten, en het op zich zelve ligte, doch met veel vederen dik en dicht bedekt lyf, beneffens de gulzigheid, het schreeuwen en de gezelligheid met de menschen enz. aan myn vogel insgelyks volkomen te vinden waren.

Ik bediene my voorts van de vryheid, welke men gewoon is aan iederen te vergunnen, die allereerst een Dier, Vogel enz. beschryft, en geef dezen vogel den volgenden naam: *Larus marinus maximus ex albo, nigro & fusco varius, Groenlandicus*: een bonte Groenlandsche Meeuw van het grootste soort (vermits hy groter dan een grote End was) met wit- zwart- en bruingele vederen, met een rechten voor aan den boven kinbak slegts een weinig gekromden snavel, en achter kruiswys over elkander geslagen vleugelen.

De naam MALLEMUKKE, of hollandsch MALLEMOKKE, 't geen zo veel als ZOT DIER of DOM BEEST beduid, en van MAL, MALLE, *stupidus*, *stultus* en het oude duitsche woord MOKKE *scropba* (gelyk men ook noch in Holland een onrein vrouwspersoon een VUILE MOKKE noemt) afstamt, is hem door de hollandsche Groenlandsvarers, om zyne domheid, gegeven, vermits hy, eens op een Walvisch gevallen zynde, zich aan denzelven zonder wyken uit overmatige gulzigheid vast houd, en doodslaan laat.

Van de- §. XXXI. Ondertusschen moet noch meer dan een soort van Mallemukken zyn, vermits de gene, die door *Martens* in zyne meer dan spitsbergsche reize IV. deel. 2. hoofdst. n. 11. beschreven een soort. word, in meer dan een stuk van den onzen verschilt. 't Geen ook te eerder zyn kan, als die benaming van de matrozen slegts in het wilde gegeven is, en van een eigenschap ontleent, die meer dan een soort gulzige en zeer hongerige vogels gemeen hebben. § XXXII.

§. XXXII. Voorts zyn hier ook menigerly GANZEN en EN- Noch
 DE, inzonderheid EYDER-ENDEN, Aederfugle / welke al- meer
 le te gelyk tegen den zomer, of met de naderende lange da- zoorten
 gen, zich naar Groenland, maar tegen den winter en de lan- van Wa-
 ge nachten weder na America of andere gewesten begeven, tervo-
 alwaar zy meer licht en zachter weêr genieten Uit het be- gels.
 richt van enigen, die te Spitsbergen overwintert hebben, blykt
 (by *Zorgdrager* III. deel 10 hoofdst. bladz. 223.) dat de aftogt
 met het begin van october geschied.

§. XXXIII. In de krekken en beken worden FORELLEN en Wat
 veel KREEFTEN, doch noch meer ZALMEN gevonden. In Visschen
 een rivier, die in de Baals-bocht valt, heeft men eens 18 ton- gevon-
 nen Zalmen gevangen; ook vangt men 'er vele KREFTEN, of den in
 Lachsauen / welke, naar myn vermoeden, de door de Noord- de Kre-
 landers zogenaamde Rothfischen zyn, die in Noorwegen Auen ken en
 heten. Beken.

§. XXXIV. De zee is ongemeen ryk in allerly visschen, In de
 doch Oesters heeft men 'er niet, maar wel zeer schone Mos- Zee.
 SELEN en grote KREEFTEN (*Paguri*) (*g*). Van de kleiner
 vischsoorten vangen de Wilden inzonderheid de Lodden / een
 klein Haringsoort, in het noorweegsch Lodder genaamt, doch
 dat noch meer den Grondeling gelykt. Deze worden door
 hun menigvuldig in fuiken gevangen, en tot hunne winterspy-
 ze op de rotzen gedroogt. Ook heeft men 'er vele KABELJAU-
 WEN, ROGGEN, SCHOLLEN en HEILBOT, in het noor-
 weegsch Queter geheten, en die alhier zo groot valt, dat men
 van één gantsche tonnen vullen kan.

§. XXXV. Van de Zeevisschen, die de natuurkundigen on- Van de
 V 2 der Zeevis-
 schen.

(*g*) Aan de wyjens, die om hare schaamdelen te bedekken, een breder
 staart dan de mannetjens hebben, ziet men, wanneer dezelve opgeheven
 worden, de beide teelleden, aan ieder zyde een, gelyk ook de scheden
 der lysmoeder inwendig zeer duidelyk. De mannetjens hebben ook twe
 manlyke. Parende, doen zy beide de staarten aan een zyde, leggen zich op
 elkander, en hangen *post insertionem* zo vast te zamen, dat men niet de
 een den ander opheffen en wegdragen kan.

der het geslacht der grote visschen rekenen, heeft men hier en in de overige zeën onder den Noordpool ene ongelooflyke menigte, en ik gelove, dat geen soort derzelve zy, die hier niet te vinden is; want hier heeft de milde voorzienigheid van den Schepper hun voedzel (waar van hier na meer gesproken zal worden) toebereid, en voor hunne zeer hitzige en vette lighamen is geen andere luchtstreek bequaam, wegens hun vet, 't geen, wanneer de zon hun meer op de rugen brandede, welhaast smelten zoude. Derhalven zal ik gelegenheid nemen, om van dezelve enigzints uitvoeriger te handelen, en hunne natuurkundige beschryving, zo veel mogelyk, in een beter licht te stellen, dan tot noch toe door anderen geschied is, doch voornamelyk aanleiding geven, op dat men van tyd tot tyd daarin tot te meerder kennisse gerake.

Hun
merke-
lyk on-
der-
scheid
van an-
dere vis-
schen.

§. XXXVI. Dat vischgeslacht onderscheid zich merkelyk van andere vischsoorten; want het heeft van dezelve niets, dan de uitterlyke gestalte, komende zyn inwendige, ja zyne gantsche geschapenheid, met de landdieren overeen. Het heeft warm bloed, schept adem door middel van een long, en kan derhalven niet lang onder water blyven: het teelt op eene dierlyke wyze, brengt levende jongen voort, en stilt dezelve met zyn melk en zog: Daar ook de andere visschen hunne flosvederen uit graten bestaan, die met dunne tusschenhuidjens aan malkander gehecht zyn, hebben de Walvisschen daar voor gewrichten, gelyk een menschenhand met vingeren verbeeld (*b*), met spiertjens of veel zenuwachtig vleesch bekleed, en met zulk een dikken huid en zwoort als het overige lyf bedekt, welke ook daarom ter onderscheiding door onze en de Hollandsche Zeelieden *VINNEN* (*i*) genaamt worden, waar tegen de anderen

(*b*) Men kan een aftekening der vingewrichten van een Bruinvisch zien by *Major in Miscell. curios. Medico-Phys. Lib. IV. p. 25.* en van een anderen visch van dat geslacht by *Sachs Monocerolog. p. 79 seq.* weshalven dezelve ook in de Kunst- en Naturalien-Cabinetten voor de gewrichten der handen van Meermeuschen plegen geweest en uitgegeven te worden.

(*i*) Van het oude duitsche woord *Sinne* / A. Sax. *Siuna* / Angl. *Sin* / Dan. *Sinder* / Suec. *Seen* / Lat. *PINNA*, een Flosveder.

ren floffen of floßfedern heten; doch hierin heeft de wyze Schepper voor hun zeer wel gezorgt, vermits gemene FLOSVEDEREN voor hun veel te zwak geweest zouden zyn, om hunne styve lighamen te wenden, of in het nederzinken den last van het nadingend zware lighaam te wederstaan, en de storting te verhoeden; gelyk dan dit gezamentlyk vischgeslacht daarenboven noch een brede, horizontaal op het water leggende, dikke Staart heeft, die ongetwyffelt ook inzonderheid geordent is, om de vinnen te hulp te komen, en te verhoeden, dat die visch, welke wegens zyne plompen en zwaren kop of voorste gedeelte, tegens het overige lyf te rekenen, een grote overwicht heeft, wanneer hy naar den grond wil, niet te haastig over en nederwaarts op de rotzen storte, maar langzaam zinken en zynen val matigen zoude kunnen.

§. XXXVII. Eindelyk heeft het Walvischgeslacht boven andere visschen noch dit byzonder, dat zyn dierlyk vleesch rondom tamelyk hoog met een zeer taay, zenuwachtig en porigachtig of sponcieus spek ('t geen de engelsche visschers *Blubber* noemen) bedekt en omgeven is. Tot wat einde dit alles van den alwyzen en almagtigen Schepper verordent zy, blykt ten deele, uit 't geen deswegens te voren van de Harten is aange-merkt. Op dat men ook hierby de verdere Goddelyke oogmerken tot deszelfs lof erkennen moge, zal ik den duitschen lezer alhier noch de fraye gedachten mededelen, die de scherpzinnige, geleerde en vrome *Ray* van het nut van dat byzonder spekdekzel in de *Philosoph. Transact.* (*k*) heeft doen lasschen. Hy oordeelt, eerstelyk, dat het koude water een zekere wyte van het bloed, 't geen werkelyk en voelbaar warm is, afhoud; dat het ten tweede de uitwaassening der warme dampen uit het bloed belet, en gevolglyk de natuurlyke hette van den visch behoud, en ten derde, dat het ook het plumpe lighaam van den visch, 't geen in zich zelf te zwaar mogte zyn, om zich te bewegen en te zwemmen, ter verlichting en tot een te-

Waarin inzonderheid de Walvis van andere visschen onderscheiden is.

(k) *Vid. Lowthorp Epitom. Vol. II. p. 839.*

genwicht verstrekt. Waar by ik ene byzonderheid voegen zal, die ik van onze Groenlandsvarers verstaan, en noch by niemand, myns wetens, aangemerkt gelezen heb, offchoon ik het volle naricht daar van tegenwoordig noch niet geven kan. De Walvisch heeft een groot wyd gedarmt, 't geen onze lieden den HOOFDDARM noemen en dus beschryven, dat hy van de keel nederwaarts gaat, offchoon zy teffens zyne lengte en legging (vermits zy den visch zeer zelden openen, noch zich aan zyn ingewand gelegen laten leggen) niet weten te bepalen. Hy is zo wyd, dat een volwassen man 'er in kruipen kan, en te gelyk tamelyk dik. Als men een stuk 'er van uitgetrokken had, had men daarin geen spyze noch drek, gelyk in de rechte darmen, maar slegts een weinig slym of quyl gevonden, dergelyken men ook alleen in de maag vind. Wanneer de visch een wyl dood geweest is, verheft hy zich uit het water, en om dit te verhoeden, steken zy een Lens, of yzere Lans, by de vinnen in den visch, en pogen een gat in den gemelden hoofddarm te maken, met het gevolg, dat wanneer zy dezelve treffen en openen, 'er niet weinig lucht uitgaat, en te weeg brengt, dat de visch weder dieper in het water zinkt, 't geen my doet denken, dat die Darm een groot luchtbehoud is, welke de levende visch, na 'er veel of weinig in is, ligter of zwarer en gevolglyk tot opheffen en zwemmen bequaam maakt, en mitsdien van een gelyken dienst, als de luchtblaas in andere visschen. My is te binnen geschoten, dat ik in de Dorfschen een aan den rug vastzittende luchtblaas gevonden heb, die van boven van de keel nederwaarts tot voorby den aars liep, en hun tot een gelyk behulp verstrekte. Wat ik voorts van dezen visch noch merkwaardig ervaren mogt, zal ik niet verzuimen, by het verhaal der byzondere soorten aan te merken.

Derzel- §. XXXVIII. 'Er zyn, gelyk gezegt is, veelerly soorten Wal-
 ver ver- visschen. De verdeling der eerste soort konde zyn in die
 scheid- BLAASGATEN, en die NEUSGATEN hebben. Onder de zo-
 verdeling danige, die door Blaasgaten of Pypen ademen, hebben eni-
 in veer- gen twe, als de eigentlyke Walvisch, de Vinvisch enz. en an-
 derly deren

deren flegts één gat , als de Cachelot. Die Neusgaten hebben komen zelden voor. Onze schippers hebben dezelve nooit in Groenland noch in de Straat Davis gezien, en ik zoude het sehier voor verdicht gehouden hebben, zo niet, behalven *Faber* (1), de door zynen *Prodromus historiae Naturalis Scotiae* welbekende en geloofwaardige *D. Rob. Sibbald* in zyn zeer zelden voorkomende *Balæologia nova* van twe onderscheiden soorten, die op de schotsche kusten gestrand waren, melding gedaan had (m). Voorts verdeelt men dezelve natuurlykft en kenbaarft in de zulken, die een VLAKKEN, en in de zodanigen, die een UITGEWASSEN RUG hebben. Een vlakken rug heeft de eigentyke Walvisch en de Noordkaper. Een uitgewassen rug hebben en wel (1) met ene VIN de Vinvisch, de Jupiter, of (2) met een of meer BUGHELS, de Zwaartvisch onzer Groenlandsvarers, de americaansche Pfloctvisch enz. Voorts hebben de Walvisschen BAARDEN, gelyk de Groenlandsche, Noordkaper, Vinvisch enz. of TANDEN. De laatsten hebben, 't zy flegts (1) enen Tand, als de zogenaamde Eenhoorn, of (2) vele en onder dezelve, 't zy maar ALLEEN of meest in de ONDERKAAK, als de Cachelot en de Witvisch, of in BEIDE DE KAKEN, als de Potskop, de Dolphyn, de Bruinvisch enz.

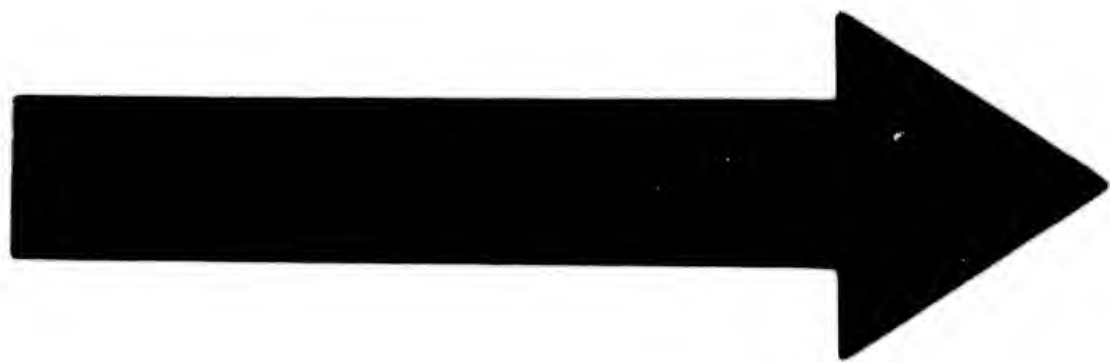
§. XXXIX. Onder de genen, die Baarden en een vlakken of gladden rug hebben, is de voornaamste, en waarom alle uitredingen geschieden: DERECHE GROENLANDSCHE WALVISCH, *Balæna vulgaris edentula, dorso non pinnato*. Ray *Balæna major laminas corneas in superiore maxilla habens, fistula donata, bipennis, Sibbald*. In. Slettbaër/ Dan. Slichtebaër/ Vlakrug, gelyk ook Sandhual. Het is een plompe en dikke visch, wiens kop het derde gedeelte uitmaakt, gelyk men deszelfs afbeelding by *Martens* in zyne spitsbergsche reisbeschryving, die

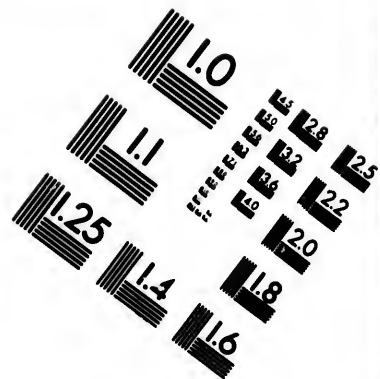
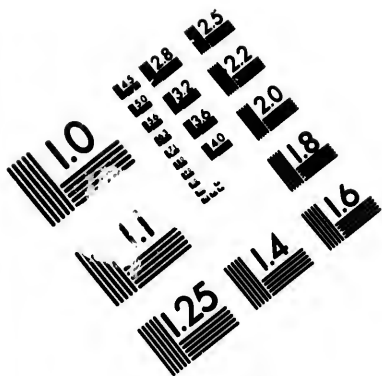
soorten
waar van
15 aan-
gehaalt
worden.

Als 1. de
by uit-
stek zo-
genaam-
de
Groen-
landsche
Wal-
visch.

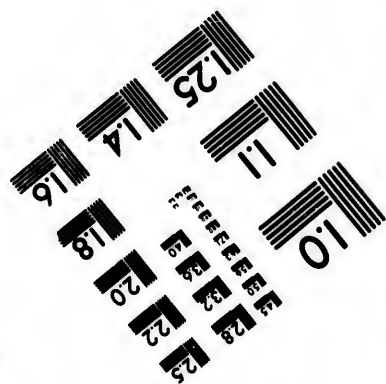
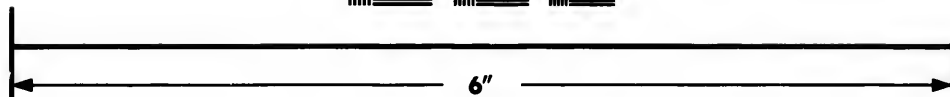
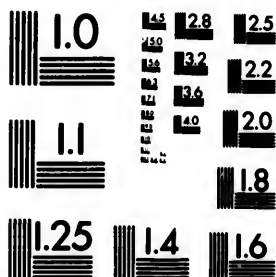
(1) Die niet te min *ex dvoꝛſis* van enen met twee viinnen schryven wil. *Vid. Willughb. Hist. Piscium, Lib. II. cap. 4.*

(m) Als 1. *Balæna tripennis, nares habens cum rostro acuto & plicis in ventre*, en 2. *Balæna tripennis, maxillam inferiorem rotundam & superiore multo latiore habens.*

**IMAGE EVALUATION
TEST TARGET (MT-3)**

**Photographic
Sciences
Corporation**

23 WEST MAIN STREET
WEBSTER, N.Y. 14580
(716) 872-4503

18
20
22
25

10
18

de beste is, vind. Hy word 60 of 70 voeten lang. De vinnen aan de zyden zyn 5 tot 8 voeten lang, en de staart, die horizontaal ligt, doch aan de beide zyden iets in de hoogte gekromt is, zulks hy een verbeeld, 3 of 4 vademen breed, waar mede hy, zich op de zyde geworpen hebbende, geweldig slaan kan. De huid is glad en zwart, doch in enigen met wit en geel, inzonderheid op de vinnen en den staart, sierlyk gemarmelt: de buik wit. Met den staart roeyt de visch zich voort, en wel zo gezwind, dat het, als men de vreselyke grote en zwaarte van den visch overweegt, ten hoogsten te verwonderen is. De vinnen gebruikt hy alleen, om zich te wenden; doch het wyfje bedient 'er zich ook noch van, als zy vlucht, om hare jongen met dezelve voort te slepen, door de vinnen achter de uitstekende vleugelen, of einde van den staart der jongen te slaan. Onmiddelyk onder den huid, die slegts zo dik als papier of dun pergament, en het zwoort, 't geen een vinger dik is, ligt het spek onmiddelyk boven over het vleesch 9 tot 12 duimen dik, zynde schoon geel van verwe, zo de visch gezond is; doch het vleesch in zich zelve mager en hoog rood. Aan de bovenkaak zitten aan de beide zyden de baarden, die tamelyk scheef benedenwaarts in de onderlip, als in een schede sluiten, en de tong van beide zyden genoegzaam omvatten, gelyk zy dan ook op hunne scherpe kanten met hairen of vezelen voorzien zyn, op dat zy aan de ene zyde de lippen en tong voor het kerven en quetsen bewaren, en teffens aan de andere zyde het ongediert, 't geen de visch inslurpt en tusschen de bladen der baarden tot zyn voedzel vermaalt, als in een net opvang en houde, tot de visch het inzwelgt. De baarden zitten als orgelpypen in de kaken, de allerkleinste en kleiner voor en achter, de grootste in het midden, welke laatste 6, 8 en meer voeten lang zyn. De tong zit meest vast, en eigentlyk is het alleen een groot stuk spek, waar mede men enige tonnen vullen kan. Het oog is niet groter, dan een osseog, en het gedroogd crystallyne vocht als een grote erwete. Zy zitten in het achterhoofd, alwaar het zelve het breedst is, van waar zo wel de kop voor, als het lyf achterwaarts, steeds smaller word,

op

op dat zy enigzints voor en achter zich kunnen zien , en den visch zo veel te nutter zyn ; doch eigentlyk zitten dezelve zodanig, dat zy voornamelyk daar mede over zich heen , en wat boven hun is, zien kunnen, als waar toe zy dezelve het meest gebruiken ; want vermits zy zich ter hunner zekerheid gaarne onder het ys ophouden, doch zonder lucht te scheppen 'er niet zeer lange onder duren kunnen, loeren zy boven zich, waar het licht doorvalt, en het ys mitsdien het dunst is , en dringen tegen het zelve (en wanneer het ontrent een elle dik is) met hun kop zodanig, dat het aldaar bersten en hun de nodige friffche lucht ter inademing doorlaten moet, vermits zy anderzints tot dat einde alle van onder het ys zouden moeten hervoort komen, en zich steeds aan het uitterste gevaar bloot stellen. Ter beschutting van de ogen heeft de dierlyke Walvisch, tegen den aart van alle andere visschen, oogleden en winkbrawen, gelyk de landdieren. Hier by, en vermits hy zo zeer, beide van de zwaartvisschen en de menschen, vervolgt en gedood word, en zyn geslacht niet sterk vermeedert, heeft de wyze voorzorge van den goeden Schepper hem ook met een ongemeen scherp en wyd gehoor, ter zyner redding, voorzien. Wel is waar, dat men aan den kop uitterlyk geen het geringst spoor van oren of oorlappen ontdekt, die hem ook in het zwemmen hinderlyk zouden zyn, en allerly moeyelyke toevallen onderhevig maken; doch zodra de opperhuid van den kop weggenomen word, vind men recht achter de ogen en een weinig lager een zwarte vlek, en op die plaats een tedere pyp, waar door ongetwyffelt het geluid tot aan het trommelvlies dringt ; want door dezelve boren of stoten de matrozen met een bootshaak ongeveer twe ellen diep op de *Cochlea, cavitas cochleata buccinata, antrum buccinosum*, gelyk de ontleedkundigen spreken, 't geen een byzonder ter gehoor dienend been , en door hun **WALVISCHHOOR** genaamt is (n), welke zy, wanneer de visch

X

reeds

(n) Dezen heten gemeenlyk in de Apotheken *Lapides Tiburonis* of *Lapides Manati*, en worden daar voor, byzonder in de landsteden, gantsch ver-

reeds een wyl dood geweest is, en een weinig rot (want in een versch gedoden zit het te vast) met die haken, om aan de apothekers of drogisten te verkopen, uitscheuren, doch daar door enigzints quetzen. Iets meer of eigentlyker is my tot dezen tyd van de ledematen en inwendige gesteltheit van den kop van dezen visch niets bekend geworden, vermits noch niemand, die de ontleedkunde verstond, of zich daar aan te oefenen lust had, 'er toe geraakt is. Dit is ook de oorzaak, dat men weinig van de inwendige delen van zyn lighaam en het ingewand te zeggen weet; behalven het gene ik hier voren §. XXXVII. van den zogenaamden hoofddarm bygebragt heb. Wanneer zy een doden visch, die door de rotting reeds open gebersten is, vinden, zien zy wel iets van zyn gedarmt, 't geen, na het verhaal van onze lieden; uit negen onderscheiden huiden, die men den een naden anderen aftrekken kan, en waar tusschen ieder reis enige vetheid gevonden word, bestaan zoude; doch waarop zy geen acht geven. Zyne *Excrementa* nemen enigen bywylen 'er uit, vermits dezelve als een enigzints vochte zinnober poeder uitzien, ook een rode en op lywaat enigen tyd durende verwe geven, en niet zeer onaangenaam rieken zouden. De uitwendige teelleden zyn by de mannetjens een roede van 6 voeten lang, welke lengte, wegens hunnen dikken buik, wel nodig is. Dezelve bevat onder 7 of 8 duimen in haar Diameter, doch boven naauwlyk een duim, zo spits loopt dezelve toe. Zy trekt zich geheel in het vast

verkeerd verkocht. *Conf. Worm. Mus. p. 58.* Daar men aan de ene kant behoorde te overdenken, dat die beide dieren zeer merkelyk van elkander onderscheiden zyn, nadien de *Tiburo* een rechte visch, namelyk de Zee-wolf, of grote Hay, maar de *Manati* (*Lamantin*) een viervoetig water en landdier, of groot zoort Robben is, waar van *Labat* ene beschryving geeft in zyne *Voïag. aux Isles Franç. de l'Amoriq. P. II. pag. 59 seq.* en deze benen geen de minste overeenkomst met andere zogenaamde vischstenen hebben: anderdeels maar alleen de Groenlandsvarers, van wien men dezelve koopt, behoeft te vragen, van waar zy dezelve bekomen hebben. Doch also is ook in het stuk der medicynen noch veel onzekerheid, verwerring en duisterheid.

vast lighaam, en ligt daarin als in een schede bewaart, gelyk dan
 ook de opening van dezelve met muskelen, als een sluitspier,
 vast gesloten is, op dat zy niet aan den grond der zee in het
 zwemmen gequetst worde. Het teellit der wyfjens is dat der
 viervoetige dieren gelyk, doch ook zeer vast gesloten. Be-
 neffens het zelve zit aan ieder zyde een borst of pram, die
 gewoonlyk plat zyn, doch door de moeder, wanneer zy haar
 jong te zuigen geven wil, van 6 tot 8 duimen in de lengte,
 en van 10 tot 12 duimen in de rondte, tot gemak van het
 jong, uitgedrongen kunnen worden (o). De vermenging ge-
 schied, volgens eenstemmig bericht onzer Groenlandsvarers,
 zodanig dat zy beide op hunne brede en plat liggende staar-
 ten als staan, met opgerichte lighamen tegen malkander sto-
 ten, en zich boven door middel hunner vinnen aan een sluiten.
 Echter bericht *P. Dudley* in de aangehaalde *Transactions* de vol-
 gende andere (doch vermoedelyk alleen aan zekere soorten ge-
 wone) wyze: het wyfje, zegt hy, werpt zich op den rug, en
 buigt haar staart terug; het mannetje rust op denzelfden, en
 word van haar met hare vinnen als omarmt en vastgehouden.
 Zy vermengen zich, volgens zyne aanmerking, slegts alle twee ja-
 ren. Een bezwangerde zoude 9 of 10 maanden dragen, en is
 dan het vetst, voornamelyk ontrent den rytyd. De vrucht zou-
 de, slegts 17 duimen lang zynde, reeds volkomen gebeeld en
 wit, doch wanneer zy voldragen is, doorgaans 20 voeten lang
 en zwart zyn. Gewoonlyk brengen zy maar een jong, zelden
 twee, voort. Wanneer de moeder haar jong stillen wil, werpt
 zy zich op zyde in het oppervlak des waters, en laat het zuig-
 en. De melk is als koemelk. Zy draagt zeer grote zorg voor
 haar jong, 't geen zy, vervolgt wordende, door middel harer
 vinnen op de bovengezegde wyze tegen zich gedrukt voort-
 sleept, en ook, offchoon gewond zynde, niet verlaat; ja, als
 zy zich naar den grond begeeft, onaangezien het gevaar, en
 alhoewel zy een half uur onder het water kan blyven, nochtans

X 2

om

(o) *Vide Philosoph. Transact. N. 387. Art. 2.*

om het jong, 't geen zo lang zonder versfchen adem niet duren kan, veel gezwinder weder naar boven komt. Gelyk zulks door den boven bygebragten *Dudley* aangetekend is (p). De Walviffchen blyven een ieder by hun soort, en vermengen zich met geen ander. Voorts houden zy zich steeds in grote hopen byeen, en verrichten zodanig alle hunne grote reizen. Het gewormt, waar van de Walvifch alleen leeft, behalven wat hy van zeer kleine viffchen in het zog mede in slurpt (q) fchynt geenzints genoegzaam ter verzadiging van een zo groot dier, en nochtans word het 'er zo vet van, dat het in vetheid zyn gelyken niet heeft. Ik heb alle bedenkeleyke moeite aangewend, om enigen dier wormen in *liqueur* te bekomen, op dat ik dezelve naauwkeuriger zoude kunnen beschouwen en beschryven, doch wegens de ongelooflyke nalatigheid der zulken, die op de vangft uitgaan, tot heden daar toe geenzints kunnen geraken.

II. De Noordkaper. §, XL. De NOORDKAPER, die door onze en de hollandsche

(p) Zy zuigen een jaar lang, en worden als dan door de engelfchen *Short-heads*, dat is KORTKOPPEN genaamt. Zyn zeer vet, zulks zy 50 vaten traan geven; doch de moeder zeer mager. Twejarigen heten *Stunts*, dat is DOMLINGEN, vermits zy na de fpening dom zyn, en dan geven zy flegts van 24 tot 28 vaten. Vervolgens heten zy *Schulffifch* / SCHEDELVISCH, wanneer hunne ouderdom niet meer bekend is, maar alleen uit de lengte hunner Baarden gegift moet worden. *Transact. cit.*

(q) *Vid. Martens Spitsb. reize 12 hoofdst. n. 2. Zorgdrager Groenlandfche viffchery* II. deel 6. hoofdst. bladz. 87 en volgende, waar by ik voegen zal, 't geen *Christiaan Bullew* in zyn gehouden journaal van het voorgevallene op de reize naar de Noord-zee, Groenland en wyders in den jare 1667, te Bremen in het volgende jaar in quarto gedrukt (*cit. ab Ha-Jao difquis. de Leviath. Jobi*) fchryft: De spyze van den Walvifch zyn kleine wormen, die alhier dik in het water dryven, zwart, zo groot als een graauwe erwete of kleine boon, rond geformeert, gelyk een hoorn-tje, met kleine fubtile kunftige vleugelen, dun gelyk een velletje zyn; zulks men dezelve niet vatten kan, en waar mede zy zwemmen. Hun naam is WALVISCHAA'S, en zy fmaken als raauwe Moflelen. Hun reuk is, gelyk wanneer men met de handen lang in ongekookte fuiker gearbeid heeft. Die reuk blyft lang aan de vingeren zitten. Dat aas ontfangt de Walvifch met zyn grote bek in menigte, maalt het met zyne Eerden aan flukken; 't geen aan hem bevonden is.

sche Groenlandsvarers naar het noordlykst voorgebergt in Noorwegen, de NOORDKAAP geheten, dus benaamt word, vermits hy zich in een grote menigte aldaar onthoud, of zy hem aldaar het eerst en het meest aantreffen, is den eigentlyken Walvisch in alles gelyk, behalven dat hy zo wel van kop als lyf smaller en kleiner (nadien hy maar 10, 20 tot 30 quartelen spek, en zeer kleine Baarden uitlevert, gelyk *Martens* betuigt) ook mitsdien veel vlugger en gezwinder, doch ook zo veel te gevaarlyker als gene is. Zyn huid is ook zo fluweelzwart niet, als de eigentlyke, maar enigzints witter, en zyne kaken minder langachtig, doch ronder. Ik wilde hem noemen: *Balæna minor edentula dorso non pinnato*. Op deze soort en de naastvolgende worden de *balæni* gevonden, waar van nader gesproken zal worden; doch niet op de grote Walvisschen. 't Geen my van dien visch merkwaardig voorgekomen is, heb ik in de beschryving van Ysland, vermits hy zich in de yslandsche bayen steeds bevind, bladz. 78 en volgende aangehaald.

§. XLI. Nu volgen die BAARDEN en te gelyk een UIT-III. De GEWASSEN RUG hebben. Onder dezen komt eerst voor de ^{Vin-}VINVISCH, na zyn achter op den rug naar den staart verheven staande VIN alzo genaamt. Engelsch mede *Finfish*, Fransch *Gibbar*. *Balæna major edentula corpore strictiore dorso pinnæ mucronata notabili*. Hy is zo lang, ook wel langer dan de rechte Walvisch, doch veel smaller en langachtiger (*r*), ook veel vlugger, en, wanneer hy ook noch zo lange vervolgt word, niet zo haast moede te maken als de grote Walvisch, ook veel kwaadaartiger, en wegens zyn heftig slaan met den staart en de vinnen veel gevaarlyker, als dezelve. Zyn huid is zo fluweelzwart niet, als die van den Walvisch, maar als de zeelt; zyn buik wit; zyn vin op den rug $2\frac{1}{2}$ tot 4 voeten hoog, recht op staande en spits; doch de zyvinnen ieder 6 of 7

X 3

voe-

(*r*) Zie deszelfs verdere beschryving beneffens de afbeelding by *Martens spitsbergs. reisbeschryving* IV. deel. cap. 11.

voeten lang, en mitsdien langer dan die van den Walvisch (s). Hy heeft veel minder spek, dan de rechte met den vlakken rug. Zyn Baarden vallen ook korter, daarby knobbelig en slegt. Zyn keel of strotis veel groter, dan de anderen, want hy leeft van Haring, Makrelen en andere visschen.

IV. De Jupiter-
vifch. §. XLII. Van dezelve soort is de JUPITER of JUPITER-
VISCII, welke benaming ongetwyffelt hervoort komt van de
by andere gebruikelyke benaming *Gubartes* of *Gibbartas* (t), die
ook uit een andere, by de Biscayers ten minsten voor deze ge-
bruikelyke, benaming *Gibbar* verdorven (u) is. Ondertuffchen
kan ik noch niet recht eigentlyk en met volkomen zekerheid
zeggen, wat Walvisch de zeelieden onder den naam van *Jubar-
tes* verstaan. Nochtans zal ik, wat ik van den Jupiter heb kon-
nen ervaren, aanhalen, of uit deszelfs vergelyking met het
geen anderen van de *Jubartes* geschreven of verhaalt hebben,
een duidelyk begrip gemaakt zoude kunnen worden. Die Ju-
piter

(s) *Philof. Transact. N. 387. Art. 2. p. 258.*

(t) *Rumpf* verhaalt in 't voorby gaan, dat een Walvisch in Groenland
zonder tanden door de matrozen *Gibbartas* genaamt word, doch geeft 'er
geen de geringste beschryving van *Amboinsche Rariteit kamer p. 280.* In
de *Philosophical Transact. N. I. p. 12.* word van een zekeren by de *Ber-
mudas* gevangen jongen Walvisch (*Cubs*) gesproken, die achter zeer scherp,
gelyk de nok van een huis, doch de kop zeer plomp, en vol grote bui-
len aan de beide zyden, de rug zwart en den buik wit was. Waar by
zyne wonderbare gezwindheid en sterkte, beneffens het grouwelyk ge-
schreeuw, 't geen hy, tot hunne verwondering maakte, gedacht word,
met byvoeging, dat men één van over de 100 voeten lang gevangen had,
en dat dezelve het soort zeer naby quam, 't geen *Jubartes* heet, zonder
tanden, en langer dan de groenlandsche Walvifchen, doch niet zo dik, en
dat hy maar weinig en slegt spek als gebonde vleeschnat had.

(u) Zo veel is zeker, dat de *Jubartes* een soort Vinvifchen is, even zo
laug als en noch wel langer dan de groenlandsche vifch, doch smaller.
Rondelet de Piscibus Lib. XVI. cap. 12. den Vinvifch onder den naam van
BALÆNA VERA beschryvende, zegt: *Eam Santones belluarum piscato-
res vocant GIBBAR a gibbero dorso. i. e. in tumorem elato, in quo est pin-
na. Hec balanis vulgo didis minor non est, sed minus spissa, minusque obesa,
longiore & acutiore rostro. Sc. vorat apbyarum turmas.* Uit deze *Gibbar*
is ongetwyffelt *Jubartes* door buitenlandsche Walvischvifchereu gesmeect,

piter is, zo als ik uit den eigen mond van den commandeur of schipper, die in den jare 1723 één gevangen had, en enige andere berichten verstaan heb, niet zo dik van kop als de rechte Walvisch, maar van een veel smaller of spitsfer en langer kop en bek, en ook achter scherper en spitsfer van lyf; heeft twe blaasgaten, en fluit by het uitblazen, gelyk een mensch, met den bek, doch veel sterker; 't geen de eigentlyke Walvisch niet doet. Zyne lengte gelykt, ja overtreft by wylen, die van den eigentlyken Walvisch, offchoon die, welke deze schipper gevangen had, maar 50 tot 60 voeten lang was. Zyn huid legt hem genoegzaam los op het lyf met vele vouwen en kreuken. Hy is zwartblauw van verwe. Op den rug heeft hy een stompe niet veel gekromde en 2 voeten verheven vin, weshalven hy tot het geslacht der Vinvisschen behoort; doch heeft daar achter noch een bughel, die veel lager en enigzints langachtig is. Als de in den jare 1723 gevangene gewond was, had hy ongemeen hevig en gelyk een geslagt wordend varken geschreeuwt. Dezelve had geen tanden, maar Baarden gehad, die slegts kort van $1\frac{1}{2}$ ook 2 voeten, en onder zeer breed, zulks zy een driehoek schenen, wit en broos waren; gelyk hy ook maar 14 quartelen en daarby dun waterachtig spek gaf, 't geen by het uitbranden verrookte en niet tot Traan werd. Hy mag heten: *Balana major corpore stric- tiore edentula, dorso pinnato*. Voorts was dezelve zeer kwaadaartig, en daar de gemene Walvisschen voor hunne vervolgers vluchten, was hy de sloep nageylt, en had ook drie mannen uit dezelve, en zo deerlyk geslagen, dat zy hun leven verloren (w). Die visch was doenmaals een paar, waar van de een den anderen niet verlaten wilde, maar, na dat de een gedood was, de ander zich 'er overgelegd en verschrikkelyk gewoed had. Ten besluite is aan te merken, dat aan dezen visch, inzonder-

(w) My dunkt, dat deze beschryving, met die, bladz. 166 in de noot (r) uit de *Philosophical. Transact.* getrokken, zo naauw overeen komt, dat beiden, zo niet enerly visch, ten minsten enerly soort ten voorwerp hebben.

derheid onder den gorgel, op den nek en rug, ja zelfs op de vinnen, een menigte grote en kleine ZEE-EKELS (*Balani*) (x) of POKKEN diep in den huid en het spek zaten, en waarin zich wormen onthielden, die een geelachtigen huid of dekzel over zich hadden. Het geschied meer, dat dergelyk Mossel- of schelppokken zich, volgens het bericht onzer Groenlandsvarers, op de gantsch oude visschen zetten (y), gelyk men dan ook de *Conchæ Anatiferæ*, BERNACLEN SHELS genaamt, gemeenlyk aan lang in het water gelegen hout, en doorgaans de insecten in menigte niet anders als aan oude dorrende bomen vind.

§. XLIII.

(x) *BALANUS, GLANS MARINA. EKELEN, PUISTEN, Rumpf.* vulgo POKKEN, *PEDICULUS CETI, Boccon. Recherch. p. 287 & 293. BALANUS, BALÆNÆ CUIDAM OCEANI SEPTENTRIONALIS ADHÆRENS, Listeri Hist. Conch. Lib. III. Sect. 3.* In myne inrichting der Hoornen en Schelpen beschryf ik dezelve dat zy zyn: *Testæ non tortiles certo loco affixæ, subrotundæ, vertice valvato, quibus animalculum multis cirrbis instructum inhabitat. Rob. Sibbaldi in Philosoph. Transact. N. 308. Ars. I.* beschryft zeer omstandig alzulk een *Balanus* met de daarin wonende dieren, die met meer andere op een aan de schotsche kusten gevangen Walvisch gevonden waren en geeft 'er een afbeelding van. 'Er word ook een soort van *Balanus* of pokken, op de Mosselen gevonden, waar in een diertje woont, dat die op de Walvisschen van enerly geslacht, namelyk een soort van een *Polypus* of veelpoot, volgens de figuur, die *Leeuwenb. Ep. 83. p. 716 seq.* afgebeeld en beschreven heeft. Het is een vermaak te zien, hoe die diertjens na het wegtrekken van de deurtjens hunner huisjens, hunne vele met ringetjens voorzien en met ontelbare vezeltjens *Villi*, (die ongetwyffelt hunne *Bronchie* zyn, en tot afzondering der lucht van het water dienen) bezette halsjens, als zy ademen, wisselwyze nu lang uitslaan, dan weder oprullen (als de kapelletjens en uiltjens hunne tongen) en binnen hunne huisjens trekken. Deze gelykschynende diertjens en *Polypi* huisvesten ook in de zogenaamde *conchæ anatiferæ. Sibb. Scot. illustr. prodrom. Part. II. Lib. 3. cap. 12. Berre Icon. Plant. p. 133. Philosoph. Transact. N. 137. pag. 925.* die zich ook op de Walvisschen zetten. *Phil. Transact. N. I. pag. 13.*

(y) *Ces coquillages marquent, selon les Indiens, la vieillesse de ces animaux (Baleines) parce que leurs peaux s'étant endurcies par le nombre des années deviennent, disent-ils, presque insensibles, de maniere, que de petits poissons enfermés dans leurs coquilles trouvant de quoy se nourrir aux queues des Baleines, ils s'y attachent aisement. P. Feuillée journal des Observat. Physiq. Vol. I. pag. 397.*

§. XLIII. De PAAL of STAAKVISCH, *the Bunch-or Hump-back-Whale* op de kusten van Nieuw-Engeland, kan heten: *Balæna major edentula pro pinna paxillum in dorso gerens*. De zelfve heeft een Bunch of Bult, in de gestalte van een paal of staak, die achterwaarts staat, ter plaats de Vinvisch zyn vin draagt. Deze is een voet hoog, en zo dik als een mans hoofd. De zyvinnen zyn tot 18 voeten lang, zeer wit van verwe, en staan ter halver lyf. Het spek kooft dat der Walviffchen zeer naby, en de Baarden zyn ook niet veel waardig, offchoon een weinig beter als die der laatstgenoemden (z).

§. XLIV. De KNOBBELVISCH, *the Srag-Whale* op de kusten van Nieuw-Engeland genaamt (a), is in plaats van de vin op de hoogte van zyn rug met een half dozyn knobelen of bulten bezet. Ik zoude hem noemen: *Balæna major edentula dorso versus caudam nodoso*. In gestalte en veelheid van het spek kooft hy den rechten Walvisch het naaft by. Zyn Baarden zyn wit, die niet willen splyten.

§. XLV. En hier mede kome ik tot de WALVISCHSOORTEN, die TANDEN hebben, waaronder EEN TAND heeft de Narhwal / *Moridus*, in 't gemeen *Monoceros*, de EENHOORN, of de EENHOORNVISCH (b) by de Groenlanders *Tomact* genaamt. Dat dit een Walvischsoort zy, is genoeg af te nemen, vermits hy vinnen en een staart gelyk een Walvisch heeft, met blaasgaten in den nek, ter ademhaling, en met spek over

Y

het

(z) *Philos. Transact. N. 387. Art. 2. p. 258.*

(a) *Philos. Transact. d. 1.*

(b) Dat de vooruittekende Tand geen Hoorn, maar veeleer een eigentlike Tand zy, is door anderen bereids met vele gronden bewezen. Ook heeft men slegts om daar van overtuigt te worden, derzelve gelykheid met de Tand en der Cachelotten en der Walrussen in het water in acht te nemen, en op het land met de Tand en der Elephanten, en inzonderheid van het dier *Babi Ronfa* beide uit het boven kakenbeen recht uitgewassen (*Vid. beschryving by Grew. Mus. P. 1. p. 27 seq.*) of boven achter over krom als Hoornen gebogen Tand en, waar mede het zich des nachts aan een hogen tak van een boom hangt. *Valentyn beschryving der dieren van Amboina* bladz. 268, ongetwyffelt om te zekerer voor Tygers en dergelyke dieren te slapen.

het gantsche vleesch, gelyk deze visch, voorzien is, en ook levende jongen zoogt enz. Zyne eigentyke gestalte is tot noch toe niet geheel bellecht, vermits onze lieden hem zelden gezien, en noch zeldener met opmerkende ogen beschouwt hebben. De vrucht, die uit een tweehoornig wyfje voor enige jaren gesneden en herwaarts gebragt werd, was noch te jong, en door onvoorzichtige droging zo zeer ingekrompen, dat men 'er zich geen rechte verbeelding van maken konde. De schippers, die de Straat Davis vlytig bevaren, hebben my willen verzekeren, dat de Eenhoorn smal van lyf, en in gestalte den Steur veel meer gelyk, doch niet zo spits van kop is. De huid is glad en zwartachtig, by enigen appeltauw, gelyk *Martens* (c) bericht; de buik wit. Hy had slegts twe vinnen en een gladden rug; spek had hy ook niet veel, waar van een Traan kooft, die dunner is, en ook zo onaangenaam niet riekt, als die van den Walvisch. Een van 20 ellen, wiens langer Tand van 7 voeten was, had alleen 1½ ton spek gegeven. Uit den snuit aan de linker zyde gaat de lange gedraayde tand, die in de zee met allerly onzuiverheid, als met een schede, overtogen zoude zyn, en bywylen t'emaal groen schynen. Aan de rechter zyde is dezelve iets korter, stomper en dicht toe (d). Zo de ylandsche bisschop, die aan *Wormius* (d) narichten gaf, recht gemeten heeft, had een visch van 30 ellen en iets daar over een Tand, die 7 ellen uitsteekt. Voor dezen hebben de goede lieden, welke den Tand voor een Hoorn aanzagen, uit het voorbeeld der Hinden en Reën gewaand, dat de wyfjensvischen geen Hoornen of Tandden hadden (en welke waan onze groenlandsche commandeurs merendeels noch byblyft) en daar uit voorts gegift, dat de Bruinvisch de *Phocæna* of *Delphinus Septentrionalis* ('t geen doch een eige

(c) *Vid. Spitsberg. Reize, IV. deel 6. hoofdst. n. 6.*

(d) Ene anatomische beschryving van het bovendee van den kop geeft *D. Sachs* in zyne *Monocerologia, Raceh. 1676. 8.*

(e) In zyn *Museum* p. 282. Ik heb in myne verzameling twe Tandden, die geheel en ongeschonden zyn.

eige foort op zich zelve is , die mannetjens en wyfjens onder zich heeft) het wyfje van den Eenhoorn was (*f*). Doch zo weinig de wyfjens der Walruffchen, of Elephanten de uitstekende lange Tandent ontbreken , zo weinig ontbreekt het ook de Eenhoornin 'er aan. Ja, die in den jare 1684 door een hamburgs commandeur gevangen werd , had twe Tandent (*g*). Maar dewyl ik van dit twetandig wyfje gewag maak , kan ik niet nalaten, hierby te voegen , dat offchbon verſcheiden vermoeden, als of de *Narhwal* gewoonlyk twe Tandent, en de eentandige zyn tweden alleen door een toeval verloren had, ik deswegens nooit overtuigt zal worden ; want de grote zeldzaamheid ſtaat in den weg (*b*) dat men altoos alleen viſſchen

Y 2

met

(*f*) *Saeb's d. l. p. 79.*

(*g*) In dat jaar 1684 had de commandeur Dirk Peterſen op het ſchip, genaamt de gulde Leeuw, het geluk, dat wyfje te vangen, en het opper hoofdbeen met de daarin ſtekende beide Tandent naar Hamburg te brengen, alwaar die zeldzaamheid noch by een onbeamt perſoon te vinden is. De beide Tandent ſteken neffens elkander, en wel recht voor den kop ter wyte van 2 duimen, doch verwyden zich zodanig, dat zy aan de ſpitſen 13 duimen vaneen ſtaan. De linker Tand heeft de lengte van 7 voeten en 5 duimen, en aan den kop de rondte van 9 duimen. De rechter is 7 voeten lang, en aan den kop 8 duimen dik. Beiden ſteken 1. voet en een duim in den kop, en is deſzelfs been 2 voeten lang, en een en een half voet breed.

(*b*) Men weet noch van het hoofd van een Eenhoorn met twe Tandent, dat in Amsterdam gezien is. Zie *Zorgdrager Groenlândſche Viſſchery bladz.* 9. en van 't geen den heer *Ticho Laſſen Tichonius*, Profeſſor te Coppenhagen, in den jare 1706 gelegenheid gaf. *Exercit. Historico-Critica* onder den titel: *Monoceros piſcis haud monoceros* te ſchryven. Hoewel het laaſte noch twyffelachtig blyft, en de toekomstende verdere uitvoering van den ſchryver het allereerſt klaar en bewyſlyk zoude hebben moeten maken, of het gevonden kleine been een eigentlyke Tand zy, of waarſchynlyk dat hy nooit had konnen uitwaſſen. Want 'er is ſlegts een *prodromus* en een *Exercitatio* in het licht gekomen , en daar mede door de gevolgte dood van den ſchryver dat werk blyven ſteken. Ondertuſſchen, nadien ook die beide ſtukjens zeer zelden te bekomen zyn, heb ik ter opmerking en te gelyk tot opheldering van 't geen van dezen viſch geſchreven is, uit dien *prodromus* de ingevoegde kopere plaat hier mede den beminnaren den natuurkunde wel willen voor ogen leggen, vermits de beſchryving, welke de heer *Laurenzen* in *Museo regio*, (waar in dit been van den kop geleverd word) *Sec. III. n. 1.* daar van geeft, en de afbeelding geheel ongenoegzaam is.

met een Tand aantreft; behalven dat aan den kop, dien men bywylen bekooft, geen het geringfte spoor van een afgebroken Tand gevonden word, maar veeleer de andere zyde van den snuit dicht beiloten en bewaffen. Zy zyn gezwimde zwemmers, vermits zy zich met huane staarten voortroeyen, en met de vinnen, die echter daarenboven wegens hunne kleinheid onbequaam schynen, naar vereisch wenden. Zy zouden bezwaarlyk geharpoeneert kunnen worden, zo zy niet schaarswyze zwommen, en, als men hun nadert, dicht by elkander, en wel zodanig zamendringen, dat de achterften den voorften de Tand en op den rug leggen, en daar door zich zelve verhinderen, dat zy niet gezwimd naar den grond duikelen en weg geraken kunnen, waar door een of twe van de achterften gefchoten en gevangen worden.

Eindelyk is my het geluk dus gunstig geweest, dat in den jare 1736 een Eenhoornvisch of Narhwal in de maand february in een smakschip naar Hamburg gebragt werd, die met een hogen vloed op de Elbe geraakt, doch by een schielyke eb geftrand, en, na hevig getobt en zich vermoeit te hebben, eindelyk afgemaakt was.

De visch was van gestalte meer dik dan langachtig, met een stompen kop, een reiskoffer niet ongelyk; had aan de linker zyde een uitstekenden Hoorn, twe kleine vinnen of flossen, en een brede horizontaal op het water liggenden staart.

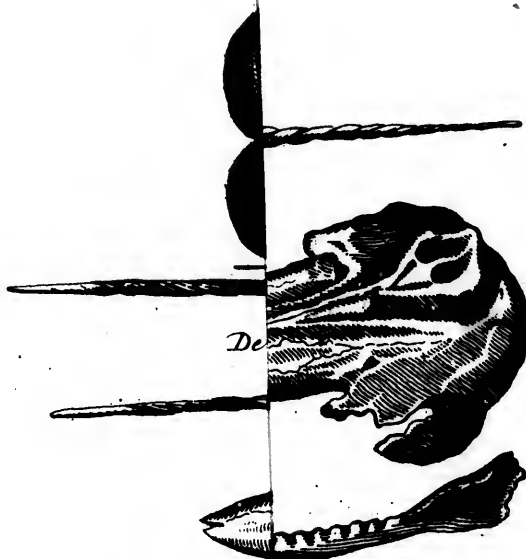
De huid was sneeuwit, met ontelbare zwarte vlekken, en als men door hare gantsche dikte, die niet geringe was, sneed, door en door gemarmelt, de onderbuik geheel wit en alomme glanzig, ook in het bevoelen zo zacht als fluweel.

De gantsche lengte van den rand van den snuit of kop tot aan het einde van den staart $10\frac{1}{2}$ parysche voeten en 11 voeten 8 duimen hamburger maat.

De Hoorn, of veelliever de Tand, stont 5 voeten 4 duimen parysche maat uit den kop.

Een ieder vin had slegts 9 duimen in de lengte en geen twe vlakke handen in de brete; doch de brete van den plat liggenden staart bedroeg 3 voeten $2\frac{1}{2}$ duimen.

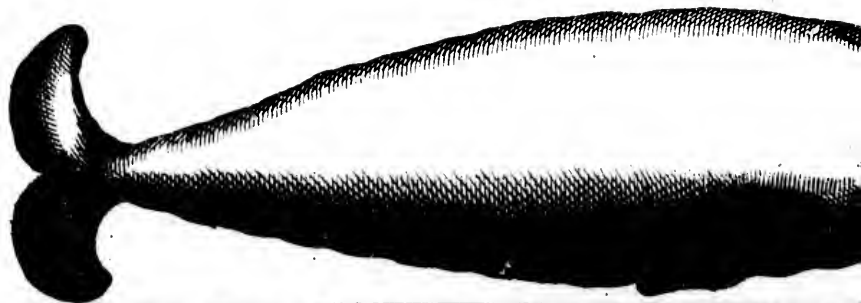

171. root (h).
der hoofdstukken van
ORN, in den Jare 1706
d gevangen.

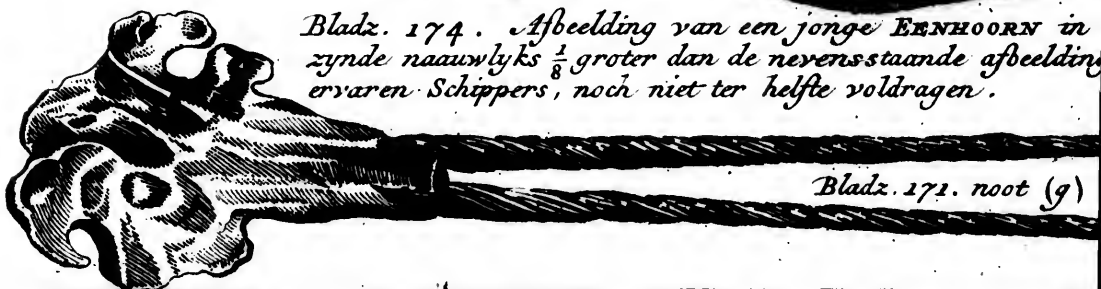
N°. 1. De Kop met 2 Hoorn
als kleine Tand, by de
gelyk. N°. 4. De STAART
de grote t enemaal
t TEEL-LIDT.

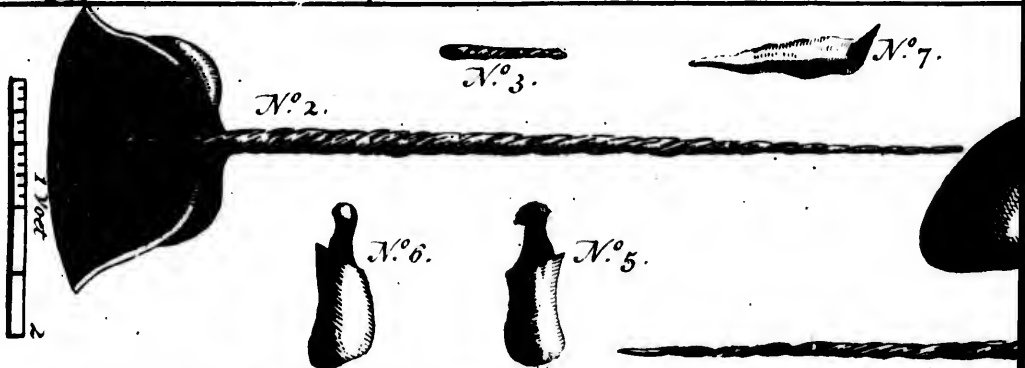
De Kop van boven. Bladz. 171. noot (g).

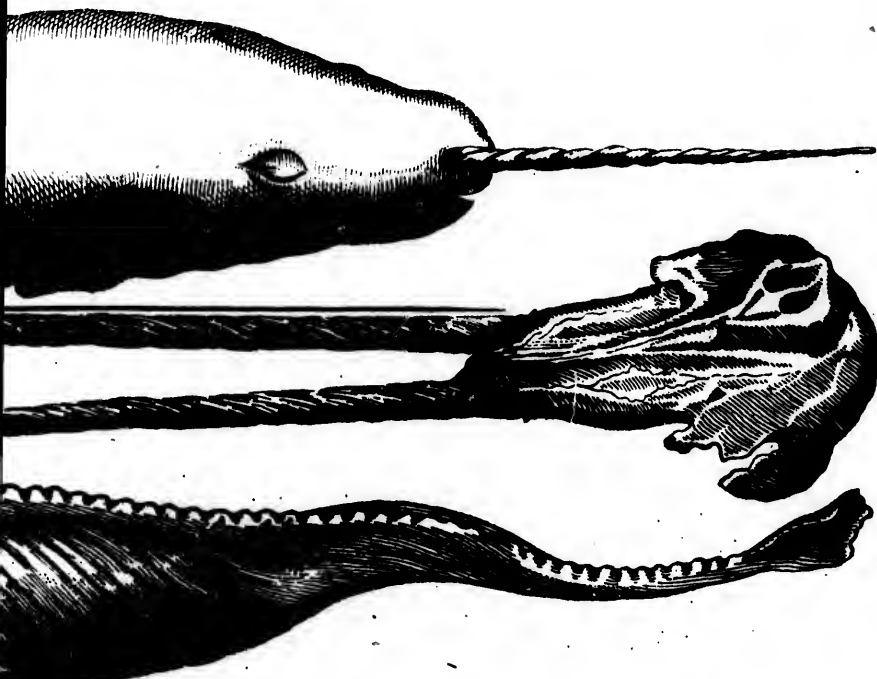
Bladz. 174. Afbeelding van een jonge ERNHOORN in zynde naauwlyks $\frac{1}{8}$ groter dan de nevensstaande afbeelding ervaren Schippers, noch niet ter helfte voldragen.

Bladz. 172. noot (g)

N° 1. De Kop met 2 Hoornen of Tandden. N° 2 Het boven gedeelte van de Harsfenp als kleine Tandden, by de opening van den Kop allereerst ontdekt. N° 3. De alleen verho- gelyk. N° 4. De STAART van den VISCH. N° 5. De rechter VIX van boven. N° 6. De lin-

de ERNHOORN in den jare 1684 in de moeder gevonden;
staande afbeelding, en, volgens het bericht der hierin
oldragen.

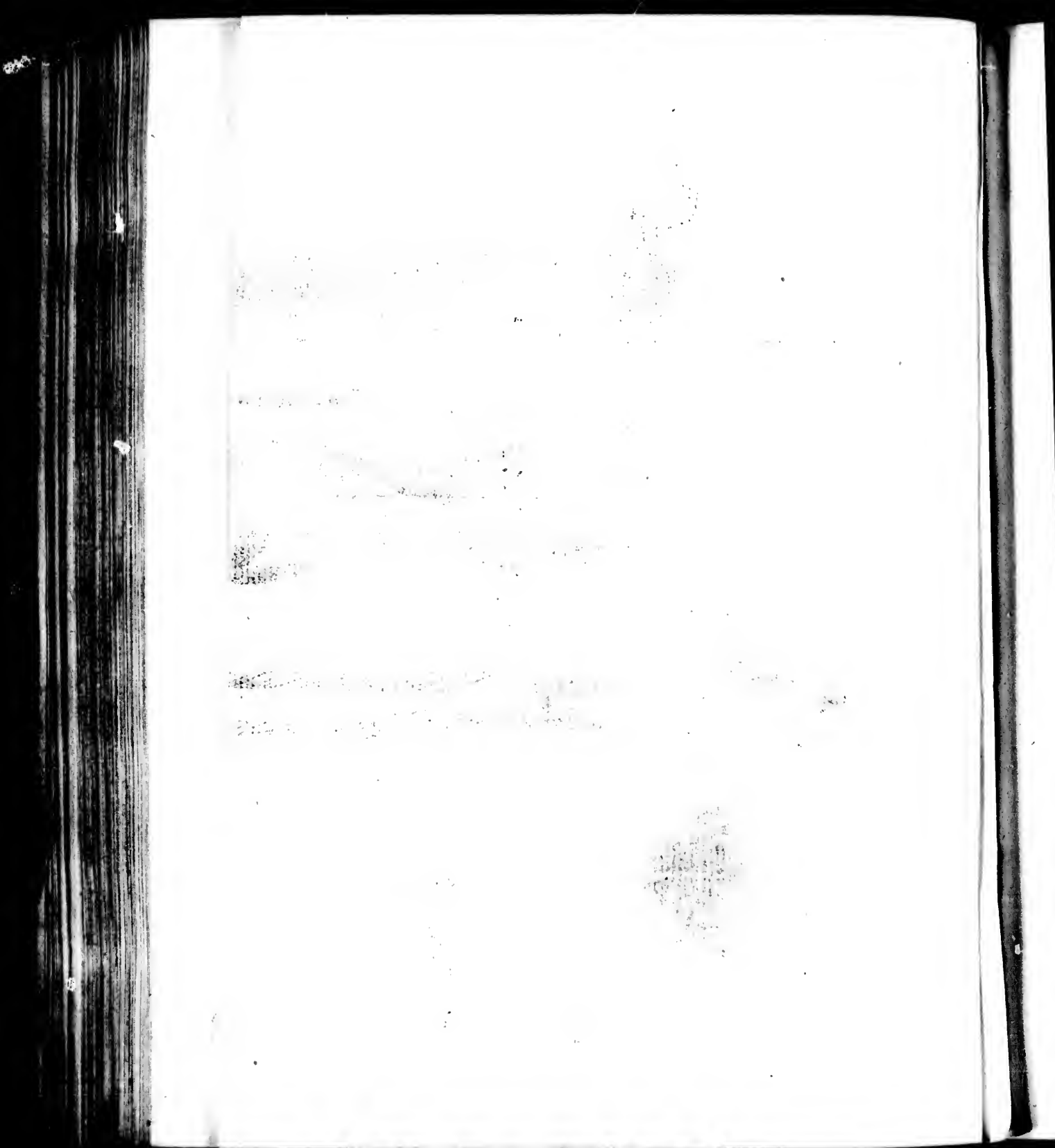
Bladz. 171. noot (g) . De Kop van onderen.

N^o7.

Bladz. 171. noot (h).
Afbeelding der hoofdstukken van
een ERNHOORN, in den Jare 1706
in Groenland gevangen.

van de Harsfenpan met de grote zewel
N^o3. De alleen verholten Tand in gedaante en stoffe de groot Eenemaal
oven. N^o6. De linker VIN van onder. N^o7. Het TEBL LIDT.

De Tand, die lings gedraait was, quam aan de linkerzyde uit de bovekaak recht boven de opper lip. De rechter zyde was dicht toe en met de gantsche huid geheel overtogen, en bevoelende geen de geringste holte in 't been van den kop te bespeuren.

De bek zat zeer diep benedenwaarts, en de onderlip was smal en kort, ja de gehele bek zeer klein, vermits de insnede niet veel meer dan een hand breed was, zonder enige Tandden, alleen de rand van den bek een weinig hart en ruig, de tong ongevaar een hand breed. Boven op den kop was een blaasgat, 't geen als met vleesch gevoedert en met een klapvlies, dat geopent en gesloten konde worden, voorzien was, door welk gat de visch het ingeslurpt water by de uitademing weder uitspuiten konde.

De ogen zaten diep nederwaarts en slegts een weinig hoger, dan de bek, hunne opening was zeer klein, en met een soort van oogleden voorzien.

Het was een mannetje, doch de roede quam niet buiten de opening van het lighaam.

Dit is alles, wat ik daar van uitterlyk konde waarnemen, vermits de visch in een smakschip vast geperst lag, en zeer bezwaarlyk te beschouwen was; weshalven het ook moeite kostte, de hier bygevoegde afbeelding te bekomen, offchoon ik daar toe meer dan een schilder gebruikt heb. Ik had hem zeer gaarne geopent, om zyn ingewand naauwkeurig te bezien en te beschryven; gelyk dan ook tot zyne ontleding bereids schikkingen gemaakt werden; doch een verschil tusschen den amptman en den landheer, en ook tusschen den laatstgenoemden en de visschers over den eigendom van den visch ontstaan, veroorzaakte, dat hy onvermoed van hier weg en weder naar de plaats gebragt moest worden, alwaar hy gevangen was. Ondertusschen word ook ene beschryving en bericht van denzelven visch in de *ballische Anzeigen* van den jare 1736 No. XIX. gevonden.

Voorts schynt het, als of meer dan een soort van Eenhoornen in de zee zouden zyn. Eens zyn dergelyke gladde of onge-

zyn
meer,
dan een
foort.

draaide Hoornen of Tanden naar Hamburg gebragt (*i*), die myns erachtens van een enigen visch waren. Men dachte wel, dat het Hoornen of Tanden van ongebore Eenhoornen waren; doch ik weet van geen dier in de gantsche natuur dat met Hoornen ter waereld koomt. Een opmerkend commandeur, die een zwangere heeft zien openen, 't geen een zeldzaam geval is, heeft my ook verzekert, dat die vrucht zonder Hoornen was; ja het schynt my ook zelfs onmogelyk; want naar allen vermoeden zoude gedurende de dracht of in de geboorte de baarmoeder door dergelyk een pen gequetst moeten worden. Aan de te voren verhaalde vrucht, in den jare 1684 uitgesneden, werd dergelyken ook geheel niet bespeurt, en ik heb een gedraaiden Eenhoorn tand, die niet zeer lang is, waaruit men ziet, dat van de eerste jeugd af aan de Tanden aan de bekende Eenhoornen reeds gedraait hervoort komen (*k*).

Zy zyn
een blyk,
dat de
rechte
Walvis-
schen
zullen
volgen.

Eindelyk merke ik noch aan, dat de Groenlandsvarers de Eenhoornen voor een blyk van hun navolgende Walvisschen houden, en, dezelve ziende, zich tot de jagt gereed maken; vermits de bevinding geleert heeft, dat waar zich Eenhoornen laten zien, ten zelve tyde of niet verre van daar ook altoos Walvisschen gevonden worden; 't geen vermoedelyk van daar koomt, dat zy van voortgelyk aas leven, en zich mitsdien ook op enerly banken onthouden; want offchoon hunne Bekken zeer verschillende zyn, nadien de Eenhoorn geen Baarden als de Walvisschen heeft, is deszelfs Bek nochtans zo gesteld, dat hy wegens gebrek aan Tanden geen visch noch iets hards vatten, veelmin kaauwen kan, maar het Walvischaas schynt eigentlyk zyn gewoon voeder te zyn. En nadien zyn bek

(*i*) *Vide Sachs Monocerolog. p. 95 seq.*

(*k*) Ik mag hier niet aanhalen den zeer byzonderen Eenhoornvisch, waar van in *Rochefort Hist. Nat. & morale des Isles Antilles cap. 18* gedacht word; want zo die gantsche Historie niet verdicht is, gelyk schynt, is het geen eigentlyke Eenhoorn; maar een gantsch andere aart van visschen, namelyk met slosvederen, schubben enz. geweest, dergelyken anders nergens voorkomt.

bek zo klein is . gebruikt hy de hairige baarden niet, welke de Walvisch om zyn vervarelyke keel nodig heeft.

§. XLVI. Nu volgen zy, die ONDER den bek VOL TAN- VIII. De
DEN; doch BOVEN GEEN of ZEER weinige BAKTANDEN Cache-
hebben, als de CACHELOTTEN (l) Holl. CAZILOT, gelyk lotten.
ook de POTVISCH, POTWALVISCH, by enige NOORD-
KAPERS (m) genaamt, *Cete dentatus*, Clus. Van welke eni-
ge DIKKE EN BOVEN PLATRONDE, enige SMALLER KROM-
ME EN SIKKELACHTIGE TANDEN hebben. Onder de dik-
tandige hebben enige KLEINER, andere GROTER TANDEN.
Dat Walvisgeslacht is te merkwaarder, vermits het, behal-
ven de beide kostbare heelmiddelen, de *Sperma ceti* (WAL-
RATH, Holl. WALSCHOT, gelyk ook WITTE AMBER,
ZEESCHUIM EN VISCHMIST, Fransch *Blanc de Balei-
ne*) en de AMBERGRIES, AMBER by zich heeft. In de
Straat Davis en by Spitsbergen bevindt zich alleen het soort
met de kleine dikachtige en stompe Tandén, die een dikken
kop, twe lange zyvinnen, een kleine hoogte, gelyk een vin,
achter aan den rug en een zeer brede staart van 12 of ook
wel 15 voeten hebben. *Balæna macrocephala tripennis, quæ in
mandibula inferiore dentes habet minus inflexos & in planum desinen-
tes. Sibbald.* Doch worden by gantsche hopen en schaarswyze
gevonden. Een oud ervaren commandeur heeft my verhaalt,
dat hy eens in Groenland zulk een zwarm zag aankomen, voor
wel-

(l) Deze benaming komt van de Biscayers, als de eerste en beste Wal-
vischvangers, voort. In de *Ephemérid. Nat. Curios. Cent. I. Ann. 1. Ob-
serv. 136. p. 303.* staat: *qui in Bajonna, Byaris; & in insula S. Johannis
de Luca CACHALUT.*

(m) Vermits zy by de Noordkaap zo menigvuldig zyn, dat men by-
wylen honderden ziet zwemmen. Aldaar had men ook allereerst enigen
gevangen. Zie *naspeuring van den Leviathan en Jobs boek door Theod. de
Haaze, vertaalt en vermeerdert door Wernerus Köhne I en II. toeg.* alwaar
bladz. 240 gezegt word: Dat voor enige jaren zodanig een visch te Sluis
dood was komen aandryven, dien men *Noord-kaper* noemde, uit wiens
hoofd zeker Doctor hadde gehaalt tweërly *Sperma*; het eerste fyn, en het
ander wat grover.

welke één groter, meer dan 100 voeten lang, als een koning zwom, die, als hy zyn schip gewaar werd, door een sterk, al de andere overtreffend en als klokken door elkander klinkend geblaas, waar van het schip schudde en beefde, den hoop een teken gaf, waar op zy alle vluchten en wegzonken. Noch meermalen en in groter hopen worden zy by de Noordkaap en onder Finmarken gevonden; doch die, vermits hunne wildheid, en nadien zy slegts een of twe plåt-sen boven de vinnen hebben, waarin men een harpoen werpen kan, en ook, aangemerkt hun zenuwachtig spek, maar weinig Traan geven, niet veel gevangen worden. Dat vischsoort is zo dik, plomp en zwaar niet, dan de rechte Walvisch, maar smaller, ligter en mitsdien gezwinder, kan ook langer onder water verblyven, doch is teffens ityver en vaster van benen, weshalven het niet zo veel en sterk slaan kan, als de Walvisschen. 'Er zyn twe soorten, die volgens het bericht van onze lieden, welke die beide gezien hebben, elkander in lighaams gestalte en Tanden geheel gelyk, maar alleen daar in onderscheiden zyn, dat het een iets groenachtig van verwe is, en een hard dekzel van benen over zyn harssenpan draagt, waar tegen het ander boven graauw, aan de buik wit van verwe is, en alleen een taay huiddeksel, een vinger dik over zyn harssenpan gespannen heeft. Een der hamburgsche commandeurs, die in den jare 1727 een Cachelot van het laatste soort ving, verhaalde, dat dezelve alleen voor een blaasgat had, waardoor hy het water recht vooruit blies. Op den snuit had hy veel en meer dan een el dik, doch recht op den dikken kop onder de huid slegts maar drie vingeren dik spek, waarop dat taay deksel der harssenen ter dikte van een vinger volgde. Het brein zelf had in 28 kameren of vakjens gezeten, die hy de een na de andere had geopent en geledigt. Het *Sperma Ceti* was zo klaar als brandewyn geweest, en had, na het uitgeschept was, naar sneeuwvlokken geleken. Het spek van den gantschen visch was koralachtig van *Sperma*, en in het zelve hadden veel holen met zodanig *Sperma* vervult geweest. Het aanmerkelykst, 't geen hy 'er byvoegde, was, dat de visch ach.

achter op den rug tegen den staart drie boggels had , waar van de eerste $1\frac{1}{2}$ voet, de tweede $\frac{1}{2}$ en de derde en achterste $\frac{1}{4}$ voet hoog waren. Wanneer zy te gronde wilden gaan , wierpen zy zich alle eerst op de rechter zyde , en schoten dus op zyde naar de diepte. Ik ben in den beginnen van gedachten geweest , dat zy , die een zacht deksel hadden , iets jonger waren , en het deksel met de jaren verharde , en benen werden ; doch de commandeur , die den zo even gemelden visch gevangen had , heeft my verzekert , dat dezelve zyne volkomen grootte en een lengte van 26 tot 27 ellen had , waar tegen de terzelve tyd door een hollandsch visscher neffens hem gevangene groenachtige met een knobbelig deksel slegts 40 voeten lang was. Ook had hy van den zynen 36 quartelen spek bekomen , waar by hy noch aanmerkte , dat de Cachelot , als de bek gesloten is , een dikke tong heeft , doch welke , als hy denzelven opent , zodanig ingetrokken word , dat zy zich geheel verliest. Ik heb een voor- en achtertand van hem uit dien Cachelot bekomen. Een hollandsch schipper had voor korte jaren het geluk , by de Noordkaap een visch van dat soort te vangen , uit wiens verhaal , door de in de voorgaande note aangehaalde *Köhne* medegedeelt , ik dienstig oordele , het een en ander tot nutte vervulling van de historie der Cachelotten hier by te voegen. De kop , zegt hy , maakte de helft van den visch uit , en had ene byzondere gestalte , byna als de kolf van een snaphaan , of het omgekeerd voorste gedeelte van een schoenleest. Voor op den neus had hy alleen een blaasgat ; achter op den rug een boggel , een vin gelykende (*n*) ; veelligt had die schipper den platten langachtigen bult niet opgemerkt. In den bovenkaak had hy alleen aan de ene zyde 3 of 4 kiezen of baktanden , en voorts slegts helen of kassen , waarin de Tandden van de onder-kaak pasten ; doch de onder-kaak zat rondom vol Tandden , waar van de grootsten voor aan , en de kleinsten

Z

ach-

(*n*) Ene verdere beschryving van dezen visch , en ook na alle vermoeden deszells beste afbeelding , vind men by den in de naaftvoorgaande aanmerking aangehaalden *Köhne*.

achterwaarts stonden, en, uitgebroken, de gedaante van een dikke komcomber hadden (o). Vermits aan dezen visch het inwendige van den kop het merkwaardigste, en voor dezen noch van niemand zo naarstig, dan van dien commandeur, opgemerkt is, die den vorengenoemden predikant zyne aanmerkingen medegedeelt heeft, zal ik een uittreksel 'er van hier by voegen. Na dat de huid weggenomen was, werd het spek ongeveer ter dikte van een handbreed gevonden, en daar onder een dik, taay, hard deksel van vaste zenuwen, dat in plaats van een harffenpan dienden: hierna volgde een tweede afzondering uit dergelyke zenuwen een hand breed dik, welke van den snuit tot in den nek over den gantschen kop uitgespannen was, waar door het eerste gedeelte van den boven kop van deszelfs tweede gedeelte gescheiden werd. Die eerste kamer werd de klapmuts genaamt, en besluit de kostelyke ware, namerlyk het zeer teder brein, 't geen ik niet ten onrechte *Cerebellum* noemen zal, en waaruit het beste *Sperma Ceti* vervaardigt word. In die kamer bestaan de kassen of vaten uit een stoffe, die een dik floers gelykt, en uit dezelve had de schipper 7 quartelen van het kostelyk breinoli zeer heller en wit geschept; 't geen op water gegoten als kaasrunde en zamenliep, en, 'er van afgeschept, weder zo vloeybaar als te voren werd. Op die kamer volgt de andere, welke op het bovenste gedeelte van den bek rust, en, naar de grote van den visch, 4 tot 7½ voeten hoog is. In dezelve word weder spermatisch brein ('t geen ik *Cerebrum* noeme) in kleine vaten of cellen uit een stoffe, de eyerschalen niet ongelyk, en niet anders dan de Honig in de raten gevonden. En uit deze kamer kan men niet alleen het brein, zo veel 'er in is, nemen, maar zodra men dezelve ledig gemaakt heeft, verzamelt zich het *Sperma* uit het gantsche lichaam door een grote ader langzaam weder in dezelve; invoegen men het 'er uit scheppen kan, welk alles wel eens 11 quartelen bedragen heeft. Al de breinkassen van de beide

(o) Kühne d. l. §. 10 & 11;

de kameren zyn wel met dunne vlijsjens omsloten; doch door derzelve tedere gaatjens of *pori* loopt van het brein een gestadige invloed in de ogen, oren en andere delen. Ja een grote ader of buis strekt zich onder den ruggraat van den kop tot aan den staart uit, welke aan den kop de wytte van een mans lende, en achter by den staart slegts van een vinger uitmaakt. Deze moet aan den gevangen Cachelot by het afsnyden van het spek en anderzints zorgvuldig in acht genomen worden; want by zo verre men in denzelven de geringste opening maakt, zoude al het *Sperma* uitvlieten. Die ader is de bron van de grote kracht, die in dat soort van visschen gevonden word, nadien uit dezelve vele honderden kleine vaatjens of buisjens hunnen oorsprong nemen, die het harffensap door den gantschen visch leid, en zyn vleesch, spek, ook zelf het traan, 't geen 'er uit gekookt word, spermatisch maakt (p). De Tong is na de grootte van den visch zeer klein, maar daar tegen de keel of slonk des te groter, en wel zo wyd, dat 'er een gantsche os bequaamlyk door kan; gelyk dan ook in een maag allerly grote riften en graden, wel 7 of meer voeten lang van half verteerde schepzelen gevonden zyn. Onze lieden hebben van enen weleer 40 grote quartelen spek gesneden. Het vleesch, 't geen zeer hart is, bestaat uit grove draden, en is met veel dikke en styve zenuwen doorvlochten; gelyk dan ook deze visch zeer weinig plaatsfen heeft, waar door een harpoen dringen kan. Ik moet hierby noch aanmerken, vermits de natuurkundigen het tegendeel willen beweren, dat de wyfsjens zo wel als de mannetjens spermatisch brein in den kop hebben (q) 't geen ook alzints met de natuur overeenstemt, nadien zy beide immers brein moeten hebben, en by geen schepzel het onderscheid van het geslacht teffens een onderscheid in den aart van het brein maakt.

Z 2

Doch

(p) Een zeker verstandig en geloofwaardig schipper heeft my betuigt, by de ontdekking van den visch hier en daar in het vleesch membraneuse saktjens, met *Sperma* gevult, zelf gezien en bespeurt te hebben.

(q) *Kübne ib. S. 17.*

Doch een soort met groter en breder Tand en zyn die op de kusten van Nieuw-Engeland gevangen worden. Men heet dezelve aldaar *Sperma-Ceti-Whale* (r) en by de Bermudas *Trumfo* (s). Hunne Tand en zyn (gelyk op de laatstaangehaalde plaats g. zegt word) als de Tand en van een kamrad in een molen; 't geen gewis een recht wel getroffen uitdrukking is, of gelyk den arm, daar hy aan de hand zit (t). *Dudley* (u) zegt, dat zy graauw van verwe zyn, een boggel op den rug, en een ry elpenbene Tand en van 5 of 6 duimen in den bek hebben. Hy spreekt van een van 49 voeten, wiens kop 12 tonnen *Sperma Ceti* gegeven had. De Traan uit hun spek is klarer en zoeter, dan dat der Walvisschen; zy zyn veel tengerer dan deze, en wanneer zy gequetst zyn, werpen zy zich op de ruggen en verweren zich met den bek. Die visschen geven niet alleen het *Sperma Ceti*, maar ook het *Amber*, 't geen een nieuwe en zeer schone ontdekking is, welke der ouden beuzelary en twist, die men tot noch toe van deszelfs oorsprong lezen mag, t'enemaal overhoop werpt. Ik zal uit de *Philosophic. Transact.* No. 387 p. 267 het nodigste hier by voegen: „ Het „ Ambergries word maar alleen in de *Sperma-Ceti-Whales*; „ dat is, Cachelotten gevonden, en bestaat uit ballen of ko- „ gelachtige lighamen van onderscheide grootte van 3 tot 12 „ duimen in haar diameter, die 1½ tot 20 ponden zwaar val- „ len, en in een wyden eyvormigen zak of blaas, welke 3 tot 4 „ voeten lang, en twe of 3 voeten diep en wyd is, los ligt. „ De gemelde blaas heeft de gedaante van een osseblaas, noch- „ tans aan het einde spitsfer, of gelyk een lange blaasbalk, die „ de groffmeden gebruiken. Aan dezelve zitten twe buizen, „ waar van de een steeds spitsfer in en door de gantsche lengte „ der roede gaat; maar de andere hare opening in het ander „ ein-

(r) *Philos. Transact. N. 387. p. 259.*

(s) *Philos. Transact. N. 7. p. 132.*

(t) *Ili habent diversos dentes, qui ejus crassitie sunt, cujus carpus manus humane,* gelyk zulks in enen brief uit de Bermudes geschreven in *Epbe-merid. Nat. Curios. cit. loc p. 306* uitgedrukt word.

(u) *Philos. Transact. N. 387. pag. cit.*

„ einde van den zak heeft, en van de nieren herkomt. Die
 „ zak ligt recht over de testiculen, die meer dan een voet lang
 „ zyn, en de lengte benedenwaarts tot aan den wortel der roe-
 „ de ongeveer 4 of 5 voeten onder den navel en 3 of 4 over
 „ den aars liggen. Dezelve is geheel vervult met een donker
 „ oranje verwige vochtigheid, die niet wel zo dik als een oly-
 „ is, en dezelve reuk heeft, ja noch sterker riekt, dan de
 „ amberkogelen, welke 'er los in dryven en zwemmen. Het
 „ inwendige van den zak is met dezelve verwe, welke die vocht-
 „ tigheid heeft, sterk en donker, gelyk ook het kanaal der
 „ roede, geverwt. Die kogelen schynen, zo lang de visch
 „ levend is, zeer hard te zyn, dus dat dikwerf by het ope-
 „ nen van den zak brede holle scherven of schalen, die van
 „ gelyke stof en vastigheid en van de kogelen afgeschilfert
 „ zyn, gevonden worden; de kogelen zelve zyn als uit ver-
 „ scheid bedekzelen of schorsfen, de schalen of huiden der
 „ uyen niet ongelyk, die de een de andere omvat, te zamen
 „ gezet. Nooit heeft men boven 4 kogelen in een zak gevon-
 „ den, en als men eens een van 20 pond vond, die de groot-
 „ ste was, welke ooit voorquam, waren geen andere meer in
 „ den zak. Dit Ambergries zoude maar alleen in oude volwas-
 „ sen visschen, en, zo men in 't algemeen meend, niet dan in
 „ de mannetjens gevonden worden". Hier mede is het be-
 „ slecht, dat het *Amber* in dit Walvischsoort zynen oorsprong
 „ neemt; doch wat het zy en waaruit het ontstaat, is noch zo
 „ zeker niet. Een geleerd man is van gevoelen, dat de meerge-
 „ melde zak de urinblaas en de amberkogelen een verdikking
 „ uit de vette en stinkende deeltjens der daarin besloten vochtig-
 „ heid zoude wezen; vermits dezelve (bladz. 162), als zy eerst uitge-
 „ nomen worden, vochtig en van een ongemeen sterke en geen on-
 „ aangename reuk zyn; waarby ik ene kleinigheid, die weleer tot
 „ allerly vragen en verkeerde antwoorden gelegenheid gegeven
 „ hebben, niet onaangeroert zal laten. In de Amberstukken wor-
 „ den dikwils kleine zwarte spitsche snavels gevonden, die glasacht-
 „ tig en voor scherven van gebroken mosselen of slakwormtjes aan-
 „ gezien zyn. Voor dezen heeft men dezelve voor snavels van

kleine vogelen gehouden, en daar uit zeldzame befluiten wegens den oorsprong van het *Amber* gemaakt; doch thans heeft de meergenoemde *Dudley*, lid van het koninglyk groot-brittannische genootschap, getoont, dat die snavelen van zekere kleine viſſchen zyn, *Squid* genaamt, welke dat Walviſchfoort in menigte, als zyn meefte voedzel, inflokt.

Kæmpfer heeft ook van (x) twe Walviſſchen melding gedaan, die Amber in hunne ingewanden hadden, en op de kusten van Japan gevangen zouden zyn, waar van de ene *Fianfiro* en de andere *Mokos* heteden; doch hy beſchryft dezelve niet, en wat hy anders daar van bybrengt, ſchynt zeer verdacht.

In den jare 1720, den laaſten dag van dat jaar, gebeurde het, dat by een hevigen ſtorm en zeer hoog water, een Cache-lot van dat foort op de Elbe geraakte, en, vermits hem door de 'er op volgende eb het water te veel ontliep, op de gronden zitten bleef; als wanneer, nadien hy door het geweld der op hem ſtotende baren gedood werd, het boerenvolk hem naar Wiſchhaven, een dorp iets meer dan een myl van Stade gelegen, ſleepten, en van zyn ſpek, zo veel men konde magtig worden, beroofden. Vermits geen natuurkundige zich ten dien tyde de moeite gaf, dien viſch te beſchouwen en te ontledigen, heeft de natuurkunde het voordeel van die zeldzame gebeurtenis niet genoten, die zy had kunnen genieten; ondertuſſchen, op dat ook het weinige, 't geen ik gedeeltelyk uit het verhaal van die den viſch gezien hebben, gedeeltelyk uit nader beſchouwing van de weinige ſtukken, die van denzelven naar Hamburg gekomen zyn, heb kunnen opmerken, niet verloren ga, zal ik het zelve hier aantekenen, in hope, dat het den natuurbeminnaren niet onaangenaam zal zyn. Zyne lengte was 60 tot 70, en zyne hoogte 30 tot 40 voeten, doch zyne geſtalte, gelyk de afbeelding van een van zyn foort by

Jon-

(x) *History of Japan B. II. chap. 3 en Append. V. p. 46 en volgende.*

Jonston Lib. V. de piscibus Tab. XLII. voorstelt, hoewel men zich 'er in vergift heeft. De kop was na gelegenheid van den visch ongemeen groot, en deszelfs bovendeel, tegen het onderdeel gerekend, zonder evenredigheid, hoewel alleen na het uitterlyk aanzien, maar gewis niet na het wyze oogmerk van den Schepper; want daarom heeft de kop van die visch zo groot moeten zyn, op dat hy de ruime kas in zich zoude kunnen besluiten, waarin hy de niet alleen tot zyn nooddrift, maar voornamelyk ook ter genezing van de menschen (inzonderheid in de ruwe noordelyke gewesten, alwaar de borstziekten menigvuldig zyn) zo noodzakelyke als nutte schat van zyn brein in genoegzame menigte met zich dragen en bewaren moet; gelyk dan ook, als de gezegde boeren den kop onverstendig geklooft hadden, dat brein als een dikke vochtigheid 'er uitgelopen was, uit welke een apothekar alhier, die 'er iets van bekomen had, volgens de regelen der kunst gemakkelyk het beste *Sperma Ceti* maakte. De onderkaak had aan de beide zyden 25 Tandén, die byna een span wyd de een van de ander, en een weinig scheef voorwaarts ingezakt zaten. Het uit den kaak gezaagde stuk, 't geen ik kocht, bevattede, zonder de huid en het spek, een goeden voet in 't vierkant. Het tandvleesch was, gelyk het verhemelte, sneeuw wit en van een zeer taay zamenweeffel als een paardenhoef, van boven met een gerimpekte en ingekerfde schors bedekt, die zo vast was, dat men dezelve voor rotsachtig zoude hebben aangezien, waar van ik noch een stukje in *Liquour* tonen kan. Als ik myn stuk, om 'er de Tandén te gemakkelyker uit te halen, in water op het vuur had doen zetten, had het 12 uren gestadig gekookt, aler men het met een mes iets konde verwrikken, en het vleeschachtige van het been los maken. Doch ten laatsten werd het als gekookt offenverhemelt, doch zonder quade reuk of smaak, zulks men het met een weinig zout zonder afkeer konde eten. De beide Tandén, welke ik 'er van bezitte, zyn de ene 6½ duimen lang, 8 duimen in de ronte dik, de andere 6½ duimen lang, en in de dikte als de vorige, doch platter. Boven hebben zy een tamelyk brede vlakke; doch die niet te meten is:

(twe

(twe jaren 'er na heb ik een veel groter Tand bekomen, die 7 duimen lang en $8\frac{1}{2}$ duimen dik en platachtig is, maar dezelve moet van een andere en veel groter Cachelot, als waar van ik nu spreek, gekomen zyn). Of achter in den bovenkaak enige Tand en geweest zyn (gelyk uit het bovenaangehaalde gelooflyk is, doch door de schippers gelochend word) daarnaar had men by dezen visch niet gezien, offchoon het van zelf in de ogen viel, dat de bovenkaak overal even zo veel groeven had, als zich in den onderkaak Tand en bevonden; nadien dezelve, als de bek gesloten was, een ieder zich als in een schede voegden. De ogen waren zeer klein, en het gedroogt crystallyne vocht was niet groter, dan dat der rechte Walvisschen, of als de kogel van een gemene vogelsnaphaan. Die visch had over zyn lyf ten minsten $1\frac{1}{2}$ handen breed spek onder de huid boven over het vleesch gehad, waarna het boerenvolk alleen had getracht, en als zy het afgesneden hadden, om het tot Traan, 't geen toen zeer duur was, uit te branden, hier en daar verkogt; doch men had hem niet geopent, veelmin naar zyn maag of ingewand gezien, maar vleesch en benen laten dryven; ook heb ik het genoeg gehad, dat de gehele staart, aan den rug afgehouden, naar Hamburg gebragt, en voor geld getoont wierd; waar door ik gelegenheid bequam, over denzelven de een en andere aanmerkingen te maken. Dezelve was enigermaten driekantig, en zyn uitterste rand in het midden als een halve maan, doch zeer weinig ingedrukt. Aldaar, nelyk aan het breedste einde, was hy, van de ene spits tot de andere gerekend, acht goede hamburgsche voeten breed, en op het midden gerekent 5 voeten en 8 duimen lang. Aan het einde, alwaar de staart aan den rug gezeten had, was hy in zyne ovale ronte 16 voeten 4 duimen dik. De huid was zwart, doch enigzints misvaal, en met het zwoort gerekent op verre na zo dik niet, dan die der gemene Walvisschen, van buiten zacht gelyk fluweel in het bevoelen, en inwendig aan de vleeschzyde zeer gekerft. Het vleesch was versch, schoon root, doorgaans taayachtig of grofdradig, met vele zenuwen doorwassen; voorts zeer sterk en vast, 't geen te meer nodig is,

ver-

vermits in den gantschen staart gene benen zyn, maar slegts het uitterst einde van den ruggraat van $1\frac{1}{2}$ el, uit enige vierkante allengs kleiner wordende zachte wervelbenen bestaande, zich in den staart uitstrekt, waar door alle beweging van denzelven naar vereisch verricht word. My dunkt, dat de vastheid van het vleesch aan dezen Cachelot daaruit was af te nemen, dat het zelve, onaangezien het weér toenmaals vochtig en zacht was, nochtans enige weken zonder verrotting duurde, en ook geen walchelyken stank van zich gaf, offchoon het, om 'er noch enige Traan uit te trekken, met het spek gekookt was. De daaruit gekookte Traan brande in de lamp, zonder stinkenden damp, met een zo helle en reine vlam, als een witte waschkaars. Dat de schone breinoli zich door den gantschen visch verspreiden, en denzelven door en door spermatisch maken moet, heb ik overtuigend können besluiten, vermits men my uit de uitterste stukken van zyn staart, waar mede ik het deed beproeven, goed zuiver *Sperma Ceti*, offchoon in geen grote menigte, hervooft bragt. Uit de overgebleven kanen (y) had men voortreflyk lym gekookt (z).

§. XLVII. Het TWEDDE, doch veel zeldzamer, dan het IX. Twe- eerst, voorkomend soort der CACHELOTTEN, is dat, welk de soort smaller is, en rechte boven spitse Tandén heeft. *Balena* der Ca- *macrocephala in inferiore tantum maxilla dentata, dentibus acutis,* chelot- *humanis non prorjus absimilibus, pinnam in dorso habens.* Vermits ten. zodanig een Cachelot, of Cazilot door de Bremers ongevaar op de hoogte van $77\frac{1}{2}$ graden gevangen, en door den Heer *de Hazze* (a) wel beschreven is, zal ik my van deszelfs naricht bedienen.

A a

nen.

(y) Dat is het zenuwachtige, 't geen na de uitkoking van het vet te rug blyft. *Cremium est, quod remanet in patella aridum de carnibus post pinguedinem liquefactam. Job. de Jenua in Catholica.*

(z) Men kan tegen 't geen van dezen Walvisch gezegt is, na slaan, 't geen *Zorgdrager Opkomst der Groenlandse Visschery*, op het einde van bladz. 284 van den Potvisch of Cachelot meld.

(a) Een zeer beroemd natuurkundige en berucht professor en predikant te Bremen, in zyne zeer geleerd beschreven *Disquisitio de Leviathan Jobi & ceto Jonæ.* Brem. 1723. 8.

nen. Die visch was 70 voeten lang, hoewel men 'er ook van 80, ja 100 voeten heeft, die gevolglyk groter dan de eigentlyke Walvisschen zyn. Zyne verwe was donkergrauw (*nigricans*), onder den buik allengs witachtig. De kop groot en verschrikkelyk, den kolf van een snaphaan, of het voorste deel van een schoenleest (waar van de afbeelding te zien is) redelyk gelyk, en maakte byna de helft van het gantsche lighaam uit. Voor aan het uitterste gedeelte van zyn voorkop had hy maar ene opening, waar uit hy water blies. Hy had geen zo brede ook zo wyden bek als de Walvisch, maar een veel wyder slonk, vermits dezen visch een gantschen Hayvisch van 12 voeten lang weder uitgespogen had. De onderbek, die, tegen het bovengedeelte te rekenen, niet groot was, was echter op zich zelven niet klein, want het blote been van de onderkaak hield $16\frac{1}{2}$ voeten, die achter wyder was, doch allengs spits toeliep. Hy had 52 grote boven spits toelopende Tandén, de menschelyke niet ongelyk, die gelyk de tanden in een zaag stonden, en ieder 2 ponden wogen. In den bovenbek waren even zo veel gaten, waarin dezelve, een ieder als in zyn eige kas of schede, sloten, en ook de gantsche onderbek zowel in de bovenste paste, dat hy door dezelve t'e-nemaal bedekt en ingevat was. De ogen waren glimmend en geelachtig, doch klein, gelyk by de anderé Walvisschen. De tong spits, rond en vurig, hoewel na de grote van den visch maar klein. Naast aan den kop zaten twe vinnen, waar van ieder slegts $1\frac{1}{2}$ voet lang, doch in ieder been der vingeren 7 gewrichten of leden waren, daar in die der Walvisschen slegts 5 gevonden worden. Boven op den rug stond niet alleen een hoge boggel, maar ook naby den staart een kleiner, gelyk een vin. De huid was naauwlyks een halve vinger dik, doch vermits zy over een zeer vast zenuwachtig vleesch gespannen is, ondoordringelyk, weshalven de visch alleen op weinig plaatfen met den harpoen gewond kan worden. Uit zyn kop had men 10 quartelen brein gehaalt, 't geen gewis niet weinig is, en daar van *Sperma Ceti* gemaakt.

X. Derde §. XLVIII. Het DERDE en allerzelzaamste soort der CACHE-

CHELOTTEN is dat smalle, kromme en sikkelvormige Tan- soort der
den in de onderkaak heeft. *Balæna macrocephala*, in inferiore Cache-
tantum maxilla dentata, *dentibus arcuatis falciformibus*, *pinnam in* lotten.
dorso habens (b). Van dat soort strandeden den 2. december
1723 by een geweldigen storm en ongemeen hogen water-
vloed 17 in den mond van de Elve op de zee-banken by 't
zogenaamd nieuw werk voor Ritzebuttel op hamburgsch grond-
gebied. Doch dewyl ik van dezelve niets ter opmerking by-
brengen kan, dan 't gunt de toenmalige amptman en raadsheer
L**n in liters ad Ampl. Senat. meld, zal ik daarvan een uittrek-
zel alhier mede delen, nadien noch geen schryver, zo verre my
bekent is, 'er van iets aangetekent heeft.

„ Dat die van Cuxhaven, wanneer zy om de Scharhoren by
„ Ostertill gekomen waren, op het winterzand veertien en
„ noch enige van 't zelve soort, in alles zeventien grote vis-
„ schen vonden, welke men Cachelotten noemt, en die in
„ alle delen overeen kwamen met de afbeelding, die *Zorgdra-*
„ *ger* in zyne *Groenlandsche Visschery* bladz. 162. van enen
„ geeft. Van deze Visschen was de helft van 't mannelyk en
„ de andere helft van 't vrouwelyk geslacht; zulks men meen-
„ de, dat zy uit geilheid, en om op de lage gronden te spe-
„ len, derwaards gekomen waren, doch door de eb en oosten
„ wind overvallen zynde, hadden moeten stranden. By de aan-
„ komst van die van Cuxhaven, scheen het, als of aldaar zo
„ vele kleine hollandsche smak-schepen lagen, waarby zich
„ hunne schuiten slegts als boten vertoonden. De lengte der
„ visschen was 40, 50, 60 tot 70 voeten, en dewyl zy op
„ hunne zyden lagen, konden 8 mannen in een gelid op dezel-
„ ve staan. Hun kop was boven de ogen de grootste bak-
„ ovens gelyk. De vinnen, staart en bovenkaken quamen in

A a 2

„ al-

(b) Sibbald heeft van enen gewag gemaakt, die dezen zeer gelyk, doch
niet zo groot was, en in plaats van de vin een lange flosveder had. *Ba-*
læna major in inferiore tantum maxilla dentata, *dentibus arcuatis falciformibus*
spinam pro pinna longam in dorso habens.

„ alles met de gemelde afbeelding van Zorgdrager overeen. De
 „ onderkaak, die iets korter, dan de bovenkaak, en van gelyke
 „ breedte van ontrent 12 duimen, en van voren rond was, had
 „ 42 TANDEN, welke uit de kaken ontrent een vinger lang sta-
 „ ken, en als een kegel, of veelliever wolfstand, onder 2 vin-
 „ geren dik, in een gekromde spits toeliepen, en ook in de ka-
 „ mers en kassen der bovenkaak sloten. Deze visschen lagen
 „ alle op ene zyde, met den kop naar het noorden, en naast
 „ ieder mannetje een wyfje, en werden by de aankomst van
 „ die van Cuxhaven noch zo warm bevonden, dat zy eerst
 „ dien nacht gestorven moesten zyn. Hunne VERWE was
 „ bruin, hun HUD een halven vinger dik, hun СПЕК, de-
 „ wyl het noch zo versch lag, by enigen een quartier, by
 „ anderen 2 quartieren dik, en zo wit, dat men het, zo het
 „ onder varkens-spek gemengt geweest ware, niet zoude heb-
 „ ben kunnen onderscheiden. Naar de mening van enige Groen-
 „ landsvarers, zoude zulk een visch, wanneer zyn spek aan
 „ beide de zyden had, kunnen afgesneden worden, 40 tot
 „ 50 quartelen gegeven hebben. Uit den kop hadden enigen
 „ 4, 5 en meer tonnen breins of raauw *Sperma Ceti* getapt,
 „ en noch niet alles 'er uit halen kunnen. Doch dewyl de
 „ visch niet omgewend konde worden, hadden de speksny-
 „ ders denzeiven moeten verlaten en aan den vloed overge-
 „ ven, die hen alle van een gedreven had enz.

Hier by moet ik noch voegen, dat de kromme Tanden,
 welke ik van dezelve bekomen heb, $7\frac{3}{4}$ duimen hamburgsch
 lang waren, en onder aan het dikste einde 7 duimen in de rond-
 te. Doch die visschen hadden, 't geen noch door niemand op-
 gemerkt is, gene loutere spitse oogtanden, maar vermits de-
 zelve tot kaauwen niet bequaam zyn, achter noch enige (ik
 weet niet hoe vele) baktanden van 5 duimen. Dezen zyn ook
 wel een weinig in de gedaante van een halve maan, doch in
 het midden $4\frac{1}{4}$ en boven 3 duimen in de rondte; ook loopt het
 boven einde niet in ene, maar in verscheide ongelyke spitsen
 en oneffenheden toe, op dat zy in 't kaauwen de spyze des te
 beter vermorzelen en vermalen kunnen. Of deze visschen ook
 ach.

en. De
gelyke
as, had
ng sta-
2 vin-
de ka-
n lagen
n naast
st van
y eerst
e was
ek, de-
er, by
zo het
de heb-
Groen-
ek aan
40 tot
enigen
getapt,
wyl de
oekfny-
overge-

anden,
burgsch
e rond-
and op-
its de-
ge (ik
yn ook
och in
pt het
spitsen
des te
en ook
ach.

over Bludz. 189.

HET LUCHTGAT.

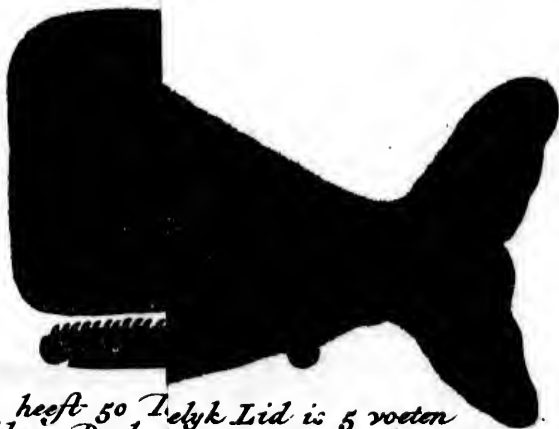
Hy heeft 50 Tanden in de onderste kin:
bakken; Doch in de bovenste alleen zo
veel gaten, waar in de Tanden net Sluiten.

Het mannelijk Lid is 5 voeten
lang, en $1\frac{1}{2}$ voet dik in de
ronte.

De Staart is 12 voeten breed.

Ware en eigentlyke afbeelding van de CACHELOT; die
den 24 January 1738 naby S. Peter in Eydersted gevon-
den is, en 48 voeten lang, 12 voeten hoog en in de ronte
36 voeten dik was.

Hr

Zij heeft 50 Telyk Lid is 5 voeten
bakken; Doch 12 voet dik in de
veel gaten, waar

De Staart is 12 voeten breed.

Ware en CACHELOT, die
den 24 Ja Eydersted gevon:
den is, enog en in de ronte
36 voeten

achter in de bovenkaak enige baktanden hadden , heeft men my niet kunnen zeggen. Echter twyffele ik daaraan geenzints, vermits andere Cachelotten met dezelve voorzien zyn, en hun nooddruft zulks fchynt te vorderen, nadien de onderbaktanden zo veel korter, dan de oogtanden zyn, mitsdien niet tot aan de bovenkaak reiken, en derhalven, ten ware anderen van boven hun te gemoet en te hulpe komen, buiten staat zyn, het groot geweld, 't geen tot kaauwen vereifcht word, aan te wenden. In den jare 1738 wilde het geval, dat niet verre van St. Peter, in het eiderftandsche, een Cachelot ftande, die in de onderkaak voor aan den snuit ene, en op iedere zyde 25, dus in alles 51 fikkelvormige Tand en had. Dezelve was 48 voeten lang, 12 voeten hoog, en op zyn dikft in de rondte 36 voeten; had achter op den rug naby den ftart een knobbel van 4 voeten lang en anderhalf voet hoog. De vin was 4 voeten lang en anderhalf voet breed, de ftart 12 voeten breed, het luchtgat $1\frac{1}{2}$ voet lang, en het mannelyk teellid aan het lyf $1\frac{1}{2}$ voet in de rondte. Ik ben een tekening van denzelven magtig geworden, welke ik, zo zy is, alhier mededele.

§. XLIX. Het laafte Walvifchfoort, dat alleen onder Tan. XI. De den heeft, is de WITVIFCH, *albus piscis cetaceus* Raj. Ik ^{Wit-} wilde zetten: *Balæna minor alba in inferiore maxilla tantum den- ^{vifch.} *tata sine pinna in dorso (c)*. Dezen worden in de Straat Davis in den zuidbocht gevangen, zyn den rechten Walvifch tamelyk geelyk, uitgenomen dat hun kop veel fpijfer is; hebben ook den bult aan den kop gelyk de Walvifch, insgelyks gene vinnen op den rug; maar wel aan ieder zyde ene, die tamelyk lang is. Hun ftart kooft ook overeen met dien van den Walvifch. Men zegt, dat zy maar een blaasgat hebben; doch in de harftenpan, die ik bezit, zyn duidelyk 2 gaten. Echter zou-*

A a 3

de

(c) Sibbald heeft ook wel enen in zyne befchryving, doch die van den onzen zeer onderscheiden is, nadien de zyne een ronden, doch de onze een fpijfen kop, de zyne neusgaten, doch de onze een blaasbuis heeft. Dierhalven heb ik ter onderscheiding het bywoord *alba* 'er ingevoegt.

de het kunnen wezen, dat zy boven in een vleeschachtige buis te zamen lopen, en dus maar enen straal uitwerpen. Hunne verwe is geel wit, waarom zy door de Groenlandsvarers Witvisschen genaamt worden. Hunne grootte is 2 of 3 mans lengte; doch zy hebben slechts een of 2 quartelen spek in, en dat daarenboven noch zo week, dat den ingeschoten harpoen 'er dikwerf weder uitslipt. Hierom geeft men zich zelden de moeite, jagt op hen te maken (*d*): doch men ziet hen zeer gaarne, vermits men hen, wanneer zy zich in menigte vertonen, voor een teken van een haast aanstaande goede Walvischvangst houd. Uit het been van den kop, 't geen ik magtig geworden ben, heb ik opgemerkt, 't geen door niemand aangehaalt is, dat zy onder in den muil aan iedere zyde agt kleine, een weinig gebogen, boven ronde en platachtige Tandden hebben, die gelyk als op den rug liggende in de kaak steken. Ik heb met vlyt nagevorscht, doch kan gene kentecken vinden, dat zy in de bovenkaak ergens enige Tandden of achter aan enige baktanden hebben, gelyk ook gene der groenlandsche schippers, welke ik 'er na gevraagd hebbe, zich herinneren kunnen, dergelyken in de bovenkaak opgemerkt te hebben. Het smert my, dat myne harssenpan, gedurende den tyd, dat ik op reis geweest ben, zeer beschadigt geworden is; zulks ik daar van gene volkome aftekening heb kunnen laten maken, noch dezelve alhier mededelen.

XII. De §. L. Nu zyn noch overig die Walvischsoorten, welke boven en onder in den muil Tandden hebben. De *Butzkopf*/Potvifch. by de Hollanders *PUTSKOP* of *POTVISCH*, by de Engelschen *GRAMPUS*, *FLOUNDERS-HEAD*, Raj. en by de Schotten *NORTHCAPER* (gelyk Sibbald aanmerkt) genaamt, *Orca* Bellon. & *Rondelet*. *Porcus marinus major*, Gesner.; by my: *Balæna minor utraque maxilla dentata, pinnam in dorso gerens*. Deze heeft een zwarte en donker bruine gladde huid en is wit onder den buik. Zyne lengte strekt zich uit tot 20 voeten,

(*d*) Zie Martens Spitsberg. Reife, Part. IV. c. 6. n. 5.

ten, en geeft 15, zomtyds ook meer quartelen spek. Zyn kop is van voren **BOT**, dat is stomp, gelyk als zich een omgekeerde boot van voren, of als een pot vertoont, waar van hy by de Neder-Saxen en Hollanders den naam draagt; doch hy heeft een muil of snuit, die een weinig uitsteekt, van voren en achteren even dik, en waar door hy van het Zeevarken of den Tonyn onderscheiden is, wiens snuit van achteren dik is, doch naar voren spits'er toeloopt. Zyn lighaam is slechts kort. Hy heeft, zo men my verzekert, vier Tandean iedere zyde, en enige baktanden; doch boven slechts kleine Tandean; voorts een blaasgat in den nek, op den rug een grote vin gelyk het Zeevarken, en twee voorste vinnen, als die van den Walvisch, dien hy ook in opzicht tot den staart gelyk is (e).

§. LI. De **BRUINVISCH**, het **ZEEVARKEN** of de **TONYN**, gelyk Martens wil, by de Yslanders **Suinhuul** of **Witing**, by de Denen **Brunskop** / om zyn plompen kop, en **Springhuul** / dat is Springer, by de Franschen *Marfouin* of *Soffleur*; by de Engelschen *Porpus* of *Porpessè*; by de Schotten *Seapork*; by Rondelet en Gefner. *Phocæna*; by Bellon. en Scallig. *Phocæna* of *Tursio*; by Schoneveld *Delphinus Septentrionalis*, en by my: *Balæna minor*, *utraque maxilla dentata*, *pinnam falcatam in dorso habens*. De verwe van dezen visch is zwart op den huid, wit aan den buik, en zyne lengte van 5 tot 8 voeten. Volgens *Willughby* heeft hy het blaasgat op den kop, en kooft hierin, gelyk ook in 't opsperren van den muil, naaft aan den Putskop, behalven dat de snuit meer naar een varkensmuil gelykt. De muil zit boven en onder vol scherpe kleine Tandean. De rugvin, die midden op den rug staat, is naar de kant van den staart als een halve maan uitgeholt. De buikvinnen zyn gelyk die van den Walvisch, zo ook de staart, behalven dat hy denzelven in de gedaante van een sikkell heeft (f). 't
Geen

(e) Zie *Martens* Spitsberg. Reife, Part. IV. c. 6. n. 4.

(f) Zie *Martens* d. I. cap. 6. n. 3. *Willughby Hist. Pisc. Lib. II. cap.*

Geen voorts in dezen visch aanmerkelyk is, vind men in de Beschryving van Ysland bladz. 83 en volgende.

XIV. De Dolphyn. §. LII. De DOLPHYN, of, gelyk hem onze schippers in de Noord-zee noemen, *Tummeler* / en de Hollanders *TUIMELAAR*, van tuimelen of springen (g), 't geen hy inzonderheid doet, wanneer onstuimig weêr aanstaande is: *Delphinus antiquorum*, de Dolphyn der ouden, by de Noorwegers *Tyssa* geheten; kan ook genaamt worden: *Balæna minor utraque maxilla dentata*, *dorso pinnato*, *Delphinus vulgo dicta*. Deze visch is het Zeevarken zeer gelyk, behalven dat de snuit van den Dolphyn meer vooruit steekt en snavelachtiger is. Hy is van voren dik, van achter smal, heeft twe blaasgaten, doch boven het voorhoofd een opening in de gedaante van een halve maan, waar in de beide stralen zamenlopen, en door ene pyp in een zwaren straal opgedreven worden. De vin op den rug is hoog na mate zyner grootte, de staart ligt horizontaal, als die van den Walvisch (b). De noordelykste Noorwegers maken een soort van *Caviar* van zyne eyeren. In de westzee is de Dolphyn alomme smaller, en den steur (behalven dat de snuit van dezen te spits is) zeer gelyk.

XV. De Zwaardvisch. §. LIII. De ZWAARDVISCH der Groenlandsvarers, die noch door niemand, zo veel ik weet, beschreven is. Ik verstuote my, hem te noemen: *Balæna minor utraque maxilla dentata*, *pinnam gladio curvo similem in dorso habens*. Deze visch heeft een stompen kop; gelyk de Putskop of Potvisch, en den muil vol kleine doch scherpe Tandem; blaast water, en heeft een horizontaal liggenden staart, gelyk de Walvisch. Aan het ein-

3. in de *Memoires du Chevalier d'Arvisux Tom. III. pag. 400.* word gemeld, dat de jongen van 6 of 7 ponden zwaar, goed om te eten, doch die tot voller grootte gekomen zynde (wanneer zy gemeenlyk 8 tot 10 ponden wegen) groot, taay en van een slechten smaak zyn.

(g) *Tuimelaar, sic dicta a mirabili agilitate seu mobilitate, qua se in maris superficiem frequentissime vibrat. Kilian. Etymologia Teuton.*

(b) Voeg 'er by *Willughby Hist. Pisc. Lib. II. cap. 2.* Noch beter echter is de afbeelding en ontleedkundige Beschryving van den Heer Dr. *Kulmus in Supplem. I. Ador. Vratisslav. art. 11.*

men in de
 ippers in de
 rs TUIME-
 nzonderheid
 elphinus an-
 gers *Lyssa*
utrage max-
 Deze visch is
 an den Dol-
 y is van vo-
 doch boven
 halve maan,
 pyp in een
 rug is hoog
 als die van
 maken een
 e is de Dol-
 de snuit van

varers , die
 en is. Ik ver-
maxilla den-
 Deze visch
 visch, en den
 ter, en heeft
 sch. Aan het
 ein-

400. word ge-
 n te eten , doch
 enlyk 8 tot 10
 yn.

se, qua se in ma-
ton.

Noch beter ech-
 den Heer Dr.

einde van zyn rug zit het zogenaamde Zwaard of de Sabel, waar van hy zyn naam draagt (i). Het is 1½ tot 2 ellen hoog , een half el tot 3 vierdedeel onder aan den rug breed , doch boven veel smaller , naar de kant van den staart tamelyk terug gebogen , dik en krom ; zulks het veeleer een gekromden enigzints spits gehouwen paal gelykt, daarenboven noch met de huid en het zwoort overtogen, gevolgelyk ten enemaal onbequaam , om 't zy den Wal- 't zy enigen anderen visch daar mede een steek of snede toe te brengen. Echter kan hy hem met den muil genoeg beschadigen ; te weten dus: enigen van hun (want zy gemeenlyk by kleine scholen zwemmen) rand den Walvisch aan, beangstigen hem, en scheuren hem gantsche stukken uit het lighaam, waar door hy zodanig afgemat en verhit word , dat hy den muil enigzints opspert , en de tong , zo veel hy kan, uitsteekt. Naar deze schieten zy in een ogenblik, vermits het hun daarom het meest te doen is, en zy anderzints weinig of niets van den Walvisch eten, of , uit hoofde van de dikke huid, iets van zyn vleesch afscheuren kunnen. Doch schieten, zodra hun doenlyk is, hem in den muil en rukken de tong geheel uit, van waar het kooft, dat onze lieden nu en dan een doden Walvisch vinden, die van zyn tong berooft en daar aan gestorven is. Onze Groenlandsvarers zien die Zwaardvischen menigwerf by Spitsbergen , ook in de Straat Davis, alwaar zy 10 tot 12 voeten lang worden. Zomtyds zyn ook wel kleinen of jongen zelfs by Hilgeland gezien. Men kan hen, om hunne grote gezwindheid, onmogelyk vangen, ten ware men een jongen met een snaphaan treffen konde. Een ervaren schipper, dien ik vroeg, tot wat nut hy meende dat den visch die paal strekken konde, oordeelde niet onwaarschynelyk, dat hem dezelve in 't zwemmen tot stuiten of ophouden en diergelyke te stade kooft.

Ik twyffele geenzints, of de op de kusten van Nieuw-Engeland zich onthoudende, en door de Walvischvangers aldaar zo

Bb

ge-

(i) Voeg 'er by, Beschryving van Ysland, bladz. 86. ;

genaamde *Killaers* (*k*) dat is WALVISCH-DODERS, zyn dezelve zo even door my beschreven Zwaardvisschen, doch daaromstreeks van een groter slag, namelyk van 20 tot 30 voeten lang. Want van hun word gemeld, dat zy in beide de kaken Tanden hebben, die in elkander sluiten, en hun een vin van 4 tot 5 voeten hoog tegen 't midden van den rug zit: Zy zwemmen altoos by scholen van een dozyn met elkander, en vallen den jongen Walvisschen als de Bulhonden een te vervolgen Stier aan. Enigen hechten zich aan zyn staart, om hem het slaan met denzelven te beletten, terwyl anderen zyn kop aandoen, en hem daar aan byten en slaan, tot het arme dier, dus verhit, de tong een weinig uitsteekt, waarop als dan enigen zyne lippen, en, zo mogelyk, zyne tong trachten te grypen. Wanneer zy hem eindelyk gedood hebben, vreten zy voornamelyk van zyn tong en kop; doch verlaten hem, zodra hy begint te stinken. Deze *Killaers*, of *Doders*, zyn van een zo onverwinnelyke sterkte, dat wanneer enige sloepen met elkander een doden visch voortslepen, een enige dier *Doders*, welke 'er zyne Tanden in zet, vermogende is, den Walvisch in 't oogenblik weg en met zich naar den grond te rukken. Zomtyds heeft men deze visschen gevangen en goede traan van hun gemaakt.

Van 2 §. LIV. Eindelyk zal ik van noch twee VIERVOETIGE ZEE-
 viervoe- DIEREN spreken, namelyk van den Walrus en den Zeehond,
 rige Zee- of Rob.
 Dieren.
 1. Van De WALRUS (*l*) *Rosmarus*, is den Zeehond in gestalte des
 den Wal- lig-
 rus.

(*k*) Zie *Philos. Transact.* N. 387. p. 265.

(*l*) Dat is ZEEROS, of ZEEPAARD, gelyk hem de Engelschen *Hors Whal* (*ab Hors / equus*, Sax. *Hors sine Drs* / Allem. *Hors & Whal / Wa''cete*) geheten hebben. De Russchen noemen hem *Worfs* / de Engelschen *Seakow*, de Franschen *Vache marine*, en die op de Noord-americaansche kusten, alwaar hy in menigte gevonden word, *Vache marine* of ook wel *Bête à la grande Dent*. Zie *Dionys. Description des cotes de l'Amerique Septentrion. Vol. II. pag. 256*. De Hollanders, welke naar Groenland varen, heten hem WALRUS of WALROS; doch anderen, die in de

lighaams zeer gelyk; doch groter, dikker en zwaarder (*m*). Zy hebben vier poten of (zo onze zeelieden dezelve ter onderscheiding noemen) Vlaaren (*n*) welke niet zo zeer dienen om te gaan, als wel tot zwemmen, gelyk dan ook de vingeren of tonen alomme met een huid bedekt en tusschen aan gevult, doch van voren met klauwen gewapent zyn. De huid is een duim dik; de haren zyn kort, wreed, bruin en bruingeel; de kop dik, plomp en van voren plat. Aan het voorhoofd heeft hy twe blaasgaten. De muil is met dikke styve borstels als een baard voorzien. Hy heeft drie Tanden onder en vier boven. Behalven dezen steken ook uit de bovenkaak noch twe lange een weinig gekromde schone Tanden, welke de beste Elephants Tanden in hard- en witheid

Bb 2

over-

de Indien gereift en hier of daar dergelyken gezien hebben, noemen dezelve Zeelceuwen; doch ten onrechte: want de Zeelceuwen veel kleiner oogtanden hebben, en veeleer een soort van grote Zeebobben of Zeehonden zyn, welke met den kop en de gele verve van het lighaam den Leeuwen gelyken. *Valentyu Beschryving van de Kaap* bladz. 125 (in zyn groot werk van Oost Indiën) Kolbe in zyne Beschryving van dat voorbergte 1. deel bladz. 242, en de *Anonymus* of naamloze, door *Hazeus* in zyne *Diff. Philolog.* VII. §. 12. aangehaalt. De *Manati* of *Lamantin*, gelyk de Franschen spreken, in de West-Indiën, heeft veel overeenkomst met den Walrus, en is met hem van enerley geslacht.

(*m*) Best heeft van deze Zeedieren geschreven *Martens* in zyne Spitsbergf. Reife Part. IV. cap. 4. n. 5., alwaar hy een tamelyk goede afbeelding van dezelve geeft. De oude Noorwegers en Ylanders hebben niet alleen uit zyne lange Tanden heften van messen, gevesten van degenen der gemaakt, maar ook uit de dikke en taye huid riemen tot schepen vast gesneden: gelyk de oude *Obtberus* zulks in zyn *Periplus* door *Bassaus* uitgegeven § 5. en aldaar in de aantekening verhaalt. Dezelve *Obtberus* heeft ook §. 6. dat de schatting, die de Finnen ten zynen tyde hunnen Koning gaven, bestond on *deora fellum* and on *fugela fetterum* and *huales bane* and on *them ship rapum the beorth* of *huales hyde* geworht and of *seotes*. Dat is: in dierenvellen, vogelvederen, walvischbaarden en scheepszeilen, die uit Hual- (waaronder hy den Walrus verstaat) en Zeehonden-huiden gewerkt en bereid werden.

(*n*) Vleugelen, van het Saxis woord *Glara* / waar van het *Diminutivum* VLERKEN by de Hollanders gebruikelijk is, en vleugelen van vogelen betekent.

overtreffen. Zy zyn niet recht rond, maar platachtig, ook niet gantsch glad, maar een weinig ruuw. De rechter Tand is altoos een weinig langer en groter dan de linker. Dewyl deze Dieren niet bestendig in het water duren kunnen, maar dikwerf te land moeten komen, doch inzonderheid steile klippen en afgebroken ysvelden zoeken, waarop zy met hunne korte en zydtwaards zittende poten onmogelyk klimmen, noch hunne zware en logge lighamen na zich slepen kunnen; heeft hun de alwyze en goede Schepper deze lange Tand en gegeven, om dezelve in den grond of het ys te slaan, en zich dus op en over het gladde ys te trekken. Vermits daarenboven hunne spyze een soort van Mosselen zyn, welke wel een half el en dieper in den modder zoeken, dienen hun ook die uitstekende Tand als tot snaven, om den modder aan een kant te stoten en de Mosselen 'er uit te halen. Eindelyk kunnen zy zich met dezelve geweldig verweren en vervarelyk rondom zich houwen. Na hunne grootte is ook, gelyk niet zwaar valt af te meten, de grootte en lengte hunner Tand gevormt, Myn zal. vader was eens een paar magtig geworden, welke ieder 2 parysche voeten en een duim in de lengte, en aan het dikste einde 8 duimen in de rondte hadden; hoedanige ik zedert dien tyd nergens meer gezien hebbe. Ik bezit noch een van dezelve; doch heb den anderen onlangs, om zyne zeldzaamheid, aan een voornaam heer voor het keizerlyk kunst Cabinet vereert. Zeldzaam is het te vinden, die recht grote; en noch zeldzamer, die twe volkome en gezonde Tand hebben. Voor vele jaren heb ik een gantschen tamelyk groten kop van een paryschen voet en $10\frac{1}{2}$ duimen, niet alleen met 2 gezonde Tand, maar ook met het vleesch en de huid, in pekkel gezouten, bekomen. Dewyl hy dus niet lange goed te houden was, deed ik hem afkoken, en heb de benen van dien kop noch in myne geringe verzameling hangen. Hiervan een afbeelding. Wat aan hem eetbaar is, heeft Martens aangemerkt. Een commandeur heeft my eens gezegt, dat hy met zyn volk van de nieren gegeten had, en zy alle daar van bedwelmt in 't hoofd.

geworden waren, 't geen echter niet lange daar na met zware hoofdpyn verdwenen was.

§. LV. De ZEEHOND, *Phoca*, gemeenlyk ROBBE, ook ^{2, Van} wel *Salhund*/ by de Denen *Sálhund*; by de Noorwegers ^{den Zee-} *Raabe*; by de Engelschen *Seal* of *Sealhund*; by de Franschen *Veau de mer*; in Noord-America *Loup marin*, en by de Groenlanders *Pusa* genaamt, word tamelyk wel by *Martens* (o) beschreven en afgebeeld, is daarenboven een zeer bekend Dier. In het jaar 1724 bekwam ik een kleinen opgezetten Zeehond, die in de Straat Davis gevangen was. Zyn kop was klein, maar natuurlyk gelyk die van een Hond, welken men de oren glad afgesneden heeft. Hy had enige baardharen, gelyk een knevel, die glad, styf en op een gantsch zonderlinge wyze gedraayt zyn. De bovenlip sloeg een weinig over de onderlip. De hals was dun en weinig langachtig; doch het eigentlyk lighaam kort, van voren dik met een brede borst, achterwaards veel smaller en geheel spits uitlopende. Zyne vier poten waren kort, en in gedaante als ganze poten; hadden gene Benen, maar slechts gelyk een dikke lap van ruighairig leder. Aan de voorste poten waren 5 lange zwarte klauwen, welke met de spitzen uit den voorsten rand van 't vel een weinig vooruit staken. De poten zelve waren zonder benen, en zo kort, dat wanneer hy op het land lag, hy uit hoofde der rondheid van zyn buik dezelve slechts even roeren en een weinig naar voren slaan konde, gelyk hy zich dan ook kommerlyk, offchoon gezwind genoeg, voortsleepte: want zy eigentlyk tot roeyen en zwemmen in 't water geschapen zyn. De achterste poten stonden achter uit, en wel de brede einden perpendiculair als de staarten der visschen. Zyne haren waren kort en styf. Over den rug had hy bruine strepen en vlekken; voorts was hy graauw wit en onder aan den buik geel. De staart was niet langer, dan de stomp van een Ree. Ik heb dit Dier een weinig naauwkeurig gemeten,

Bb 3

tem

(o) Spitsbergf. Reife c. 1. n. 4.

ten einde het by gelegenheid tegens anderen van elders in zee te vergelyken. Het gantsche Dier was van de spits van zyn snuit tot aan de bovenspits der vleugel aan de achterste poot 2 parysche voeten 4 duimen lang; de kop enkel $3\frac{2}{3}$ duimen lang, en boven over dwars $2\frac{2}{3}$ duimen breed; de hals $2\frac{1}{2}$ duimen; de dikte of hoogte, voor by de voorste poten gemeten. $8\frac{2}{3}$ duimen, en de breedte aldaar over den rug 9 duimen; de borst een weinig hoger 9 duimen; achter, daar de achterste poten zaten, was de dikte in haar diameter $3\frac{2}{3}$ duimen; de staart $3\frac{1}{2}$ duimen; de voorste poot aan den voorsten hoek $3\frac{1}{4}$ duimen, aan den achtersten $1\frac{1}{2}$ duim, in de breedte boven $1\frac{1}{2}$ duim, en onder $2\frac{1}{3}$ duim; de achterste poot lang $4\frac{1}{4}$ duimen, boven een weinig breder dan een duim; doch onder $6\frac{1}{4}$ duimen (p). Zy groeyen in de Straat Davis tot zodanig een grootte, dat zy twe mans lengte bereiken, en hebben wel vier vingeren dik breed spek boven op het vleesch liggen, waar van zeer goede traan kooft.

Tot de vangst derzelve worden enige schepen uitgerust, en Robben- slagers genaamt.

§. LVI. Thans, nu deze tot een zo hogen prys gestegen en de Walvischvangst gemeenlyk zo slecht is, worden enige kleine schepen naar Groenland en de Straat Davis op de Robben- vangst uitgereed, die men ROBBENSLAGERS noemt, dewyl door dezen de Zeehonden inzonderheid opgezocht, en op het ys, wanneer zy liggen te slapen, overvallen worden, daar zy dezelve, door hun voor den neus te slaan, alwaar zy zeer teder zyn, doden, of met kleine stevige lensen of pieken afmaken.

Zyn den inwoonderen aldaar tot allerly gebruik zeer dienstig.

§. LVII. Den wilden inwoonderen in de Straat Davis zyn de Zeehonden de allernutste dieren, want zy hun niet alleen met hun vleesch tot voedsel (q), en met hun bloed tot artzeny, maar

(p) Een nauwkeurige en fraye ontleding van dit Dier, door de Koningl. Fransche Ontleedkundigen te Parys gemaakt, vind men in de *Memoires pour servir à l'histoire des Animaux* p. 93 en volgende: waar by men voegen kan het 10. Artikel in het I. Supplement der breslausche verzameling.

(q) Van de Zeehonden in Noord-America en hunne vangst zie *Denys des*

maar ook met hunne huiden tot kleding, tot bouwing hunner schuiten enz., met hunne pezen en darmen tot venstren, zeilen, ja tot nayen en binden, met hunne benen tot allerley huis en jagtgereedschap, en tot meer ander gebruik dienen, 't geen men niet alles optellen kan. Zo veel goeds steekt in een enig schepzel, wanneer de overvloed van veelerly schone zaken, welke den mensch wellustig, kiesch en vadzig maken, geen plaats heeft; maar gebrek en honger hem aandryven bedacht te zyn, hoe het weinige, dat hy heeft, tot allerly gebruik bekwaamst aan te wenden (r).

§. LVIII. Alvorens ik van de Robben of Zeehonden scheid, zal ik noch van ene byzondere zeldzaamheid gewag maken. Een voornaam en geloofwaardig schryver (s) namelyk bericht, dat in groot Tartaryen in het zoete en helder meer Baikal ('t geen de Russchen ten onrechte *More*, dat is zee, noemen, nadien het enkel een verzameling van verscheide zoete vloedten is) een grote menigte derzelve gevonden worden. Dewyl ik nu zulks, zo veel ik weet, by niemand elders aange troffen had, werd ik des te meer aangezet, by den zeer weetgierigen en Berg-ervarenen heer Heidenreich (dien het russisch Opperberg Collegie te Petersburg door gantsch Siberien en Tartaryen tot aan de chinefche grenzen gezonden heeft, om zo wel nieuwe bergwerken op te zoeken, als ouden na te sporen en te verbeteren) daar naar te vernemen. Deze verzekerde my, dat zulks de zuivere waarheid was, en hy die Dieren zelf op de plaats met zyne ogen gezien had; ja voegde 'er noch by,

Men vind de-
zelve
ook in
groot
Taria-
ryen.

dat

des Cotes de l'Amerique Septentrion. Tom. I. p. 64 en volgende., alwaar hy ook aanmerkt, dat de jongen veel vetter zyn, dan de ouden, en dat hunne Traan fris, goed om te eten, en even zo bequaam, als boomoly, om te branden zy, vermits het niet stinkt. Dezelve schryver maakt *Tom. II. ch. 17.* gewag van noch een kleiner zoort, van welks vleesch en traan de Wilden een byzondere lekkerny maken, en met de traan hun hoofdhaar besmeren.

(r) *Quæ virtus, & quanta, boni, sit vivere parvo.*
Discite. Horat.

(s) In zyn verandert Rusland p. 80.

in zee
van zyn
poot 2
en lang,
men; de
duimen,
orst een
n zaten,
3½ dui-
nen, aan
nim, en
ven een
(p). Zy
dat zy
eren dik
er goede

egen en
ige klei-
Robben-
, dewyl
op het
daar zy
zeer te-
n afma-

vis zyn
t alleen
rtzeny,
maar

de Ko-
de Me-
waar by
che ver-

e Denys
des

dat zy die in de Ooftzee volkomen gelyk, doch enkel een weinig kleiner zyn; ook dat, dewyl zy niet bestendig onder 't water duren kunnen, hier en daar in het ys, wanneer het meer toegevrozen is, openingen weten te behouden, om tot het zoeken van nooddrift uit en in te komen. De daarom streeks wonende Tartaren en Ruffchen fchieten hen met driehoekige Harpoenen, en gebruiken van die Dieren niets, dan de traan, in hunne lampen tot licht. Ik heb nagedacht, hoe zy in dat meer gekomen mogten zyn, en opgemerkt, dat hunne voorouderen zeer bequaamlyk met de daarin ook gevonden wordende Steuren uit de Yssee de *Denifei* op en door de *Tunguske* in het meer geraakt, en verdwaalt kunnen zyn. Nu is het te verwonderen, dat hun nageslacht niet alleen in zoet water voortgekomen, maar zelfs tot een zo aanzienelyke grootte en vetheid gedeid is. Hieruit ziet men duidelyk, hoe vermogende de gewoonte zy, die met de eerste jeugd een aanvang neemt; 't geen by verder nadenken veelligt gelegenheid tot het een en ander verder nuttig onderzoek zoude kunnen geven.

Van de Inboorlingen, hunne gestalte en lichaams gesteldheid, §. LIX. Nu zal het tyd zyn, tot de redelyke Schepzelen, de INBOORLINGEN VAN DE STRAAT DAVIS, die men gemeenlyk de Wilden heet, te komen. Dezelve zyn door den bank, zo wel de vrouws- als manspersonen, kort en gedrongen van lighaam, daarby wel geproportioneert van ledematen, vet en gezet, vol van aangezicht, 't geen echter een weinig plat is: gelyk ik ook aan dien Groenlander bespeurt heb, die voor enige jaren herwaards gebragt werd.

Door den bank hebben zy zwarte en slechte hairen, bruine en rode aangezichten, doch zulks niet van nature, maar van hunne vuile, ontyge en haveloze manier van leven, vermits zy veel met traan en spek omgaan, en met ongewasschen handen hun aangezicht wryven, niet anders, dan gelyk de bekende Heidens zich door smeren met allerly vet roodbruin maken: want zy niet alleen blank geboren worden, maar men zelfs zomtyds onder hun, inzonderheid onder de vrouwspersonen, blanke en gantsch niet onaartige aangezichten vind, welkers
aan-

aanminnigheid weleer enigen der derwaards gekomen colonisten zo zeer bekoorde, dat zy dezelve ten vrouwe begeerden. Zy zyn zelden met enige natuurlyke gebreken behebt, maar hebben doorgaans onverminkte ledematen, en zyn van een gezonde lighaams gesteltenis; weten ook, gelyk de schryver van de groenlandsche Perlufratie zegt, van gene kinderpokkens en dergelyke krankheden. Doch uit het naricht van deze zending, door hem naderhand uitgegeven, blykt, dat in den jare 1733 een gedoopte Groenlander, die door de pokken in Denmarken aangetast was, zyne landslieden had aangestoken, waar door enige honderden weggerukt waren, nadien, ter oorzake van de grote koude dier luchtstreek, de pokken niet hadden kunnen doorbreken, en het hun daarenboven aan artzenyen en oppassing mangelde; en dat de overige hun leven niet, dan door de vlucht en het vermeiden der kranken, gered hadden.

§. LX. Aan de andere kant zyn zy gemeenlyk met de land-^{Van hun-} ziekte, het Scorbut of Blaauwschuit, enige zelfs met een zo ^{ne Kunst} boos soort van 't zelve behebt, dat het met witte bladders ^{om} en vlekken, als bloemen, uitlaat; waartegen zy, behalven ^{Krankhe-} Lepelblad, noch een ander kruid, 't geen een dikbladerigen ^{den te} bloem en zeer scharpen smaak heeft, met nut gebruiken; waar ^{genezen.} van de Denen de kracht ook hoog roemen. Zy hebben noch **WONDHELERS** noch **GENEESHEREN**. Wanneer iemand een wonde ontfangt, word over dezelve een ledere riem gebonden, waaronder de quetzuur gemeenlyk zo wel geneest, als of de beste plaaster 'er op gelegd ware. Enigen onder hun vind men, die *Angekoken* genaamt worden, en zich voor **Toveraars**, **Waarzeggers** en **Artzen** uitgeven, en het domme volk by den neus leiden. Wanneer iemand krank is ('t geen zy *Domick* noemen) maken zy allerly zotte potsen en gebaarden, welke inderdaad een eigentlyk gochelspel zyn, en gedragen zich, als of zy een pees van enig Dier, of iets dergelyks, uit de lydende plaats halen, 't geen zy tonen, en voorgeven, dat de krankheid veroorzaakt heeft; doch dat dezelve nu geheelt is (t).

Cc

En

(t) Waarvan de heer Egede in zyne te meermalen aangehaalde Beschryving

En dewyl de kranken merendeels door hunne goede en sterke lighaams gesteltenis, gelyk ook door de inbeelding, dat dit een waarheid zy, genezen, vinden die bedriegers tamelyk veel geloof, en verdienen op die wyze hun nooddrift. Dezelve hangen ook den kinderen, als mede zomtyds volwasse lieden snoeren, als *pater nofters*, van zeker soort van Benen gemaakt, en andere dingen om den hals (*u*), het domme volk diets makende, dat, die dezelve dragen, gezond blyven. Men vind onder hun oude lieden, en zoude hun getal waarschyntlyk veel groter zyn, wanneer zy door hunne levenswyze dagelyks niet zo vele gevarelyke toevallen onderworpen waren.

Van de Taal van het land. §. LXI. Hunne TAAAL is zeer zonderling en zo vreemd, dat ik niet weet, waar dezelve t'huis te brengen: zo ook hunne uitspraak, dewyl zy den mond wonderlyk trekken, en door een gantsch eige wyze van de tong tegens het verhemelte, de tanden enz. te slaan, een onnabootsbaar geluid geven, 't geen alzints zeer bezwaarlyk te vatten, en noch bezwaarlyker door letters uit te drukken is. Ik heb het geluk gehad, door mededeeling van een hoog en aanzienlyk persoon een klein deenschen en groenlandsch Woordenboekske magtig te worden, 't geen de meergemelde prediker *Egede* opgesteld had, en ik met een duitsche verklaring der woorden en enige weinige byvoegingen als een Aanhangzel dezer Beschryving mededeel. 'Er zyn wel enige weinige woorden, als *Kinneka*, een kind, *Kona*, een vrouwsperfoon; *Noria*, eten, welke men onbezwaarlyk te recht kan brengen: zo ook heeft de schryver der Perlustratie enige noordsche woorden; als *Quan*, de wortel Angelica, in het noordsch *Quanne*; de visch *Nise*, by de Noren *Tisa*; *Kollect*/ een lamp, by de Noren *Rolle* genaamt, enz. aangemerkt. Echter is dit alles weinig, en kan door den omgang met vreemden in latere tyden aangenomen en in zwang ge-

ving van Oud-Groenland voorbeelden bybrengt, welke hy zelf gezien, en de geoeffende bedriegeryen ontdekt heeft.

(*u*) Dezen noemen zy *Angvoak*, en kan men deswegens by den heer *Egede* breder onderricht vinden.

bleven zyn. Doch de Taal in haar zelve heeft geen de minste overeenkomst met de noordsche, oud-gothische of ylandsche, fin- of laplandsche Talen; ja niettegenstaande het noordelykst gedeelte van America zo naby hun ligt, vind ik echter geenzints, dat zy met het geen *la Hontan* en anderen van de spraken der wilde volkeren in en ontrent Canada enz. aanteekenen, enige de geringste verwandschap heeft. Offchoon ons ook *Strahlenberg* in zyn noord- en oostelyk deel van Europa en Asia een *Tabula polyglotta* der Talen van twe en dertig Tartaarsche Volkeren gegeven heeft, vinde ik niettemin onder die alle mede gene de minste gelykheid, ik wil niet zeggen afstamming in de groenlandsche *Dialect* of taaluitspraak. Ondertusschen heeft my een kundige in die Taal verzekert, dat hare grootste aangenaamheid in de klank, en veel aartigs en nadrukelyks in hare zegswyzen en uitdrukkingen gelegen zy. Zy schynt ook gantsch zo ruuw niet, als men by een zo ruuw en eenvoudig volk, gelyk de Wilden zyn, verwachten zoude; maar veeleer voorheen door lieden, welke meer opmerking en ledigen tyd, dan zy, gehad hebben, met vlyt opgesteld te zyn, inzonderheid wanneer men den aart, buigingen enz. hunner *Verba*, of werkwoorden, overweegt, gelyk ook wat gebruik zy van de *Pronomina suffixa*, of aan gehechte voornaamwoorden, weten te maken, dat zy een *Dualis*, of twevoud, hebben en diergelyken (*).

C c 2

Vol-

(*) Ik zal ter proeve en verwondering van de liefhebbers der Talen een uittreksel uit de groenlandsche *Collectanea*, of verzamelingen, door den vromen en vlytigen prediker Egede in den jare 1725 gemaakt, en my door de goede hulpe van een voornaam vriend in schrift ter hand gekomen, met een duitsche overzetting derzelve by deze Beschryving voegen. Die verzamelingen bestaan uit een klein Woordenboekske, 't geen in het Aanhangel onder den letter A. gevonden word, en tegen de *vocabula*, of namen, die *Thom. Borrichius* weleer in de *Act. Med. Hafn. Vol. II. p. 11 seq.* heeft laten zetten, nagezien konnen worden; en de *Appendix formularum* enz., of het Aanhangel der wyzen van spreken. Wyders in de *Formula Conjugandi*, of het voorschrift der bulging van de werkwoorden te vinden onder letter B.; voorts in enige gronden van de christelyke Godsdienst, by wyze van vragen en antwoorden voorgesteld, waaruit ik de tien Geboden, het Gebed des Here, en noch een ander Gebed

ge-

Volgens het bericht van den schryver der Perlustratie in het I. hoofddeel word merendeels enerley Taal door het gantsche land gesproken. Zo hebben ook de vrouwsperfonen een byzondere uitspraak voor zich, nadien hare woorden gemeenlyk op een N uitgaan.

Van hunne Kleding.

§. LXII. Betreffende de KLEDING der Groenlanders, dezelve word van Reën- en Robbenvellen, welke zy door veel kloppen met stenen, en met pis, traan en dergelyken enigmate bereiden, ook wel uit vogelhuiden gemaakt, en met draden genaait, welke zy uit de darmen van Robben en andere visschen, na dat zy dezelve opgeblazen en opgespleten hebben, weten te snyden. Over de borst, naast aan het lighaam, dragen zy een vel van Eiderenten, de zagte pluimzyde binnenwaards.

1. Der Mannen. De MANNEN hebben een engen rok van Reën of Robbenvellen met armen en een kap, gelyk een monnikskap, welke rok hun tot aan de knien reikt, en zo wel van achteren als voren een nederhangende slijp heeft. Des zomers dragen zy het ruige buiten en des winters binnenwaards; ook dragen zy enge broeken tot om hunne lendenen, insgelyks koufsen

getrokken heb, onder letter C.; in enige aanspraken, waarvan ik de voornaamste en tot meer dan een gebruik nutte §. 9 en 10. in het Aanzegel onder letter D. mededeel. Eindelyk heeft hy uit het eerste boek van Moses de beide eerste Hoofdstukken en enige Euangelien, zo goed hy konde, in de groenlandsche sprake overgezet, van welk boek ik het eerste hoofdstuk onder letter E., en uit de Euangelien de Boodschap van den Engel aan Maria, Luc. I. v. 26 en volgende onder letter F. geplaatst heb. Waarby ik noch moet aanmerken, dat ook de *praepositiones* en *conjunctiones*, of voorzetsels en voegwoorden in deze Taal, uit *Af-* en *Suffixæ* of aangehechte deeltjens bestaan, by voorbeeld: *Sumit*, van waar? *Sumat*; werwaards? *Jesumit*, van Jesus; *Jesumut*, naar Jesus. *Killac Nunalo*, Hemel en Aarde; *Guditog*, en God. Dewyl de groenlandsche Taal gene woorden hebbende, om de voornaamste woorden, tot den Godsdienst en de geestelyke dingen behorende, uit te drukken, had de goede man dezelve uit de noorsche moedertaal moeten ontleen, als: *Gud*, God; *Engelija*, Engel; *Synd*, Zonde, *Helligforsuaeb* (van *Hellig*) heilig; *Velsignieb* van *Belsigne* zegenen enz.

fen of laarsen met het ruwe binnenwaards. Enigen bedienen zich ook van gevoide yfandsche kouffen, welke zy van de Denen enz. handelen. Hembden noch ietwes anders van linnen hebben zy niet, dewyl by hun noch Hennip noch Vlas wassen kan, en hunne armoede hen buiten staat stelt, enig lywaad van de Denen te kopen. Doch wanneer iemand een hembd vereert word, trekt hy 't zelve over zyne gewone kleding aan, en pronkt daar mede, als met een zonderling sieraad. Wanneer zy naar zee, en inzonderheid ter Walvischvangst gaan, trekken zy over hunne klederen een gantsch hembd of overtrekfel, uit wambes, broek, kouffen en schoenen in een stuk bestaande, 't geen van gladde Robbenvellen zonder enig hair gemaakt en met darmen zo dicht aan een genaait, ook alomme zo vast toegesnoert is, dat geen water 'er doordringen, noch het zwaar maken kan. Daartegen hebben zy boven aan de borst een kleine met een pen gesloten opening, waar door zy 't zelve, door inblazing, met zo veel wind kunnen aanvullen, dat zy niet zinken, ja ter halver knie in 't water over einde gaan kunnen, ook zich door matiging der lucht, na 't hun goed dunkt, op den grond laten nederdalen, en weder naar boven ryzen: zulks een geloofwaardig schipper my verzekert heeft, dat hy het niet alleen zelf verscheide malen met eigen ogen had beschouwt, en hen het een of ander in zee van den grond doen ophalen, maar ook een matroos gehad, die, na zich een weinig geoeffent te hebben, insgelyks op het water gaan en voortwandelen konde.

De KLEDING DER VROUWEN is niet zeer verschillende II. Der van die der Mannen; behalven dat hare rokken enigzints wy- Vrou- der en hoger op de schouderen zyn, om hare kinderen, die zy wen. altoos, waar zy gaan of staan, op den rug met zich voeren, daarin des te bekwamer te kunnen dragen. In den zomer hebben zy korte broeken; zulks hare benen en knien merendeels bloot zyn; doch des winters lange, die tot over de knien reiken (y). De vrouwen binden hare hairen in een bos zodanig

Cc 3

(y) Om daar van een beter begrip te hebben, kan men nazien de afbeelding

D,
ie in het
gantsche
een by-
meenlyk

ers, de-
oor veel
ken eni-
en met
en an-
gespleten
lighaam,
yde bin-

of Rob-
nikskap,
n achte-
ners dra-
ook dra-
ks kouf-
fen

k de voor-
anhangzel
van Mo-
d hy kon-
het eerste
p van den
geplaatst
in conjunc-
Suffixe of
Sumat,
Nunalo,
taal gene
dienst en
van dezel-
d; Enge-
ligninch

nig op, dat zy eerst 'er onder een band leggen, alsdan het hair 'er over slaan, en het noch eenmaal binden, zulks het rond, dik en styf moet opstaan. In dezen bos vlechten zy tot sieraad allerley glascoralen, welke zy ook in de oren, om den hals en de armen, ja ook zomwylen op de schoenen hangen. Enige vrouwen, welke zich mogelyk by de mannen bekoorlyk willen maken, nayen zich zelve met een draad, die zy alvorens wel door het roet harer lampen getrokken hebben, tusschen de ogen, op de wangen, aan de kin en ook aan de oren, in meening, dat het fraaiste sieraad is, met allerly kleine naden tusschen vel en vleesch te gaan, waar van de zwarte kentekenen, wanneer de wond geheelt is, bestendig overig blyven, en even alzo uitzien, als my een persoon toonde, die zich dergelyken op den arm had doen nayen, gelyk de bekende beeltenissen, welke enigen, die het H. Graf bezien, zich op den arm laten tekenen (z). Men heeft my, als iets zekers, gezegt, dat dat versierfel die schepzelen, wanneer zy anderzints niet heffelyk zyn, aartig genoeg staat. Is het niet een grote ere voor het mannelyk geslacht, dat de vrouwelyke kunne gewillig zo veel uitstaat, om zich by de mannen aanminnig te maken? Offchoon de groenlandsche vrouwen enige acht op versiering schynen te geven, zyn zy echter even zo morsig, als de mannen, want de enen zo wel als de anderen zeer onrein leven, en zich zeer zelden, of wel zomtyds in hun eigen water wasschen.

§. LXIII.

dingen der mannen en vrouwen, als de beste, die Jacobæus en Laurenzen in 't *Museum Reg.* Part. II. Sect. 2. n. 81. Tab. I. hebben doen stellen.

(z) De russische gezant Ysbrand Ides meld in zyne reize naar China bladz. 37 van de Tartaren. *Nisovier Tungust* genaamt, welke hy onderweg aantrof: zy zyn ook liefhebbers van schoonheit, en om die te vermeerderen, versieren ze hunne aangezichten, het voorhoofd, de wangen en kinnen over al net op de volgende wyze. Zy doornayen de huid met allerhande beeltenissen; den draad smeren zy met een zwart vet, en na dat de draad enige dagen in de genaaide wonde is geweest, trekken zy dien wederom daaruit; alsdan blyft het genaaide teken staan, en men ziet 'er weinige, die zulks niet hebben.

§. LXIII. Zy hebben tweërley soort van Woningen, als Van hunne Woningen. ene voor den winter, en de andere voor den zomer. Hunne WINTERHUIZEN zyn de grootſten, welke zy tegen den winter, of wanneer zy lange op ene plaats menen te blyven, oprichten: en dit is eigentlyk het werk der vrouwen. Zy bouwen dezelve vierhoekig van ſtenen en afgevallen rotsbrokken, welke zy met tuſſchen ingeworpen mos of turfaarde weten vaſt te maken, en zo dicht te verbinden, dat geen wind 'er indringen kan. Zy laten dezelve niet ligt hoger dan twee ellen uit of boven den grond opryzen, maar het overige tot meerder vaſtigheid en beſchutting tegen wind en koude in den grond zinken. Boven op de muren leggen zy enige latten, en bedekken dezelve, in plaats van een dak, met aarde zoden of graslagen; ook zetten zy 'er enige venſters in, die zy uit opgeſpannen en in de lengte met pezen dicht aan een genaaide Robben- of andere viſchdarmen vervaardigen, waar door het licht valt, en de woning lichter, dan men vermoeden zoude, maakt. De ingang word onder de aarde als de loop van een Mol gegraven; echter, op dat de wind en koude niet in het huis mogten vallen, niet recht uit, maar krom en lang. De buiten opening is altoos naar de zee gekeert, op dat zy, 'er uit komende, dezelve, als de voornaamſte bron van hun levensbeſtaan en nooddrift, terſtond in het gezicht mogten krygen, en zien, of zich ergens iets opdoet, om aan werk te geraken. Voor den ingang hangt, in plaats van een deur, een vel, en wanneer men door die duistere gang op de knien of zeer gebukt gekropen heeft, koomt men in het midden van het huis uit. In zodanig een huis, 't geen niet veel meer dan 20 voeten in het vierkant heeft, wonen, vermits zy niet kyfachtig zyn, en geen dienſtboden houden, of gene meubelen bezitten, die de ruimte te eng maken, dikwerf 7 of 8 huisgezinnen, inzonderheid bejaarde en gehuuwde kinderen, bloedvrienden en zwagers byeen; gelyk dan ook alles, wat geviſcht of gejaagt word, hun alle gemeen behoort, en in goed vertrouwen verteert word. Aan ieder zyde van het huis hebben zy een ſlaapſtede van hout of planken, op ſtenen, een halve

el boven de aarde verheven, die, in plaats van bedden, met ruige Reevelen belegt zyn, waarop ieder huisgezin zyn eigen slaapplaats heeft, welke van de anderen door een 'er tusschen gespannen vel van 2 ellen hoog afgescheiden is. Die van een huisgezin zyn, slapen zodanig zamen, dat man en vrouw byeen, de zonen aan de zyde van den vader, en de dochters aan de zyde van de moeder liggen. Voor de slaapstede heeft een ieder huisgezin zyn eigen keuken staan, welke in niets anders dan een lange lamp, uit de te voren beschreven Weeksteen gehouwen, bestaat; want in dezelve is een diepe sleuf gemaakt, waarin men, door middel van een met spek en traan wel doorkneed vast ineem geperst pit van gedroogt mos, met traan begoten, een zachte, niet flikkerende of springende, en weinig damp verwekkende vlam onderhoud. Over dezelve hangt een ketel, aan de latten vast gemaakt, waarin alles gekookt word; weshalven die lamp zowel tot het koken der spyzen, als het verlichten en verwarmen der huizen dient; ook hebben enigen daarenboven de wanden, zo ik my niet vergiffe, met ruige pelteryen, waar van de hairzyde binnenwaarts gekeert is, bekleed; waarom het in die hutten zo warm is, dat men van de gestrengheid van den winter dus weinig ongemak gevoeld, dat de bewoonderen, mannen en vrouwen, zo lange zy in dezelve zyn, steeds met het bovenlyf naakt zitten. Ondertusschen hebben die woningen voor vreemdelingen een onlydelyk gebrek, ik mene de afschouwelyke stank van het daarin byeen gelegd half verrot vleesch, de visschen en traan, welke stank zo hevig is, dat men meent te bezwyken; men zwyge dat alles vol luizen is. Vreemden, die by hun komen, offchoon zy van hunne natie zyn, vermits zy elkander 10 mylen in het rond bezoeken, laten zy niet by zich slapen, maar wyzen dezelve ene byzondere plaats met een plank daar toe aan. By hunne huizen maken zy kleine kuilen, die zy met stenen opzetten, en daarin de in den zomer gedroogde Lodden en het Zeehonden vleesch tot winter voorraad opleggen. 't Geen zy in de herfst en winter vangen, leggen zy op den bloten grond onder de nieuw, en bewaren het dus voor het verderf. Als zy

zy niet meer ter zee kunnen gaan , slepen zy hunne vrouwenboten aan hunne huizen , leggen dezelve omgekeert op vier palen , en bedekken daar onder hunne pelteryen , en andere waren van waarde. De WINTERHUIZEN betrekken zy in oëctober , en verlaten dezelve weder in het begin van may , 't zy voor een tyd , wanneer zy in de nabuurschap blyven , of wel geheel en al , als zy van plaats veranderen , en een beter gewest zoeken , alwaar meerder te vangen of te jagen is , als wanneer de verlaten woningen die genen ten deel worden , welken na hun by toeval aldaar komen. Hunne ZOMERWONINGEN zyn ligte tenten van gladde Robbenvellen , twee vellen over elkander gehangen , geheel rond , boven in de spits niet groter , dan een gemene hut. Dezelve worden met houtestaken opgezet , en heeft een ieder huisgezin zyne eigen , waarin het zich behelpt. De vermogensten onder hun behangen of voederen hunne tenten van binnen met ruige Ree- of andere vellen. Die tenten zouden in der daat sierlyk gemaakt zyn en veel reiner , dan hunne huizen gehouden worden , zulks dezelve zich zeer wel laten bewonen. Een ieder huisvader heeft ook in zyn tent een lamp , en een ketel , tot het koken der spyzen , 'er over hangen. Als zy met hunne grote of vrouwenboten in zee gaan , voeren zy hunne tenten mede.

§. LXIV. Gelyk deze Groenlanders in hunne eenvoudigheid Van hun-
zonder veel omslag en volgens de natuur leven , weten zy ne Verlo-
ook by hunne Verlovingen en Huwelyken van gene wydlo-
vingen. pigheden , plechtigheden of ceremonien. Een manspersoon eischt slechts , dat een meisje naar 's lands gebruik zich op den haar opliggenden huisarbeid , inzonderheid het nayen en kleermaken , versta , en deze vraagt enkel , of een vryer een bekwame , vlytige en gelukkige visscher of jager zy. Dewyl ook gene vryster een bruitschat aanbrengt , en geen vryer iets te vermaken heeft , begrypt men ligt , dat zich aan beide zyden gene zonderlinge zwarigheden opdoen , noch veel onthalens nodig zy. Doch by deze gelegenheid openbaart zich een blyk van de aangeboren schaamte , en (indien ik dus spreken kan) natuurlyken welstand van de vrouwelyke kunne. Vol-

gens het 12. hoofddeel der Groenlandsche Perlustratie van den te meermalen aangehaalden schryver (die in dit stuk beter bericht geeft, dan ik ergens elders heb kunnen bekomen) word de gantsche zaak op de volgende wyze begonnen, behandelt en volbragt. Wanneer een jong gezelschap willens is, in den echt te treden, en noch ouders in leven heeft, openbaart hy hun zyn voornemen, en geeft hun te kennen, op welke persoon hy verliefd is, offchoon hy het meisje daar van noch geen woord gesproken heeft. Indien het met den zin der ouderen is, en het meisje hun wel aanstaat, beloven zy hem, dat zy haar zullen laten halen, waarop zy twe of drie oude vrouwen afzenden, welke zich naar de ouders van de vryster, of indien dezelve niet meer in leven zyn, naar hare bloedverwanten begeven. By dezen gekomen zynde, spreken zy niet terstond van de vryagie, maar beginnen een ander gesprek, roemen echter, daar het pas geeft, den vryer, hoe bequaam hy zy, en wat geluk hy in de vangst hebbe. Eindelyk komen zy tot de zaak, en verzoeken van de ouderen het meisje, zonder haar zelfs het geringste deswegens te zeggen. Indien de vryster tegenwoordig is, gaat zy terstond heen, en gedraagt zich, als of zy niets van diergelyke reden weten wil. Terstond daar op staan de ouders het verzoek toe, geven het ja-woord, roepen het meisje weder binnen en geven haar de zaak te kennen. Deze rukt daarop haar hairbos los, trekt denzelfden in de ogen, begint te wenen, zegt noch ja noch neen op de zaak, maar gedraagt zich veeleer of zy niet wil. Doch zulks helpt haar niets, nadien de oude vrouwen haar onder den arm nemen en met zich wegvoeren. Wanneer zy in 't huis kooft, daar zich haar toekomende man ophoud, zit zy steeds by haar zelve en weent, en word haar in den beginnen niets van haren bruidegom gesproken, maar de bloedverwanten vertroosten haar en zeggen, dat zy noch vergenoegt en vrolyk zal worden, zodra zy maar een weinig beter kennis met haren bruidegom gemaakt heeft. Na dat zy dus een wyl by haar zelve gezeten en geweeft heeft, spreekt haar ten laatste de bruidegom aan, en verzoekt haar, naast zyn zyde te willen komen liggen; 't geen

zy

zy dan , na ernstig aanzoek , veelligt uit de aan beweging gerakende neiging der natuur , eindelyk doet. Anderen daartegen, welke zich op generley wyzen willen laten overreden te blyven , lopen weder naar huis by hare ouders , die haar niet terug zenden , maar wachten, tot een bode van den bruidegom koomt, om haar weder af te halen. Doch indien zy dus twe of driemaal van haren man wegloopt, laat hy, om eens vooral een einde van de wederspanningheid te maken , ten laatsten een zak vervaardigen, waarin de weggelopen of al te blode bruid door de afgezonden oude vrouwen gestoken , de zak boven zodanig, dat niet dan haar haren 'er uithangen, toegesnoert , en zy op die wyze weder naar 't huis van haren bruidegom gesleept word: waarna zy dan eindelyk willens onwillens by hem blyft.

§. LXV. Het is ook zonderling , dat dit volk zonder een Van hun- wet desaangaande te hebben, uit natuurlyke eerbaarheid of ou- ne Hu- de gewoonte, waar van zy zelve zo min den oorsprong als welyken, grond weten, zich van hunne magen tot in den derden en en hoe zy vierden graad onthouden, en dezelve niet trouwen. In 't ge- den Echt meen heeft een ieder slechts ENE VROUW , 't geen by het gedra- gen. louter gebrek aan wetten, waarin deze menschen leven , des gen. te meer te verwonderen is , dewyl gemeenlyk de neiging der verdorve menschelyke natuur tot de begeerte des vleesches , en gevolglyk tot de veelwyvery meer dan tot enige andere zonden aanprikelt, ook hedendaags bezwaarlyk een ander Heidensch volk gevonden word , by 't welk dezelve niet in zwang ga. Echter vind men nu en dan een onder hun, die twe vrouwen heeft , niet zo zeer uit geilheid ; want zo men hem vraagt, waarom hy daar toe gekomen is, antwoord hy zonder bewimpeling, en gelyk het by hem ligt, dat de ene bequamer dan de andere is, en hy ze beiden onderhouden kan. Hunnen echt komen zy heilig na, en heeft men nooit gehoord, dat een man het met ene andere dan zyne eige vrouw gehouden hebbe. Echter is de Echt geenzints zo onverbreekyk , dat niet somwylen een man van zyne vrouw, wanneer zy niet naar zyn zin is (gelyk gewis welligt door hunne wyze van vryen gebeu- ren

ren kan) SCHEIDEN en een andere zoude nemen. Zo zy kinderen by den anderen hebben, ziet de man veel door de vingeren, en blyft by haar tot haar dood. Ondertuffchen zoude men zich niet verbeelden, hoe zeer deze anderzints eenvoudige menschen hun mannelyk voorrecht over hunne vrouwen weten te tonen. De man zet zich het eerst aan 't eten, en laat zich door zyne vrouw bedienen, welke niet durft toetasten, voor dat hy verzadigt en opgestaan zy. Zomwylen, wanneer zich madame niet wel gedraagt, zwayen ook stokslagen; doch zyn zy daarna terstond weder zo goede vrienden als te voren. Wanneer een der echte lieden sterft, hertrouwt de overgebleven weduenaar of weduwe, naar 't hem of haar goeddunkt.

Van de opvoeding hunner Kinderen. §. LXVI. Het is ligt op te maken, dat dit foort van vrouwvolk hartvochtig, zo wel in als na het baren zyn moet; ook bevind men dit alzo; want men haar noch voor noch na van barenswee hoort klagen. Doch de natuurlyke moederlyke genegenheid jegens hare kinderen heeft by haar in den hoogsten trap plaats, nadien zy dezelve ene ongemeen grote liefde toedragen, en hen met de uitterste zorgvuldigheid oppassen. Zo lange zy klein zyn, dragen zy dezelve alomme, waar zy gaan of zitten, op den rug (die den kinderen in plaats van een wieg dient) en stillen hen met hare borsten, tot zy 3, 4 of meer jaren oud zyn. Van hunne OPVOEDING maken zy, gelyk ligt te begrypen is, weinig werks (a): want men hen nooit hunne kinderen hoort bestraffen; maar zy hen hunnen eigen wille laten involgen. Niettemin bespeurt men in hun, wanneer zy groot worden, gene zonderlinge neiging tot ene onbehoorlyk grote ligtvaardigheid; en offchoon zy gene zonderlinge gehoorzaamheid, in zo verre de uiterlyke beleefdheid betreft, jegens hunne ouders betuigen, vermits zy niet beter geleert noch opgevoed zyn, tonen zy echter ook gene wederfpanningheid noch moedwil in de uitvoering van het een of an-

(a) Zie *Samle Grønl. nye Perlustration.* p. 47.

ander, dat zy hun bevolen hebben. De jonge knechtjens en meisjens blyven by hunne ouders, tot zy in den echten staat getreden zyn. Daarna zorgen zy voor zich zelve; doch de ouders en kinderen verlaten eikander nooit, maar blyven steeds in één huis by elkanderen.

§. LXVII. De Groenlanders konnen zich naar alles schikken, Van hunne ongelooftlyk honger lyden, wanneer de nood zulks vereifcht; ne Spyzen en derzelver toebereidzelen. doch ook vervaarlyk vreten, wanneer zy voorraad hebben. Zy houden genen bepaalden tyd tot hunne maaltyden, en eten, als hun de honger of eetlust bekruipt, doch hun beste maal houden zy des avonds. Velen staan ook des nachts op, als zy ontwakende eetlust bespeuren, en gaan eten. Zy komen nooit in enes anderen huis, indien zy 'er iets te doen hebben of iemand spreken willen, zonder terstond aan 't eten te vallen. Ondertusschen zyn hunne SPYZEN en de toebereiding derzelven gantsch niet aantrekkelek. Vleesch en visch is alles, wat zy konnen hebben, dewyl hun land niet anders voortbrengt; namelyk Vleesch van Reën, Harten, Zeehonden, en allerley land- en watervogels en visschen, die hun uit het zoete water of uit de zee voorkomen, ook Walvisschen, doch inzonderheid hunne kleine **Lodden** / die byna als onze Grondelingen zyn. Het vleesch eten zy nu eens raauw, namelyk wanneer het half verrot of op de klippen in de zon (*b*) gedroogt is, dan eens gekookt; want zy zeer harde en taye spyzen, ja zelfs in tyd van nood, riemen van het leder hunner klederen en oude schoenen, een weinig in water gekookt, kaauwen en verdouwen konnen; weshalven zy de een zo wel als ander stompe afgebeten tanden, gelyk de boerenhonden hebben. Verschen visch eten zy altoos gekookt; drogen echter ook veel, als Elften en dergelyken, inzonderheid de **Lodden** (welke in de maanden may en juny in menigte gevangen worden) in de zon tot hunne wintervoorraad. Gedroogden visch eten zy ongekookt en in plaats van brood. Hunne spyzen koken zy in enkel water, zonder zout ('t geen

Dd 3

zy

(*b*) Zie Beschryving van Ysland, in de Noot (*m*) bladz. 70.

zy niet hebben) slechts des zomers in het veld met een weinig vet, smeer of traan, en des winters in hunne huizen met Robbenspek. Het koken geschied in een uit weeksteen gehouwen, ook wel in een rood of geel-koperen ketel, wanneer zy zodanig een by handel verkrygen kunnen, over een grote stenen lamp, waarvan hier boven melding gedaan is. Hun vuur maken zy door middel van twe stukken hout, waarvan het een als een wigge in het ander gestoken, en met een riem zo snel gedraait word, dat door de hevige beweging het ene stuk houts in brand geraakt. Zodra de spys naar hunne wyze gekookt of half gaar is, gieten zy allereerst het nat af en drinken het zelve; schudden vervolgens het gekookte in schotelen, die nooit gewasschen worden, of zo zy dezelve niet hebben, op de blote aarde, welke zy met hunne voeten betreden, en zwelgen het dus in. Hunne grootste lekkernyen stellen zy in 't bloed der Robben of Zeehonden, welke daarvan meer dan andere dieren voorzien zyn. Wanneer zy die dieren vangen, zyn zy bezorgt, 't zelve niet alleen door de schielyke toestopping der wonden in te houden, maar ook naderhand best mogelyk 'er uit te krygen. Zy geven daarvan niets aan hunne vrouwen, maar behouden het enkel voor zich, 't zy om het te drinken, wanneer zy daarvan een goeden voorraad hebben, of een weinig 'er van over hunne spyzen te gieten, (om dezelve een *haut gout à la Groenlandienne* te geven) indien de voorraad gering is.

Van hun Drank. §. LXVIII. Hunne DRANK is klaar Water, gelyk het de lieve God geschapen heeft. Lange heeft het geduurt, aleer zy van de spyzen der Denen iets wilden eten; doch naderhand hebben zy, welke enige omgang met hun gehad hebben, dezelve leren eten. Zommige heeft men ook overreed, Brandewyn te drinken, waarvan zy veel verdragen kunnen, aleer zy dronken worden, ongetwyffelt (c) uit hoofde van de menigte vets, waarmede hunne magen bezet zyn, waar door de

(c) Gelyk de Schryver der Groenlandsche Perlufratie p. 39 aanmerkt.

de geeften van den Brandewyn zodanig gedempt worden, dat zy niet kunnen opstygen. TABAK ROKEN heeft men hun niet kunnen leren, vermits hun zulks te bitter en te fcharp op de tong voorkoomt.

§. LXIX. Thans zal het insgelyks tyd zyn, enig bericht te geven, hoe zy hun levensbeftaan en nooddruftig onderhoud erlangen. Dit gefchied door VISSCHEN en JAGEN, waarin de handtering en bemoeinis der mannen enig en alleen beftaat, en hun de vrouwen ook, zo veel zy kunnen, behulpzaam zyn. Hun VISSCHEN gefchied nu en dan wel eens in ftromen en beken; doch weinig en zelden: het meeften echter in zee, voornamelyk op Wal- en ook andere viiffchen, die hun de zee levert. Het JAGEN doen zy in zee, op Robben of Zeehonden en Watervogels; te land op Reën, Hazen, wilde Honden en Pastryzen. In beide gelegenheden betonen zy zich niet alleen onvermoeit, vaardig en behendig, maar hebben ook by hunne armoede en gebrek aan behoorlyke werktuigen, zo wel uitgedachte en toebereide gereedschappen, en in't gebruiken derzelven zo fchrandere en genoegzame manieren en voordelige behendigheden, dat men zich by een naauwkeurige befchouwing daarover niet genoeg verwonderen kan.

Van hunne handtering.

§. LXX. Ik zal met hun Vifchtuig of VISCHGEREEDSCHAP een begin maken. Weleer gebruikten zy Angels van been; doch hebben dezelve thans van yzer, welke zy van de Denen of Hollanders magtig geworden zyn. De Netten, welke zy op de vloed gebruiken, zyn van lange fmalle uit Walvifchbaarden dun gefneden repen of riemen gemaakt, waarmede zy vaardig weten om te gaan, en voortreffelyk te vangen; weshalven ook de Denen betuigen moeten, dat daarmede beter, dan met hunne hennippe garen, te viiffchen is. Zy hebben ook uit Reënpezen gevlochte Schepnetten met enge mazen, waarmede zy de Lodden fcheppen (d). Hunne Harponen of Harpoenen (e), met welke zy de Robben en Walviiffchen fchieten, heb-

Van hunne Vifchgereedschappen.

(d) Zie Groenl. Perlufratie p. 33.

(e) Is de naam der Werpfpies of Pyl, welke op den Walvifch gefchoten

ten

hebben getakte spitsen van been; doch die dezelve beter voorzien willen of kunnen, zetten noch een yzere spits voor de bene. En nadien deze schamele menschen geen ander hout hebben, om 'er hunne gereedschappen van te maken, dan 't geen hun van de americaansche kulturen by geval toedryft, of door de Denen of Hollanders overgelaten word; en ook noch een groot gebrek aan yzer lyden, zyn zy zo behendig en voorzichtig, dat zy midden aan de harpoenstok een opgeblazen Robbenblaas (*Avata* door hun genaamt) hechten, op dat, zo dezelve niet wel treffen of uitscheuren mogt, zy niet verloren gaan, maar dryvend op het water gevonden, gevischt, en weder gebruikt zoude kunnen worden. Daarenboven zyn die spitsen dus gestelt, dat zy, naar vereisch der omstandigheden, in allerly stokken gestoken, met riemen van leder en balein vastgehecht, en mitsdien genoegzaam verveelvuldigt kunnen worden. De Harpoenen, die zy op de Walvisch schieten zyn tamelyk groot, en de stokken tot te betere indringing zwaar, ook in de rondte noch met een tap van been voorzien, om den duim 'er achter te leggen, en het werpen des te nadrukkelyker te volvoeren. Hier by hebben zy ook langer en zwaarder stokken met grote spitsen 'er aan, die zy, gelyk onze lieden de lenzen, tot steken gebruiken. Behalven dezen hebben zy noch een groot soort van werppylen, om grote Robben en Walvisschen te schieten, aan welkers stokken boven twe bladen, van Walrustand gemaakt, in plaats van vederen gehecht zyn, om een te zekerer, gewisser en nadrukkelyker schoot te doen. Noch gebruiken zy, om de Watervogelen, die zeer loos zyn, te schieten, een soort van pylen, die

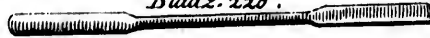
ten word. De Franschen zeggen *harpon*, en de Engelschen *harping-iron*. Waarschynlyk koomt dat woord van 't Grieksch *ἄρον*, waarmede een hakig geweer, 't geen de ouden reeds by de vangst hunner zogenaamde Walvisschen gebruikten, by *Oppian. ἀλιούρικ*, Lib. V. v. 152., te kennen gegeven word. 't Geen, om noch verder te gaan, van het Hebreeuwisch *רִבֵּן* een werpspies (*Vid. omnino Bochart. Hierozoic. P. II. L. 5. cap. 15 seq.*) afstammen kan.

Een Groenlands VAARTUIG, met de daar toe behorende WINDBLAAS en IJN-Werktuig. Bladz. 217.

lang 20 $\frac{1}{2}$
breed 1 $\frac{1}{2}$
in de midden hoog 1 $\frac{1}{2}$
de opening..... 1 $\frac{1}{2}$ Voeten.

De daartoe behorende RIEM, lang 4 $\frac{1}{2}$ Voeten. Bladz. 220.

Een Groenlandsche Boog lang 3 $\frac{1}{2}$ Voeten. Bladz. 222.

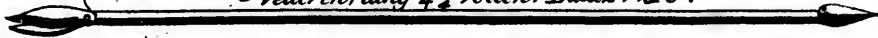
De Pyl'er toe, lang 1 $\frac{3}{4}$ Voet.

Een Groenlandsche KONA of Vrouwen Boot, lang 50 Voeten, breed 3 $\frac{1}{2}$ Voeten, hoog 2 $\frac{1}{2}$ Voeten. Bladz. 218.

Een Groenlandsche WERFSPIES met een bene punt en bene vederen, lang 4 $\frac{1}{2}$ Voeten. Bladz. 216.

Een dito met een BLAAS, a 4 Voeten. Bladz. 216.

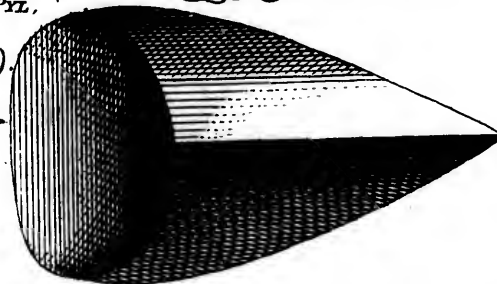
Een dito tot VOELSCHIETEN met 4 benen haken. Bladz. 217.

Eigendlyke grote van een STENE PYL, in een Nabrisch gevonden. Bladz. 222 Noot (i).

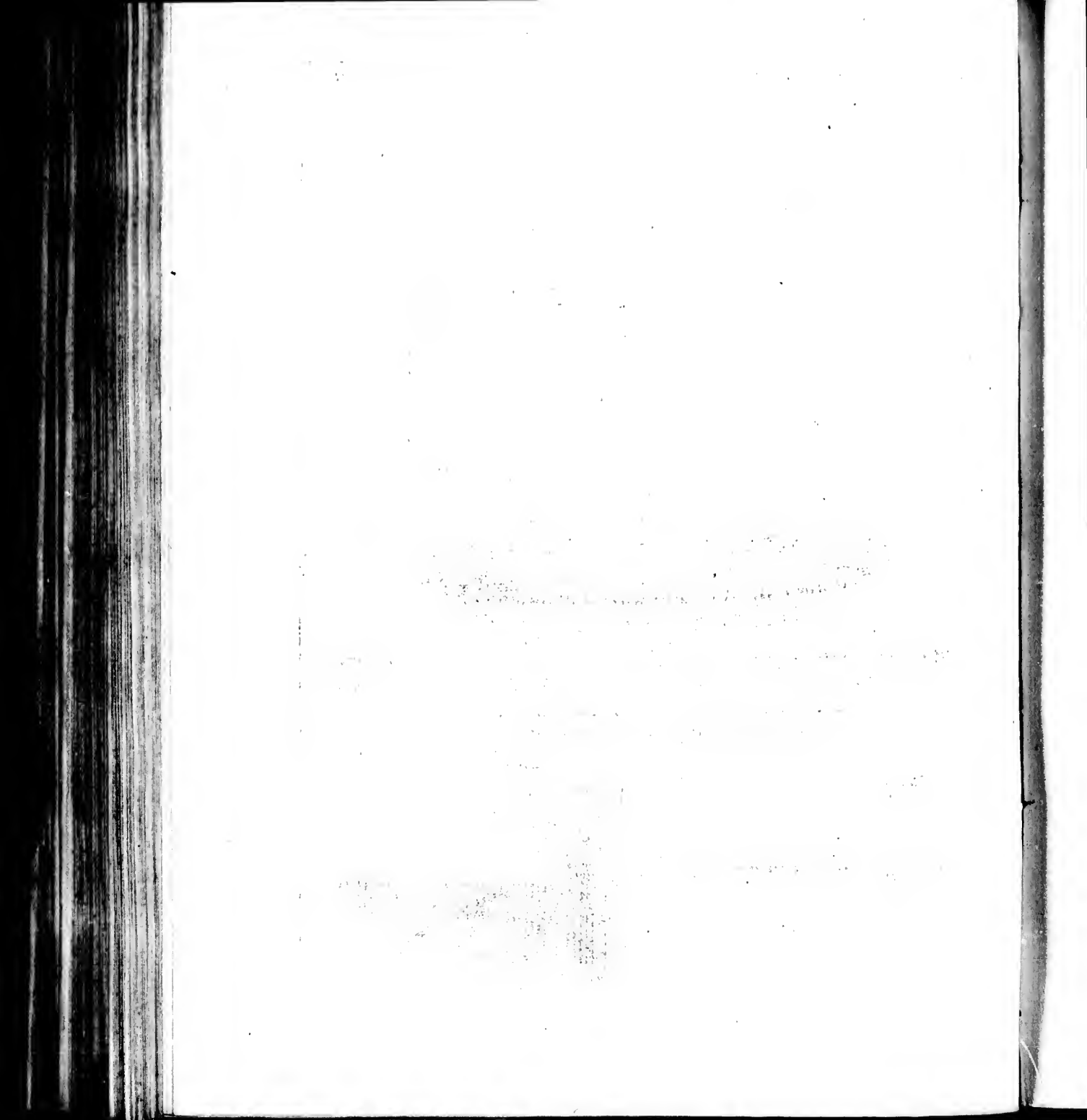

Dexebe in Profil.

beter
s voor
er hout
dan 't
ft, of
k noch
n voor-
n Rob-
zo de-
verlo-
vifcht,
en zyn
tandig-
en ba-
gt kon-
fchie-
ringing
voor-
oen des
bk lan-
die zy,
halven
om gro-
ten bo-
van ve-
adruk-
Water-
pylen,
die

arping-
armede
r zoge-
152.,
an het
P. II.

die niet slegts voor aan de spits met een scherp been, maar ook te midden in het vierkant met noch vier ingekerfde spitse haken van benen voorzien zyn, op dat, wanneer de vogel, by het zien aankomen van den pyl, gezwind dalen of ryzen, of op de een of andere zyde een weinig ontwyken, en dus de voorste spits missen mogt, echter een der middelste, op alle gevallen gerichte, en met weerhaken voorziene spits, zoude treffen; weshalven hun het werpen zelden mislukt, aangemerkt zy van kindsbeen af door gestadige oeffening wel hebben leren treffen. Op dat daarenboven de schoot des te rechter ga, en te dieper indringe, hebben zy aan deze en andere werppylen een zeker driehoekig werktuig uitgedacht, 't geen onder breed en boven spits, in het midden langs de lengte met een kleine sleuf, waarin het boven eind van den pylstok gelegd word, en boven aan met een kleinen nagel van been voorzien is, die boven op het eind van den pyl of de werpspies vast steekt, en, als de schutter met de hand aan een zwik, in dat werktuig gemaakt, trekt, een zo veel te krachtiger nadruk geeft.

§. LXXI. Twederley Vaartuigen hebben zy, om ter vischvangst te gaan en te varen, werwaards zy best hun bestaan vinden; een KLEIN, 't geen alleen voor de mans-, en een GROOT, 't geen voor vrouws- en manspersonen dient. Het kleine is een langachtige smalle sloep gelyk, en slechts voor een persoon gemaakt. De bodem bestaat uit enige lange houtte ribben, met dergelyke dwarsribben, door smalle riemen van balein verbonden en zaamgehecht: waar over vellen van Robben of Zeehonden, met draden van pezen dicht benaait, getrokken zyn (f).

Van de Vaartuigen, waar van zy zich ter vischvangst bedienen.

Ee

Die

(f) Deze is een der oudste en eenvoudigste wyze van scheepsbouw, welke men ook alomme by de volkeren der 3 oude bekende waerelddeelen aantrest, gelyk na te slaan is by *Scheffer de Milit. Naval. Veter. cap. 3. p. 26 seq.* waarby men ook de schryvers voegen kan, die *Haseus Dissert. de Leviathan Jobi cap. 4. §. 12 seq.* aanhaalt, welke die wyze ook in de H. Schrift in den hebreeuwfschen grondtext ontdekt hebben. Iets nieuws deswegens vind men in *cit. Mus. Reg. Dan. P. II, Sect. II. num. 81.*

Die Boten zyn zo ligt , dat een man den zynen , werwaards hy wil , met zich dragen kan. Behalven deze kleine hebben zy ook , gelyk gezegt is , GROTE BOTEN , die zy ter onderscheiding VROUWENBOTEN heten , dewyl de vrouwen in dezelve meesterlyds roeyen , of vermits zy gedeeltelyk 'er mede hunne reizen doen , wanneer zy zich met vrouw en kinderen , zak en pak in dezelve begeven , en een bequamer woonplaats zoeken , of ook ter Walvischvangst gaan , waartoe zy hunne vrouwen medenemen , om zo wel de spyze te bereiden , en hun andere handreiking te doen , als wel om hunne gehele hembden of windhoudende overtrekfels , wanneer hier of daar een gat in dezelve geraakte , tenstond te herstellen. Deze Boten zyn eigentlyk open pramen , voor en achter spitsachtig , ondiep en met een hogen rand of boort. Zy worden , gelyk de kleine , van dikke houte ribben gemaakt , insgelyks met balein verbonden , en met leder overtrokken. Ook besmeren of bepekken zy dezelve met oud Robbenspek , inzonderheid de sleuven of naden , die zy vlytig en gestadig toefmeren ; zulks zy eindelyk gantsch vast en dicht worden. Voor aan tusschen de voorsteven hebben zy een kleinen mast met een zeil , 't geen uit gespouwen en gedroogde darmen van Walvischen striemswyze met draden van Reënpezen of darmen te zamen genaait , lang , doch slechts 3 of 4 ellen breed is , zonder touwen , om te brassen , of dergelyken ; weshalven zy daar mede niet recht onder den wind zeilen können , vermits de Boten smal zyn en ligt omslaan. Ondertusschen können zy met dezelve gezwind spoeden , en voert zodanig een Boot zo en meer menschen met hunne bagasie en tenten , ook wanneer de vangst goed geweest is , noch daarenboven een menigte Walvischspek en Baarden. Des niettemin zyn zy op hun zelve zo ligt , dat zy door enige mannen over het land of ys gedragen können worden. Wanneer zy ter vangst willen uitgaan , maken zy al hun gereedschap gereed , en trekken hunne daar toe byzondere gemaakte klederen aan. Indien het op de Robben en Vogelvangst gaat , steken zy de kleine harpoenen of spitzen aan de 'er by behorende stukken vast , en binden aan dezelve met

een lange lyn van leder een toebereide en opgeblaze Rob-
benhuid, waar van de kop, poten en staart afgesneden, en al-
le hairen glad afgeschraapt, vervolgens alle openingen met dar-
draden zo dicht toegenaait en bezorgt zyn, dat zy wind hou-
den kan. Alleen is ineen ingehecht en uitgeholt been een kleine
opening, met een bene pen gestopt, waar door men den wind
inblazen en uitlaten kan. Met deze opgeblaze huid hebben
zy het voordeel, dat wanneer een harpoen, waaraan zy vast
zit, in een Rob geworpen word, dees daar door niet naar den
grond duiken kan, maar terwyl hy spartelt en tobt, den jager
tyd en gelegenheid geven moet, hem nader by te komen en de
rest te geven (g).

Ee 2

Op

(g) Dit is mede gene nieuwe of ongewone uitvinding; maar hebben
reeds voor oude tyden de visschers in de Westzee aan de lynen, waar
aan de haken of angels, welke zy tot de Walvischvangst gebruikten,
vast waren, dergelyke wyde met den mond opgeblazen ledere zakken
gehad, welke zy tot het zelve einde achter na wierpen, wanneer de
visch naar den grond wilde gaan. *Oppian. ἀλιευτ. Lib. V. v 177 seq.*

Ὅτι δὲ αἱ ὀρμῆν' προσᾶρηθῆτας ἐυρίας ἀσκήσ
Πνοιῖς ἀνδρομέης πεπληθῆστας ἐνθῆς ἐς ὕδωρ
Δυσμένω πέμπουσιν . . . . .

Dat is: zy, de visschers namelyk, echter werpen de aan een lyn gebon-
den wyden en met den menschelyken adem opgevulden ledere zak den
in het water zinkenden visch terfond achter na.

Waarna in de volgende versen op een aangename wyze beschreven
word, hoe de getroffen visch met den zak of blaas, welke hem gestadig
noodzaakt voor den dag te komen, spartelt en woelt: ook geeft *S. Ba-
silius*, die zelf by zodanig een vangst geweest is, daarvan *Homil. X. in
Hexaëmeron* een veel omstandiger beschryving. Doch ik kan alhier niet
onaangetoond laten, dat de *Cete*, waarvan beide die schryvers spreken,
geen eigentlyke Walvisch, maar een Haay of Zeehond, en zogenaamde
Canis Carcharias zy, ge lyk zulks eensdeels uit zyn aangehaalden voerer
of metgezel, *ὁμόσολος ἰχθύς*, *vide Oppian. v. 67 seq.* (waarvan ook daar-
ehoven Tachard in zyne Reisbeschryving van *Siam Lib. I. p. 31.* en
van de oorzake, waarom hy zich by den groten visch houd, gewag
maakt) anderdeels en voornamelyk uit den haak met het aas, waaraan
geen Walvisch. byt, *v. 135 seq.*, en uit de beschryving zyner drie ryen
Tanden (*τρισοχέει*) *v. 325 seq.* ten overvloede blykt.

Op den Boot of het klein schuitje word voor de zitplaats van den visscher een klein hout met benen gehecht werktuig, gelyk de afbeelding toont, vastgemaakt, waarom de lyn van de harpoen ordentelyk gewonden, en vervolgens achter de zitplaats de gemelde aan het ander einde van de lyn gebonden Robbenhuid, opgeblazen of met wind aangevult, gelegd word. De visscher trekt over zyne gewone klederen, of een gedeelte derzelve, een wambes met de armen en het keursje van gladde Robbenvellen, 't geen hy rondom zich vast maakt, ten einde al het water, 't geen hem tegens het lighaam slaat, terstond weder aflope. Daarenboven heeft hy ook wel zodanig een broek aan. Voor het hoofd ligt, om de ogen tegen de zon te bedekken, een houte VOORHOOFDBLAD of VOORHOOFDSCHERM, 't geen van gestalte als een halve boog en aan de hoeken met benen sierlyk genoeg vast gemaakt is (b) tot zodanig een wytte, dat het genoegzaam om het gantsche voorhoofd tot achter de oren sluit. Alsdan zet hy zich in zyn klein schuitje plat op zyn aars, met de benen recht voorwaards stekende, en stopt de opening van zyn zitplaats rondom met zyne klederen en Robbenvellen zo dicht en vast toe, als immer mogelyk is. Nevens hem aan beide zyden legt hy zyne werpylen, en maakt dezelve vast. In de hand neemt hy slechts een riem van vurenhout, welke aan beide einden een blad of spaan heeft, die hoog en breed is, op de einden, ter meerder stevigheid en duurzaamheid, met een rand van benen bevestigt. Met denzelven weet hy zich niet alleen zeer snel voort te roeyen en in evenwigt te houden, maar ook, wanneer hy omgeworpen word, zich weder over einde te helpen. Het is ongelooflyk, als men het niet gezien heeft, hoe snel die vaartuigen door het water schieten. Ik heb eens iemand gehad, die daarin varen konde, en was niet in staat, met een
an.

(b) Waarschynelyk hebben de oude Gothen ook zodanig een gedragen, 't geen in de *Historia Gothici & Rossi* cap. 26, p. 161. *Ennispaung* (*Suec. Nemespaung*) *frontale* genaamt word.

anderzints snelle floep, waarin vier kaerls uit alle hunne krachten roeyden, hem in te halen. Zy konden 10 tot 12 noordsche mylen op een dag afleggen, en by storm en holle zee, wanneer onze boten en sloepen niet uit durven komen, onbeschroomt varen; want zy met de golven op en neêr gaan, en het niet achten, wanneer een baar over hen heen slaat, nadien het water nergens by hun indringen, gevolgelyk op hun niet vatten kan; en zo zy geheel t' onderste boven geworpen worden, deert hun zulks niet, vermits de meesten zo behendig zyn, dat zy met behulp van hunnen riem zich weder oprichten en over einde helpen kunnen. Echter is daar toe meer bequaamheid, sterkte en oeffening nodig, dan men menen zoude. Tot noch toe heb ik onder vele jonge en fluksche lieden slechts één gevonden, die zich in zodanig een schuije recht op houden, en, onaangezien het zwenken, voortroeyen konde. Doch nooit heb ik enen gezien, die, omgeslagen zynde, zich weder konde oprichten, of over einde helpen; want zodra men buiten het evenwigt geraakt, word men zodanig topzwaar, en valt zo gantschelyk om, dat men met het hoofd lynrecht nederwaards hangt. Desniettemin weten het velen der Groenlanders te doen, en zyn enige jonge waaghalzen onder hun zo behendig, dat zy den riem op den nek leggen, denzelven met beide de handen alzo liggende aangrypen, en zich zelve met kracht omwerpen, en ook aan de andere zyde, zonder de handen los te laten, of enige verandering met den riem te maken, weder te voorschyn brengen en oprichten, 't geen echter iets zeldzaams is, en zelfs onder hun voor een groot konst- en meesterstuk gehouden word.

§. LXXII. Tot de WALVISCHVANGST behoort enige meerdere toerusting. Zy trekken daartoe hun geheel wambes of overtrekfel aan, waarvan hier boven breedvoeriger gesproken is, hangen ook een groot mes, om spek te snyden, met een slypsteen aan hunne zyde, nemen de grootste harpoenen, werppylen en lenzen, en aan de harpoenen grote blazen, van de grootste Robben gemaakt, voorts hunne grote Boten en vrouwen mede. Zodra zy een Walvisch ontdekken, gaan zy

Hoe zy met de Walvischvangst omgaan.

in hunne kleine schuitjens van alle kanten op hem los, en wel met zodanig een drift, dat men 'er zich over verwonderen moet. Zy zoeken hem door de harpoenen aan enige blazen vast te krygen; want hoe groot ook zulk een dier is, word het echter door enige van die blazen, om hunne ligtheid en tegenstand, opgehouden en verhindert, naar den grond te zinken. Wanneer het hun gelukt, zodanig een Walvisch als het ware te arresteren, naderen zy hem met lenzen, en zien hem zo vele steken toe te brengen, dat hy, door 't verliezen van te veel bloed, sterven moet. Alsdan werpen zy zich in hunne met wind naar behoren opgeblazen wambesen of gantsche overtrekzels in zee, en zwemmen naar den visch; blyven ook dus dobberend, dewyl zy niet zinken kunnen, by en rondom denzelven, tot zy het spek afgesneden hebben, 't geen zy terstond in hunne grote Boten werpen. Daarenboven weten zy, onaangezien hunne slechte werktuigen, de Baarden, of ten minsten het grootste gedeelte derzelve, uit den muil te halen, tot schaamte onzer speknyders en matrozen, welke zo velerly grote en kostbare werktuigen daar toe nodig hebben.

Van hunne Jagt-gereedschap. pen.

§. LXXIII. Tot de LAND-JAGT gebruiken zy, naar de eerste, oudste en algemene wyze van alle volkeren der waereld, Bogen en Pylen (i). De Bogen zyn lang, uit americaansch vu-

(i) Ik moet alhier van een zeer zeldzaam stuk gewag maken, 't geen ik in myn Cabinet bezit. In 't jaar 1696 ving een onzer Groenlandsvarers een Walvisch, in wiens spek men een stene punt van een pyl vond, zynde aan alle de hoeken zeer scherp geslepen, en de steen zeer hard. Dezelve schynt een *Lapis Nephriticus*, ten minsten een groenachtige Jaspis te zyn. De gestalte kooft overeen met de yzere punten, die de Wilden der Straat Davis voor aan hunne werppylen hechten. Of zy zodanige stene spitsen gebruikt hebben, aleer zy yzere hadden, of zich met bene behielpen, heb ik niet kunnen ontdekken. Ten minsten moet de myne van noch verder afgelegen of americaansche onbekende Wilden, by welke noch gene Hollanders of anderen, die hun yzer konden aanbrengen, gekomen zyn, in den Walvisch geschoten, en de schaft of stok, waarin zy gestoken heeft, verloren of afgebroken wezen.

bare STERREN, waarnaar zy zich waarschyndlyk op hunne reizen by nacht richten, en te recht weten te komen (k), byzondere namen gegeven, gelyk *Egede* in zyne Beschryving van Oud Groenland getuigt. De Wagen (dit zal ongetwyffelt de GROTE BEER, *Ursa major* zyn), zegt hy, noemen zy *Tugta*, dat is, een Rendier; de NOORDSTAR (Noordpool, *Ursa minor*) *Kaunorsok*, dat is, een die van de Robbenvangst terug kooft, vermits het schynt, als of hy uit de zee stygt en voor den dag kooft. Het ZEVEN GESTERNTTE, *Killukturset*, vermits deze Sterren zo naby elkander staan, dat het schynt, als of zy aan elkander gebonden waren. Die schryver voegt

(k) Gelyk naar deze zelve Sterren, aleer het Compas uitgevonden was, de ouden voorheen inzonderheid hunne cours stelden. *Homerus* zingt *Odyss. E.* van zynen *Ulysses*.

— ὁ πηδάλια ἰθύνετο τεχνήντως
 Ἡμενος, εἰδὲ οἱ ὕπνος ἐπὶ βλεφάροισιν ἔπιπλο;
 Πληιάδας τ' ἰσχυραίντι καὶ ὄψε δύνοντα Βοιωτῆν,
 Ἄρκτον δ' ἦν καὶ ἄμαξαν ἐπίκλησιν καλέεσσι
 Ἡτ' αὐτῆ στίφεται καὶ τ' Ὀρίωνα δοκεύει
 Ὅτι δ' ἄμμορον ἐσιλοιστρῶν Οὐρανίου
 Τὴν γὰρ δῆμιον ἀνωγε Καλυψὸς διὰ θεῶν,
 Ποντοπορευομένῳ ἐπ' ἰρισεραχειρὸς ἔχοντα.

— ipse temonem gubernabat artificiose
 Sedens, neque ei somnus palpebris incidebat,
 Pleiadesque contemplanti & tarde occidentem Bootem
 Ursamque quam & currum cognomento vocant.
 Quae ibidem vertitur atque Orionem observat.
 Sola vero experta est aquarum Oceani.
 Etenim ipsam iusserat Calypso diva dearum
 Ponto navigare, ad sinistram manum habentem.

En *Virgilius Georgic. I. v. 137.*
 Navita tum stellis numeros & nomina fecit,
 Pleiadas Hyadas claramque Lyaonis Arcton.
 Zo ook *Aeneid. III. v. 516 de Palinuro:*
 Sidera cuncta notat tacito labentia caelo;
 Arcturum, pluviasque Hyadas, geminosque Triones,
 Armatumque auro circumspicit Oriona.

'er noch by, dat zich de Groenlanders van het WEERLICHT en het NOORDERLICHT ('t geen altoos by helder weêr alomme in de lucht gezien word) inbeelden, dat het zielen der afgestorvenen zyn, welke gins en herwaards lopen, en met elkander den bal kaatsen.

§. LXXVI. Dat de Groenlanders noch minder enigen HANDEL of Koopmanschap onder elkander dryven, spreekt van ook haar zelve. Een ieder huisgezin, of de huisgezinnen, welke Koophandel zich by elkander houden, verschaffen zich zo veel mogelyk onder hun nooddrift, en zyn gelukkig genoeg, wanneer zy dezelve elkander. rykelyk magtig worden. Dus heeft een ieder wat een ander heeft, en niemand bezit iets overvloedigs, veel min iets byzonders, 't geen hy den anderen zoude kunnen byzetten. Wat daarboven tot gemak en nut dienen kan en verlangt worden, moeten zy ten allen tyde van vreemden verwachten, die toevallig by hun komen.

§. LXXVII. Doch de HANDEL MET VREEMDEN heeft Geringe ook weinig te beduiden. 't Geen de Wilden aan hunne zy- Handel de opbrengen en leveren kunnen, bestaat in Walvischspek metbui- en Baarden, Eenhoornhoornen, Reën- Vossen- en Robben- tenlan- yellen. Hiervan echter kunnen zy, naar hunne omstandig- ders. heden, geen groten overvloed hebben. 't Geen zy van de buitenlanders begeren, bestaat in enig grof wolle goed en linnen, ylandsche gevolve kouffen en wanten, kopere of blikke ketels, messen, scharen, naaynaaldens, als mede tafels, kassen, houte tafelborden, mouten (1), delen, planken, spaansche balken, enig yzer en dergelyken. Gelyk deze echter eensdeels gene dingen van zonderlinge waarde zyn, anderdeels ook de weinige en behoefte inwoonders daarvan terstond hunne nooddrift erlangen, is ligt te gissen, dat met en by deze lieden geen grote Handel te dryven is. Waarby daarenboven noch koomt, dat zelfs geen ene buitenlandsche natie tot noch toe in staat geweest is, met uitfluiting der overigen

Ff

den

(1) Groenl. Perlustratie cap. 10. p. 39.

den geringen handel met de inboorlingen voor zich zelve te behouden, veelmin de markt noch verder bedervende sluiphandelaars en lorrendrayers af te keren.

Derhalven ken-
nen en
gebrui-
ken zy
ook geen
Geld.
Maar
zyer is
van
waarde.

§. LXXVIII. Door deze omstandigheden heeft noch kent men alhier geen GELD: want men het nergens toe besteden kan. Hier zyn goud en zilver noch in hunne natuurlyke waarde, namelyk naar hun gebruik en nut, dat is, in gene. Daartegen behoud het yzer, het geen alhier de beide grondoorzaken van allen prys, te weten nut en schaarsheid heeft, zyne wezentlyke waarde. Men heeft wel eens een Groenlander een stuk goud van enige ducaten, en daar benevens een paar naaanaaldens of een hakbort (als waarmede onze kinderen spelen) met een paar snaren, om te klinken, voorgelegd, wanneer hy het laatstgenoemde of de naaldens koos; want naaanaaldens weten zy te gebruiken, en wegens het hakbort behoeft men zich mede geenzints te verwonderen, vermits zy grote liefhebbers van de muziek en het zingen zyn (*m*).

§. LXXIX.

(*m*) Het is merkwaardig, dat men ten allen tyde, ook by de anderzints eenvoudigste en wildste volkeren, een soort van Vocaal- en Instrumentaal muziek vind. De oorzaak daarvan moet, dewyl dezelve zo oud en algemeen is, zonder twyffel in de menschelyke natuur zelve haren grond hebben: ook toont zich dit by een weinig nadenkens gantsch duidelyk. De mensch is, na dat hy door den val der eerste voorouders de eigentlyke oorzaken van de gerustheid en vrolykheid des gemoeds verloren heeft, en daarentegen beide naar ziel en lighaam in onlust, zwakheid, vermoeienden arbeid enz. geraakt is, van nature tot vreze, zwaarmoedigheid, traagheid en treurigheid geneigt; weswegens hy noodwendig iets ter zyner opwekking gebruikt. Ook is ligt te gissen, dat de eerste menschen, die best geweten hebben, waar van zy afgevallen waren, en mitsdien ook van de zwaarmoedigheid over de verandering het levendigst gevoel gehad hebben, terstond op allerly en teffens ook uitwendige middelen bedacht zyn geweest, om hunne droeffenis te verdryven, en hun neergeflagen gemoed op te wekken. Dewyl zy nu waarfchynlyk bespeurden, dat het lieffelyk kwinkeleren der zangvogelen hen innerlyk aandeed, en hun gemoed een weinig verligte, is het gelooflyk, dat zy welhaast begrepen hebben, dat het de verscheidenheid en verheffing der tonen was, welke deze zonderlinge kracht en werking met zich bragt, en daar-
op

§. LXXIX. Wanneer zy te zamen komen, moet 'er getrom- Van hun-
melt, gezongen en gedanst worden. Eerst zetten zy zich aan ne verke-
ring, mu-
ziek en
danfen.

F f 2

op terstond weder begonnen hebben, niet alleen hunne stem te oefenen, maar ook ter meerder opwekking allerly klinkende werktuigen uit te denken, en meer en meer te verbeteren. Hierin berust het goed gebruik van de muziek, welke ongetwyffelt by de vrome nakomelingen van Adam in zwang ging en Godc niet onbehagelyk geweest zal zyn. Doch gelyk het ten allen tyde pleeg, liet het de verdorve, en door de zoete melodie ontspannen aart der menschen daarby niet beruften, maar misbruikte, 't geen tot verkwikking in treurigheid en aanmoediging in den arbeid behoorden te dienen, tot opwekking en aanprikkeling der wellust, en verwekking van zondige begeerlykheden. Ja men maakte 'er welhaast een eigentlyk handwerk van, gelyk wy Gen. IV. v. 21 zien dat Jubal, de gelykaartige zoon van den uit Cains huis gesproten liederlyken Lamech, daarvan reeds ten zynen tyde zodanig zyne bezigheid maakte, dat *deze de vader was van alle die harpen en orgelen bandelen*. Ondertusschen is die kunst in haar gedoogd gebruik met Noachs huilgezinn mede in de Arke gegaan, en 'er weder uitgekomen zynde, ook met het toenemend menschelyk geslacht over den gantschen aardbodem uitgebreid, en van tyd tot tyd verder verbeterd. Wy vinden daarvan alomme de merktekenen, inzonderheid in het oosten, alwaar men daarmede de onlustigheid verdryft, en zich tot den arbeid aanmoedigt. Want zo staat by Jerem. XXXI. v. 5. *Men zal planten en daar by op pypen spelen* (NB. volgens de overzetting van Lutherus, die de schryver gebruikt) en in het tegendeel cap. XLVIII. v. 33. *men zal geen Druiven treden met vreugden geschrey*, om gene andere plaatsen by te brengen. Zo getuigt ook Chardin in zyne *Voyages Tom. I. p. 127*: dat het in het oosten byna een algemeen gebruik is, zich door het gezang tot den arbeid aan te moedigen; dat, ten blyke, dat zulks uit loomheid van geest zo wel als vadzigheid van lighaam ontstaat, men opgemerkt heeft, dat dat gebruik meest naar de kant van 't zuiden in zwang gaat; dat by voorbeeld in de Indiën de matrozen geen touw zouden kunnen aanroeren, dan zingende, noch het zelve in de hand nemen, dan in 't midden van 't gezang; dat de Kamelen en Ossen gewoon zyn op het gezang geleid te worden, en dat na mate hun last zwaarder is, men des te sterker en aanhoudender moet zingen. Zyne eige woorden zyn: *C'est une habitude presque universelle dans tout l'Orient de s'animer au travail par le chant. Et ce qui marque, que cela nait de paresse d'esprit aussi bien que de mollesse du corps, c'est, qu'on observe, que cette habitude est la plus forte du coté du midi. Aux Indes, par exemple, les mariniérs ne scauroient remuer une corde, qu'en chantant, ni la prendre même, qu'au milieu du chant. Les chameaux & les bœufs ont accoutumé d'être menés au chant, & selon que leur charge est pesante, il faut chanter plus fort & plus*

con-

't eien, en vreten meesterlyk; daar na staan zy op, om te spelen. Zy hebben, namelyk, een soort van Trommen, welke niet anders zyn, dan een weinig brede en rond te zamen gezetten hoepelen van benen van dieren, waar over een vel strak is gespannen, en waaraan, vermits alleen de bovenzyde overtogen is, van onder met een stok een geraas gemaakt word. Die Trom neemt een in de hand, stelt zich in het midden, en de overigen rondom hem. Welhaast begint hy de Trom te roeren en te zingen van hunne vischvangst, jagten, reizen en wat hem voorts in de gedachten schiet, naar zekere wyzen, die hun bekent zyn, en gezegt worden, enigzints aartig te luiden, en maakt ook allerly kluchtige grimassen, gebaarden en sprongen; wordende hy, die zulks het zotst doen kan, altoos voor den besten man gehouden. De overige aanwezende mannen en vrouwen stemmen hierin overeen, en huppelen ook wel van het ene been op het ander. Als de een vermoeit is, treed de ander in zyne plaats, neemt de Trom, en zet het spel voort, tot zy alle moede worden; ja alles, wat zy met malkander te spreken, te handelen, of af te doen hebben, geschied by het trommen en zingen. Wanneer zy een togt of vangst zullen ondernemen, word zulks op die wyze afgesproken. Als iemand gaarne iets wil verruilen of vertuiffchen, veild de trommeflager dat ding, en zegt daarby, dat dit of dat 'er voor begeert word; als dan iemand onder den hoop

constamment. Echter heeft men ook het nut der muziek by geestelyke oefeningen, waarin 's menschen gemoed noch groter traagheid, dan in het lighaamyke, bespeuren laat, getracht te erlangen, en 't zelve daarom by den Godsdienst te baat genomen: gelyk het dan ook inzonderheid by de Joden, die naar hunnen aart noodwendig iets uitwendigs en sterk aandoenende vereifchten, op een uitnemende wyze ingestelt is; 't geen de heidensche volkeren, gelyk men weet, vlytig nagevolgt hebben. Ook zal een ieder by zich zelve bevinden, hoe sterk een geestelyk lied aandoet, wanneer het met een aangename melodie gepaart gaat, en door medestemming van de ene of andere bequame musikale Instrumenten (doch zonder een schouwburgsche buitensporigheid, welke de ydele driften gaande maakt, en ten hoogsten slechts het wellustig oor vergenoegt) noch verder in 't gemoed gedrukt word enz.

hoop de ruiling aanstaat, geeft hy zyn toestemming door een slag op den aars van den trommelslager, waarmede de ruiling richtig en vast is (n). Wanneer de een den ander misdaan heeft, bespaart de beledigde zyn wraak tot de Trom. By de eerste gelegenheid, als een gezelschap, om zich vrolyk te maken, byeen komt, neemt hy de Trom, treed in den kring, en klaagt trommende, huppelende en zingende de omstandigheden van zyn wedervaren, en maakt zyn wederparty deerlyk uit. Deze verantwoord zich op gelyke wyze, en zingt den anderen de waarheid toe, waar over het volk lacht, en dus is de twist geëindigt, waar na de partyen weder als goede vrienden naar huis gaan. Gewis een lof- en navolgenswaardige manier, om, alwaar geen recht noch richter gevonden word, de twisten te beslechten, waaruit men ziet, dat in de natuurstaat niet alles door het zwaart beslecht moet worden, maar dat naar den aart der menschen noch door andere schrandere of laakbare middelen de zaken te beslissen zyn. Ook hebben de Deenen, na zy de landtale enigzints kundig geworden waren, dikwerf moeten horen, dat hun een trommelslager, als zy gekomen waren, om den Groenlander den hunne te ontfutselen, hunne vrouwen te verleiden, en dergelyken meer, de waarheid zingende schamper onder den neus wreef. Daarentegen heeft men ook dikwils bespeurt, hoe aangenaam hun hunne Trom moet zyn; want als een Deen dezelve neemt, 'er een weinig op speelt en daarby zingt, strekt hun zulks tot zodanig een vreugde en welgevallen, dat zy niet weten, wat liefde hem daar voor weder te bewyzen. Ook heeft het vrouwvolk noch een kring of rondendans, waarin zy elkander by den hand houden, zingen, en nu eens voor dan achter zich en in een kring rondom huppelen. Wanneer vreemdelingen aankomen, die hun aangenaam zyn, beginnen de vrouwen aan het strand onder malkanderen lustig te zingen, en dezelve daar mede te

Ff 3

ver-

(n) Zie *Groenland. Perluſtratie* p. 50, als mede Egede beschryving van Oud-Groenland.

verwelkomen. Het jonge manvolk heeft noch veelery spelen en oeffeningen, als het ballaan des winters by het maanlicht en anderen, die men my niet recht wist te beschryven; waar by zy wonderbare proeven hunner behendigheid, bequaamheid, vlugheid en stoutmoedigheid geven, als waarop voornamelyk by hunne spelen hun toeleg gericht is, die daar door schrandere, onberispelyk, ja nut worden.

Het le-
ven der
Groen-
landers
in den
waren
natuur-
staat.

§. LXXX. Aler ik deze beschryving fluite, moet ik noch iets van het GEDRAG en de ZEDEN der Groenlanders, van hunnen POLITIEKEN TOESTAND en van hunnen GODSDIENST aanmerken, nadien zo vele uitzonderingen, waarna de menschelyke handelingen in het gemeen gewoonlyk afgemeten worden, by die Wilden voorkomen, dat zy een gantsch byzonder en zelf ontftaan volk schynen te zyn, dergelyken noch in geen deel der bekende waereld ontdekt schynt te wizen. Van hunne geboorte af, leven zy in de allergrootste vryheid. In hunne kindfche jaren ondervinden zy niets van enige tucht of bestraffing der ouders; wanneer zy volwassen zyn niets van de banden van enige wetten, doch allerminst vaneen overheids bedwang. Een ieder leeft zo hy wil, zorgt voor zyn onderhoud, zo hy het verftaat, en de gelykheid is zo groot, dat de een den ander niets tegen te werpen, min te bevelen heeft. Ik maak geen zwarigheid te zeggen, dat die lieden in den eigentlyken ftaat der natuur en der vryheid leven; doch zodanig enen, die denzelven geheel niet gelyk schynt; want velen, die van het recht der natuur schryven, zulks in hunne *Systemata* gemeenlyk afkeuren, en op de affchouwelykste wyze afmalen (o).

§. LXXXI.

(o) *Cicer. de Invent. Lib. I. cap. 2. Fuit quondam tempus, quum in agris homines passim bestiarum modo vagabantur, & sibi vidu ferino vitam propagabant, nec ratione animi quicquam, sed pleraque viribus corporis administrabant. Nondum divinae religionis, non humani officii ratio colabatur; nemo legitimas viderat nuptias, non certos quisquam inspexerat liberos, non jus, æquabile quid utilitatis haberet, acceperat. Ita propter errorem atque inscitiam cæca atque temeraria dominatrix animi cupiditas ad se explendam*

vi-

§. LXXXI. De Groenlanders zyn eenvoudig, doch niet dom, ongeleert, doch aan hunne gemoedsneigingen niet ver- slaaft, aan gene gezelschappen verbonden, doch gezellig, vreed en behulpzaam (p). Uitwendige plichtsplegingen en welgemaniertheid vind men by hun niet veel. De een betuigt tegen den ander geen eerbied, en het kooft hun wonderlyk te voren, als zy by de Denen zien, dat de een den ander hoger dan zich zelve acht; en dat de een beveelt, de ander gehoorzaamt. Wanneer zy elkander bezoeken, groet de aankomende den huiswaard niet, en deze heet den ander niet welkoom, maar wyft hem alleen de plaats, waar hy zich nederzetten kan. Als de vreemde weder weg gaat, geschied het ook, zonder dat wederzyds een woord gewisselt word; en dus is de gantsche verkering, die zy met malkander hebben, in allen delen en by alle gelegenheden gesteld; waaruit men ziet, dat vriendschap zonder complimenten en zonder reverentien bestaan kan. Zy zyn zeer onrein en smullig, bemorffchen hunne

Van hunne zeden.

viribus corporis abutebatur, &c. 't Geen ik een Heiden ten goede kan houden. *Hobbes de Cive cap. X, §. 1.* is van een gelyke verbeelding: *extra civitatem fructus ab industria nemini certus: in civitate omnibus. Denique extra civitatem in perium affectuum, bellum, metus, paupertas, seditas, solitudo, barbaries, ignorantia, feritas: in civitate imperium rationis, pax, securitas &c.* welke woorden de voortreffelyke Puffendorff enigzints onvoorichtig de zynen gemaakt, en in zyn *Compendium de officio hominis & civis. Lib. II. cap. 1. §. 9.* gestelt heeft. 't Geen echter grondig wederlegt word door den schranderen en oordeelkundigen rechtsgeleerden *Titius Observ. 461 seq.*, wiens tegenwerpingen en strydige stellingen door 't gedrag onzer Wilden ten vollen bevestigd en opgeheldert worden. Het is inderdaad onnodig, zeldzame voorstellingen te braat te nemen, nadien men buiten dat grond genoeg heeft, het voorrecht van een betere opvoeding, burgerlyken staat en vooral chrittelyken Godsdienst aan te pryzen; zo maar de beter onderwezenen naar de regelen der ware wysgeerte, echte staatkunde en goddelyke openbaring leefden.

(p) Zy zyn gelyk Demonak by Lucianus van rechtschapeen eerlyke lieden zegt: *ποῦντες ἐκείνους διὰ τῶν λόγων, ἀὶ οὐν ἕκαστες διὰ τοῦ νόμου.* Zy doen van zelve, volgens de neiging des vernufts, 't gunt anderen onwillens door dwang der wetten doen. Seneca spreekt niet onardig van zulke lieden, zeggende: *non erant illi sapientes viri, etsi faciēbant faciēda sapientibus.*

spelen
maan-
ryven;
d, be-
waarop
ie daar

k noch
rs, van
GODS-
waarna
yk afge-
gantsch
gelyken
te we-
ste vry-
n enige
yn niets
en over-
zyn on-
oot, dat
bevelen
ieden in
; doch
t; want
in hun-
welykste

LXXXI.

m in agris
am propa-
is admini-
atur; ne-
beros, non
rem atque
explendam
vi

ne klederen, handen en aanzicht met vischspek, traan en andere vetheden, en wasschen zich zelden; ook wasschen zy hun vaatwerk en schotelen nooit, als de honden dezelve afgelekt hebben, Zy schromen niet, in de tegenwoordigheid van anderen een wind te laten vliegen, of voor hunne ogen hun gevoeg te doen. Anderzints zyn zy in hunnen omgang vriendelyk en vrolyk, en hebben gaarne, dat men met hun scherst (q); want van nature zyn zy tot droefgeestigheid geneigt, laten, alleen zynde, het hoofd hangen, en zuchten dikwils, zonder dat zy, naar de oorzaak gevraagd wordende, daar van eigentyke en byzondere redenen kunnen geven. Zy hebben een gevoel van hun elendig, onrustig, arbeidzaam, moeyelyk en gevaarlyk leven, en zien geen beterschap te gemeet. Ja hoe kan het anders zyn, nadien zy geen grond tot troost uit de wysgeerte, veelmin uit den Godsdienst kennen,

Vele feiten zyn hun onbekent.

§. LXXXII. Voorts leven zy onder elkander in de grootste verdraagzaamheid en enigheid, weten van geen haat, nyd, vyandschap, vervolging, gekyf en stryd, en noch minder van slaan of geweldadigheid, straatovery, moord of doodslag, ook nooit van oorlog met de naburen, waarom hun schietgeweer niet daar toe, maar alleen ter jagt (r) bequaam is. Van hoeren of hoerery hoort men niets; zelfs houden de ongehuwden zich kuisch, en verlokt of verleid niemand een ander tot ontucht. De Denen hebben weleer het een of ander jong meisje op de proef gestelt, maar altoos te vergeefs. Hunne weinige natuurlyke neiging tot vleeschelyke lusten blykt daar door klaar genoeg, dat zy, gelyk hier voren aangemerkt is, zelden twe vrouwen nemen, 't geen hun echter geheel vrystaat. De echte lieden blyven zo naauw aan elkander verbonden, dat men van echtbreuk geen voorbeeld heeft. Den eigendom kennen zy, en de een laat den ander, wat hy heeft of vangt;

(q) Zie Groenlands. Perlustratie p. 53.

(r) *Arma cessant; incruentaeque humano sanguine manus, odium omne in feris vertunt.* Senec. Epistol. 90.

vangt; doch diefftal en roof is iets onbekents. Alles ligt en staat open: men heeft gene deuren noch sloten, kisten noch kassen, en men hoort ook niet, dat de een den anderen ergens in bedriegen of bedotten zoude.

§. LXXXIII. Ondertuffchen hebben deze lieden gene Wet-
 ten, om hen te leren, wat zy doen of laten moeten; veel min,
 die hen daar toe verbinden, maar zy zyn hun zelven een Wet,
 en hebben derhalven noch bedienen zich van gene Overheid,
 als die ter handhaving van de wetten, ter beschutting der goede
 en straffing der quaden verordent is (s).

§. LXXXIV. Mynes erachtens is het niet onopgemerkt over
 het hoofd te zien, maar alzints ter uitterste aanmerkenswaar-
 dig, dat deze lieden, welke noch opvoeding, noch scholen,
 noch zedekundige boeken, noch leraars, ja niet dan een zelfs-
 gevormt en onbetschaaft begrip hebben, uit een inwendige na-
 tuurlyke neiging, welke zich reeds vroeger dan het begrip
 by hun bevind en van 't zelve weinig nut trekt, zo veel boos,
 onnuts en schadelyks achterlaten, en daartegen zo veel goeds,
 nuts en heilzaams in 't werk stellen. Dit is buiten twyffel noch

Gg

Zy heb-
 ben noch
 Wetten
 noch O-
 verheid.
 Natuur-
 en Staat-
 kundige
 redenen,
 waar
 door zy
 buiten
 twyffel
 verplicht
 worden,
 onder el-
 kanderen
 vreed-
 zaam te
 leven.

(s) Dus heeft *Job. Barclajus* niet ten onrechte geoordeelt, als hy *Ar-
 gen. Lib. I. cap. 15.* zegt: *si contineri sua sponte intra fines justitiæ posset
 genus humanum, tunc in pari omnium pietate non supervacanea modo, sed
 injusta essent imperia, quæ cives jam sponte æquissimos ad inutilem servitutem
 adigerent.* Ook geloof ik, dat wanneer *Boecler de Groenlanders* gekent
 hadde, hy *ad Grotium Lib. I. c. 3. p. 200.* zo algemeen en besliffend niet
 zoude geschreven hebben: *ordo imperandi & parendi omni nature rationali
 ita destinatus est, ut societas & multiplicatio sine eo cogitari nequeat.* Maar
 kunnen verdorven menschen door hunne geartheid en omstandigheden zo
 verre komen, dat zy zonder overheid bestaan kunnen, zo zouden de nieu-
 we leraars van 't recht der natuur en volkeren niet zeer dwalen, wan-
 neer zy stelden, dat de volmaakte menschen in den staat der onschuld gene
 burgerlyke wetten noch overheid van noden hadden. Doch helaas! de
 Groenlanders alleen leven in zodanige gelukkige eenvoudigheid, armoede
 en omstandigheden, dat zy zonder de beheersching ener overheid onder
 elkander te recht kunnen komen. De overige bewoners der bekende wae-
 reld zyn daartegen zo geaart, dat men God niet genoeg danken kan, dat
 hy den overheid-stand ingestelt, en denzelven met het medegedeelt gezag
 en recht ter strafvoeffening voorzien heeft enz.

odium omne

een klein overblyffel van het ingefchapen Goddelyk evenbeeld. Doch wanneer men zulks, als het ware, met het licht van een opgehelderd vernuft befchouwt, bevind men, dat het by deze Wilden niet recht geoeffent of aangewend, maar veel-
 eer noch verduiftert word; nadien zy niet tot de rechte tedere banden of plichten komen, maar slechts by de allergrooffte gehoudenheden of zodanige plichten blyven, zonder welke de uitwendige rust niet behouden kan worden, noch de omgang met zynes gelyken of de menfchelyke zamenleving beftaan. Daarenboven zyn hunne omftandigheden zodanig gefteft, dat zy hun tot de gezegde deugden, of veelliever tot onthouding van de daar tegen overftaande ondeugden, niet alleen gelegenheid geven; maar hen zelfs daartoe aandryven en dwingen. De onkunde van het quaad, en het mangel aan middelen ter aanprikkeling, zo ook van fnode en quade voorbeelden, maakt, dat in deze eenvoudigheid blyven. De ruwe luchtftreek, de weinige voorraad van het nodige, en de moeyelyke wyze van 't zelve te bekomen, houd hen in te vredenheid en gelykheid. Dewyl niemand meer weet noch heeft dan de ander, heeft hy ook gene reden, zich boven den anderen te verheffen, en deze gene beweegoorzaken, hem enige meerderheid in te willigen. Vermits een alleen niets uitrechten kan, moet hy trachten, de anderen ten vrienden te behouden, hun byftand bieden, om byftand van hun te genieten. Des moeten zy ook, 't geen zy gevangen hebben, dewyl de een zo goed als de ander is, en de een zo veel moeite als de ander aangewent heeft, gelyk delen. Een ieder moet den anderen het zyne laten, anderzints nam deze hem op zyn beurt het zyne af. Gekyf, twift en vyandschap moeten zy vermeiden, want dezelve geen ander einde hebben, dan dat zy elkander zouden aantasten. Het land is zo elendig en ontoegangelyk, hun getal zo gering, hunne gantsche gefteltheid zo ongefchikt daar toe, of, om beter te zeggen, zy hebben gantschelyk niets, 't geen naar enige krygstoerufting gelyken zoude, dat zy op anderen onmogelyk verwinningen konnen maken, en by hun ftaat het alzints zo flecht, dat niemand de luft bekruijen kan, hen te overhe-
 ren.

ren. Hunne arbeidzame levenswyze verdryft hun de wellust, ja hun ontbreekt alle sterke drank, die by andere volkeren meest tot aanprikkeling derzelve dient enz. En op die wyze spruit hunne schynbare deugdrike wandel niet zo zeer uit een inwendige aansporing, als wel uit de uitwendige omstandigheden, waarin zy zich bevinden.

§. LXXXV. Ook openbaart zich inderdaad onder deze zo eenvoudig levende lieden hier en daar het zaad des quaads, ^{Hunne} ^t quade aart o. openbaart zich in, ten de Denen minder, dan zich zelve (*t*); beelden zich in, dat

G g 2

(*t*) My is een ware en zo in dit als andere opzichten merkenwaardige gebeurtenis verhaalt. Men had een groenlandschen jongeling mede naar Coppenhagen genomen, en op de best vriendelykste wyze behandeld, op dat hy zyne landslieden een goed gevoelen van de deensche natie inboezemen mogt. Toen die jongeling in de nieuwe volkplanting weder kwam, en men goedvond, dat hy met een Wildin trouwen zoude, ten einde zich daar door by zyne landsgenoten des te aangenamer te maken, zag hy naar een welgeschapen en verstandig meisje om, en liet de ouders om haar verzoeken; doch ving slip: ook toen hy haar zelf aansprak, gaf zy hem, wel is waar, zo veel te kennen, dat zyn persoon en de uit Denmarken medegebragte fraye dingen haar wel aanstonden; doch betuigde hem teffens ronduit, dat zy niets van hem aan- noch hem nooit ten man nemen wilde. Men konde lange de oorzaak van een zo onvermoede weigering niet ontdekken. Eindelyk bragt men het door veel moeite zo verre, dat zy met haren broeder naar de deensche volkplanting quam, en na dat men, al wat mogelyk was, aangewend had, om haar gemoed te verwinnen, en achter de oorzaak van haar bestendig neen te komen, betuigde zy ten laastten aan een Deen, die hare taal spreken konde, dat zy tot den haar opgedragen party niet besluiten konde, enkel en alleen, vermits zy in overweging nam, dat de bruidegom, die zich by haar aangegeven had, welligt binnen korten sterven konde, en dat, zo hy voor haar overleed, zy van honger en kommer zoude moeten ontkomen, vermits de Denen haar alsdan niet zouden achten, en de Groenlanders haar noch minder weder by hun aemen, dewyl zy den Denen, gelyk hun zelve bekend was, gene genegenheid, maar wel ene grote geringachting toedroegen. Gelyk zy zich dan ook niet eer tot het huwelyk liet bepraten, dan tot men haren broeder door allerly goede woorden en beloften overhaalt had, haar te overreden; onder de vaste verzekering, dat hy, zo zy weduwe mogt worden, haar niet verftoten, maar voor het onderhoud van haar en hare kinderen bestendig zorgen zoude.

gens vreemde-lingen en buitelan- ders.

dat de andere volkeren van hun afkomstig zyn, en wanneer zy jegens hun een goede mine maken, geschied zulks enkel uit vreze, vermits zy hen voor moediger en sterker, dan zich zélven, houden. Inzonderheid word over de onverwinnelyke halfsterrigheid en eigenzinnigheid der Groenlanders, voornamelyk harer vrouwen, zeer geklaagt. Ook zegt men, dat zy gene zwaarigheid maken, den Denen, wanneer zy het heimelyk doen kunnen, iets te ontnemen. Indien hun van dezen een weldaad geschied, laten zy gene erkentenis noch dankbaarheid blyken. Daarenboven heeft men my verhaalt, dat toen twe jaren voor het aanleggen der volkplanting een schip ter ontdekking derwaards gezonden werd, en een der deensche matrozen zich te verre onder hun waagde, enigen van hun hem terstond nedergeworpen, verscheide gaten in het lyf gesneden, en het bloed met grote begeerte 'er uitgezogen hadden: waarvan men echter zedert niets vernomen heeft. Maar wanneer men nu hieruit den toestand van een mensch, die geheel aan zich zelve gelaten is, rypelyk overweegt, en daarby aanmerkt, hoe slecht hy op den weg van 't goede en der deugd vordert, moeten de zo genaamde beschaafdere volkeren met de allereerbiedigste dankbetuiging de grote weldaad erkennen, die de ware beminnaar der menschen hun bewyft, daar hy niet alleen het overblyffel van het hun ingeschapen goddelyk evenbeeld door zo vele leraren op hoge en lage scholen, als het ware, opklaart en opheldert; maar ook, door zyne aansporing tot het zedelyke, het gantsche begrip der natuurlyke wet, ook wat aan deze noch tot volkomenheid ontbreekt, door zyn geopenbaart woord, en door zo vele 't zelve verklarende predikatiën hun duidelyk, volstandig, overtuigend en opwekkend voor ogen legt: ja (op dat ik het tot Godes lof 'er noch byvoege) daarenboven, dewyl de mensch niet alleen tot dit leven geschapen, maar noch een oneindig beter toestand voor hem bewaart is, en al het aangehaalde hem tot de erlanging en genieting van denzelve niet brengen kan, hem een Middelaar voorstelt en aanwyft, die hem de noch verder hier toe nodige lere geopenbaart, de ware
krach-

krachtige hulpmiddelen ontdekt, en eindelyk door zyn eigen dood 's menschen gebrek vervult en te wege gebragt heeft, dat zy zo wel hier in het tydelyke geruſt, vergenoegt en gelukkig, als hier namaals in het tydeloze zalig en eeuwig leven kunnen.

§. LXXXVI. Zo heerlyk en trooſtelyk als deze kennis voor ons is, zo droevig en verſchrikkelyk is het daarentegen, dat deze, anderzints zo goedaartige ſchepſelen, zonder God in de waereld, dat is, zonder enige wetenſchap en kennis van hunnen enigen Schepper en Weldoener leven, in zo verre, dat zy zelfs in hunne taal geen woord hebben, waarmede dit allerhoogſt wezen te kunnen benoemen; maar zy, welke door de Denen enig beter onderricht bekomen hebben, verplicht geweest zyn, het woord *God* van hun te ontlennen, en in hunne taal over te nemen. Het is ten hoogſten te verwonderen, en niet te begrypen, gelyk men voortyds aangemerkt heeft (*u*), ook de ervarenis der latere tyden, en de geſtadig gedane ontdekking van zo vele voorheen onbekende landen zulks bewaarheid, dat geen volk, hoe afgelegen, hoe eenvoudig, hoe ruuw en wild het ook zyn mag, gevonden word, by 't welk men niet enige wetenſchap van God heeft aangetroffen, offchoon het noch zo verduiſtert, verdorven, dwalend, ja tot afgodery verkeerd is; hoe het desnietteenſtaande mogelyk zy, dat eigentlyk de Groenlanders zo gantſchelyk alle kennis van God ontberen. Ik heb my zelve langen tyd daar van niet kunnen overreden; doch het eindelyk moeten geloven, vermits alle, die ik heb geſproken, my zulks verzekeren, ook de ſchryver der Groenlandsche Perluſtratie, die de Beſchryving van oud Groenland van den wakkeren en vromen predikant Egede tot zyn grond legt, in zyn laaſte hoofddeel inſgelyks betuigt, dat het in waarheid alzo zy. Echter is het zeker ge-

G g 3

noeg,

(*u*) *Sic. Tuscul. Quest. Lib. I. cap. 3. Quod nulla gens tam fera, nemo omnium tam sit immanis, cujus mentem non imbuerit Deorum opinio. Multi de Diis prava sentiunt; id enim vitioso more officii solet; omnes tamen esse vim ac naturam divinam arbitrantur.*

noeg, dat hunne voorouders weleer enige kenniffe van God en den Godsdienst gehad hebben. Doch hoe zy dezelve dus gantschelyk hebben kunnen verliezen, is des te onbegrypelyker, vermits immers de ouders, ten minsten de moeders, gewoon zyn, 't gunt zy van dergelyke dingen begrypen, hunne kinderen altoos in te prenten. Ook zoude men niet hebben kunnen vermoeden, dat zy niet ten minsten allengs weder, gelyk by andere zeer wilde volkeren plaats gehad heeft (x), de ogen hemelwaards zouden geslagen, en de weldaden, die zy by voorbeeld van de zon zo voelbaar genieten, erkent, en daarom aan dezelve enige eerbied bewezen hebben. Doch dus weten deze lieden niets het allergeeringste van enige Godheid, afgoden-beelden, of betuiging, die naar enigen Godsdienst gelykt. Ieder dag van de week, maand, of het jaar, is hun zo onheilig als de ander. Zy mogen opstaan of liggen gaan, zich aan het eten zetten, of hun maalyd gedaan hebben, nochtans bespeurt men niet, dat zy enige de minste aandachtige gebaarden maken, veelmin enig gebed doen. Offchoon een geboren word, trouwt of sterft, kan men echter by hun geen het minste bewys ontwaar worden, dat naar Godsdienst zweemt.

Zy verbeelden zich, dat alles, zo als het is, van eertyds geweest, en van zelven ontstaan zy. Werpt men hun tegen, dat het onmogelyk zy, dat die heerlyke geschapenheden, als de zon enz., geuen maker gehad zouden hebben, daar zelfs ge-

(x) *Cæsar de bell. Gallic. Lib. VI. cap. 21. Deorum numero eos solos ducunt (Germani) quos cernunt & quorum operibus aperte juvantur, Solem, Vulcanum & Lunam.* 't Geen ook en meer ander van de heidensche Yslanders gezegt word. Het luid zeer stichtelyk, dat van een der eerite bezitters van Ysland, namelyk *Thorkel*, bygenaamt *Mana*, dat is *Maan*, verhaalt word, dat hem zyne heidensche landsgenoten dien bynaam spotswyze gegeven hadden, en wel om gene andere oorzake, *quam quod a Lunæ astrorumque opificio admirabili aliquid de invisibili opifice colligendum statuisset, qui quoque jam moriturus, se in locum soli adversum efferri fecit, commendando se in manus illius Dei, qui solem creaverat.* *Landnama P. I. cap. 9. Arngr. Fona Specim. Islandic. Sect. I. cap. 1.*

gene van hunne schuitjens van zelve ontstaan, antwoorden zy wel, dat zy zulks niet begrypen kunnen, doch hem echter niet kennen, noch weten, wie hy zy. Enigen voegen 'er uit een dwaze inbeelding van hunne natie by, dat het dan een *Kallak*, dat is een van hun volk geweest moet zyn, die den hemel en de aarde gemaakt heeft.

§. LXXXVII. Inmiddels komen echter by hun enige, on- Het te-
getwyffelt van hunne oudste voorvaderen afstammende, ge-
gengedeel
is uit e-
nigehun-
ner by-
gelovig
fchynen-
de ge-
bruiken
niet op te-
maken.
bruiken voor, die den schyn van een BYGELOOF hebben, als de hier voren gemelde quade en dwaze verbinding der be-
schadigde ledematen, het aanhangen van enige halsbanden of andere dingen, als stukken van oud hout, vogelklaau-
wen, snavels van Raven, om voor krankheden be-
waard te worden, of gelukkig te zyn (y) en dergelyken. Doch men beseurt niet, dat zy daarby enig uitzicht of hope op een bovennatuurlyke of duivelsche kracht hebben; maar zy doen zulks enkel hierom, dewyl zy het anderen dus zien doen en gehoord hebben, dat het goed of dienstig zy. Echter moeten zy aan TOVERAARS of TOVERY geloven; want wanneer in den jare 1734 een Groenlander zyne dochter en oudsten zoon, dien hy ongemeen beminde, door de toen woedende en aanstekende ziekte verloor, sloeg hy een vrouw, die voor een toveres gehouden werd, op de plaats dood, uit een dwaze verbeelding, dat zy met hare tovery zyn kind van kant geholpen had, in welke verbeelding het hem had gesterkt, nadien de jonge op zyn uitterste liggende voorgaf, dat de gedaante van dat wyf altoos voor hem stond, over hem toverde, en, zo hy zeide, hem doodde. De heer Egede meld in zyne beschryving, door verder onderzoek ontdekt te hebben, dat de Groenlanders menen, dat zo dra de mensch sterft, de ziel, die zy *Targneck* noemen, uit hem ten hemel vaart, doch het lighaam in de aarde blyft en verrot. Dit ook is de oorzaak, waarom zy by den afgestorvenen, wanneer zy hem be-
gra-

(y) Zie Groenl. Perlufrat. p. 57.

graven, het visch en jagtgereedschap leggen, 't geen hy in zyn leven gebruikt heeft, vermits zy zich verbeelden, dat die sterven, elders, alwaar een menigte Reën te jagen en Robben enz. te vangen zyn, weder leven; doch waar, en hoe lange, weten zy niet, veel min, dat het lighaam ook eenmaal weder op zal staan. Derhalven ware het wel te wenschen, dat deze elendige menschen in de gronden van den waren Godsdienst onderwezen wierden; te meer, dewyl zy, wat men hun van God en zyne beschutting en zegen, van een toekomstig beter leven enz. zegt, met lust aanhoren, gewillig aannemen, en 'er zich mede troosten. Ook is daar mede reeds een roemwaardig begin gemaakt. Wat daar toe gelegenheid gegeven hebbe, en hoe het daarmede afgelopen zy, heb ik reeds in 't begin dezer Beschryving §. I. bladz. 125 en volgende gemelt. Nu echter de volkplantingen voor 't grootste gedeelte vernietigt en enige predikers van daar vertrokken zyn, de nieuwbekeerden en noch niet recht bevestigden ook welhaast naar lands gebruik verstrooit zullen geraken, is het te duchten, dat de geringe wetenschap van God, den Heiland der waereld, en van den Godsdienst, welke hun aangebragt is, in weinige jaren weder in vergetenheid vervallen, en deze ongelukkige hoop in de duisternis en elende, waarin dezelve ligt, helaas noch lange blyven zal (z).

Van het
begraven
en be-
treuren
hunner
Doden.

§. LXXXVIII. Nu blyft overig, dat ik van het BEGRAVEN en BETREUREN HUNNER DODEN gewag maak. Zoudra iemand onder hun gestorven is, nemen hem de naasten van zyn geslacht, en bestellen hem met veel rouwgeklag en geweent ter aarde. Het lyk leggen zy in een graf van zoden aar.

(z) Ik moet hier by noch melden, dat een handschrift van den vromen predikant Egede, onder den titel: *Begyndelses Elementer til den Christlige kundskab for den Grönländske Cathecumener, hoc est, Elementa Christianæ religionis pro catechumenis lingua Groenlandica cum versione Danica* Ao. 1724. a Dn. Johanne Egede Missionario Danico in Groenlandia scripta, in 8vo, in de Catalogus der Daneskioldsche Bibliotheek gevonden, en daar uit voor de koninglyke Bibliotheek gekocht is.

aarde en stenen, in zyn volle kleding, plat op de aarde, breiden een paar vellen over 't zelve, en bedekken het voorts met zoden aarde en vele stenen. Nevens den afgestorven leggen zy het hem behoort liebbende visch en jagtgereedschap, als zyn schuitje, boog en pylen, werppylen enz.; want de overig blyvende zich, wat den afgestorven toebehoort, in genen dele aanmatigen. Ook houden zy den doden voor zo onrein, dat gene, dan zyne naastbestaanden, hem durven aanraken, gelyk zy hem dan ook alleen op den rug naar 't graf moeten dragen. Zy betreuren hunne doden zeer. De bloed en zwagerverwandten komen in den beginnen driemalen des daags, naderhand echter zo menigwerf niet, maar dikwils en zelfs een gantsch jaar door te zamen, zetten zich neder, leggen het hoofd in de handen, de ellebogen op de kniën, betreuren dus en bewenen den doden. Ingeval de afgestorven gene bloedverwandten noch vrienden heeft, laat men hem onaangeroert op de plaats liggen (a), daar hy verscheiden is. De oorzaak daar van is de zo even aangehaalde onreinheid, die buiten de allernaaste verwandten, zo zy menen, alle de overigen besmet.

§. LXXXIX. Ten besluite zal ik myne giffingen wegens de afkomst van dit zo zonderling volk ter verdere overweging alhier byvoegen. Ik oordeel, dat de voorvaders van dit volk uit het noorden van Asien van de famojeedsche of fyberische Tartaren afstammen, en, naar de wyze der vruchtbare noordsche volkeren, verjaagt en verplicht geweest zyn, een nieuwe woonplaats en verblyf met verdryving der oude bezitters te zoeken. Gelyk zy dan veelligt door Nova Zembla (b) hunnen weg genomen zullen hebben, en in het ooster gedeelte van Groenland, (dewyl de dalen alstoen zowel aldaar als

Hh

in

(a) Zie *Groenlands. Perlustratie* p. 48.

(b) Dit heeft des te eer konnen geschieden, dewyl, gelyk thans zeker ontdekt is, Nova Zembla door een landengte aan de oostzyde by den mond der Oby aan Syberie vast gehecht is. Zie Strallenbergs noordelyk en oostlyk gedeelte van Europa enz. in de Inleiding, pag. 17.

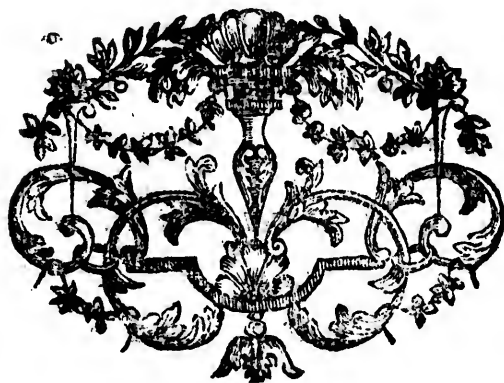
in het wester gedeelte met zo veel sneeuw en ys, als heden- daags, niet gevult, noch de zeeboezems, die zy oversteken moesten, met zo veel ys, als thans, bezet zyn geweest) gedrongen zynde, de aldaar gevonden Christenen vermoort, zich in hunne plaats nedergezet, een gedeelte der hunnen naar 't westerdeel van Groenland gezonden, en dezen de aldaar wonende Christenen niet beter behandelt zullen hebben. De geschichtschryvers noemen deze nieuwe gasten de wilde **Strel- lingen**/ en zeggen, dat de Christenen door hun verdelgt zyn; doch melden niets van hunne afkomst. De Wilden in de Straat Davis zeggen onder elkander, dat hunne voorouders, toen zy daar te lande quamen, de inboorlingen dood sloegen; doch van hunne afstamming weten zy noch minder bericht te geven, als van welke zy door de ysbergen en yszee meer en meer afge- zondert zyn, waar door zy hunnen ouden Godsdienst en alles vergeten hebben. Ondertusschen grond zich myn vermoeden op de vele overeenkomsten, welke ik tusschen de wilde Groen- landers en de gemelde syberische of famojeedsche Tartaren, zo in lighaams gestalte, als dragt en levenswyze vinde (c). De ni- foviische Tangusi hebben riemen met een blad aan ieder einde, doornayen ook hunne aangezichten met figuren (d), gelyk de Groenlanders. De heer baron van Palmberg, die als ko- ninglyk zweedsche gouverneur van Finland gestorven is, heeft my verhaalt, dat wanneer in het begin van den laat- sten oorlog de Russchen in Lyfland vielen, en ook zyn kerk- dorp plunderden, zy dergelyke Tartaren by zich gehad had- den, die zynen predikant, een jong en wel gezet man, zo- dra zy hem in het oog kregen, tegen de aarde hadden ge- worpen, op verscheide plaatsén van zyn lighaam wonden ge- sneden, en als Tygerdieren daaruit het bloed gezogen: 't geen anderen ten dien tyde mede wedervaren was. Zodanig een

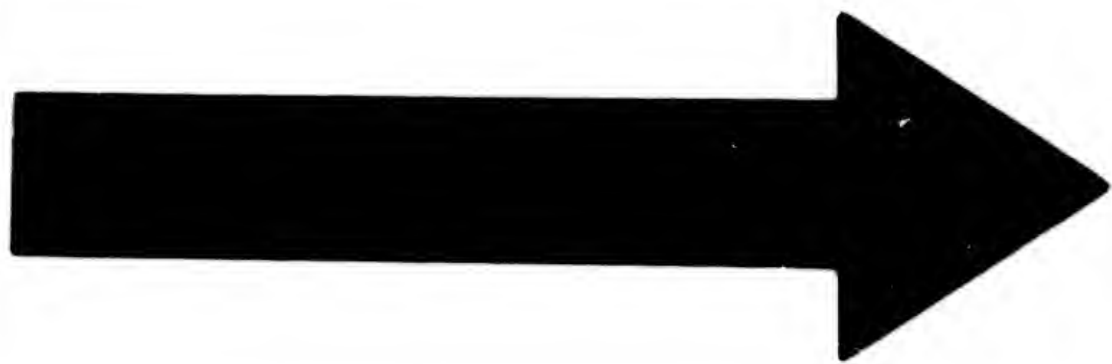
(c) Zie de Bruins Reizen over Moscou enz. cap. 11. en Ysbrand Ides Reize cap. 19. p. 116.

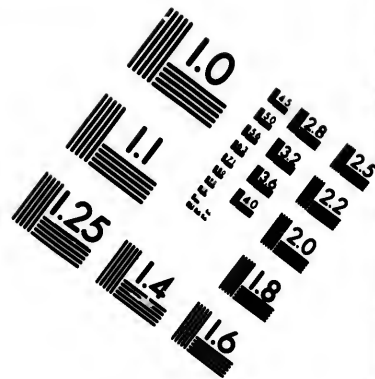
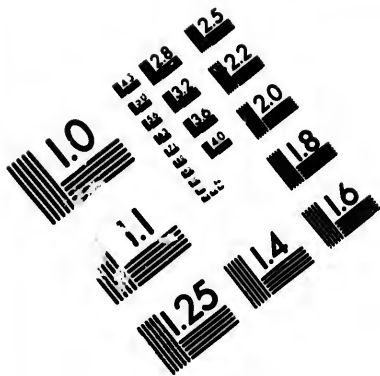
(d) Ysbrand Ides cap. 1. p. 37 en volgende.

een onmenschelyk gedrag jegens een deenschen matroos, heb ik hier boven van de wilde Groenlanders verhaalt: ook zoude men by naauwer onderzoek meer andere dergelyke overeenkomsten en kentekenen kunnen vinden. Doch dit late ik aan anderen overig, die daartoe meer ledigen tyd hebben, en yle naar het

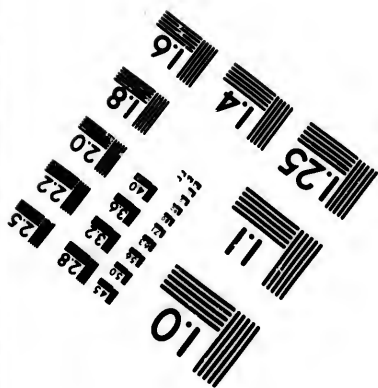
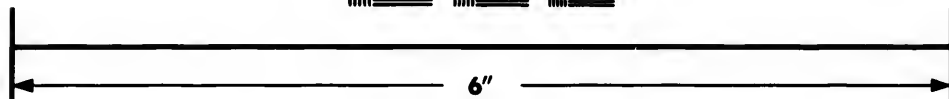
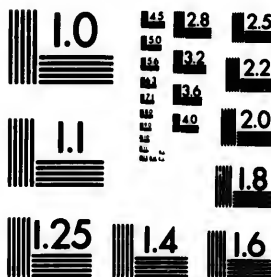
E I N D E .

**IMAGE EVALUATION
TEST TARGET (MT-3)**

**Photographic
Sciences
Corporation**

23 WEST MAIN STREET
WEBSTER, N.Y. 14580
(716) 872-4500

0
E 128
E 125
E 122
E 120
E 118
6

11
10
E 12
E 13

A A N H A N G Z E L

Letter A.

D I C T I O N A R I O L U M,

O F

Deensch, Hollandsch en Groenlandsch

W O O R D E N B O E K S K E .

NB. De Accenten of geluidtekenen, welke boven de Groenlandsche woorden, en inzonderheid boven de mede-klinkers gemeenlyk gestelt worden, heeft men alhier by middel van zodanig schrift slechts hier en daar aangewezen.

NOMINA SUBSTANTIVA

of

Prästén / een Priester, *Pelleste*.
 - - - / een Engel, *Engelip*.
 Diefvele / de Duivel, *Tongarsne*.

ZELFSTANDIGE NAAMWOORDEN.

II. Hoofdst. van de Waereld.

I. Hoofdst. van God.

Gud / God, *Gud*.Gud Fader / God de Vader, *Gud Augutta*.Guds Sohn / Gods Zoon, *Gudib Nianga*.- - -, de Verlosser, *Sarnicksach*.Gud den Hellig And / God de Heilige Geest, *Gudib Anarsáb*. dat is Gods Adem, hebbende zy geen ander woord, om 't wesen van een Geest uit te drukken.Skaberne / de Schepper, *Senarfoe*.Skabning / de Schepping, *Senach*.Herren / de Heer, *Nallegársnab*.Himmel / de Hemel, *Killach*.Jorden / de Aarde, *Nuna*.Soelen / de Zon, *Sackanach*.Soelskin / Zonneschyn, *Sackanachpoé*.Soelen gaer nede / de Zon gaat onder, *Sackanach terripoch*.Soelen gaer op / de Zon gaat op, *Sackanach nuioch*.Maane / de Maan, *Kaumeb*.Stierne / het Gesternte, *Ullojach*.Luz of Dag / het Licht of de Dag, *Kavoch*.Dag / de Dag, *Ullach*, ook *Ulluit*.Morchit / Duister, *Taack*.Natt / de Nacht, *Unnuach*.

III. Hoofdst.

III. Hoofdst. van 't Vuur.

Alb / het Vuur, *Ignach*.
Gniſt / Vonken, *Igniſet*.
Adſtern een Vuurſteen, *Ignec-
 tant*.
Lampe / een Lamp, *Kollech*.
Rögen / de Rook, *Igga*, ook
Iſſeck.
Utrichluchtkull / uitgedoofde Ko-
 len, *Auma*.
Aſte / Aſſche, *Ackſa*.

IV. Hoofdst. van de Lucht.

--- / de Lucht, *Silla*.
Slijer / Wolken, *Nuja*.
 --- / een heldere Lucht, *Al-
 lacknach*.
Damp of Gaage / een Nevel,
Pyoch.
Regen / de Regen, *Skielluch*.
Det regner / het regent, *Skiellupoch*.
 --- / Hagel, *Netakornet*.
Snee / Sneeuw, *Aput*, ook *Kanich*.
Stercht Frost / sterke Vorst, *Irſe*.
Draabe / Droppelen, *Gute*.
 --- / Droogte, *Sarmeck*, ook
Sicko.
Corben / Donder, *Kallach*.
Vind / de Wind, *Annoe*.

V. Hoofdst. van het Water.

Dand / het Water, *Imack*.
Bech / een Beek, *Kovcitſach*.
Eiſu / een Rivier, *Kock*,
Hafu / de Zee, *Imach tarajotb*.
Ström / de Stroom, *Sarbach*.
Wöige / een Baar, *Malich*, ook
Ingulich.

Floed / de Vloed, *Uglipoch*.
Piere / de Eb, *Dinipoch*.
Wig Natuleg / een Zeeboezem,
Kangertluck.
Oe / een Eiland, *Kickertach*.
Sund / een Zee-ongte, Straat,
Tunnua.
Sijer / Scheren, *Jekarloch*.

VI. Hoofdst. van de Aarde.

Tord of Muld / de Aarde, *Ip-
 ſouch*.
Bierge / het Gebergte, *Kackars-
 nach*.
Höge / een Hoogte of Heuvel,
Kackat.
Siet-March / vlak Land, *Nach-
 ſeitſinck*.
Eng of Grefz / een Weide, *Iquit*.
Sand / Zand, *Sickait*.
Mofſe / Mos, *Oryt*.
Ertz / Bergſtof, *Ignach*.
Steene / Stenen, *Ujacker*.
Wyer eller Tin / Loot of Tin,
Ackerloch.
Iern / Yſer, *Sauwich*.
Kaaber of Meſzing / Koper of ge-
 kalamynt Koper, *Kangifach*.
Wetteſteen / een Wetſteen, *Silich*.
Talgſteen / Talckſteen, *Ukaſſach*.
Skell / Muſchel / een Schelp,
Moffel, *Uilloch*.
Kroig Sölſe / ---, *Kiblekujach*.

VII. Hoofdst. van Bomen en enige Aardvruchten.

Crän of Sitofu / Hout of Bo-
 ſchadie, *Opich*.
Koed / een Wortel, *Socleit*.
Blade of Köſu / Bladen of Loof,
Pilloch.

Afhinggen Cræter of Stoch / af-
gehouden Hout, *Kesuk.*

Berpij / Hars, *Kutfoik.*

Enebär tråe / Jeneverbeziën, *Aval-
lakajarfit.*

Lung / - - -, *Paunakarfit.*

Blaa Bäre / de Vrucht van de
Myrtenboom, *Kiutarnget.*

Stråche Bår / een soort van zwarte
Kruis- of Doornbeziën, *Pog-
nech.*

Cullte Bår / een soort even als
Doornbeziën, *Kingurnet.*

Multe Bår / een soort van Braam-
beziën, *Okjornch.*

Quaun / Angelica-wortel, *Quaun.*

VIII. Hoofdst. van Dieren.

Et Diur / een Dier, *Nersut.*

Rengdiur / een Rendier, *Tucktu.*

Bibre / een Beer, *Nennoch.*

Hesv / een Vos, *Kakaka.*

Haare / een Haas, *Ukallich.*

Enhorn / een Eekhoornje, *Tuach.*

En Hund / een Hond, *Kimmech.*

IX. Hoofdst. van Vogelen.

Fugell / een Vogel, *Tingmiach,*
ook *Piarenejkach.*

Dinger / een Vleugel, *Sulluit.*

Eg / een Ey, *Mennich.*

Unge / een Jong, *Piarach.*

Kyre / Sneeuwhoen (*Lagopus*)
een witte Vogel ter grootte van
een Duif, *Akeirfit.*

Rafun / een Rave, *Tulluach.*

Orn / een Arend, *Nechtoarlich.*

Falche / een Valk, *Kickfoiarfuach.*

Gaag / een Gans, *Nerlech.*

Anden / een Eend, *Kachletong.*

Maage / een Meeuw, *Naviat.*

Tomme of Lumbie / - - -, *Apa.*

Criste / - - -, *Surbach.*

Eder Fugel / een Eider-End, *Mé-
velech.*

Orm / - - -, *Koperloch.*

Loype / een Vlo, *Pillectach.*

Luuß / een Luis, *Komach.*

Mug / een Mug, *Ipperget.*

X. Hoofdst. van Visschen.

Fisch / een Visch, *Negpia,* ook
Aulijauket.

Walfish / een Walvisch, *Arbach.*

Huailfish Barder / Walvisch Baar-
den, *Sokach, Cachelotte: Kiotelic.*

Tap / - - -, *Ekalac.*

Orst / Dorsch of Kabeljauw, *O-
vach,* ook *Sablich.*

Melte / een Knorhaan, *Kamaisoch.*

Flindrer / een Schol, *Okdetach.*

Quete of Queite / Heilbot, *Ne-
taenach.*

Haabe / een Rob, Zeehond, *Pusa.*

Hobstak / een soort van Zalm,
Sullupauket.

Hogehalb / - - -, *Nepiset.*

Steenfild / een Lamprei, Visch
die zich by de Klippen en Rot-
zen onthoud, *Kiutilich.*

XI. Hoofdst. van den Mensch.

Et Mensch / een Mensch, *Innut.*

Et liden Barn / een klein Kind,
Mecklitungut, ook *Nalluvian-
guach.*

Ung Person / een jong Persoon,
Innutveihsach.

Gammel Maand / een oud Man,
Utockach.

Pige Barn / een Meisje, *Niviach-
sach.*

Pige /

Pige / een Maagd, *Niviachseifia*.
Quinde / een Vrouw, *Agna*, ook
Kona.
Gammel Quinde / een oude Vrouw,
Agna koechseifia.

XII. Hoofst. van 's Menschen
 Lighaam.

Tegeme / eer. Lighaam, *Timà*.
Hofuet / het Hoofd, *Niackod*.
 - - / de Hals, *Kongesjà*.
Achsell / een Schouder, *Tuwich*.
Strube / de Keel, *Iggera*.
Nache / de Nek, *Tunmusòà*.
Brust / de Borst, Boezem, *Eck-*
sarrod.
Bròst / een Borst, *Ivienga*.
Dorster / Tepels, *Milloa*.
Rug / de Rug, *Kulleg*.
Bug / de Buik, *Naisact*.
Nasvell / de Navel, *Kallitzia*.
Bludhell / - - -, *Usna*.
Arm / een Arm, *Tallich*.
Elbue / de Elbogen, *Ickusjà*.
Sàde / de Zyde, *Tullimaot*.
Haand / de Hand, *Akseit*.
Hogre Hand / de rechter hand,
Fallicpià.
Denstre Hand / de linker hand,
Saumia.
Flad Haand / de Palm van de
 Hand, *Itumà*.
Tofve / 't Hol van de Hand, *Kap-*
surt.
 - - - / een Vinger, *Tickara*, ook
Akseit.
Nagell / een Nagel, *Kuckich*.
Leed / een Lid, *Naukusfika*.
Hofte / een Hoofd, *Schia*.
Hierne / de Harissenen, *Karachsà*.
Hofvet Haar / het Hoofd-hair,
Nutkietcka.

Oern / een Oor, *Siuta*.
Ansicht / het Aangezicht, *Kinag*.
Pande / het Voorhoofd, *Kavoa*.
Oege / de Ogen, *Irsich*.
Oege Steen / een Oog-appel,
Kimmerà.
Oegen Laage / de Oog-leden,
Ijanamià.
Oegen brane / de Wenkbrauwen,
Kubtua.
Nasse / de Neus, *Kingà*, ook
Kingera.
 - - - / de Mond, *Kanerà*.
Hinder / de Kaken, *Ullua*.
Tand / een Tand, *Kiutich*.
Hage / de Kin, *Toblua*.
Läuer / de Lippen, *Karloeb*.
Tunge / de Tong, *Ockà*.
Nasve / de Vuist, *Erechpei*.
Rugbeen / de Ruggraat, *Kuipic-*
kaka.
Risbeen / een Rib, *Tullimisfika*.
Been / 't Gebeente, *Saungà*.
Hud / de Huid, *Amiag*.
Hidh / het Vleesch, *Neka*.
Inballe / het Ingewand, *Inneloa*.
Hierte / het Hert, *Umattà*.
Nasve / de Maag, *Na*.
Läuer / de Lever, *Tinnòà*.
Blare / de Blaas, *Avactact*.
Mensch-Sitare / de Drek, *Annach*.
 - - - / de Pis, *Koch*, ook *Koet*.
Rumpe / de Aars, *Nulloch*.
Bloed / het Bloed, *Auck*.
Been / een Been, *Kanah*.
Taar / het dik van 't Been, *Op-*
petich.
Hude / de Knie, *Sackoa*.
Auchler / de Enkels, *Tinumusòà*.
Häll / de Hiel, *Kimmià*.
Hoed / de Voet, *Isickaka*.
Hoedsaete / de Voetzolen, *Attugne*.
Hoed

Pige /

Hoedblad / - - -, *Isagei*.
Caer / de Tenen, *Ingoei*.
Stor Caer / de grote Tenen,
Puttoa.
Onder Hålen / onder Hakken,
Magnei.
Siålen / de Ziel, *Tagneit*.

XIII. Hoofdst. van Huisraad en
Klederen.

Fishte Bedakabi / Vischgereed-
 schap, *Aulifaut*.
 - - - - / al het Gereedschap tot
 de Vischvangst en Scheepvaart
 dienend, word met één woord
 genaamt, *Pufenut*.
Angell / een Angel, *Karlusa*.
Garn / een Net, *Kachfutich*.
Bue / een Boog, *Pefikse*.
Piel / een Pyl, *Kachfutich*.
Börse / een Zak, *Aulemich*.
Gryde / - - -, *Ufut*.
Blichstidel / een blikke Ketel,
Kiblisoch.
Oele / Bier, *Karjutich*.
Crå Barch / een houte Schotel,
Pogetach.
Stite / - - -, *Allaxich*.
Conde / een Ton, *Neppatbit*.
Stoel of Bensch / een Stoel of
 Bank, *Isiatach*.
Hande / een Kan, *Emungesoch*.
 - - - / een Glas, *Kaumerjoit*.
Sax / een Schaar, *Keijutich*.
Syn Naabl / een Naalde, *Meckul*.
Knapper Naabl / een Spel, *Kuc-
 kelich*.
Sue King / een Vingerhoed, *Tec-
 keriack*.
Rotortel / een Rok, *Annoach*.
Skind Rotortel / een ledere Rok,
Kappiteich.

Burer / een Broek, *Karlich*.
Knapper / Knopen, *Nautich*.
Hoefter / Koussen, *Alekenich*.
Handstie / Handschoenen, *Acka-
 tich*.
Hufve / een Kap, *Nessach*.
Crabd / een Draad, *Ackrucnarach*.
Stoe / Schoenen, *Isiamach*.
Stöffler / Laarsen, *Kamich*.

XIV. Hoofdst. van een Huis en
deszelfs Delen.

Boelig Platz / een bebouwbare
 Plaats, *Inna*.
Hung / een Huis, *Iglóe*.
Celt / een Tent, *Tappach*.
Deur / de Deur, *Mattua*.
Doegell / een Scutel, *Mattuach*.
faut.
Gelijf / de Vloer, *Nettach*.
Vindue / een Venster, *Iggelach*.
Löff / de Zolder, *Kalliab*.
Sper / de Sparren, *Pupelich*.
Oere / een Byl, *Aglimaut*.
Dasuer / een Boor, *Keiblorach*, ook
Ketula.
Sag / een Zaag, *Plecbtut*.
Borb / een Boord, Rand, *Seitiliach*.
Oesue / een Oven, *Kir/arbiach*.

XV. Hoofdst. van Smitsgereedschap.

Smed / een Smit, *Sabbipob*.
Blöse Balg / een Blaasbalk, *Sab-
 bichsáb*.
 - - - / een Hamer, *Kautach*.
Spitzor / een Staaf Yzer, *Kiklach*.
Fål / een Vyl, *Ajomich*.
Sern / Yzer, *Sawich*.

XVI. Hoofdst. van Reizen en Varen.

Weg / een Weg, *Ackusnak*.
 - - - / een Reize, *Kammooch*.
Staf / een Stok, *Ajaupia*.
Baad / een Boot, Sloep, *Umiach*.
En liben Baad / een kleine Boot, *Kajab*.
 - - - - - / een grote vrouwen Boot, *Kunikaijab*.
Skiit / een Schip, *Ummiachsuaeb*.
Seigl / een Zeil, *Dingerlaut*.
Maaster / de Masten, *Napparaut*.
Harer / Riemen, *Pautich*, ook *Eputa*.
Stuur / het Roer, Stuur, *Akkota*.
Costu / - - -, *Aklunach*.
Kie / een Spriet, *Senneruta*.
Florg / de Vlag, *Arbolisa*.

XVII. Hoofdst. van Schryfgereedschap.

Boeg / een Boek, *Eructoerob*, ook *Machpersch*, *Aglecket*, Schrift.
Pen / een Pen, *Suluch*.
Tungemaal / Taal, Spraak, *Okaſt*.

XVIII. Hoofdst. van Verwanten.

Slechteskab / Verwandschap, *Illoe*.
Fader / een Vader, *Attata*, *Angutta*.
Moeder / een Moeder, *Agnab*, ook *Okooch*.
Fruchtkommelig Quinde / - - -, *Nartusoch*.
Son / een Zoon, *Nianga*, ook *Ernerk*.

Dotter / een Dochter, *Pannia*.
 - - - / een Schoon-vader, *Seckia*.
Fader Broeder / een Oom van Vaders zyde, *Aka*.
Broder / een Broeder, de oudste, *Angejuod*.
Broder / een Broeder, de jongste, *Nuka*.
Söjter / een Zuster, *Noyd*.
Söjstind / een Zusters Kind, *Kalangei*.
Born / een Kind, *Kittongei*.
Foraldern / Voorouders, *Angejokait*.
Liudebarn / Kinds kinderen, *Naluvvianguach*.
Herre / een Heer, *Nallegach*.
Diener / een Dienaar, *Kibgd*.

XIX. Hoofdst. van verscheide Koopwaren.

Hiobmanskab / Koopmanschap, *Neokitichsach*.
Sprell / een Spiegel, *Taractoch*.
Perler / Paarlen, *Sappane*.
Kiste / Kisten, *Itlabich*.
Maarbeking / de kling van een Degen, *Pennamich*.
Knifv / een Mes, *Ingelich*, ook *Sanich*.
Shaal / een Schaal, *Poyetach*.
Etakafjern / - - - -, *Uglemich*.
Puppetöge / Poppengoed, *Pinsemich*.
Et-Menschebillede / een Menschen Beeld, *Innuerach*.
Et Malet Billede / een geschilderd Beeld, *Astiliach*.

NOMINA ADJECTIVA

of

BYVOEGELYKE NAAMWOORDEN.

En ander / een ander, *Aipà*.
 Alle og Enghver / alle en een iegelyk, *Tomarmic*.
 Altsformeget / almagtig, *Kàit*.
 Beedšma / beter, *Sernekau*.
 Blind / blind, *Tackbeifoch*.
 Bludferdig / bloedgierig, *Iktotob*.
 Bedròfuet / bedroeft, *Alliufatob*.
 Dum / *Caus* / dom, *Okaiſoch*.
 Dòfu / dol, *Tuffiliæactob*.
 Elendig / elendig, *Piarà*.
 Fiendšit / vyandig, *Kigagnakau*.
 Fremmet / vroom, *Kabluniacb*.
 Feeb / vet, *Poellekàu*.
 Faae / weinig, *Ikkekau*.
 Fuld / vol, *Ullikartaeb*.
 Furchtsamlig / vreesachtig, *Nartuſoch*.
 Ferſtandig / verſtandig, *Sillakætoch*.
 Gammel / oud, *Innekoakau*.
 Glad / vrolyk, *Tappactob*.
 Gwid / wit, *Kakoſut*.
 Hone / hoog, *Teckekau*.
 Helt / lam, *Sebbuſach*.
 Haard / hart, *Magnars*.
 Heſlig / heſlyk, *Pinneitforſuacb*.
 Hungrig / hongerig, *Kalìkau*.
 Halfbelen / half, *lã*.
 Hvorſtor / hoe groot, *Kannoch*.
 ook *Angitiſoch*.
 Haſtig / gezwind, haafstig, *Tuevokau*.
 Hvasz / uſefven / oneffen, *Manee-kau*.

Hvasz / ſharp / ſcharp, *Ippicpoch*.
 Hvordan / - - -, *Kannocktoch*.
 Hvormange / hoe veel, *Kapſevic*.
 Jeſva / ſchiet / eenvoudig, ſlecht, *Mennipab*, ook *Mennipoch*.
 Jdelig / een iegelyk, *Ipaſiob*.
 Klar / klaar, *Kaamerſoch*.
 Hvorſomhelſt / - - -, *Samé*.
 Krum / krom / gebogen, *Navingarſoch*.
 Karrig / gierig, wrekkig, *Erligtougach*.
 Kort / kort, *Neakau*.
 Konſtig / konſtig, *Angekoch*.
 Kloeg / ſchrande, *Sillakætoch*.
 Lab / luy, *Tigach*.
 Langſom / langzaam, *Tuevekau*.
 Lang / lang, *Teckekau*.
 Lang der fra / verre van daar, *Ungefekau*.
 Liben / klein, *Mickerſunguacb*.
 Led / ligt, *Okichpoc*.
 Lonnagtig / leugenachtig, *Seiglotorſuacb*.
 Mager / mager, *Sellokau*.
 Mett / middelmatig, *Kaſtilekau*.
 Mild / mild, *Samivoch*.
 Nyn / nieuw, *Neuteiſach*.
 Nâr / ved / naby, *Sanniané*.
 Nogle / enige, *Illei*.
 Ofventill / boven op, *Pované*.
 Ofverſtdig / overvloedig, *Amarleken*.
 Som er magent!! / - - -, *Illactut*.
 Naadt / - - -, *Okangiſoch*.
 Kund gaſve meld / - - -, *Erlitougilach*.
 Ryg / ryk, *Piſſeckichforſuacb*.
 Rod / rood, *Aupallátach*.
 Saa mange / menigerley, *Imane-nich*.
 Salt / zout, *Tarcoch*.

Snef-

Snefue / trang / gedrongen, eng, *Tettopa.*

Sthalbet / . . . , *Nya, Kangifoch.*

Sterch / sterk, *Nekoakau.*

Slibrig / glibberig, *Koassekau.*

Sob / zoet, *Tirugafnukakau.*

Ubbafz / stomp, *Ipkekan.*

Saa stor / zo groot, *Taima angitjoch.*

Sharp / Dvasz / scharp, *Ippeckkau.*

Sitidi / schoon, *Pingakau.*

Saadan / zodanig, *Emaitoch.*

Schalchegtig / schalkachtig, door-
slepen, *Akpalingnach, unassuach.*

Cretzantich / strydig, *Kassekau.*

Cör / dor, *Pennakau.*

Cung / Suar / zwaar, *Okimaakau.*

Cum / lár / ledig, *Nungatoch.*

Cymb / smaal / dun, smal, *Saa-
kau.*

Cörstig / dorstig, *Immerekau.*

Uitue / onbeschaamt, *Iktongilach.*

Ung / jong, *Innujutoch.*

Uittig / wys, *Sillakatoch.*

Uittig / dwaas, *Sillakangillach.*

Uret / fortornet / boos, toornig,
Ningaetoch.

Daad / . . . , *Kuffikau.*

A D V E R B I A

of

B Y W O O R D E N .

Ja / ja, *Ap*, ook *illam.*

Ney / neen, *Nagge.*

Ja saa / ja voorwaar, *Songong.*

P R O N O M I N A

of

V O O R N A A M W O O R D E N .

Ieg / ik, *Uanga.*

Du / gy, *Ibbli.*

Hand / hy, *Una, Ubbu, Tauna.*

Di / wy, *Uagat.*

I / gylheden, *Illipse.*

Ze / zy, *Ocko, Tauko.*

Det / het, *Macko.*

Doget / iemand, *illec.*

G E T A L L E N ,

1 *Attause.*

2 *Marluc.*

3 *Pingafut.*

4 *Sissimat.*

5 *Tellimat.*

6 *Arbonec.*

7 *Arlech*, of *Arbonec marluc.*

8. *Arbonec*, *pingafut.*

9 *Kollinilloet.*

10 *Kollit.*

11 *Arkanget.*

12 *Arkanget marluc.*

13 *Arkanget pingafut.*

14 *Arkanget sissimat.*

15 *Arkanget tellimat.*

16 *Arbasanget.*

17 *Arb. marluc.*

18 *Arb. pingafut.*

19 *Arb. sissimat.*

20 *Arb. tellimat.*

21 *Ugna.*

V E R B A

of

W E R K W O O R D E N .

A.

Nafner / openen, *Matuerpoc*, NB.
in de derde persoon.

Nander / gevoelen, *Anaksatopoch.*

Nchter / achten, menen, *Nallecpoch.*

Wibber (waarschynelyk) gehoorzamen, *Inertipoch.*

Weiber / - - -, *Nerrioch.*

Weidié / *Innokoellopoch.*

Wfördder / afbranden, *Opá.*

Wfbrnder / afbroeyen, *Nappud.*

Wffiller / aftrekken, *Piglaytopá.*

Wffjuggen / afhakken, *Kippud.*

Wffiratzet / afkrabben, *Killiactopoch.*

Wffhiller / affchillen, *Auricapoch.*

Wntender / aansteken, *Ekickackpá.*

Wrbeyder / arbeiden, *Senod.*

Wttraaer / begeren, *Piomooch.*

B.

Wáber / beven, *Seiucpoc.*

Wácer / dragen, *Tynracpoch.*

Wange wáre / bevreeft worden, *Eifkanga.*

Wárid / uitdragen, *Annicpá.*

Wancher / aan de deur kloppen, *Kaupach.*

Wedecher / baken, *Mattuáb.*

Weder / befámen / gebieden, bevelen, *Inneppá.*

Weder / bidden, *Inchfiapoe.*

Wedroffber en / iemand bedroeven, *Aliufapá.*

Wekommer / bekomen, *Pyd.*

Weleer en / iemand beledigen, *Iglugtiga.*

Werdommer / beroemen, *Osouro-poch.*

Weszer / bezien, *Irfigá.*

Wesfirmer / beschermen, *Sarniá.*

Wesfulber / beschuldigen, *Paffud.*

Wesjoger / bezoeken, *Tickerapoch.*

Wesjutter / bespuwen, *Kiffapoch.*

Wetaler / betalen, *Ackillerpoch.*

Wibber / bieden, aanbieden, *Kaecká.*

Wier ester / ergens naar wagten, *Utáekya.*

Winder / binden, *Killarchfopoch.*

Widjer / blazen, *Salluapoch.*

Widder gidr / vervrolyken, *Imangepoch.*

Wifuer feed / vet worden, *Puellopoch.*

Wifuer warm / warm worden, *Kiffalapoch.*

Wifuer kaaald / koud worden, *Kiaglagpoch.*

Wifuer breeb / boos worden, *Ningapoch.*

Wóder / bloeden, *Meitfapoch.*

Wluit ved / zich schamen, *Iktópoch.*

Woyer / buigen, *Niuktipoch.*

Wortgaar / voortgaan, *Aulapoch.*

Wráber / branden, *Opá.*

Wruge / gebruiken, *Attopá.*

Wrujer af / afbreken, *Nappud.*

Wrujer ned / nedervellen, *Perpá.*

Wutter / byten, *Tauforpá.*

C.

Wirkler / met een kring aftekenen, *Kapiropá.*

D.

Wagig / het word dag, *Kaulapoch.*

Wauzer / dansen, *Ketichpoch.*

Wier / gedyen, nut zyn, *Mellupoch.*

Wóer / doden, *Tokolechpoch.*

Wrujer aandem / adem halen, *Anafatockkimackpá.*

Wrujer fra / wegdragen, *Aulapoch.*

Wrujer ghoe af / schoenen afdragen, afflyten, *Kamillapoch.*

Wrujer / treffen, *Tockopa.*

Tri-

Driher / drukken, Imacpoch.
Driſſer hen / voortdryven, Ajac-
tapoch.
Drömmet / äromen, Sinitopoch.
Druber / droppelen, vloeyen,
Guffillapoch.

E.

Efferſdiger / navolgen, Malicpa.
Ener / toeëigenen, of eigen toe-
 behoren, *Pia.*
Eſcher / beminnen, Neglipoch.
Eſcher igen / weder beminnen,
Ackingacpa.
Ender / eindigen, Navopoch.
Er hange / bevreest zyn, Eifika.
Er glad / vrolyk zyn, Tappapoch.
Er god for / het is daar toe goed,
Akungila.
Er heet / het is heet, Onakau.
Er hätt / het is wit, Kakoepoch.
Er hoſven / - - -, Pallapoch.
Er iche til ſtede / niet op zyn plaats
 zyn, *Maningila.*
Er kraſtſdög / krachteloos zyn,
Nukakangilac.
Er kargh / gezond zyn, Tokon-
gilacpoch.
Er ſuch / ziek zyn, Nepachſma-
roch.
Er ſkiden / vuil zyn, Apperchpoé.
Er ſkinnende / doorſchynend zyn,
Kiblaripoch.
Er ſtolt / trotsch zyn, Makita-
voch.
Er tilbage / achter zyn, Unicpoch.
Er tilſtede / op zyn plaats zyn,
Manepoch.
Er tich / dik zyn, Ipſokau.
Er tom / dom zyn, Nungupoch.
Er wög / wys zyn, Sillakapoch.

Er ube / uit zyn, Sillamepoch.
Er ung / jong zyn, Innurſutoch.

F.

Faer / ontfangen, Pyd.
Faer mat / ſpys bekomen, Ma-
matopoch.
Faarneſ giachmo / - - -, Mitta-
poch.
Farer bild / dwalen, Tamapoch.-
Fäſter / beveſtigen, Ivertippa.
Falder / vallen, Orlooch.
Falder ned / nedervallen, Necka-
poch.
Farſver / verwen, Aglepoch.
Fäler / vylen, Ajupoch.
Fäſter / viſſen, Anliſarpoch, A-
mouppoch.
Fänder / vloeyen, Puſtavoch.
Fäner / vouwen, Kimacpa.
Föber til Derten / ter waereld
 brengen, *Ernyoch.*
Föſiger med / mede volgen, Ai-
para.
Föler / voelen, Miſſigä.
Förderſver / verderen, Aſſero-
lecpä.
Förderer / vereren, ſchenken, Ty-
nia.
Fuden betaling / zonder betaling,
Ackikangifoch.
Forkänder / verkondigen, Oka-
riactopoch.
Forloerter / verliezen, Tamapoch.
Forlengtä eſter / naar iets verlan-
 gen, *Nerriapoch.*
Fornemmer / vernemen, Tauch-
ſachpä.
Forſeer mig / zich voorzien, Ta-
makaunga.
Forſkrecher / verſchrikken, Ta-
pecſarpa.

- Forſtrechig** / verſchrikt worden, *Aumilapoch.*
Forſoer / verzoeken, beproeven, *Actopoch.*
Forteller / vertellen, *Okalupoch.*
Fortörner en / iemand vertoornen, *Nugacsapoe.*
Fortörnis paa / op iets vertoort worden, *Kingagnakau.*
Fortreper / verdriet hebben, *Pe-kitſimooch.*
Forvarer / bewaren, *Tokoppa.*
Fratager / wegnemen, *Appa.*
Fritter / boren, *Aperchjopa.*

G.

- Gaar** / gaan, *Piſſapoch.*
Gaar hort / weggaan, *Aulapoch.*
Gaar forbi / verby gaan, *Kangi-poch.*
Gaar iſtiull / heimelyk gaan, *Taripoch.*
Gaar ind / ingaan, *Iſarpoch.*
Giemner / behouden, bewaren, *Manopa.*
Gientager / wegnemen, *Urectipa.*
Gietter / giffchen, vermoeden, *Ekoppa.*
Gifver / geven, *Tynia.*
Gifver age paa / ergens acht op geven, *Nacllacpoch.*
Gifver glanz / glans van zich geven, *Kiblaripoch.*
Gifver liud fra ſig / geluid van zich geven, *Syanapoch.*
Gifver naſun / een naam geven, *Aitſapoch.*
Gior / maken, doen, *Senod.*
Gior ſhade / ſchade doen, *Petleca.*
Gior ende paa / een einde maken. *Navoch.*

- Gior hvasz** / ſcharp maken, *Epick-japa.*
Gior ſit behoſu / zyn gevoeg doen, *Annolapoch.*
Gieſper / gепен, toegепен, *E-kichſapoch.*
Glanzer / glinſteren, *Kiblaripoch.*
Glatte / polyſten, glat maken, *Manicſarpa.*
Gladig / verheugt worden, *Sac-mapoch.*
Glemmer / vergeten, *Puipoch.*
Gnaſver / knabbelen, knagen, *Mangipoch.*
Gnider / wryven, *Aggiapoch.*
Grader / wenen, *Kiavoch.*
Griner / grynzen, lagchen, *Sic-kongapoch.*

H.

- Hädrer** / kyven, twiſten, *Nallac-poch.*
Häſver i ene / in eigendom hebben, *Pekarpoch.*
Häſver luſt till / luſt tot iets hebben, *Ecklinakauna.*
Halter / houden, *Sibbipoch.*
Hendriſver / heen dryven, *Ajac-topoch.*
Henger op / ophangen, *Innioch.*
Henter till / herhalen, *Avia.*
Hielper / helpen, *Killoa.*
Holber op / ophouden, *Sorapoch.*
Hopper / huppelen, *Naingilapoch.*
Hörer / horen, *Tuffachpa.*
Hoeſter / hoeſten, *Kueſſopoch.*
Hugger af / af houwen, *Kippud.*
Hungerer / hongeren, *Kalekaupoch.*
Hueſzvaler / uitkiezen, *Imangech-poch.*

I.

Igentager / terug nemen, *Uter-
tipa*.
Nyfelstaer / dood slaan, *Tockopa*.
Indlucher / insluiten, *Iffertipa*.
Isuöber / inwikkelen, *Imupoch*.

K.

Kiädig bed / - - -, *Erkeiasupoch*.
Kalder / roepen, *Toeklecpa*.
Kalder ind / binnen roepen, *Iffer-
kod*.
Hand / kunnen, *Ajungilach*.
Hand iche / niet kunnen, *Ajapoch*.
Kaster hort / wegwerpen, *Egigppa*.
Kiemmer / kammen, *Illajupoch*.
Kiender / kennen, *Iliserd*.
Kidber / kopen, *Nivernactopoch*.
Kilaaer / klagen, *Kunichpoch*.
Kidber / kloven, spouwen, *Kop-
pua*.
Kilpber / kleven, *Maijuapoch*.
Knytter / strikken, *Kellerfopa*.
Kager / koken, *Kolacpaluichpoch*,
Igavoch.
Kommer / komen, *Agapoch*.
Kommer for lufet / voor 't licht
komen, *Nucoch*.
Kommer igjen / wederkomen,
Tickipoch.
Kommer tilbage / terug komen,
Utecbpoch.
Kratzer / krabben, *Killiactopoch*.
Knffer / kuffen, *Kunichpoch* : dat
is, **Kuchter** / rieken.
NB. Die by de Groenlanders
kuffen steken de Neusen
byeen.

L.

Laaner / lenen, *Attopa*.
Lader af / aflaten, ophouden, *So-
rapoch*.
Lad see / laat zien, *Attagog*.
Lader som / het schynt, *Mittapoch*.
Läger / genezen, helen, *Kaitfa-
poch*.
Leer / lagchen, *Iglapoch*.
Lärer / leren, *Ajakorfopa*.
Legger her / wegleggen, *Elijd*.
Legger neb / neederleggen, *Ir-
machpoch*.
Lengig eiter / naar iets verlangen,
Neniopoch.
Licher / - - -, *Alluctapoch*.
Ligger / liggen, *Innaponga*.
Lufber / liegen, *Seilokau*.
Löber / lopen, *Akpapoch*.
Löber am liring / rondom lopen,
Kavipoch.
Löber hort / weglopen, *Kimavoch*.
Löfter / beloven, toezeggen, *Ki-
vickpa*.
Löser op / oplossen, *Killerutapa*.
Lucher till / toefluiten, *Matua*.
Lucher op / openen, *Mattuacpa*.
Lüder till / toehoren, *Nallacpoch*.

M.

Mangler / mangelen, ontberen,
Pekängila.
Meener / menen, *Ifumavoch*.
Mindgäer / - - -, *Michliopoch*.
Mishager / mishagen, *Narroab*.
Mister / missen, *Tamapoch*.
Möber möthen / ophouden, *Pab-
lapoch*.
Mörchner / donker maken, *Taa-
poch*.

Muum-

Aumler / mommelen, *Katamaapoch.*

N.

Naaer / naderen, *Innungilä.*
Näfuner / noemen, *Aitjeipoch.*
Nedkaster / nederwerpen, *Neckac-
tipä.*
Nyfer / niezen, *Tarripoch.*

O.

Öner / openen, *Mattuerpä.*
Öfuerfütter / overtrekken, *Ufiach-
pä.*
Öfverbinder en / iemand overwin-
nen, *Aktungilä.*
Öpfulder / opvullen, *Uglikarpoch.*
Öpfkaster af mafven / ftoffen, /
opsieren, *Narriapoch.*
Öplöffter / opligten, opheffen,
Kanactapoch.
Öplöfjer / oplossen, *Killamkſapoch.*
Öplucher / opsluiten, *Macuachpä.*
Öptender / opsteken, aansteken,
Ekichpä.
Öpbugner / openen, *Eiterchpoch.*
Öpbacher / opwekken, *Tupachpä.*
Öpborer / opwassen, *Aglioch.*

P.

Paahälber / toeroepen, *Tanchſach-
pä, Toclecpä.*
Paa öfzer / toegieten, *Koyä.*
Patter / - - -, *Mellupoch.*
Pieber / op de fluit ſpelen, *Kar-
lupoch.*
Piffer / piſſen, *Koyoch.*
Pieper / - - -, *Pifferau.*
Priſſer / pryzen, loven, *Oſouga.*
Prüder / optoyen, opsieren, *Pi-
nerchſapä.*

Q.

Quäder / - - -, *Ingechpoch.*
Quäſber / quäſer / (mogelyk)
kwellen, *Ummulecpoch.*

R.

Raaber / roepen, *Nibbliaſoch.*
Raaber paa en / tegen iemand roe-
pen, *Toclecpä.*
Rammer / treffen, *Erckpä.*
Reddig / gered worden, *Tuppac-
poch.*
Renſer op / opryzen, opbeuren,
Nekuepoch.
Riſber ned / nedervallen, *Period.*
Riſber i ſtöfjer / in ſtukken ſcheu-
ren, *Afferocpoch.*
Roor paa en Baad / in een boot
roeyen, *Epupoch.*

S.

Samler / talmen, *Ekittapoch.*
Samtpcher / gewetens ruſt onder-
vinden, *Angechpoch.*
Seer / zien, *Teckod.*
Seigler / zeilen, *Tichſiapoch.*
Setter ned / nederzetten, *Innipod.*
Siger / zeggen, *Okalupoch.*
Süder / koken, ſieden, *Kalla-
voluchpoch.*
Siunger / zingen, *Imnachpoch.*
Skaber / beſchadigen, *Petleka.*
Skimer / ſchynen, *Kiblaripoch.*
Skiuder / ſtoten, *Egichpoch, Au-
lerioch.*
Skiuler / verbergen, *Iſſarctoppä.*
Skraber af / affchaven, *Killiactopä.*
Skrachtig / verſchrikt worden, *Tup-
pakau.*
Skrif

Strifver / schryven, *Aglecbpoch.*
Slaer / slaan, *Tigluçà.*
Slaer feill / mislaan, *Tamapoch.*
Slaer irjhiell / dood slaan, *Tokoppà.*
Slatz / geslagen worden, *Papoch.*
Slucher ud / ontslaan, uitlaten,
Kamichpoch.
Smager / snaken, *Oktopoch.*
Smüler / goeden sier maken,
 smullen, *Kungajupoch.*
Snacher / snakken, praten, *Oka-*
luppoch.
Snapper / stielcr / stelen, *Tigli-*
poch.
Suer / snyen, *Kamichpoch.*
Sofuer / slapen, *Sinipaapoch.*
Sanger efter / nazoeken, *Ujarcpoch.*
Sö:ger / zorgen, *Alliufapoch.*
Spuiser / spyzigen, *Manetopoch.*
Sporger / vragen, *Aperchfopoch.*
Sputter / sp:wen, *Kissachpoch.*
Springer op / opspringen, *Me-*
siksà.
Springer ned / neder springen,
Piglach.
Springer ober / overspringen,
Akimochpà.
Staar / staan, *Kikakpoch.*
Staar oben / open staan, *Mager-*
simavoch.
Staar op / opstaan, *Nekucpoch.*
Staar stille / stil staan, *Umigiob.*
Stammer / stamelen, *Iptorecpoch.*
Strechcr / zich uitrekken, *Teit-*
secpà.
Sticher / steken, *Kappuà.*
Stieler / stillen, *Tigliçpoch.*
Stiller til freed / te vrede stellen,
Imangeçpoch.
Sturer / storen, ontrusten, *Acko-*
poch.
Suer / nayen, *Mechfopoch.*

Suncher ned / nederzinken, *Kivià.*

T

Tencher yaa / om iets denken,
Ekarfapoch.
Tager sta en / van elkander ne-
 men, *Ackfapà.*
Tager ofuer hjaand / de overhand
 nemen, *Angileckà.*
Taler / spreken, *Okallopoch.*
Teller / tellen, *Kissipoch.*
Tier / zwygen, *Nepangipoch.*
Toer / wasschen, *Eruçtopoch.*
Tordnez / donderen, *Kallecpoch.*
Torret / drogen, dorren, *Pen-*
nerkfapà.
Tor drifter mich til / durven,
Sappinailangà.
Tor iche / niet durven, *Sapperpoch.*
Trettiz / getreden worden, *Kaffi-*
kau.
Troer / geloven, betrouwen, *Op-*
pecpoch.

V.

Vaad bare / nat zyn, *Kansecpoch.*
Vaager / waken, *Erkommavoch.*
Voguer op / ontwaken, *Elecbpoch.*
Vacher op / opwekken, *Eterfapà.*
Vemnitç / gewagt worden, *Mavia-*
poch.
Varmer / warmen, *Keierfapoch.*
Vbsritter / uithollen, *Aperfopoch.*
Vdgaa: / uitgaan, *Anniob.*
Vblader / uitladen, *Annipà.*
Vred ich af / niets 'er van weten,
Nellolarreitfioch.
Vill endelich hafue / eindelyk wil-
 len hebben, *Piomooch.*
Vill iche / niet willen, *Piomangilà.*
Viser / weizen, leiden, *Ajekarfopà.*

Dorber aften / avond worden , <i>Unnulecpoch.</i>	Dorber tilpeß / bekwaam worden, <i>Kaitfapoch.</i>
Dorber gammel / oud worden , <i>Uttokarsuangopoch.</i>	Dorer / wassen, groeyen, <i>Aglakau.</i>
Dorber störte / groot worden , <i>Agilecpoch.</i>	Dränger ester en / naar iemand vurig verlangen, <i>Irchsupa.</i>
Dorber lefvendig / levend worden, <i>Umapoch.</i>	Y.
Dorber heeb / heet worden, <i>Kir- sabeckpoch.</i>	Äncher (misschien) jong worden, verjongen, <i>Umafarpoch.</i>
Dorber dösu / drabbig worden , <i>Tuffilectjungopoch.</i>	

A P P E N D I X

Formularum loquendi usitatissimarum.

of

Aanhangzel der gebruikelykste wyzen van spreken.

Bie libet / wagt een weinig, <i>vótkie.</i>
Bror er hand? waar is hy? <i>nau?</i>
Gisv mig det hid / geef my dat hier, <i>kaisut.</i>
Der har du det / daar hebt gy het, <i>aich.</i>
Teg har iche fenet det / ik heb het niet gekregen, <i>pingilanga.</i>
Er det til ledt maar leg? is dat geoorlooft? mag ik wel? <i>nareit?</i>
Det er i storher / dat is in stukken, <i>aliktönich.</i>
Hvat er det? wat is dat? <i>suná?</i>
Teg ved iche hvad det er / ik weet niet, wat het is, <i>sunamit.</i>
Hom hid / koom hier, <i>kackeit.</i>
Gaar bort / ga voort, <i>aulareit.</i>
Set dig net / zet u neder, <i>inittit.</i>
Staar op / sta op, <i>neknetit.</i>
Vill iche vare med / ik wil niet mede, <i>arparamangilac.</i>
Hvem hörer det til? wien hoort dit toe? <i>Kiapia?</i>
Hvad heeder? hoe heet het? <i>Kina ibbli?</i>
Hvad heeder hand? hoe heet hy? <i>kiná?</i>
Teg ved iche hvad hand heeder / ik weet niet hoe hy heet, <i>kiname.</i>
Hvad vill du haster der for? wat wilt gy daar voor hebben? <i>sumik- kichsa?</i>

Hvad

Wad gaf du der for? wat geeft gy daar voor? *siomackia?*
 Wem har giort det? wie heeft dat gedaan? *kiã femoa?*
 Lad mig see det først/ laat het my eerst zien, *kamelorloa.*
 Gifv mig det/ geef my dat, *tyniect of tynieitb.*
 Maar ieg hafve det? mag ik het hebben? *piglaeit.*
 Flõt dig hit/ koom herwaards, *kaijomit.*
 Flõt dig vort/ pak u voort, *sackiomit.*
 Hend det hit/ houd hier, *aguich.*
 Fortell noget/ vertel wat, *okalactuaareit.*
 See her/ zie hier, *areit.*
 Lad det bare/ laat het zien, *tamaile.*
 Saaledig bruger vi/ of er vor maneer/ zulk een gebruik hebben wy,
 of het is onze manier, *taima pifferagut.*
 Gaar af liuset/ ga uit het licht, *tarutareit.*
 Er du icke hange for ham? zyt gy niet bang voor hem? *eichsirigiliuecb?*
 Wad skal det till? waar toe zal dat dienen? *suebsuecb?*
 I morgen/ dezen morgen, *akkago.*
 I dag/ dezen dag, *voituecb.*
 En anden dag/ een anderen dag, *kaupet.*
 Jeg gaar/ ik ga, *epeisuecb.*
 Det hører mig icke till/ dat hoort my niet toe, *piingila.*
 Er det icke sandt? is dat niet waar? *illa?*
 Spor ham der om/ vraag hem 'er om, *attiule.*
 Lad ham kom hit/ laat hem hier komen, *okaile.*
 Stander fæder/ haast u, maak voortgang, *affioruse.*
 Jeg haar icke seet dich for/ ik heb u voor dezen niet gezien, *teckon-
gokagil.*
 Maar vinden stillig/ wanneer de wind gestilt is, *annoe niptapet.*
 Du sagde det jo/ gy zeide het ja, *usma.*
 Jeg haar icke saart mad/ ik heb niet te eten gekregen, *mama tun-
gilangã.*
 Jeg kiender dig/ ik kenne u, *iliferait.*
 Lad høre det hørledig var? laat horen, hoe was het? *kanmoich?*
 Wad vill du gaar hen? waar wilt gy henen gaan? *sufuitb?*
 Wad feller ham? wat ontbreekt hem? wat scheelt hem? *sulleka?*
 Wem hos? by wien? *kimit?*
 Stund dig/ haast u, wakker aan, *ackonit.*
 Maar ieg har giort det serdig/ wanneer ik het gereed gemaakt heb,
innorocko.
 Maar du saart mad? hebt gy eten gekregen? *mama topeit?*
 Har du icke seet mig for? had gy my voor dezen niet gezien? *teckon-
giuecbpiugã?*

Du slog feill / gy sloegt mis, *tama kautit.*

Tag det met dig / neem dit met u, *nachfalieft.*

Forfog / beproef, *attagò.*

Sig det / zeg het, *okareit.*

Beed ham derom / bid hem 'er om, *innerfuch.*

Daar det blifver god befer / als het goed weer word, *kassapèt.*

See hwarleds hand dat sigad / zie hoe hy zich gedraagt, *tagifuuze.*

Er det faa? is het zo? *acit?*

Deft forleeden / haast verleden, *ipsach.*

Det er lenge siden / het is lange geleden, *itsäch.*

Der de hare hort farne / daar waren zy heen of weggevaren, *oulametà.*

Hør till / hoor toe, *aità.*

Skal jeg gar ind? zal ik binnen gaan? *ifarlocin?*

I hars rum / in zyne plaats, *innà.*

Det er ligesom / dat is enerley, *forlo.*

Daar det hornmeets / als het vermeerdert word, *angikanget.*

En part / somne / een deel, *illeo.*

Jeg vorfer dig at være smuct / ik pryze u, dat gy schoon zyt, *pin-geragit.*

Jeg har gjort ende der paa / ik heb een einde 'er van gemaakt, *na-ackà.*

Har du gjort det? hebt gy het gemaakt? *sonoiuch?*

Hører du icke? hoort gy het niet? *tus filikeit?*

Gior det / doe het, *senau.*

Lad os gaar hjem igjen / laat ons weder naar huis gaan, *angerlata.*

Hvad sagde han? wat zeide hy? *suag?*

Hvor da? waar, aan wat kant? *suà?*

Det sagde jeg dig for / dat zeide ik u te voren, *ima pioloppoit.*

Die stille / zwyg stil, *nepaugarit.*

Hvorfra? van waar? *kickud?*

Hvorhen? werwaards? *juckud?*

Mens han soft / maar hy liep, *finipàrame.*

Der som du ader det / de faar du ont der af / zo gy 'er van eet, zal het u kwalyk bekomen, *norriocko igmenio pekennoatit.*

Jeg skal slae dig / ik zal u slaan, *tiglijsougit.*

Det var paa saadom storelisse / het was van de groten, *taima attich-foch.*

Jeg lyfver for dig / ik ligge u voor, *seiglokkitpogit.*

Forste gang / de eerste gang, de eerste maal, *singurlamic.*

An den gang / de tweede maal, *kingurlamic.*

Han bad dig der om / hy bad u 'er om, *tuchfiachpatit.*

Maar jeg sidde ned? mag ik nederzitten? *ingerlaeit?*

See hülchen en modwillig Compagnon / zie wat een moedwillige
mergezels, *inerctiffa unisoch tauto kauma.*

Hand inder dig iche ad / hy vraagt niets na of geeft niets om u,
inerctiffangnilatit.

Dat er inge konst at glore / dat is geen konst te doen, *ajonnaingiloch.*

Det kommer dig iche veed / bekommer u daar niet over, *pinnich
kas'apoit.*

Gaar ud / ga uit, *anneit.*

Hortedig har hand sig ed? hoe staat het 'er al? *kannoch illelluo?*

Will du gaar med mig? wilt gy met my gaan? *aiparlingeit?*

Will du gaar ester det? wilt gy 'er naar toegaan, of het halen?
agiuchcit?

Lad os gaar ud / laten wy uitgaan, *fillamul pisä.*

Hand gaar afvepen / of tager ilde iche affted / hy gaat uit den weg,
of hy gaat weg, *senminut saiapoch.*

Seg troer hand maar bare ind / ik geloof dat hy te huis zal zyn, *ka-
menekokan.*

Hand ärer dig / hy eert u, *nallacpätit.*

For di de bare trette / want zy zyn moede, *kassokangamoc.*

Uforstandig / onverstandig, *nellonekau.*

Lad mig glore det forst / laat ik dat eerst doen, *fenelorlogo.*

Hand er alt kommen hid / hy is reeds hier gekomen, *mave pyock.*

Betalt mig det / betaal het my, *ackillikit.*

Lad det iche falde ned / laat het niet nedervallen, *nekatfounugo.*

En tyfu / een dief, *tiglikajuctunguach.*

Hand du iche / da tag det hid / kond gy niet, zo neem het weg,
ajoroko kakiuch.

Hand säjr / hy zegt, *nangminecb.*

Har ingen hädder paa / hy heeft gene kleéren aan, *tamma kangilach.*

Seg meente det har saa / ik dagt dat het zo was, *ufiubba.*

Og just har dat saa / en het was even zo, *funä ubba.*

Di kom for silde / wy komen te laat, *kiugochpogut.*

Hvat har du klobit? wat hebt gy gekogt? *junicpiffivit?*

Whem er loä os? wie is by ons? *kikunésra?*

Det bent / daarmede, *matumingä.*

Paa dend stet / op de plaats, *tarfané.*

Danu will du gfall wäde der / hy wil, dat gy daar zult zyn, *terfan-
koätit.*

Seg troer dig / ik gelove u, *opperrakägät.*

Seg villenoch hafer det / ik wil het nog hebben, *piomalloappouga.*

Hand er here end et best / - - - - -, *nes facomic forejavöcb.*

Seg fatter det hell / ik vat dat wel, *nellonginnapécka.*

Lat see / du slyndet dig / laat zien, gy overhaast u , *attauta tuovior-*
lotit.

Du er Herre ofter dem / gy zyt Heer 'er over , *ockomut nallegdotit.*

Det er icke at leachet / daarom is niet te lagchen , *tipsineingilact.*

Det er mig icke behageligt / dat behaagt my niet , *piomineingilack.*

En sted hbor mange solch stor / een plaats daar vele lieden wonen ,
innuibochsuit.

Letter B.

FORMULA VOORSCHRIFT DER BUIGING VAN
CONJUGANDI VERBUM HET WERKWOORD

NEGLIGPUNGA, of NEGLISSARAUNGA.

MODUS INDICATIVUS of DE AANTONENDE WYZE.

Præsens of de Tegenwoordige Tyd.

	{ Ik bemin , <i>Negligpunga</i> ,	of <i>Neglissaraunga.</i>
<i>Enkelv.</i>	{ Gy bemint , <i>Neglipotit</i> ,	<i>Neglissaravit.</i>
	{ Hy bemint , <i>Neglipoch</i> ,	<i>Neglissarau.</i>
<i>Meerv.</i>	Wy (vele) beminnen , <i>Negligpogut</i> ,	<i>Neglissaragut.</i>
<i>Tweev.</i>	Wy (beide) beminnen , <i>Negligpoguk</i> ,	<i>Neglissaraguk.</i>
<i>Meerv.</i>	Gy (vele) bemindt , <i>Negligpoufe</i> ,	<i>Neglissaroufe.</i>
<i>Tweev.</i>	Gy (beide) bemindt , <i>Neglipoutik</i> ,	<i>Neglissarautik.</i>
<i>Meerv.</i>	Zy (vele) beminnen , <i>Negliput</i> ,	<i>Neglissaraut.</i>
<i>Tweev.</i>	Zy (beide) beminnen , <i>Neglipuk</i> ,	<i>Neglissaruk.</i>

Zo ook het ontkennend Werkwoord
Neglingilanga , ik bemin niet.

	{ Ik bemin niet , <i>Neglingilanga.</i>
<i>Enkelvrouw</i>	{ Gy bemint niet , <i>Neglingilatit.</i>
	{ Hy bemint niet , <i>Neglingilak.</i>
<i>Meervrouw</i>	Wy (vele) beminnen niet , <i>Neglingilagut.</i>
<i>Tweevrouw</i>	Wy (beide) beminnen niet , <i>Neglingilaguk.</i>
<i>Meervrouw</i>	Gy (vele) bemindt niet , <i>Neglingilafe.</i>
<i>Tweevrouw</i>	Gy (beide) bemindt niet , <i>Neglingilatik.</i>
<i>Meervrouw</i>	Zy (vele) beminnen niet , <i>Neglingilet.</i>
<i>Tweevrouw</i>	Zy (beide) beminnen niet , <i>Neglingilek.</i>

De *Pronomina*, dat is, Voornaamwoorden, of de *particula suffixæ*, dat is, aangehechte deeltjens, veroorzaken weder een nieuwe verandering in de buigingen; by voorbeeld:

Negligpagit, ik bemin u. *Negligparma*, gy bemint my.

Voorts dient men aan te merken, dat offchoon de Werkwoorden zonder Voornaamwoorden gebogen worden, als uit het bovenstaande blykt, men echter by wylen zekere personen, 't zy in het Enkel, Twee- of Meervouwt uitdrukken mag, met deze volgende 'er bygevoegde Voornaamwoorden, als: *Uanga*, ik; *Iblit*, gy; *Omo*, *Uno*, *Tauno*, hy, zy, dat of het; *Uagut*, wy; *Uaguk*, wy beide; *Ilibje*, gyl.; *Ilibtik*, gyl. beide; *Okko*, zy (in 't mannel.) en *Tauko*, zy (in 't vrouwel. geslacht) by voorbeeld:

Negligpauſe, ik bemin ulieden. *Uagut negligpauſe*, wy beminnen ulieden. *Negligpanga*, hy bemint my. *Ocko negligpanga*, zy beminnen my.

Doch zulks verſtaat zich ook aldus van zich zelve uit de rede of zamenhang der zake, zonder behulp van enige *Particula* of deeltjes, als:

Gud negligpatigut, God bemint ons.
Innuit negligpatigut, Menſchen beminnen ons.

MODUS FLECTENDI OF DE WYZE VAN BUIGING.

Ik bemin u, <i>Negligpagit</i> , of <i>Negligpaukit</i> of <i>Negliſſaragit</i> .	
Ik bemin hem, <i>Negligpara</i> ,	<i>Negliſſaraga</i> .
Ik bemin ulieden, <i>Negligpauſe</i> ,	<i>Negliſſarauſe</i> .
Ik bemin ul. beide, <i>Negligpautik</i> ,	<i>Negliſſarautik</i> .
Ik bemin hem, <i>Negligpaeka</i> ,	<i>Negliſſaracka</i> .
Ik bemin hen beide, <i>Negligpaeka</i> .	<i>Negliſſaraika</i> .
Gy bemint my, <i>Nigligparma</i> ,	of <i>Negliſſaragma</i> .
Gy bemint hem, <i>Negligpet</i> ,	<i>Negliſſaret</i> .
Gy bemint ons, <i>Neglipautigut</i> ,	<i>Negliſſarautigut</i> .
Gy bemint ons beide, <i>Neglipautiguk</i> ,	<i>Negliſſarautiguk</i> .
Gy bemint haar, <i>Neglipatit</i> ,	<i>Negliſſaratit</i> , t. w. <i>tauco</i> .
Gy bemint haar beide, <i>Negligpatik</i> ,	<i>Negliſſaratik</i> , t. w. <i>tauco</i> .
Hy bemint my, <i>Negligpanga</i> ,	of <i>Negliſſaranga</i> .
Hy bemint u, <i>Negligpatit</i> ,	<i>Negliſſaratit</i> .

Hy

De

Hy bemint hem, <i>Negligpá,</i>	of <i>Negliſſiará.</i>
Hy bemint ons, <i>Negligpátigut,</i>	<i>Negliſſarátigut.</i>
Hy bemint ons beide, <i>Negligpátiguk,</i>	<i>Negliſſarátiguk.</i>
Hy bemint ulieden, <i>Negligpaſe,</i>	<i>Negliſſaraſe.</i>
Hy bemint ul. beide, <i>Negligpatik,</i>	<i>Negliſſaratik.</i>
Hy bemint hen, <i>Negligpei,</i>	<i>Negliſſaræi.</i>
Hy bemint het beide, <i>Negligpek,</i>	<i>Negliſſarek.</i>
Wy beminnen u, <i>Negligpautigit,</i>	of <i>Negliſſarautigit.</i>
Wy beminnen hem, <i>Negligparáput,</i>	<i>Negliſſaráput.</i>
Wy beminnen ulieden, <i>Neglipauſe,</i>	<i>Negliſſarauſe.</i>
Wy beminnen ul. beide, <i>Negligpautik,</i>	<i>Negliſſarautik.</i>
Wy beminnen haar, <i>Negligparput,</i>	<i>Negliſſaraput, t. w. tauko.</i>
Wy beminnen haar beide, <i>Negligparpuk,</i>	<i>Negliſſarapuk, t. w. tauko.</i>
Gyl. bemindt my, <i>Negligpauſiga,</i>	of <i>Negliſſarauſinga.</i>
Gyl. bemindt hem, <i>Negligpauſinna,</i>	<i>Negliſſarauſinna.</i>
Gyl. bemindt ons, <i>Negligpauſigut,</i>	<i>Negliſſarauſigut.</i>
Gyl. bemindt ons beide, <i>Negligpauſiguk,</i>	<i>Negliſſarauſiguk.</i>
Gyl. bemindt hen, <i>Negligpauſi,</i>	<i>Negliſſarauſi, t. w. ocko.</i>
Zy beminnen my, <i>Tauko</i> of <i>Ocko</i> <i>Negligpanga</i> of <i>Negliſſaranga.</i>	
Zy beminnen u, - - - - -	<i>Negligpatit, Negliſſarátit.</i>
Zy beminnen hem, - - - - -	<i>Negligpaet, Negliſſaraet.</i>
Zy beminnen ons, - - - - -	<i>Negligpatigut, Negliſſarátigut.</i>
Zy beminnen ons beide, - - - - -	<i>Negligpatiguk, Negliſſarátiguk.</i>
Zy beminnen ulieden, - - - - -	<i>Negligpaſe, Negliſſaraſe.</i>
Zy beminnen ul. beide, - - - - -	<i>Negligpatik, Negliſſaratik.</i>
Zy beminnen hen, - - - - -	<i>Negligpaetit, Negliſſaræit.</i>
Zy beminnen hen beide, - - - - -	<i>Negligpeick, Negliſſareick.</i>

Dus ook het ontkenkend Werkwoord:

Neglingilagit, Neglingilara, Neglingilaufe, Neglingilatik, Neglingilácka, Neglingilecka enz.

Præteritum of de Verleden Tyd.

Ik heb bemint, of ik beminde, *Neglitunga.*
 Gy hebt bemint, of gy beminde, *Neglitotit.*
 Hy heeft bemint, of hy beminde, *Negligtuapoc* of *Negligtok.*
 Wy hebben bemint, of wy beminden, *Negligtogut.*

Wy

Wy beide hebben bemint, of wy beide beminden, *Negligtoguk.*
 Gyl. hebt bemint, of gyl. bemindet, *Negligtose.*
 Gyl. beide hebt bemint, of gyl. beide bemindet, *Negligtotik.*
 Zy hebben bemint, of zy beminden, *Negligtuacput,* of *Negligtut.*
 Zy beide hebben bemint, of zy beide beminden, *Negligtuacpuk,* of
Negligtuk.

De *Particula suffixæ* of aangehechte deeltjes, zyn alhier wel dezelve als in den tegenwoordigen tyd; doch worden aldus gebogen:

Ik heb u bemint, *Negligtuacpagit,* of *Negligkuikit.*
 Ik heb hem bemint, *Negligtuacpara,* of *Negligkiga.*
 Ik heb ulieden bemint, *Negligtuacpauſe,* of *Negligkiuſe.*
 Ik heb ul. beide bemint, *Negligtuacpautik,* of *Negligkiutik.*
 Ik heb hen bemint, *Negligtuacpacka,* of *Negligkiuka.*
 Ik heb hen beide bemint, *Negligtuacpicka,* of *Negligkicka.*

Gy hebt my bemint, *Negligtuarepagma,* of *Negligkagma.*
 Gy hebt hem bemint, *Negligtuarepet,* of *Negligket.*
 Gy hebt ons bemint, *Negligtuarepautigut,* of *Negligkiutigut.*
 Gy hebt ons beide bemint, *Negligtuarepautiguk,* of *Negligkiutiguk.*
 Gy hebt hen bemint, *Negligtuacpatit,* of *Negligkitit.*
 Gy hebt hen beide bemint, *Negligtuacpatik,* of *Negligkitik.*

Hy heeft my bemint, *Negligtuarepanga,* of *Negligkanga.*
 Hy heeft u bemint, *Negligtuacpátit,* of *Negligkatit.*
 Hy heeft ons bemint, *Negligtuacpatigut,* of *Negligkatigut.*
 Hy heeft ons beide bemint, *Negligtuacpatiguk,* of *Negligkatiguk.*
 Hy heeft ulieden bemint, *Negligtuarepáſe,* of *Negligkaſe.*
 Hy heeft ul. beide bemint, *Negligtuacpatick,* of *Negligkatik.*
 Hy heeft hen bemint, *Negligtuarepei,* of *Negligkei.*
 Hy heeft hen beide bemint, *Negligtuarepik,* of *Negligkik.*

Wy hebben u bemint, *Negligtuacpautigit,* of *Negligkiutigit.*
 Wy hebben hem bemint, *Negligtuacpaput,* of *Negligkiput.*
 Wy hebben ulieden bemint, *Negligtuacpauſe,* of *Negligkiuſe.*
 Wy hebben ul. beide bemint, *Negligtuacpautik,* of *Negligkiutik.*
 Wy hebben hen bemint, *Tauko Negligtuacpaput,* of *Negligkiput.*
 Wy hebben hen beide bemint, *Tauko Negligtuacpapuk,* of *Negligkipuk.*

Gyl. hebt my bemint, *Negligtuacpauſinga,* of *Negligkiuſinga.*

Li

Gy

Wy

Gyl. hebt hem bemint, *Negligtuacpaufuna*, of *Negligkiufuna*.
 Gyl. hebt ons bemint, *Negligtuacpaufigut*, of *Negligkiufigut*.
 Gyl. hebt ons beide bemint, *Negligtuacpaufiguk*, of *Negligkiufiguk*.
 Gyl. hebt hen bemint, *Negligtuacpaufi ocko*, of *Negligkiufi ocko*.
 Gyl. hebt hen beide bemint, *Neglituacpaufi ocko*, of *Neglikufi ocko*.

Zy hebben my bemint, *tauko Negligtuacpanga*, of *Negligkanga*.
 Zy hebben u bemint, *tauko Negligtuacpatit*, of *Negligkatit*.
 Zy hebben hem bemint, *tauko Negligtuacpaet*, of *Negligkaet*.
 Zy hebben ons bemint, *tauko Negligtuacpatigut*, of *Negligkatigut*.
 Zy hebben ons beide bemint, *tauko Negligtuacpatiguk*, of *Negligkatiguk*.
 Zy hebben ulieden bemint, *tauko Negligtuacpáse*, of *Negligkáse*.
 Zy hebben ul. beide bemint, *tauko Negligtuacpatik*, of *Negligkatik*.
 Zy hebben hen bemint, *tauko Negligtuacpeit*, of *Negligkeit*.

NB. Ik heb in de Tyden enige buitenregeligheden waargenomen; doch kan eigentlyk deswegens noch niets zekers zeggen, vermits my de rechte grond mangelt.

Het ontkenkend Werkwoord word ook, gelyk boven, dus gebogen:

Neglingitfunga, *Neglingitfolit*, *Neglingitfoch* enz.

Alfo ook in de aangehechte Deeltjes, namelyk:

Neglingituacpágit of *Neglingikiukit*, *Neglingituacpara* of *Neglingickiga* enz.

Futurum of de toekomende Tyd.

Ik zal beminnen, <i>Negliſſounga</i> .	Ik wil beminnen, <i>Negligomapounga</i> .
Gy zult beminnen, <i>Negliſſootit</i> .	Gy wilt beminnen, <i>Negligomapotit</i> .
Hy zal beminnen, <i>Negliſſoóch</i> .	Hy wilt beminnen, <i>Negligomapock</i> .
Wy zullen beminnen, <i>Negliſſogut</i> .	Wy willen beminnen, <i>Negligomapogut</i> .
Wy beide zullen beminnen, <i>Negliſſoguk</i> .	Wy beide willen beminnen, <i>Negligomapoguk</i> .
Gyl. zult beminnen, <i>Negliſſuſe</i> .	Gyl. wilt beminnen, <i>Negligomapoſe</i> .
Gyl. beide zult beminnen, <i>Negliſſutik</i> .	Gyl. beide wilt beminnen, <i>Negligomapotik</i> .
Zy zullen beminnen, <i>Negliſſaput</i> .	Zy willen beminnen, <i>Negligomaput</i> .
Zy beide willen beminnen, <i>Negliſſapuk</i> .	Zy beide willen beminnen, <i>Negligomapuk</i> .

Op gelyke wyze word het ontkenneend Werkwoord gebogen, als:
Negliſſingilanga, ik zal niet beminnen. *Negligomangilanga*, ik wil niet beminnen, enz.

De aangehechte Deeltjes zyn alhier dezelve als in den Tegenwoordigen tyd, namelyk:
Negliſſoagit, ik zal u beminnen. *Negliſſara*, ik zal hem beminnen, enz.

IMPERATIVUS MODUS of de GEBIEDENDE WYZE

Præſens of de tegenwoordige Tyd.

Bemin gy, *Negliſſiareit*, of *Negliſſigit*.
 Bemin hy, *Negliſſe*.
 Beminnen wy, *Negliſſeta*.
 Bemint gyl. *Negliſſiarite*, of *Negliſſiſe*.
 Bemint gyl. beide, *Negliſſilik*.
 Beminnen zy, *Negliſſigit*.
 Beminnen zy beide, *Negliſſilik*.

Met de aangehechte Deeltjes.

Bemin gy my, *Negliſſinga*.
 Bemin gy hem, *Negliſſiguk*.
 Bemin gy ons, *Negliſſigitigut*.
 Bemin gy ons beide, *Negliſſigitiguk*.
 Bemin gy hen, *Negliſſigit*.
 Bemin gy hen beide, *Negliſſigitiguk*.

Bemin hy my, *Negliſſinga*.
 Bemin hy u, *Negliſſigit*.
 Bemin hy ons, *Negliſſigitigut*.
 Bemin hy ons beide, *Negliſſigitiguk*.
 Bemin hy ulieden, *Negliſſiſe*.
 Bemin hy ul. beide, *Negliſſigitigut*.
 Bemin hy hen, *Negliſſigitiguk*.

Bemint gyl. my, *Negliſſinga*.
 Bemint gyl. hem, *Negliſſiguk*.
 Bemint gyl. ons, *Negliſſigitigut*.
 Bemint gyl. ons beide, *Negliſſigitiguk*.
 Bemint gyl. hen, *Negliſſigitigut*.
 Bemint gyl. hen beide, *Negliſſigitiguk*.

Ontkenneende.

Negliſſinganga.
Negliſſingago.
Negliſſingata.
Negliſſingaguk.
Negliſſingagit.
Negliſſingagik.

Negliſſinganga.
Negliſſingagit.
Negliſſingagitigut.
Negliſſingagitiguk.
Negliſſingagiſe.
Negliſſingagit.
Negliſſingagitigik.

Negliſſinganga.
Negliſſingagiſuk.
Negliſſingagitigut.
Negliſſingagitiguk.
Negliſſingagiſigit.
Negliſſingagiſigik.

Beminnen zy my, Ocko negliglinga.	Neglingnanga.
Beminnen zy u, Ocko negligit.	Neglingnatit.
Beminnen zy ons, Ocko negligtiffigut.	Neglingnatigut.
Beminnen zy ons beide, Ocko negligtiffiguk.	Neglingnatiguk.
Beminnen zy ulieden, Ocko negligliffe.	Neglingnaffe.
Beminnen zy ul. beide, Ocko negliglitik.	Neglingnatik.
Beminnen zy hen, Ocko negligliffit.	Neglingnatigit.
Beminnen zy hen beide, Ocko negligliffigik.	Neglingnatigik.

MODUS INTERROGATIVUS OF DE VRAGENDE WYZE

Præfens of de tegenwoordige Tyd.

Bemin ik? *Negligpunga?*
 Bemint gy? *Negligpit?*
 Bemint hy? *Negligpa?*
 Beminnen wy? *Negligpogut?*
 Beminnen wy beide? *Negligpoguk?*
 Bemindt gylieden? *Negligpiffe?*
 Bemindt gyl. beide? *Negligpitik?*
 Beminnen zy? *Negligpait?*
 Beminnen zy beide? *Negligpaik?*

Bemint gy. my? *Negligpinga?*
 Bemint hy my? *Negligpanga?*
 Bemindt gylieden my? *Negligpifinga?*
 Bemindt gyl. beide my? *Negligpitinga?*
 Beminnen zy my? *Negliganga ocko?*
 Beminnen zy beide my? *Negligpainga?*

Bemin ik u? *Negligpagit?*
 Bemint hy u? *Negligpatit?*
 Beminnen wy u? *Negligpantigit?*
 Beminnen wy beide u? *Negligpautikit?*
 Beminnen zy u? *Ocko negligpatit?*
 Beminnen zy beide u? *Negligpatik?*

Bemin ik hem? *Negligpara?*
 Bemint gy hem? *Negligpiguk?*
 Bemint hy hem? *Negligpau?*
 Beminnen wy hem? *Negligparput?*

Ontkennende.
Neglingilinga?
Neglingilanga?
Neglingilafinga?
Neglingilatinga?
Neglingilanga ocko?
Neglingilainga?

Beminnen wy beide hem? *Negligparpuk?*
 Bemindt gyl. hem? *Negligpifuk?*
 Bemindt gyl. beide hem? *Negligpicko?*
 Beminnen zy hem? *Neglegparjuk?*
 Beminnen zy beide hem? *Negligpecko?*

Bemint gy ons? *Negligpeutigut?*
 Bemint hy ons? *Negligpatigut?*
 Bemindt gyl. ons? *Negligpifigut?*
 Beminnen zy ons? *Negligpatigut ocko?*

Ontkennende.
Neglingiligut?
Neglingilatigut?
Neglingilifigut?
Neglingilatigut ocko?

De Verleden Tyd en de Toekomende Tyd komen met de Aantonnende Wyze over een.

MODUS CONJUNCTIVUS of DE ZAMENVOEGENDE WYZE

Præfens of de tegenwoordige Tyd.

Dat ik beminne, *Negligkangama.*
 Dat gy bemint, *Negligkanguit.*
 Dat hy beminne, *Negligkangame.*
 Dat wy beminnen, *Negligkangeuta.*
 Dat gyl. bemindt, *Negligkangeufe.*
 Dat zy beminnen, *Negligkangamu, of Negligkangameta.*

Ontkennende.
Negliginnama.
Negliginnauit.
Negliginname.
 enz.

Met de aangehechte Voornaamwoorden word de zamenvoegende wyze dus gebogen:

Dat ik u beminne, *Negligkangatukit, of Negligkangit.*
 Dat ik hem beminne, *Negligkangoicke.*
 Dat ik ul. beminne, *Negligkangoicke.*
 Dat ik hen beminne, *Negligkangeufe.*
 Dat ik hen beide beminne, *Negligkangekit.*

Dat gy my bemint, *Negligkagma.*
 Dat gy hem bemint, *Negligkauko.*
 Dat gy ons bemint, *Negligkangeutigut, of Negligkautigut.*
 Dat gy ons beide bemint, *Negligkangeutiguk, of Negligkautiguk.*
 Dat gy hen bemint, *Negligkaukit.*
 Dat gy hen beide bemint, *Negligkaukik.*

Dat hy my beminne, *Negligkaminga*.
 Dat hy u beminne, *Negligkangatit*, of *Negligmatit*.
 Dat hy hem beminne, *Negligkamiuk*.
 Dat hy ons beminne, *Negligkangifigut*, of *Negligkangatigut*.
 Dat hy ons beide beminne, *Negligkamifiguk*, of *Negligmatiguk*.
 Dat hy ulieden beminne, *Negligkamife*.
 Dat hy ul. beide beminne, *Negligkamitik*.
 Dat hy hen beminne, *Negligkamigit*, of *Negligkangamigit*.
 Dat hy hen beide beminne, *Negligkamigik*.

Dat wy u beminnen, *Negligkautigkit*, of *Negligkangeuligkit*.
 Dat wy hem beminnen, *Negligkangeutico*, of *Negligkautigo*.
 Dat wy ulieden beminnen, *Negligkangenje*, of *Negligkauje*.
 Dat wy ul. beide beminnen, *Negligkangeutik*.
 Dat wy hen beminnen, *Negligkautigit*, of *Negligkangeutigit*.
 Dat wy hen beide beminnen, *Negligkautigik*.

Dat gyl. my bemindt, *Negligkangeufinga*, of *Negligkautinga*.
 Dat gyl. hen bemindt, *Negligkangeufuk*, of *Negligkaufik*.
 Dat gyl. ons bemindt, *Negligkangeufigut*, of *Negligkaufigut*.
 Dat gyl. ons beide bemindt, *Negligkangeufiguk*, of *Negligkaufiguk*.
 Dat gyl. hen bemindt, *Negligkangeufigit*, of *Negligkaufigit*.
 Dat gyl. hen beide bemindt, *Negligkangeufigik*, of *Negligkaufigik*.

Dat zy my beminnen, *tauko Negligkamminga*.
 Dat zy u beminnen, *tauko Negligkangatit*, of *Negligmatit*.
 Dat zy hem beminnen, *tauko Negligkamiuk*, of *Negligkangamiuk*.
 Dat zy ons beminnen, *tauko Negligkamiguk*.
 Dat zy ons beide beminnen, *tauko Negligkamifigut*.
 Dat zy ulieden beminnen, *tauko Negligkamife*.
 Dat zy hen beminnen, *tauko Negligkamigit*, of *Negligkangamigit*.
 Dat zy hen beide beminnen, *tauko Negligkamigik*.

Deze Zamenvoegende Wyze lyd noch andere buigingen, wanneer dezelve door omdat, dewyl, wanneer enz. aangeduid word, als:

Om dat ik beminne, *Negligkoma*.
 Om dat gy bemint, *Negligkoit*.
 Om dat hy beminne, *Negligkone*.
 Om dat wy beminnen, *Negligkoutit*.
 Om dat wy beide beminnen, *Negligkoutik*.
 Om dat gyl. bemindt, *Negligkose*.

Om dat gyl. bemindt, *Negligkofik.*
 Om dat zy beminnen, *Negligkomit.*
 Om dat zy beide beminnen, *Negligkomik.*

Præteritum of de verleden Tyd.

Wanneer ik bemindé, *Negliſſarangoma.*
 Wanneer gy bemindet, *Negliſſarangoit.*
 Wanneer hy beminde, *Negliſſarangone.*
 Wanneer wy beminden, *Negliſſarangeuta.*
 Wanneer gyl. bemindet, *Negliſſarangeuſe.*
 Wanneer zy beminden, *Negliſſarangeuta.*

Het ontkenneſſend Werkwoord laat zich op dezelve wyze buigen.

Ik	<i>Negliama.</i>
Gy	<i>Negligoit.</i>
Hy	<i>Negligame.</i>
Wy	<i>Negligauta.</i>
Gyl.	<i>Negligauſe.</i>
Zy	<i>Negligmeta.</i>

De aangehechte Voornaamwoorden zyn alhier wel gedeeltelyk, maar niet alle dezelve als in 't vorige; doch het is my onmogelyk alles noch omſtandig aan te tonen, vermits deze Zamenvoegende Wyze toevallig is, en wy tot noch toe van denzelven geen volkomen grond hebben.

Futurum, of de toekomende Tyd.

Dat ik zal beminnen, *Negligkullunga.*
 Dat gy zult beminnen, *Negligkullutit.*
 Dat hy zal beminnen, *Negligkullugo.*
 Dat wy zullen beminnen, *Negligkulluta.*
 Dat gyl. zult beminnen, *Negligkulluſe.*
 Dat zy zullen beminnen, *Negligkullugit.*

MODUS DUBITATIVUS, OF DE TWYFFELLENDE WYZE.

Deze Wyze word aan het einde van 't woord door het woordje *Kókau* te kennen gegeven, by voorbeeld:

Het

Om

Het kan zyn, dat ik beminne, *Negliffa-kókau*.
 Het kan zyn, dat hy 'er in is, *Kámáne-kókau*, enz.

MODUS OPTATIVUS, of DE WENSCHENDE WYZE.

Deze Wyze word voor het woord aangeduid door de *Interjectio* of Tuffchenwerping *Sillan*, als:

Og dat ik konde beminnen! *Sillan negliguminack!*
 Og dat ik het had! *Sillan una piuminack!*

MODUS INFINITIVUS, of DE ONBEPAAALDE WYZE.

Deze Wyze vind men in de Groenlandsche Sprake niet, uitgenomen dat, wanneer twe Woorden zamenkomen, men dezelve dus uitspreekt:

Ik kan beminnen, *Negligneck ajungilanga*.
 Ik kan maken, *Senaneng ajungilanga*.

PARTICIPIUM of DEELWOORD.

Beminnende of een die bemint, *Negligtok*, of *Neglinfsfok*.

Dat zy *Passiva* of Lydende Werkwoorden hebben, kan ik tot noch toe uit hunne tale niet bespeuren; want wanneer een Woord voorkomt, dat by ons een lydende betekenis heeft, plaatst men een *Activum* of bedryvend werkwoord met een ander woord 'er voor. Doch het woord *Aitferpa* (hy roept hem) vind men wel in een lydende betekenis, *Aitfsjovock*, (hy zal geroepen worden.) Zo schynt ook het Woord *Tockoleckpock*, (hy sterft) een lydende betekenis te hebben in *Tekovok* (by ons, hy is gestorven.)

DE NOMINE of VAN HET NAAMWOORD.

De *Nomina substantiva* of zelfstandige Naamwoorden lyden gene verandering als zikel in *Casu genitivo* of in den Teler, die op een B, D, of M. uitgaat, als by voorbeeld:

Gudib nianga, Gods zoon, *Killab Senarfoc*, 's Hemels Schepper, *Koem aka*, de naam der Vloed. In *nomin.* of in den Noemer heet een Vloed, *Koec*.

De *Numeri* of Getallen zyn drie, gelyk in de Werkwoorden, namelyk een Enkelvoudt, Tweevoudt en Meervoudt, als:

Een Mensch, *Innug*. Twee Menschen, *Innuk*. Vele Menschen, *Innuit*.
 Een Huis, *Iglock*. Twee Huizen, *Igluk*. Vele Huizen, *Igluit*.
 Een Kust, *Itlerbik*. Twee Kusten, *Itlerbuk*. Vele Kusten, *Itlerbeit*.

De *Pronomina* of Voornaamwoorden worden in de Zelfstandige Naamwoorden op de volgende wyze gefmolten:

Myn Huis, <i>Iglora</i> .	Myn Land, <i>Nunaga</i> , van <i>Nuna</i> , Land.
Uw Huis, <i>Iglut</i> .	Uw Land, <i>Nunet</i> .
Zyn Huis, <i>Igloa</i> .	Zyn Land, <i>Nuná</i> .
Ons Huis, <i>Iglogut</i> .	Ons Land, <i>Nunaugut</i> .
Ulieder Huis, <i>Iglarfe</i> .	Ulieder Land, <i>Nunarse</i> .
Hun Huis, <i>Igloaët</i> .	Hun Land, <i>Nunaët</i> .

Wanneer 'er een *Prapositio* of Voorzetzal bykoomt, luid het aldus:

Op myn Land, <i>Nunaune</i> .	Op uw Land, <i>Nunagne</i> .
Op zyn Land, <i>Nunané</i> .	Op ons Land, <i>Nunaugtine</i> .
Op ulieder Land, <i>Nunaufine</i> .	Op hun Land, <i>Nunane</i> .

De *Nomina adjectiva* of byvoegelyke Naamwoorden gaan gemeenlyk uit op *kau*, *lak*, of *ak*, by voorbeeld:

Groot, <i>angekau</i> .	Schoon, heerlyk, <i>ajungilak</i> .
Gevoegelyk, <i>piagakau</i> .	Goedhartig, <i>ertintongilak</i> .

Ook is hunne uitgang zomwylen *fok* en *rok*; doch alsdan is het altoos een *Participium* of Deelwoord.

De buiging van een byvoegelyk Naamwoord geschied dus in een *verbum personale* of personelyk Werkwoord:

Ik ben groot, <i>Angekaunga</i> .	Wy zyn groot, <i>Angekaugut</i> .
Gy zyt groot, <i>Angekautit</i> .	Gyl. zyt groot, <i>Angekaufe</i> .
Hy is groot, <i>Angekau</i> .	Zy zyt groot, <i>Angekaut</i> .

De *Gradus Comparationis* of Trappen van Vergelyking zyn dusdanig van uitgang, namelyk in *Positivo* of in den stellenden Trap *au*, *lak* of *ak*; in *Comparativo* of in den Vergrotenden Trap *itja* of *ka*, en in *Superlativo* of in den Overschrydenden Trap *ik* of *ak*, by voorbeeld:

<i>Angekau</i> , groot.	<i>Mickekau</i> , klein.
<i>Angekitja</i> of <i>Angecka</i> , een weinig, of iets groter.	<i>Miccketja</i> of <i>Mickeka</i> , een weinig of iets kleiner.
<i>Angekaik</i> of <i>Angeforsuak</i> , aller grootst.	<i>Mickekaik</i> of <i>Mickekinguak</i> , aller kleinst.

M m

Let-

Een

De Tien Geboden.

Deensch.

Deti Guds Bud.

1.
En Gud skall du allene kiende / elste og losve.

2.
Naar Guds Naevne eller ord neevns / da skall du icke skiltempte /
Gud blifver ellers vreed og straster dig.

3.
Paa hend sabbende Dag skall du icke arbeide / men allene losve
Gud.

4.
Her och elst dine Forældre / saa skall du blifve gamell paa For-
den.

5.
Slæ intet Mængste thiel / vær icke heller vreed paa hom.

6.
Du skall icke un hafve og elste en husvroe.

7.
Du maat icke stiele.

8.
Lubf icke paa nogen.

9.
Begier icke det en anden eger og hand og vill miste.

10.
Andens Husvroe / Tiener eller Fån skall du icke begiere eller skade.
Herpaa sieger Gud saaledis.

Jeg er allene Gud din Herre en forskrethelig Gud og stor Herre.
Alle den som ere mig ulydige / er jeg fiendsk (of) had er jeg / og
skall kaste dem till Diefvelen : men de lydige elster jeg og skall tage
dem till Himmelen.

Hollandsch.

De Tien Geboden Gods.

1.
Enen God zult gy alleen kennen , beminnen en loven.

Wan.

2.¹
Wanneer Gods Naam of Woord genoemd word, zult gy niet spotten, God word anderzints toornig en straft u.

3.
Op den zevenden Dag zult gy niet arbeiden, maar alleen God loven.

4.
Eert en bemint uwe Ouders, zo zult gy oud worden op aarde.

5.
Slaat gene Menschen dood, wordet ook niet toornig op hen.

6.
Gy zult maar ene Huisvrouw hebben en beminnen.

7.
Gy meugt niet stelen.

8.
Liegt niet jegens iemand.

9.
Begeert niet, dat een ander eigen is, en hy niet missen wil.

10.
Eens anders Huisvrouw of Dienstknecht of Vee zult gy niet begeren noch beschadigen.

Hierop spreekt God dus:

Ik ben alleen God uw Heer, een verschrikkelyk God en grote Heer. Allen, die my ongehoorzaam zyn, ben ik een Vyand (of) hate ik, en zal ze naar den Duivel werpen: maar die gehoorzamen bemin ik, en zal ze in den Hemel nemen.

Groenlandsch.

Gudih inncsfutei Kollinit.

1.
Gud kissiet attause illissara yssfoet, neghissfoet ofourrysfoettog.

2.
Gudih acka Ockaluçtâ tais aranget, mittanaunec, Gud ningeckennooch pekennodit.

3.
Ullu arbone marlungôpeta fenosaur nec, Gudimut ofôuriaurniareit.

4.
Angoiokaet nallekit neghikittog, tave uttokarc juangyssootit nuname.

5.
Innuch tockut/saunago, ningitlanaunago.

6.
Nullia kiffiet attause pissuet neglißoettog.

7.
Atle pienic tigli/saunogo.

8.
Atlemut seiglo/saunec.

9.
Atle pienic esliganic piomesournogo.

10.
Atleb Nullia kibgei oxelo attemiclo piomesournogo pissounago.

Tuppichsà Gud tameßa:

Uanga kiffima Gud, nallegarsuet Gud nallegarsnaetog exignakau in-
nuchmut tomarmio uammut inercit/saunisut kingagnaraicka, tongarsumutlo
egißoácka: inniut inertis sonactut neglipacka killac mutlo pissóácka.

NB. In het overzetten der Geboden heeft men de Groenlandsche
woorden niet volkomen kunnen volgen; doch moet men zich
tot noch toe vergenoegen, dat enigermate de mening uitgedrukt
word.

Het Gebed des Here.

Deensch.

Guds Sóns Tale of Bón.

Fader vor / som er i Himmelen / die Nasun våre coesset of Mænsk-
ken / der dig tilhór lad komme hid / dit ord om dig / underviis
og udi. Naar du vill noget i Himmelen / lad det och saale de
gkiepaa Jorden. Gifs og i doch vor mad. Vårne ihe bred / fordi
vi ere udnelig / og hafve været dig ulydige / de som ere bred paa
og / ere li icke brede paa. Forivar og for Diefelen. Det som
icke duer / lad icke vær og. Himmelen og alting høre dig till / du er
stor og ra og hårdig altid. Amen.

Hollandsch.

Gods Zoons Rede of Gebed.

Onze Vader, die in de Hemelen zyt, uw Naam worde (met lof)
ver-

verheven van de menschen ; dat u toebehoort laat komen ; in het woord dat van u handelt onderwys ons ; wanneer gy iets wilt in den Hemel, laat dat ook alzo geschieden op aarde. Geef ons heden onze spys. Zyt niet vertoornt, dewyl wy ontuchtig en u ongehoorzaam geweest zyn. Dat wy ons niet vertoornen tegen die op ons vertoornt zyn. Beschermt ons tegen den Duivel. Dat wy onze handen niet slaan aan 't geen niet deugt. De Hemel en alle dingen behoren u. Gy zyt groot en pryswaardig t'allen tyde. Amen.

Groenlandsch.

Gudib Nianga Okatuctah.

Attátona killac métoch ackét ofourroglé innuubmit, Gudit pienic mavspillit, okatuctah illignic ajokarsatigut, killac me pekusarangovit, nuname-tog tameikille, ullame mamanic tynissut. Ningackinec ajoruta illignut inerctis fauguta, uaptimut ningacfatut ningis ingilacka. Tongarsumit jar-nuctigut, ajorctor somich pissaueta. Killac atlemicto tomarmic pifit an-gesfor suotit ofournak autitlo ipsaliame. Amen.

NB. Het Vader Ons kan niet wel woord voor woord overgezet worden.

Een Gebed

Waarin de Groenlanders hunne Onwetenheid en Onverstand
God den Here voordragen.

Deensch.

Saaledis skal i bede till Gud.

O Gud! du er stor / du har gjort Himmelen og Jorden meget herlig. Di Skalaler som hoer her udj Landet / hvorfore ere vi saa galne? Gud Himmelen og Jordens Skaber kiende vi icke. Du gifver os Mad / men vi bude icke fra hovem det kommer. Di tacher icke Gud. Saaledis ere vi luge som de unfornuftige Diur / fordi vi icke tenche paa Gud. Maar vi ere doede / veed vi icke hvor vi kommer hen. Du forst hafver vi hort af praesten. Fordi vi ere utuelige / og icke kiende Gud / og elskte Guds Søn Jesum Christ / som er doed for os / skall hand henkaste os till Diefvele. O Gud! du er stor. Fordi du puchis ofver os / og icke ville / at vi skall kome till Diefvelen.

M m 3

velen.

gnakau in-
garsumutlo
ka.

enlandfche
men zich
uitgedrukt

t of Mens-
underblis-
h saale des
bred / fordi
e bred paa
Det som
till / du er

e (met lof)
ver-

belen. Da hafver du befallet dine prædter / at die skalle komme hji /
 og fortelle os om Himmelenes Skaber. Vi ere elendige / farbarne dig
 oftev os. Vi ere galne / gjøre og klage. Diefvelen vil tage os / men
 frels du os fra Diefvelen. Lad os gifve agt paa præstens tale. O
 Gud! du er stor. Lad os elske dig / fordi du er stor. Lad os frygte
 dig / foedi du er høfkræhellig; og fordi du har sagt / at de som icke
 frygte og elske dig / skall du kaste till Diefvelen i Helvede. Paa det/
 sidste naar vi dor / da gjor os igien levvende / og lad os komme till
 dend udodelig Himmell.

Hollandsch.

Alzo zult gy tot God bidden.

O God! gy zyt groot, gy hebt den Hemel en de Aarde heerlyk
 gemaakt. Wy Kalalers (elders staat Kablunachers in 't Groenlandsch
Kablunet) die hier te lande wonen, waarom zyn wy zo onverstan-
 dig? God den Schepper des Hemels en der Aarde kennen wy niet.
 Gy geeft ons spyze, maar wy weten niet van waar zy koomt. Wy
 danken God niet. Aldus zyn wy de onvernufelige dieren gelyk,
 want wy denken niet om God. Als wy sterven, weten wy niet waar
 wy komen. Nu eerst hebben wy van priesters gehoord. Dewyl wy
 ontuchtig zyn en God niet kennen, ook Gods Zoon Jesus Christus
 niet beminnen, zult gy ons naar den Duivel werpen. O God! gy
 zyt groot, want gy heerscht over ons, en wilt niet, dat wy naar
 den Duivel zouden varen. Daarom hebt gy bevolen, dat uwe prie-
 sters herwaards zouden komen, en ons van des Hemels Schepper ver-
 tellen. Wy zyn elendig, erbarmt u over ons. Wy zyn onverstandig,
 maak ons wys. De Duivelen willen ons grypen; maar bevryd ons
 van de Duivelen. Dat wy acht geven op des priesters rede. O God!
 gy zyt groot! Dat wy u beminnen, dewyl gy groot zyt. Dat wy u
 vrezen, dewyl gy verschrikkelyk zyt; en vermits gy gezegt hebt,
 dat gy de zulken, die u niet vrezen noch beminnen, by de Duive-
 len in de Hel zult werpen. Eindelyk, wanneer wy sterven, maak
 ons dan weder levendig, en laat ons in den onsterffelyken Hemel
 komen.

Groenlandsch.

Taima Gudimut Okalyssuse.

Gudna! angekautit, killac Nunalo ajungisor suamis senoet. Uagut kalale
 (el.

(elders kablunet) mane nunaméetut, saag filléropout? Gud Killab Nunalo Senarsoc illiseraingi filut. Nekichsanic vynissut, kimit nelloarcpout. Gudimut kyangasa ingilagut. Nersfuit fillaikangi tamac pout, Gudimut eckarsfaringimuta. Togokuta sumat nelloarcpout atbeit. Pellestemit tussarepout. Ajorouta, Guditog illiseraingineuta, negligaringautago Gudib Nianga Jesus Cbrist, naptinut jokofoc, Tongarsumut egissoatigut. Gudna! angekautit, naptinut umafat merigut Tongarsum utlo pekusa tangi meligut. Pellestit tamave ineppei kalalemur killac Senarsomic okalukulluit. Pia ragult, umac jártigut Silleropout, fillac carligfiut. Tongarsuc pie moatigut; ibtile Tongarsumit sarniutigut. Pellestit okaluctáb nallectá. Gudna! angekautit. Neglilagit, angekangoit. Exiellagittog, exigna-kaugoit; okarogittog illignut exiagifut negliassutlo Tongarsuc ignamut egissoet. Neja tockoguta, umatitigut, killac mutlo tockoskaungisome illignut pillat aeit.

Letter D.

Uittekzel uit enige kleine Aanspraken, die wylen de heer Egede, om de Groenlanders hunne onwetenheid en aanstaaenden overgang voor te dragen, opgesteld heeft.

Deensch.

S. 9.

Vi Kabilunacher bare i begyndelssen liegesom van vittige / som vi og bisze slet intet af Gud. Men der Gud sente sine præster til os / som underbuste os om Gud Himmelens skabere / da troede vi allesamme paa Gud og gesve slittig agt paa Persterens undergubseing / og endun elsker vi Gud og skall og altid elsker hannem. I seer at vi morgen og aften losve Gud / disligiste / naar vi skall saan Mad / og ofter vit vi har saaget Mad / losver og tacher vi Gud for Maden og náringen. Hver súsvende dag holde vi hellig / og arbevende intet / men losver Gud dend gangste dag. Vi adlyde ochsaa Gud. Versom vi icke saa giorde / da kunde vi icke komme till Himmelen. Vill i nu og saa komme till Himmelen / hvor i aldtig skall dór / da er det icke noch at troe. I maae och saa losve Gud Himmelens Skabere morgen og aften ligsaa vi. I skall altid tache Gud for hand gifver eder náring. Og naar i fatt is náring / du skall i bede Gud der om thi alting hór hannem till. Men hine Angekut lad sarn / troe icke hand de siger / forbi de dur intet / men ere loquere. Maar dend 7de dag kommer / da skall i intet arbeide giore / thi Gud holdt op dend dag /

dag / der hand haf de skabt Himmel og Jorden. I skall ligesaa vi
 lofve Gud dend gangste dag. I skall tache hannem at hand har
 gjort eder vorstandige. Allermest skall i tache hannem / at hans
 Søn er blefen Menske og dod for eder / paa det i icke skulle kom-
 me til Diefvelen. Derfor elsk Gud's Søn igien. I skall frugte dend/
 forskrejelige Gud / og fortorne ham icke. Men fordi i icke giore
 saaledis / da kand i icke heller komme till Himmelen / men Diefve-
 len skall tage eder / thi allene de som frugte Gud og elskte Gud's
 Søn Iesum Christ skall komme till Himmelen.

Hollandsch.

§. 9.

Wy *Kablunabers* (dat is, Groenlanders) waren in den beginnen
 onvernunftig, gelyk wy ook van God niets het geringste wisten. Doch
 God zond zyne priesters tot ons, welke ons onderwezen van God
 den Schepper des Hemels. Daarop geloofden wy alle te zamen in
 God, en gaven vlytig acht op 't onderwys der priesters, en thans
 beminnen wy God, en willen hem ook altyd beminnen. Gy ziet,
 dat wy 's morgens en 's avonds God loven, ook dat als wy gaan e-
 ten, of als wy gegeten hebben wy God loven en danken voor de
 spyze en ons bestaan. Den zevenden dag houden wy heilig en ar-
 beiden niet, maar loven God den gantichen dag. Wy eren ook
 God. Indien wy zulks niet deden, konden wy niet in den Hemel
 komen. Wilt gy nu ook alzo in den Hemel komen, alwaar gy nooit
 sterven zult, zo is het niet genoeg zulks te geloven. Gy moet ook
 God den Schepper des Hemels loven 's morgens en 's avonds gelyk
 wy. Gy moet God altyd danken, dat hy u bestaan geeft. En
 wanneer hy uw bestaan van u neemt, zo zult gy God daar voor
 danken, dien het alles toekomt. Maar laat uwe *Angekut* (dat is
 Waarzeggers) varen, gelooft niet wat zy zeggen, want zy deugen
 niet, maar zyn leugenaars. Wanneer de zevende dag kooft, zult
 gy genen arbeid doen, dewyl God op dien dag ruste, toen hy He-
 mel en Aarde geschapen had. Gy zult, gelyk wy, God den gant-
 schen dag loven. Gy zult hem danken, dat hy u verstandig gemaakt
 heeft. Allermest zult gy hem danken, dat zyn Zoon Mensch ge-
 worden, en voor u gestorven is, op dat gy niet naar den Duivel
 zoudt varen. Daarom bemint Gods Zoon weder. Gy zult den ver-
 schrikkelyken God vrez en hem niet vertoornen. Maar wanneer
 gy zulks niet doedt, kondt gy te minder in den Hemel komen,
 maar

maar de Duivel' zal u halen; nademaal zy alleen, die God vrezen, en Gods Zoon Jesus Christus beminnen, in den Hemel zullen komen.

Groenlandsch.

§. 9.

Uagut Kablunet fuurlamic sotlo illipse, Gud killoa senarfoc nelloacput. Gudib pelestit uaptinut pimmetà, killac senarfomic uaptinut okármerà, tave tamaura Gudimut oppecpout pellestib okaluçtà nellácpaput Julietog Gud neglipout, negliſſoacput ipſaliome. Teckufarajé uagut ullakut unukullo Gudimut ofougarigut mamma torrugta tamaikataguttog; nekichſanic tyniſſarangatigut. Ullu arbone marluugopeta ſeniſſaringilacput. Gud kiſſiet, ullac tomait ofourarágut. Gudimutlo inerttooragut. Tameinikuta killacmut ajyſſoalloacpout, killacmut tocko ſockangifome piomouſe, opper-nankiſſima nomangilach, Gudimut killac Senarfoc ofouroiſuſe, ullakut unnuuk ullo ſorlouagut. Ipſalioc Gudimut kyanaiſuſe, nekichſanic tyn-nimmaje. Nekichſanic pekangiſa nangeuſo Gudimut tuchſeiſſuſe, tomaje piángagit. Angekutte ſeiglotoſuit állakit, okaluçtà oppertiaunece ajort-neta ſeiglometog. Ullu arbone marlangópeta ſeiſſaunece, Gud ſoramut killac nunalo innermagit, ſorlo uagut ulloc tameit Gudimut ofouroiſuſe kyanachſuch ſillalinic ſenenmaje nekichſanic tynnimmaje. Akſut Gudimut Kyannaiſuſe Nianga innungumet illipſeriutlo tockomet. Tongarſucmut peckongikulluſe. Gudib Nianga tave akſut negliſuch. Gudimut imná exignakau exigiſſoarſe ningiſſariaunogo, taimu piſſrangineuſe, Killacmut ajyſſuſe Tongarſumutle piſſuſe. Kiſſiet Gudimut exitut negligtutlo. Gudib Nianga Jeſus Chriſt killiacmut piſſaput.

Deenſch.

§. 10.

Og ſom i lúde ſiet intet af Gud og Skaberén at ſige / da ut helger i andet ſom icke duer. I troer paa det ſo kalbiede Angoachſach og mener at det er noget koſteligt og at de ſom ſodaant har ſkall bliue helbred og icke fattig náring / men haſvde i bill / da forſtaer i veil at ſaadunt duer intet. Chi hvor til ſkial et gamle ſtórje tréer / been / Fugleklóer og andet ſaadant lumperie meer? I ſeer jo dat et duer intet / og kand icke helbrede. Men ſodaant bruge i fordi i lúde intet af Gud. Hander bent allene ſom gior eder helbred naar i ere ſuge / og at i haſve náring / dat komner altſam

men fra Gud. I troer orhsaa hins Angekut og Iognere / endog i vell veed at duer intet. Hvor fore herer da icke an bagen / og naar det er lyst / saa kiant vi see det? Men for di de lystver de herer de allene i mørchet og de siger de : vi hafver våtet i Himmelen og talt med Tongarsuch. Men de lystver uforstammet thi vi veed noch / hvor de Iognere vde sig ad. See! vend store Gud i Himmelen vill nu icke / at i skall herer / hand blifver ellers meget breed paa eder. Hand vill icke heller at i skall troe de Angekut og Iognere. Men naar i fattis naring / eller ere svage / da skall i allene bede till Gud; thi hand er mechtig / og skall gifve eder naring og helse. Derfom i troer og elsker ham og paakalder ham. Derfom i icke glor det de skall hand icke gifve eder lifvs orhold / og naar i ere tdd / skall hand enkaste jeder till Diesvelen udj helvede. Lad see at i engang blifver klege og kaster saadan ubuelig ting fraa eder og troer allene paa Gud. Derfom i icke lader af at here / de skall vi paa sdd stringen stan eder ihjell / og eydde eder udaf jorden; thi Gud her befallet os at slae saadane Angekut og Iognere ihjell. Hvor till skall saadane galne mensker / som icke troer paa Gud deris skabere / men troer Diesvelen / som skall pue dem i Helvede.

Hollandsch:

S. 10.

En gelyk gyniet het geringste van God en den Schepper weete zeggen, kiest gy u het andere uit, dat niet deugt. Gy stelt uw trouwen op het zogenaamde *Angoachfuch*, en meent, dat het iets kostelyks zy, en dat hy, die het heeft, gezond zal worden, en hem geen bestaan ontbreken zal, maar hy verkrygen al wat hy wil; dus weet gy wel, dat zulks niet deugt: want waar toe dienen dat oude stukje hout, die benen, vogelklauwen en diergelyken vodderyen meer? Gy ziet wel, dat het niets nut en niet genezen kan, echter gebruikt gy het, dewyl gy van God niets weet. Hy is die geen alleen, die u gezond kan maken, als gy krank zyt: en dat gy bestaan lebt, dat kooft alles van God. Ook gelooft gy zo zeer uwe *Angekut* (Waarzeggers) en leugenaars, ofschoon gy weet, dat zy niet deugen. Waarom toveren zy niet by dag en als het licht is, op dat wy het zien konden? Maar dewyl zy liegen, toveren zy in 't donker, en zeggen alsdan: wy zyn in den Hemel geweest, en hebben met *Tongarsuch* (den Duivel) gesproken. Maar zy liegen onbeschaamt;

schaalaten
verer
mind
wann
gy er
en ge
roept
derho
de hel
werpt
Want
laatste
bevole
wil he
op Go
nigen

Killa
cboachm
saput na
goach aj
tunic ad
killac,
karange
se nellon
ajungila
garsum
za! Gud
gackenna
nokichsa
siefuse.
sifofse
koise Ton
Gudimur
Numami
luit. S
sut Tong

schaamt; want wy weten genoeg, waarop zich die leugenaars verlaten. Zie! de grote God in den Hemel wil nu niet, dat gy toveren zoudt; maar zal zeer vertoorn't op u worden. Hy wil nog minder dat gy de *Angekut* en leugenaars geloven zoudt. Maar wanneer gy uw levensbestaan behouden wilt of zwak zyt, zo zult gy enkel God alleen aanbidden, want hy kan en zal u uw bestaan en gezondheid geven. Vertrouwt daarom op hem, bemint hem en roept hem aan. Indien gy dit niet doed, zal hy u uw levens onderhoud niet geven, en wanneer gy eens sterft, u by den Duivel in de hel werpen. Toont dat gy eenmaal verstandig geworden zyt, en werpt zulk onnut tuig van u weg; maar vertrouwt alleen op God. Want in geval gy niet afaat van toveren, zo zullen wy u ten laatsten dood slaan, en u uitroeyen van de Aarde, dewyl God ons bevolen heeft, zodanige *Angekut* en leugenaars te doden. Waar wil het met zulke dwaze menschen heen, die hun vertrouwen niet op God hunnen Schepper stellen, maar op den Duivel, die hen pynigen zal in de Helle.

Groenlandsch.

§. 10.

Killac sunársomic Nelloeuso, tave atlenit ajortut pissarause. Anboachmut opperrause, Isumaaråse ajungilao tameitunic pekartut kaitfisaput nekichsanic pekait saput. Sillackarruse, nellýssingi kalloacpise angoch ajutorsovoch, kescich uttokarsuach lingmissit Ijegei, kuckei, tamainunic atlemigto suchfet ajormete, kaitsonic ajoaraut. Taimale pissarause, killac, senarjoe nello cusino. Tauna ajungilac kaitsoarangeuse nekich sakarangeuse. Gudimit kiffiet pissaraut. Angekuslo seigto torsuit opper rarese nellongilak lodcpise ajuput saagme kavome tuogissaringilet tåve teckou ajungilacput seiglometa taasarangit tongissaraut, tave okaluaraut, Tongarsumut okaluppaput, killacmut pyout, nellongilacput seiglotorsuit. Ait-ia! Gud nallegarsuach pouna exignatorsuach manna tongackungilåse ningackenmodåse. Angekutmutlo oppeckungilåse seiglokangeta, ajortommeta, nokichsanic pekangisaraangeuse, nepachsmarangeuse Gudimut kiffiet tuchseifuse. Tauna ajungilac nekichsanic tynnyssåse nepachsmarangeuse kaffisåse opperruse negkåtigo. Tamainikuse nekichsanic tynnisfingilåse tockois Tongarsumut egissåse. Attaute! Sillackarniareitse ajortut egiekit, Gudimut kiffiane opperreutse. Tongiannic sorangikuse keja tockys soårse. Nunåmit nungissåse Gud innemmetigut Angekut Tongarsutlo tockokuluit. Suchsacka innuit tamaitut sillackangisut, Gud senarsonic oppingisut Tongarsumutlõ kiffiane opperraraut, tauna ignameoyssåse.

Letter E.

G E N E S I S,

Capittel I.

v. 1.

Siwilamic Gud fenoà Killac Nunalo.

v. 2.

Nunatog erovarcht pinneitfoarsuach täatorfovoch imac kolláne. Tåve Gudib Anarfab ringovoch imac kolane.

v. 3.

Guditog ókarpoc: Kamareit táve kaumapoc.

v. 4.

Gud tekoa kávoch ajungifórsuoch Guditog kávoch taámit auvixapá.

v. 5.

Guditog kávoch aítserpá ulloch täächblo aítserpá Unnuach táve unnupoc kaulupoclo ulloch Siurlech.

v. 6.

Gud ókarpoc ámma: immáne tessilarle (dat is uittrekken) ermit auvikkilluo.

v. 7.

Tåve Gud fenoa tessiliach immáne, auvigápoelo imác, tessiliach attáne, immámit tessiliach koláne, táve tameipoc.

v. 8.

Guditog aítserpá tessiliach, Killac, táve unnupoc kau lapoclo, ulloch aipa.

v. 9.

Gud ókarpoc ámma. Ermit killac attáne attausimut ekittarlit (dat is, op enen hoop verzamelt worden) pennantoc nuiackulluo táve támeiffoc.

v. 10.

Guditog pennaftoch aítserpá Nuna, kausochfoch aítserpá imac. Guditog teckoa ajungifórsuoch.

v. 11.

Gud ókarpoc ámma iguit opitlo Nunamit aglirlit, táve tameipoc (dat zaat geven kan en vruchten dragen na zynen aart enz. moet overgeflagen worden, dewyl ik tot nog toe gene woorden weet, hoe zulks uit te drukken.)

v. 12.

Nuna mittog iguit opitlo uvigich agliactoput, Guditog teckoa ajungifórsuoch.

v. 13.

v. 13.

Unnupa kaulapoclo ulloch pingajuva.

v. 14.

Gud ókarpoc ámma : Killacme kiblarlit , ulloch unnuamit aurochlo okiochmit auvixilluit (word dus vertaalt: 'er werd licht aan den Hemel, om een onderscheid te maken tusschen dag en nacht, zomer en winter; anderzints kan ik zulks niet uitdrukken.)

v. 15.

Kiblakulluit killacme, Nuna muttog kaumakulluit, táve támeipoc.

v. 16.

Gud senoà kiblarfuit marluc, kiblarfoch angeforsuach kiblakulluo ullu- me, kiblarfoch micckè. Kiblakulluo unniacbmè ullucresitló.

v. 17.

Guditog killiacme ererctpei Nunamut kaumakulluit.

v. 18.

Kiblakulluit ullukut unukatlo, auvixilluit tog kavoch taämit Guditog teckoà ajungiforsuoch.

v. 19.

Tave unnucpoch kaulapoclo ulloc siffemà.

v. 20.

Gud ókarpoc ámma: immàne umarsfut amerlesforsuanguurlit, Tingmissillo Nunab Kollàne, Killac attàne.

v. 21.

Gud senoà arbacfuit umarsfutlo amarlekaut immàne tingmirfitlo, Gud teckoà ejungiforsuoch.

v. 22.

Guditog velfigniei, okarpigeitog, amatlesforsuangeritse immàne ting- mirfitlo amarlesforsuangeritse Nunamé.

v. 23.

Tave unnupoc Kaulapoclo, ulloch tellimàb.

v. 24.

Gud ókarpoc ámma: Nersfutit amarlekaut, Nunamellit umarsfut atlemi- clo táve támeipoc.

v. 25.

Guditog senoà nersfutit nunamé Umarshutlo uvigich numame (dat is: allerhande levende dieren op aarde) Guditog teckoà ajungiforsu- uoch.

v. 26.

Gud ókarpoc ámma: Seniagtatà innuchmic Vagut arsignic, nattigak ulluc aulifauketmut immàne, Tingmirfitmutlo nersfutitmutlo umarsfut- mutlo tomarmic nuname.

v. 27.

Guditog senòà innuch, Gud affingamic, Augut attaufe agnab attaufe senei.

v. 28.

Guditog velfigniei okalybheitog, amarlesorfuangaritfe Nuname aulifauketmut, immàne Tingmirfitmutlo. Killac attane, nelfutit mutlo tomarmic nuname nalligaritfuch.

v. 29.

Gud ókarpoc ámma: Aitta iguit opiitlo namaftut tyniarfe, mámac farfe (dat is: alle kruiden en gewaffen waar van men eten kan. Het overige kan ik noch niet uitdrukken.)

v. 30.

Nelfutit tomarmic nuname tingmirfitlo killac attàne atlemiclo umarfut nuname iguit mamangifut (dat is: gras 't geen van de menschen niet gegeten kan worden) tyniacka táve támeipoc.

v. 31.

Guditog tomarmic fenissei teckoei, aitta, tomase ajungiforsuaput, táve unnupoc kaulopoclo ulloch arborec.

Letter F.

De Boodschap van den Engel aan Maria.

Luc. I. v. 26 en volgende.

Kaumet arboneugamet, Gud Engelip Gabriel ornickòà, Galilea Nazaretnut niviacbseifamut Josef David illoanit uviachfarrolia. Niviachseifab acka Maria. Engelip Mariamut ifarpoe okarbiatog. Aitta Gud nallegarsuach paumna illigneépac Agnanit asimgifysfootit. (Dat is: gy zult heerlyk worden boven andere Vrouwen) Teckoamiuch tuppakau okausia exigá immenut ifumavoch: Okakucta tauna konnoepà. Táve Engelip okarbia immenna: tuppakinech Gud aksut neglikangatit (dat is: God bemind u zeer) Aitta, nartongyffoblit niangamic erniffóótit, aitfissoet Jesus, tauna angitlifsooch Gudib niangatog aitfissovoch. Gud nallegarsuangsifokòà Jacob, kittongeimut igifáliome. Tauna nallegarsuamic ifua Kaifugulach. Táve Maria Engelip okarbia: Kannoc piffonuga uvía kanginnamá Ackyà okarbiatog Gudib Anarsab tarreiffóótit. Táve tauma eruit ajungifoch (uw heerlyke Zoon) Gudib Nianga aitfissooch. Aitta Elisabettog illoet agnàkoechseifia, nartuvogloch Angumic tackama kaumet arbonengopòet nartuvoch nartungifoch unaraet. Gud tomarmic ajorfingimet. Táve Maria ókarpoc: Gud kibgaragma okagoit tamai kille Engelip táve kimacpà.

BLAD-

BLADWYZER

Der voornaamste

ZAKKEN.

A.

A ardbevingen in Ysland.	Bladz. 5
Aardbranden in Ysland.	8
Aardvruchten ontbreken in Ysland.	23
— wat foorten in Groenland wassen.	138
Amber (zwart) in Ysland.	17
— waar te vinden.	180
Amiantbergen (Groenlandsche en Syberische)	139
Arenden zyn menigvuldig in Ysland.	33. 34.

B.

B alimus.	168
Beren komen somtyds in het voorjaar aan Ysland met het Ys aandryven.	25
Bergen (vele vuurbrakende) in Ysland.	8
Bergkruist in Ysland.	17
Bergkruisen zyn in Ysland.	33
Berggenootschap, waarom weder opgeheven.	131
Betalingen, hoe door de Denen aan de Yslanders geschieden.	108
Bevergeil word door de visschen geschuut.	20
Bloed word door de visschen geschuut.	79

Bomen weinig in Ysland.	21
Boter, hoe door de Yslanders toe- bereid word.	32
Branding, die het water boven het oppervlak der Zee doet sty- gen.	133
Bronnen (warme) in Ysland.	13
— in Groenland.	143
Brood ontbreekt in Ysland.	23. 99
— in plaats van 't zelve ge- bruiken de Yslanders Stokviisch.	59
Bruinvisch in Ysland.	83
— in Groenland.	191
Bygelovigheid der Yslanders op het zien van de Geyervogel.	40
Byzonnen in Ysland.	93
— in Groenland.	138

C.

C achelot of Cazelot: 175 en volgende.

D.

D enen (de) hebben den handel alleen op Ysland.	109
Dieren in Ysland, 25 en volgende.	143
— Groenland.	143
— (wilde) worden in Ysland niet gevonden.	25
Doden worden door de Groen- land-	143

B L A D W Y Z E R.

landers voor onrein gehouden.		Geestelykheid in Ysland, hoe gestelt.	112
Dolphyn.	241	Geiten zyn in Ysland niet.	31
Donder in Ysland des winters sterker dan des zomers.	92	Gemoeds gestalte der Yslanders.	102
Dons (levend) kostbaar.	38	Geneverhout word door de Vischen geschuut.	20
Doodstraffen in Ysland en door wie uitgevoert.	119	Gesteentens worden in warmer landen harder.	15
Dorsch.	75	Geyervogel word zelden in Ysland gezien.	40
Drank der Yslanders.	99	Gieren zyn menigvuldig in Ysland.	33
———— Groenlanders.	214	Groenland, eerste deensche volkplanting aldaar.	125
Duikelaars in Ysland.	38. 39	Groenlanders, b erichten van hun.	200
Dwaallichten menigvuldig in den winter in Ysland.	92	———— ——— dryven geen Koophandel onder elkander.	225
E.		———— ——— weinig Koophandel met buitenlanders.	225
E b en Vloed in Ysland.	94	———— kennen noch gebruiken geen Geld.	226
———— Groenland.	138	———— hunne verkering, muziek en dansen.	227
Eenhoorn, verscheide berichten van dien visch.	169	———— leven in den waren natuurstaat.	230
Enden, verscheide soorten in Ysland.	38	———— hunne Zeden.	231
Eyder dons.	38	———— zyn weinig feilen onderhevig.	232
Eyderend.	38	———— hebben noch wetten noch overheid.	233
————, byzondere eigenschap van dien vogel.	39	———— hunnen quaden aart jegens de vreemdelingen.	235
Eyeren der zoetwatervogels in Ysland.	41	———— weten van God noch Godsdienst.	237
F.		———— zyn bygelovig.	239
F lackvisch.	67. 72	———— hoe zy hunne doden begraven en betreuren.	240
G.		———— giffingen van hunne afkomst.	241
G Agatbes.	17	Groenlandsche Walvisch.	159
Ganzen in Ysland.	38	Ham	
Gebergte in Ysland, waar uit het bestaat.	15		
———— Groenland.	142		
Gebreken der Yslanders.	113		

B L A D W Y Z E R.

H.

H amburgers hebben voortyds op Ysland handel gedreven.	110
Handel der Groenlanders.	225
Handwerken, gene in Groenland.	223
Hangvisch.	69. 72.
Haring, berichten van denzelven en zyne vangst.	43
Havikken zyn menigvuldig in Ysland.	33. 34
Hayvisch.	85
Hecla (Berg) in Ysland.	10
Heilbot.	76
Honden en Katten heeft men in Ysland.	33
— heeft men mede in Groenland.	145
Hoornen, redenen waarom zy het Rundvee in Ysland ontbreken, daar de Schapen 'er mede voorzien zyn.	28
Huwelyken der Yslanders.	114
— Groenlanders.	211

J.

J aargetyden, alleen twe in Ysland.	93
Jagt der Groenlanders.	222
Jeugt, hoe in Ysland opgevoed word.	113
Insecten, die in Ysland gevonden worden.	88
Inkomsten van den koning van Denmarken in Ysland.	115
Jupiter Visch.	166

K.

K abeljauw, berichten van denzelven.	60
— hoe door de Yslanders gevangen word.	66
Kalk word door de Visschen geschuwt.	20
Katten en Honden heeft men in Ysland.	33
— worden geheel niet in Groenland gevonden.	146
Kerken in Ysland.	112
Kinderen, hunne opvoeding in Ysland.	96
— Groenland.	212
Kleding der Yslanders.	100
— Groenlanders.	204
Klipvisch.	72
Knobbelfisch.	169
Konsten en Wetenschappen in Groenland onbekent.	223
Koolvisch.	75
Koorn ontbreekt in Ysland.	23
Koude, de grootste eerst in April in Ysland.	93
Krankheden weinig in Ysland.	96
— der Groenlanders en derzelve genezing.	201
Kristal (Yslandsch)	16
Kruiden, heilzaam in Ysland.	22

L.

L abberdaan.	71
Landgevogelt in Ysland.	33
Lenge in Ysland.	71
Lommen in Ysland.	39
Luchtstreek in Ysland.	95
— Groenland.	135
O o	Ma.

B L A D W Y Z E R.

M.

M akreel.	78
Malleluk (beschryving van een levende)	149
Marmar zoude in Ysland te vinden zyn.	15
Maten zyn in Ysland op den hamburgschen voet gestelt.	110
Meir (driemaal 's jaars ontbrandend)	10
Melk, de voornaamste artzeny der Yslanders.	32
Mineralen in Ysland.	17
———— Groenland.	142
Muizen sterven op het kerkhof van het klooster Widoe.	88
Muziek der Groenlanders.	227
———— waarom de menschen dezelve natuurlyker wyze beminnen.	226 in de noot.

N.

N arhwal.	169
Nesten der Watervogels in Ysland wonderlyk voorzigtig geplaatst.	40
Noorderlicht in Ysland.	90
———— Groenland.	138
———— van waar het ontstaat.	91
Noordkaper.	47. 79. en 164

O.

O ngediert is in Ysland weinig, en waarin het bestaat,	88
Offen en Koeyen zyn in Ysland klein en zonder hoornen.	31

P.

P aalvisch.	169
Paarden en hunnen kommerlyken toestand in Ysland.	26
Pluimgediert (tam) heeft men weinig in Ysland.	33
Potvisch.	190
Predikanten in Ysland hun laakbaar gedrag.	112
Puimsteen.	17
Putskop.	190

R.

R af, waar van dezelve gemaakt word.	77
Ravens zyn menigvuldig in Ysland.	33. 36
Rechten in Ysland.	116
———— gene in Groenland.	233
Regering in Ysland.	115
———— gene in Groenland.	233
Rekel, waar van dezelve gemaakt word.	77
Religie, die in Ysland gedooft word.	111
———— hare toestand in Ysland.	111
Robben.	197
Roofvogels, onbeschryffelyke menigte in Ysland.	33
Rothschaar.	70

S.

S alpeter veel in Ysland.	6
Schapen, hunnen kommerlyken toestand in Ysland.	26
Schelvifch.	73
Slangen waarom gene in Ysland zyn.	87
Snippen zyn in Ysland.	33
Spe-	

B L A D W Y Z E R.

Spelen en vermaken der Yslanders.	114
———— Groenlanders.	227
<i>Sperma Ceti</i> , waar te vinden.	178
Spyzen der Yslanders, en hoe zy dezelve toebereiden.	97
———— Groenlanders, en derzelve toebereiding.	213
Staakvisch.	169
Sterren, enigen den Groenlanderen bekend.	224
Stokvisch.	66
Straat Davis inboorlingen hunne gestalte en lighaams gesteltenis.	200
———— kunst, om krankheden te genezen.	201
———— taal.	202
———— kleding.	204
———— woningen.	207
———— verlovingen.	209
———— huwelyken.	211
———— opvoeding hunner kinderen.	212
———— spyzen en derzelve toebereiding.	213
———— drank.	214
———— handtering.	215
———— vischgereedschappen.	215
———— vaartuigen tot de vischvangst.	217
———— Walvisvangst	221
———— Jagtgereedschappen.	222

T.

T raan, taalkundige aanmerking over dat woord (in de noot)	82
———— soorten van het zelve.	82.
———— dient in plaats van talk	138

Trommen der Groenlanders.	228
Tonyn.	191
Tuimelaar.	192

U.

U ilen zyn menigvuldig in Ysland.	33
———— hunne soorten.	36

V.

V alken zyn menigvuldig in Ysland.	33. 34
———— hoe gevangen, vervoerd en gevoed worden.	35
Veestveest in Groenland.	142
Veeslagting der Yslanders.	32
Verpachting en verhuring der Havens in Ysland.	115
Vinvisch.	165
Visschen in Groenland.	155
Vischtyd in Ysland, wanneer begint.	66
Vogelen in Ysland.	33
———— Groenland.	146
Vossen in Ysland.	25
Vuurbrakende bergen in Ysland.	8
Vyvers (warme) in Ysland.	13

W.

W achtelen zyn in Ysland.	33
Wagenschot beduiding van dat woord.	104 in de noot.
Walrus.	194
Walvisch.	78
———— waarin van andere vischen te onderscheiden.	157
———— onderscheiden soorten en andere narichten van dien visch.	158
Walvischbaarden.	81
———— spek.	82

at tot hun ei-
103
hoedery. 105
id. 106
handel. 107
kinderen op-
96. 113
Vifchboten
104
ne rekenin-
108
ote. 3

artvifch. 86
87
d. 24
85. 197
en inwoonde-
at Davis tot
198
87
24
87
83
Yfland, dan
zee en waar-
94
Yfland niet
89
n den zomer
n Groenland.
137
l niet overal
21
ygifch. 86
anders. 192
d. 6. 19
de vifchen
20.
in Yfland. 33.

VERBETERINGEN

Wegens de

BESCHRYVING

Van het Groot Eyland

YSLAND,

Befchreven

Door den Heer

JOHAN ANDERSON.

Opgemaakt in een tweejarig verblyf
op dat Eyland,

Door den Heer

NIELS HORREBOW.

ИЗДАНИЕ ПЕРВОЕ

МОСКВА

С. П. ПЕТРОВ

ИЗДАТЕЛЬСТВО

1918

DE BOEKVERKOPER

A A N D E N

L E Z E R.

VOor ontrent vyf jaaren gaf ik de **BESCHRYVING** *van* **YSLAND**, **GROENLAND** *en de* **STRAAT DAVIS**, door den geleerden Heer **ANDERSON** ontworpen en in het Nederduitsch vertaald, in 't licht, en had het genoegen te zien, dat dezelve door het publiek geenzins ongunstig ontfangen wierdt. Tot dat werk hadt die Heer gene geringe moeite en oplettenheid beſteet, en alles t'zamen gegaart, wat enigzins ter bereiking van zyn oogmerk konde dienen. Zyne naarfſtigheid en weetluſt hadden hem in 't geen hem hier en daar ontbreken mogt, de toevlucht doen nemen tot anderen, wier berichten hem ook enigermate in ſtaat ſtelden, dat gebrekkige te vervullen. Ten aanzien van Yſland bediende hy zich inzonderheid van het onderricht van zodanige Schippers en Onderkooplieden, die dat Eiland jaarlyks bevaren en 'er op gehandelt hadden. Doch, gelyk het gemeenlyk gaat, bleef dat onderricht geenzins van feilen en miſgrepen bevryd; maar die lieden zich vergiffende, deden ook dien Heer enige feilen begaan, en hem zaken te boek ſtellen, welke zy met een verkeerd oog beſchouwt hadden, of die hun door gene te kundige Yſlanders verhaalt waren. Dit bewoog den Heer **NIELS HORREBOW**, die door een tweejarig verblyf op het gemelde Eiland een' meerdere kundigheid van dat land, de lucht, de inwoonders en van hunne bedryven verkregen hadt, de pen in de hand te vatten, en een' zekerer **BESCHRYVING** *van* **YSLAND** te ontwerpen, waar in hy de miſvattingen van den Heer *Anderson* dermate verbeterde, dat door zynen arbeid, gevoegd by dien van den laatſtgenoemden Heer, het publiek de vollediſte berichten van dat Eiland verkreeg. Dat werk, allereerſt door hem in de

Deensche tale beschreven, werdt welhaast op hoog bevel van den thans regerenden Koning van Denmarcken ook in de Hoogduitsche en Fransche talen vertolkt, en my sedert door geleerde en kundige lieden zo zeer aanprezen, dat ik gene bedenkykheid maakte, het mede in het Nederduitsch te doen vertalen, opdat onze landsgenoten niet beroofd zouden blyven van een werk, dat behalven de goedkeuring van zyne Deensche Majesteit, insgelyks die van vele Geleerden verworven hadt, en waarmede ik ook inzonderheid de bezitters van het werk van den Heer *Anderfon* geen geringen dienst dacht te doen, vermits hun hier door met een' opheldering en verbetering van dat werk teffens een' *volledige Beschryving van Ysland* in handen geleverd wordt, en zy door die beide werken alles verkrygen, wat hunne weetlust deswegens zoude kunnen verlangen of hunne begeerte voldoen. By zo verre ik hierin myn doelwit bereike, zal het my aangenaam wesen, het publiek hier mede van nut geweest te zyn.

og bevel
en ook in
my sedert
ezen, dat
et Neder-
noten niet
halven de
gelyks die
ede ik ook
Heer An-
rmits hun
g van dat
in handen
alles ver-
e kunnen
o verre ik
naam we-
ryn.

VOORREDE

VAN DEN

SCHRYVER.

Ofchoon na Groot-Brittannien, 't geen de beide Koningryken Engeland en Schotland in zich bevat, Ysland het grootste Eiland in Europa en derhalven ook het grootste Land is, 't geen wel verdient dat men daarvan enig naricht heeft, is echter geen land waar van men minder met zekerheid weet. De Yslanders waren zo vlytig als eenig Volk in de Waereld, om alles eenvoudig en oprecht aan te tekenen, wat hun Vaderland sedert zyne ontdekking, die men in den jare 861 en zyne bebouwing in den jare 874 stelt, wedervaren is, zo dat het te wenschen ware, dat men uit hunne narichten van den beginnen een' aaneengeschakelde Historie van Ysland hadt, op dat men een net begrip zoude kunnen bekomen, hoe het met een' Republiek in hare geboorte toegaat. Doch hoe oplettende en vlytig de Yslanders in het aantekenen hunner Historie geweest mogen zyn, hebben zy zich weinig gelegen laten liggen, om het Publiek een' volkome Beschryving van hun Land te geven; want de kleine Tractaten door Arngrimus Jonä en Theodorus

V O O R R E D E

Thorlacius by forme van twistredenen uitgegeven, niet als iets volledigs aangemerkt kunnen worden, ofschoon zy anderzins zeer wel geschreven zyn, waarom men het den Vreemdelingen heeft overgelaten dien arbeid op zich te nemen, welken de inwoonders des Lands zelven het best zouden hebben kunnen verrichten, vermits het voor een vreemdeling geen' geringe zaak is, een' volkome Beschryving te geven van een zo groot Land, 't geen tefens van wonderbare dingen in de Natuur vol is: ja zelfs is het voor een Vreemdeling t'enemaal onmooglyk, wanneer hy zich niet enigen tyd in het Land opgehouden, de taal geleert en zich benaarfigt heeft, om van alle dingen een' genoegzame kundigheid te verkrygen. Hoe zwaar die zaak echter is, heeft men nochtans onder de vreemdelingen de zodanigen gevonden, die in staat meenden te zyn, een' Beschryving van het Land te geven. Enigen van dezen zyn slegts een korten tyd in het land en tefens met een' Beschryving van het zelve gereed geweest. Anderen hebben het Land niet eens gezien, maar van de lieden, die op Ysland varen, allerlei berichten by een verzamelt, waaraan zy geloof gaven en derhalven hunne Beschryving daarop grondeden. Van dien eersten aart was de bekende Blefkenius, die een korten tyd op een Hollandfch Schip onder Ysland lag en mooglyk wel eens aan land ging, doch de taal geheel niet verstondt, en echter na zyne terug komt een klein gefchrift van Ysland uitgaf, zo schaamteloos en tot verklyning van de ere der Natie strekkende, als het doorgaans onrecht en onwaarachtig is, waarom de geleerde Arngrimus Jonä hem in een byzonder tractaat onder den titel van *Anatome Blefkeniana* beantwoord en wederlegt heeft.

Van de tweede soort is de geleerde en beroemde Heer Johan Anderfon, in leven eerste Burgermeester der Stad Hamburg, die, gelyk hy in zyne Voorrede zelf zegt:
„ verscheide Schippers en Onderkooplieden, die met
„ Flack-

» Flackvifch, Traan en diergelyken naar Gluckftadt ko-
 » men, by zich ontboden, en hun zo door veel vra-
 » gen, dan door het vertonen van verfcheide Naturalia
 » uit zyn voorraad bewogen hadt, dat zy hem wat zy van
 » den natuurlyken en politiken toefland van dat Eiland
 » wiften en hun zelve uit eige bevinding van de han-
 » tering en handel bekend was, naauwkeurig en omftan-
 » dig verhaalden. 't Geen hy nu dus van hun te weten
 » kwam en hem voorts van Ysland zeker bekend was,
 » hadt hy opgetekent; zyne berichten van dat Eiland ver-
 » volgens in orde gebragt, en dezelve een ieder in de
 » handen gegeven". Hier uit ziet men, op wat gronden
 die Heer zyne Berichten gebouwt heeft; en dat die wak-
 kere en voorname Man geenzins willens was, het Publiek
 een onvoordeelig begrip van het Land en de Natie te ge-
 ven, maar ter nederfelde 't geen hy waarachtig geloofde
 te zyn. Als een verftandig en weetgierig Man trachtete
 hy en beyverde zich „ om van dit grote en in veelerlei
 » opzichten merkwaardig Eiland, in plaats van de ver-
 » minkte, gebrekkige, verouderde en met talloze grove
 » verdichtfelen bedorven berichten, waar mede men zich
 » tot nu toe hadt moeten behelpen, iets nieuwer, gewich-
 » tiger, volkomener en grondiger in 't daglicht te stel-
 » len". Dus fchryft hy zelf in de Voorrede, maar wift
 niet, dat hy, om de begeerde ware kundigheid van het
 Land te verkrygen, zich tot de onrechte Perfonen wend-
 de; weshalven die verdichtfelen en verouderde onware
 vertellingen van het Land alleen vermeerdert, de prys-
 waarde oogmerken van den Schryver verydelt, en het
 publiek misleid is.

Wanneer men al eens toefaan konde, dat onder de
 Schippers, Onder-Kooplieden en diergelyke perfonen,
 van welken wylen de Heer Burgermeester Anderfon zyne
 berichten ontfangen hadt, enigen geweest mogten zyn,
 die verftands genoege hadden, om van den natuurlyken en

V O O R R E D E

politieken toestand van Ysland te oordeelen , zo gehengt hun ampt en bezigheid niet, noch geeft hun gene gelegenheid, iets bestipts en voldoende daer van te vernemen. Zy leggen in een' Haven aan de een' of andere zyde van het Land. Van hunne komst tot dat zy weder afzeilen, hebben zy genoeg te doen, de een met den Koophandel en de ander met het uit- en inladen der Koopmanschappen; weshalven zy gewis geen tyd overig hebben, om den toestand van het Land naar te vorschen. Even zo weinig kunnen zy van de hanteering en handel der inwoonders iets van belang weten; want wanneer de Schepen van de Compagnie in Ysland zyn, hebben de Yslanders niets anders te doen, dan hun hooi in te zamelen. De Vissery geschiedt dan niet veel, vermits de Visch in dien tyd niet wel gedroogt kan worden. Voorts bestaat de voornaamste bezigheid der inwoonders alsdan in den handel met de Kooplieden, waarom zy gewoon zyn, zich op te houden ter plaatse, alwaar die handel gedreven wordt. Van de gesteltenis der Lucht ten aanzien van warmte en koude kunnen de Schippers en Kooplieden even zo weinig oordeelen; want die naar Glukstadt varen, bevinden zich maar alleen des zomers in Ysland. Heeft dusdanig een Persoon dan bericht, dat het aldaar zo warm was, dat men byna naakt moest gaan, zo vermoede ik, dat hy juist dien dag vele Visschen zou hebben moeten wegen en aan boord brengen. Heeft een Koopman gedurende den winter in Ysland gelegen, 't geen by wylen uit noodzaaklykheid door geleden schade aan zyn Schip heeft kunnen geschieden, zulks hy niet weder vertrekken konde, zal hy denklyk uit geemlykheid en weerzin alles slechter en elendiger aangezien hebben, dan het wezentlyk was.

Hier uit blykt nu, hoe verre zich de bevinding van die lieden uitstrekt en hoe gering dezelve is. Echter is niet te twyffelen, dat zy zich daarop beroepen zullen hebben, toen zy de ere genoten, door den eersten Burgermeester van

V A N D E N S C H R Y V E R .

van Hamburg verzogt en van hem zeer wel ontfangen te worden. Zy hebben het voor het geringste gedeelte van hun plicht gehouden, dien voornamen en geleerden Man alles te verhalen, 't geen zy volgens de aanleiding zyner vragen merkten, dat hy weten wilde, en voor geen zo onverstandigen en onachtzamen aangezien willen worden, als of zy van alle de dingen in 't Land geen naricht konden geven, byzonder nadien zy vermoedelyk dikwils aldaar geweest waren. Dus hebben zy zich op hunne eige bevinding beroepen en zo wel verhaalt 't geen zy niet wisten, als 't geen zy wisten.

't Is dan geschiedt, dat wylen de Heer Burgermeester Anderson, geenzins twyffelende aan de onwederfpreeklyke waarheid en oprechtheid der hem gegeven berichten, vermits zy hem van lieden ter hand kwamen, die jaarlyks gewoon waren naar Ysland te varen, en alles uit de eerste hand en eige bevinding waanden te hebben, zyne Beschryving van Ysland ontworpen heeft; en nadien hem bekend was, dat het publiek weinig of gantsch gene kundigheid van dat zoverre afgelegen land hadt, wilde hy zyn geschrift ten dienste van het publiek gemeen maken, welke goede mening zyne erven vervulden, toen zy zyn Boek in druk gaven.

Vervolgens werdt dat geschrift uit het Hoogduitsch ook in het Deensch vertaalt en in die beide talen met groot genoeggen gelezen, vermits men vertrouwde, daarin een volkomen en zeker bericht van het Land te zullen vinden; doch zo onwederfpreeklyk het is, dat in 't gemeide geschrift vele geleerde en schrandere Aanmerkingen gevonden worden, die hunnen Auteur waardig zyn, zo zeker is het ook, dat de berichten, waarop de Schryver zich gegrond heeft, niet alle met de waarheid overeen stemmen.

Op dat dan het publiek in deze zeker gestelt en het Land verantwoord worde tegens deze en gene beschuldigin-

gin-

VOORREDE VAN DEN SCHRYVER.

gingen, welke men tegens het zelve ingebragt heeft; heb ik besloten de tegenwoordige Beschryving te ontwerpen, waarin zekere berichten nopens het Land, de lucht, de inwoonders en hunne handteering gegeven worden. Ik volg het geschrift van wylen den Heer Burgermeester Anderson Artikel voor Artikel, en toon, waarin die Heer zich vergist, en hoe alles in der daad gelegen is. By die gelegenheid heb ik hier en daar mede iets nieuws bygebragt, waar van de Heer Anderson geheel niets gesproken heeft. Voorts steunt deze myne Beschryving op 't geen ik zelf gezien en gedurende een tweejarig verblyf aldaar te Lande ondervonden heb. 't Gebeurde aler ik in 't land kwam, hebben my wakkere en gestudeerde Yslanders verhaalt, die het zelve gezien hadden en 'er beter bescheid van wisten, dan de gemene man, van wien een Schipper of Onderkoopman zyne berichten zoude hebben mogen bekomen.

D E
 TEGENWOORDIGE STAAT
 O F
 OMSTANDIGE BESCHRYVING
 V A N
 Y S L A N D.

Ermits de Beschryving van *Ysland*, door den geleerden Heer *Johan Anderson*, in leven eersten Burgermeester der vrye Keyzerlyke Ryksstad *Hamburg*, ontworpen, merendeels op berichten van Schippers en Kooplieden steunt, is het geenzinst te verwonderen, dat hier en daar vele feilen ingeslopen zyn, die ik door een verkregene kundigheid, gedurende een tweejaarig verblyf op dat Eiland, nodig geoordeelt heb te moeten verbeeteren.

§. 1.

Het Eiland *Ysland* ligt volgens de aanmerkingen, die ik op het bevel van den Koning van *Denmarken* op de Koninglyke Hoeve *Beszed*, in het westelyk gedeelte van het Eiland gelegen, gemaakt heb, op de breedte van 64 graden 6 minuten, en uit de aldaar waargenomen Maanverduistering kan men besluiten, dat de lengte, te rekenen van de Londensche Middaglyn, 25 graden Westlyker en dus byna 4 graden Oostlyker is, dan men tot nu toe geloofd heeft. Offchoon de lengte en breedte van dat Land be-

A
 zwaar.

zwaarlyk te bestemmen zyn, kan men echter de lengte veel zekerder op 120 dan op 70 Deensche Mylen bepalen, en wanneer men de Middellengte van het Oosten naar het Westen neemt op de smalste zyde, is de breedste wel niet langer dan de vermeende 41 Mylen, doch echter op de meeste plaatsen van het Zuiden naar het Noorden veel breder, ja zelfs tot 60 Mylen; zulks men de Middelbreedte van het Land billyk op 50 Deensche Mylen bepalen kan.

Gestel-
tenis van
het Land
of den
grond.

§. II. In plaats dat het gantsche Eiland aan alle zyden door Klippen omgeven en als ingesloten zoude zyn, vint men veeleer merendeels aan het Land een zuiveren grond, en is het 'er gevolglyk ongelyk anders mede gelegen dan met Noorwegen, alwaar men langs het Land binnen de Klippen varen kan, waar tegen *Ysland* meest ontbloot tegens de Zee ligt. Aan de Zuidzyde zal men aldaar, buiten de Vogel-Klippen, niet veel anderen aan het Land vinden; doch by het inlopen van de een' of andere Haven, als *Quebäck*, *Grindevius* en *Böfsand*, ontmoet men naby het Land Klippen en Banken in Zee, waar voor zich de Zeevarenden zorgvuldig hoeden moeten. Ook ligt midden in *Hafnefiord*, welke een' der schoonste Havens is, die men wenschen kan, een' kleine Klip in het inlopen. Dat het Land voorts omgeven zoude zyn door vele kleine onbewoonde Eilandjes, is mede een vergiffing; want wanneer men een' zekere uitgestrektheid naar het Westen in *Biediefiord* buiten voor *Dale-Syffel* uitzondert, alwaar een' menigte van zodanige groene en weide-ryke Eilandjes liggen, zullen rondom dat grote Land niet veel meer dan om het kleine Eiland Zeeland gevonden worden. Betreffende de inwendige geschapenheid van het Land, is het wel niet te lochenen, dat in *Ysland* zo wel als in Noorwegen vele grote Bergen gevonden worden, die Jaar uit Jaar in met Sneeuw en Ys bedekt zyn; doch het is niet minder een' waarheid, dat die Bergen zo steil niet kunnen wezen, dat men ze niet zoude kunnen beklimmen, dewyl jaarlyks dikmaat grote reizen met vele honderden paarden over dezelve geschieden, nadien de meeste Inwoonders uit de

de Noordlyke deelen over die Bergen trekken, om hunnen Wintervoorraad aan gedroogde Viſſchen uit de Zuid-en Weſtlyke deelen te halen: ja zelfs vindt men boven op die Bergen niet zelden vlakten en effenheden, die 3 of 4 mylen en noch groter zyn, alwaar hier en daar ſchone Weiden, vele Viſchryke Meren en Wateren, en ook enige Zandgrond gevonden worden. Voorts zyn de meeste Bergen vruchtbaar in gras en niet verbrand, gelyk de Heer *Anderſon* meent, offchoon wel enigen van de laaſte ſoort gevonden worden.

§. III. Sedert het Jaar 1730 is in *Yſland* geen Brand in de Aarde, of in een Vuurbrakenden Berg beſpeurt, en nadien zulks zelden geſchied, en die Brand alleen een klein ſtuk gronds aantast, is het zeker, dat de reizen daar door niet verhindert of belemmert worden, dan maar alleen voor een korten tyd en op weinige plaatſen. Rotsbreuken geſchieden 'er nu of dan, gelyk in andere Bergachtige Landen, en worden de Wegen als dan weder ſpoedig opgeruimt. 't Is waar, dat geen' Wagen of Karren in 't Land gebruikt, maar alles te Paard vervoert wordt; doch niettemin kan men alomme gemaklyk ryden, en behoeft men niet te voet te gaan.

§. IV. De Hoofdoorzaak, waarom het Land niet zeer Volkryk is, moet toegeſchreven worden aan de zogenaamde zwarte dood, die in het laaſt van de veertiende Eeuw dat Land zo wel als vele andere trof, als wanneer de Menſchen is *Yſland* byna alle uitſtierven, zulks niemand die zware plage heeft kunnen beſchryven. De meeste der noch overig geblevenen reddeden zich op de Rotsbergen, alwaar zy gezond bleven, en nadien *Denmarken* door die zelfde Peſt mede een groot getal Inwoonderen verloor, en het derhalven gene Menſchen tot het weder bevolken van *Yſland* ontbeeren konde, hebben echter de weinige overgeblevene Inwoonders het Land weder zo zeer bevolkt, dat thans meer dan 80000 Zielen aldaar getelt worden. Behalven die zogenaamde zwarte dood hebben ook enige

malen zware krankheden op *Ysland* gewoed: dus in de Ja-
ren 1697, 1698 en 1699 vele Menschen van honger stier-
ven. In den Jare 1707 rukten de Kinderpokjes, met wel-
ke een' soort van Pest gepaart ging, meer dan 20000
Menschen in het graf, en enigen tyd 'er na overleden ve-
len aan de gewone Kinderpokjes. By die oorzaken, waar-
om het Land niet zodanig, als wel anders zyn konde, ver-
meerdert is, zouden noch verscheide anderen gevoegt kon-
nen worden; doch zulks is geenzins aan de gesteltenis van
het Aardryk of de Lucht toe te schryven. Hoe weinig het
Land ook bebouwd mag zyn, liggen nochtans meer dan
12 mylen diep in het Land bevolkte plaatfen. Naby de
22 Havens rondom *Ysland* zyn loutere Koopsteden, gelyk
dezelve genoemt en beschreven worden, alwaar de Koop-
lieden van de Compagnie met de Inwoonders van het Land
handel dryven, en daar tegen vind men, om zo te spre-
ken, gene Dorpen. Doch vermits die zogenaamde Steden
niet overeen komen met het denkbeeld, dat men zich bui-
ten 's Lands daar van zoude kunnen vormen, moet ik zeg-
gen, dat dezelve alleen bestaan uit de Huizen der geotro-
jeerde *Yslandsche* Compagnie, welke op iedere plaats 3 of
4 woningen der Kooplieden, Winkels, Keukens en Pak-
huizen zyn, die in *Ysland* den naam van Steden dragen, of-
schoon hier in ongelyk aan de Steden welke in andere Lan-
den dus genaamt worden. Ondertuischen kan men echter
met meer zekerheid zeggen, dat men in *Ysland* Steden
maar geen' Dorpen vindt; want iedere Hoeve of Bey op
zich zelve alleen staat, en hare eige Grasweide rondom
zich heeft, die de eigenaar aan 2, 3, 4, 6. en dikwerf meer
Huislieden verhuurt, en wordt het gantsche Land dus in
Kerspelen verdeelt. Nochtans is het hier zo min als el-
ders een ieder geoorlooft, zonder voorweten en opzicht
van de Overheid of de Eigenaars, waar het hem behagen
zoude, een Huis te bouwen, maar worden daar toe bekwa-
me plaatfen verkoren, alwaar men veel Gras vindt; doch
nadien de Voorzienigheid de Zee rondom dit Land met
een'

een' grote menigte van allerlei Viffchen gezegent heeft, is het niet te verwonderen, dat de Kufften volkryker dan wel het Land van binnen zyn, vermits tot de Viffery veele Menfchen vereifcht worden, en ook daar van ongelyk meer dan van den Akkerbouw leven kunnen.

§. V. Het Land is geenzins hol, behalven op zeer we- Van de
nige plaatsfen, alwaar weleer en in vroegere tyden Aard- Aardbe-
branden geweest zyn. Voor het overige vindt men aldaar, vingen
gelyk in andere Landen, een vasten, zwaren en harden grond, in het
en op vele plaatsfen zo goede aarde, als tot het zafen ge- Land.
wenfcht zoude kunnen worden. Alleen op twee plaatsfen, naamlyk in *Noorden Syffel*, in het Distrikt van *Husevigs*, en in 't Zuiden in *Guldbringe-Syffel* by *Krysevig*, word Zwavel gevonden, en heeft de Aarde hier en daar by de warme Baden een zwavelachtigen reuk; weshalven het Land tot Aardbevingen niet zo zeer gefchikt is, als wel gemeent word. Gedurende twee Jaren, dat ik in het Land geweest ben, heb ik geen' de minfte Aardbevingen befpeurt, en ook van anderen verftaan, dat zy dezelve nooit gevoelt hadden, hoewel brave Lieden my berichteden, dat men op enige plaatsfen nu of dan Aardschuddingen ontwaar wierdt, die echter zelden fchaden verwekten, en dat zulks inzonderheid in het Zuidelyke gedeelte des Lands, maar zelden naar het Westen en Noorden voorviel. 't Zoude wel eens gebeurt kunnen zyn, dat een Huis door een' Aardbeving omviel, doch gemeenlyk zyn de Menfchen gered, en hoort men zelden, dat door een' Aardbeving, hoe hevig ook, Vuurbraken ontftaan of Watervloeden voortgefproten zyn.

§. VI. Hier boven zeide ik, dat maar alleen op twee plaat- Van
fen Zwavel gevonden wordt en nergens elders, gelyk men Vuur-
ook op de laafte dier gemelde plaatsfen enige Salpeter aan- braken
treft. Op vele andere plaatsfen heb ik diep in de Veen- uit de
gronden zien graven, doch zonder dat ooit Zwavel of Sal- Aarde.

dere Landen meer gevonden wordt. In den Jare 1728 begon in de *Noorder-Syffel* een Berg vuur uit te werpen, en zettede de 'er omliggende Zwavel-aarde in brand, waar uit een Vuurvloed ontstont, die in een Meer, *My-vatne* genaamt, vlietede; doch nadien zodanig een Aardbrand niet ontstaan kan buiten de twee hier voren gemelde Districten, alwaar Zwavel-Aarde gevonden wordt, en ook gene zodanig een Aardbrand sedert den jare 1000 tot 1728 geweest is, kan niet gezegt worden, dat het dikwerf geschiedt, en noch minder dat het de Aarde verderft en voor eeuwig onvruchtbaar maakt.

In den Jare 1726 viel in *Noorder Syffel* een' Aardbeving voor, waar op een grote Berg, *Krafte* genaamd, met een verschriklyk gekraak en gerucht Rook, Vuur, Assche en Stenen begon uit te werpen; doch vermits het ten allen gelukke stil weder was, werdt het Land daar rondom niet met Asch en Stenen verdorven, maar vielen dezelve op de Rots zelve en aan den voet neder. De Rots brandde nu en dan een tyd lang, zonder schade te veroorzaken, en zonder dat men een' andere Aardbeving bespeurde, dan die de uitbraak van het Vuur veroorzaakt hadt. Hierna onttaken in den Jare 1728 door de sterke Vuurbraking enigen der omliggende Zwavel-Gebergtes, die een wyl brandden, tot dat van de brandende stoffen genoegzaam een Vuurvloed verzamelt werdt, die zeer langzaam van dien Berg naar het Zuiden en de lager Landen afvloeide; zulks eenige Inwoonders rondom het bovengenoemd Meer *My-vatne*, omtrent 3 Mylen van dat gebergte gelegen, in de Lente van het Jaar 1729 hunne Woningen verlieten, en in den Zomer het Houtwerk van de Kerken en hunne Huizen wegnamen en medevoerden, als wanneer eindelyk die langzaam voortgaande Vuurstroom, omtrent den Herfst langs de meest afhellende plaatsen tot aan dat Meer voortvloeide, en een Hoeve en enige Landeryen naby dat Meer liggende overstroomde. Eindelyk storte die Stroom met een geweldig bruischen in dat Meer, en bloef tot in het
vol-

volgende Jaar 1730 aanhouden, vermoedelyk vermits het Zwavel-Gebergte gene verdere Stoffe hadt om zich te onderhouden. Sedert werdt die vlietende Stoffe hard, en liet langs den weg gebrande Stenen overig, waar over de Inwoonders gaan konden, die hunne Kerk op de vorige plaats weder opbouwden, en dit was de gantsche schade; welke die anderzins zo vreeslyke Vuurvloed veroorzaakte, waar door geen levend Schepsel om 't leven kwam. Het Meer *My-vatne*, in 't welk die vurige stoffe vlietede, werd met veel gebrande Stenen aangevult en daar door veroorzaakt, dat, daar het voorheen taamlyk diep was, het zedert zeer ondiep werdt. De Visschen, *Silungen* genaamd, waarfchynlyk de zelfde, die men elders *Forellen* heet, werden 'er in langen tyd niet gevonden, doch thans weder in grote menigte gevangen. Dit zyn de ware omstandigheden van die yffelyke gebeurtenis, die meer dan 4 Jaren geduurt heeft, na dat de Berg *Krasle* hadt begonnen Vuur uit te werpen, en waarna geen Aardbrand noch Vuurbrakende Berg in *Ysland* gevonden is.

§. VII. Wel verre dat men in *Ysland* zelden andere dan Van uitgebrande Bergen vindt, aan en om welke men de wer-^{Vuur-}kingen en overgeblevene tekenen van een vorigen Brand ^{braken:} de Ber-^{gen.} duidelyk zoude kunnen bespeuren, kan ik verzekeren, dat men in dat Eiland, zo lange het bewoond is, geen twintig Bergen vinden zal, die Vuur uitgebraakt hebben, maar wel vele duizenden, die nooit brandeden of ooit branden zullen. Te voren heb ik getoont, dat men in *Ysland*, gelyk in andere Landen, allerhande Aarde, en gevolglyk ook Zandaarde vindt; weshalven men niet zeggen kan, dat alomme geen gewoon Zand, als op andere plaatsen, maar slegts oude Asschê en verbrande Steenstof te vinden is, in het tegendeel is het een' waarheid, dat men hier en daar te veel Zand aantrest, en wel inzonderheid ter plaats een *Joëkel* of *Ysberg* vuur uitgegeven en daar door zware overstromingen veroorzaakt heeft, vermits het gesmolte Ys en Sneeuw zo vele lagen Aarde heeft voortgedreven, dat aldaar

aldaar het blote Zand overgebleven is, en by wylen goede stukken Land genoegzaam overstelpt en bedorven heeft; doch daartegen wordt geen' Assche of verbrande Steenstof gevonden, behalven maar op weinige plaatsen, alwaar brandende Bergen als de *Hecla*, *Krasle* en enige meer geweest zyn. 't Gaat voor geen vasten regel door, dat de Vuurbrakende Bergen onverhoeds weder in woede geraken en zich beginnen te ontlasten; want de Inwoonders, in de nabuurschap wonende, door de bevinding geleert hebben, dat wanneer de Joëkel wast, dat is, als het Ys en de Sneeuw zo hoog stygen, dat de Kloven, waar uit te voren Vuur kwam, verstoppen, als dan de tyd nadert, dat zy Aardbevingen en een Vuuruitbersting van den Berg vermoeden kunnen. Daarom duchten zy, dat de Rotsberg, die in den Jare 1728 brandde, welhaast weder ontsteken zal, vermits zy zien kunnen, dat het Ys en de Sneeuw daar over heen gewassen zyn, en vermoedelyk de luchtgaten dempen en verstoppen, waar door de uitdamping verhindert wordt.

Van den
Berg
Hecla.

§. VIII. De *Hecla* is ten allen tyde in de Waereld door zyne Vuurbraking onder de beroemste Bergen getelt, en worden Menschen gevonden, die menen, dat die Berg zodanig een verband met den *Vesuvius* in Italië heeft, dat wanneer deze Vuur braakt, de *Hecla* zulks ook begint te doen; doch thans wordt hy voor geen der voornaamsten in *Ysland* gehouden, vermits hy veele Jaren stil geweest is, en anderen ondertusschen zo sterk als weleer de *Hecla* gewoed hebben, als by voorbeeld de *Krasle* in *Noorder-Syffel* en de Joëkelen, *Kötlegau* en *Oeraise* in *Skastefields-Syffel*. Ook is bevonden, dat de *Hecla* geen' overeenstemming met de *Etna* en de *Vesuvius* heeft, vermits deze onlangs gebrand hebben, en de *Hecla* stil geweest is. 't Is denklyk, dat de *Hecla* zyn aanzien verkregen heeft, vermits voorheen zyne Vuurbraking telkens heviger dan die van anderen was; doch dat dat Vuuruitwerpen veele honderden Jaren achtereen geduurt zoude hebben, kan niet toegestaan worden, nadien men een langen tusschentyd van stilte

niet

niet achtereen durend noemen kan. De *Hecla* heeft in 800 jaren en daar boven, zo lange *Ysland* bewoond geweest is, niet meer dan tienmalen gebrand, naamlyk in de jaren 1104, 1157, 1222, 1300, 1341, 1362, 1389, 1558, 1636 en de laatstemaal 1693; als wanneer hy den 13 February begon te branden, en daar mede tot in de maand Augusti aanhieldt, gelyk ook de vorige branden steeds enige maanden geduurt hebben. Hier by is aanmerklyk, dat de *Hecla* in de 14. eeuw het allermeest, naamlyk vier malen, gewoed heeft, en in de volgende 15. eeuw t'eenemaal stil geweest is, en dus in 169 jaren achtereen heeft opgehouden vuur uit te werpen. Vervolgens heeft hy in de 16. eeuw maar eens, en in de 17. slegts tweemaal vuur gebrakt, waar op weder een stilstand van ontrent 60 jaren gevolgt is. Hier uit besluit ik, dat zyne vuurbraking van tyd tot tyd afgenomen, en het vuur elders in het land lucht bekomen en een weg gevonden hebbende, de *Hecla* met den tyd wel eens geheel mogt ophouden vuur uit te werpen: doch het is alleen aan God bekend, en geen mensch kan bestemmen, wat deswegens in het toekomende gebeuren zal. Thans wordt aan den *Hecla* geen den minsten damp noch rook bespeurt, en vindt men alleen in enige kleine holen ziedend water, van welk soort ook vele en ongelyk grotere in *Ysland* aangetroffen worden. Wyders verdient dat men aanhale en opmerke, dat offchoon de *Hecla* in de laatste Vuurbraking, waar door een groot gedeelte goede weiden met assche, zand en puimsteen bedekt werdt, grote schade verwekte, dezelve echter door den tyd weder vergeten is, vermits de assche en het zand allengs door den wind naar lagere plaatsen en in de moerassen en poelen gedreven, en dezelve daar door droogen tot weilanden bekwaam geworden zyn; behalvendat ook het aardryk, alwaar die assche allereerst lag, daar door genoegzaam gemest en vruchtbarer is geworden, dan het te voren was; zulks aldaar thans weder gras wast. Op andere plaatsen heeft zich boven op de assche een' laag aarde gezet; weshalven de assche een ja

twee spitten diep onder de aarde ligt, waar door, om zo te spreken, de weiden rondom den *Hecla* veel beter dan te voren zyn. Niet verre van den voet des bergs worden zelfs hoven en huizen gevonden, die geen het minste na-deel van den *Hecla* lyden. Dat de *Hecla* niet te beklimmen zoude zyn, is een' vergiffing, vermits verscheide lieden 'er op geweest zyn, en noch in 't jaar 1750 twee *Islandsche* Studenten van *Coppenbagen*, die derwaards gereift waren, om 'er de zeldzaamheden der natuur te ontdekken, welke een geruimen tyd rondom op dien berg alles beschouwden; doch niets dan stenen, zand en asche, hier en daar scheuren en kloven en enig ziedend water vonden, en eindelyk, na dat zy tot aan de knien door die asche en het zand ge-gaan hadden, onbeschadigt, hoewel zeer vermoeid, van daar terug kwamen. Dus ook hebben vele anderen dien berg bevonden, welke, om dezelve te bezien, derwaards gereift waren. De *Hecla* is een taamlyk hoge berg, en een der grootste in *Island*, doch aldaar worden noch groter gevonden, als by voorbeeld de *Wester Jöekel*; ook is de *Hecla* een *Jöekel*, dat is een berg, wiens boven spits steets met ys en sneeuw bedekt is, en gevolglyk waarop nie-mand komen kan.

Van een
driemaal
des jaars
ontbran-
dend
Meir.

§ IX. Aan den *Hecla* of den voet van dien berg vindt men enige kleine wateren, die altoos warm zyn, het een meer het ander min; doch niemand heeft ooit met den Thermometer waargenomen ('t geen echter zyn nut zoude hebben) of zy des winters warmer zyn, of altoos een e- vengelyken graad van warmte hebben; maar het is zeker, en ik zelf heb dikwerf gezien, dat zy den enen tyd min- der dan den anderen damp uitgeven. De bevinding leert, dat wanneer zy sterk dampen, regen volgt, en wanneer zwakker, droog weêr te verwachten is, 't geen zeer ligt uit de natuurlere opgemaakt kan worden; want als de lucht vochtig is, is meer stoffe tot dampen voorhanden, vermits de damp vermeerderd wordt; daar in het tegendeel, wan- neer de lucht droog is, en gene vochtigheden by zich heeft

heeft, de damp natuurlyker wyze verminderen moet. Doch nooit zyn boven die warme wateren by den *Hecla*, noch boven anderen in het land, die echter ongelyk warmer dan dezen zyn, vuurvlammen gezien; want die zo zeer strydige Elementen in *Ysland* zo min als in andere landen dus enig zyn, dat zy zich zodanig verzamelen zouden, dat het Water zoude kunnen branden. 't Is geen zeldzaam geluk, in *Ysland* warme Wateren te vinden, vermits dezelve op honderden plaatsen daar te lande aangetroffen worden, by welke zich by wylen zeer fraije en wonderbare verschynselen vertonen, waar van in de naaste Paragraaf gesproken zal worden.

§. X. Ik zal my niet inlaten, om de oorzaak van de warme Bronnen in *Ysland* na te sporen, vermits zulks tot de natuurkunde behoort, doch meen te moeten vaststellen, dat de Zwavel in den grond daar van de reden geenzins is. Dikwils ben ik by vele warme Bronnen geweest; doch heb 'er nooit de geringste Zwavel in de Aarde gevonden, dan alleen by de *Krysevigs* Bergen, alwaar het Zwavel-oord is. De meeste dier wateren hebben geen mynstoffigen smaak, gelyk ik door verscheide proefnemingen bevonden heb. Dezelve kunnen den naam van Vyvers en Bronnen naauwlyks dragen, immers niet van de eerstgenoemden; want de opening in den grond, waar in dat water ziet, gemeenlyk niet groter dan een brouwketel is, en niet zelden noch kleiner. Op verscheide plaatsen komt geheel geen water uit de gaten, maar loopt afvlietende van hogere plaatsen over den heten grond, waar door het water warm word, rookt en dus verder voortvliedt; weshalven vele dier waters geen Bronnen genaamt kunnen worden. In een drogen zomer, waarin geen toevloed van water was, heb ik geen damp bespeurt, maar den grond zo heet bevonden, dat ik met de schoenen 'er niet op staan konde. Dusdanig een hete grond was steenachtig en ik zag hier en daar by wylen smalle openingen, een duim en vinger breed, uit welke een sterker hette dan op andere plaatsen voortkwam, en wanneer het water over

zodanig een heten grond liep, kookte het sterker boven die enge spleten, dan wel elders. Dat hete water werdt in de landspraak een *Huer* genaamt, en daar van worden drierlei soorten in *Island* gevonden. Enigen zyn maatlyk heet, weshalven men de handen, zonder dezelve te branden, 'er in houden kan; anderen zyn kokend heet, die soortgelyke blazen, als het kokend water, opgeven, en weder anderen zo overmatig sterk kokend, dat zy het water als een Springbron in de hoogte dryven. De laatstgenoemden kunnen weder in twederlei soorten verdeelt worden, vermits enigen, zonder een zekeren tyd of ordre het water, gelyk ik zeide, door het sterk koken in de hoogte dryven, en andere weder op zekere tyden ophouden, en in een' bestendige ordre het water van zich uitwerpen. Van die laatste soort is het hete water in het district van *Husevigs* in *Noorder-Syffel*, welks wonderbare werking wel verdient, dat ik 'er iets meerder van zegge. En nadien die hete Bron byna de merkwaardigste in het land is, zal ik 'er een kort bericht van geven, 't geen gewis niet onaangenaam kan zyn.

Beschryving van een hete Bron in het District van Husevigs.

Dezelve ligt by een' hoeve, *Reykum* genaamd, welke naam vele hoeven in het land hebben, en alle van de hete Bronnen afstammen, waar by zy gelegen zyn; want *Ryk* in het *Islands Rook* is, en werden mitsdien alzo genaamt van den rook en den damp, die uit de gemelde Bronnen voortkomen. Te dier plaatse zyn drie hete Bronnen, die ongeveer 30 vademen van een liggen, uit welke het water by verwisseling zodanig opkookt, dat wanneer de Bron' die aan het ene einde is, water uitgeworpen heeft, de middelste, daar na die aan het ander einde, en daarop weder de eerste zulks insgelyks begint te doen; en in die orde varen zy steeds voort, ieder van hun ongeveer driemaal in een kwartier uurs, op te wellen. Zy alle zyn in
cen

een harden steengrond, doch op een vlak veld. Twee van dezelve dringen het water van tusschen de stenen in de hoogte; hebben derhalven geen' gewisse opening, en dryven het water maar alleen ontrent een' elle hoog uit den grond; doch de derde heeft een' ronde opening, als ware zy door de konst in een' harde steenrots gemaakt, en is ontrent zo wyd als een grote brouwemmer. Uit deze springt het water, wanneer het de beurt van die Bron is, vyf a zes ellen hoog, waarop het weder in zyn omvang tot op ontrent twee ellen daalt, en als dan kan een ieder toetreden en die wonderbare uitwerking beschouwen; doch moet by tyds terug gaan, als de Bron weder begint op te wellen. Wanneer het water op zyn laagst gevallen is, volgen drie opbruiffchingen: door de eerste stygt het tot op de helft van den bovenrand; door de tweede tot den rand zelve, en door de derde springt het, gelyk ik zeide, vyf of zes ellen hoog, waar na het plotsling twee ellen diep in zyn omvang zinkt; en terwyl het water dus in die hete Bron op zyn diepst gevallen is, ontspringt die aan het ander einde, en vervolgens de middelste, tot de beurt weder aan de grootste komt. De zeldzaamheden, hier by verder voorvallende, zyn deze: wanneer men water uit de grootste Bron in een flesch doet, zal men bevinden, dat het noch twee- of driemaal overloopt, ten zelven tyde als de Bron zelve opwelt; dus lange behoudt het water de gesting, om zo te spreken, by zich, na dat men het uit de Bron genomen heeft; doch daarna stilt het, en word koud. Wanneer men de flesch, zo dra het water 'er in gedaan is, wilde toestoppen, zoude men verzekert kunnen zyn, dat zy terstond van een zoude bersten, zo dra het water in de hete Bron opwelde, 't geen met vele honderden fleschen beproeft is, om die zeldzame uitwerking te zien. Wanneer het water in de Bron begint te dalen, en men 'er weder bykomen kan, trekt het alles wat men 'er in werpt naar beneden, ja zelfs hout, 't geen anderzins op het water dryft; doch de Bron werpt het gewis ook weder

uit, als zy opwelt, en kan men het dan op den grond aan den zyde of den rand der Bron weder vinden. De bevinding heeft meer dan eens geleert, dat, wanneer men grote stenen, zo zwaar als een man opligten kan, in de Bron werpt, dezelve beneden een groot gedruis en bruischen verwekken, doch die stenen worden steeds door de sterke oppersching van het water weder 'er uit en op den rand van de Bron geworpen: waarom men 'er ook vele stenen rondom ziet liggen, waar mede de proeven dikwerf genomen zyn. Het uitgeworpen water maakt een' kleine beek, welke zich allengs verkoelt en eindelyk in een' rivier valt, smaakt zeer weinig of geheel niet mynstoffig, en is, koud zynde, zeer goed te drinken. De grond daar omstreeks tot aan de hete Bron geeft zeer schone weiden, behalven vyf of zes ellen rondom dezelve, naamlyk zo verre het hete water springt, en alwaar de grond louter steen is. Een' hoeve, langs welke het laauwe water van de Bron voorby vliet, laat altoos zyn Vee uit dat water drinken, en het is alomme bekend, dat de Koejen, die daar uit gedrenkt worden, overvloediger melk geven, dan anderen. Dusdanige zeldzame en wonderbare uitwerkselen hebben niet alleen die hete Bronnen, maar ook enige anderen; behalven alleen, dat zy van zodanig een' bestendige verwisseling niet zyn, noch de een' of de andere met een' zo gewisse ordre het water in de hoogteniet opgeven. Zy, die naby de kokend hete Bronnen wonen, waar van men aldaar zeer velen heeft, bedienen 'er zich met veel nut van in menigerlei toevallen; koken 'er hunnen spyzen in, na dat zy den ketel met koud water en vleesch in de opwelling gehangen hebben, als wanneer de spyze zonder veel moeite gaar worden kan. Ik weet, dat vele reizenden hun Theewater zeer spoedig in zodanig een' Bron gekookt hebben; zo dra zy maar den Theeketel in het water gehangen hadden. Ik zelf heb een man by een' sterk kokende Bron by *Krysevig* een gantschen dag bezig gezien met het krommen van Hoepels, die hy door behulp van dat

dat kokend water zodanig als hy wilde meer of min tot groter of kleiner vaten krommen konde, offchoon enige van dezelve een duim dik waren; doch hy moest ondertuffchen om ieder uur, en fomtyds noch eerder, als hy het nodig vondt, van de Bron afgaan, om versche lucht te scheppen, door den verschriklyk zwavelachtigen en andere zwaren stank van die Bron, vermischet daar omstreeks vol Zwavel, Aluin, Salpeter en allerhande vermengde aarde is, gelyk ik zelf aldaar by myn aanwezen waargenomen heb; weshalven ik door den doordringenden stank te dier plaats het by die Bron niet langer houden konde. Behalven het nut, dat de Inwoonders dus van dat warme water hebben, bedienen zy 'er zich ook van, om 'er in te baden, naamlyk wanneer dat water als een beek uitlopende, byna laauw, of een koud lopend water 'er naby is, 't geen zy 'er in leiden, om het hete te matigen. Dus heb ik een Bad, zeer aartig door de natuur gemaakt, gezien, zynde als een' grote tobbe in een gantschen steen met een zeer gladden en zuiveren bodem, waar over men een' tent konde spannen. Dat Bad was dus aartig gestelt, dat men zonder veel moeite het water matigen en het naar believen warm of koud maken konde, vermits enige waterleidingen zo warm water gaven, dat men de hand 'er niet in houden konde, en wederom anderen 'er kil koud water inbragten, met 't welk men het ander konde temperen. In den bodem van dezen door de natuur gemaakten waterbak was een gat naar een voorbyvlietenden stroom, waar door dezelve terstond gereinigt konde worden; en wanneer dat gat weder gestopt werdt, liep die bak op nieuw vol water, en konde op de voorgemelde wyze naar behoren worden gematigt. De naby wonende inwoonders gebruikten het menigmaal, om zich te baden, en men hielt het daar voor, dat het de lieden gezond en oud maakte. Onder den gemenen man in *Ysland* is een' fabel ontstaan, die men elkander verhaalt en geloofst, en ook daar en boven het bygeloof heeft, dat zich op dat hete water

ze-

zekere zwarte vogels met lange snebben, de Snippen niet ongelijk, zouden ophouden. Doch het is ongerymt en onnatuurlyk, dat vogelen zich zouden kunnen onthouden en zwemmen in een water, dat zo heet is, dat men 'er offenvleesch in koken kan.

Gestel- §. XI. Hier en daar heb ik aan het strand, gelyk ook
tenis van in de een en de andere gebergens gekleurde stenen van
het Ge- schone rode, groene en meerder verwen gevonden; doch
bergte, geen Marmer. Echter kan aldaar Marmer zyn, hoewel
waar in vermoe- zulks slegts een' gissing is, en zoude het kunnen gebeuren,
delyk dat de inwoonders 'er ten enigen tyde naar zochten; te
marmor meer, vermits de Koning lieden derwaarts gezonden heeft,
is. die het breken van stenen verstaan, van wie het de Yslan-
ders ook zouden kunnen leren.

Van de §. XII. Nadien ik in eigen persoon in de rotzen geen'
Kristal- Kristallen gevonden heb, kan ik deswegens geen bericht
len, geven, te minder noch, vermits my anderen des aangaan-
de ook niets hebben ontdekt.

Van de §. XIII. Alwaar vuurbrakende bergen zyn, vindt men
Puim- gemeenlyk Puimsteen, doch wiens rein- of onreinheid my
steen. niet bekend is.

Of Berg- §. XIV. Het is bekend, dat door de inwoonders deslands
stof in hier en daar tusschen de bergen een' Bergstof gevonden
den wordt, die zy zelve gesmolten en daar van knopen en
grond cachetten gemaakt hebben, en die zedert bevonden is zil-
gevon- ver te zyn. Verscheide der inwoonders, wanneer zy kam-
den men of sleutels foldeeren, weten hier en daar in het geberg-
word. te een stoffe te vinden, die zy aan de kammen hechten, en
dan een deeg van leem 'er om maken en in 't vuur werpen
tot dat het gebrand is, als wanneer zy het leem aan stukken
slaan, en dan is de kam of sleutel gesoldeert, zonder dat zy,
gelyk anders de gewoonte is, koper daar toe gebruiken,
weshalven het koper moet zyn, of een' andere Bergstof tot
soldeering bekwaam. En dat voorts op vele plaatsen ryke
Kopermynen zyn, is aldaar zeer wel bekend. Verscheide der
in-

inwoonders hebben met eige hand voor zich zelven goed en bruikbaar yzerwerk gemaakt uit ertzen, die zy zonder moeite aldaar op menige plaatsen genoeg vinden kunnen, weshalven die Bergstof 'er veel moet zyn.

§. XV. Dat het land Berghart, Aardpek en andere lym-achtige aarde uitlevert, is buiten twyffel, en heeft men daar van overvloedige blyken in de bergen, die gebrand hebben; want 'er die stoffen noodwendig voorhanden geweest moeten zyn. De Turf is 'er doorgaans zeer goed, en gebruiken de inwoonders niet ligt iets anders ter branding, alwaar dezelve te bekomen is; doch anderzins worden ook op verscheide plaatsen takbossen en braambeziën hout gebrand, waar van hier en daar een genoegzame voorraad is. De Zee-Turf zal vermoedelyk de Turf zyn, die verscheide der inwoonders naby het Strand of de Zeekusten graven; en dit doen zy, zodra de eb begint, op dat zy, al eer de vloed komt, daar mede gereed zouden zyn. Die Turf is, gelyk de andere, zeer goed en zwaar. Op die wyze graven velen hunnen Turf in het zuidergedeelte des lands, 't zy om den Gras-Turf, die aldaar niet zeer overvloedig is, te besparen, of om dat verscheiden aan de Zeekusten taamlyk verre reizen moeten, om den Turf te halen, en zy zich met den Zee-Turf zeer wel behelpen kunnen.

§. XVI. In *Ysland* worden twee soorten van Agaat-Stenen gevonden. De ene brandt als een licht, wanneer het aangestoken is, en is een aardpek, glanzig, zwart en taamlyk hart. De andere, die de *Yslanders Hrafn-tinna*, (dat is zwart vuursteen) noemen, brandt niet, is harder dan de eerstgenoemde, en laat zich in dunne blaadjes klieven, die enigzins doorzichtig en het glas niet ongelyk zyn, weshalven ik het met den Heer *Anderson* eens ben, dat het een vitrificatie is; en 't geen my aanleiding geeft zulks te meer te geloven is, vermits de Berg *Krasle*, die in de *Noorder-Syssel* brandt, ene taamlyke menigte van die stenen uitgeeft, onder welke stukken ter grote van een kleinen tafel gevonden

den worden , die zes lysponden en daarboven gewogen hebben.

Vande *Zwavel.* §. XVII. Hoedanig het met de Zwavel hier te lande ge-
 legen zy, zal ik uit eige ondervinding nader ontvouwen. Nooit vindt men ergens Zwavel bloot op de aarde; zulks men ze zoude kunnen afkrabben en verzamelen. Nergens is een goede grond, noch wordt Gras gevonden, alwaar Zwavel onder den grond is, en nergens vindt men Zwavel, dan waar men een' sterke hette in den grond bespeurt, die door de aarde dringt: ook zyn doorgaans daar naby hete Bronnen. Ter plaatse het aardryk dus gestelt is, wordt de Zwavel zo wel in de Rotzen en Bergen als onder op het vlakke veld een taamlyk wytte van den voet van den Berg aangetroffen. Altoos ligt een' laag onvruchtbare aarde, of veelliever gruis, leem en zand over de Zwavel. Die aarde heeft verscheide kleuren, als wit, geel, groen, rood en blaauw. Als die aardlage of zode weggenomen word, ligt de zwavel 'er onder, die men met Spaden en Schoffels uitgraaft. Men moet taamlyk diep graven, aler men goede Zwavel bekomt; doch te diep gravende wordt het te heet en te moeijelyk, en kan men zonder die moeite te doen voorraad genoeg bekomen. Op de Zwavelrykste plaatsen kan men in een uur 80 paarden 'er mede beladen; en ieder paard draagt meer dan 12 lysponden. De beste Zwavelmynen ontdekken zich daar men een kleinen rug of verhevenheid der aarde vindt, die in het midden gebroken is, en een sterker en heter damp als wel elders uitgeeft: zodanige plaatsen verkieft men het lieft, wanneer men Zwavel graven wil; ook wordt als dan eerst de aardlage afgegraven of weggeschraapt, waarna de beste Zwavel in den rug zelven gevonden wordt, die de Kandyfuyker in gedaante gelyk is. Verder van den rug af is de Zwavel in kleiner stukken, als gruis; ligt los en wordt met de Schoffels opgenomen, in plaats dat zy op den rug enigzins hard is en aldaar meer moeite kost, om haar los te breken, aler zy uitgegraven kan worden. Echter is de losse Zwavel goet, ofschoon minder dan de vaste. Dusdanig

danig word de Zwavelmyn vervolgt, en wanneer de een' ophoud, wordt een' andere opgezocht, waar van op een' menigte plaatsē een goede voorraad is. De arbeiders konnen het by dag, wanneer de Zon sterk schynt, niet uithouden, maar moeten als dan des nachts werken, die gedurende den Zomer licht genoeg is. Zy binden *Wadmel*, zo zy het noemen, of diergelyk wollen goed, om hunne schoenen, vermits dezen anderzins terstond zouden verbranden. Wanneer de Zwavel eerst uitgegraven wordt, is zy zo heet, dat men ze naauwlyks in de hand houden kan; doch wordt allengs kouder. Ter plaatsē men het ene jaar Zwavel gegraven heeft, kan men het tweede of derde jaar 'er na weder goede Zwavel vinden; want de mynen nooit te niet gaan. Dit dan is de wyze, op welke de Zwavel in *Island* gevonden en uitgegraven wordt, Van het jaar 1722 tot 1728 wierd de Zwavel sterk getrokken, en ten nutte der inwoonders uit het land gevoert; doch ten zelve tyde wilde het ongeluk, dat een Schip by de haven strandde en de Zwavel in Zee geraakte, 't geen de Vissen verdreef, zulk men dezelve in een langen tyd niet konde vangen. Echter waren de inwoonders begeerig, geld met hunne Zwavel te winnen, 't geen bleek, vermits zy in het byeen zamelen van de Zwavel bleven volharden, en dezelve naar de Koopsteden bragten, tot ze eindelyk niet meer vertiert werdt, des drie belanghebbers, die Zwavel verzamelt hadden, meer dan honderd Schipponden terug moesten laten, zonder 'er enig geld voor te kunnen bekomen, en derhalven moeiten en kosten te vergeefs waren. Zodanig ging het dus ook met vele andere inwoonders en mitsdien die handel te niet.

§. XVIII. Op vele plaatsē daar te lande aan de Zeekus. ^{Of Zout}
 ten heb ik gezien, dat wanneer de Zee by zware vloedē ^{in 't land}
 hoog gestegen is, daarna aan de klippen korsten goed Zout ^{gevon-}
 gevonden worden, na dat het water door de kracht van de ^{wordt}
 Zon opgedroogt is; gelyk dan ook de inwoonders, op die
 plaatsē wonende, daar op acht geven en dat Zout ten ge-

bruïke hunner huishouding verzamelen; weshalven men niet zeggen kan, dat het den inwoonderen aan Keukenzout ontbreekt. Voorts ziet men uit de oude stichtingen en giftbrieven in de Roomsche Catholyke tyden, dat hier en daar, en wel byzonder in het noorderdeel des lands, aan zekere kerken en den geestlyken, voor zielmissen Zoutgroeven en het voorrecht om Zout te mogen zieden verleent is; waar uit blykt, dat men tendien tyde Zout in het land had, en het zeewater zeer zout moet zyn; want de Geestlyken zich denklyk met geen waan, maar iets wezentlyks, vergenoegt zullen hebben.

Van
Bos-
schen en
Bomen. §. XIX. Behalven verscheide Boffchen, die men in *Island* vindt, ontmoet men ook op onderscheiden plaatsen niet alleen klein Geboomte, onder welks schaduw men zitten kan, maar ook op veel meer oorden Boffchadiën, die allerlei beziën, als Kraak-beziën, Genever-beziën en diergelyken dragen, en van wier hout een' menigte kolen gebrand worden, die de inwoonders in de Smiffen gebruiken. Op dit Eiland bevinden zich vele duizenden Huisgezinnen, waar van een ieder, by zo verre zy aan de Zeekusten wonen, vele boten naar zyn vermogen heeft, en in alle huizen, kisten en kassen met deuren, sloten en sleutelen hebben, en nadien men 'er hier en daar taamlyk wyd van een woont, zulks de een niet ligt iets by den ander kan laten maken, hebben ook zelfs de gering vermogende merendeels een Smiffen by hunne huizen, in welke een ieder op zyne wyze meester is, of ten minste zo goed hy kan arbeidt; dus een ieder gezegt kan worden een Smit te zyn. In 't algemeen meent men, dat in oude tyden geen gebrek aan Hout en Boffchen in het land geweest is; doch zulks is niet zeker: ten minste is geen spoor te vinden, dat Pyn of Denne-Bomen, ('t geen thans de soort van Hout is, dat men het meest in de noorderlykste en veel kouder landen dan *Island* vindt) voortyds op het Eiland geweest zouden zyn, maar alleen Berken-bomen, die men 'er noch aantrest. In de aarde gravende vindt men hier en daar

men niet
hout ont-
en gift-
en daar,
n zekere
groeven
leent is;
and had,
cefflyken
centlyks,

in *Ysland*
fien niet
en zitten
ën, die
en dier-
kolen ge-
ebruiken.
huisgezin.
Zeekus-
en in alle
fleutelen
wyd van
er kan la-
ende me-
e een ie-
goed hy
n Smit te
den geen
weeft is;
or te vin-
foort van
e en veel
et Eiland
e men 'er
n hier en
daar

daar overblyffels van oude Wortelen, die te kennen ge-
ven, dat op verfcheide plaatsfen Boffchen geftaan hebben,
alwaar thans gene zyn. Nooit heb ik van vergaen Hout
horen fpreken, 't geen zeer blaauw en hard is; doch dit zal
denklyk de zeldzame foort van Hout zyn, die men aldaar
in de aarde vindt en de Zwarte Brand genaamt wordt. Dat
Hout is zeer zwaar, hard en zwart, gelyk het Ebbenhout.
Het werdt enigzins diep in de aarde in brede, dunne en
taamlyk lange stukken, ontrent als het blad van een tafel
gevonden, ziet zeer gegolft uit, en ligt altoos tuffchen
klippen en grote ftenen, weshalven boven en onder klip-
pen zyn. Toen ik het eerst zag en noch meer toen ik
enige stukken 'er van uit de aarde haalde, twyffelde ik, of
het Hout was, en hieldt het voor iets verfteends; doch
vermits het zich glat maken en fchaven laat, fyne spaan-
deren van zich geeft, en doorgaans te bearbeiten is, be-
hoef ik niet te twyffelen dat het Hout zoude zyn. On-
dertuffchen is het zeer zeldzaam, en een naauwkeuriger
onderzoek waardig, dan hier ten paffe zoude komen.

§. XX. In het gantsche land vindt men doorgaans de
fchoonfte Weiden op het gebergte, werwaards het vee ge-
dreven wordt en waarop het gedurende den gehelen zo-
mer graaft, tot dat in den herfft de koude begint. Op eni-
ge plaatsfen, voornaamlyk in *Skaftefields-Syffel* tuffchen de
Jöklen, gaan de fchape het gantsche jaar door, ja zelfs
het ene jaar na het andere, op het Veld, en werdt het
vee 'er zo vet, als men wenfchen kan. Echter word het
noorder gedeelte des lands wegens de Weiden het meest ge-
acht, vermits aldaar geen andere handel, dan met het
vee en wat daar toe behoort gedreven wordt; waartegen
men zich in de andere deelen merendeels met de vifchvangst
geneert, alhoewel 'er de Weiden hier en daar zo goed
als in het noorder gedeelte zyn. Dat voorts het Gras in
het noorder gedeelte veel fterker en fpoediger dan tegens
het zuiden waf, is zeer natuurlyk, vermits het by wylen
gebeurt, dat de Sneeuw op enige plaatsfen niet voor St. Jan

Van de
Weiden
in het
land.

smelt, als wanneer noch gene grasscheuten gezien worden, doch die binnen 14 ja zelfs 12 dagen tot een elle hoog opschieten, vermoedelyk om dat de steeds liggen blyvende Sneeuw het aardryk voor de vorst beschut heeft, en hierna de Zon in den vollen zomer den wasdom te sterker bevordert, 't geen zo zeer in het zuiden des lands niet geschiedt, alwaar het aardryk niet altoos met Sneeuw bedekt is, maar bloot ligt, en mitsdien de vorst den grond meer nadeel toebrengt. Tot het majen van het gras gebruiken de inwoonders Seissen, gelyk by ons, ofschoon zo lang en breed niet als de onzen, waar mede zy niet wel te recht zouden kunnen geraken ter plaatse een stuk gronds hobblig is, gelyk men voornaamlyk in het zuidelyk gedeelte vindt; doch met hunne Seissen kan één persoon des daags 30 deensche vademen lands in het vierkant afmajen.

Of ge-
zonde
kruiden
in Ys-
land
zyn.

§. XXI. Onder de kruiden, die in *Ysland* in menigte gevonden worden, behoort, behalven het *Lepelblad* en de *Zuring*, de *Angelica* niet vergeten te worden, welk laatstgenoemd kruid, gelyk bekend is, ongemeen welig, groot en zo menigvuldig wast, dat de inwoonders zich op vele plaatsen van die wortelen tot hun voedsel bediënen, en 'er zich zeer wel by bevinden. Het *Lepelblad* gebruiken zy zeer weinig of byna niet, vermits zy door den bank een goede gezondheid genieten en niet meer dan andere menschen met ene byzondere ziekte bezogt zyn; doch van de *Zuring* bedienen zy zich op een' zekere wyze, om hunnen drank, naamlyk hui van gestremde melk, 'er mede te vermengen, endien drank noemen zy *Sure*; gelyk ook de *Zuring*, welke zy niet anders gebruiken, dan om hunnen drank *Sure* daar mede te verlengen of te verdunnen. Het *Fialla gras* (dat is *Rotzen gras*,) is een' zeer gezonde spys, en heb ik dikwerfallereerst uit nieuwsgierigheid, en sedert om zyne smaaklykheid en nut gegeten. Het wast niet op weinig plaatsen in het land, maar op velen en in grote menigte, weshalven de inwoonders, die op zodanige plaatsen wonen, alwaar het gevonden wordt, het in grote menigte

nigte verzamelen, om het gedeeltelyk zelven te gebruiken en gedeeltelyk aan anderen te verkopen. Zy, die verder van de Rotfen wonen, alwaar dat kruid wast, zenden by wylen menschen met enige paarden derwaards, om het in grote menigte voor hunne huishouding te verzamelen. Velen zyn 'er, die geen meel in hunne huishouding gebruiken, wanneer zy genoeg van dit kruid hebben, vermits het in alle dingen even zo goed en voedzaam is. Het is een soort van mos, en wast altoos op de Rotzen, waar uit, offchoon 'er niets anders wast, echter haar nut blykt, en zy derhalven niet onvruchtbaar genaamt kunnen worden.

§. XXII. In den jare 1749 toen ik in Ysland kwam, Van de Aardvruchten. vond ik op de Koninglyke Hove *Bessested* in een wel toege-
maakten moestuin allerlei moeskruiden, als Peterfelie, Selderly, Tym, Majorin, Kool, Wortelen, Rapen en Suikererweten; kortom, alles wat men in de keuken en huishouding nodig heeft; weshalven ik met waarheid zeggen kan, geen beter tuin met zodanige tuinvruchten gezien te hebben, vermits alles zeer wel groeide, en alle eigenschappen van goede moeskruiden hadt; ook was de overvloed daaraan zo groot, dat men voorts genoeg tot wintergebruik konde drogen; als by voorbeeld zuiker-erweten endiergelyken. Met eige handen heb ik een grote witte Raap gewogen, die ik twee en een halve deensche ponden zwaar bevond; en offchoon de andere doorgaans zo groot niet zyn, waren zy nochtans zeer wel geslaagt. Aldaar hadt men ook Stekel- of Kruisbeziën, die rype vruchten droegen, weshalven ik geenzins twyffele, of allerhande Vruchtbomen zouden 'er voortkomen en vruchten kunnen dragen, wanneer de zaak met een voorzichtig overleg nagedacht wierdt. De grootste zwarigheid zoude bestaan, om de Bomen onbeschadigt te kunnen bekomen, vermits zy in ontyden vervoert worden, om dat de Schippers niet voor de maud May van *Coppenbagen* vertrekken, als wanneer de Bomen bereids uitloopen en enigen in vollen bloezem staan; echter zouden zy wel met de vereischte omzichtigheid en zorgen naar *Ysland* gebragt kon-

konnen worden, en zich aldaar herhalen en voortkomen. De Koninglyke hoeve *Bessested* is de enige plaats in het land niet, alwaar moestuinen gevonden worden; maar men ontmoet 'er ook by de Bisschops zetels, by de *Laug-en Syffelmannen*, enderhalven overal in het land, inzonderheid in de noorderlyke distrieten. By *Skalbolt* heeft men, gelyk bekend is, zeer welgesloten kool gehadt; doch dat de aardvruchten niet alle tot een evengelyke volkomenheid komen, is aan het aardryk en de lucht niet toe te schryven, maar aan die dezelve planten; want als dezen de aarde niet weten te bereiden, ten rechten tyde te zagen, en de aardvruchten verder gade te slaan, is het niet te verwonderen, dat zy niet voortkomen. Dus heb ik twee moestuinen op ene plaats gezien, die malkander t'eenemaal ongelyk waren, vermits de eigenaars de moezery niet evengelyk verstonden, en was de een, die anderzins wegens de Zon en den wind het best gelegen lag, de slegtste. Een aanmerkelyk voorbeeld ten bewyze (dat de tuinen, onaan gezien den strengen Winter zeer wel bebouwt konnen worden, heb ik gezien aan een Koolstruik, die zeer laat in den herfst van het jaar 1750 met rypzaad in den tuin van den amtman stondt, en die men verzuimt hadt in te zamenien. Nochtans kwamen in de lente van 't jaar 1751 een grote mênigte Koolplanten voor den dag uit het zaad, 't geen zich te dier plaats zelfs gezaait en alwaar de Koolstruik in den vorigen Herfst gestaan hadt, offchoon de *Yslanders* dien Winter voor redelyk streng hielden en het zaad op de aarde byna bloot hadt gelegen in een zeer onvoordeeligen hoek van den tuin, alwaar geheel geen Zon in den Winter komen konde.

Van
den
Veld-
bouw.

§. XXIII. Alles wat in het vorig artikel ten aanzien van de gesteltheit van het aardryk en lucht in *Ysland* gezegt is, behoort ook hier, en beslist wel haast het gene waar over hier gehandelt word, namentlyk of het veld bebouwt kan worden en granen uitleveren; want het aardryk, dat tot de moezery bekwaam is en vruchten geeft, ook be-
kwaam

kwaam geoordeelt moet worden, om Granen uit te leveren. Behalven dat het zeker is, dat het land weleer bebouwt wierdt en aldaar akkers geweest zyn, waar van noch vele hoeven den naam van akker dragen, als *Akrekot*, *Akregierde*, *Akrenes* en anderen, is zulks uit de oude *Yslandsche* wetten bewysbaar, waar in verscheide Kapittelen van Zaadlanden en Akkers voorkomen, en gesproken wordt, hoe de twisten, daar uit voortvloejende, te beslissen, 't geen gewis in 's lands wetten onnodig was, wanneer men den akkerbouw aldaar niet oeffende. Doch hoe die nutte zaken verloren gegaan zyn, en alle de menschen aldaar het ploegen en zagen vergeten hebben, is niet wel te bepalen, ten ware men zulks zoeken wilde in de verschriklyke zwarte dood, die in 't einde van de 14 eeuw een' zo grote menigte menschen wegsleepte, dat de overgeblevenen niet meer in staat waren het land te bebouwen, 't geen sedert allengs verzuimt en vergeten is, gelyk men na dien tyd ook niets van den Akkerbouw in de Jaarboeken vindt. Echter konde door den Godlyken bystand die zo nutte zaken welligt weder het hoofd opbeuren, vermits op bevel van den Koning verscheide Boeren uit *Denmarken* en *Noorwegen* overgezonden zyn, om den Akkerbouw weder in 't land in te voeren. Offchoon de *Yslanders* geen' Granen in hun land hebben, kan men nochtans daarom niet zeggen, dat de gemeene en arme man van geen Brood weet, vermits jaarlyks een' grote menigte Meel en gebakken Brood naar *Ysland* gezonden wordt; want men iedere haven in 't land met tusschen de 300 en 600 tonnen meel en daarboven voorziet naar het getal der inwoonders, die tot iedere haven behoren, zulks vordert. Daarenboven wordt gemeenlyk een derde gedeelte van de proportie van het Meel een iedere haven toegevoegt, en kopen de inwoonders van die beide soorten een ieder naar zyn vermogen enigen voorraad tot hunne huishouding, weshalven het enigen van dezelve gedurende het gantsche jaar niet aan Brood mangelt, terwyl anderen het in het tegendeel zeer weinig hebben, offchoon echter zo niet, dat

D

men

men zeggen kan, dat de gemene man van geen Brood weet. Behalven het Meel en Brood, 't geen men *Tsland* toevoert, waft aldaar op verscheide plaatsen, inzonderheid in *Skafftefields-Syffel* een soort van wild Koorn, 't geen tot Meel gemaakt en waar van Brood gebakken wordt. Dat meel is zo schoon en goed, dat de inwoonders, alwaar het gevonden wordt, geen vat van het zelve voor een vat *Deensch* Meel zouden willen verruilen. Het gemelde wilde Graan of die soort van Koorn waft in bloot zand, zaait zich jaarlyks van zelve, en geeft schoon stroo, 't geen de daarom streeks wonende tot dekking hunner huizen gebruiken: ook kan dit Graan ten bewys dienen, dat aldaar te lande het Koorn zeer wel wassen en ryp worden kan; ten minsten moest dat Koorn, 't geen gewoon is aldaar te wassen, door het land verplant en voor de inwoonders ingeogft worden, wanneer men het met ernst behartigde. Vermoedelyk is het een overblyffel van het oude Zaad, 't geen weleer in 't land geweest is, en zoude in het toekomende welligt niet meer, uit hoofde van de Koninglyke schikkingen ten besten van het land, voor wild Koorn aangezien, maar ten nutte der inwoonders voorgeteelt en algemeen gemaakt kunnen worden.

Van de Meer- en Zee-gewas-
fen. §. XXIV. Het *Alga Marina*, of Zee-nestel, in 't *Tslands* *Söl* genaamt, wordt van het vee, inzonderheid de Schapen, wanneer het ebt, alomme gretig gezocht, waarom het niet zelden gebeurt, dat de Schapen zich als dan te verre in Zee wagen, en niet weder aan land kunnen komen, wanneer zy op een kleine hoogte geraken, die by den opkomenden vloed terstond overstroomt wordt. Al het vee gedyt 'er zeer wel van, en bekomt geen onaangenamen smaak. 's Lands inwoonders zoeken dat Zeegewas zo begeerig als het vee, niet om het te drogen en het vee by gebrek van hooi voor te werpen, maar het zelf te eten, en het aan anderen, die niet aan de zeekusten wonen, te verkopen, door wien het half zo dier als gedroogde visch betaalt wordt, waar uit blykt, dat het niet alleen in kommerlyke tyden een' goede spyze voor de inwoonders

is, maar ook ten allen tyden begeerig wordt gezogt en voor zeer gezond tot spyze gehouden, weshalven ook hierin de zee het land een zegen toebrengt. Behalven dat Zee-gewas vindt men nog menigerlei Zee-gras en andere Zee-kruiden, die door het vee, (ook zelfs alwaar anderzins de beste weiden zyn) begeerig gezogt worden, vermoedelyk vermits de ziltigheid dier kruiden hun aangenaam is. De namen van dezelve zyn by de inwoonders zo veelvuldig en verscheiden, dat het een' byzondere wetenschap zoude uitmaken, dezelve alle te noemen en te kennen. Ook vindt men by wylen *Coralen*; doch vermits niemand begeerig is, dezelve te zoeken, bekomt men ze zelden, en siegts by toeval, naamlyk wanneer zy aan een vischangel vast geraken.

§. XXV. De Beren worden'er by wylen gezien, en komen met het *Groenlands* dryfys over, weshalven zy voor geen inlandsche maar vreemde dieren gehouden worden en den inwoonders zo onaangenaam zyn, dat dezen hun geen tyd gunnen zich uit te breiden; want zo dra een Beer voet aan land gezet heeft, en de *Islanders* hem zien, of zyn spoor ontdekken, laten zy hem geen' rust, tot zy hem afgemaakt hebben; doch dit geschied niet door opontboden manschap, maar meest door een enkel man, ja wel zodanig, dat wanneer het spoor van een Beer naar ongebaande rotfen leidt, zyn vervolger hem nakloutert, aantast en doodt, 't geen gemeenlyk met een Snaphaan geschied, hoewel men ook enigen vind, die alleen met een' Spiets den Beer te gemoet gaan en vellen, gelyk dan een oud onlangs overleden man in het *Noorden* en *Noorder-Sysfel* by *Langenes*, (alwaar de Beren merendeels in het land komen) in zyn leven in de zo Beren omgebragt heeft, waar toe hy, offchoon hy zeer wel met schietgeweer wist om te gaan, altoos maar een' Spiets gebruikte, waarmede hy manmoedig op de Beren los ging en dezelve altoos alleen doodde. Wanneer onvoorziens een Beer in het land een Mensch ontmoet, die buiten staat of niet gewend is

Of wilde
Dieren
in het
land zyn.

hem te wederstaan, weet de zodanige hem behendig te ontvluchten; want hy het dier iets voorwerpt, waar mede het zich bezig houdt, en meesten tyds een want of handschoen; want wanneer de Beer denzelven voor zich heeft, gaat hy niet van de plaats, voor dat hy den handschoen en alle de vingeren omgekeert heeft, waar mede hy een taamyken tyd verspilt, vermits hy zulks niet zeer behendig te doen weet, terwyl de persoon tyd wint, om een goed gedeelte wegs voort te geraken, doch echter is het wel eens gebeurt, dat een Mensch door een Beer in *Noorder Syffel* omgebragt wierd. Dat voorts de *Yslanders* zo naauw acht geven, op dat geen Beer by hen zoude blyven nestelen, geschiedt gedeeltelyk, om het nadeel afte wenden, 't geen hun vee door die dieren lydt, en ook gedeeltelyk, vermits hy, die een Beer ombrengt, een'zekere premie voor den huid bekomt, die men den Amtman in naam van den Koning overleveren moet, vermits het als een regale word aangemerkt, nadien de huiden der *Groenlandsche* Berer veel fraijer dan anderen zyn, en men witte, graauwe, bruine en gevlekte vind.

Van de Vossen. §. XXVI. De meeste Vossen dezels lands zyn *Morroth*, (gelyk de *Yslanders* die verwe noemen) gelyk ook een gedeelte hunner Schapen en onze Vossen zyn. Wanneer men enige zwarte vind, die echter zeer zeldzaam zyn, zyn het geen inlandsche, maar die door het dryfys uit *Groenland* zyn overgekomen: ook vind men vele witten, maar zeer weinig blaauwen. De witte Vossen zyn zo wel des zomers als 's winters wit, en veranderen hunnen verwen niet, gelyk ik zelfs meer dan eens gezien heb. Dus behouden ook de Vossen van andere verwen hunnen kleur, zo wel des winters als zomers, behalven ten tyde dat hunne haren uitvallen, als wanneer, gelyk bekend is, alle dieren een ander aanzien hebben. Behalven andere middelen om de Vossen te vangen, bedienen zich de *Yslanders* van een' list, om vele Vossen te verdelgen, naamlyk, zy laten het stinkend aas van een Paardeen verren weg rond slepen, en leggen het daarna

op een' plaats, alwaar de Schutter een klein huis in een' hinderlage opgeslagen heeft, als wanneer de Vossen, den reuk van verre volgende, zich voorts om dat aas verzamelen, en de Schutter 3 of 4 te gelyk treffen kan; zulks op enen nacht een gantsche hoop verdelgt kan worden. Welcer hadden zy tot het vangen der Vossen een' vinding, niet ongelyk de zogenaamde *Wolfsboven* in *Noorwegen*; doch die thans niet meer gebruikt worden. Voskoeken ontbieden zy zelden, vermits die hun te veel kosten, en zy ook geen honig hebbende, dezelve ontbieden moeten.

§. XXVII. Men kan zeggen, dat de Paarden in *Ysland* Van de Paarden. vanden aart der Noorweegsche zyn, vermits hunne voorvaderen aldaar uit Noorwegen zyn gebragt, offchoon ook enigen uit *Schotland* overgebragt zouden kunnen wezen, waar op de *Yslanders* in oude tyden groten handel dreven, weshalven in de Engelsche taal vele Yslandsche woorden voorkomen. De Paarden zyn niet alle even klein; doch de grootste zowel als de kleinste sterk en taamlyk levendig, maar niet boosaartig en bytachtig: in het tegendeel heb ik nergens onder de Paarden geduldiger en gedweër gezien, dan de Yslandsche, offchoon wel enige onder hen boosaartig en bytachtig gevonden zouden kunnen worden, byzonder onder de hengsten, die, gelyk by ons, moediger zyn. De Paarden, die alleen in den zomer tot den arbeid gebruikt worden, gaan het gantsche jaar door in het veld, zonder in Stallen te komen, en bevinden zich daarby zeer wel. Zy kunnen met de poten door tamelyk hard ys slaan, en zich daar door den weg tot hun voedsel en spyze banen. De Rypaarden, waar van een ieder zo veel heeft als hem behaagt en zyn vermogen toelaat, staan gedurende den gantschen winter op de Stal; gelyk by ons. De Paarden, die de *Yslanders* te veel hebben, of niet gebruiken, worden, na alvorens getekend te zyn, naar het gebergte gedreven, alwaar zy enige jaren achtereen blyven, en wanneer zy dezelve weder begeren, word volk derwaards gezonden, die hen byeen dryven en met strikken vangen,

vermits zy dan wezentlyk wild zyn; ja verscheiden vande-
 zelve kunnen op het gebergte geboren wezen, die als dan
 door den eigenaar gelyk de anderen getekend worden. On-
 der die wilde Paarden vind men moedige en fraaije Heng-
 sten, die hun Serrail dapper verdedigen, de bereede man-
 schap, die haar vangen wil, durven aantasten, en ook dik-
 wils de jonge Hengsten uit loutere yverzucht doden. Wan-
 neer men die wilde Paarden in haar 5. of 6. jaar opvangt en
 temt, worden zy gemeenlyk de schoonste Paarden, blyven
 steeds vet, en schromen de koude des winters niet, vermits
 zy van den beginnen af als Veulen daar toe gewend zyn,
 gelyk dan ook de Paarden, tot het arbeiden gewend, en
 die gedurende den gantschen winter in het veld gaan, zich
 des zomers zeer wel in 't vleesch en beter bevinden, dan
 men zoude kunnen verwachten. Des winters zyn de Paar-
 den met lange en dikke hairen voorzien, die haar in de
 koude zeer nut zyn; doch in den zomer vallen die hai-
 ren uit, en worden die Paarden weder glad.

Van de §. XXVIII. Offchoon op enige plaatfen des lands, naam-
 Schapen. lyk in *Skaftefields-Syffel*, de Schapen jaar uit jaar in op het
 gebergte gaan, ('t geen eigentlyk maar alleen van de Ha-
 melen te verstaan is,) geschied zulks niet overal, maar werd
 veel eer in de noordelyke en zuidelyke gedeeltens van het
 land, en met een woord alwaar de Veesfokkery geoeffend
 wordt, al het vee, de Schapen zowel als de Ossen en
 Koejen, des nachts in den winter op de Stallen gebragt en
 vele dagen achtereen daarin ge rouden, als het weér ruuw
 fchynt en zware Sneeuw te verwachten is; en mitsdien
 heeft een ieder in het gantfche land zyn Schaapstal, waar
 in te midden over lang een kribbe met hooi staat, zulks
 de Schapen aan de beide zyden 'er uit eten kunnen. Ik
 zelf heb 3, 4, ja 5 van zodanige Schaapstallen by ene
 hoeve gezien, in welke de Schapen naar hunnen aart af-
 gezondert waren, invoegen de Lammeren, Hamelen, Ram-
 men en Ooijen ieder alleen stonden. In *Guldbringe Syffel*
 en op enige andere plaatfen, alwaar men zich weinig of
 zel-

zelden op de Schapenfokkery toelegt, heeft men zelden Schaapsstallen, en moet ik ook zeggen, dat men dezelve zelden nodig heeft; want gedurende de beide winters, die ik aldaar geweest ben, gedoogde het weêr zeer wel dat de Schapen den gantschen winter in 't veld konden blijven, behalven alleen 3 of 4 weken, wanneer enigen, die met hunne Schapen beter dan anderen omgingen, de Lammeren alleen in huis namen, en hun voeder gaven, vermits de Lammeren, die noch geen jaar oud zyn, de koude zowel niet kunnen uitstaan, als de oudere Schapen. Ook heb ik Schaapsstallen door de natuur gemaakt gezien, die vele 100 Schapen konden omvatten en werwaards zy zich ook werkelyk begaven, wanneer het zeer kwaad weêr maakte. Die holen heb ik altoos op zodanige plaatsen gevonden, alwaar weleer aardbranden geweest zyn, en mitsdien de aarde aldaar zeer uitgeholt is, en zyn derhalven die holen den Schapen beide in den winter en zomer zeer nut, vermits zy zich des winters in kwaad weêr daarin verschuilen kunnen, en des zomers overvloedig voedsel hebben, hoewel zy ook aldaar aan den anderen kant hunne ergste vyanden, de Vossen, vinden, welke 'er zich gaarne in onthouden, zowel wegens de vele gaten, die 'er in zyn, als den vetten buit, die zy 'er maken kunnen. Nooit ziet men de Schapen de Paarden navolgen, om door het Sneeuw te geraken, want zy zo wel als de Paarden een opening tot op het Gras kunnen maken. Doch wanneer de winter te streng is, komen zy, gelyk ik gezegt heb, in de Stallen; ook eten de Schapen geen Mos, maar zoeken altoos het Gras 't geen ik nooit gehoord heb dat hun zo zeer ontbroken heeft, dat zy uit groten hongerde staarten der Paarden zouden af eten. Offchoon de *Yslanders* Stallen voor hunne Schapen hebben, en dezelve daarin gedurende den winter voederen, dryven zy ze nochtans, wanneer de Sneeuw niet hoog ligt, en het weêr zich ten goeden schikt, naar het veld, zo ter verversching, als om 'er hun voedsel te zoeken en ondertusschen het hooi te besparen.

ren; want 'er veel toe zoude behoren, als een man 3, 4, ja 500 Schapen gedurende den winter van voeder zoude moeten verzorgen. Naar het Zuiden, en in zodanige plaatsen van het land, alwaar de handel niet voornaamlyk met vee geschiedt, is de hoede der Schapen slegter dan in het noorden, en wordt 'er het vee zelden op de Stallen gebragt, vermits 'er de Sneeuw op het vlakke veld niet boven een' hand breed hoog ligt; ook werden aldaar geen Schaapherders gehouden, en de veehoedery is 'er zeer gering; daar in het tegendeel in de noordelyke en oostelyke districten en voorts overal, alwaar de veefokkery de voornaamste bezigheid is, de inwoonders ieder een harder by de Schapen houden, die 'er daaglyks by is en niets anders te doen heeft; hebbende die harder een of twee Paarden tot zyn dienst, en een paar afgerichte Honden, die hy gebruikt, om de Schapen byeen te dryven. Weinige Schapen in *Ysland* hebben 4 hoornen en by wylen noch een kleiner, die men voor het vyfde houden kan, en worden de raarste onder dezelve uitgezocht en ter vereering naar *Coppenbage* en *Gluckstad* gezonden, weshalven men niet zeggen kan dat de *Yslandsche* Schapen gemeenlyk meer dan 4 hoornen hebben; want men onder een' gantsche kudde van 500 stuks naauwlyks 4 of 6 vindt, die 4 of ten hoogsten 5 hoornen hebben; konnende noch min met waarheid gezegt worden, dat zy tot 8 hoornen en onder dezelve menigmaal een voor in den kop zouden hebben. Onder de vele duizenden Schapen, die jaarlyks naar de handelplaatsen gebragt worden, zyn gewis velen zonder hoornen, en alleen weinigen met meer dan 2 hoornen, welke laatstgenoemden wegens hunne zeldzaamheid meer dan andere gelden, waar uit ook blykt, dat het niet zeer gemeen is, dat de Schapen meer dan 2 hoornen hebben. Men vergift zich door vast te stellen, dat de Ossen en Koejen aldaar hoornen zoude ontbreken; want ik zelf in de zuidelyke districten des lands, en waar ik ook elders geweest ben, vele Koejen met h cornen gezien heb; behalven dat in het noorden de

de gehoornde Offen en Koejen meerder in getal zyn, dan die hoornen zouden ontbreken.

§. XXIX. Op verscheide plaatsen worden Bokken en Geiten in menigte gevonden, byzonder in *Noorder-Syffel*, alwaar, en zo ook in andere Districten, kleine Bosfchen, Kreupelbosfchen en Struwellen zyn, en men een derde gedeelte meer Geiten dan Schapen aantrest; daarenboven vindt men ook in het oostelyk gedeelte des lands en voorts elders vele Geiten, die aldaar zo gemaklyk gehouden worden, dat zy zeer goede en overvloedige melk geven, gelyk ik zelf gezien heb.

§. XXX. In *Ysland* heb ik zo goed Rundvee als in *Denmarken*, en zo wel gevoeden Offen en Koejen gezien, als men zoude kunnen wenschen. De Koejen geven aldaar zo veel melk, als zy van goeden aart zyn; want daarin is, gelyk ook elders, het onderscheid zeer groot. Men vindt Koejen, die daaglyks 20 pinten melk geven, doch die zyn ook van den besten aart, anderzins geven zy daaglyks 10 of 12 pinten en de slegste minder. In de zuidelyke deelen des lands, alwaar de rechte Vischplaatsen en die derhalven volkryker dan andere districten zyn, weshalven 'er ook meer Koejen vereischt worden, doch minder Gras en Hooi is, zyn de inwoonders gewoon, de Koejen het nat, waarin zy hun Visch gekookt hebben, en ook de graten van den Visch, na dat dezelve murw gekookt zyn, voor te zetten. Hier aan zyn de Koejen zo zeer gewend, dat zy het gaarne eten, gelyk het haar ook zeer wel bekomt en als een verfrissing voor haar is, waar van zy goede melk geven.

§. XXXI. De Melk wordt 't zy raauw, of gekookt, door de *Yslanders* niet zo zeer tot artzeny als voedsel gebruikt; ook zyn zy van gevoelen, dat de zieken geen' raauwe melk moge gebruiken, maar men dezelve voor hun koken moet. De voornaamste en gewone drank der inwoonders bestaat, gelyk den Heer *Anderson* naar waarheid bericht, in hui of wei, die zy op de volgende wyze bereiden. Zy

E

ma-

maken al hun boter van zoeten room of zaan, en doen vervolgens de overgebleve dunne of botermelk onder de andere melk, waar van de room afgenomen is. Vervolgens word zy gewarmt, en laauw of half warm geworden zynde, 'er Leb of Kaaslub in gedaan, om haar te doen stremmen. Voorts hangt men dezelve in een linnen doek op, om het dunne of de hui 'er te doen afopen, waarna het dikke tot spyze, en het dunne of de hui tot drank gebruikt wordt. Het eerste noemen zy *Skior* en het laatste *Syre*. Wanneer die drankoud wordt, wordt zy niet goor en drabbig, maar hoe ouder hoe klaarder, zulks men haar in plaats van goede wyneek gebruiken en 'er iets ter bewaring voor het verderf in leggen kan. Daarom is 't, dat de inwoonders haar, wanneer zy ondrinkbaar geworden is, met water vermengen, verdunnen en verlengen.

Van Boter en Kaas.

§. XXXII. Nadien in het land een grote voorraad van melk is, wordt 'er derhalven ook veel Boter gemaakt, en zulks altoos van zoeten room, gelyk hier boven gezegt is; ook maakt men 'er Kaas, doch niet alomme, vermits aan den enen kant de inwoonders die konst niet verstaan, en zy aan den anderen kant 'er gene liefhebbers van zyn, maar veeliever *Skior* en *Syre* van de melk maken. De Boter in *Island* wordt doorgaans niet gezouten, en die gewoonte heeft zo zeer de overhand genomen, dat men in gezouten Boter geen smaak vindt. Ik spreek hier van den gemenen man en het grootst gedeelte der inwoonders, vermits men velen vindt, die in *Denmarken* aan de gezouten Boter gewend zyn, en dezelve ook doen zouten. Doch nadien daar toe het Zout gekogt moet worden, en zulks den gemenen man te kostbaar valt, is men tot de gewoonte gekomen, de Boter ongezouten te eten, welke hun ook veel beter dan de gezouten smaakt: en wie doch kan van eens anders smaak oordeelen, of dezelve berispen?

Hoe de *Yslan-*
ders
hun

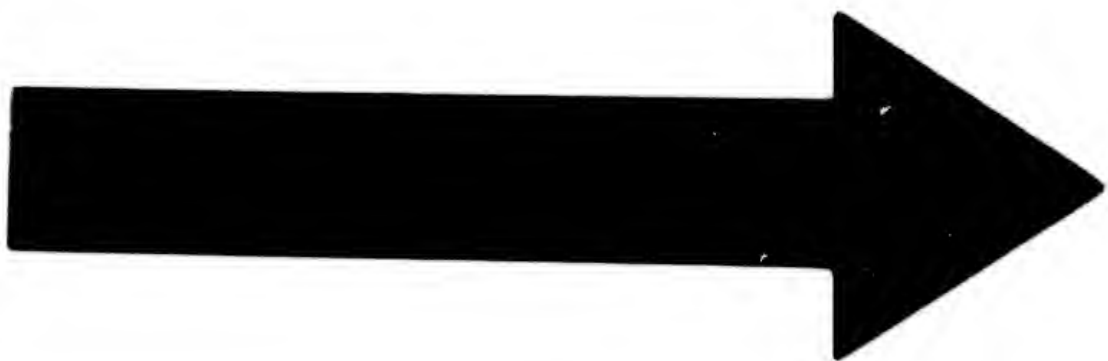
§. XXXIII. Tot het slachten van het Vee bedienen de *Yslanders* zich van twee middelen, naamlyk het te kollen, of met een dun Penmes in den nek te steken, en het dus

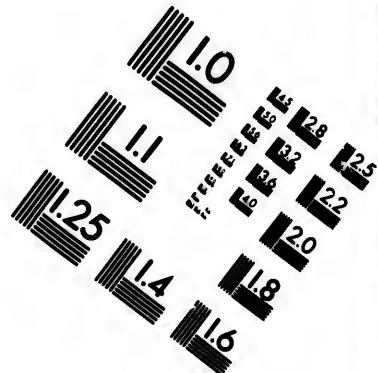
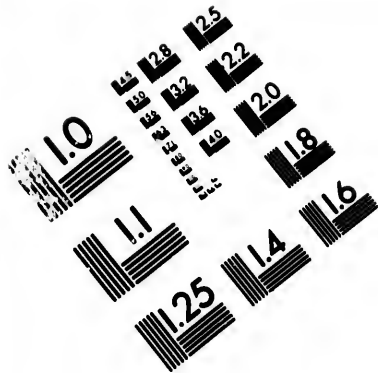
te

te doden, en wanneer het dier in stukken gehouwen is, ^{Vee} gebruiken zy het vleesch merendeels versch; doch het te- ^{slagten} gens den winter tot hunnen voorraad slachtende, hangt de ^{en het} gemene man het in den rook, en bewaart het dus; in- ^{Vleesch} voegen zeer weinigen hun vleesch zouten, vermits, zy gelyk ^{behandelen.} gezegt is; daarin weinig smaak vinden, en noch veel minder door het Zeewater halen.

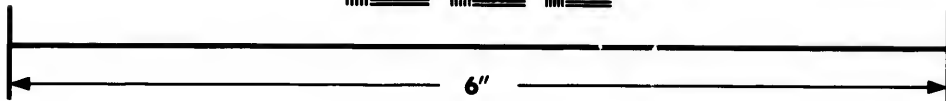
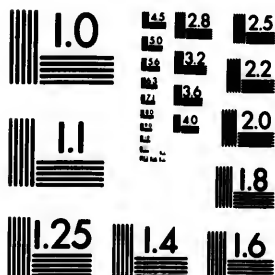
§. XXXIV. Dat voortyds Zwynen in *Ysland* geweest ^{Van de} zyn, blykt inzonderheid uit de benaming, die verscheide ^{Zwylene.} plaatsfen in het land dragen, als *Suinedal*, (*Zwynsdal*) *Suine-Nafz*, *Suine-Vatne*, *Suine-Sparde*, *Suine-Hage*, *Suine-Vollum* en anderen, doch de oorzaak, waarom de inwoonders die dieren niet houden noch aankweken, is, dat de Zwynen hunne Omtuiningen en Grasvelden verderven, en het hun te kostbaar zoude vallen, dezelve sterk te doen toeneemen. Honden en Katten hebben de *Yslanders* niet alleen, maar zelfs in grote menigte, inzonderheid de eerstgenoemden, welke gedeeltelyk door de Herders gebruikt worden, om hun vee te bewaren; weshalven men niet ligt een Herder ziet, die geen Hond by zich heeft. Gedeeltelyk gebruikt men ook de Honden te huis by de woningen, om het vee, 't geen rondom de woningen en huizen ligt, van de omtuiningen af te houden. Voorts hebben zy zo vele Honden, dat men naauwlyks een mensch ziet gaan of ryden, die niet een of meer van die dieren by zich heeft. Katten hebben zy zo veel niet: echter zyn hun dezelve van nut, om de muizen te verdryven, die hun anderzins veel ongemak zouden veroorzaken.

§. XXXV. Hoenderen, Duiven en Enden heb ik op ^{Van} vele plaatsfen in het Eiland gezien, en zal waarschylyk ^{het tam} een' noch grotere menigte in de oosterlyke gedeeltens des ^{Pluim-} lands en in zodanige oorden gevonden worden, alwaar ^{gediert,} het wilde Koorn tot hun voedsel waft; doch doorgaans worden die dieren door de bemiddelde lieden gehouden, welke enige tonnen Gerst, Bonen en Wikken kopen, om dezelve daar mede te voederen, en gebruik van hunne

**IMAGE EVALUATION
TEST TARGET (MT-3)**

**Photographic
Sciences
Corporation**

23 WEST MAIN STREET
WEBSTER, N.Y. 14580
(716) 872-4503

1.3 1.28
1.5 1.25
1.6 1.22
1.8 1.20

1.10

Eyeren te kunnen maken. Voorts vindt men'er een' grote menigte wilde Enden, Berghoenen en dergelyken, zulks het den inwoonderen op zekere tyden des jaars aan gene Eyeren van wilde Vogelen ontbreekt, die zeer wel smakende zyn, en zy in groter overvloed hebben, dan dat zy die alle versch zouden kunnen vermennen; weshalven het dwaas zoude wezen, tamme vogelen tot hunne merkelyke kosten te houden, nadien zy zo veel wilden hebben, die hun niets kosten.

Van
Wild-
gevo-
gelt.

§. XXXVI. Onder het edel Landgevogelt kan men, buiten de grote Snippen en Berghoenen, ook alle soorten van Snippen, Berghoenen en andere Snepvogelen tellen, die op het Eiland in zo groot een' menigte zyn, als ik op andere plaatsen ooit gezien heb. De *Islanders* schieten de Berghoenen in zo groot een' menigte, dat men altoos van dezelve genoeg te koop bekomen kan. Zy vangen genen van dezelve, dan die de Valkeniers gebruiken, om daar mede de Valken te vangen, en dezelve zyn zeer moeilyk te verstricken, vermits zy allerwegen hun voedsel vinden, en derhalven niet ligt in de gespannen strikken gelokt kunnen worden; weshalven de Valkeniers doorgaans Duiven en Hoenderen houden, om tot het vangen der Valken te kunnen gebruiken, wanneer hun de Berghoenen ontbreken, 't geen een blyk uitlevert, dat men dezelve niet ligt vangen kan.

Van
Roof-
vogels.

§. XXXVII. In het land vind men gene andere Roofvogels, dan Arenden, Valken en enige kleine Havikken en Ravens. Van de laatstgenoemde soort is aldaar een taamyke menigte; doch van de andere veel minder; en ware het te wenschen, dat men een' menigte Valken in *Island* vond, die den inwoonderen zeer wel te stude zouden komen.

Van
Aren-
den.

§. XXXVIII. De inwoonders kennen maar eene soort van Arenden, die ik zelf gezien heb en my redelyk groot voorkwamen. Men weet ook niet, dat zy het vee grote schade zoude doen; want zulks aan de jonge Lammeren zoude moeten zyn: doch vermits de inwoonders, gelyk ik reeds gezegt

zegt heb, hunne Schapen en Lammeren vlytig hoeden, blyft voor de Arenden zeer weinig ten besten. Ik heb de Arenden dikwerf op het strand by de Zeeboezems gezien, alwaar zy hunmeeste aas van een' zekere foort van Viſſchen zoeken, die zich ophouden, alwaar grondig water is; ook weten zy zich zeer wel te behelpen met den roof, die zy den Valken en Havikken ontjagen en van dezelve plonderen, vermits de Arenden zo behendig als zy niet zyn, om op een Berghoen of anderen wilden Vogel te vallen; doch dat zy Kinderen van vier of vyf jaren weg zouden ſlepen, daar van heeft men nooit in het land iets gehoord.

§. XXXIX. Gelyk de inwoonders maar eene foort van ^{Van Ha-} Arenden kennen, zo ook kennen zy maar eene foort van ^{vikken.} Havikken, waar van ik zelfenigen gezien heb. Dezelve zyn klein, gelyk onze Sperwers, en konnen niet onder de ontſaglyke Roofvogels getelt worden, zo om dat dezelve in geen grote menigte zyn, als om dat zy maar alleen op kleine vogels, als onze Muſſchen of een klein Kuiken, 't geen hun voorkomt, vallen. In *Ysland* worden geen' Havikken gevangen; maar op de Schepen een goed ſtuk weegs van land, gebeurt het dikwils, dat het Scheepsvolk des nachts zulke kleine Havikken vangen, die zich om te ruſten op het Schip nedergezet hebben.

§. XL. 'Er is maar eene foort van Valken; doch de ^{Vio} mannetjes zyn een weinig kleiner, dan de wyfjes, waaruit ^{Valken.} de dwaling ſpruit, dat onder hun verſcheide foorten zyn. Betreffende de kleuren, dezen zyn wit half wit en graauw, en kan het gebeuren, dat een neſt jongen van eenerlei kleur gevonden wordt, 't geen by de inwoonders een' zeer bekende zaak is, vermits zy zulks te meermalen bevonden hebben. Ik kan verzekeren, dat byna alle de Valkennes-ten in het land bekend zyn; want een ieder Valkenvanger zich in zyn diſtriſt zeer naauwkeurig toelegt, om dezelve te ontdekken, zyne vangſt daarnaar in te richten, en zyn netten niet verre van daar te ſpannen. Behalven de Valken, die in het land neſten maken, komen ook dikwils

des winters enigen uit *Groenland* over, die merendeels wit zyn, en door de Valkenvangers vliegende Valken genaamt worden, vermits zy gene nesten in het land hebben. Dat de *Islandsche* Valken de besten onder allen zyn, is alomme bekend; want gelyk een noorweegsche of andere valk maar alleen twee jaren tot de jagt dienen kan, kan een *Islandsche* twaalf en meer jaren daar toe gebruikt worden, en is daarenboven groter en van beter eigenschap, dan de anderen.

De reizende Valkenier komt jaarlyks met een of twee be- dienden met een Schip van *Holm* naar *Bessested*, alwaar 's Konings Valkenhuis staat; doch vangt geen' Valken in 't land. In een ieder district van *Island* zyn Valkenvangers, die daar toe brieven van den Amptman hebben, en mag niemand dan dezen, een ieder in zyn district, dezelve van- gen. Zy alle zyn *Islanders*, en winnen daar mede goed geld, wanneer het geluk hun gunstig is. Na dat de be- kwaamste uitgekozen en de onbekwame afgekeurt zyn, ontfangen de Valkenvangers op bewys van den reizenden Valkenier van 's Konings landvoogd 15 ryksdaalers voor een witten Valk, 10 ryksdaalers voor een half witten, en noch daarenboven een' gifte van 2, 3, of 4 ryksdalers. Voor een graauwen Valk bekwamen zy weleer 5 ryksdalers; doch sedert enige jaren heeft de Koning hun voor een ie- deren graauwen Valk 7 ryksdalers toegelegd.

Van Uilen. §. XLI. Uilen vind men in *Island* niet, wat benaming men dezelve ook zoude willen geven, en kan derhalven daar van alhier niets gezegt worden.

Van Ravens. §. XLII. De Ravens zyn aldaar, gelyk elders zwart, en van een zelven aart als de anderen, naamlyk diefachtig, weshalven zy zich in menigte aan de woningen of hoeven onthouden. Buiten de Landvogelen, waar van de heer *Anderfon* gewag maakt, vindt men in *Island* noch vier of zes soorten kleine Vogelen, die ik geloof dat in *Denmar- ken* niet gezien worden. De *Islanders* hebben byzondere namen voor dezelve. Ene soort van dezen noemen zy *Snee-Titlingen*, vermits zy zich naby de huizen ophouden, wan-

wanneer het gefneeuwt heeft. Zy zyn gelyk onze Muffchen en finaken zeer wel. Alwaar Muffchen in de Heilige Schrift genoemd worden, staat in den *Islandsche* Bybel *Titling*; doch zyn die Vogelen niet gelyk in gefalte of verwe. Voorts acht ik het de moeite niet waardig, die kleine Vogelen verder te befchryven, vermits 'er niets zeldzaams aan is.

§. XLIII. Offchoon waarlyk een' grote menigte Strandvogelen in *Island* zyn, kan ik echter gewis verzekeren, dat onder de inwoonders aan den Zeekant weinige zyn, die hen niet alle kennen of hunne namen weten. De weinige klippen, die hier en daar onder het land liggen, en de kleine onvruchtbare Eilanden, die mede niet veel in getal zyn, werden van verfcheide foorten van Watervogelen bewoont, zo dat zy, gelyk de heer *Anderson* zeer wel zegt, t'enemaal wit van vogeldrek fchynen; doch die Watervogelen zyn 'er echter niet in zo groot eene menigte, dat zy genoegzaam met vele zwarmen de zee tot op 12 of 18 mylen van het Eiland zouden bedekken, maar wel digt by het land en ter plaatfe de Watervogelen in de hoge en fteile gebergens ontelbare neften hebben; doch zulks is niet algemeen en om het gantsche land, vermits in het tegendeel het land op de meeste plaatfen aan den zeekant zeer vlak is, weshalven men 'er weinig Watervogelen vindt, behalven wanneer een heir Haringen aankomt, die de vogelen volgen en op dezelve nedervallen, 't geen een blyde mare voor de Viffers is; want dan komt ook een' menigte Dorsch en andere Viffchen, welke de Haringen van onder aantasten, gelyk de Vogelen van boven.

De Watervogels houden zich jaar uit jaar in by *Island* op; weshalven het een' vergiffing van den heer *Anderson* is, te zeggen, dat het geringfte gedeelte dier vogelen op *Island* zoude overwinteren; want zulks alleen plaats heeft omtrent enige vogelen, als Snepvogelen, wilde Ganzen en anderen; doch van de Watervogelen kan men het niet zeggen, die hunne woningen steeds in de hoge en fteile oeveren

Van
Strand:
en Wa-
tervo-
gels.

vers des lands hebben, gelyk ook op de Klippen in de Zee en op den Holm, die hier en daar te vinden zyn, alwaar zy hunne jonge uitbroeden. De ware oorzaak, waarom zich zo vele Zeevogels rondom het land ophouden, is de grote menigte van allerlei soorten van Viſſchen, waarmede de grote God het land begenadigt heeft, gelyk de heer *Anderson* zeer wel aanmerkt.

Van de Zeevogelen noemt de gemelde heer inzonderheid den Zee-meeuw, en zegt, dat dezelve een zekere welſmakende Viſch, *Runmagen* genaamt en een Karper niet ongelyk, uit de zee haalt en te lande brengt, en 'er niets anders dan de lever van eet, en den overigen Viſch voorts liggen laat. Die Viſch, hier *Runmagen* genaamt, heet *Rotbmagen*, en is de Viſch, die wy een Steenbyter noemen; en nadien zich de Viſſchen zeer naby het land ophouden, daar het water op zyn laagſt is, verraffchen de Zeevogels daar van een' menigte, en zo ook de Zee-meeuwen, die 'er het ingewand van eten, doch de zogenaamde Zwartvogel haalt meer of immers zoveel Viſſchen uit de Zee als de Zee-meeuw, en die Vogel, maar niet de Meeuw, eet maar alleen de lever. Voorts zyn de Kinderen merendeels zelve goede Viſſchers genoeg, om dien Viſch te vangen, want zy zeer ligt te water kunnen gaan en dezelve uit de Stenen halen, als by de eb het water flegts een hand breed hoog ſtaat.

Van
eetbare
Strand-
vogels.

§. XLIV. De Zwanen en wilde Enden verlaten het land des winters niet, weshalven ook niet gezegt kan worden, dat zy in het voorjaar komen. Des Zomers houden zy zich in de zoete wateren binnen het land op, en des Winters, wanneer die wateren toegevrozen zyn, zoeken zy het ſtrand en open water, als wanneer men zo ja zomtyds enige honderden by een ziet, welke zich in het voorjaar weder naar de zoete wateren begeven, en aldaar hunne jongen uitbroeden; zulks ik nooit meer Zwanen en Enden dan in *Ysland* gezien heb. De Zwanen dan houden zich in grote menigte jaar uit jaar in in *Ysland* op

op en liggen en broeden hunne Eyeren in de zoete wateren binnen 's lands uit. De Eyeren zyn, gelyk bekend is, groot, waar van de inwoonders een' taamyke menigte verzamelen, vermits dezelve zeer goed tot spyze zyn. Wanneer het tyd is, dat de Zwanen hunne Vederen laten vallen, en niet wel vliegen kunnen, verzamelen zich enige inwoonderen, en trekken naar het gebergte en de zoete wateren, alwaar zy dezelve vervolgen, doodslaan en 'er zeer goede Spyze van bekomen; inzonderheid smaakt de borst van de jongen, behoorlyk toebeleid zynde, zeer wel; doch het best van de Zwanen zyn de Dons en Vederen, die men van haar bekomt, en 'er veel geld van maakt; ook schiet men op andere tyden van het jaar de Zwanen, en gemeenlyk meer dan een teffens, vermits zy hoopswyze byeen gevonden worden.

§. XLV. Wilde Ganzen zyn niet bestendig in het land, maar komen in het voorjaar, en vliegen in den herfst weder weg. Men heeft den heer *Anderson* alleen van twee soorten bericht gegeven, naamlyk van *Margees* en *Helsingen*, die beide iets groter dan een grote End; en de *Helsingen* weder een weinig groter dan de *Margees* zyn, en witte vederen hebben. Behalven die beide heeft men nog drie andere soorten, die veel groter zyn en graauwe Ganzen genaamt worden, offchoon de *Yslanders* weder een byzonderen naam tot een ieder van dezelve hebben. Het onderscheid bestaat voornaamlyk in den Snavel en de Poten, vermits de ene soort rode, de andere geele, en de derde zwarte Snavels en Poten heeft. Voorts hebben zy donkergrauwe Vederen. De graauwe Ganzen zowel als de *Helsingen* en *Margees* zyn alle welsmakende.

Of alle, die in 't voorjaar in 't land komen, aldaar blyven en jongen uitbroeden, is onzeker, vermits men gezien heeft, dat van de noordelyke hoeken des lands een' grote menigte de reize naar het noorden voortzette, zulks zy maar enigzins op het land uitrusten; doch onder-

dertuffchen en terwyl zy door het land trekken, moeten zy niet weinig tol betalen, vermits zy yverig met Snaphanen belaagt worden, zonder welk geweer men genen van hun bekomt; ja zelfs noch bezwaarlyk, dewyl zy zeer fchuw zyn, en niet ligt iemand na by hun komen laten, maar, wanneer zy op het land uitrusten, fchildwachten uitzetten, die een alarm maken, zodra hun iemand nadert, alswanneer zy terftond de vlucht nemen. Zy, die binnen 's lands blyven, worden allengs tammer, zulks men by hun komen en hun fchieten kan, anderzins kan men, gelyk gezegt is, hun bezwaarlyk bekruipen. Wanneer zy in het land komen, ziet men vele honderden in eene vlucht.

Van §. XLVI. De *Yslanders* weten wel tienerlei foort van wilde en Enden, ieder met een byzonderen naam te noemen, van andere Eaden. welke zy zes foorten tot hunne spyze gebruiken, en die zeer wel fmaken. Van alle de foorten, die ik in *Denmarken* ken, heeft men 'er ook, en wel noch meer. De zulken, die het best fmaken, zyn zeer klein, en byna niet groter dan een Duif, welke de *Yslanders* Oert-Enden noemen, vermits zy zich gaarne by de wateren ophouden, alwaar de meeste Oerter, dat is kleine meeren zyn; doch van die foort vindt men zo groot een getal niet, als wel van de anderen. De meeste Enden zyn derhalven eetbaar en welmakend, offchoon de heer *Anderfon* fchryft, dat de meeste wegens hunnen traanachtigen fmaak zeer onaangenaam en walgelyk zyn. Die dus fmaken worden door de *Yslanders* zo min als door anderen gegeten; en van alle de Zee-vogels, welke eigentlyk de zulken zyn, die een traanachtigen fmaak hebben, eten zy maar alleen drie foorten, naamlyk de Langvigen, Lunden en Alker, die niet zeer naar traan fmaken. Onder de Enden kan men ook den Eidervogel tellen, welke voor *Ysland* van een groot gewigt is, wegens het groot nut en voordeel 't geen de inwoonders van zyne kostelyke Eyeren en Dons genieten. Het mannetje is ongevaar zo groot als een Gans

Gans, en heeft voorts vele witte vederen; daarentegen is het wyfje niet veel groter dan een End, met donkerbruine vederen, doch iets witter onder de borst. De grootste menigte van dezen vindt men rondom het land, doch meest naar het westen, vermits zy aldaar de meeste Eilanden vinden, die de vogelen het liefst tot hun onderhoud zoeken. Naar het noorden vindt men ook een gedeelte; waarom men bedacht geweest is, kleine Eilandtjes te maken, alwaar te voren genen waren, om aldaar den Eidervogel voor te planten, vermits de inwoonders het groot voordeel begrepen, 't geen hun dezelve verschaft. Hy zoekt woeste en onbebouwde kleine Eilandjes, om daarop te wonen en zyn nest te bouwen; maar wanneer hy wel bejegend word, woont hy ook gaarne by menschen, ja zelfs naby hunne huizen; doch alsdan doen de inwoonders al hun vee en voornaamlyk de honden naar het vasteland voeren, wanneer zy op een Eiland wonen. Zeldzaam is het, doch ik heb het zelf gezien, dat de Eidervogel ook op het vaste land zyn nest bouwde; doch dan hadden de menschen 'er gelegenheid toe gegeven, vermits zy met denzelven wel omgingen en hem niet stoorden, en op die wyze konden de menschen tusschen die vogelen rond gaan, wanneer zy op de Eyeren zitten, ja zelf hun een of tweemaal de Eyeren tot spyze ontnemen, vermits de Vogel zitten blyft en zyn nest ten dertemaal met Eyeren voorziet, en zyne jongen uitbroeidt, welke het volgende jaar op die plaats blyven, en zich sterk vermeerderen, wanneer men wel met hen omgaat. Het voordeel, dat zy van den Eidervogel genieten, bestaat in zyne Eyeren en Dons. Wanneer die Vogel zyn nest bouwt, plukt hy het Dons uit zyn borst, om de Eyeren te beter te verwarmen, en legt vier Eyeren ter grootte van onze Ganzen Eyeren van groene verwe. Zodra hy zyn nest gemaakt en het eerst zyne Eyeren gelegd heeft, komen de menschen, die de plaats toebehoort, en nemen zowel de Eyeren als het Dons weg, en verstooren dus het nest, als wanneer de Vogel zich op

nieuw plukt en het nest weder van Eyeren voorziet, in mening dezelve uit te broeden, doch 't geen hem mist; want zo dra men merkt, dat de tweede legging der Eyerengeshied is, werden weder het Dons en de Eyeren weggenomen. Hierna keert de Eyervogel ten derde malen geduldig te rug, bouwt weder zyn nest, en plukt zich; doch nadien het wyfje haar tot de eerste nesten het meest geplukt heeft, komt thans het mannetje haar te hulp en plukt zich mede, weshalven het laatste Dons het beste en witte is, vermits de mannetjes wit onder deborst, maar de wyfjes in het tegendeel bruin zyn, en als dan legt zy ten derdemaal hare Eyeren; doch wanneer deze weder weggenomen worden, legt zy gene meer, noch bouwt aldaar nooit weder haar nest, maar zoekt in het volgend jaar daar toe een' andere plaats, weshalven goede huishouders zeer wel acht geven, dat zy na de derde legging hare Eyeren behoudt en gelegenheid bekomt, om dezelve uit te broeden; want men alsdan zeker kan zyn, dat zy volgende jaar met hare jongen weder komen en in ^{plaats} van één, twee of drie nesten maken zal. Wanneer nu de jongen met de oude het nest verlaten hebben, word het Donsten derdemalen uit dezelve verzamelt, en op die wyze bekomen de inwoonders tweemaal Eyeren en driemaal Dons van ieder nest. Hier uit blykt, wat nut en voordeel het den zulken aanbrengt, die het geluk hebben, dat vele duizenden nesten by hen gebouwt worden, waar door zy een' menigte Eyeren en Dons verkrygen. De Eyeren der Eidervogels zyn van een zeer goeden smaak, en zo goed als onze Hoendereyeren. Het levendig Dons, dat de Eidervogel zich uitplukt, is, wel is waar, het beste, doch echter zyn het Dons en de Vederen, die men van den Vogel op een' andere wyze plukt, mede goed, doch de huishouder gedooft niet, dat de Eidervogels geschoten worden, of dat men een Snaphaan naby hun loft, inzonderheid niet, wanneer zy hunne nesten maken, op dat zy niet van die plaats zouden wyken.

§. XLVII. In *Ysland* kent men slechts eene soort van Duikelaars, die zeer wel smaken en goed tot spyze zyn; want de *Yslanders* niets eten dat sterk na traan smaakt, vermits zy voorraad genoeg van welsmakende Vogelen hebben. Van Duikelaars.

§. XLVIII. De Lomen is geenzin een schone Vogel, gelyk men den Heer *Anderfon* bericht heeft, maar veeleer van een onbevallige gestalte en gedaante, en noch veel onaangename van geluid, van wien de inwoonders op generlei wyze enig nut trekken, vermits zy zyne Eyeren of vleesch niet gebruiken, 't geen ook de oorzaak is, dat zy zich over het zoeken van zyn nest niet bekommeren, of'er zich aan gelegen laten liggen. Van de Lomen.

§. XLIX. Ofschoon de Geyervogel zich merendeels op de Klippen en Scheren, 3 of 4 mylen westwaards van *Reikenes* gelegen, ophoudt, word dezelve echter ook op andere plaatsen binnen 's lands gevonden. De inwoonders in de nabuurschap der Vogelscheren wonende, varen op een zeker jaargety derwaards, zoeken met een taamlyk gevaar de Eyeren van dien groten Vogel, en brengen een' grote lading met zich naar huis in een boot, die door 8 mannen geroeit word. Het gevaar en de moeite bestaat daarin, hoe men na by de Scheren kan komen; want na dien die grote klippen 3, 4 ja meer mylen van het land liggen, is de stroom aldaar zeer sterk, en kan de boot lichtlyk tegens de klippen stoten en verbryzelen, wanneer gene genoegzame behoedzaamheid en voorzichtigheid gebruikt word. Onaangezien 'er geen' zo grote menigte van Geyervogels is, als wel van andere Zee-vogels, zyn zy nochtans zo zeldzaam niet noch komen zo schaars voor, dat de inwoonders dezelve niet dikwils te zien zoude bekomen, ten minsten worden die Vogelen altoos van de zulken gezien, die hunne Eyeren gaan halen, welke byna zo groot als Struis eyeren zyn. Van de Geyervogel.

§. L. Het is niet aanmerklyker in *Ysland*, dan in *Noorwegen* en elders, alwaar steile Klippen aan den Zeekant zyn, dat de Zee-vogels 'er hunne Nesten maken; want al Van de Nesten der Strand- waar vogels.

waar hoog en steil land naar de Zee is, bouwen zy hunne nesten in alle kloven en gaten van boven tot onder by duizenden, weshalven zulks niet als iets byzonders en merkwaardigs by *Island* aangemerkt kan worden. Ik kan zeer ligt bespeuren, dat de goede lieden, die dit gezien en den heer *Anderfon* bericht hebben, het te voren niet gezien hadden, en derhalven als iets zeldzaams aanmerkten. De voorzichtigheid, die de Zee-vogels naar hun gevoelen, tot het verfteken hunner Eyeren gebruiken, belet niet, dat de inwoonders jaarlyks vele honderd duizend uit hunne Nesten halen, waar van zy een groot nut trekken. Hoe weinige kundigheid die berichters van de gesteltheit dier nesten hebben, kan men daaruit bespeuren, dat zy voorgeven, dat men dezelve niet zonder de grootste moeite en zorgen met lyf en levens gevaar kan beklouteren. Het is t'enemaal onmooglyk, dat een mensch de Nesten der Zee-Vogels zoude kunnen beklimmen, vermits zy in de steilste en over het water hangende bergen zyn; doch niettemin weten de inwoonders 'er by te komen, 't geen ik belyden moet met het grootste gevaar te geschieden. Zy steken een balk boven de Zee uit, die zy met het ene einde best mooglyk in de aarde vast maken, en laten van het ander uitstekend einde hem, die de Eyeren verzamelen zal, met een' lyn van boven afzakken, en wanneer deze zich van zo veel Eyeren voorzien heeft, als hy bergen kan, tot 100 of 200 teffens, halen zy hem na een gegeven teken weder op, en dit wordt zo menigmaal herhaalt als 'er noch Eyeren zyn, of zo lang hy het uithouden kan. De dus nedergelatene heeft een stok by zich, met welken hy zich van de rotzen kan afstoten, of wanneer het nodig is, zich naar dezelve toetrekken; en wanneer hy dus de nesten aandoet, vliegen vele duizenden vogelen uit dezelve en beklagen zich zo jammerlyk over het gevaar, waarin zy zich bevinden, dat men malkanders woorden niet horen kan. Op de plaatsen des lands, alwaar de inwoonders die gelegenheid hebben, welke geenzins algemeen

meen is, trekken zy een onuitspreeklyk nut en voordeel van die vangst; doch behalven de Eyeren vangen zy op onderscheide plaatsen die Vogelen in een' grote menigte; ook bekomen zy van dezelve en ook van anderen, die tot gene spyze gebruikt kunnen worden, een' menigte Vederen, van welke zy zich gedeeltelyk zelven bedienen, en 'er gedeeltelyk Koopmanschap in dryven. Ik heb zelf gezien, hoe de inwoonders zich in die vangst gedragen, en moet bekennen, dat het waarlyk zeer gevaarlyke tochten zyn, welke zy ondernemen, om die Vogelen en hunne Eyeren magtig te worden. Nu en dan gebeurt het wel, dat iemand door onvoorzichtigheid daarby om't leven komt, vermits of de lyn niet sterk genoeg, of de balk niet vast gehecht is; doch die ongelukken gebeuren zelden.

§. LI. De Eyeren der Strandvogels in *Ysland* zyn merendeels van een goeden smaak, doch onder dezelve worden die van een zekere kleinen Vogel, door de *Yslanders* *Krye* genaamt, en onze Kieviten niet ongelyk, voor de aangenaamste gehouden.

Van de Eyeren der Strandvogels.

§. LII. Gelyk de Heer *Anderson* gelooft, zo ook stelt men in 't algemeen vast, dat de onuitspreeklyke menigte Zee-visschen, waar mede *Ysland* van alle kanten omgeven is, verre uit het noorden komt, en zich gedeeltelyk weder van *Ysland* naar het zuiden wendt. Ik zeg gedeeltelyk, want op vele plaatsen in 't land is het gantsche jaar door een gelukkige Vissery, voornaamlyk met kleine Dorschen, die Tislingen genaamt worden, en vermoedelyk jongen van de grotere zyn, vermits zy op alle wyzen dezelve gelyken. De inwoonders vermeinen uit de ervarendheid te weten, dat de Dorsch rondom het gantsche land swemt, en wel zodanig, dat hy beschutting tegens den wind zoekt, en dat, wanneer de Tislingen dus driemaal rondom gezwommen hebben, zy grote Dorschen worden. Aler de rechte tocht van de grote Dorschen in 't voorjaar aankomt, zyn de als dan gevisten geenzins zo vet, dan de nieuw aangekomenen, waarom men niet ten onrechten meent, dat

Van de grote menigte Zeevisschen.

dat de eerstgenoemden gedurende den Winter onder het land gelegen hebben. Men heeft byzondere aanmerkingen wegens den loop der Visschen, naamlyk, dat zy allereerst by de oostlyke en daarna by de zuidlyke oevers van het land aankomen, en zich eindelyk van daar in den groten Zeeboezem begeven, gelyk by voorbeeld tusschen *Reikenez* en de *Wester Jöekel*, welke boezem 10 of 12 mylen breed is, en 8 of 10 mylen diep in 't land gaat, alwaar de grootste Vissery geschied, van waar zuidwaards alle Visschers-Haven, behalven alleen Grindewigs-Haven, voorzien worden, en werwaards men zich zelfs uit de noorder landen tegens den in *Ysland* zogenaamden Wertyd ter Vischvangst begeeft, en daarmede tot in den Zomer en Herfit voortvaart, waar van hier na breder gehandelt zal worden.

De verscheide soorten van Visschen.

§. LIII. Offchoon niemand in de beschryving van een land, een' nauwkeurige beschryving van deszelfs Visschen begeert, zal ik echter, in navolging van den heer *Anderfon*, de meest in *Ysland* bekende Visschen beschryven, doch moet vooraf aanmerken, dat de heer *Anderfon* een en denzelven Visch onderscheiden namen geeft, gelyk de Kabeljauw, die naderhand Dorsch genaamt wordt, en nochtans dezelfde Visch is; want de Dorsch wordt in *Ysland* in drie soorten verdeelt. De eerste is de rechte grote Dorsch, die ook in *Ysland* den zelfden naam heeft, doch ook anders by uitzondering de Visch heet, vermits hy onder allen de voornaamste is. Dezen noemen de Hollanders, gelyk ook de *Denen* Kabeljauw. Na den groten Dorsch volgt de middel-Dorsch, welke door de *Yslanders* *Stuttingen* genaamt wordt, en eindelyk de kleine Dorsch, dien de *Yslanders* *Tislingen*, doch wy *Titling* noemen.

Van de Haringen.

§. LIV. Wegens de *Haringen* moet ik, hoe ongaarne ook zeggen, dat de Heer *Anderfon* zich grooffyk vergift, met te zeggen: *wat Ysland betreft wete ik wel, dat alle deszelfs Bayen zodanig met den besten en vetsten Haring vervult zyn, dat, zo het gering getal en onvermogen der inwoonders het niet belette, dezelve daar mede welbaast en bequaam de voordeligste*

ste bandel zoude konnen dryven, want het zo zelden geschied, dat in die Bayen en Zeeboezems grote menigten Haringen komen, dat de Inwoonders veeleer de jaren tellen konnen, dat zulks geschied is, vermits dikwils vele jaren verlopen dat geen de geringste Haring bespeurt wordt; doch wanneer zy nu of dan door de Walvisschen of andere hunner vervolgers in den een of andere Boezem of Baay als in een Fuik worden gedreven, gebeurt het wel eens, dat zich van dezelve een' zo grote menigte opdoet, dat men 'er naauwlyks met een Boot door roejen, en zo veel men begeert, van dezelve opscheppen kan. Nadien zulks echter zeer zelden geschiedt, zyn de *Yslanders* zodanig een' Vissery niet gewoon, behalven dat hun daar toe het nodige gereedschap en de kennis der Haringvangst ontbreekt, weshalven zy, wanneer zulks gebeurt, 'er zich zo wel niet van bedienen, als zy anderzins zouden konnen doen; ook mangelt hun Zout, om dezelve in te zouten, vermits de Koopvaarders ten dien tyde noch niet aangekomen zyn, weshalven zy van de Haringen ook niet meer vangen, dan zy versc' eten konnen. De heer *Anderfon* beklagt zich, dat hy de onderscheide soorten der Haringen, vermits niemand zich 'er op toelegt, onmoglyk vroed heeft konnen worden, en echter heeft men zich de moeite gegeven, hem van een' soort te berichten, die nooit by *Ysland* gezien is, en drie vierde delen van een' elle lang, en de dikte van drie vingeren breed zoude wezen; doch hoe vele Boten vol door de *Yslanders* uit de Zee geschept mogten wezen, is hun nooit een Haring van de gezegde grote te voren gekomen. Maar wanneer ik zeg, dat geen Haring naar *Ysland* komt, dan alleen by byzondere toevallen en zelden, zo versta ik de Haringen, die de heer *Anderfon* meent, naamlyk onze gewone, goede en vette Haringen, die wy gezouten of gekookt eten; want anderzins komt een' menigte kleiner' Haringen, vermoedelyk de zogenaamde Sardellen, met den Dorfch, die door den laatstgenoemden Visch als zyne aangenaamste

voedsel vervolgt word, en waarop de Vogelen om de zelve redenen van boven nedervallen; doch waarop de Walvisch afkomt, en die kleine Haringen met hunne beiderlei vervolgers inzwelgt, gelyk men dikwerf gezien heeft. 't Iseens gebeurt, dat by eb een Walvisch in zodanig een' vervolgingen vraadachtigheid te naby het land gekomen zynde, 'er op vast bleef, als wanneer de inwoonders op hem afkwamen, hem de rest gaven, en meer dan 600 Dorfchen teffens in denzelven vonden, die noch vers en levendig waren; ook vonden zy 'er een' menigte kleiner Haringen en eenige Vogelen in. Van die kleine Haringen zyn voornaamlyk twederlei foorten, ieder van welke by de inwoonders hunne byzondere namen hebben. De eene foort noemen zy *Sandberingen*, vermits zy op de Zandbanken in de Zee rondom het land merendeels het gantsche jaar door liggen. Dezen worden het meest in de magen der grootste Visschen gevonden. De andere foort noemen de inwoonders *Laadden-Sild*, (ruwe of hairige Haring) vermits zy een' streek gelyk hair langs de ruggen hebben; en wanneer deze gevangen of in de magen der gevangen Visschen gevonden worden, houden zy zich verzeekert, dat de Dorfch welhaast volgen zal, vermits die foort van Haring zich anderzins niet altoos daar omstreeks ophoud. Wanneer de heer *Anderson* vervolgens in dit Artikel van den Walvisch spreekt, den Noord Kaper genaamt, zet hy in zyne noten 'er onder, dat de *Yslanders* denzelven voortyds *Sildreke* noemden, 't geen hy Haringmeester vertaalt, doch de eigentlyke beduiding van dat woord niet is. Niet alleen noemden zy hem voortyds zodanig, maar noemen hem ook noch *Sildreke*, dat is Haringdryver, vermits die Walvisch den Haring sterk vervolgt; welke uit vrees voor hem naar het land loopt. In de *Yslandsche* taal beduit het woord *Reke* zo veel als dryven, weshalven men ook Dryfhout *Rekerid* noemt, gelyk men ook in het dryven van Schapen en Paarden dat woord *Reke* gebruikt. Zeker is 't en bekend, gelyk de heer *Anderson* schryft, dat de Haring, zelfs
de

de grootste, het beste aas is, om Dorsch te vangen; doch wordt daartoe door de *Yslanders* niet gebruikt, aangemerkt zy denzelfen niet altoos bekomen kunnen. Vermits de heer *Anderfon* schryft, dat de Groenlandsvaarders, wanneer zy onder Spitsbergen of daaromtrent een Dorsch vangen willen, en geen verschen of natuurlyken Haring by de hand hebben, een nagmaakten Haring van wit blik 'er toe gebruiken, waar aan de Dorsch, als ware het een rechten Haring, byten zoude, deed ik in *Ysland* de proeve nemen, om met een van tin nagmaakten Haring Dorsch te vangen; doch in dat jaar was de Dorschvangst zeer slegt en wilde ook niet gelukken, maar de *Yslanders* in de zelfde boot, die Mosselen of een stuk raauw Vleesch aan den angel hadden, bekwamen zo spoedig Dorschen, als zy, die met den gewaanden Haring visten. Daarenboven is aanmerklyk, dat de Dorschen en Haringen niet doorgaans byeen volgen, want anders de *Yslanders* zelden Dorschen zoude bekomen, vermits de Haring aldaar niet alle jaren gevonden wordt, maar de kleine soort van Haring, waar van gesproken is, volgt altoos met den Dorsch en is zyne gewone spyze: doch van die kleine soort van Haring wordt niets gevangen, om dat de *Yslanders* 'er geen netten toe hebben, en hun ook meer aan den Dorsch gelegen is. Het is aartig, gelyk ik dikwils gezien heb, wanneer die kleine Haringen in zulk ene menigte aankomen, hoe de Zeevogelen alsdan by duizenden boven hen in de lucht zweven, en gelyk Pylen in de Zee vallen, om dezelve te vangen, als wanneer zy tot onder het water duikelen; en dus volgen zy de Haringen alomme, die dan in de kleine Zeeboezems hunne toevlucht zoeken, alwaar zy echter een te gewisser buit der Vogelen worden.

§. LV. Gelyk ik hier voren zeide, noemt men in *Ysland* Van de den Kabeljaauw met geen' andere dan de algemene benaming van *Dorsch*, de grootste zo wel als de twee kleiner' of Kabeljaauw, soorten, die by *Ysland* gevonden worden. In het noorder zowel als een groot gedeelte van het oostlyk deel, en in ver-

scheide *Syffels* der overige vier delen van het land, kunnen de inwoonders doorgaans zo veel Visch niet vangen, als zy zelve tot hunne huishouding gebruiken, veelmin dat zy denzelve op de handelplaatsen zouden kunnen verkopen, om de noodwendige waren daar voor te bekomen; maar moeten de inwoonders van dat groot gedeelte van het Eiland jaarlyks uit het zuiden en westen een' aanzienlyke menigte gedroogden Visch ontbieden, welke zy aldaar doen kopen, of door hun volk, 't geen zy derwaards zenden, doen vissen. Maar de menigte Vleesch, Walvischen Zeehondentraan, Dorsch; Eyderdons, Vederen en ruwe en bearbeide Wolle, verschaffen de inwoonderen op even zo vele ja meer plaatsen onderhoud, dan daar zy zich met Visschen geneeren. Daarenboven vangende inwoonders allerwegen een' grote menigte andere Visschen, behalven den Dorsch, gelyk hierna breder getoont zal worden. Die Visschen, offchoon geen Koopmanschap zynde, helpen echter den inwoonderen aan voedsel, vermits zy dezelve niet alleen zelve versch eten, maar ook aan andere hunne landslieden, die dezelve benodigt zyn, verkopen. Op verscheide plaatsen midden in 't land in de versche of zoete wateren is ook een' zo grote menigte van *Seelungen*, die wy Forellen noemen, dat zy geen gedroogden Visch nodig hebben, vermits zy niet alleen dezelve overvloedig genoeg hebben, om versch te eten, maar ook om te drogen en tot proviand te bewaren, welke Visch zodanig gedroogt een' zeer lekkere spyze is.

't Is waar, gelyk men den heer *Anderfon* onderricht heeft, dat de *Islanders* hunne Visschen met hoeken vangen, waaraan zy een' lyn van zestig vademen lang hebben; doch het is geenzins genoeg een stuk van een uitgekroten Mossel aan den hoek te slaan; want zulk een' beet in de kaken van een Dorsch weinig zoude helpen, en ook den taamlyk groten hoek weinig bedekken; derhalven slaan zy agt of tien Mosselen aan iederen hoek, offchoon de Mosselen aldaar zo groot en vet als ergens in *Holstein* ge-

vonden worden. Zelden gebruiken zy de kieuwen van Dorsch om te visschen, maar nemen veelliever een stuk van een' andere soort van Visch, behalven de Mosselen, of graven Wormen uit het strand, wanneer het ebt. Die Wormen zyn zwart, zo dik als een vinger, kort en zeer afschuwlyk. Ook schieten of vangen zy veelmaals Strandvogels, en bedienen zich van haar ingewand tot aas, 't geen enige voor best en zo goed als de Mosselen houden. Het rauwe vleesch, dat ook veel gebruikt wordt, kan niet warm zyn, wanneer het in de Zee komt, en het is daarom niet, dat iemand daar mede veeleert wintig Visschen vangen kan, dan een ander een enigen met het gewone aas. Wanneer zulks zo was, zouden zy zich immers alle van zodanig een voordeelig aas kunnen voorzien, vermits genoeg Zeevogels voor handen zyn; doch het geschied dikwils, dat de een gelukkiger in zyn vangst dan de ander is, ofschoon zy beide enerlei aas gebruiken; weshalven het wel gebeurt, dat wanneer een' party Boten neffens elkander op een Vischbank liggen, een Boot met zyne lading reeds terug komt, als de anderen noch niets, of zeer weinig gevangen hebben. Dewyl nu reeds gezegt is, dat de Visschen niet vinniger op een versch stuk Vogelvleesch of het hart van een Meeuw dan op iets anders byten, en ook wanneer zulks zo was, een ieder dat zelfde aas zoude kunnen bekomen, volgt van zelve, dat het daarom niet is, dat soortgelyke konstgrepen, wegens het te groot voordeel op den rechten Vischtyd, door een' Koninglyke Ordonnantie verboden zouden zyn; want zodanig een Ordonnantie noch door den Koning, noch door een ander Overheidsperfoon uitgegeven is; maar een ieder zyn best in zyne Vissery doet en het aas gebruikt, 't geen hy daar toe het bekwaamste keurt. Het gebeurt wel, dat wanneer de Visschen sterk komen aanzetten, men zulks op de Zee bespeuren kan, en ook dat men hen, wanneer zy door de grote Walvisschen vervolgt worden, op het oppervlak van het Water in grote verbaastheid kan zien aankomen: maar alsdan by-

ten zy nooit aan een hoek, 't zy met of zonder aas; doch wel, als zy tot rust gekomen zyn, en op den bodem of zekere banken in de Zee stiel liggen, alwaar de inwoonders hen wel weten op te speuren. Wanneer de Visschen in een' grote menigte aankomen, houden zy zich gaarne in de diepten op, daar zy ook ligtlyk aan het aas byten, ja ook wel aan den bloten hoek, indien dezelve blank of vertint is; welke manier op vele plaatsfen gebruikt wordt; doch dit geschied niet, gelyk men den heer *Anderson* bericht heeft, wanneer zy boven zwemmen, want zy alsdan lustig en speelziek zyn.

De rechte Vischtyd door de *Islanders* Vertiden (de *Vertyd*) genaamt, begint by de Zuidelyke landstreken daags na Vrouwendag, zynde den 3. February, en duurt tot den 12. May, in welkentyd een groot gedeelte der inwoonders van de noord-en oostzyde zich derwaards begeven, vermits by hen zelfs in dat jaargety niet gevisst word. Velen van hun blyven ook wel den gantschen Zomer over liggen om te vissen, alvorens zy weder naar huis reizen. Aan den anderen kant van het Eiland worden de *Vertyden* anders gerekent, en begint de Vistyd noordwaards den 12. May, en duurt tot den Oogst, vermits aldaar wegens het *Groenlandsch* Dryfys niet eerder gevisst kan worden; weshalven de rechte Vistyd of *Vertyd* niet enerly over het gantsche land is. De reden, die men den heer *Anderson* gaf, waarom de Vistyd niet langer dan tot den eersten May duren konde, is zo ongerymt als het wezen kan, naamlyk, dat vermits de warmte de Visch niet meer op den duur toebeleid zoude kunnen worden; want na den 12 May, met welken zuidwaards in 't land de *Vertyd* eindigt, werdt de meeste visch gevangen en gedroogt, zo wel die aan de Kooplieden geleverd als ook in het land verkogt, en aldaar tot voorraad behouden wordt. Het gebeurt dikwils, dat de *Islanders* tegens het einde van den *Vertyd* nog weinig Visschen bekomen hebben; doch zy geeven daarom den moed niet op, maar verwachten een beteren zegen in hunnen

nen vangft, die hun niet zoude kunnen nutten, zozy den Vifch niet zodanig wiften te bereiden, dat hy duren konde, maar zich altoos van de voorvallende gelegenheid bedienen. Dat het viffen op de Zee of in diepe Bayen by dag gefchiedt, en in de ondiepten, die niet meer dan tien vademen water hebben, by nacht, is geen zekere regel; want de *Yslanders*, wanneer het weêr zulks gehengen wil en 'er Vifch is, by dag en nacht zowel in de volle Zee als op de ondieptens viffen, aangezien de naarftigen zich altoos van den tyd en de gelegenheid bedienen, zonder dien regel op enige wyzen in acht te nemen. Van het midden van April is ook zo veel nacht niet, dat hun zulks beletten zoude, wanneer 't weêr het toelaat te viffen, waar zy willen. Voor dien tyd zyn zy gewoon alleen by dag te viffen. De *Yslanders* varen gemeenlyk enige uren voor der Zonneopgang ter vangft uit, en keren tegens den ondergang der Zonne weder terug; doch wanneer zy alsdan geen' volle lading hebben, de Vifch beter begint te byten, en het weêr tegens den avond ten goede verandert, blyven zy gedurende den nacht op Zee, waaruit blykt, dat zy juist niet den dag of nacht gebruiken, om op zekere plaatsfen te viffen. 't Is wel waar, dat de befte en smakelykfte Vifch in volle Zee of op 40 tot 50 (ja wel meer als 100) vademen gevangen wordt; doch daaruit volgt niet, dat de Vifch, onder het land en in de Vifchbajen gevangen, zo vet, goed en eel niet zoude zyn; want wanneer de Vifch eerst dicht onder het land komt, is die, welke op den grond naby het land op 10 vademen en minder gevangen wordt, zo goed, als die men op dieper plaatsfen vangt, vermits hy zyne deugd zo fchielyk niet verliezen kan. Maar wanneer de Vifch reeds langen tyd aldaar gelegen heeft, is het zeker, dat het de befte is, die op de rechte Vifchbanken ligt, en beter dan die in de Bajen is gekomen, alwaar hy denklyk flegter voedsel heeft.

De *Yslanders* bereiden uit den Dorsch, die in den rechten Vistyd gevangen wordt, om zo te spreken, maar eene foort van gedroogden Vifch, die Flakvifch heet, naar *Coppenba-*

gen

gen en *Glukstad* gevoerd wordt, en, gelyk een ieder weet, een zo wel smakende, goede en fyne Visch is, als men nergens elders vindt. Maar westwaards in 't land wordt door enigen zulk een Visch bereid, gelyk de heer *Ander-son* beschryft; en dezen *Hengevisch* genaamt, vermits hy in daar toe opgerechte Schuren om te drogen opgehangen wordt. Die Schuren noemt men in *Island Hialder*, en bestaan uit latten, zo verre van malkander geflagen, dat 'er de wind en lucht door spelen kunnen, en met een dak tegens den regen gedekt. De gemelde Visch wordt in den rug geflakt, dat is opgesneden, in plaats dat men den Flakvisch in den buik opsnydt, en vervolgens in den buik een gat maakt, door 't welk hy aan een stok geregen, en om te drogen in de *Hialde* opgehangen wordt. Die Visch is enigzins beter koop dan de andere; doch wordt zo veelvuldig niet gemaakt, vermits de Flakvisch de eigentlyke Koopmansvisch is, en daar van 100 Schipponden tegens een van den Hengevisch toebereid wordt. Het behandelen en drogen van den gevangen Visch geschiedt niet door de Vrouwen maar de Mannen. De voornaamsten in den Boot verdeelen de Visschen, zodra zy aan land gekomen zyn, en die mede in den Boot zyn geweest bekomen de een zo veel als de ander. Niemand verlaat zyn Visch, eer en bevorens hy dezelve op de voorverhaalde wyze behandelt. heeft. Wanneer nu de *Islanders* den Visch dus geflakt, en 'er den ruggraad uitgenomen hebben, leggen zy denzelven zodanig geflakt enkel byeen; zulks de vleeschzyden tegens elkander gekeert zyn, ingeval het weér gehengt dat de Visch den volgenden dag om te drogen uitgebreid kan worden, maar wanneer het weér zulks niet gedooft, leggen zy den geflakt Visch opeen in kleine hopen, zodanig dat de huidzyde buitenwaards gekeert ligt, en dat noemt men aldaar in *Kafen* liggen; weshalven de Visch, die dusdanig lange blyft liggen en mitsdien verderft, door de Kooplieden gekaasde Visch genaamt wordt. Uit het hier boven gezegde ziet men, dat de Vrouwen in
het

het bearbeiten en bereiden van den Visch niets te doen hebben, ten ware dat de een' of andere Vrouw haren vermoelden Man in dat werk enigzins de behulpzamen hand boodt. Wanneer nu de Visch dusdanig behandelt en in staat is, om den volgenden dag tot het drogen uitgebreid te worden, is het natuurlyk en billyk, dat de manspersonen, die den gantschen dag zwaar gearbeid hebben, zich naar huis begeven, enigzins uitrusten, en enig voedsel gebruiken, doch waarby het zodanig niet toegaat, als de heer *Anderfon* op de volgende wyze verhaalt: „ als de Vrouwen „ zulks verricht hebben, slepen zy zowel de afgesneden „ koppen, om ten spyze te zoden en de afgekloven gra- „ den daarna tot brand te gebruiken, als byzonder de le- „ ver, om tot het maken van traan aan een' zyde te leg- „ gen, op hunne ruggen naar huis; waar tegen de Man- „ nen, inmiddels uitgeruist, en zich naar mate van hun „ vermogen, met Brandewyn gelaast hebbende enz. Te voren is reeds gezegt, dat de Vrouwen dien arbeid niet doen, maar wel de Mannen; weshalven dezen niet te huis kunnen gaan liggen uitrusten, en zich met Brandewyn verkwikken. En wanneer zy hunnen Visch behandelt hebben, vergenoegen zy zich niet maar slegts, om de koppen te koken, maar bereiden een of meer goede en geheele Visschen, naar mate van de hoegrootheid hunner huisgezinnen ten spyze: doch vermits zy gemeenlyk benevens den Dorsch ook andere Visschen vangen, gebruiken zy dezen liever ten spyze, en anderzins den Dorsch met den kop teffens, die wel voor het lekkerste aan denzelven gehouden wordt, maar waarmede zich hongerige magen niet ligt alleen laten verzadigen. De afgesneden koppen drogen zy zowel als den Visch, en verkopen dezelve in het land voor een zekeren prys, en dezen sinaken beter dan de Dorsch zelf. De afgekloven, of veelliever uitgesneden graden, worden wel op enige plaatsen door de armste lieden en alwaar men gebrek aan brandhout heeft, byzonder aan de uiterste Zeekusten, tot brand gebruikt; doch zulks

geschied niet algemeen: maar zy gebruiken de graden veel liever, gelyk bevorens gezegt is, tot een aangenaam voeder voor de Koejen, als die daaraan gewoon worden, welke graden bevorens enigzins murw worden gekookt. De Lever van de Visschen, slepen de Vrouwen zo min als de koppen naar huis, maar werpen dezelve in een vat byeen, en bekomen daar van vervolgens een goede menigte traan.

De Brandewyn, waarmede men den heer *Anderfon* verhaalt heeft, dat zich de Mannen verkwikken, wanneer zy uit Zee gekomen zyn, is alleen het begin tot een stoffe, die vervolgens sierlyker uitgebreid wordt, en het Brandewynzuipen der *Islanders* betreft. Ik kan verzekeren, dat 'er weinigen zyn, die enigen Brandewyn hebben, waar mede zy zich in den arbeidzamen Vischtijd verkwikken kunnen, zo om dat zy des Zomers geen zo groten voorraad daar van kunnen kopen, als om dat de Brandewyn, die zy te koop bekomen, na Paasschen zelden meer drinkbaar is; weshalven zy zich 'er ook weinig over bekreunen, Doch wanneer zy, volgens het gebruik der Vissers in andere landen, een goede teug Brandewyn namen, 't zy zy in Zee gaan of van daar terug komen, zoude hun zulks goed en dienstig wezen, vermits de zware arbeid gedurende de Vischvangst byna ongelooflyk is. By heldere nachten, ook wel anderzins tegens het kriecken van den dag, een paar uren voor zonnen opgang, gaan zy somtyds 4 mylen diep in Zee, en keren tegens den ondergang der Zonne weder naar huis; ook blyven zy wel eens gedurende den nacht op Zee, wanneer het goed weër is, en zy bespeuren dat de Visch nadert en byt, om een Boot vol te bekomen. In dien langen tyd liggen zy en trekken den Visch met lange lynen op, zonder enige spyzen te gebruiken, of andere verkwikking te nuttigen, dan alleen een dronk *Syre*, by hun gebruiklyk. Wanneer zy vervolgens weder naar huis geroeit zyn, dikwerf met levensgevaar by opkomen den storm of kwaad weër, moeten zy, aan land gekomen zynde, den gevangen Visch bearbeiden en toebereiden

den, tot hy op de te voren gemelde wyze bekwaam wordt, 't geen mede geen geringen arbeid is, en daarenboven moeten enigen ook noch wel een goed stuk wegs gaan, al eer zy te huis komen. Nu wilde ik wel eens vragen, of zy na zodanig een zuren arbeid geen' rust en verkwikking nodig hebben, en of zulke hongerige magen zich met den kop van een Dorsch, en het afkluiven der graden zouden kunnen laten vergenoegen, maar of zy niet veel eer een goed gedeelte van den Dorsch zelve, of een anderen Visch nodig hebben? En zoude het hun dan ook ondienstig wezen enigen Brandewyn te gebruiken, wanneer zy denzelven bekomen kunnen? doch welk geluk naauwlyks een onder honderden wedervaart. De enige verkwikking, die zy buiten de *Syre* op Zee hebben, is enige Tabak, wanneer zy dezelve machtig zyn, die vele onder hun op drie verschillende wyzen, een ieder naar zyn smaak gebruiken.

De manier der toebereiding van den Flackvisch zal ik beschryven, zodanig ik zulks dikwils gezien heb. Wanneer de Visch geopent, de kop afgesneden, het ingewand 'er uit genomen, de buik geheel geopent en de ruggraad 'er uitgehaalt is, leggen zy denzelven weder byeen, de Vleeschzyde tegens malkander gekeerd, 't geen by droog weêr geschiedt, en wanneer men den Visch den volgenden dag te drogen leggen kan, of in kleine hopen op malkander, zulks de huidzyde naar boven gekeerd wordt, naamlyk als het vriest, of vochtig weêr is, en de Visch niet te drogen gelegd kan worden. Het weêr goed zynde, wordt de Visch te drogen gelegd, en wel op stenen, door die dezelve hebben, welke zy dan als een stenen muur op malkander stapelen, een' elle hoog of iets hoger boven den grond; doch wanneer geen' stenen by de hand zyn, wordt de Visch aan het strand op het zand uitgebreid, en wel daags na dat hy uit Zee gekomen is, by zo verre het weêr zulks gehengen wil. Dus slaagt de Visch het best, offchoon het ook geen nadeel doet, wanneer hy 3 of 4 weken in

Kafen ligt, wanneer het weêr niet te vochtig of de Vorst niet te sterk is. Als de Visch te drogen is gelegd, word hy eens des daags door de Vrouwen omgekeert, terwyl de Mannen op Zee zyn, en word nu eens de Vleeschzyde, dan de Huidzyde by verwisseling tegens de Zon en de Lucht gekeerd. Zo het weêr goed en bekwaam om te drogen is, kan de Visch binnen 14 dagen volkomen droog worden; doch doorgaans wordt daar toe meerder tyd vereischt, vermits het ligtlyk vochtig weêr ondertusschen maken kan, 't geen het schielyk drogen belet. De Visch droog genoeg zynde, wordt op hopen byeen gelegd op de gemelde stenen muren, de Huidzyde altoos naar boven gekeerd, op dat 'er de regen geen nadeel aan zoude doen. De *Islanders* bekomen 'er waarlyk geen huishoge hopen van, gelyk men den heer *Anderfon* bericht heeft, want een ieder de zyne byeen legt, die gene grote hopen konnen uitmaken, maar zy stapelen den Visch op itene muren niet hoger op een, dan een man gemaklyk bereiken kan; doch wanneer de Visch door de inwoonders van ieder district op de Handelplaatsen byeen gebracht wordt, maakt men 'er huishoge hopen van, gelyk by ons de hooiroken. De inwoonders dekken den Visch niet, wanneer hy gedroogt is, ten zy zy zo veel 'er van verkogt hebben als zy konnen, en nemen alsdan hunnen eigen Wintervoorraad in huis; doch wanneer de Kooplieden de hopen op hopen gelegd hebben, en het regenachtig uitziet, wordt hy gedekt, dewyl hy kort daarop te sloop en t'zamen gepakt moet worden, en derhalven de vochtigheid niet zo zeer verdragen kan, dan die der *Islanders*, welke in kleine opene en ongeperste hopen staat, waar door de lucht te ligter kan doordringen, en de vochtigheid opdrogen, die dezelve door den regen ingezogen mogt hebben. Dusdanig gaat het met de toebereiding van den gedroogden Flackvisch in *Island*.

De Hengevisch, waar van de heer *Anderfon* voorts spreekt, wordt ook op dezelfde wyze als de Flakvisch behan-

handelt en toebereid, met het onderscheid, alleen, dat hy in den rug opgespouwen wordt, op dat hy te ligter zoude kunnen drogen, en vervolgens word hem een gat in den buik gesneden, om dat hy aan een stok geregen zoude kunnen worden, waarna men hem op de hier boven beschreven wyze in de *Hialden* om te drogen ophangt. Het uitgesten, waar van de heer *Anderson* voorts spreekt, heeft zo weinig plaats by den Hengvisch als by den Flackvisch; dat is, men weet daar van niets te zeggen; want hy daags na dat hy uit Zee gekomen is, opgehangen wordt. Die Hengvisch word niet alomme in 't land bereid, gelyk hier voren gezegt is, maar alleen in enige plaatsen tegens het westen; niettemin hebben de meeste inwoonders door het gantsche land *Hialden* of Schuren, om daarin hunnen Visch op te hangen en te bewaren, dien zy van tyd tot tyd verschen eten, na dat hy in den wind gehangen heeft, en, om niet te bederven, voor de Zon bewaard is.

§. LVI. De Lenge of Lange is een' soort van Dorsch; doch smaller en langer dan de gemene grote Dorsch, waar om die Visch ook dien naam draagt. Uit dezen weten de *Yslanders* zo goeden Flackvisch en Klipvisch te bereiden, als uit den Dorsch. Ofschoon men den heer *Anderson* bericht heeft, dat hy niet zo goed zoude uitvallen, als die van den Kabeljauw zelve gemaakt word, en derhalven gemeenlyk maar alleen door de inwoonders tot hunnen mondkost wordt gebruikt, moet ik daar tegen aanmerken, dat men in de gedrukte Landtax gezegt vindt: dat de Lenge dubbel zo veel als de Dorsch zal gelden, 't geen meer dan bewys genoeg is, dat zy goed moet zyn, en niet maar alleen door de inwoonders tot hunnen mondkost gebruikt wordt. Doch van de Lengen wordt geen' grote menigte gevangen. Nadien de *Yslanders* ook Klipvisch van de Lengen bereiden, vervalt teffens, 't geen de heer *Anderson* zegt, dat het den *Yslanderen* niet gelukken wil, Klipvisch 'er van te maken; als die slegt uitvalt en ligt verderft, en derhalven niet uitgevoert wordt. Den naam Klipvisch hier van te

Van de
Lengen.

willen afleiden; om dat hy op de Klippen of Banken van gladde strandstenen gedroogt wordt, kan mede geen steek houden, vermits de Flakvisch op de zeldé wyze wordt gedroogt; en nadien nu dit de beide soorten gemeen is, moet de naam van Klipvisch een andere oorsprong hebben, vermoedelyk van de Klippen of Stenen, die daaglyks op denzelven gelegd worden, om hem zyn vereisch te geven; want dit heeft de Klipvisch eigentlyk in de toebereiding vooruit voor den Flakvisch, en kan alzo met meer grond van daar zyn naam hebben.

Van de Schelvisch of Yslandsche Ise. §. LVII. Ik kan niet zeker zeggen, wat de heer *Ander-son* eigentlyk voor een Visch meent, dien hy Schelvisch noemt; doch gisse, dat het de Visch zal moeten zyn, die de *Yslanders Ise* noemen, vermits dezelve het naast overeenkomt met de beschryving, die de gemelde heer daar van geeft, inzonderheid in zyne aanmerkingen, naamlyk, dat het een' soort van Dorsch zy, wiens Vleesch, gezoden zynde, meer dan anderen van zyn geslacht Schelst of Schilfert, dat is, in dichte ronden Schelbladen of Schilfers van een berst, en genoegzaam bladert, gelyk ook dat hy kenbare Schubben heeft, waar mede hy zich van alle anderen van zyn geslacht onderscheid; doch zo hier de *Ise* gemeent word, gelyk ik geloven moet, vermits ik geen anderen Visch vinden kan, die beter naar die beschryving gelykt, en ook deze Visch nergens anders door den heer *Ander-son* wordt aangehaalt, zo kan men hem gewis niet onder de geringste Visschen tellen, waar mede de grote God *Ysland* begiftigt heeft. Ook kan men niet zeggen, dat hy zo wel niet smaakt als de Kabeljauw, en daarenboven veel kleiner dan deze valt; want dezen Visch vangen de *Yslanders* in een' grote menigte en op zekere tyden maar alleen. Wanneer daar en tegen zeer weinig Dorsch gevangen wordt en hy enigzins vet is, smaakt hy zeer wel en even zo goed als de Dorsch: ja ik kenne onderscheidenen by ons, die dezelve veel liever dan den Dorsch eten, veelligt om dat hy hier zeldzaam is. Van de *Ise* of Schelvisch wordt zeer goede Klipvisch

visch toebereid, beide door de *Deensche* Kooplieden en de *Islanders*, en ik kan niet lochenen, dat wanneer de *Ise* dus toebereid is, hy my zo goed als de Dorsch smaakt. De Kooplieden nemen dezen Visch, 't zy gedroogd of op de wyze van Klipvisch toebereid, aan; doch zodanig, dat zy, dezelve noch versch zynde, 3 Isen tegens 2 Dorschen rekenen, 't geen ten blyk verstrekt, dat hy bekwaam is om tot Klipvisch gemaakt te worden: ook is hy niet veel kleiner, maar zelfs doorgaans zo groot als de meeste Dorschen, offchoon men ook wel groter Dorschen dan de Schelvisch vindt. In het volgende Artikel van de Wyting zegt de heer *Anderfon*, dat hy niet goed om te drogen is, waar tegen ik verzekeren kan, dat de *Islanders* dezelve in zo groot een menigte drogen als den Dorsch, en wanneer de Schepen van de Kompagnie uit het land vertrekken, blyven gewis meer gedroogde Isen dan Dorschen binnen het land, vermits de laatstgenoemde Visschen door de Kooplieden veel meer dan de eerstgemelde aangenomen worden. De inwoonders keuren dezelve in de huishouding byna even zo goed als den Dorsch, en verkopen hem vermengt met denzelfden graad met den Dorsch staan kan, ten minste 'er onmiddelyk op volgt. Hy onderscheid zich zo wel van den Dorsch door zyne fyne Schobben, die merendeels afgeschraapt worden, wanneer men hem tot Klipvisch bereidt, als door 2 dikken graden boven by den kop, wanneer men hem doorsnydt, die de Dorsch niet heeft: eindelyk is hy witter van buiten, maar niet kleiner dan de Dorsch.

§ LVIII. De Wyting, door de *Islanders* *Lise* genaamt, valt Van de Wyting of Yslandsche Lise. rondom *Ysland* veel groter en vetter dan elders, en heeft, gelyk bekend is, ongemeen lekker Vleesch. Hy komt den Schelvisch veel nader dan den Kabeljauw, zynde witachtig van verwe, van waar hy zyn naam heeft. Hy wordt in geen' grote menigte gevangen, derhalven ook merendeels versch gegeten, en mitsdien niet veel om te drogen

ge-

gebruikt. Wanneer het maar alleen belette, 't geen de heer *Anderson* bericht, naamlyk, dat hy zo weinig als de Schelvis tot goede Fläck- en Hengvisch dienen wil, zoude hy zeer nut te drogen zyn, gelyk van de Isen of Schelvisch vele honderden Schipponden gedroogt en in het land vertiert worden; want even zo wel kan men aldaar de Wyting of Lise drogen. En waarom doch zoude men de Wyting in *Ysland* niet kunnen drogen, daar men weet, dat hy by *Helsingnor* gedroogt kan worden? De zaak bestaat daarin, dat nadien die Visch in geen grote menigte gevangen word, men hem zeer gaarne verich tot spyze gebruikt, en zeer welsmakend zynde, mitsdien ook niet veel droogt; daarenboven is hy, gelyk de Schelvisch, geen Koopmans goed.

Van het
foort
Dorsch,
door de
Ysland-
deis Tis-
ling ge-
naamt.

§. LIX. Op dat de Visch, waar van hier gehandelt wordt, niet naamloos blyven, maar zyn eigen en rechten naam bekomen zoude, moet ik berichten, dat de *Yslanders* hem *Tisling* noemen, 't geen een' verkleining van Dorsch is. Door de *Denen* word hy *Tittling* genaamt, onder welke benaming men hem in *Coppenbage* zeer wel kent en weet, dat het de kleine Dorsch of Bergensvisch is. Hy is niet anders, dan het jonge broed van den volwassen Dorsch, gelyk ik reeds te voren aangetekent heb. De middelsoort van Dorsch, tusschen den groten Dorsch en Tittling, wordt by de *Yslanders* Stutting en by ons Middel-Dorsch genaamt. Deze is, gelyk de heer *Anderson* zegt, met de tederste Schubben bekleed, die men met de hand, ja als hy gezoden is, zelfs tusschen de tanden niet voelen kan; doch dit vindt men ook zo by de twee andere soorten van grotere Dorschen, naamlyk Stutting en den groten Dorsch, zulks dezen alle in der daad slegts maar eene soort van Visch zyn, en enig en alleen in den ouderdom en de grote verschillen. Zyne verwe zegt de heer *Anderson*, is graau en enigzins goudverwig, met vele bruine en zwarte vlekken en strepen versiert, en een weinig verder, dat hy in den zomer helder van verwen, doch in den Winter

ter donkergrau is. Zo als hy volgens die beschryving by *Lubeck* gevonden wordt, ziet hy ook by *Ysland* uit. De *Tittlingen*, die enigen tyd dicht onder het land in een' zekere soort van Zeegras gelegen hebben, gelyken onder den buik goudverwiger, dan de anderen.

§. LX. De Visch, waar van de heer *Anderfon* in dit Artikel spreekt, noemt hy *Kool*, en dit welligt kan de duit-^{Vande Kool.}sche naam van denzelfen zyn; doch in 't *Yslandsch* wordt hy *Ypse* genaamt, 't geen met den noorweegschen naam *Oefs*, dien de gemelde heer aanhaalt, overeenkomt. Veel- ligt heeft men hem dien duitschen naam wegens zyne donkere verwe gegeven. Dat hy een' soort van Kabeljauw zy, geloof ik mede, vermits hy denzelfen gedeeltlyk gelyk en ook even zo groot is; doch dat hy zo mager en slegt van smaak zoude wezen, dat de *Yslanders* hem niet gebruiken konden, en hem ook nooit eten, dewyl het hun geenzijs aan betere soorten ontbreekt, strydt tegens de bevinding. De *Yslanders* eten denzelfen, gelyk anderen goeden Visch, en hy smaakt zeer wel; ook is het bekend, dat hy, gedroogt zynde, een goede Visch is, offchoon niet zo goed als de *Dorsch*; doch de gedroogde wordt niet veel in *Ysland* gevonden, vermits men hem in geen' grote menigte vangt.

§. LXI. De Botten of Schollen zyn in zich zelve zeer goed en vet in *Ysland*. Dat men haar drogen en tot ^{Van Botten} Winter-voorraad bewaren kan, heb ik zelf bezogt; en ^{of Schol-} dat zy ook uitgevoert kunnen worden, daar van heb ik ^{len.} mede een bewys gezien, vermits ik opgemerkt heb, dat een Schipper 5 of 6 netten dicht om zyn Schip, in de haven liggende uitzettede, en een' aanzienlyke menigte vong, zoutede, droogde en met zich voerde; doch de inwoonders des lands maken zich dezelve alzo niet ten nutte, maar eten ze versh, vermits het kopen van Zout hun te kostbaar valt, en derhalven leggen zy zich niet sterk toe dezelve met netten te vangen; doch wanneer zy een hoek naar *Dorsch* uitwerpen, byt 'er somwylen een' ^I Bot

Bot of Schol aan, welke zy wel ophalen, maar niet wel 'er mede te vreden zyn; en op die wyze worden zy verplicht, die weinige Botten of Schollen te vangen, welke zy eten. Op enige plaatfen hebben de inwoonders de gewoonte, Botten of Schollen met netten te trekken, gelyk by ons, en bekomen dezelve alsdan in grote menigte, doch die zy meest verfeh eten, vermits zy van geen Zout voorzien zyn, 't geen eigentlyk daar toe nodig is, wanneer zy gedroogt zoude worden.

Van de Heilbot. §. LXII. Rondom *Island* wordt een' taamlyke menigte grote Heilbotten gevangen, maar of zy zo zwaar zyn, als de heer *Anderfon* fchryft, naamlyk 400 ponden, kan ik niet zeggen, vermits ik gene gelegenheid gehad heb, om dezelve te wegen. Dit weet ik, dat vele gevangen worden, die 3 ellen en daar boven lang, evenredig breed en zeer vet zyn. De *Islanders* bereiden 'er onderwyl en zeer goede Raf en Rekel van. De *Islandsche* naam *Rafur* beduidt den geheelen ruggraad van een Viſch; doch de Flosvinnen, die zy 'er van fnyden, worden Raf-Belte genaamt; ook noemt men de Rekel in 't *Islands* niet Riklinger, maar Riklingur, zynde lange ſtriemen, die van den Viſch in de lengte afgefneden, voorts gedroogt en Rekel of Rätling daar van toebereid wordt.

Van de Makreel. §. LXIII. Van Makreel weten de *Islanders* gantsch niet, noch kennen dien Viſch, 't zy onder dien of een anderen naam. Ik wil niet weêrſpreken, dat die Viſch onder de inwoonders van de Noordzee gevonden kan worden, en uit het noorden voorby Hitland, Schotland en Engeland door die Zee trekken kan; doch moet echter zeggen, dat hy niet voorby *Island* trekt noch van de *Islanders* gevonden wordt.

*Van andere Strand- en Zee viſſchen, die door den heer
Anderfon niet genoemt worden.*

Offchoon die heer van den Makreel, die echter by *Island*

land niet gevangen wordt, een byzonder Artikel gemaakt heeft, zo zyn nochtans enige Visschen overgeflagen, die den *Islanderen* ten nut verstreken, en waar van een' taamlyke menigte gevangen wordt. Nadien het nu wezentlyk tot een' landbeschryving behoort, dat men toont, waarin deszelfs voortreflykheid bestaat, en wat de nering en handteering der inwoonders zy, zal ik kortlyk enige Zeevisschen noemen, welke by *Island* gevangen worden, in plaats van den Makreel, die men 'er niet vindt.

De Steenbyter wordt op enige plaatsen in grote menigte gevangen, voornaanlyk aan de Westzyde van het land, en ook gedeeltelyk zuidwaards. Deze is de Visch niet, die by ons Steenbidder (Steenbyter) genaamt wordt; maar byna zo groot als een Dorsch, is donker van verwe op den huid, heeft kleine schubben, een korten kop, geen' grote kieuwen, maar vele scherpe tanden, byna gelyk die der honden, en byt ook zeer sterk, weshalven men zich voor hem hoeden moet, op dat hy den zulken, die hem vangt, geen nadeel toebrengt. Hy wordt ongetwyffelt *Lupus Marinus* genaamt, en kan in 't duitfch Zeefoek heten, vermits hy eniger mate onze Verschwater-snoeken niet ongelyk is. Zyn Vleesch smaakt zeer goed, en wordt zowel versch als gedroogd door de *Islanders* gegeten. Op zekere tyden word die Visch meer dan anderen gevangen; zulks hy dan den inwoonderen tot een groot nut verstrekt.

Een anderen Visch, den vorigen in gestalte taamlyk gelyk, doch die enigzins groter is, en door de *Islanders* *Hlin* genaamt wordt, vangen zy ook hier en daar, offchoon in geen' zo grote menigte dan de Steenbyter, en is zeergoed te eten.

De Rodmaven (Rothmagen) heb ik bevorens beschreven by gelegenheid der Strand- of Zeemeeuwen; weshalven ik het zelve alhier niet weder herhalen wil. Zy worden in grote menigte beide met den hoek en met netten gevangen, en ook gelyk by ons de Aal gestoken. Het is een zeer lekkere spyze op onderscheide wyze toebereid, voor-

naamlyk als zy een weinig gezouten en winddroog gegeven worden.

Van gelyke gestalte met den Rothmagen wordt ook nu en dan een andere Visch gevangen, die de *Islanders* Graumave (Graumagen) noemen, vermits deze graauw alwaar de andere rood is. Hy is groter dan de Rothmagen, en zeer goed tot spyze. Deze twee worden voor eenesoort van Visch en de Rothmagen voor het mannetje, de Graumagen voor het wyfje gehouden, vermits in de eerste nooit anders dan kuit gevonden word, en in het tegendeel altoos hom in den anderen. En deze Visch is het, myn's erachtens, dien men hier Steenbidder, dat is Steenbyter noemt; doch ik ben geen zo groot een kenner van Visch, dat ik zulks volkomen verzekeren kan.

De Rockvisch, in 't *Islandsch* Skata genaamt, valt aldaar in taamlyke menigte, en is een zeer schone Visch, voornaamlyk wanneer hy als Klipvisch toebereid wordt, als wanneer zy hem dan Kliprokken noemen. Dat dezelve zeer goed is en gretig gezogt wordt, betuigt de Landtax, waarin gezegt wordt, dat hy twee Visschen gelden zal, dat is, dubbel zo veel als een grote Dorsch.

De Karve is een zeer welmakende Visch, die by tyden met den hoek gevangen wordt, doch in geen' grote menigte. Deze dunkt my van smaak en gestalte dezelfde te zyn, dien wy een Baars noemen.

Deze zyn de voornaamste en meest gemene Zeevisschen van de kleinere soort, waaruit de inwoonders goed nut en voordeel trekken. Nu zal ik my met den heer *Anderfon* naar de grootste Zeevisschen wenden.

Van de
Walvis-
schen.

§. LXIV. Rondom *Island* wordt een' grote menigte Walvisschen van allerly soort gevonden, die ook aldaar een ieder hunne byzondere namen hebben, welke alle op te tellen veel te wydlopig zoude zyn, en een byzonder werk vereisfchen; weshalven ik den heer *Anderfon* slegts volgen zal, en daar van zo verre spreken, als zyn geschrift my daar toe aanleiding geeft, nadien myn oogmerk zich thans niet verder

der uitstrekt. De grote *Groenlandsche* Walvisch is den *Yslanderen* te min onbekent, vermits zy hem zeer dikwerf zien; en nadien hy een gladde rug zonder Flosvinnen heeft, noemen zy hem Stetbakur, dat is Gladrug. Doch de Sandhval is dezelve niet, gelyk men den heer *Ander son* bericht heeft, maar een gantsch andere Walvisch. Van die beide soorten andere grote Walvisschen wordt rondom *Ysland* een' grote menigte gevonden, ja zelfs dikwerf in de bogten en grote bayen, als by voorbeeld *Hafalvior*, ('t geen van de Walvisschen den naam draagt.) *Hafnefiord* en andere meer westwaards in het land. Dus heb ik zelf 10 a 12 stuks teffens in *Havalfior* gezien, die de passage zodanig beletteden, dat men zig daarover niet vertrouwen konde. Gemeenlyk komen zy jaarlyks op een zekeren tyd, als in de maand July of het begin van Augustus. In de bayen westwaards van het land komen de Walvisschen noch overvloediger en menigerwerf. De manier, welke de inwoonders op enige plaatsen des lands gebruiken, om dezelve te vangen, bestaat daarin, dat een Boot zo na by den Walvisch roeit, als immer mooglyk is, en dat vervolgens een van het Volk, des afgericht, een groten yzeren Harpoen in den Walvisch werpt, die als dan terstond de vlucht neemt. Deze Harpoen is gemerkt met het teken van die hem geworpen heeft, en wanneer de Walvisch daar aan sterft, ingeval hy wel getroffen is, dryft hy aan' een zekere plaats van het land, wanneer het geluk zulks wil, of ook wel dikwerf van het land, na dat de Wind waeit. Zo de Visch aan land dryft, bekomt hy, dien de Harpoen toebehoort, een zeker gedeelte van den Walvisch, volgens de *Yslandsche* wetten, en hy, op wiens grond hy komt aandryven, de rest. Dit is de gantsche konst, die de *Yslanders* te werk stellen, om de Walvisschen te vangen, en tot zo verre strekt zich hunne kundigheid daarin tot noch toe uit. Doch nadien zy onlangs behalven iemand, die dat handwerk verstaat, ook de gereedschappen tot het Harpoeneeren bekomen hebben, vermoed ik, dat hun de Walvisschen voor-

taan niet ligt ontwyken zullen. Dat de Walvifchbaarden alle niet klein zyn, is daaruit te besluiten, dat men rondom *Ysland* zo wel grote als kleine Walviffchen vindt, weshalven de Baarden door de *Doensche* Kooplieden zeer wel gezocht worden: ook mangelt het den inwoonderen aan geen^o werktuigen, om de Baarden uit te fryden, wanneer zy maar Walviffchen genoeg bekomen kunnen. Het Walvifchspek koken de *Yslanders* terftond in een Ketel; waarin bevorens enig water gegoten is; zulks de Traan altoos boven dryft, die zy affchuimen, zo lange iets daar van op het Water blyft. Het Vleefch, 't geen na het smelten van het Spek overig blyft, heeft, zo zy zeggen, geen den minften Traan fmaak, en gebruiken het enigen, om in hunnen *Syre* te leggen, die gelyk sterke *Azyn* is, waarna het zeer goed om te eten zoude zyn. En op die wyze vindt men aldaar lieden, die zich dat Vleefch ten nutte weten te maken. Perfonen, welke het geproeft hebben, hebben my verzekert dat het niet walglyk te eten zy, maar zeer wel fmaakt; doch het verdient zyn aanmerking, dat het Vleefch van alle Walviffchen niet eetbaar, maar het een algemene regel is, dat het Vleefch van de Walviffchen, die tanden hebben, niet deugt, maar dat der anderen zich wel eten laat.

Van het
Zeevar-
ken.

§. LXV. Het fchynt dat de heer *Anderfon* het Zeevarken, 't geen door de *Yslanders* *Nife* genaamt wordt, in dit Artikel met den *Springbval* t'enemaal vermengt. De laafte is gantsch onderscheide van het eerfte, beide in opzicht van de grote, vermits de *Springbval* dikwerf 9 ellen lang; doch het Zeevarken veel kleiner en maar flegts 5 tot 8 voeten lang is, en ook in opzicht van het springen, 't geen het Zeevarken toegeschreven wordt; want het Zeevarken springt byna niet, maar wentelt zich rondom, en kan niet spoedig voortkomen; daar in het tegendeel de *Springbval*, waar van men twee foorten in *Ysland* heeft, zowel gezwind awemt, als hoog uit het Water springt. Wyders vermengt men deze beiden, wanneer men zegt, dat

dat het Zeevarken in de maand Juny blind wordt, waar van niets bekend is, maar wel in het tegendeel dat de oogleden van den Springhval, wanneer hy een Boot poogt te beschadigen, en uit de Zee opspringende op de Boten stort, over de ogen nedervallen, zo dra hy uit het Water komt, weshalven hy niet zien kan, en de Boten enigermaßen van hem terug wyken kunnen; ook zoekt het Zeevarken de Boten nimmer, maar is zulks des Springhvals grootste vermaak, invoege hy lange blyft aanhouden, om dezelve te vervolgen en te bespringen, gelyk hier voren gezegt is. Het Vleesch der Zeevarkens is alzins eetbaar. De *Yslanders* laten zich niet affchrikken dezelve met Harpoeenen te jagen, op welke wyze zy vele vangen; ondertuschen jagen zy ook enigen op 't land, vermits zy vreesachtig en wel te jagen zyn, en brengen dezelve om 't leven zowel in Juny als andere maanden, nadien niemand weet of gelooft, dat zy den enen tyd van het jaar blinder zouden zyn dan den anderen; maar het Zeevarken kan niet spoedig voortgeraken, waarom de *Yslanders* hem gemaklyk volgen kunnen, en het is zeer gemeen, dat twee menschen in een kleinen Boot de Zeevarkens aandoen en zich ten buit maken, zowel voor als na de maand Juny, vermits zy steeds even blind zyn.

§. LXVI. De heer *Anderfon* noemt dezen Visch Hayvisch, Van het Zeehond, Haafisch en Haukal, zonder dat ik wiste, wat naam de rechte was, maar nu weet ik, dat de *Yslanders* hem Haakal noemen, 't geen Haakal uitgesproken word en Zeekalf beduid; weshalven ik hem ook dien naam geef. Van dezen Visch vangen de *Yslanders* ene taamlyke menigte met een daartoe geschikt werktuig, 't geen zy in Zee doen nederzinken, en waar aan boven een Dobber is. De Vischlynen zyn boven den hoek met een' yzere keten, twee ellen lang, voorzien, op dat de Visch dezelve niet zoude afbyten, 't geen geschiede zoude, wanneer het slegts een Vischsnor was. Als de *Yslanders* op Zee naar hunnen vangst roejen, om te zien, of zy iets opgedaan hebben, gebeurt het

het niet zelden, dat zy met dat werktuig 12 tot 16 stuks Viſſchen aan den hoek vaſt vinden, die zy alſdan een ieder voor zich met een ſnoer binnen den Boot vaſtbinden, zodanig met zich aan land ſlepen, en dus een gelukkige en nutte vangſt doen. Het Vleefch van dien Viſch ſmaakt zeer wel; doch men heeft bevonden, dat wanneer men hem te veel of te dikwils eet, daaruit gemeenlyk zware krankheden ontſtaan en een haſtige dood te weeg gebragt wordt, weſhalven hy zelden gegeten word, dan na dat hy een langen tyd, ja wel een gantsch jaar, gehangen heeft, als wanneer het vet 'er uitgedropen is, en hy als goede gedroogde Zalm ſmaakt. De *Yſlanders* bekomen van dien Viſch geen Traan. De Lever is, gelyk de heer *Anderson* zeer wel ſchryft, zo ongemeen groot, dat men met een' van dezelve een Quarteel, dat is een vat van 69 *Hamburgſche* Stopen, vullen kan, en uyt die Lever bekomen zy het allerſchoonſte Traan. In de allergrootſte Zeekalven heeft men Levers gevonden, die 9 ellen lang en zo groot waren, dat men 'er 2 tonnen mede konde vullen.

Van de
Zwaard
viſch.

§. LXVII. De Zwaardviſch wordt zowel rondom *Yſland* gezien, als de andere ſoorten van grotere Viſſchen. Dat de Zwaardviſch de Zeehonden vervolgt, en dezen dikwils op het land naar de menſchen ſpringen, om hem te ontgaan, deswegens heb ik wel onderzoek gedaan, maar niemand weet, dat zulks ooit op *Yſland* geſchied is.

Van
Zeebul-
len en
Zeekoe-
jen.

§. LXVIII. Men heeft den heer *Anderson* een aartige doch teffens zeer bekende Fabel van Zeebullen en Zeekoejen verhaalt, die hy zich de moeite gegeven heeft in dit Artikel aan te halen, naamlyk dat dezelve met den kop een Os, doch met het lyf en de poten een Rob of Zeehond gelyk zyn, en dikwils met hun bulken te weeg brengen, dat de Landkoejen tochtig en als dol dat geluid volgen. Offchoon die heer ſchryft, dat hy die histori uit den mond van 2 perſonen gehoord heeft, voegt hy 'er echter by, dat zy geen oog- maar oorgetuigen daar van geweest

weeft zyn. Dus gaat het ook in *Ysland*; want niemand heeft het aldaar ooit gezien, maar velen hebben het gehoord, steeds de een van den anderen, gelyk het doorgaans met de Spinrokpraatjes gaat, waar van ik velen gehoord heb, die even zo ongerymt als deze waren, en derhalven ook even zo weinig geloof verdienden; want wanneer al eens ooit die vermeinde dieren gezien waren, moest men immers de uitwerking van hun gebrul vernomen hebben, naamlyk dat de Landkoejen als dol daar naar toeliepen; doch daar van weet niemand iets, weshalven het vylygt is op die Fabel geen acht te slaan.

§. LXIX. De Zeehonden zyn ontrent *Ysland* in een' zo grote menigte, dat in plaats dat andere Landen en Steden Schepen naar de Straat Davis moeten zenden, om dezelve te vangen, de *Yslanders* hen, om zo te spreken, buiten voor hunne deur hebben. De inwoonders verdeelen die dieren in drie soorten, naamlyk in *Land-Sele* (Land-Zeehonden,) *Oe-Sele* (Eiland-Zeehonden) en *Groenland-Sele* (Groenlandsche Zeehonden). De eerstgenoemde soort is de kleinste, doch anderzins de gemeenste. Zy worden Land-Zeehonden genaamt, vermits zy zich merendeels by het land ophouden en gestadig daar ontrent te vinden zyn. Zy gaan ook in de Bayen en kleine armen der Zee en jagen aldaar grote en kleine Zalm Forellen en diergelyke lekkere Visschen. Eiland-Zeehonden zyn de grootste soort, en worden dus genaamt, om dat zy zich op de Eilanden ophouden, die hier en daar rondom het land liggen, doch allerlieft op de onbewoonde, alwaar zy enigermaßen in rust kunnen zyn. De Groenlandsche Zeehonden zyn ook groot; gelyk de Eiland-Zeehonden, doch worden voor een' andere soort gehouden. Dezen komen jaarlyks aan in de maand December, en houden zich inzonderheid aan de noordzyde van het land op, naamlyk by *Noorder- en Oe-Fiords Syffel*, en blyven aldaar tot in de maand Maart, als wanneer zy, die de *Yslanders* niet ten deel worden, weder voort reizen. De laatstgenoemde Zeehonden, die een der

Van de
Zee-
honden.

voornaamste voortreflykheden van het Land genaamt konnen worden, worden, nadien zy in een' grote menigte komen, in *Noorder-Syffel* met netten gevangen, waar van men 20 of 30, ieder omtrent 20 vademen lang, in de Bajen, waarin de Zeehonden lopen, zodanig zet, dat zy genoegzaam een Doolhof maken, als wanneer het gebeurt, dat de ene Zeehond, die niet in't ene net geraakt, gemaklyk in't ander komt, en driest voortgaat, zodat ook de eigenaars dier Netten, wanneer zy dezelve optrekken, in iederen trek na verloop van een of twee dagen 60 tot 200 Zeehonden bekomen konnen, en achten de inwoonders iederen Zeehond zo goed als 2 Ryksdalers, vermits zy een' menigte kostbaar Traan en het schone vel 'er van bekomen. In *Oe Fiords-Syffel* gebruiken zy zelden Netten, maar hebben de gewoonte, de Zeehonden te harpoeneeren, waar mede zy ook meesterlyk weten om te gaan, en op die wyze een goede vangst van dezelve bekomen. Zy konnen met hunne Harpoenen, waaraan een lang Touw gehecht is, op 10 tot 20 vademen zeer gewis treffen. Deze Groenlandsche Zeehonden zyn van 2 tot 5 ellen lang. Ik weet niet, dat die soort op een' andere plaats in 't land zoude konnen komen, ten ware in de westlyke Bajen; doch 't geen, waar van ik hier naricht geef, is zeker. Eiland-Zeehonden worden onderwylen ook in grote menigte gevangen, byzonder op de onbewoonde Eilanden; want vermits zy zich aldaar zeker achten, komt een gantsche hoop menschen byeen en loert 'er op, wanneer zy te land gekomen zyn en zich in de Zon baden, als wanneer dat Volk haastig toeschiet en de Honden met grote Knotsen doodslaat; zulks het niet zelden gebeurt, dat zy dus 100 stuks op eenmaal ter neder vellen. Op de voorbeschrevene wyze worden ook de Land-Zeehonden gevangen, die in menigte niet met de Groenlandsche te vergelyken zyn; doch daarentegen rondom het gantsche land gevonden worden, en den inwoonder veel voordeel aanbrenge. Van dezen wordt ook zuidwaards in 't land geen' grote

grote menigte gevangen, en heeft men aldaar het gebruik, dezelve merendeels met snaphanen te schieten, die taamlyk verre reiken. Nadien de Zeehonden en hunne vangst een zo groot voordeel aan *Ysland* toebrengen, is het zeker, dat men van dezelve niet behoort te zwygen, wanneer men enigermaten genoegzame berichten van het land geven wil.

§. LXX. Behalven Zalmen, die op verscheide plaatsen in menigte, doch ook elders min overvloedig gevangen worden, vind men op enige plaatsen in versche Meren een' grote menigte Forellen of *Selunger*, gelyk zy door de *Yslanders* genaamt worden, welke algemene naam 3 soorten van Visch in zich bevat, waar van iedere weder een byzonderen naam heeft, doch doorgaans de Vischen zyn, by ons Oerter en Forellen genaamt. Van dezen ongemeen lekkeren Visch is onder anderen, byzonder in *My vatne* in *Noorder-Syffel*, zulk ene grote menigte, dat zy gelyk Klackvisch gedroogt worden en op die wyze zeer wel smaken. Op vele plaatsen hebben de *Yslanders* zodanig een overvloed van Oerter en Forellen, dat dezelve op verscheide wyzen toebereid hun het gantsche jaar tot onderhoud dienen. Op enige plaatsen in 't land vindt men ongemeen goede Alen, waar van ik dikwils gegeten heb; maar nadien de *Yslanders* 'er een byzonderen afkeer van hebben, zoeken zy dezelve niet; weshalven men niet wel ervaren kan, hoe groot de menigte dier Alen moet zyn. Ik denk niet, dat meer soorten van Riviervischen dan de reeds genoemden in 't land zyn.

§. LXXI. Slangen worden in *Ysland* niet gevonden, gelyk de heer *Anderfon* te recht zegt; hoewel die heer zich nochtans vergift ontrent de daartoe bygebragte redenen, naamlyk de heerschende ongemene koude, vermits dezelve, gelyk ik reeds gezegt heb, ten minsten in het zuiden, niet strenger dan by ons is; weshalven de Slangen aldaar zowel als hier zouden kunnen leven; doch nadien dat dier op het Eiland noch niet gekomen is, zal het 'er

Van de
Zoetwa-
ter Vis-
schen.

Van
Slangen.

ook denklyk in het toekomende niet gebragt worden, noch voortteelen.

Van
Insecten
en On-
gediert.

§. LXXII. Geen land op de Wereld is mooglyk minder van Insecten en allerlei soorten van Ongediert geplaagt, dan *Ysland*, hoewel ik de oorzaak niet kan toestemmen, die de heer *Anderfon* 'er van geeft, naamlyk de hevige en langdurige koude, beneffens het gebrek aan Bomen en Bosschen. Te voren heb ik die stukken zodanig opgeheldert, dat het niet nodig zal wezen, daar van hier een woord verder te reppen; want ofschoon in het land weinige grote Wouden zyn, zyn nochtans op vele plaatsen kleine Bosschen. Het enigst Ongediert, waar van men overlast lydt, zyn op enige plaatsen de Vliegen, die taamlyk groot zyn, en 'er in menigte gevonden worden, voornaamlyk in *Noorder-Syffel*, het koudste in 't land, en wel byzonder rondom het meer, 't geen *Myvatne* genaamt word en van de Vliegen zyn naam draagt. Aldaar worden zowel de menschen als het vee door hen geplaagt; weshalven de reizenden een floers voor het aangezicht binden, om zich tegens die vyanden te beschutten, vermits zy zeer hevig steken; en is zulks een duidelyk bewys, dat die Insecten, onaangezien de strenge koude, zeerwel in het land leven kunnen; en wel byzonder, om dat in *Noorder-Syffel* het meeste geboomte is, zyn aldaar ook de meeste Vliegen. Die dieren houden zich doorgaans by de versche meeren op, en wel byzonder daar Bosschen omtrent zyn; weshalve ik zeer vele Vliegen by *Thingvalle-Water* bespeurt heb, die zeer lastig waren; doch van andere soorten van Insecten weet men in *Ysland* niet. Wanneer het een langen tyd droog weêr geweest is, en daarna begint te regenen, gaat het aldaar, gelyk in andere landen, naamlyk dat de Dauwwormen in grote menigte uit den grond kruipen; doch deswegens wanen de inwoonders niet dat dezelve geregent zyn; daarentegen worden by zwaren regen nu en dan een soort Wormen gevonden, waar van de inwoonders die gedachten hebben. Deze groen en van ge-

gestalte en grote als de half volwassene Zywormen zyn-
de, verderven en verteeren het Grasgeweldig, daar zy val-
len; doch dit is niet algemeen, en wanneer zy komen,
nemen zy gemeenlyk slegts een' kleinen streeks gronds in.

§. LXXIII. De *Islanders* worden taamlyk door Muizen ^{Van} geplaat, ^{Muizen.} zonder dat men ooit bespeurt heeft, dat dezen door de koude gebrek of mangel aan voedsel lyden. In het tegendeel vermeerderen zy te veel, en geven den Katten werk genoeg; ook bederven zy een groot gedeelte Visch en andere waren der inwoonders. De zeldzame eigenschap van het Kerkhof van het oude Klooster *Widoe*, door den heer *Anderfon* dus beschreven, dat als men Muizen op het zelve nederzet, dezelve terstond dood blyven, strydt tegens de waarheid, zowel als de voorgewende oorzaak dier eigenschap; want ik zelf op die plaats geweest, 'er de proef van genomen en die gewaande oorzaak onderzocht, maar het een zowel als 't ander onwaar bevonden heb.

§. LXXIV. Aan de noordzyde van het Eiland (zegt de ^{Of de} heer *Anderfon*) kan men van half Juny tot den laatsten ^{Zon in} July het lighaam der Zon niet alleen boven den Horizont, ^{Ysland} maar oogschynlyk haar onderrand meer dan een mans ^{steeds} hoogte boven het oppervlak der Zee verheven zien. Het ^{zicht-} is meer dan te wel, ook zelfs den ongestudeerden en on- ^{baar of} geletterden lieden, bekend, dat de Zon op een gelyken ^{baar is.} afstand van tyd voor of na den Zonstand enerlei hoogte hebben moet. Even zo bekend is het ook, dat de Zomer-
Zonstand den 21. Juny voorvalt; weshalven van half Juny tot den 21. derzelve maand ten hoogsten zes dagen zyn, doch daar tegen van dien Zonstand tot den laatsten July 41 dagen; zulks ik na deze bekende waarheden niet begrypen kan, hoe de Zon van half Juny tot den laatsten July boven den Horizont gezien kan worden; dies noodwendig een' vergiffing in die rekening plaatsheeft. Ook kan ik niet zeggen, dat de Zon aan de Noordlyke zyde van het Eiland boven den Horizont gezien kan worden; want daaronder zyn de *Syffeln Hunnevata*, *Skagefiorden* *Oefiord* begrepen, alwaar de Zon nooit gestadig boven den

Horizont te zien is, maar aan den noordlyksten hoek van het land geschiedt het dus, by voorbeeld naby *Cabo de Nord* in *Strande Syffel* en by *Langenes* in *Noorder-Syffel*, alwaar men de Zon enigen tyd voor en na den Zomer Zonstand boven den Horizont ontrent een mans hoogte zien kan. Hoe onrecht de rekening by den Zomer Zonstand ook is, is zy noch onrechter by den Winter Zonstand, wanneer de heer *Anderson* zegt: „ In December en January is het lig- „ haam der Zon t'enemaal onzichtbaar, behalven dat men „ boven aan de tegenoverstaande hoge bergen een klein „ schynfel ontwaar wordt, en heeft men als dan, ongetwyf- „ felt door de ombuiging, een' Schemering of dag van an- „ derhalf uur of zeven quartier? Om niet te zeggen, dat hier ten opzicht van den Zonstand, die gemeenlyk den 21. December voorvalt, een' evengelyke onrechte rekening gemaakt wordt, dewyl men stelt, dat de Zon enige dagen langer na, dan voor dien Zonstand onder den Horizont blyft, daar echter die dagen in getal noodwendig even veel moeten zyn; ook komt 'er noch een' andere vergiffing by, hierin bestaande, dat de Zon nooit des Winters of by den Winter Zonstand zo vele dagen onder den Horizont zyn kan, als zy by den Zomer Zonstand 'er boven is, nadien de ombuiging der Lichtstralen te weeg brengt, dat de Zon des Zomers meerder' dagen en ook langer boven den Horizont schynt te staan, dan zy wezentlyk is, en in het tegendeel des Winters minder dagen onder den Horizont schynt te wezen, dan zy wezentlyk zoude zyn. Des niettemin maakt de heer *Anderson* den tyd, dat de Zon des Winters geheel onder den Horizont is, een' halve maand langer dan den tyd gedurende welken de Zon des Zomers steeds boven den Horizont is, 't geen t'enemaal met de natuur der zake strydt; want 'er kan een' plaats zyn, alwaar de Zon by den Zomer Zonstand acht dagen boven den Horizont is; en echter geen enkelen dag onzichtbaar by den Winter Zonstand; welk een en ander door de ombuiging der Lichtstralen, die men weet dat by den Horizont zeer sterk

is, veroorzaakt wordt. Zuidwaards in 't land kan men rekenen, dat de onderrand der Zon in den Winter Zonstand twee graden boven den Horizont zy, de ombuiging 'er onder begrepen. Wanneer men nu het land beschouwt volgens het denkbeeld, 't geen men den heer *Anderson* heeft willen geven, naamlyk dat het gelyk een' enige Klip zy, zoude hierin geen groot verschil tusschen het zuider en noorder einde des lands wezen, en nochtans is zulks taamlyk groot. Ik zelf ben aan den noorderhoek van het land niet geweest, maar geletterde lieden, die vele jaren aldaar gewoont hebben, hebben my gezegt, dat zy op den kortsten dag des Winters de Zon een uur lang boven den Horizont zagen, en den lichten dag buiten de schemering vier uren lang rekenen konden. Dus is het ook gelegen op de noorderlyke maar niet op de allernoorderlykste hoeken des lands, wanneer by voorbeeld hoog in *Noorder-Strande- en Isfiords Syffel*, alwaar de dagen wel iets korter doch niet zo kort zyn, dat men door de ombuiging der Lichtstralen maar alleen een' schemering van anderhalf uur of zeven quartiers hebben zoude, en dat wel NB. gedurende twee volle maanden; want zulk een' plaats in *Island* niet is. Zuidwaards in 't land heb ik de Zon in den Winter Zonstand drie uren lang boven den Horizont gezien, en altoos volkomen dag, dat men gemaklyk konde lezen en schryven, en 6 uren rekenen konde; want de ochtent- en avond-schemering, of 't geen men 't morgen- en avondlicht noemt, is in *Island* veel langer dan in *Denmarken*, vermits de Zon aldaar een langen tyd voor haren opgang en na haren ondergang dicht onder of langs den Horizont loopt, dat is met den Horizont een schuinser hoek maakt, dan in *Denmarken* of verder tegens het zuiden, alwaar zy meer rechtstandig op- of ondergaat tot onder de Evennachtlyn of de eigentlyke linie, alwaar zy t'enemaal rechtstandig op en onder gaat, en derhalven geen' lange schemering maakt, maar haastig den Horizont nadert en van dezelve afwykt, welk alles aan een ieder, die maar een Globe gewent is te zien, meer dan be-

bekent is. En dit is de oorzaak, waarom de dag of deszelfs licht in *Ysland* naar mate van het verblyf der Zon boven den Horizont veel langer gemaakt wordt, dan in de zuidlyker landen, 't geen my wel bekend was, doch ik my naauwlyks konde verbeelden, dat van een' zo grote werking konde zyn, als ik ondervond, toen ik tot myne verwondering in den Winter Zonstand in *Ysland* byna zo lange dagen tot myn gebruik en nut had, als in *Coppenbage*, offchoon de Zon zo lang niet boven den Horizont geweest was. Van daar is 't dat de dagen in *Ysland* zo veel sneller toenemen, dan by ons, voornaamlyk ontrent den tyd der Nachteveningen, waarna men van 't begin van de maand May geen nacht meer heeft, maar zeer wel zien kan te reizen en iets te verrichten; en van 't midden van de maand May den gantschen nacht in een boek te lezen, en dit noch wel zuidwaards in 't land; want noordwaards is het sterker en eerder licht.

Van het Noorderlicht. §. LXXV. Volgens het bericht, 't geen den heer *Ander-son* van het Noorderlicht in *Ysland* gegeven is, zoude men moeten besluiten, dat het zelve aldaar zo zeker ging als dag of nacht: doch dit is alzo niet; want 'er des Winters vele nachten zyn dat men niets van 't Noorderlicht bespeurt, en zulks niet doorde betrokke lucht (want men ook dan het Noorderlicht bemerken kan) maar zelfs wanneer de Hemel helder was. Dus ook zyn vele zomersche nachten, als de dagen lang worden, dat men het Noorderlicht kan zien, offchoon zeer zwak, wegens het licht van de Zon, die niet lang onder den Horizont geweest is. Het Noorderlicht is aldaar in alle zyne eigenschappen zodanig als by ons in *Denmarken*, behalven dat het mooglyk meermalen voorvalt dan by ons: echter is het 'er zo regulier niet, als de heer *Ander-son* zegt, in zyne verwisseling by toe en afnemende dagen. Het volgt ook zo schielyk niet op den ondergang der Zon; want ik dikwils gezien heb, dat het eerst ten 8,9 of 10 uren 's avonds opkwam, en maar een uur of ook somtyds langer duurde: ja het is ook wel gebeurt, dat het zich af en aan een gantschen nacht

nacht vertoonde, doch zulks is niet algemeen. Hier uit is op te maken, in hoeverre waar zy, 't geen menden heer *Anderfon* bericht heeft, dat zodra de lucht van sneeuw of regen zuiver, onbeneveld en niet onstuimig, of met een woord, alsden Hemel zeer helder is, men na Zonnen ondergang en Schemeravond terstond dat licht gewaar wordt, 't geen byna den gantschen nacht en wel zo helder slikt en schiet, dat het de volle Maan in haar beste schynfel niet alleen evennaart, maar haar menigwerf overtreft. Een' zo grote helderheid heeft het Noorderlicht aldaar niet, maar is zo helder als by ons; zulks de reizigers 'er groten dienst van hebben: doch het is niet bekwaam of sterk genoeg, om 'er enigen arbeid by te kunnen verrichten. Voorts wordt van dat Noorderlicht verhaalt, dat het altoos in het Noorden of Noordwesten ontstaat, naar het Zuiden overslaat, en niet zelden de gantsche lucht vervult. Doch dit gaat niet vast; want ik het zowel uit het Zuiden als het Noorden heb zien opkomen. Dikwils begint het als een klare brede Boog van het Oosten naar het Westen en staat dus lang stil; vervolgens speelt het over de gantsche lucht, en schiet zyne stralen naar het Zenith; doch zelden zet het heldere en onderscheide Bogen in het Zuiden of Noorden, gelyk het gemeenlyk in *Denmarken* doet. Niemand maakt in *Ysland* daarop enige rekening, wat weêr het na het Noorderlicht worden zal, maar alleen, wanneer het schiet en gecouleurt is, besluit men, dat 'er wind op zoude kunnen volgen; doch wanneer het in het tegendeel stil staat en helder is, vermoed men goed weêr. Staat de Boog enen avond gestadig in 't Zuiden, houden zy Noordwaards in 't land het daar voor, dat een Zuidenwind volgen zal; doch alle die regelen missen, zulks 'er geen staat op te maken is. Ik kan niet zeggen, dat de *Yslanders* van gevoelen zyn, dat het Noorderlicht zich by hen nu meermalen doet zien, dan wel te voren, offchoon men in ons land die gedachten voedt. Over de oorzaak van het Noorderlicht, door den heer *Anderfon* gegeven, zal ik geen

oordeel vellen, vermits een ieder deswegens zyn byzondere gevoelens hebben kan, alleen kan ik niet nalaten aan te merken, dat de geleerde *Mayran* gantsch andere redenen van het Noorderlicht in zyne Natuurkundige verhandeling geeft, en de oorzaak van dat Licht niet in de ingewanden der aarde zoekt, maar veel hoger afleidt.

Van den
Donder
en
Dwaal-
lichten.

§. LXXVI. Ik kan verzekeren, dat het in *Ysland* zeer zelden dondert, en wanneer zulks in 't Noorden geschied, het merendeels in den Zomer is, op andere plaatsen meelt in den Herfst, doch zeer zelden des Winters. Gedurende den tyd, dat ik my in *Ysland* ophieldt, hoorde ik het niet meer dan eens donderen of zeer kleine slagen in het Zuiden, en zulks was midden in de maand Juny, offchoon ik wel belyden wil, dat het op andere plaatsen op het Eiland in dat zelfde jaar gedondert kan hebben; want het zo groot is, dat men den Donder niet overal horen kan. Dus is het zeker, dat het in *Ysland* niet veel dondert, en wanneer zulks gebeurt, het zowel des Zomers als 's Winters geschied, offchoon niet veelmaal of hevig; want lieden, die het dikwils in *Ysland* en *Coppenbage* hebben horen donderen, verzekerden my, dat het hier heviger dondert dan daar, 't geen ik ook by het eens horen donderen op dat Eiland bespeurt heb. Zeer zelden worden *Ignes fatui*, *Lambentes*, Sterschielingen of diergelyken in *Ysland* gezien; want de lucht is aldaar doorgaans helder en klaar. Dikwerf en naarstig heb ik 'er na gezien, en enige kleine Sterschielingen opgemerkt; doch zo menigvuldig niet, als by ons: in het tegendeel heb ik nooit Dwaallichten of andere diergelyken Verschynselen te zien kunnen bekomen; dus zeldzaam zyn dezelve aldaar. Nooit heb ik ook gehoord, dat de *Yslanders* bang voor Dwaallichten of diergelyke verschynselen zyn, vermits zy zeer wel weten, dat dezelve niets te beduiden hebben, en wanneer zy daar voor al eens mogten vrezen, zoude men daar uit moeten besluiten, dat hunne vreze uit de zelden voorkomende verschynselen

len van dien aart sproot; want over 't geen gewoonlyk geschiet, verbaast de gemene man zo ligt niet.

§. LXXVII. Offchoon de heer *Anderfon* zegt, dat zich ^{Van} in *Ysland* dikwils Ringen en Byzonnen in 't laatst van den ^{Ringen} Zomer aan den Hemel laten zien, heb ik zulke verschyn- ^{en By-} Zonnen; zelen niet meer dan tweemaal en bespeurt, en wel beide in April, waarop goed weêr volgde. De eerstemaal geschiedde het in April 1750. dat 2 gecouleurde Zonnen gezien wierden, de ene voor en de andere achter de ware Zon, waarop een stille dooi na een' matige vorst van 14 dagen volgde. De tweedemaal werd ik in April 1751 Byzonnen gewaar, alswanneer die 2 Zonnen helder waren. Des voormiddags ging een' voor de Zon in den ring, die des namiddags verdween, als wanneer zich een' andere achter de Zon vertoonde, waar op goed, zacht en stil weêr volgde, gelyk het enigen tyd te voren geweest was. Buiten die 2 reizen heb ik geen Byzonnen in *Ysland* gezien, en anderen hebben my ook gezegt, dat zy zeer zelden te zien waren; zulks geenzins gezegt kan worden, dat men haar dikwils ziet. En wanneer zy nu of dan verschynen, geschiedt het veeleer in het voorjaar dan in den Herfst. Voorts gelooft men in *Ysland* dat doorgaans onweêr op die Byzonnen volgt, gelyk men zulks ook by ons meent; doch het feilt niet zelden, zowel daar als hier.

§. LXXVIII. De *Yslanders* rekenen het begin van den ^{Van de} Zomer van Donderdag, die tusschen den 18. en 24. April ^{Jaarge-} komt, en ook also het begin van den Winter van Vrydag ^{tyden in} die tusschen den 18. en 24. October invalt, waar uit men ^{Ysland.} besloten heeft, dat de *Yslanders* maar alleen twee Jaargetyden hebben; doch offchoon de inwoonders de gemelde tydrekening gebruiken, verandert zich de natuur echter zodanig niet, dat hette en koude aldaar eensklaps met mal-kander verwisselen en men 'er geen Lente of Herfst hebben zoude: in het tegendeel hebben de *Yslanders* in hunne tydrekening ook Lente en Herfst, en stellen dezelve in den tyd der Nachteveningen. Alhoewel de inwoonders op

de gezegde wyze hunnen Winter en Zomer berekenen , waar door dezelve op enen nacht na beide even lang worden , kan men echter niet lochenen , dat by hen meer Winter dan Zomer is. Dus is het by ons , en derhalven noch veel meer aldaar. Dat het 'er in den Zomer by wylen sneeuwt en hagelt , gebeurt ook wel in *Noorwegen* ja zelfs by ons in *Denmarken*. 't Is zeker , dat het des Zomers in *Island* zeer warm is ; doch ik kan niet zeggen , het 'er ooit zo heet gevonden te hebben , dat men genootzaakt was , alle klederen af te leggen , veelmin dat , gelyk de heer *Anderson* verhaalt heeft , op zo hete dagen 's nachts een' zo strenge en doordringende koude gevolgt is , dat men zich niet genoeg dekken konde , en ontwakende , alles rondom zich met Sneeuw bedekt zag. Men kan zich niet verbeelden , dat een zo schielijke verwisseling van hette en koude plaats zoude kunnen hebben , en op een zoonmatige hette des daags , gelyk voorgewend word , zich Sneeuw in de lucht zoude formeeren , en des nachts nedervallen. 't Is een ieder bekend , dat het water in de lucht niet haastig tot Sneeuw kan stremmen , byzonder daar de Zon ontrent ten 10 of 11 uren onder , en ten een of 2 uren weder opgaat. 't Kan wel gebeuren , dat des Zomers eens Sneeuw of Hagel valt ; doch de lucht kondigt zulks gewis door hare koude enige dagen te voren aan , 't geen ook zowel in *Noorwegen* als by ons in *Denmarken* geschiedt ; doch dat men des daags door de hette naakt lopen , zich des nachts tegens de koude met alle klederen , die men bekomen kan , bedekken moet , en des morgens het Aardryk met Sneeuw belect vindt in een tyd dat de Zon slegts drie uren beneden den Horizont is , is zo onnatuurlyk en onmoglyk , dat het niemand geloven kan.

Men heeft voorts den heer *Anderson* verhaalt , dat in den Winter veel Sneeuw valt , en het met een Oostlyken Wind zo sterk sneeuwt , dat het land en de huizen met elkander gelyk gemaakt worden . Dit kan men niet doorgaans zeggen ; want in het ene jaar valt veel Sneeuw , en daartegen
in

in het ander weinig of niet: ook sneeuwt het niet in 't land het sterkst met een en denzelfden Wind, maar op enige plaatsen met byzondere Winden. De twee Winters, gedurende welken ik in *Island* was, en voornaamlyk den laatsten, viel zeer weinig Sneeuw Zuidwaards in 't land, en zo veel niet als gemeenlyk in *Coppenbagen*: ook sneeuwt het 'er niet langer, dan twee dagen achter een, en wanneer het by wylen enige dagen achter den anderen of ten hoogsten 14 dagen of 3 weken gevrozen heeft, wordt het daarna weder zacht weêr, en de weinig gevallen Sneeuw dooit weg, weshalven het Vee den gantschen Winter zyn voedsel op het land vindt. Ondertusschen geschiedt het wel noordwaards in het land, alwaar doorgaans meer Sneeuw dan zuidwaards valt, dat de Sneeuw zeer diep ligt. Ook kan op zekere plaatsen, inzonderheid by de Kapen, en alwaar de ligging der Rotzen daartoe iets bybrengt, de Sneeuw zo diep vallen en zo sterk byëen dryven, dat het land en de huizen met malkander gelyk gemaakt worden; doch nadien dit maar alleen op zekere plaatsen en bywylen geschiedt, kan men daaruit geen algemenen regel voor het gantsche land maken; want zuidwaards en op andere plaatsen geschiedt het niet ligtlyk. Wanneer dus veel Sneeuw valt, geschiedt het met een Noorden Wind, en wanneer het Groenlands dryfys aangekomen is, 't geen aldaar veel koude verwekt, wordt die koude ook dikwils zuidwaards in 't land vernomen. Gelyk het nu in het noorden het sterkst met een Noorden Wind sneeuwt, zo sneeuwt het ook in andere oorden des lands het sterkst met andere byzondere Winden, naamlyk die uit Zee wajen; weshalven men voor het gantsche land geen' algemene Winden kan stellen, die een zeker weêr mede zouden brengen, vermits een ieder gedeelte van dat grote land zyne byzondere gesteltenis heeft; om welke reden niet ligt een' genoegzame en ware Beschryving van het land te maken is, ten ware men zich alvorens in 't zelve lang opgehouden en een' vlytige nasporing gedaan hadt.

Van het Weêr. §. LXXIX. Vele dagen ja gantsche weken gaan in *Ysland* voorby, dat men geen den minsten Wind gewaar wordt, en het dikwils gantsch stil is. Het waait aldaar, gelyk in andere landen, veranderlyk, dat is, geen één Wind bestendig maar allerhande Winden. By wylen waait het maar alleen een weinig, nu en dan sterker, en ook wel eens een storm; daarentegen is het ook dikwils zeer stil, zulks men niet zeggen kan, dat op het Eiland altoos veel Winden bespeurt worden. Echter houde ik het daar voor, dat het aldaar windriger dan by ons in *Denmarken* is, 't geen van de ligging der Rotzen voorkomt; zulks dat terwyl het op het een oort zeer stil is, twee mylen 'er van daan de hevigste rukwinden van de Rotzen nedervallen. Bywylen ontstaat een Storm; doch is echter niet algemeen. Ten tyde ik op het Eiland was, heb ik maar tweemaal sterke Stormen vernomen, diergelyken ook in andere landen geweest hadden, alwaar in die jaren de Winden meer dan in *Ysland* hadden gewoed. Wanneer het des Zomers goed weêr is, heeft men gemeenlyk des nachts een landwind door het gantsche land; doch tusschen 9 en 11 uren des voormiddags komt een kleine Zeewind, die tot 'snamiddags ten 5 uren blyft aanhouden, en ook wel iets langer en tot tegens den avond. Die Land- en Zeewinden zyn echter niet sterk, en geven ook geen regen of ander kwaad weêr. Met de Noordwesten Winden hebben zy, zegt de heer *Anderson* (ten minste aan de Zuidkust) schoon, daar tegen met de Zuidwesten slegt weêr, en met de Zuidzuidoosten den meesten Storm. Met alle Landwinden heeft men gemeenlyk goed weêr, en met de Zeewinden Sneeuw of Regen, na dat het jaargety is. Dus brengen Zuidelyke, Zuidoostelyke en Zuidwestlyke Winden doorgaans Sneeuw en Regen te weeg; doch de Noorde Winden helder en goed weêr Zuidwaards in het land. Noordwaards geschied het tegendeel; want de Noordenwind brengt Sneeuw, Regen en Vorst mede, maar de Zuidenwind goed weêr. Dat uit het Zuidzuidoosten de mees-

meeste Storm komt, is geen regel; want het komt gelyk gezegt is, op de ligging van ieder oort ten opzicht van de Rotzen aan.

§. LXXX. Eb en Vloed heeft men in *Ysland*, gelyk in andere landen, alwaar zulks plaats heeft, tweemaal in 24 uren; zulks men ieder zesde uur volgens gewoonte een verandering heeft na het wassen en afnemen van de Maan. By de nieuwe en volle Maan is de Eb en Vloed altoos het sterkst, en onder anderen zyn dezelve het sterkst wanneer de Zon in de Evenachtlyn is. Die tyden worden Springtyden genaamt, vermits het water als dan allerhoogst op het land springt; en Eb en Vloed noemen de *Yslanders* Flod og Fiore. Het is in *Ysland* genoegzaam een vaste regel, dat de wind, regen en sneeuw, een ieder op zynen tyd met den aankomenden Vloed vermeerderen, zodanig dat wanneer het by Eb een weinig waait, de Wind by het aanwassen van het Water feller opsteekt, en offchoonde Wind met het vallen van het water schynt te verminderen, neemt dezelve met het aanwassen van het Water gemeenlyk sterker toe. Doch als in het tegendeel de Wind met den Vloed gaat liggen, blyft de stilte doorgaans duren. Ik heb opgemerkt, dat de hoogste Springvloed ongeveer 16 voeten stygen kan, en de gemene Vloed gemeenlyk 12 voeten is.

§. LXXXI. Ik ben met den heer *Anderfon* van gevoelen, dat het Zeewater rondom *Ysland*, ten minsten op verscheide plaatsen, zouter is dan in 't gemeen, waar toe ik genoegzamen grond heb, nadien ik zelf heb gezien, dat het Water in den Zomer hier en daar aan de Klippen by de Zee Zout aanzet, naamlyk alwaar het water met den Vloed opgezwollen is, als wanneer men daarna enig Zout afschrappen kan ter plaatse een weing Zeewater in de kleine sleuven op de Klippen blyven staan en uitgewaassemt was. Dit besluit ik ook uit de oude brieven in de Roomsche-Catholyke tyden, en uit de voorrechten der Geestlyken, waaruit blykt, dat op vele plaatsen Zoutwerken geweest zyn, die aan de Geestlyken geschonken werden. Gewis zyn om die

Van
Eb en
Vloed.

Van de
gestel-
nis van
het Zee-
water.

die redenen de hoeken des lands, in de Zee uitstekende, als *Langenes* en anderen aan het Bisdom in *Noorwegen* geschonken, waar toe zy nu noch behoren. Dit zowel, als dat men in *Ysland* ten proeve met groter voordeel dan by ons Zout gerafineert heeft, toont, dat het Zeewater aldaar meer Zout in zich hebben moet, dan gemeenlyk. Doch het heeft geen grond ter wereld, dat de oorzaak daar van, gelyk de heer *Anderfon* wil, te zoeken zoude zyn in de strenge Vorst, waar door een groot gedeelte van het onzoute water zich in wyde Ysvelden verzamelt en befrist, en voorts in de hevige Winden, die het Ys verstuiven en verwaaien; want om niet te zeggen dat het water niet merklyk zouter zoude worden, offchoon een groot gedeelte tot Ys bevroos en door den wind verstoffen wierdt, zo is het een' ontwyffelbare waarheid, dat het rondom *Ysland* zo fel niet vrist, dat zich een' menigte Ys aldaar vast zetten kan; want de Zee spoelt meest allerwegen vlak tegens het land aan, en de Eb en Vloed is aldaar zeer sterk, die het Water geen' rust laten, zich tot Ys te zetten, offchoon de Vorst zelfs zo streng was, als voorgegeven wordt. Doch daar kleine Vige en Tiörne zyn, gelyk de *Yslanders* dezelve noemen, dat is, zulke armen der Zee, die van alle kanten land om zich en slegts een kleine opening hebben, waar door het Zeewater in loopt, aldaar kan het dik Ys zetten, vermits zodanige armen der Zee doorgaans niet groot zyn, en daarenboven voor den slag van 't Zeewater in zekerheid liggen; maar zulks geschied rondom het land in de open Zee niet. Mitsdien vrist het meer en geeft dikker Ys by de zuidlyke delen des lands en op andere plaatfen, alwaar diergelyke armen zyn, dan by de noordlyke landen, die voor de hoge golven der Zee zekerer liggen; en by menschen geheugen is het niet gebeurt, dat de Zee zodanig met Ys bedekt was, dat men om te visschen niet uit konde lopen, behalven, gelyk gezegt is, in de smalle Vigen en Tiörnen. Maar het Ys, 't geen den noorder landen zeer moeilyk is, en de inwoonders belet in Zee te

te lopen is het Groenlands Dryfys, 't geen zich vele mylen buiten voor het land zet, als was het een ander land, byzonder vermits dat Dryfys zeer oneffen en gelyk bergen en dalen is, en levendige dieren, als Beren, Vossen en Valken, mede overvoert; en dat Dryfys veroorzaakt noordwaards veel koude en nevel, welk eerste zich ook aan het zuiderdeel des lands mededeelt, weshalven men zeer wel gissen kan, dat wanneer in het zuiden een koud voorjaar is, het Groenlands Dryfys in het noorden ligt.

§. LXXXII. 't Is zeker, dat *Ysland* een gezond land is, 't geen ik ook uit eige bevinding bekrachtigen kan; ook kan een vreemdeling, op het Eiland komende, aldaar beter aarden in opzicht van de lucht en het weêr, dan een *Yslander*, wanneer hy in *Denmarken* komt; want de hette des Zomers valt hier een *Yslander* gemeenlyk eenigzins lastig, ofschoon dezelve niet veel sterker dan in *Ysland* is, waartegen de Zomer in *Ysland* een vreemdeling zeer aangenaam voorkomt, vermits hem aldaar geen' zo dikke en broeijige lucht bezwaarlyk valt als hier te lande. De Winter is 'er niet strenger, dan by ons, en het enige, waarin my enig onderscheid tusschen *Ysland* en *Denmarken* zoude voorkomen, is, dat het aldaar meerder waait, 't geen geen land ongezond maakt, maar in het tegendeel de lucht reinigt en te weeg brengt, dat men 'er te gezonder en bekwamer leven kan.

Dat de Yslanders van goede levenskrachten zyn, sta ik zeer gaarne toe, doch geenzins de daar van gegevene redenen, naamlyk, *vermits zy van de geboorte af slegt en sober zyn opgebracht, en tot een barden, ruwen, rustlozen ja zuren arbeid verplicht worden*; want het zeldzaam zoude zyn, dat slegt en weinig voedsel van de geboorte af den *Yslanderen* goede levenskrachten zoude geven; vermits men doorgaans van gevoelen is, dat zulks het lighaam verzwakt, en niemand tot zyne volkome sterkte komen kan. Ofschoon de *Spyzen*, die in *Ysland* gebruikt worden, niet gelyk by ons met allerlei vreemde *Speceryen* toegemaakt zyn, en derhalven

Van de
Lucht-
streek in
Ysland
en de
Lig-
haams
gestelte-
nis der
inwoon-
ders.

onze lekkere tongen niet wel smaken zouden, volgt daaruit echter niet, dat die Spyzen op zich zelve slegt zyn. Maar dat de *Yslanders* van hunne slegte spyzen noch daarenboven zeer weinig zouden bekomen, strydt tegens het gene de heer *Anderfon* hun elders te last legt, alwaar zy tot vraten gemaakt worden. Wat der *Yslander*en hardheid betreft, zo komt hun die eigenschap op een' zekere wyze toe; doch niet in hunne Kindsheid, gelyk men hier zeggen wil, want men hen aldaar zoteder als by ons opbrengt en gade slaat, weshalven de Kinderen niet van de geboorte af tot harden ja zuren arbeid verplicht worden. Wanneer de Jongelingen zo verre in krachten toegenomen zyn, dat zy ter Vischvangst in Zee kunnen gaan, moet men belyden, dat hunne levenswyze zuur en arbeidzaam is, zo lang de Vischtijd duurt; doch tot dien ouderdom worden de Kinderen zowel als de Vrouwlieden t'huis gehouden; zulks zy niets het geringste van koude of andere ongelegenheden uitstaan; waarom men zich ook te meer verwonderen moet, dat de Mannen daarna zo harden en zwaren arbeid kunnen weersstaan, waar aan zy van hunne geboorte niet gewend zyn. Wanneer ik zeg, dat de *Yslanders* goede levenskrachten hebben, is zulks van den ouderdom tusschen de 20 en 50 jaren te verstaan; zynde het niet zeldzaam dat zy daarna in levenskrachten beginnen af te nemen en in de een' of andere ziekte vervallen, die van hun leven een einde maakt, naamlyk Waterzucht, Borst- en andere uitteerende kwalen, die inzonderheid den zwaren arbeid toe te schryven zyn, welken zy uitstaan, als zy zich op Zee bevinden en de Visfery verrichten, en ook wel hunne zorgeloosheid; want zy gene koude ontzien, springende veeltyds, wanneer zy met den Boot aan land komen, in Zee, om den Boot af te houden en te verhoeden dat dezelve door te hart tegens het land te stoten beschadigt wordt, als wanneer hunne Benen geheel nat worden, en zy dus noch lange, offchoon in de Vorst, hunnen arbeid verrichten, zonder van klederen te verwisfelen. En hieruit blykt, met hoe weinig grond men zeggen

gen kan, dat zy niet alleen stokoud worden, zulks menig een 100 jaren bereikt, en noch daarenboven een friffchen werkzaam ouderdom geniet, maar ook weinig of niets van de zwak- en krankheden weet, die de gryze jaren van andere Menschen gemeenlyk aankleven. Zeer zelden vindt men voorbeelden, dat enige 100 jaren bereiken, ja het is zeer zeldzaam dat zy 80 jaren oud worden. Het kan wel zyn, dat de een of ander by zo hoge jaren een goede gezondheid geniet; doch de meesten worstelen met een zieklyken ouderdom, zo dat zy boven de 50 jaren oud zynde, zich over hunne gezondheid niet beroemen kunnen, maar gemeenlyk, gelyk gezegt is met Borst- en andere uitteerende ziekten bezocht worden; weshalven men aldaar weinige dikke of gezette menschen vindt. De drie oorzaken, waarom naar het gevoelen van den heer *Anderfon* de *Yslanders* niet stokoud zouden worden, vinden derhalven geen plaats, naamlyk, vermits zy hun leven in een eenvoudige onbezorgdheid by enerly slegte spyzen en gestadige sterke lighaams oefening doorbrengen. Men moet zich niet verbeelden, dat de *Yslanders* zo beestachtig zyn, dat zy geen gevoel van zorgen zouden hebben, of zo gelukkig, dat zy gene zorgen voor het onderhoud van hun leven zouden behoeven te dragen: geenzins, want nadien de meesten arm zyn en sterk arbeiden moeten, niet voor zich zelve, maar voor anderen, die daar door ryk worden, kost het hun zorgen genoeg, hunne Vrouwen en dikwils vele Kinderen te voeden, tot zy den levens tyd volbragt hebben, dien hun God gegeven heeft; waarom men niet zeggen kan, dat zy hun leven in een onbezorgde eenvoudigheid doorbrengen. De andere reden tot hunner hogen en gezonden ouderdom zoude daarin bestaan, dat zy hun leven by enerlei slegte spyzen doorbrengen. Zo zeker het is, dat zware en lekkere spyzen en veel eten en drinken het lighaam verzwakken, de menschen voor den tyd oud maken en het leven verteeren, zo weinig kunnen slegte en weinige spyzen de menschen oud en sterk maken: maar worden

hunne krachten daar door veeleer verzwakt. Eenvou-
wige en vaste spyzen, matig gebruikt, geven in het tegen-
deel een gezond lighaam en een lang leven. Betreffende
hunne gestadige sterke lighaams-oeffening, zo hebben zy
op zekere tyden een te sterken en op andere tyden byna
gantsch genen arbeid, vermits de Mannen enige maanden
in den Winter niets te doen hebben, en mitsdien hunne lig-
haamsoeffening niet steeds durend, maar by wylen te sterk
is, 't geen hun leven veeleer verkort dan verlengt. Ten
minsten kan die oorzaak ten aanzien van de Vrouwen geen
plaats vinden, nadien zy zodanige lighaamsoeffening
niet hebben; want wanneer men haren arbeid in den
hooityd uitzondert, hebben zy voorts maar alleen zit-
tenden arbeid te verrichten, naamlyk hare Wolle te rei-
nigen en te bewerken, te spinnen, Kouffen en Hand-
schoenen te breijen of Wadmél te weven, Klederen en
Schoenen te nâjen en dergelyken, waar toe geen sterke
beweging vereischt wordt. De *Islanders* zyn doorgaans
welgemaakt en hebben schone, witte en gezonde Tan-
den, zegt de heer *Anderfon* te recht, doch waar over men
zich in hunnen luchtstreek en by de slegte spyzen, die zy
genieten, zo zeer niet te verwonderen heeft; maar veeleer
zouden de verstandigen daaruit moeten besluiten, dat ver-
mits hunne lighaamsgesteltenis en de luchtstreek zo ge-
zond en goed is, zulks van de zuivere lucht, waarin zy
leven, voortkomt. Voorts is het by alle Volkeren alge-
meen, dat de gemene man en het grove volk, als Boeren
en diergelyke, de schoonste Tandén hebben, vermits zy
niet, gelyk vornaame en vermogende lieden, hunne ge-
zondheid en Tandén met menigerlei wonderlyke spyzen be-
derven. Het gemene volk vergenoegt zich met roggen-
brood, waar door de Tandén altoos wit en zuiver blyven,
zonder dat zy Tandénborstels of poeder daar toe gebrui-
ken, en die uitwerking schryf ik by de *Islanders* toe aan
den gedroogden en gebeukten Stokvisch, die hunne daag-
lyksche spyze is. Dat de Vrouwen in hardheid en sterkte
voor

voor de Mannen niet zwichten, kan ik niet zeggen; want de Mannen tonen hunne hardheid by den zwaren arbeid en de koude, die zy op de Zee en by hunne Visvangst uitstaan; daarentegen zyn de Vrouwen zeer gevoelig van de koude en doen geen arbeid die kracht vereischt, dan alleen in den hooityd, veelmin zyn zy met zodanig een' hardheid en sterkte begaafd, als men den heer *Anderson* bericht heeft, naamlyk dat zy ligt baren, zich bad n zo dra zy gebaard hebben en terstond weder heen lopen Zulk ene paardensterkte hebben de Vrouwen in *Island* niet. In vele toevallen hebben zy Artzen en verstandige Vroedvrouwen nodig, want zy van zodanig een' ligte baring niets weten; want velen van dezelve veeleer in of na de baring by gebrek van hulp en nodigen bystand sterven. Nooit heeft men in *Island* gehoord, dat een' Kraamvrouw zich baadt, zo dra zy gebaard heeft, en veel min zyn zy zo gelukkig, om terstond weder heen te lopen. 't Is onder haar een algemene regel, dat zy zich steeds in 't bedde houden en 'er niet uitkomen voor dat de eerste acht dagen verstreken zyn; en velen moeten noch veel langer het bedde houden en een' zeer smertelyke kraam uitstaan, vermits hare Vroedvrouwen haar niet wel weten te helpen; weshalven het niet zeldzaam is, dat zy hare gezondheid gedurende haar gantsche leven 'er by inschieten; zulks het zeer verre van daar is, dat zy zo ligt uit het Kraambed komen, als voorgegeven wordt.

§. LXXXIII. Uit het te voren gezegde blykt, dat de ^{Vande} Mannen boven de 50 jaren oud, niet zelden door een ^{Ziektens} Borst- of andere kwynende ziekte aangetast worden, gelyk ^{der in-} ook dat de Vrouwen zware Kramen hebben, en daar door ^{woon-} ^{ders.} allerlei toevallen bekomen; zulks de *Islanders* zowel als andere menschen verscheide soorten van Krankheden onderhevig zyn. De meesten derzelve benoemen zy met een algemenen naam van *Landfarsock*, gelyk als elders by den gemenen man alles koorts heet, en in der daad is 't geen men in *Island* *Landfarsock* noemt, niet veel van de

Koorts onderscheiden. Een' andere ziekte geven zy den naam van *Auffatzes*, waar mede velen bezocht zyn, en die wel erflyk doch niet doorgaans ansteekende is. Dezelve is niet gelyk het by ons zogenaamd uitflag, maar schynt veel eer een' soort van Scorbut te zyn. Verscheiden worden van die ziekte genezen volgens een Recept, 't geen een gestudeerde *Yslander* uitgevonden heeft. Van het Coliek, de Waterzucht, Zwartgailige Ziektens en meer anderen worden zy mede geplaagt, waarom ik vertrouw, dat den *Yslanderen* enige Doctoren zeer wel ten passe zouden komen, en aldaar genoeg te doen vinden, wanneer de ingezetenen vermogend genoeg waren, om zodanige bekwaamen mannen by zich te houden. Derhalven heeft men den heer *Anderfon* kwalyk bericht, dat men van Koortzen en diergelyke Ziektens in *Ysland* niet veel hoort, en 'er ook van Geneesmeesteren niets weet. Offchoon reeds gezegt is, dat de *Yslanders* met verscheide Ziektens bezocht zyn, wordt daar door echter het te voren gezegde niet gelochent, dat zy goede en gezonde Lighamen hebben, doch die door den zwaren arbeid vroeg verzwakt worden; dus zy in de een of andere ziekte vervallen. Wanneer de *Yslanders* ziek worden, laten zy God en de natuur werken, vermits 'er zeer weinigen zyn, die enige huismiddelen uit *Denmarken* hebben, of dezelve te gebruiken weten, maar geenzins gebruiken zy zodanig een cure, gelyk men den heer *Anderfon* dus verhaalt heeft: „ Wanneer iemand „ ziek wordt, is zyn' gantsche laafnis goede Melk, zo als „ dezelve van de Koe komt, en alle de Artzenyen, die men „ hem geeft, een weinig Tabak, die men hem te kaauwen „ geeft, en een rykelyke slok Brandewyn, om de maag „ te herstellen.” De verkwikking van raauwe Melk, zo als dezelve van de Koe komt, gebruiken de Zieken niet; maar veeleer kookt men dezelve, gelyk ik te voren zeide wanneer de Melk by zodanige omstandigheden gebruikt word: ja men bedient zich doorgaans niet veel van Melk in de ziektens, maar gebruikt alleen de Hui, die ook wel het gezondst is. Nooit hoorde men, dat een *Yslander* in een ziekte Tabak kaawt,

kauwt, maar zy gebruiken dezelve onderscheidentlyk wanneer zy op Zee zyn, om te vissen; ook voegt een rykelijke slok Brandewyn niet tot de zieke magen der *Islanders*; weshalven zy dien drank geenzins in hunne ziekte gebruiken, ten zy alleen de zulken, die aan dien drank verslaaft zyn en gezond of ziek denzelven niet ontbeeren kunnen. Dat zy gene Chirurgyens in het land hebben, spruit uit de zelfde reden, die van de Doctoren aangehaalt is, maar niet om dat zy dezelve alleen nu en dan zouden behoeven; want wanneer iemand door een' Beenbreuk of ander ongemak bezogt word, lydt hy deerlyk, vermits hem niemand helpen kan, en daarom is 't dat zy of geheel niet of zeer kommerlyk en na lange uitgestane pynen weder herstellen.

§. LXXXIV. *Den Kinderen wordt niet langer dan acht, of ten hoogsten, wanneer zy enigzins zwak zyn, veertien dagen de Moeders Borst gegeven.* Dit zyn de woorden van den heer *Anderfon*; doch zulks is alzo met die zaak niet gelegen; want de Moeders, die hunne Kinderen de Borst geven, laten dezelve 'er zo lange by als by ons: andere Kinderen en wel de meeste zuigen de Moeders Borst geheel niet; doch men handelt met de Kinderen geenzins op de wyze als de heer *Anderfon* verhaalt. *Men legt bet Kind, zegt die heer, op de aarde, en zet 'er een schotelje met laauwe Hui of Melk by, waarin een met garen omwonden bol pypje of dikke veder-schaft gestoken, en een weinig brood, als men bet heeft, tot versterking van bet Kind gelegd word. Als nu bet Kind ontwaakt, of een teken van honger geeft, keert men bet naar den Schotel, en geeft bet bet pypje in den mond, op dat bet daaruit naar zyn nooddrufst zuige.* De *Islanders* handelen waarlyk met hunne Kinderen dus niet, maar slaan 'er veeleer met zo groot ene voorzichtigheid acht op, dat ik diergelyke elders nooit gezien of gehoord heb. Zy hebben bekwame Wiegen voor hunne Kinderen, en gebruiken van dezelve twee soorten, naamlyk Wiegen met ondergelegde voeten, en Handwiegen; weshalven het een onwaarheid is, dat zy hunne Kinderen op de aarde zouden leggen.

Nooit

Hoe de
Yslan-
ders
hunne
Kinde-
ren op-
voeden;

Nooit geven zy den Kinderen Hui te drinken; maar voeden dezelve met goede Koemelk, waaronder noch enige Room gemengt is, op dat dezelve, naar hunne mening, des te vetter en beter zouden zyn. Zy gebruiken Melktuiten, om, gelyk by ons, de Kinderen daar aan te doen zuigen, en weten niets van 't geen de heer *Anderson* op de volgende wyze verhaalt: *Wanneer zy een Kind ten doop of anderszins over land hier of daar brengen, geven zy het een lapje, met Hui doortrokken, in den mond, op dat het zyn voedsel verkryge.* Gelyk ik reeds te voren gezegt heb, dat zy hunne kleine Kinderen geen Hui geven, zo is het ook onmoogelyk, dat een Kind aan een lapje met Hui doortrokken zyn voedsel zoude kunnen verkrygen. Wanneer het Kind naar de Kerk gebracht wordt, 't geen wel eens een taamyk langen weg kan zyn, voorzien zy zich van een Melktuit, en zo veel Melk als nodig is. Dus voeden zy hunne Kinderen altoos langer dan een jaar met Melk, ten ware in den uitersten nood, en dat geen Melk te bekomen was, 't geen den arme lieden in zekere jaargetyden zeer ligt gebeuren kan. Des heeft men den heer *Anderson* tegens de waarheid bericht, dat na verloop van drie vierde deel jaars het Kind de spyzen, die de Ouders genieten, mede eten moet. Gelyk ik te voren zeide, dat de *Islandsche* Vrouwen voor hunne Kinderen Wiegen gebruiken, zo heb ik ook gezien, dat zy hunne Kinderen, zo als by ons geschied, in luyren leggen; echter heeft men den heer *Anderson* bericht, dat men van Bakeren, Wiegen en Oppassen geheel niets weet; dat men het Kind met de 14 dagen reeds in de klederen steekt, op den grond laat liggen, en zich wentelen en keren, tot het zich zelve oprecht en begint te gaan. In *Island* steekt men de Kinderen zelden in de klederen, voor dat zy 9 of 10 weken oud zyn; doch laat hun alsdan even zo weinig als te voren op de aarde liggen en kruipen; maar draagt hen voorzichtig en zelfs al te veel op den arm. Niettemin, zegt de heer *Anderson*, ziet men onder de *Islanders* doorgaans rechte lyven en onverwongen lede-

Iedematen; weshalven het zeer zeldzaam is, een gebreklyk mensch onder hen te vinden. Dit is immers een duidelyk bewys, dat de Ouders hunne Kinderen niet zorgeloos opvoeden, maar, gelyk ik gezegt heb, zeer voorzichtig met dezelve omgaan, op dat hun geen leet wedervare; want nooit heb ik een gebugchelden, manken of anderen gebreklyken mensch in *Ysland* gezien, welk geluk men geenzins aan de natuur toeschryven kan; want de natuur in *Ysland* niet anders dan hier is; zulks wanneer een Kind valt of ontheupt, het mank, en in de Borst bezeert gerakende, gebugchelt word, enz.

§ LXXXV. De *Yslanders* koken hun Visch veel langer dan wy. Dat zy den Zeevisch in Zeewater koken is zeer natuurlyk, en zo veel ik bespeurt heb, smaakt dezelve dan allerbest. 't Is zeker, dat zy hunne spyzen zonder Zout eten en dit doen zy naar hunnen smaak; zulks dat vermogende lieden zelfs geen Zout gebruiken, maar wel veel Boter by hun Visch. Gelyk de *Yslanders* hun Visch te lang koken, zo ook doen zy hun Offen- en Schapenvleesch, dat zy meer in hunne huishoudingen gebruiken, dan de Boeren in *Denmarken* en elders; en alwaar geen vee genoeg in 't land is, ruilen zy het tegen Visch. Het is wel niet te lochenen, dat vele arme lieden onder hen zyn, gelyk in andere landen, die geen vermogen hebben, om zo veel voorraad in te kopen als zy wel wenschten; doch de meeste gemene Boeren slagten echter 10 tot 20, ja niet zelden noch meer Schapen tot hunne Winterteering, behalven het grote Vee. De meeste Visch en het Vleesch, 't geen de inwoonders in *Ysland* gebruiken, wordt versch gegeten, uitgezondert alleen 't geen zy tot hunnen Wintervoorraad drogen; en te voren is reeds beschreven, hoe zy daar mede handelen.

Gelyk ook elders gezegt is, hebben zy aan vele plaatsen in 't land zeer goeden Turf, op andere plaatsen een' menigte Dryfhout; en op onderscheide oorden kleine Bosschen, 't geen alles den inwoonderen goeden brand ver-

schafft; weshalven 'er weinig plaatsen zyn, dan alleen de in Zee uitstekende hoeken des lands en de uiterste oorden aan de Zee, alwaar brand ontbreekt, 't geen hun te bezwaarlyk en kostbaar valt, om denzelven dieper uit het land te halen; zulks zich de behoefligen op de best mooglykste wyzen behelpen, en alles, wat voorkomen kan, branden, als Zeegras, waar van zy grote hopen om te branden verzamelen en drogen. Ook kan wel wezen, hoewel zeer zelden, dat iemand aldaar Vischgraten brandt; doch dit is geenzins door 't gantsche land gemeen, en hadt men derhalven zulks niet behoeven te melden, om alle de Spyzen der *Islanders*, die men daarenboven zeer slegt beschryft, noch afschuwlyker te maken. *Hun lekkerste gerecht*, zegt de heer *Anderfon*, is een *Schaapskop*, waar van zy alleen de *Wol afgezengt* en denzelven dus onder de assche van hun beslyk vuur te braden gestoken hebben, die zy dan, gaar zynde, met huid en al wat 'er aan is, tot op de beenderen afkluiven. Doch wanneer dit het lekkerste gerecht der *Islanders* ware, zoude men moeten bekennen, dat zy een wonderlyken smaak hebben, en hunne verdere gerechten niet veel byzonders moeten zyn; maar nadien dat gerecht nooit van enigen *Islander* gebruikt wordt, ben ik verzekert, dat zy het zelve zonder de geringste wangunst den goeden lieden wel zullen willen overlaten, die dat lekker gerecht uitgevonden hebben. De *Islanders* zyn, zo men den heer *Anderfon* bericht heeft, in 't gemeen grote liefhebbers van *Boter en Vet*; doch men is ook te verre in hun smaak gegaan, als men verhaalt heeft, dat zy het *traanachtig Hayspek*, ja de *Lever- en Walvischtraan* zelfs eten; 't geen de *Islanders* echter nooit tot hunne spyzen gebruiken: niettemin gaat hun smaak in vette dingen zo verre, dat enige gemene en arme lieden talk of gesmolten vet van Ossen en Schapen eten.

Gebrek aan Brood. §. LXXXVI. Vermits tot noch toe geen Akkerbouw in *Island* geweest is, kan een ieder ligtlyk besluiten, dat het Brood aldaar geen' zo algemene spyze voor den gemenen man

man is, als by ons. Ondertuffchen is het echter zo zeldzaam niet, dat zy alle daar van niets zouden kunnen bekomen, de een min, de ander meer, naar een ieders vermoegen toereikt; zo dat ten onrechte verhaalt wordt, dat de meesten onder hen, door onvermogen, het Meel niet kopen kunnen, 't geen door de *Deensche* Kooplieden aangevoert wordt; en mitsdien geen Brood hebben. Na een' iedere haven worden 400 tot 1000 tonnen Meel en een derde zo veel gebakken Brood gebragt, 't geen wel niet toereiken kan, dat zy alle daaglyks Brood zouden kunnen eten: doch daarom zyn zy niet geheel-zonder Brood, 't geen zy gemeenlyk op plechtige dagen, bruiloften en diergelyke byeenkomsten eten, en ook wel by andere gelegenheden; en vele hebben het gantsche Jaar door Brood, vermits zy in *Coppenbagen* daar aan gewend zyn, en het daarna niet ontberen kunnen. Het is den *Islanders* geen voordeel, dat zy geen Brood genoeg hebben; want hunne huishouding hun daarom te kostbarer valt; en de manier, om hun volk te spyzen, is zo duur, dat men in *Denmarken* daarby zyne rekening niet zoude vinden. Een ieder Dienstknecht bekومت een zeker gewicht aan gedroogden Visch, en Boter tot zyn onderhoud, namentlyk 10 ponden Visch wekelyks en een derde zo veel Boter, 't geen jaarlyks naar het *Deensch* gewicht 32½ Lys-ponden gedroogden Visch en volkomen drie vierdedeel tonnen Boter uitmaakt, en by ons duur te staan zoude komen; doch den Dienfboden worden maar alleen de Spyzen toegewogen, wanneer zy voor hunne Meesters zuid- of westwaards ter Visvangst reizen; daar zy anderzins t'huis zynde, daaglyks een' zekere portie Visch en Boter, ook 's morgens en 'avonds Melkspyzen, Grutten, verschen Visch, zomwylen Vleesch, ja ook wel Soupe, Erweten en diergelyken bekomen. Nadien de *Islanders* geen Brood genoeg tot hunne huishouding hebben, zo is 't zeker, dat zy, gelyk gezegt is, des te meer gedroogden Visch gebruiken; doch niet in plaats van Brood tot andere spyzen, maar op zich zelve, ongekookt, wel gebeukt en met een' goede portie Boter 'er by. Doorgaans eten zy

den gedroogden Visch niet zonder Boter, maar nooit met Spek, Traan of diergelyken, gelyk ik te voren gezegt heb. Die gedroogde Stokvisch, wel gebeukt en met goede Boter besmeert, smaakt zeer wel, voornaamlyk die van Selungen en Forellen toebereid is, aan welke de *Deensche* Amtslieden dikwils zo goeden smaak vonden, dat zy zich zowel op hunne reizen, als ook tot lekkerny 'er van bedienden. 't Wilde Koorn, 't geen op enige plaatsen in 't land wast, voornaamlyk in *Skastefields-Syssel*, hoewel in geen' grote menigte, is zo schoon tot Meel, Brood en Voedsel, dat een *Islander* een ton van het zelve tegens een ton *Deensche* Meel niet zoude willen ruilen; waarom den heer *Anderson* weder onrecht is bericht geworden, dat de een of ander van wild Koorn, tusschen het Gras zelve wassende, een slegt Brood maakt, 't geen voor de vreemdelingen niet te eten is. Dit Koorn wast niet tusschen het Gras, maar in zuivere, vaste en diepe plaatsen, alwaar geen Gras wassen kan, en staat op enige plaatsen zeer dun, doch op andere weder taamlyk dik. De Halmen van 't zelve stygen tot vyf vierdedeel elle in de hoogte, en de Airen zyn lang, zulks het de Tarwe by ons zeer gelyk is. Vermits de *Islanders* geen' goede Handmolens hebben, om hun Koorn te malen, drogen zy het te veel by het vuur, waar door het enigzins verzengt, en derhalven het Brood enigermate zwarter wordt, dan ons Roggenbrood; doch daarentegen kan een ton van 't zelve des te meer nut doen.

De
Drank
der Ys-
landers.

§. LXXXVII. De *Islanders* drinken zeer gaarne rein Water; doch het Water is op alle plaatsen niet goed of alles Mynstoffig, gelyk de heer *Anderson* elders gezegt heeft; maar allermint deugt het Water te drinken, dat door de kracht der Zonne van de Ys- en Sneeuwbergen smelt en afvliet. Dit Water, 't geen van de *Jökelen* nedervalt, wordt nooit van iemand gedronken; ook is het niet drinkbaar, vermits het gemeenlyk stinkt en dik en zwartbruin is. Offchoon de *Islanders* gaarne Water drinken, is echter hunne meeste en gewone drank de te voren beschreven Syre, die de heer

heer *Anderfon* Hui of Melk noemt, en ook byna't zelve is, 't geen by ons dus genaamt wordt. Hier van verzamelen de inwoonders gedurende den Zomer vele tonnen vol, die zy het gantsche jaar in hunne huishouding gebruiken, en ook wel aan anderen verkopen, die zo vele Koejen, niet hebben dat zy van dezelve genoeg Syre kunnen bekomen. Die Syre gebruiken zy in het eerst zuiver en onvermengd; doch wanneer zy enigzins oud word, word zy te zuur, om onvermengt te drinken; weshalven zy dezelve met rein Water vermengen en 'er zich zeer wel by bevinden. Vermits geen' Gerst in *Island* gezaait word, volgt noodwendig, dat het Bier 'er niet algemeen is; doch is echter zo zeldzaam niet in het land, dat de gemene man 't zelve niet te proeven zoude kunnen bekomen; want de meesten bekomen Bier in de handelplaatsen, en kopen daar van een kleinen voorraad, om zich daar mede goed te doen. Vele vermogenden kopen zelfs enige tonnen Bier in de handelplaatsen, die zy spaarzaam het gantsche Jaar door gebruiken. Verscheiden, welke in *Coppenbagen* smaak in Bier krygen en het niet wel ontberen kunnen, bestellen Mout en Hop by de Kooplieden, en brouwen zelve Bier het gantsche Jaar door, waar uit blykt, hoe ongegrond het bericht is, dat ook de meest bemiddelden, by gebrek van Kelders, het Bier niet lange kunnen bewaren. Ik kan by bevinding zeggen, dat zich het Bier het gantsche jaar door zeer goed hieldt, dat om de derde of vierde week gebrouwen wierd; en offchoon aldaar geen Kelder was, bevroos nochtans het Bier niet meer, dan in *Coppenbagen*, alwaar goede Kelders zyn. Doch in de strengste vorst konde het wel zodanig bevrozen, dat men, willende tappen, enige gloeiende kolen onder den tap moest houden, en ook ondertusschen een weinig vuur in een pan in de kamer zetten, waar in het Bier lag; want zy bewaarden het zelfs in de strengste vorst in geen' warme Kamer, waaruit blykt, dat de koude 'er zo streng niet is, als men dezelve den heer *Anderfon* beschreven heeft.

Verscheide gegoede lieden hebben het gantsche jaar door roden en witten Wyn, inzonderheid de Predikanten, die dezelve tot het Nachtmaal nodig hebben; doch dit konde men den heer Burgermeester *Anderfon* niet zonder een' onware byvoeging verhalen. Men zegt dan: *enige gegoede lieden bandelen van de Deensche Kooplieden voor hun mond bywylen een weinig Franschen Wyn; doch storten denzelven in onrein, ja dikwerf zodanig vaatwerk, waarin zy Hui en zelfs Traan gehad, en 't zelve te voren niet gereinigt hebben; weshalven die Wyn zich welhaast omwerpt, en troubel dik en stinkend word.* Hoe! zouden ook zelfs gegoede lieden dus met hunnen Wyn handelen? wanneer ik al eens toestaan konde, dat de *Islanders* zo onrein waren, 't geen zy nochtans waarlyk niet zyn, zoude het te dom en eenvoudig wezen, den Wyn, die by hen zo zeldzaam is, in zodanig een vat te storten, waarin hy konde bederven. Des houde ik my verzekert, dat niemand zulks geloven zal; maar deze en andere vertellingen meer aan het slegt gemoed en de kwalyk gezintheid toefchryven van de zulken, die den *Islanders* dus by den heer *Anderfon* zwart gemaakt hebben. Een soortgelyk verhaal volgt welhaast, als men zegt: *doorgaans is hun lieffte drank Brandewyn, waarin zich jong en oud, Mannen en Vrouwen, zeer schandelyk misgaan.* Ik twyffel te recht, dat ergens een land is, alwaar het volk doorgaans, om zo te spreken, nuchterer leeft. Ik ken vele, zelfs gemene lieden, die niet ligtelyk Brandewyn proeven zullen, en noch meerder, die denzelven tot nooddruft en matig drinken. Echter konnen wel in *Island*, gelyk in andere landen, enigen zyn, die gaarne Brandewyn drinken, en 'er veel werk van maken; maar moet men daarom zo smaadelyk en in zo algemene uitdrukkingen van een gantsch land spreken, als zopen zy zonder onderscheid jong en oud, Man en Wyf? Het kan wel zyn, dat een Koopman, die de zaak weinig nagedacht en zich in het oordeelen overylt heeft, de *Islanders* dronkaarts heeft willen noemen, gelyk ik, toen ik allereerst te land trad, dezelve ook byna daar voor gehouden zoude hebben; maar wanneer men overweegt, hoe we-

nig

nig Brandewyn naar het getal der inwoonders, die op tachtig duizend Menschen belopen, in 't land gebragt wordt; wanneer men niet terstond den zulken als Dronkaars veroordeelt, die, als zy in de handelplaatsen komen handelen, van den Koopman een, of ook wel meer glazen Brandewyn verzoeken, of van denzelven een paar 3 of 4 kannen kopen, en met hunne maats drinken, en wanneer men ook eindelyk bedenkt, dat zulks alleen de enigste tyd van het jaar is, waarin zy die verkwikking genieten kunnen, die hun even zo welkomen kostbaar is, als een bottel Hongaarschen of Kaapwyn den Koopman wezen kan, zo zal men waarlyk niet vele Dronkaarts in het land vinden. Dronkaarts zyn eigentlyk de zulken, die het gantsche jaar door by alle gelegenheden trachten den Brandewyn te bekomen, en van dezelve zo veel drinken als zy laden kunnen; maar de zulken moeten alzo niet genaamt worden, die by zodanig ene byzondere gelegenheid, wanneer de Kooplieden aldaar liggen, genegen zyn zich te vervrolyken, en iets te genieten, 't geen hun volgens hun gevoelen goed doet, en zy sedert niet weder proeven kunnen, tot dat de Schepen wederkomen. Het kan wel wezen, dat op iedere handelplaats twintig of meer of min zyn, die den drank beminnen, en den Koopman daaglyks om Brandewyn plagen; maar nadien dat getal onder zo veel duizenden, die aldaar handelen, zeer gering is, moet men daarom de dronkenschap niet tot een eigenschap van het gantsche land maken, en zeggen, dat jong en oud, Mannen en Vrouwen, zich vol zuipen. Dit nu is eigentlyk van de Mannen gezegt, maar hoe velen zoude men doch wel denken onder de Vrouwen en Kinderen te vinden, die zich in den Brandewyn misgaan? Ik geloof zeer weinigen of een klein getal; want ik dezelve nooit gezien heb, of 'er van horen spreken. Wanneer het Vrouwvolk op de koopplaats komt, zyn 'er velen, die ik zelf gezien heb, welke geen Brandewyn proeven, offchoon de Koopman haar dezelve aanbiedt, maar daar teegen Miswyn

ver-

verzoeken (dus noemen zy den franſchen Wyn) En wanneer een Man zyn Kind, 't geen met hem naar de handelplaats komt, een weinig Brandewyn geeft, dat in het kleine glas overblyft, doet hy het, op dat zyn Kind ook iets goeds in de waereld geproeft mogt hebben; want dit, na den Wyn, de koſtbaarſte drank is, waar van zy weten te ſpreken; doch daarom kan men met geen billykheid zeggen, dat de Vader of het Kind aan den drank verſlaaft is. Buiten dit geval, wanneer de Kinderen onderwylen met hunne Ouders in de handelplaatsen komen, proeven zy zeer zelden Brandewyn, veel min dat zy zich daarin zouden misgaan.

Van hunne Kleding. §. LXXXVIII. De *Islanders* kleden zich in zodanig een' ſtoffe, die zy zelve bearbeiden konnen, en zyn merendeels daar mede vergenoegt, 't geen verſtandig is; en het ware te wenſchen, dat andere natien hen daarin navolgden. Beiden, de Mannen en Vrouwen, gebruiken Wadmél tot hunne buitenſte Klederen, en der meeſte Vrouwen Rokken en Schorten zyn van geſchuurd laken, waarvan vele duizende ellen in het land verkogt worden; doch is niet van het fynſte zoort; echter hebben zy grover en fyner lakenen, die alle in Denmarken worden gemaakt. Vermogende Mannen en Vrouwen hebben ook Rokken van laken, zonder te ſpreken van de Laug- en Syffelmannen en diergelyken, die zich even zowel met zyde ondervoeding onder hunne klederen kleden, als andere wakkere lieden by ons, en in alle andere dingen zo net zyn als wy. De gemene man kleedt zich in de dragt van het Scheepsvolk, naamlyk in Kameſolen en Broeken, ofſchoon zy ook wel een Rok hebben, die naar de Deenſche mode gemaakt is. Een ieder Man heeft daar en boven een Rok, die als een Overrok by ons gemaakt is, en by hun Hempe genaamt word, welke zy gebruiken, wanneer zy verre van huis reizen, of des Winters naar de Kerk gaan. De Vrouwenſperſonen gebruiken Rokken, Borſtrokken en Schorten beide van Laken en Wadmél, en over dezelve een wyden Rok, de Predikants-rokken by ons niet ongelyk, met en-

enge Mouwen, tot op de handen; doch welke Rokken zo lang niet zyn, als de Onderrokken, op dat men deze een handbreet onder den wyden Rok zoude kunnen zien, die zy, gelyk die der Manspersonen, Hempe noemen, en altoos zwart, fomtyds onder met een zwarten fluwelen rand omboort, of met enig ander sieraad, door haar zelve vervaardigt, versiert is, gelykende naar *point de la Reine* en zeer net genaait; welke kleding hun ongemeen wel staat. De bemiddelden hebben daarenboven voor aan de Hempe tot naar beneden vele paren fraai bewerkte zilvere sloten, meestendeel vergult, die zy echter niet zamensluiten, maar enkel en alleen tot statie gebruiken. De Rokken zowel als Schorten, die altoos gecoleurt zyn, zyn naar onder met een ryk gecoleurden fluwelen of zyden band of ook wel met een brede zyden snoer bezet. Boven aan de Schort zyn drie grote zilvere Knopen, veelyds vergult (by de armen zyn zy van metaal,) Aan dezen hechten zy de Schort vast, door middel van een Gordel, die met bewerkte zilvere of metale platen bezet is, na dat een ieders vermoegen toereikt, en wordt die Gordel voor met een slot van het zelfde werk zamen gehecht. De Borstrokken, die altoos zwart en net zyn, en om het lyf sluiten, met enge armen tot op de handen, zyn insgelyks met gecoleurde zyde of fluwele banden op alle naden, en van voren met enige bredere en betere zyden stoffen bezet. Aan iederen arm voor aan de hand zyn 4 of 6 Knopen van het zelfde werk, gelyk het ander zilver of metaal. By den hals is een kleine uitstekende styve Kraag, waaronder de buitenste Rok sluit. Die Kragen zyn altoos met fraaje zyde stoffen of zwart Fluweel bekleet, en met een gouden of zilveren Snoer bezet. Om het hoofd winden zy een groten witten Neusdoek van grof Lywaat en over denzelven een fyner, die gelyk een' hairbos in de hoogte staat, doch geen $1\frac{1}{2}$ elle hoog is, gelyk men den heer *Anderson* bericht heeft, nadien de helft van die maat genoeg is. Om deze winden zy een fraajen zyden Neusdoek tot daaglyks gebruik een'

hand breed onder by het aangezicht. Dit dragen zowel getrouwde als ongetrouwde Vrouwsperfonen. Om den hals hebben zy ook een doek van Zyde of Catoen, die zy voor aan den Borftrok vasthechten. Kortom de kleding der Vrouwsperfonen is de zodanige t'enemaal gelyk, die men in oude Schilderyen en Graffteden in de Kerken by ons vindt, behalven alleen het hoofdsieraad, 't geen ik elders nooit zo gezien heb. De Dochters in *Island* dragen in hunne jonge jaren even zodanige Kappen, als in de oude Schilderyen gevonden worden, die zy, ouder wordende, tegens de voorfchreve Hairbos of Hulfel verwiffelen. Buiten die algemene kleding verfiert het Vrouwvolk, 't geen 'er vermogen toe heeft, zich noch met vele andere dingen van bearbeid Zilver en vergult, als by voorbeeld Knopen met gecoleurde ftenen, en zetten van dezelve drie onder malkander voor aan het Hoofdbindfel. Wanneer zy als Bruiden gekleed worden, dragen zy een' Kroon van verguld Zilver, die tot onder den witten band over het hoofd en byna over het aangezicht gaat, in plaats van den zyden Neusdoek. Voorts twee vergulde zilvere Ketenen, Feflons wyze, de ene van vooren en wyders naar achteren tot over den rug; en de andere weder van achter naar voren tot over de Borft en den Borftrok; want zy dan gene Hempe aanhebben. Een' andere Keten hangt hun om den hals, waaraan voor op de borft een fraai bearbeid Balsendoosje hangt, waarin verfcheide foorten van Reukwerken befloten zyn. 't Zelve kan men op de beide zyden openen, en is gemeenlyk als een hert of kruis gemaakt. Zodanig een Doosje heb ik ook wel van Goud gezien, en kan verzekeren, dat het Zilverwerk van een Vrouwsperfoon, wanneer zy opgetooit is, gelyk ik haar gezien heb, meer dan 3 a 400 Ryksdalers beloopt, en een byzonder bevallige dracht is. Der Mannen zowel als Vrouwen Schoenen, die alle door de Vrouwsperfonen genaait worden, zyn gemeenlyk gemaakt van Offenhuiden, of by gebrek van dezelve van Schaaps-

Schaapsvellen, die zy zelve bereiden, door 'er flegts de wol of het hair van af te fchrapen, vervolgens die Huiden of Vellen te drogen, en de zulken, die zy tot Schoenen zullen gebruiken, weder eerst in 't water te weken. De Schoenen zyn zodanig gemaakt, dat zy net om den voet fluiten, zonder hielen. Uit de Schaapsvellen worden zeer dunne riemen gefneden, waarvan twee van de hielstukken van den Schoen komende voor over de vreeg toegebonden worden; doch twee anderen van ieder zyden, alwaar onze Gespen zyn, worden boven op den voet vastgebonden. Zodanig een Huid of Vel wordt nooit met Traan befmeert, en noch veel minder Schaapsdarmen gebruikt, om de Schoenen daar mede toe te binden, gelyk men den heer *Anderfon* bericht heeft. Dus is het gelegen met de kleding der *Islanders*, die ik te omftandiger heb willen befchryven, vermits men den gemelden heer deswegen zeer verkeerde denkbeelden gegeven heeft.

§. LXXXIX. De middelmatige Boerenhuizen der *Islanders* zyn dus gefteit. Allereerst vindt men een langen ^{Van} ^{hunne} ^{Woning-} ^{gen.} fmallen gang, een vadem breed, die zyne dwarsbalken en dak boven zich heeft, in welk dak hier en daar zo vele openingen zyn, dat zy genoegzaam licht in den gang geven kunnen. In die openingen of gaten staan glasruiten, of ook wel kleine hoepels, waar over dunne zogenaamde *Hinne* van Offen of Koejen gespannen zyn, die mede een goed licht geven. Voor die openingen hebben zy houten blinden, die, wanneer het sneeuw of ander flegt weêr is, 'er voorgezet kunnen worden. Aan het einde van dien langen gang is de eigentlyke ingang van het huis, en voor het binnenfte einde van den gang staat in het dwars een huis of vertrek 12 tot 14 ellen lang en 6 tot 8 ellen breed, die de *Islanders* *Badstube* noemen, en hunne gewone werkplaats is, waarin de Vrouwspersonen haar huiswerk doen, de wolle bearbeiten, klederen najen en wat dies meer is. Aan het einde van dat vertrek is gemeenlyk een slaapkamer voor den Man en zyne Vrouw, en behalven de-

zelve liggen merendeels de Kinderen en Dienstmaagden aldaar op den grond. Gelyk dit zogenaamd *Badstubenbaus* dwars voor den gang van het huis aan het einde van denzelven gebouwt is, zo zyn gemeenlyk ook noch vier andere huizen of vertrekken twee aan iedere zyde van den gang, naar welke mede de ingang in den langen gang is. Een dier vertrekken gebruiken zy doorgaans tot een Keuken, een ander tot een^e Spyskamer, het derde tot een^e Melkkamer, en het vierde of achterste aan den ingang van den langen gang word tot een^e Slaapkamer voor de Dienboden gebruikt, alwaar ook vreemdelingen en reizigers van diergelyke soort hunne slaappleats vinden: en dat huis of kamer heten zy de *Skaule*. Dit gantsche gebouw, 't geen dus uit zes huizen bestaat, is een aaneengevoegde woning en gelyk zes kamers of afdeelingen aan te merken, tot welke alle slegts een enige ingang van buiten is, naamlyk aan het ene einde van den langen gang, en wanneer deffels deur gesloten is, zyn alle de kamers voor de vreemdelingen, of die 'er zich buiten bevinden, verspert. Gelyk ik de kleine dakgaten in den langen gang beschreven heb, die aldaar hun licht geven, zo ook zyn in de andere huizen enige openingen in het dak met glasruiten of dunne *Hinne* voorzien, behalven de *Badstube* of werkplaats, waar in velen twee kleine vensters hebben, om te meer licht te ontfangen tot den arbeid, dien zy verrichten. Behalven dit aaneengevoegd gebouw hebben de meesten noch een huis op de zyde van de *Skaule*, 't geen het laatste dwarsgebouw aan den langen gang is, om den vreemdelingen daarin te herbergen, en 't geen men hunne Gastkamer noemen kan, in welke een Bed is, en deze is hunne voornaamste Kamer, of zo ik het dus noemen mag hunne Zaal. In die kamer is een^e byzondere deur van buiten, door welke zy die Vreemdelingen inleiden; ook is 'er noch een^e andere deur in aan den kant van de *Skaule*, door welke zy zelve uit hunne andere Kamers 'er binnen konden komen, zonder buiten het huis te gaan. Voorts vindt men noch een
of

of 2 huizen, die dwars over of aan de zyde van het bovengenoemd Gebouw staan, welke Huizen zy *Skiemmer* noemen en in dezelve hun gedroogden Visch en allerlei wintervoorraad, gelyk ook Paardentuig, Huisgereedschappen en andere dingen bewaren. Behalven dezen hebben zy doorgaans noch een ander Huis, door hun de Smedery genaamt, waarin zy alle hunne gereedschappen van Yzer en Hout maken. Noch hebben zy een weinig van de boven beschreven gebouwen afgelegen naby de plaats, daar hun Hooi ligt, Vee stallen, die vele zyn, na dat een ieder meer of minder Vee heeft. Altoos hebben zy ten minsten een Koestal, een Paardenstal en een, 2, 3, of 4 Schaapstallen, in welke de Lammeren byzonder staan. Hun Hooi bewaren zy niet in Huizen, maar hebben daartoe een plaats met greppen omgraven, alwaar het in zo vele lange hopen, een goeden vadem breed en hoog, staat, naar dat zy veel Hooi hebben, waar tusschen smalle gangen zyn, en worden die Hooihopen met graszoden dicht en spits gedekt, op dat de regen 'er niet op zoude kunnen vallen. De *Badstube*, Slaapkamer en Gastkamer zyn van binnen doorgaans met planken bevloert en met een voetbank voorzien, op welken zy hunne Kisten, Kleederen en diergelyken bewaren. Zo ook hebben zy in die Huizen kleine glasvensters van 2 tot 5 glazen hoog; doch in de andere Kamers is geen vloer, en hebben die Kamers ook gene vensters, maar alleen zulke dakgaten, als ik te voren gezegt heb, 't zy met ene glasruit of merendeels met een hoepel, waar over zy dunne *Hinne*, die om de magen der Offen of Koejen liggen, spannen, terwyl dezelve noch warm zyn, welke gedroogt en sterk getrokken een goed licht geven.

Hunne Meubilen zyn van gene grote waarde; doch zy hebben Bedden, en liggen niet naakt op het enkele Hooi. Hunne Wadmel gebruiken zy tot Dekens en vullen de Bedden met vederen van de grote menigte Vogelen, die zy vangen; doch de gemene Dienstboden, die in de *Skaule* sla-

pen, kunnen gedeeltlyk wel naakt liggen, gelyk het arme en geringe volk by ons. Tafels, Stoelen, Banken en Kisten hebben zy ook tot hun huisgebruik; maar hier mede wil ik de voorname en vermogende lieden niet verstaan hebben, die hunne Kamers met Spiegels en andere Huisfieraden zeer proper meubileeren. Wat de manier van Bouwen en het uitwendig aanzien der Huizen betreft, is ligtelyk te begrypen, dat vermits zy geen Timmerhout in het land hebben, maar alles van de Kompagnie kopen moeten, 't geen hun derhalven zeer kostbaar vallen moet, zy zo zuinig bouwen als immer mooglyk is. Offschoon alle Boerenhoeven niet even groot zyn, of zo vele gebouwen hebben, als ik gezegt heb, zo zyn ook daarentegen anderen veel groter en beter gebouwt; doch alzo en gelyk ik gemeld heb, is gemeenlyk een goed Boerenhuis ingericht en gestelt, en daarnaar moet men het model nemen, wanneer men ene beschryving van hunne woningen maken wil. Een arm Huisman, die maar ene Koe en gene Paarden of Schapen heeft, heeft zo vele vertrekken niet van noden, en de allerbehoefstigste heeft echter een beter Huis, dan men den heer *Anderfon* bericht heeft; want hy voor het weinige Vee, 't geen hem toebehoort, echter altoos een byzonder Huis, door hen *Fios* genaamt, en het niet by zich in zyne eige woning heeft. Derhalven zodanig een elendig Huis ten monster te nemen, zo ongerymt zoude zyn, als of ik de voornaamste en beste Hoeve in het land tot model nemen, en dezelve voor het gantsche land algemeen maken wilde; want offschoon vele Hoeven slegter zyn, dan die ik beschreven heb, zo zyn ook in het tegendeel een' menigte veel beter en groter, als naamlyk des Koningshoeve *Besfested*, de woningen van den Bisschop, de Laugmannen, verscheide Syffelmannen en Priesters, als ook van vele vermogende inwoonders, onder welken enigen van muurstenen en hout, gelyk by ons, gebouwt zyn. By voorbeeld de Bisschopszetel in *Holum* bestaat uit 50 Huizen en 12 Veehuizen, 't geen echter geen regel voor andere Huizen en Hoe-

Hoeven zyn kan. Ik heb op vele andere Hoeven geweest, die zich gelyk een klein dorp vertoonden, gedeeltelyk door de vele Huizen, die tot de Hoeve behoorden, en gedeeltelyk ook door de woningen der Huislieden, die by enige Hoeven lagen en een taamlyke menigte uitmaakten.

§. XC. De heer *Anderson* besluit uit de door hem bygebragte redenen dat by de *Yslanders* gene kloekmoedigheid plaats hebben kan, en zy van nature blohartig zyn en tot geen Soldaten deugen; doch de bevinding heeft getoont, dat zy ook tot den Krygsdienst bekwaam zyn, waarin zich enigen in *Denmarken* zowel gekweten hebben, dat zy tot de bediening van Kapitein by de Fortificatien bevordert wierden; maar nadien het land weinigen zyner inwoonderen ontberen kan en ook weinigen buiten 's lands reizen, 't geen tot hun geluk te verre afligt, dan dat een werverene zo verre en moejelyke reize zoude doen, om recruten te bekomen, waar toe velen in het land bekwaam genoeg zyn, bevinden zich ook zeer weinigen van hun in het militair, doch zyn echter enigen weleer 'er in geweest, die men nietmet het afscheid, dat zy nergens toe bekwaam waren, weder naar huis gejaagt heeft. Hunne jaarboeken tonen ook, dat de *Yslanders* in vorige tyden zeer strydbaar en geen blohartig en vreesachtig volk waren; want zy in hunne binnenlandsche Oorlogen hardnekkige en bloedige stryden elkander leverden. Men geeft ook voor, dat zy tot den Zeedienst zo onbekwaam als tot den Landdienst zouden zyn, offchoon bekend is, dat verscheide *Yslanders* voor de Hollanders en andere Natien Schepen naar hun Vaderland gebragt hebben; en wie doch kan anders denken van een' Natie, die genoegzaam op de Zee opgevoed is? Dat zy zo vreesachtig zouden wezen, dat men hen niet bewegen kan een geladen geweer af te schieten, is, gelyk ik reeds te voren genoeg bewezen heb, onwaar; want hun is het gebruik van het schiet geweer eige, wanneer zy slegts de middelen hebben, om het zelve magtig te worden; en 'er zyn waarlyk niet zeer weinigen in het land die het niet duur kopen, en daar mede zeer wel Vossen, Zeehonden, allerlei

Vo-

Vogelen en diergelyken weten te vellen. En geen een, die te voren nooit een geweer afgeschoten heeft, is schichtig zulks te doen, wanneer het hem aangeboden wordt, gelyk ik zelf dikwils gezien heb.

De vele zeer wel gestudeerde en geleerde *Yslanders*, die door de gantsche waereld bekend geworden zyn, leveren ook een byzonder en sterk bewys, dat hunne landslieden geen^o lage en slaafsche gemoederen hebben, en nadien jaarlyks enige *Yslanders* naar de Universiteit in *Coppenbagen* gezonden worden, om aldaar te studeeren, zo heeft men daarby ook gelegenheid, hunne gemoeds gesteltenis te doorgronden, die men geenzins laag en neerflagtig vindt, maar die veeleer toont, dat zy een soort van moed bezitten; zulks het zeer zeldzaam is, een onnozelen mensch onder de *Yslandsche* Studenten aan te treffen. Dit kan ik ook van den gemenen man in het land zeggen, want men onder denzelven doorgaans vele schrandere bollen vindt; weshalven men kwalyk doet, over hunne gemoeds gesteltenis te klagen, en noch meer als men hen zo slegt afschildert, als of gene verbetering te verwachten was, 't geen te veel gezegt is. Zy zyn zowel als andere Natien door een' zucht tot hun eige Vaderland behebt, zulks zy naar hun Vaderland verlangen, ofschoon men menen zonde, dat zy het elders aangenamer, bekwaamer en beter hadden; doch daarover heeft men zich niet te verwonderen, vermits zulks by een ieder, en zo ik geloof ook by de noordsche Natien algemeen is; weshalven dit geenzins een bewys uitlevert van hen gering en laag gemoed, en dat gene verbetering by hun te verwachten is, gelyk de heer *Anderfon* meent. Echter zyn vele *Yslanders* in *Coppenbagen* en andere plaatsen woonachtig, alwaar zy zekere beroepen en handteeringen oeffenen. Dus heeft men te meermalen uit *Ysland* Professoren, Rectoren, Zeelieden, Goudsmeden en verscheide Meesters in andere Handwerken by ons gehad, en het is een' algemene klachte onder de *Yslanders* zelve, dat wanneer hunne landslieden in *Coppenbagen* of elders iets goeds of enig nut beroep geleert hebben,

ben,

ben, zy niet gaarne weder naar hun Vaderland keren, om hunne landsgenoten daar mede te dienen, offchoon nu of dan wel een van de zulken weder terug komt. Dus is op den Biffchops-Zetel in *Holum* een *Islander*, die het Boekdrukken verftaat, en niet alleen in *Coppenbagengeweest* en geleert, maar ook elders buitens lands naar enige plaatfen gereift heeft, tot zy hem eindelyk van *Dantzig* naar huis ontboden hebben.

Als een' oorzaak tot de zucht der *Islanders* naar hun Vaderland brengt de heer *Anderson* by, *de onbedwongene vryheid, waar over hy klaagt dat dezelve in dat land, gelyk by te voren verbaalt zegt te hebben, al te verre gaande is.* Ik kan niet begrypen, waarin die onbedwongene vryheid bestaan zoude, en noch veel minder, waarin zy te verre gaande is; ook vinde ik by den heer *Anderson* daar van te voren geen woord gerept, waarom ik hier op ook niet naar behoren antwoorden kan, gelyk ik wel wenschte. De *Islanders* leven niet in den ftaat der nature, maar is een' Overheid en Justitie in 't land zo als by ons. Men richt aldaar naar goede en billyke wetten, en niemand kan iets ongerymys strafloos doen; des ik niet zien kan, waarin doch die onbedwongene vryheid bestaat: ook begryp ik niet, dat zulks de oorzaak zoude wezen, waarom de *Islanders* uit den aart lui en eigenzinnig zyn. Wanneer de oorzaak ener zake ophoud te zyn, zo houdt ook de zaak op, die 'er de uitwerking van is. De oorzaak ener onbedwongene onordentelyke vryheid is 'er niet, en derhalven hebben de luiheid en eigenzinnigheid, als derzelve uitwerkingen, ook geen' plaats. Hunne luiheid zoude daarin bestaan, dat zy niet dan uit noodzaaklykheid arbeiden. Dat verhaal kan wel enigen fchyn van waarheid hebben, by zo verre het van een Schipper of Onderkoopman voortkomt (van welke lieden de heer *Anderson* zyne berichten heeft) als die van de omftandigheden der inwoonders niets anders weten, dan 't geen zy in den korten tyd, dat zy daar te lande geweest zyn,

ondervonden hebben, in welken tyd de inwoonders byna niet ter Vissery gaan, zo om het jaargety, 't geen niet gedooft den Visch tot hun eigen nut te drogen, als om dat de Schepen zich alsdan aldaar bevinden, en zy den Koophandel moeten waarnemen; en ook eindelyk, vermits die tyd de enige in het gantsche jaar is, dat zy van hunnen zwaren arbeid uitrusten en zich verlustigen. Maar die anderzins kennis van de bezigheden der inwoonders heeft, moet toestaan, dat zy niet lui zyn, of niet anders dan uit noodzaaklykheid arbeiden; want ik weet door de bevinding, dat het wel gebeurt is, dat zy zestigmaal in Zee gingen zonder meer dan 16 of 20 Visschen voor alle hunne moeite te bekomen, en men derhalven niet zeggen kan, dat zy den arbeid uit luiheid spaarden. De eigenzinnigheid der *Yslanders* zoude daarin bestaan, dat zy met hunne landswyze zo ingenomen zyn, dat wanneer men hun ook betere soorten, kortere handgrepen, en bekwaamere werktuigen tot den arbeid aanbiedt; zy dezelve verwerpen, en halfterrig by de oude verblyven. Het is een' algemene feil van den gemenen man in een ieder land, dat hy niet gaarne iets in zyne handtering verandert, ten zy hy 'er een merklyk voordeel uit kan trekken, en dus gaat het ook den *Yslanderen*; doch verdient zo zeer den titel niet van eigenzinnigheid, dan wel van voorzichtigheid, als zy hunne oude manier niet willen verwerpen, ten zy zy alvorens weten waarom: anderzins zyn de *Yslanders* doorgaans zeer begerig, iets vreemds en beters te zien, als wanneer zy ook welhaast gereed zyn zulks na te maken, en zich van het nieuwe met vrucht te bedienen, behalven dat zy daarenboven zeer behendig zyn, om allerhande dingen te maken.

Of de *Yslanders* lust hebben, om iets te leren. §. XCI De heer *Anderson* zegt voorts, dat zy ook geen den minsten yver tot Konsten en Wetenschappen doen blyken. Dit heeft de gemelde heer dusdanig naar de woorden van zyn berichter ter neder gestelt; doch nadien hem meer dan te wel bekend was, dat men vele voorname geleerde

leerde *Yslanders* gehad heeft, voegt hy als een verstandig man by dat onwaarachtig bericht: *nochtans moet men niet denken, dat zy van nature dom en onbekwaam zyn. Veeleer is bekend, dat enigen uit hun geleerde Mannen zyn geworden, en anderen, die buiten 's lands geweest zyn, geleert hebben, vaardig te schryven en te rekenen, in Goud te arbeiden, Tabaksdozen te maken, enz.* Het is een geluk, dat een *Thormodus Thorfäus*, een *Arnas Magnäus* en meer andere zulke lieden geweest zyn, en dat thans noch onder de Studenten by de Universiteit *Yslandsche* Studenten gevonden worden, die gene andere wyken, maar dezelve doorgaans, om zo te spreken overtreffen, nadien men onder hen zeer weinig slegte of middelbare vindt, maar zy de schranderste zyn; waar door derhalven het Character van de natie verdedigt kan worden, die menig een voor dom en woest zoude willen houden. Doch het is niet genoeg, dat men de *Yslanders*, die naar *Coppenbagen* komen, tot alle dingen gebruiken kan, maar ik verzeker, dat ook de meesten onder den grootsten hoop in 't land zelfs zeer gescrikt en schrander zyn, om alles te leren, waartoe men hen gebruiken wil; weshalven het maar alleen 'er op aankomt, dat zy aangevoert worden. Des zyn het niet alleen enige die buiten 's lands geweest zyn, welke vaardig Rekenen en Schryven leren, of om in Zilver, Koper enz. te arbeiden, maar het grootste gedeelte der inwoonders schryft zeer wel, en ook onder de studeerende, die nooit buiten 's lands geweest zyn, is het zeer zeldzaam iemand te vinden, die niet zeer wel, ja zelf voortreflyk schryft. De meeste anderen, die niet gestudeert hebben, leggen zich echter sterk toe, om fraai te schryven; zo dat ik verzekeren kan, dat onder de geestlyken en den gemenen man in *Ysland* meer sierlyke Schryvers dan by ons gevonden worden. Zy, die naar *Coppenbagen* komen, brengen alle die goede hoedanigheden mede; zulks zy die niet alhier allereerst leren. Offchoon het zo gemeen niet is, de zodanigen te vinden, die wel Rekenen, als de zulken, die wel Schryven, worden nochtans velen

gevonden, die redelyk wel Rekenen, zonder buiten 's lands geweest te zyn; invoegen de *Yslanders* doorgaans fraai Schryven en wel Rekenen. De *Yslanders*, die zich op enig beroep of kunst by ons in *Denmarken* toelaggen, worden daarin gemeenlyk goede Meesters, waar van ten genoegzamen bewyze strekt, dat hier in *Coppenhagen* verscheiden van de zodanigengevonden worden. Ja onder velen van dezelve, die aldaar te lande blyven, vindt men vele goede Werklieden, welke enkel uit lust, en zonder enig onderwys genoten te hebben, zich op verscheide beroepen hebben toegelegd. De meesten van die soort arbeiden in Zilver en Metaal, tot het maken van sieraden, die het Vrouwvolk op de Gordels gebruiken, gelyk ook Knopen en Gespen. Anderen hebben het zeer verre in het Schrynwerken en smeden gebragt, om niet te zeggen, dat zich een ieder in alle handwerken oeffent; want 'er zyn weinigen, die niet te gelyk Timmerlieden, Schrynwerkers, Scheepmakers en Smits zyn; doch enigen leggen zich maar alleen op ene zaak, en worden daarin, 't geen natuurlyk is, des te beter. Dus blykt duidelyk, dat de *Yslanders* niet onvernuftig en ongeschikt zyn, om alles te leren, en dat men onbillyk van hun spreekt, wanneer men zegt, dat het hun aan den lust en wil ontbreekt. De heer *Anderson* zegt te recht; *het spruit ook, myns erachtens, uit enige bekwaamheid, als men uit slegte stoffen en met onbekwame werktuigen alles, wat men nodig heeft, naar behoef vervaardigen kan.* Maar nadien zy gaarne naar nieuwe en bekwame werktuigen omzien, zo vervaardigen zy ook vele dingen van tyd tot tyd beter dan te voren, 't geen een teken van hunnen lust en wil is; en men ten onrechte van hun zegt: *zy willen steeds verblyven by 't geen zy kunne Ouderen en Voorouderen hebben zien maken, en waar toe hun de uiterste nood dwingt.*

Ik versta niet, wat men met de volgende woorden zeggen wil: *van tyd of uurrekening weten zy niets, maar richten zich naar de Eb en Vloed, of naar de Zon, wanneer*

zy *dezelve* kunnen zien. Ik meen, dat men de tyden en tydrekeningen overal naar de Zon richt, en wanneer de *Yslanders* dus doen, weet ik niet, wat men in hun te berispen heeft. Zy rekenen den tyd naar de Zon, wanneer zy *dezelve* zien, gelyk ook naar de Sterren, en wanneer deze niet te zien zyn, kennen zy den tyd redelyk naauwkeurig aan de Eb en Vloed, die altoos geregelt is. De *Yslanders* rekenen de uren niet, gelyk wy doen, als 1, 2, 3 uren en zo voorts, noch weten ook niet wat zulks zy; maar hebben in hunne taal voor ieder anderhalf uur van den dag byzondere namen, als by voorbeeld middag, middernacht, tusschen avond, vollen dag, enz.

§. XCII. Te voren is reeds te meermalen gezegt, dat der *Yslander*en handteering voornaamlyk in de Vissery, Veehoedery en wat daar van afhangt bestaat; ook is van het vangen en toebereiden der Visschen bereids gesproken, en nu zal men hier in dit Artikel bericht van het bouwen hunner Boten bekomen, 't geen dus beschreven word: *Hunne Visschboten maken zy van Wagenschot, dat is zeer dun gekleefte eiken Planken, zo ligt, dat zy door twee mannen op de schouderen gedragen kunnen worden.* 'Er zyn zeer weinig plaatsen, daar men de Boten van eiken hout bouwt, 't geen nu in *Guldbringe-Syffel* geschiet. Voorts bouwen zy *dezelve* door het gantsche land van grynen- of vuren-hout, vermits zy door de bevinding geleert hebben, dat *dezelve* even zo sterk zyn en zo lange duren als andere Boten, en nochtans veel minder kosten. Doch dat zy *dezelve* zo dun en ligt zouden bouwen, dat zy door twee Mannen op de schouderen gedragen kunnen worden, is zodanig niet: want offchoon op enige weinige plaatsen kleine Boten gebouwt worden, waar mede twee Mannen in Zee roejen en vissen kunnen, kunnen zy *dezelve* nochtans niet dragen; en dat hunne Boten zo klein niet zyn, kan daaruit besloten worden, dat zodanig een Boot omtrent 120 grote en vette Dorschen houden kan. Op de meeste andere plaatsen des lands gebruiken zy altoos grote Boten, die door 4, 6, 8 tot

20 Mannen geroeit worden; weshalven zeer weinig kleine Boten in vergelyking van de vele grotere zyn; ja de kleine vindt men byna maar alleen in *Guldbringe-Syffel* en ontrent *Hvalfiord*; zulks het niet wel uitkomt, 't geen in het slot van dit Artikel 'er bygevoegt word: *op enige weinige plaatsen hebben zy enigzins steviger en groter Vaartuigen, gelyk de hitgelandsche Visscherschuiten zyn; want 'er zyn maar enige zeer weinige plaatsen, alwaar zy kleine Boten hebben, en op die plaatsen zowel als alomme elders hebben zy grote Boten. De meeste Boten in 't land zyn doorgaans van 6 tot 8 riemen. Alomme in het land is het zodanig niet gelyk de heer Anderson bericht, dat zy de Boten zo hoog op het strand moeten slepen, dat de naar gelegenheid van den Wind te verwachten Vloed dezelve niet bereiken kan, en zy door het geweld der Golven niet gesloopt of weggespoelt worden, vermits zy Ankers noch Dreggen hebben, om die Boten vast te leggen: maar het is slegts alleen in Rangervalle en Skastefields-Syffelen, dat zy de Boten taamlyk verre van de Zee naar boven moeten slepen, vermits aldaar een lang en vlak strand by de Zee is, voor welke die Syffelen open liggen; doch offchoon zy die Boten taamlyk verre slepen moesten, hebben zy echter aldaar de grootste Boten. Op de meeste andere plaatsen rondom het land behoeven zy de Boten niet verre op het strand te trekken, op dat dezelve zeker zouden liggen, nadien het land niet overal zo vlak aan de Zee is, als in de voornoemde Syffelen. De Islanders gebruiken de zelfde soort van Ankers, als ik by onze Vissers gezien heb, naamlyk twee houte stokken kruiswyze door een zwaren steen, welke Ankers zeer vast in den grond houden, en hebben de Islanders niet te vrezen, dat, wanneer zy ondertusschen door een storm op Zee overvallen worden, die Ankers niet zouden houden, wanneer slegts hunne kleine Ankertouwen niet breken. Voorts is het natuurlyk, dat zy hunne Boten veel liever met goeden verschen Dorfch beladen, dan zware Ankers mede te voeren, die hun beletten zouden, een' goede lading Vifch in te nemen.*

Wan-

Wanneer zy een' kleine reize met hunne Boten doen, en hunne lading in hebben, liggen zy enige dagen voor die Ankers, wanneer zy tegenwind bekomen, en slepen in zodanig een geval hunne Boten niet op het land.

§. XCIII. Van de Veehoedery en Veehandel is zowel als ^{Van de Veehoedery.} van de Viffery te voren gefproken, doch 't geen daar van in dit Artikel bygebragt word is t'enemaal onwaar, wanneer gezegt word: *De Veehoedery verwekt hun, om zo te spreken, gene grote bekommring. Die op Westman-oe jagen hunne Schapen op de naby gelegen met gras bewaſſen kleine Eilandjes, op dat zy dezelve, als zy willen, zonder moeite weder zoudennen kunnen opvangen.* De Westmans Eilanden, die geen Vee genoeg voor hunne eige inwoonders hebben, zouden dan ten voorbeeld verſtrekken, hoe men met het Vee in *Ysland* handelt, en vermits de eerſtgenoemden daar mede niet veel moeite hebben, zoude moeten volgen, dat het dus ook in *Ysland* toegaat; doch het ſchikt zich geenzins, de Westmans Eilanden alhier met *Ysland* te vergelyken. Het grootſte gedeelte van *Ysland* trekt zyn voordeel van het Vee, inzonderheid de noorderlyke en oosterlyke delen des lands en de Syſſelen *Skaftefeld*, *Rangervalle*, *Arnes*, *Kioſe*, *Borgefiord*, *Myre* en *Dale*. Op die plaatſen bezitten velen wel 200 tot 500 ſtuks Schapen, die op zekere tyden naar de Rotzen gedreven en op andere tyden naar Huis genomen worden. Op zekere tyden houden zy Ojen naby de Hoeven, en zonderen dezelve van de andere Schapen af; doch twee of drie maal 's jaars dryven zy alle Hamelen, Schapen en Lammeren byeen in hunne Soyde-Gerichten, naamlyk wanneer dezelve naar de handelplaatſen gezonden zullen worden; dus het onmooglyk kan zyn, dat zy zich aan de Veehoedery weinig zouden laten gelegen liggen.

§. XCIV. De Leërbereidery is in *Ysland* in geen be- ^{Van de Leërbereidery:} hoorlyken noch rechten ſtand, vermits de inwoonderen run en andere daar toe benodigde dingen ontbreken, waarom zy zich daarin beſt mooglyk behelpen. De haren of het wol der Hui-

Huiden of Vellen schrapen zy met een scherp mes over hunne knien af; doch niet, gelyk men den heer *Anderson* bericht heeft, over hunne naakte knien. Dit doen zy gewinder en behendiger, dan iemand geloven zoude, en spannen de vellen vervolgens uit om te drogen, en in zo verre heeft de heer *Anderson* waarachtige berichten bekomen. Doch dat het Vel dustot allerlei gebruik zeer bekwaam en goed zoude zyn, is niet naar waarheid bericht; want daarna hebben de *Islanders* de grootste moeite en arbeid met de Vellen, om dezelve gemoedig te maken, vermits zy dezelve met de voeten in Hui of Zoutwater een geruimen tyd moeten treden. In het tegendeel heeft men den heer *Anderson* bericht, *dat zy al 't geen zy van Leder of Pelteryen aan het lyf dragen, om de vier of vyf dagen met zeer traanachtige Vischlever besmeren, waar door het wel taamlyk gemoedig, doch teffens in zodanig een' krachtige uitdamping gehouden word, dat geen Deensch Koopman, voornaamlyk als by de eerstemaal by hen komt, hem wegens de traanstank en verdere vuilheid naby zich dulden kan.* Nooit dragen de *Islanders* op het land Leder, behalven alleen aan de Schoenen, en dezen besmeren zy nooit met Vischlever of Traan, en derhalven stinken zy ook niet heslyk; maar hunne Zeeklederen besmeren zy met Vischlever of Traan, om dezelve gemoedig te houden, in welken staat zy gewis naar Traan en derhalven niet aangenaam moeten rieken; doch spreken zelden met den Koopman of iemand anders, dan na alvorens die klederen afgelegd te hebben. De Offenhuiden, die zy tot Zadels en Paardentuig gebruiken, weten zy taamlyk zwart te maken, en offchoon zy zulks zonder konst, maar met groten arbeid doen, heeft echter de bevinding geleert, dat zulk Paardentuig langer dan het *Deensche* duurt, om welke reden men niet nalaten kan hunne vlyt en verstand teroemen, dat zy met weinig gereedschap het zo verre brengen kunnen. Hunne Zadels en Paardentuigen, die zy zelve najen, zyn geenzins zo gemoedig als de onzen,

of-

offchoon zy dezelve met Traan befmeren, 't geen niet aangenaam is en de klederen verderft.

§. XCV. Wanneer zy niets anders te doen hebben, arbeiden Mannen, Vrouwen en Kinderen, inzonderheid des Winters, aan de Wolle, om dezelve tot hun gebruik te reiden, als wanneer zy die Spinnen, Winden, Bryen of Weven. Hunne getouwen zyn naar 's lands manier slegt, staan rechtop, in plaats dat zy by ons liggen, en nadien ook hunne gereedschappen en de manier van Weven zeer sober zyn, kunnen zy naauwlyks in een dag meer dan een El grof Wadmél weven, waaruit af te nemen is, hoe weinig zy daar mede verdienen. Enige *Deensche* Wevers hebben zich naar *Island* begeven, welke de inwoonders aldaar pogen naar te volgen, weshalven dat beroep door den tyd in een beteren staat zal geraken, te meer vermits door de mildadigheid van den Koning verscheide Getouwen in 't land aangelegt en daar toe bekwame Wevers uit *Denmarken* bestelt zyn, van wie 's lands inwoonders de rechte handgrepen leren en tot de vereischte bekwaamheid in dat nut handwerk geraken kunnen. Nadien zy tot noch toe gene Vol- of Stampmolens gehad hebben, kan het niet feilen, dat het hun veel arbeid kosten moet, de menigte Wollengoed of Wadmél, die in het land tot Hembd-rokken, Kouffen en Handschoenen verwerkt word, te vollen. Zy vollen dezelve, zo men den heer *Anderfon* bericht heeft, in pis, en wel zo armhartig als onkunstig. Zy gebruiken daar toe een Ton, waaruit de beide deksels gebroken zyn. In dezelve leggen zy de Wadmél, die gevolt zal worden; vervolgens zitten zy met hun beiden tegens over malkanderen en vollen dezelve met de voeten in de Ton. Wanneer het kleine stukken zyn, vollen zy dezelve ook wel op een tafel tegens de borst; doch die beide bewerkingen gaan met veel moeite en arbeid gepaart. De Handschoenen trekken de Zeevarende over de handen, steken dezelve gestadig in Zeewater, en vollen ze dus roejende tusschen de handen en de riemen, zo dat het hun

Q

geen

geen meer moeite dan het roejen kost. Ter plaatse alwaar warme baden naby zyn, vollen zy dezelve in warm water, als wanneer het Wollegoed beide gezwinder gevolt en weker wordt; ook gaan zy nu en dan op de Kouffen en Handschoenen zitten, en vollen dezelve, doorzich heen en weêr of ook op zyde te bewegen, welke gewoonte te weeg brengt, dat zy, zittende, veelyds het lighaam heen en weêr bewegen, offchoon zy niets om te vollen onder zich hebben; doch die slegte gewoonte om te vollen, zal nu ook welhaast verbeterd worden, vermits een Volmolen naar *Island* gezonden is. Dat men door de pis koperrood uit een koperen ketel trekken kan, is een' zo bekende zaak, dat de *Islanders* zelve zulks weten, waarom het, myns bedunkens, niet waardig was, dit hier by te brengen. Zy verwen daar mede onderscheide dingen, die zy vervolgens tot weven gebruiken; want zy weven zeer aartig gestreept Wollengoed van verscheide Coleuren, waar mede vele kennisse hebben de Wol te verwen.

Van
hunnen
Koop-
handel.

§. XCVI. De goede Onderkoopman, die den heer *Ander-son* berichten van *Island* gegeven heeft, moet op een *Islander* wegens zyne Koopmanschap verstoort geworden zyn, en heeft het derhalven de gantsche natie moeten misgelden, wanneer hy verhaalt: *Wie zoude denken, dat die menschen zo listig en bedrieglyk konden zyn, dat men zich in den Koophandel voor hun boeden moet.* Dit zoude men voor een genoegdoenend bewys tegens de *Islanders* aan te nemen hebben, vermits het een Koopman is, die van den Koopmanschap spreekt, zo men niet op verscheide plaatsén een' zo grote partytschap bespeurde, dat men 'er billyk aan te twyffelen heeft. Hy beroept zich daarop, dat het de bevinding leert; doch niemand, die weet, hoe het met de Koopmanschap in *Island* toegaat, kan zich verbeelden, hoe de *Islanders* in staat kunnen zyn, den Koopman te bedriegen; want de *Islanders* brengen alles, wat zy te verhandelen hebben, naar de handelplaatfen, doch 't geen de Koopman niet ter goeder trouwe aancemt; maar ieder stuk gaat door zyn' ogen
en

en handen, en hy neemt niets anders aan, dan 't geen hy voor goed houdt, maar het overige schiet hy uit. Gebeurt het dan, gelyk het onder zo veel goed mooglyk is, dat 'er iets slegts onderloopt, kan men daarom niet zeggen, dat de *Yslander* den Koopman listig bedrogen heeft, vermits het de eige schuld van dezen is. *Om een volkome begrip van hunnen Koophandel te geven, zegt de Schryver, moet ik zeggen, dat het gantsche Eiland veertien zogenaamde Vischhavens en acht Vleeschhavens heeft. Gene liggen in het noorder en ooster- en dezen in het zuider- en westerdeel van het zelve.* Doch uit de nieuw gemaakte Kaart van *Ysland* blykt het tegendeel, en wel dat de Vischhavens in de zuider- en westerdelen van het Eiland, en de Vleeschhavens in het noorder- en oosterdeel van het zelve liggen. Ook worden in enige havens, als *Oereback* en *Sticksholm*, beide Vleesch en Visch geleverd. Het kan den Schryver wel tot geen' misflag aangerekent worden, wanneer hy zegt, *dat de Havens aan de Kooplieden in Coppenbagen verpacht zyn, zodanig dat die twee Vischhavens heeft, ook teffens een Vleeschhaven in pacht hebben moet*; want het te vermoeden is, dat de Schryver zyn Boek in dien tyd geschreven heeft, dat het zodanig was. Maar van het Jaar 1733 zyn alle havens van het gantsche land ondereen en te zamen aan eene geötroijeerde Kompagnie in *Coppenbagen* verpacht geweest, welke hare Schepen en Opper en Onderkooplieden naar alle havens des lands zendt; doch zodanig, dat een Schip onderwylen thans twee havens bezeilt, wanneer het de Kompagnie nodig acht. Niettemin zyn echter Kooplieden in iedere haven, die met het zelve overgaan, en wegens de Kompagnie met 's lands inwoonders dus handelen, dat zy hunne handelbare Waren aannemen, en dezelve 't zy met andere Waren of in baren gelde betalen, alles volgens een' geapprobeerde landtax, waarnaar zich de beide partyen richten moeten. Op zodanig ene wyze als thans de handel ingericht is, was het reeds sedert het jaar 1733, en vermits de Schryver lange daarna, naamlyk in 't jaar 1743, ge-

storven is, en men ook vindt, dat hy in 't jaar 1738 aan zyn Boek gearbeid heeft, hadt zeer wel aangemerkt konnen worden, dat de handeling nu niet meer afgescheiden, maar *Ysland* met het Westman-eiland te samen en ondereen aan een' gehele Kompagnie verpacht is. Wat haven het geweest zoude zyn, die volgens des Schryvers bericht niet verpacht was, kan niemand zeggen, nademaal ten tyde dat de handel noch was afgescheiden, alle havens zowel als nu ten tyde verpacht waren. De Kooplieden in iedere vleeschhaven bestemmen altoos zelve den dag, op welken de Schapen van ieder distrikt geleverd moeten worden, waarby het gemeenlyk dus toegaat, dat de Schepen zodra mooglyk afgevaardigt worden en van daar zeilen konnen; waarom ook het Vee door den Koopman in het laatst van Augustus of het begin van September aangenomen wordt, maar geenzins om redenen, die men den Schryver gegeven heeft, naamlyk vermits als dan het gras door de naderende koude geel en krachtloos begint te worden, en het Vee mitsdien afneemt; want de *Yslanders* slachten voor zich zelve niet voor het midden van October, wanneer het Vee op zyn best is, en merklyk meerder sineer heeft, als 't geen in het laatst van Augustus geslacht wordt. De *Yslanders* slachten al het Vee voor de Kooplieden, en genieten den kop en het ingewand daar voor ten loon. Het Vleesch wordt door de bedienden van de Kompagnie ingezouten, en even als by ons in stukken gehakt. Hoeveel het Vee kost, kan uit de landtax gezien worden en behoeft hier ter plaatse niet gemeld. De Vellen van de grote menigte Schapen, die in de Vleeschhaven geslacht worden, bestrojen de *Yslanders* met Zout aan de Vleeschzyde en leggen dezelve met de Vleeschzyde tegens een, rollen dezelve te samen, en binden ze dustoe, op welke wyze zy taamlyk wel bewaart worden. Zodanige twee Vellen noemen zy een Bundt. Het Smeer smelt en bewaart men in Tonnen en halven Tonnen, en zendt het dus met de Schepen weg. De Kooplieden in de Vischhavens nemen al den goed gedroogden Visch, die van groten, klei-
nen

nen en middelbaren Dorfch en van Lengen toebereid is, volgens de taxe aan, gelyk ik te voren gezegt heb; doch wanneer van de laaftgenoemde foort niet veel gevangen wordt, wordt dezelve ook niet veel geveilt. In de Vifchhavens zowel als elders nemen zy ook een gedeelte Traan aan. De Wolle Waren vallen allermeest in de Vleefchhavens, offchoon ook een gedeelte van dezelve in andere havens geleverd wordt.

§. XCVII. In *Island* is geen ander geld gangbaar dan Specie-Van de Rekeningen, en hoe de betaling geschied. *Deenfche* Kronen. Alle rekeningen gefchieden volgens een zeker getal Viffchen, en dus ook de betaling; naamlyk een recht goede Vifch, op twee ponden gerekend, kost 2 Specie Schellingen, en dus maken 48 Viffchen een Specie-Ryksdaler. Een *Deenfche* Kroon geld volgens de landtax 30, en een halve Kroon 15 Viffchen; een halve Specie-Ryksdaler 24, en een vierde dito 12 viffchen; en dit is het geringfte kleingeld in *Island*. Op die wyze worden alle rekeningen naar het getal der Viffchen gericht, waar van 48 een Ryksdaler maken, byna gelyk by ons de Marken en Schellingen tot een Ryksdaler berekent worden. 't Geen in 't land geringer dan met 12 Viffen te betalen is, kan niet met Geld worden betaalt; maar gebruikt men als dan 't zy Viffchen *in natura*, of Tabak, waar van een El een Vifch geldt, en dus kan men Vifch en Tabak voor het klein geld in 't land rekenen. Nooit word in *Island* naar Lysponden gerekent, maar hun hoogfte gewicht noemen zy een Vette, makende 40 Viffchen of 80 ponden enderhalven by ons vyf Lysponden. Het naaftvolgende gewicht noemen zy een Fökrung, 't geen vyf Viffchen of 10 ponden is, en eindelyk hebben zy ponden, waar van twee een Vifch maken.

§. XCVIII. De gedrukte landtax toont alle uitgaande Van de Uitgaande Waren: Waren des lands; naamlyk gedroogde Viffchen, gezouten Lamsvleefch, enig Offchenvleefch, Boter, Traan, veel Smeer, Wolle Waren, bestaande in Wadmél, grove en fyne Hembdrokken, Kouffen en Handschoenen, ruwe Wol,

Wol, Schaaps- en Lams-vellen, Eyderdunen en Vederen. Weleer werd ook Zwavel uit *Island* gevoert, doch thans neemt men het niet meer aan. Dezen zyn de voornaamste Waren, die in het land vallen.

Van de Inkomende Waren. §. XCIX. De Waren, die de *Islanders* nodig hebben en in 't land gevoert worden, zyn niet waardig dat men dezelve alhier opnoemt, vermits zy in de gedrukte landtax te vinden zyn; doch hoewel de heer *Anderson* nochtans de voornaamste wil optellen, vergeet hy echter het Timmerhout, de Vischlynen, de Tabak, het Brood en de Hoefyzers. Vermits de handel aan eene Kompagnie verpacht is, volgt van zelve, dat die Waren maar alleen door de *Denen* met uitsluiting van alle Vreemdelingen ingebracht worden. 't Geen de *Islanders* ontfangen, betalen zy, zo veel zy kunnen, met hunne Waren, en het overige met de te vorengenoemde muntsoorten tot Visch gerekent.

Van Gewicht en Maten. §. C. Het Gewicht in *Island* komt geheel met de *Deensche* pondswyze overeen; doch wordt niet naar Ponden, Lysponden en Schipponden gelyk by ons, zo als te voren gezegt is, maar naar Ponden, Föringen en Vetten berekent, zulks 10 ponden een Föring, en 8 Föringen een' Vette, die 5 Lysponden by ons zyn, uitmaken. In het tegendeel is de maat der Elle iets korter, dan in *Denmarken* gebruikt wordt, en komt met de *Hamburgsche* Elle t'enemaal overeen. En in zo verre staat men toe, 't geen men den Schryver bericht heeft: dat alhier doorgaans alle Gewichten en Maten op den *Hamburgschen* voet ingericht zyn. Nadien nu het *Islandsche* Gewicht en de Maten met de *Hamburgsche* niet overeenstemt, behalven alleen in de maat der Elle, zo volgt ook niet, dat de *Hamburgers* den handel aldaar eerst recht gevestigt hebben; doch dat zy een tydlang op *Island* hebben gehandelt, is meer dan wel bekend, waarom zy dan ook de Broederschap der *Islandsvaarders* in *Hamburg* oprecheden. Insgelyks is het zeker, dat zy weleer onder den naam en titel van *Lorrendrayers*, die de Schryver den *Hollanders* geeft, aldaar handel

handel dreven. Doch dat thans de Kompagnie alle vreemde Natien zo weinig als de *Hamburgers* aldaar vergunt te handelen, is billyk; want vermits de Kompagnie jaarlyks een' zekere somme voor den handel derwaards betaalt, dien zy dan ook volgens 's Konings Octrooi hebben zoude, kan zy niet gedogen, dat anderen haar zouden ontnemen, 't geen haar toebehoort. Sedert de *Hollanders* voor enige Jaren twee Schepen in 't noorderdeel des lands in *Skagefiords Syffel* verloren, die geconfisqueert wierden, vermits zy contrabande Waren inhadden, en ook te voren 5 Schepen dooreen *Deensch* Oorlogschip genomen, naar *Copenhagen* gebragt en voor goeden prys verklaart waren, hebben, zo veel bekend is, gene vreemdelingen op *Ysland* gehandelt. Doch wanneer zulks ook alzo ware, bestaat hun handel geenzins in den beminden Brandewyn, gelyk voorgegeven wordt; want de Brandewyn, die de *Hollanders* aan boord hebben, valt den *Yslander* te duur, en die 'er de grootste liefhebbers van zyn, hebben gemeenlyk het minste vermogen, om dezelve te betalen; maar dat bericht moest noodwendig 'er onderlopen, om daar mede het vorige te bevestigen, dat jong en oud, Man en Vrouw zich het gantsche Jaar door in den Brandewyn misgaan; 't geen reeds te voren beantwoord is. De oorzaak, die men onzen Schryver opgegeven heeft, waarom den *Hollanders* niet belet kan worden op *Ysland* te handelen is: dat die loze lieden vermits de Amtman gene gewapende Schepen by der hand heeft, en der Kooplieden Schepen geen tyd hebben, op dezelve te passen, alle naar hun wil weten door te sluipen. Een ieder kan zeer wel begrypen, dat offchoon de Amtman een bewarend Vaartuig had, de kusten des lands, die volkomen 300 mylen in den omkring bevatten, daar mede zodanig niet bewaart zouden kunnen worden, dat geen vreemde Schepen aan de ene zyde aan land konden komen, terwyl dat Vaartuig aan de andere zyde des lands was; te meer daar zy daarenboven gedurende den gantschen Zomer slegts 4 of 6 mylen van het land liggen, om

te viffchen. Maar wanneer de Koopvaardyſchepenkommiſſie daartoe hadden, konden zy 'er wel oppaſſchen, vermits zy rondom het gantsche land varen, anderzins is het de poſt der Syffelmannen daarop acht te geven.

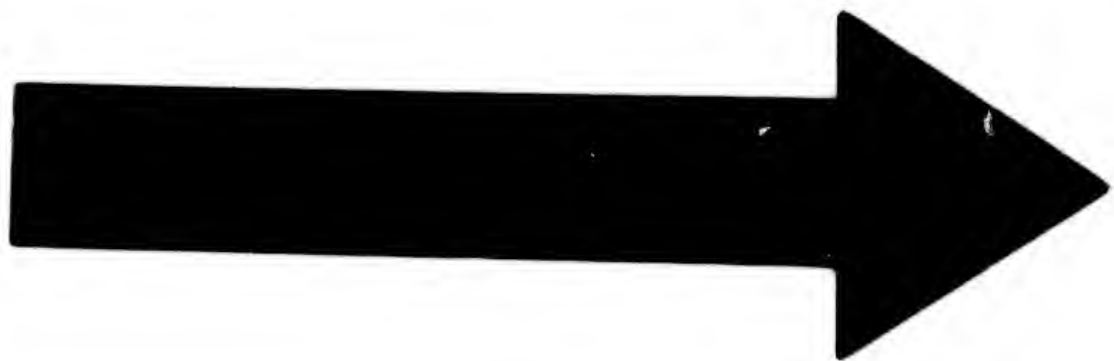
Van den
Gods-
dienſt. §. CI. Gelyk de Schryver zegt, wordt in *Yſland* enig en alleen de oeffening van de Euangelifchen Lutherschen Godsdienſt gedooft, en gene van een' andere belydenis aldaar gedult; doch ik verſta niet wat men met dit verder zeggen wil: *behalven dat enige weinigen, die uit Katholyke voorouders afſtammen, de een' en andere bygelovige gebruiken behouden, welke zy in het geheim oeffenen.* Moet ik dan niet geloven, dat alle de inwoonders zowel in *Yſland* als in *Denmarken* van Katholyke voorouders afſtammen? Ook is meer dan wel bekend, dat de uitroijing van den Katholyken Godsdienſt en het werk der Hervorming niet zonder bloedſtorting volbragt is, vermits het een voornamen en halfterrigen Biſſchop en zyn groten aanhang den kop koſtede. Hieruit zoude men byna moeten beſluiten, dat de inwoonders voor de Hervorming niet alle Katholyk, maar de meeften Heidenen geweest zyn, nadien ſlegts weinigen van Katholyke voorouders afſtammen. Echter is het genoeg bekend, dat *Yſland* zo yvrig Katholyk was, als enig land wezen kan; want aldaar bevonden zich Biſſchoppen, Prelaten en acht Monnikenkloofters, die de voortplanting van het geloof naauw genoeg in acht namen. Dat dan enigen heimlyk enige bygelovigheden als overblyffels van de Katholyke religie zouden oeffenen, daar van weet men niets, vermits thans op den Euangelifch Lutherschen, gelyk te voren op den Katholyken Godsdienſt naauwe acht geſlagen wordt. Onder den gemenen man in *Yſland* gaat zowel als in andere landen enig bygeloof in zwang; doch zulks ontſtaat niet uit de religie, en wanneer het daaruit ſpoot, moeft het denzelfden grond by allen hebben.

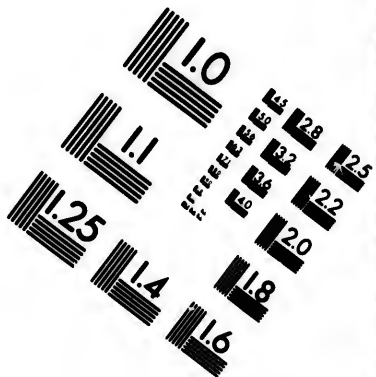
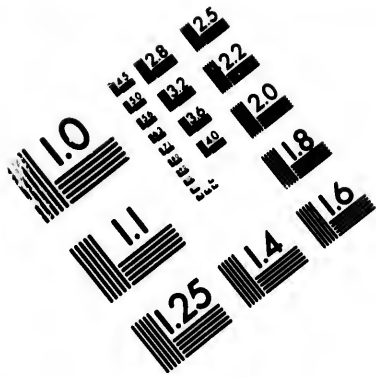
Van den
Geest-
lyken
ſtaat. §. CII. *Yſland* wordt in twee Biſdommen verdeelt, zodanig, dat drie vierdedelen des lands, naamlyk de oofterzui-

zuider-en wester vierde deelen onder den Bisschopsstoel van *Skelholts* en het noorder vierde deel alleen onder *Hoolum*, niet *Halar*, gelyk de heer *Anderson* schryft, gelegen zyn. By een ieder dier Bisschopszetels is een Latynsche School, met een Rector en Preceptor voorzien, welke Scholen jaarlyks jongelingen uitleveren, die by vervolg, wanneer zy zich verder op de studien toegelegt en blyken 'er van gegeven hebben, Predikanten in het land worden, zonder dat zy alvorens naar de Universiteit te *Copenhagen* behoeven te reizen. Nochtans reizen jaarlyks enige *Islanders* derwaards, worden Studenten by de Universiteit, en leggen zich op de Theologische en Regtsgeleerde studien, waarom zy ook voor de anderen, die niet gereist hebben, den voorrang genieten, nadien zy de beste beroepen in 't land bekomen, of ook tot Syffel- en Laugmannen bevordert worden. Men heeft den Schryver bericht, dat by iederen Bisschops-Zetel een' Boekdrukkery is, in welke nu en dan een geestelyk Boek in de landstale gedrukt wordt; doch nooit is meer dan ene Boekdrukkery in het land geweest, zynde een legaat van een voornamen Bisschop in *Hoolum* en weleer naar *Skelholt* gebragt; doch is thans weder in *Hoolum* in een zeer goeden staat. Aldaar worden niet nu en dan, maar gestadig geestlyke en ook andere nutte Boeken zowel als alle de Koninglyke ordonnantien in de landstale gedrukt. De inkomsten der Bisschoppen heeft men den Schryver naauwkeuriger en bestipter weten te berichten, dan de Bisschoppen zelve weten, en zyn dezelve jaarlyks tot 1200 Ryksdalers voor iederen bepaalt. Ten tyde der Hervorming in het land werdt een groot gedeelte der Katholyke goederen aan de Bisschopsstoelen gehegt, en de overige geseculariseerden behoren noch aan den Koning. De Bisschoppen administreeren alle de goederen, die aan hunnen Bisschopsstoel gehegt zyn, en ontrent 2000 Ryksdalers jaarlykse inkomsten bedragen konnen; doch waaruit de Bisschop den Rector, den Conrector en den Predikant van de Domkerk, die des Bisschops

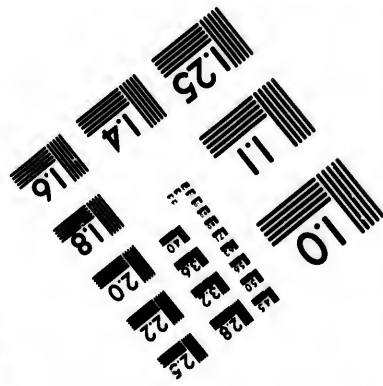
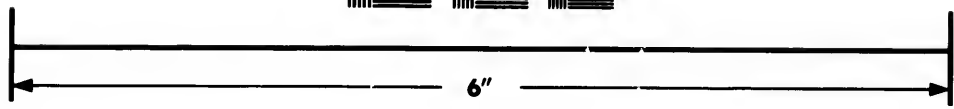
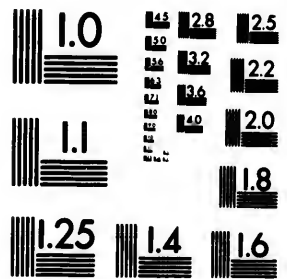
R

Vica-

**IMAGE EVALUATION
TEST TARGET (MT-3)**

**Photographic
Sciences
Corporation**

23 WEST MAIN STREET
WEBSTER, N.Y. 14580
(716) 872-4503

1.5 1.8
2.0 2.2
2.5 2.8
3.2 3.6
4.0 4.5

10
15
20
25
30

Vicaris in het prediken is, betaalt. Voorts geniet een zeker getal Scholieren van den Bisschop de Kost, Kamer en ook iets tot Klederen, en moet die Prelaat ook de Kerk en de gezamentlyke Gebouwen op 's Bisschopshof onderhouden; en wanneer dit alles betaalt is, is het overige het loon van den Bisschop, 't geen hy niet zeer nauwkeurig uitrekenen kan, vermits het ene Jaar het andere niet leert; doch echter kan hy zeker weten, geen 1200 Ryksdalers inkomsten te hebben, maar moet zich met veel minder vergenoegen. Dus blykt, waarin de inkomsten van den Bisschop bestaan, en dat hy dezelve niet uit den Bisschopsstoel ontfangt, waar aan een ieder Boer jaarlyks 10 Visschen levert. Een ieder man geeft den Koning een' jaarlyksche schatting, *Giestold* genaamt, en die gemeenlyk voor ieder op 10 Visschen belooft, en van dezelve heeft de Koning een gedeelte aan den Bisschopsstoel geschonken; Doch dit is geen Bisschopstol, en de Bisschop heeft denzelven ook niet van enig Boer in 't land; want op vele plaatsen is die tol geheel aan den Koning, en op andere plaatsen wordt dezelve door de Syffelmannen in plaats van door den Koning genoten, volgens een' zekere verpachting.

Even zo weinig kan men op de inkomsten der Predikanten een' vaste rekening maken, vermits dezelve niet in baren gelde bestaan, maar in landgoederen, die onder ieder Kerspel gelegen zyn; in een' zeke e recognitie van iedere Hoeve, en de beloningen, die zy van de gemeente voor zekere diensten bekomen. Enige Kerspels zyn zeer goed, enige middelmatig en weder enige zeer slegt of gering. Om de laatstgenoemden enigermaten te verbeteren, heeft de Koning een gedeelte zyner landgoederen aan de armste Kerspels in het stift *Skalbolt* geschonken, en doet onder die in Norderstift jaarlyks 100 Ryksdalers uitdeelen; weshalven het onwaar is, 't geen men den Schryver verhaalt heeft: *dat andere Predikanten ten hoogsten maar 100 Dalers bekomen; ja dat enigen onder dezelve zyn, die slegts 4 Dalers*
ter

ter bezolding genieten; want 'er zyn onderscheide Predikanten, die meer dan 100 zelfs wel tot 200 Ryksdalers inkomsten hebben, en de armsten genieten ten minsten 4 Ryksdalers alleen van 't geen de Koning daar by geschonken heeft. Van Visschen of enige andere tienden wordt aan de Predikanten niets gegeven, maar daarentegen genieten zy enige weinige onderstanden van een' iedere Hoeve, die 't zy *in natura* geleverd, of met geld betaald worden. Op het Westman-eiland alleen is in gebruik, dat de Leeraar een' soort van tiende van iederen Boot bekomt, die op de Vischvangst geweest is, en gelyk de onderrichter van den Schryver vele andere dingen over het gantsche land algemeen gemaakt heeft, die op het Westman-eiland geschieden, zo is ook alhier insgelyks geschied, als hy berichtte: *dat de geestlyken ook een aandeel aan de Vischtienden hebben, hoewel veelzins onderscheiden; en dat zy openige plaatsen 3 bskomen, op andere in iederen Boot, die om te Visschen uitloopt, twee loten; dat is zo veel als anderzins twee Vissers tot hun aandeel van de vangst ontfangen. Nadien vele arme Kerpsels op het land zyn, alwaar de Predikanten zo weinige inkomsten hebben, dat zy daar mede niet rond kunnen schieten, gebeurt het wel, dat een gedeelte van zodanige Predikanten mede de handen uitsteken, om Brood voor Vrouw en Kinderen te verdienen, en derhalven op de Vischvangst uitgaan; doch vermits zy maar zeer kleine gemeentens hebben, zo verzuimen zy niets daar mede, volgen daarin het voorbeeld van Paulus, die een veel groter gemeente en algemener beroep hadt, en echter, onaan gezien hy met zyner handen arbeid zyn Brood verdiende, een groot en sichtig Prediker was. Zulke arme Predikanten, die gedwongen zyn met hunnen handen arbeid hun Brood te verdienen, en ook rekenschap als Herders voor hunne gemeente geven zullen, wil ik zo onbarmhertig niet behandelen, mette zeggen: *dat bun daarin te minder bartheid wedervaart, vermits zy zich doch in andere dingen het Boerenvolk gelyk stellen, nadien zulks volgens het voorheen**

gezegde zo veel beduiden wil, als dat zy zich gelyk de andere Boeren in den Brandewyn bezoedelen en misgaan, zo als men welhaast hierna horen zal. Doch het is onbilyk, den zulken, die men niet kent, dus te veroordeelen: veel liever geloof ik, dat zy zo weinig als de beschaafde Boeren iets doen dat aanstootlyk is, en wil hun een' betere omstandigheid wenschen, om hun amt alleen te bekleden, dan iets onchristlyks van hun denken.

Vande
Kerken
in het
land.

§. CIII. Offchoon men de inwoonders doorgaans geen' ryke of gegoede lieden noemen kan, waar van 'er echter enigen zyn, gaat men nochtans te verre, met te zeggen, *dat de toestand der inwoonders kenbaar armoedig is.* Ik weet niet, noch kan het uit het boek van den heer Burgermeester *Anderfon* zien, waarom zy zo kenbaar armoedig zyn? want offchoon zy geen' prachtige Meubilen hebben, zich niet kostbaar kleden, noch lekker eten, volgt daaruit niet, dat zy zo armoedig zouden wezen; want men veeleer zouden moeten denken, dat zy liggende gelden hebben, nadien zy niets onnuts verspillen, en echter veeltyds geld van de Kooplieden voor hunne Waren bekomen, 't geen zy niet verteeren: en ik houde het gewislyk daar voor, dat niet zo veel noodlydende onder hen als onder ons zyn, vermits zy zeer weinig nodig hebben; behalven dat men de vermogenden aldaar zeer bereidwillig vindt, om de armen by te staan en te onderhouden, zulks dezen zelden noodlyden. Derhalven moet men den middelweg gaan, en offchoon zy alle geen Kapitalisten zyn, zyn zy ook alle tot geen bedelaars te maken, gelyk des Schryvers berichters gedaan hebben. Wanneer hun toestand al eens zo kenbaar armoedig was, kan men echter daaruit geen besluit opmaken, dat hunne Kerkgebouwen niet kostbaar kunnen zyn; want de meeste Kerken hebben merendeels aanzienlyke landgoederen en inkomsten, die haar in vroege en latere tyden toegelegt zyn, waar uit zy in een goeden stand gehouden kunnen worden, weshalven zy niet als Zwynstallen uitzien, waarnaar zy zouden moeten gelyken,

wan-

wanneer zy niets anders waren, dan de Huizen der inwoonders te voren beschreven zyn: want hier wordt gezegt: *de Kerken zyn op geen' andere wyzen, dan de gemene Huizen der Boeren gehouwt, naamlyk gedeeltelyk in de aarde gezonken, van opeen gestapelde rotsbrokken, met aarde en kalk verbonden, en met graszoden bedekt.* Die Kerken zyn zowel als hunne Huizen niet beneden in de aarde gebouwt, maar gelyk met of iets boven de aarde; de wanden zyn van steen, aarde en graszoden opgetrokken, gelyk te voren van de Huizen gezegt is. De daken zyn van binnen met planken op de sparren en van buiten met graszoden bekleed. Voorts zyn de Kerken van binnen rond en beschoten, en altoos enigzins breder en groter, dan hunne gemene Huizen, zulks men haar van dezelve onderkennen kan. *Zelden zyn zy groter, dan de gemene Bezoekkammers in onze landen en zo laag, dat een man, overeind staande, byna met zyn vingers aan het dak reiken kan, zegt de Schryver, en waarlyk kan dit van de meeste Kerken in Ysland gezegt worden; want het is natuurlyk en billyk, dat de Kerk naar de grote der gemeente is; zynde het bekend, dat de Hoeven op de meeste plaatsen taamlyk verre van een liggen; weshalven veeltys niet meer dan 7 of 8 tot 30 Hoeven tot ene Kerk behoren.* En nadien alle de lieden hunne Huizen niet op eenmaal verlaten kunnen, volgt daaruit, dat de gemeente tot iedere Kerk doorgaans niet groot en derhalven ook geen' grote Kerken nodig zyn. De oorzaak, waarom de inwoonders hunne Kerken zowel als Huizen niet zeer hoog bouwen, is niet de vele en hevige over het Eiland snorrende winden; maar het gebrek aan Timmerhout, Muurstenen en Kalk; want offchoon tot de beide laatstgenoemde soorten stoffen genoeg in 't land zyn, ontbreekt echter Brandhout, zonder't welk men Steen bakken noch Kalk branden kan. Offchoon, gelyk gezegt is, de Stormwinden geenzins de oorzaak zyn, dat de Kerken en Huizen niet hoger gebouwt worden, hebben nochtans de onderrichters van den heer *Anderfon* dat bericht met een

voorbeeld pogen te bevestigen, zeggende: *de Denen hebben het eens beproeft, en een hoog gebouw boven de aarde, op een' effe vlakke, naar de Deensche wyze, van metzelwerk opgetrokken; doch den volgenden Winter is het door de Stormwinden weder nedergevelt, en men genootzaakt geworden, naar lands gebruik op nieuw een' Kerk, gedeelselyk in de aarde gezonken en zeer laag, te bouwen.* Wie doch zoude na een zo stout verhaal anders kunnen geloven, dan dat het zich dus toegedragen hadt, daar men zelfs daar van hier een voorbeeld bybrengt? maar in der daad is zodanig een voorbeeld nooit voor handen geweest, en in *Ysland* wordt meer dan één gebouw gevonden, 't geen vele jaren gestaan heeft, en dus het tegendeel van het aangehaalt verhaal bewyft. Derhalven zal ik enige gebouwen bybrengen, die ik zelf gezien of van dezelve een' volkome en naauwkeurige beschryving bekomen heb, en van welke een ieder, die naar *Ysland* reift, onfeilbaar iets weten moet.

De Domkerk by den Bisschopsstoel te *Hoolum* is van muurstenen en hout, 49 ellen lang, 15 ellen breed en 18 of 20 ellen hoog; staat geenzins beneden in de aarde, maar iets boven den grond, op een' kleine hoogte, en heeft een kleinen houten Toren. Rondom het Choor staat noch een Grondmuur van kostbare gehouwen stenen opgetrokken, die voor 400 en meer jaren door een Bisschop gebouwt is, welke gezint was de gantsche Domkerk van muurstenen te doen opbouwen, doch gedurende dien arbeid overleed; en die grondmuur staat thans noch alzins stevig en vast. Het voornaamste Huis van den Bisschop in *Hoolum* is van eikenhout en muurwerk met een houten dak, zonder enige bekleding van aarde aan de zyden of aan het dak. Dat Huis is in *Coppenbage* getimmert, en sedert in *Ysland* op de plaats nedergezet door de Bisschop *Gudbrander* in den Jare 1576, welk Jaartal men noch in het houtwerk uitgehouwen ziet, en heeft dus byna 200 jaren onwrikbaar gestaan, hoewel het thans nieuwe grondslagen nodig heeft. De Domkerk by *Skalboet*, die ik zelf gezien heb, is van ge-

gelyken aart als te *Hoolum*, behalven den grondmuur rondom het Choor, en dat zy iets kleiner is; doch is echter zeer hoog, heeft een kleinen houten Toren met een klok, en dus boven menschen geheugen gestaan. Toen ik dezelve zag, vertoonde zy zich van verre als onze grote Kerken, vermits zy op een groot plyn staat. De Kerk by de Koningshoeve *Besssted*, die ik langer dan twee Jaren bezocht heb, is mede van steen en hout, en zyn de zyden en het dak met planken bekleed, 12 ellen lang en taamlyk hoog, zulks de Amtman een gesloten gestoelte boven de andere Stoelen recht over den Predikstoel heeft. De Huizen, tot *Besssted* behorende, zyn mede van steen en hout, en taamlyk hoog, nadien de Kamers van binnen de hoogte van $4\frac{1}{2}$ Elle bereiken. Van buiten zyn zy merendeels met planken bekleet, om te dichter en warmer te zyn; doch enige vakken zyn dusdanig niet bekleet: ook zag ik aan den muur, die noch daarenboven tegens het zuidwesten staat, van waar de meeste regen komt, dat de voegen tusschen de stenen zeer weinig uitgekalkt waren, offchoon dezelve in langen tyd niet toegestreken zyn. Daarenboven staat aldaar noch een oud Huis, twee verdiepingen hoog, waarin weleer den Amtman woonde, die nu noch zyn Komptoir op de bovenste verdieping houd, welk Huis gedeeltelyk op de noordsche manier met balken op balken en gedeeltelyk van steen en hout is, en een redelyk langen tyd, ten minste in het Jaar 1606 meer dan 80 jaren gestaan had, maar nu zeer vervallen is en hoognodig afgebroken behoort te worden. Vele andere Kerken in 't land zyn taamlyk hoog, en verscheiden schone Huizen van steen en hout met planken van buiten en binnen bekleed, en hebben zich in vele jaren zeer wel gehouden; voornaamlyk is zodanig een fraai gebouw op de *Deensche* wyze in *Thingöre* Klooster in *Hunnevatns-Syffel* opgericht, waar in een voornaam en wakker Syffelmann woond. En dus geloof ik, dat uit het bygebragte een ieder genoegzaam overtuigt zal kunnen worden, dat de Stormwinden niet beletten, zo goe-

de

de Huizen te bouwen als men begeert, 't zy van steen of hout; en dat derhalven de berichters van den heer *Anderson* onrecht gehad hebben, *Ysland* als een zo elendig land te omschryven, waarin zich de inwoonders niet anders behelpen konden, dan zowel hunne Kerken als Huizen in de aarde te begraven.

Gelyk men zich ten aanzien van de uitwendige gestalte en het aanzien der Kerken vergist heeft, is het ook niet beter met het inwendige van dezelve gegaan. Men verhaalt: *het binnenste komt met het buitenste volkomen overeen, en toont weinig of niet, 't geen naar een' Kerk gelykt*, waarover het best geoordeelt zal worden, als ik berichte, hoe de Kerken van binnen uitzien. Meest overal worden in de Kerken Autaren gevonden, waar van enige zeer fraai zyn; en voorname of vermogende inwoonders, welke die Kerken toebehoren, doen noch fraayer van *Coppenbagen* komen. Het' Autaar staat, gelyk by ons, tegens het oosten in de Kerk, en onder het zelve is niet zelden een kist gemaakt, waarin de Kerkfieradien en Ornamenten bewaart liggen, wanneer geen Godsdienst verricht word. De Doopplaats is ook zeer kenlyk in alle Kerken te zien, en dikwils met een tralywerk omgeven. Het Choor is door een hek van de Kerk afgescheiden, en heeft altoos een besloten gestoelte, dat tot een Biegtstoel gebruikt wordt, en waarin de Predikant zit, tot hy naar den Predikstoel gaat. De Predikstoel is in alle Kerken kenbaar en duidelyk te zien, en van aanzien als in onze Dorpskerken; zynde op verscheide plaatsen fraai beschildert en gebeeldhouwt. Ook worden meest overal Kerkenstoelen gevonden, ten minste aan de zyde daar de Vrouwspersonen zitten, en mede gelyk in onze Dorpskerken. Alle zyn zy meest van binnen beschoten. Niet zelden ziet men aan de zoldering een kleine metale Kerkkroon hangen of enig ander sieraad, als een Schip of iets diergelyks. Dus zyn alle Kerken van binnen gestelt; weshalven ik niet weet, wat iemand bewogen kan hebben, te zeggen: *dat weinig of niet in dezelveu zy, dat naar een'*

een' Kerk gelykt. Ik meen, dat wanneer men Autaar, Doopplaats, Predikstoel, Biegtstoel, Choor, Banken en Stoe- len duidelyk ziet en onderkent, men met goed recht zeggen kan, dat het een' Kerk gelykt, en zodanig is het daarmede in *Ysland* gelegen. Dit nu is 't, wat het binnen- ste aanzien der Kerken betreft, en wat een ieder in 't oog valt, wanneer geen Godsdienst gepleegt wordt.

Belangende de werktuigen en sieradien, dezelve zyn zo sierlyk en schoon, als in onze Dorpskerken en op verschei- de plaatsen noch fraaijer. Het Misgewaad is somtyds van Fluweel, of andere fraije Zydestoffen, en ook dikwils met een Crucifix van Goud of Zilver versierd. Op ver- scheidde plaatsen heeft men twee van dezelve, een gemeen en een fraaijer, om op hoge Feestdagen te gebruiken. Al- toos heeft men Ouwelshotels en Bekers van Zilver, dik- wils vergult; doch men vind dezelve in de armste Ker- ken ook wel van Tin. Mishembden en Autaarleden hebben zy van fraaije Zydestoffen met Zilver of Goude kanten omboort. Grote Metale Kandelaars staan doorgaans op alle Autaren, en op vele plaatsen ziet men goede Schilderyen in het Choor, behalven de Autaarstukken. Van de Dom- kerken wil ik niet spreken, die verscheidde schone en an- tieke dingen kunnen vertonen, welke wel waardig waren op andere plaatsen bewaart te worden, alwaar ook een' grote menigte van allerhande instrumenten en ornamenten van de Katholyke tyden overgebleven is.

Waarover men zich het meest geërgert heeft, en mits- dien van begrip geweest is, dat de *Yslandsche* Ker- ken niets hadden, 't geen na een Kerk gelykt, bestaat, zo ik meen, hier in: *dat hy, die het naast by een Kerk woont, en gemeenlyk enig opzicht over dat Gebouw heeft, ter beloning van zyne moeiten, zyn Kisten en Krameryen, gelyk men zegt, 'er in zet, op welke gedurende de Godsdienst de Gemeente zich, in plaats van Stoe- len, nederzet.* Gemeenlyk behoort hem, die by de Kerk woont, die Kerk zelve, en ontfangt hy hare inkom- sten waar van hy rekenschap geven en de Kerk in staat hou-

houden moet. Wanneer dan nu zodanig een of een ander, die by de Kerk woont, enige zyner Kisten 'er in zet, alwaar geen' Stoelen staan, of aan de andere zyde van de Kerk, op dat de Manspersonen 'er op zitten kunnen, 't geen echter niet op alle plaatsen geschied; of wanneer hy zelfs drogen en reine Waren ter bewaring op den grond in de Kerk legt, 't geen op enige plaatsen gebeurt, kan ik niet zien, dat zulks iets is, waar door de Kerk zodanig onteert zoude worden, dat zy daarom naar geen' Kerk geleck; want andere Krameryen als reine Kisten, vindt men nergens in enige Kerk. Maar wanneer ook de Kerken in *Ysland* zo slegt waren, en naar andere gewone Kerken niet geleden, gelyk voorgegeven wordt, hebben nochtans de goede lieden, die den Schryver dit berichteden, zo verstandig en christelyk willen wezen, dat zy be-lyden: *dat dit ligt genoeg konde zyn, wanneer men, gelyk van de eenvouwige slegte gesteltbeid der eerste Christenen, hier ook zeggen konde: HOUTE KERKEN, GOUDE PREDIKERS! en het hoofdoogmerk der Kerkenhuizen, naamlyk het onderwys en de wasdom het geloof en een Godzaligen wandel, daarin geoefent en geuert wierd.* Men ziet hier, dat de berichters van den Schryver zich de Kerken der *Yslanders* zo slegt niet zouden laten gevallen, wanneer zy maar recht gebruikt wierden; doch dat zulks naar hun gevoelen niet geschied, geven zy te kennen, wanneer zy den heer Burgermeester *Anderfon* zodanig een denkbeeld 'er van gegeven hebben, dat deze schryft: *doch het is te beklagen, dat het hier met geen dingen slegter, dan met het Christendom gestelt is.* En waarin zulks bestaat zal men in het volgende Artikel horen.

Van de gesteltnis der Predikanten. §. CIV. Het moeten zeer wel gestudeerde Schippers of Onderkooplieden geweest zyn, die den Schryver deze narichten gegeven hebben, vermits zy van de bekwaamheid der Predikanten oordeelen kunnen, en berichten: *dat de Geeslykheid, in 't algemeen gesproken, niets deugt; dat de meesten niets geleert hebben; zelden verder dan de Bisschoplyke Scho-*

Scholen komen, en naauwlyks het Latyn lezen kunnen. Hier heeft men een voorsmaak van 't geen volgen zal. Hier ziet men, dat niet van dezen of genen Predikant in 't byzonder, maar van de Geestlykheid in 't algemeen gesproken wordt. Offchoon het wel eens kan gebeuren, dat een slegt Prediker 'er onder is, zo wil ik zo onrechtmatig jegens de Bisschoppen niet zyn, dit te denken, veel minder de gantsche Geestlykheid zodanig en hierna noch veel erger te beschuldigen. Offchoon uit de Scholen in *Ysland* velen naar *Coppenbagen* reizen, die zich opentlyk en meest doorgaans met den grootsten lofin de Godgeleertheid doen examineeren, wil ik nochtans daaruit niet beweren, dat vele zeer bekwame en welgestudeerde Predikanten in 't land zyn; maar my alleen bepalen tot de zulken, die niet buiten 's lands zyn geweest, en op geen' andere dan de Bisschoplyke Scholen geleert hebben, gelyk zy door de berichtens van den Schryver worden genoemd, offchoon het wezentlyk Koninglyke Scholen zyn, die by de Bisschopshoeven gehouden worden. Onder dezen heb ik vele zeer wel gestudeerde en wakkere Predikers gevonden, die behalven wat tot de Theologie behoorde, in de latynsche Dichters en Schryvers ervaren waren, waarover ik my ten hoogsten verwonderen moest, en kan ik hier onder anderen zelfs den Bisschop van *Skalbolt* aanhalen, dien de Koning waardig vondt een zo hoogwichtig amt te bekleden, zonder op de Universteit te *Coppenbagen* gestudeert te hebben; doch dat zy alle even geleert zouden zyn, is niet te vermoeden; want men weet het oude spreekwoord: *Ex quolibet ligno non fit Mercurius*; dat alle Hout geen Timmerhout is: en dus gaat het zo wel by ons als elders. Maar doorgaans verstaan de *Yslandsche* Predikanten het Latyn en hunne Theologie zeer wel. Dus heb ik openbare Disputen en noch wel van Kofsters gehoord, die zy Jaarlyks in de tegenwoordigheid van den Proost en twee Predikanten of den Bisschop zelven, wanneer hy zo naby is, houden moeten, die zeer fraai waren, en waarin zy in het Latyn

een Theologifche Thesis verhandelden, die hun op gegeven was. Zyn de Koflers dus bekwaam, wat moet men dan van de bekwaamheid van de Predikanten oordeelen, en zich teffens overtuigen, dat de *Yslanders* zo flegt niet uit de Scholen komen.

Tot fchande der *Yslandsche* Predikers konde het reeds bygebragte genoeg wezen, naamlyk dat zy grote weetnieten en botmuilen zyn; doch daar by blyft het niet, maar word ook verhaalt: *dat zy daarenboven ten hoogften ongebonden, en aan den Brandewyn fchaamteloos en zonder mate verflaast zyn.* Dit bericht is fchaamteloos en zonder mate, nadien daar door de fchandelykte vlak, die immer gevonden kan worden, onfchuldig en onverdient den gantschen geestlyken ftand aangewreven word; en is dit den Predikanten niet alleen veel te na geiproken, maar ook den zulken, die het opzicht over hun hebben moeten, dewyl men moet vastftellen, dat zy zodanig een misdryf by de Predikanten dulden, en derhalven niet beter zyn, of geenzins zo fcherpziende als een Schipper of Onderkoopman, die flegts een paar maanden in 't land is, en nochtans gewaar worden kan, 't geen de Biffchoppen het gantsche Jaar door niet zien konnen. Niets is zekerer, dan dat in *Ysland* ene zo naauwkeurige oplettenheid byzonder over de Predikanten en voorts over alle de Kerklyke zaken is, dat geen de geringfte feil ongeftraft begaan kan worden. Wanneer een Predikant flegts een' kleine reize op een Zon- of Feeftdag doet, hoort men welhaaft, dat een Prooftgericht over hem verordent is. Ik haal alleen een' zo geringe zaak aan, op dat men daaruit van de grotere en gewichtigere zoude konnen oordeelen. Groter of ergerlyker misdryf kan dan door een Predikant niet begaan worden, zonder fufpenfie van zyn' bediening; en niet flegts een, maar meer worden nu en dan over geringe dingen ter verantwoording gefteft, zo dat het gewislyk niet wezen kan, dat enige Predikanten over Dronkenschap in den Brandewyn ongeftraft zouden blyven, 't geen enigen ondervonden hebben,

ben, en om die redenen hunne bediening moesten verlaten; weshalven onmooglyk waar kan zyn, 't geen verder gezegt wordt: *niet zelden komt de Predikant zo beschonken op den Predikstoel, dat by terstond 'er weder afklimt, en de Koster uit een Postil de Gemeente iets voorlezen moet. Menigmaal geraken de Leeraar en Toeboorders (want zodanige voorbeelden niet dan alzulke gevolgen hebben kunnen) voor de Predikatie met elkander in zulk een toestand, dat men den Godsdienst voor die reize moet uitstellen.* Deze verdichte Histori valt te meer als onwaarachtig in het oog, vermits het bericht word, dat diergelyke schandalen by den Godsdienst niet zelden, maar menigmaal geschieden. Wanneer iemand waagde, zulks eens te doen, sta ik borge, dat hy in zodanig een stand gestelt zoude worden, om het ten twedemaal niet weder te doen. Na dusdanig ene beschryving van de Predikanten in *Ysland* heeft men zich niet meer te verwonderen, dat in het vorig Artikel gezegt word: *dat het hier met geen dingen slegter dan met het Christendom gestelt is; want men moest immers verzekert zyn, dat wanneer het dus met de Predikanten geschapen stondt, de Gemeente niet beter en het derhalven in *Ysland* waarlyk zeer slegt gestelt zoude wezen.*

§. CV. *De Jeugd, zegt de Schryver voorts, wordt weinig, en slegts voor een korten tyd ter Schole gezonden, veeleer doorgaans door de Ouderen, zodra dezelve slegts een banden roeren kan, by zich behouden, en tot allerley Huis en anderen arbeid gebruikt.* Weinige plaatsen zyn in het land, alwaar gelegenheid is, dat zich een arm man kan nederzetten, om de Kinderen in het lezen en het Christendom te onderwyzen; weshalven gene ordentlyke Scholen zyn of kunnen wezen, want de Hoeven liggen, gelyk reeds te voren gezegt is, gemeenlyk zo verre van een, dat het onmooglyk zy, de Kinderen in een' School te samen te doen komen; daarentegen is een ieder Huis een School, nadien de Ouders, of een hunner Dienstboden, de Jeugd in het lezen en het Christendom onderwyzen. De Predikanten

bezoeken dezelve nu of dan, en zien hoeverre zy gevordert zyn; doen de Kinderen ook by zich komen, voornamlyk wanneer zy beginnen op te wassen, en de tyd nadert, om het Vormfel te ontfangen. Om die redenen worden de Kinderen steeds t'huis gehouden, en, 't geen pryslyk is, tot allerlei deugden gewent, byzonder wanneer de Ouderen zelve deugdzaam en vroom zyn. Doch vermits de Kinderen dus by hunne Ouderen t'huis gehouden worden, komen de berichters van den heer *Anderson* met een' klachte voor den dag: *dat door der Ouderen woest en beilloos voorbeeld de Kinderen tot een' godloze navolging verlokt en in den grond verdorven worden.* Ik kan niet begrypen, hoe men den *Islanderen* het Character van woeste menschen toeschryven kan? want zy zyn waarlyk niet minder dan de zodanigen, maar veeleer niet zo lustig, als zy zouden kunnen wezen. Men ziet daar van daaglyks voorbeelden aan de *Islanders*, die naar *Coppenbagen* komen. Derhalven leren de Kinderen geen wild- of woestheid van hunne Ouders, en worden gevolgelyk ook niet in den grond bedorven. *Het beilloos voorbeeld, waar door de Kinderen tot een' godloze navolging verlokt worden,* zoude mogelyk de dronkenschap zyn, gelyk men uit het voorgaande en volgende Artikel zien kan; doch nadien zulks bereids te voren wederlegt is, zal ik het zelve alhier niet herhalen; maar kan gewis verzekeren, dat de Kinderen deswegens geen nood hebben. Hoe slegt een onderwys nu die Kinderen ook bekomen, verhaalt men noch voorts het volgende: *wel is waar; dat zy wegens de vele gevaarlykbeden, die zy steeds op de Zee onderworpen zyn, reeds in het achtste of negende jaar ten Avondmaal gaan; doch met wat onderwys en voorbereiding is ligt te gissen.* De zelve verordening, die in *Denmarken* uitgegeven is, betreffende het onderwys der Kinderen in het Christendom en den weg ter Zaligheid, gelyk ook het Vormfel, wordt in *Island* mede bestipt in acht genomen; weshalven de bekende Catechismus van den heer Bisschop *Pontoppidans* in de *Islandsche* tale overgezet

zet is, en zowel by de Catechisatien in de Kerken 'alook wanneer anderzins de Predikanten de Jeugd onderwyzen en verhoren, gebruikt wordt; des ook niemand tot het Sacrament des Heiligen Avondmaals toegelaten wordt, ten zy hy alvorens wel onderwezen is. Waaruit dan volgt, dat niemand in zyn achtste of negende Jaar toegelaten wordt, vermits men in zodanig een ouderdom in *Island* niet meer dan in andere landen een volkomen nagedachten en kennis van Godlyke zaken vermoeden kan. De voorgewende noodwendigheid, waarom de Kinderen dus vroeg tot het Sacrament toegelaten zouden worden, naamlyk de vele gevaarlykheden, die zy steeds op de Zee onderworpen zyn, heeft geen plaats, vermits immers de Kinderen in die jonge Jaren geenzins den zwaren arbeid wederstaankonnen, om op Zee te roejen en te vissen, waar by zy niets kunnen uitrichten, alvorens zy enigermaten tot Jaren en krachten zyn gekomen, en men behoeft niet te denken, dat de *Islanders* zulke Reuzen zyn, dat hunne Kinderen reeds in hun achtste of negende Jaar den arbeid zouden kunnen weérstaan, die den Ouderen en sterkeren genoeg te doen geeft. Velen worden gevonden, bereids in enige Jaren krachten genoeg hadden, om mede op Zee te roejen en te vissen, en nochtans by gebrek van behoorlyk onderwys niet tot het Heilig Avondmaal toegelaten wierden, waaruit op te maken is, dat zy zo jong niet waren als voorgegeven wordt, noch ook zonder noodwendige en genoegzaam onderwyzing aangenomen.

§. CVI. Van de deugden der *Islanders* en wat men iets goeds aan hun zoude konne vinden, heeft men den heer Burgemeester *Anderson* geen woord weten te berichten; maar van hunne ondeugden stoffen tot een geheel Artikel kunnen opschoffelen, 't geen dus begint: *De gantsche hoop weet dus weinig van God en zyn gebod. De meesten zyn bygelovig, en zweren zo ligt, dat menig een geen zwaarigheid maakt voor een paar mark tegens zyn naaften bloedverwant een valschen Eed te doen. Zyn kyfachtig en boosachtig, wraakgierig, doorstopen*

Van de gebreken der Ouders.

pen loos, onmatig, geil en ontuchtig, bedrieglyk en diefsachtig. Wat doch kan schandelyker van een' Natie op den gantschen aardbodem gezegt worden? Want men zegt niet, dat de een' of de anderen met die ondeugden en boosheden behebt zyn, maar het is *de gantsche hoop*. Gewis, wanneer de *Yslanders* in hunne Religie en Christendom zo zeer vervallen waren, gelyk te voren van hun gezegt is, hadt men niet veel deugden van hun te vermoeden; doch nadien ik bewezen heb, dat het met het Christendom in *Ysland* zodanig niet toegaat, is het ook onmooglyk dat het Character van de Natie zo godloos en laakbaar zoude kunnen zyn. Ik geloof nooit, dat een' heidensche Natie in de Waereld doorgaans en algemeen zo afschuwlyk en boosaardig beschreven is; weshalven ik hope, dat niemand van de *Yslanders*, als Christenen, die niet eerst gisteren van het Heidendom bekeert zyn geworden, dus oordeelen zal. De vele *Yslandsche* Studenten en andere van die Natie, welke Jaarlyks naar *Denmarken* reizen, om het een of ander nut beroep te leren, kunnen ook ten levendigen bewyzen tegens dit zo schandelyk bericht van die Natie dienen; want zy doorgaans van alle de genen, die hun eerst leren kennen, een zo goed getuigenis hebben, dat zy hen ongaarne weder uit hunnen dienst ontslaan. Als een' oorzaak, waarom de *Yslanders* zo ondeugdzaam en laakbaar zyn, wordt het volgende bygebragt: *wat ondeugden kan men niet vermoeden van lieden, die toomloos, zonder uitwendige opzicht in de grootste ongebondenheid, in het wild en op de Zee, onder gestadige gelegenbeden, om ongemerkt en mitsdien straffeloos hunne begeerten te voldoen, leven, en daarenboven aan de vrugtbbaarste Moeaer van alle gebreken, de Dronkenschap, zo sterk gestadig en doorgaans verslaaft zyn? Zo weinig als de te voren opgerekende grote ondeugden den Yslanders doorgaans toegeschreven kunnen worden, zo weinig vinden ook deze oorzaken plaats; hoewel ik niet lochen, dat aldaar, gelyk in andere landen, enige zodanige menschen gevonden worden. De Yslanders hebben zo wel een gewisse*

wisse als andere Menschen, en zyn in den Christelyken Godsdienst opgevoed, weshalven zy niet toomloos zyn: ook ontbreekt hun de uiterlyke opzicht niet, nadien een' Overheid en Rechtsdwang in het land is; zulks zy, hoe overmatig boos, hunne begeerte niet ongemerkt en strafloos vervullen kunnen. Zo lange zy op Zee liggen visfen, kan niets kwaads onder hen bedreven worden, vermits zy 'er geen' aanleiding toe vinden; want zy hebben nooit Brandewyn by zich op Zee, maar alleen hunne Syre, gelyk ik te voren zeide, en een weinig Tabak, die de meesten gebruiken. Wanneer zy weder aan land komen, 't geen hier de *Wuste* genaamt word, zyn zy moede en uitgehongert; zulks zy niets meer verlangen, dan enige spyzen te kunnen bekomen. En wanneer ik ook volgens het denkbeeld redeneer, 't geen men den Schryver van het land gemaakt heeft, naamlyk dat aldaar een Amtman, 3 Laugmannen en 24 Syffelmannen zyn, die ieder een Dorp of klein gebied onder zich heeft, kan ik niet zeggen, dat de *Islanders* in 't wild leven, of dat zy geen uiterlyke opzicht hebben; ten ware men de Overheid even zo deugd-zame lieden maken wilde, als men de inwoonders afschildert heeft. Dat de inwoonders aan de dronkenschap niet verslaaft zyn, heb ik op zyn' plaats gezegt, toen ik beantwoordde, 't geen hun te voren onrechtmatig te last gelegd was, naamlyk dat Mannen en Vrouwen, jong en oud zich in den Brandewyn misgaan, en hun hier weder vinniger dan naar waarheid nagegeven wordt. Wanneer dan de vermeende oorzaken tot de grootste feilen en ondeugden, die de *Islanders* onderhevig zouden zyn, geen grond hebben, moet mendes te gewisser verzekert wezen, dat de zaak zelve ook zodanig niet is.

Het overige van dit Artikel zal ik slegts alleen bybrengen, zonder 'er over te redeneeren, vermits de *Islanders* daarin niet voornaamlyk aangetast worden. Die woorden luiden dus: *ik zweyge wat bywylen, om staatkundige redenen, door de vingeren gezien of alhier gedooft moet worden; 't geen*

my niet betaamt te beoordeelen. Ik zal maar alleen ene gebeurtenis bybrengen: voor weinig jaren, als het Eiland door een besmettelijke ziekte, of aanstekende dodelyke builen, byna uitgestorven was, gebeurde het, dat men, tot te spoediger wederbevolking van het zelve, vermits weinige uit andere landen des Konings een begeerte betuigden, derwaards over te gaan, de jonge dochters vergunde, haar vaderland met zes onechte kinderen, onbenadeelt hare Maagdelykeere, te vermeerderen. Doch nadien die goedwillige schepselen zich te gerieflyk en te ongebonden betoonden, zag de Overheid zich welhaast verplicht, hare schandelyken yver te beteugelen, en daar toe, zo ik het mag geloven, een straf, de misdaat gelykformig, doch die ik niet noemen durf, te gebruiken. Gelyk de Schryver over die byzonderheid niet heeft willen uitweiden, laat ik ook aan anderen over, het aangehaalde te critifeeren, vermits myne critique mooglyk te scherp zoude zyn, nadien ik christelyke redenen van Staat met een zo heidensche handelwyze niet overeen brengen kan. Dit zal ik maar alleen zeggen, dat dit voorval gebeurt zoude moeten zyn, toen de zogenaamde klevende doodlyke Pokjens in den Jare 1707 in het land grasseerden; maar vele 1000 Menschen, die ten dien tyde leefden, weten niet, dat zodanig een' zaak geschied is, als hier aangehaalt wordt, welke eindelyk gene verzekeering behoeft; want ik niet hope, dat iemand zo onchristelyk zal denken, dat het geschied zoude kunnen zyn.

Van
hunne
Huwelyks
plechtighe-
den.

§. CVII. Dit Artikel luidt dus: *hunne Huwelyken voltreken zy, volgens hunne gemoedsneigingen en toestand, met weinig plechtigheden.* Het gebeurt niet zelden, dat zowel, gelyk elders, gedwongen Huwelyken geschieden, en niet altoos volgens hunne neigingen; maar naar belang. Ook geschiedt het niet zelden, dat een Vader of naaste bloedverwant, om zekere redenen, tot het een of ander Huwelyk zyne toestemming weigert te geven; welke bewilliging in 'tland zo wel plechtig als elders vereischt wordt. Het is doorgaans het gebruik, dat de Predikant de Bruid van haren Vader, Moeder of dien, onderwelke zy staat, verzoekt; doch de
Huwlyks

Huwlyks plechtigheden zyn niet zeer groot, en noch minder het getal der Bruiloftsgasten, vermits de Huizen doorgaans klein zyn. 't Geen derhalven den Schryver desaan gaande bericht is, is in zo verre niet bezydende waarheid, naamlyk: *dat de Bruid en Bruidegom door de beiderzyds naaste Vrienden naar de Kerk gebragt, en aldaar door den Priester getrouwt worden*, maar het daarop volgende is des te onwaarachtiger en schandelyker bericht, wanneer gezegt word: *vervolgens treden deze drie naar het boven einde der Kerk, en zetten zich tegens den Wand, langs welken de Vrienden zich ter beide zyden stellen. De Bruid laat zich een Beker met Brandewyn geven (want gene byeenkomsten, veel minder een zo plechtige, door hen, zonder dat boven alles geschat bertsverbeugend vocht, gehouden worden) en brengt denzelven bare naaste nabuur toe, die zy teffens, door een haastige leging van den Beker, een aansporend voorbeeld geeft. De Bruidegom doet ook insgelyks aan zyne zyde, en dus gaat de Beker zo lang rond, als men denzelven in de hand, en zich zelven op de benen houden kan.* Dus worden de onware berichten van der Yslandereren dronkenschap in den Brandewyn, die zy by alle gelegenheden en ook zelfs in de Kerk oeffenen zouden, gestadig aangehaalt; doch men heeft voorzichtig gedaan, de Yslanders tegens den Wand in de Kerk te plaatsen, op dat zy door hunne dronkenschap zich niet zouden bezeeren. Het fraaiste in deze Histori is, dat zy zeer luchtig ter neder is gestelt, waar toe de berichters van den Schryver zeer goede gaven gehad hebben; doch jammer is 't, dat zy met de waarheid niet overeenstemt. Echter ware het niet te wenschen, dat deze en meer andere vertellingen wegens de Yslanders waar waren; want men hen dan niet onder de menschen behoort te rekenen, veelmin als Christenen aan te merken. De Bruidegom en Bruid worden gemeenlyk des Zondags in de Kerk voor het Altaar getrouwt, nz dat de Godsdienst volgens gewoonte begonnen is, en aleer de Predikant op den Predikstoel treedt, waarmede de gantsche plechtigheid in de Kerk volbragt en gee-

ne gelegenheid tot Brandewyn drinken is. Na het eindigen van den Godsdienst begeeft zich het jonge paar benevens de gasten naar het huis van de Bruiloft, alwaar zy naar hun vermogen en stand eten, drinken en met geoorlofde vrolykheden zich vermaken, als wanneer wel eens een teug Brandewyn genomen wordt, gelyk by ons, als gemene lieden Bruiloft houden. Muziek en dans is by hen in geen gebruik; maar een ieder gaat naar Huis, wanneer hunne matige maalyd een einde genomen heeft.

Of de *Yslan-* §. CVIII. Dat de *Yslanders* liefhebbers van enige soorten van Spelen zyn, kan met waarheid niet gezegt worden, *ders lief-* offchoon enigen van hun Schaken, en anderen met de Kaart *hebbers* spelen, by voorbeeld het by ons gebruiklyk *van het* *Styrnsfold* en *Schaak-* *Lanter*. 't Geen men bericht heeft: dat zy zich inzonderheid op het Schaakspel leggen, waarin zy, gelyk hunne deswegens beroemde voorvaderen, grote meesters zyn, kan in zoverre met waarheid gezegt worden, vermits onder hen het Schaakspel meerder, dan by ons, in gebruik is, en men nu en dan onder den gemenen man enigen vindt, die redelyk wel Schaken; doch dat zy thans daarin grote meesters zouden zyn, of 'er veel werk van maken, kan ik niet zeggen: maar het is te geloven en de *Yslanders* zyn zelve van gevoelen, dat hunne voorvaders dat Spel beter gespeelt hebben. De voornaamste oorzaak, waarom men hun die gave toegeschreven heeft, is gewis, op dat men teffens gelegenheid zoude kunnen hebben, om enigen der voorgaande lasteringen tegens hen te herhalen. Dus heeft men de oorzaak, waarom zy zo grote meesters in 't Schaakspel zyn, met deze woorden te kennen gegeven: *nadien zy, als de Vifchtyd voorby is, menige ledige uren en vele lange nachten hebben, doch niet gaarne meer, dan onvermydelyk vereifcht word, arbeiden.* De ledige uren, die de *Yslanders* ondertuffchen hebben, zyn in den Vifchtyd zelve, als wanneer vele menschen uit het noorden en oosten op de vifchrykste plaatsen byeen komen; en wanneer enige dagen invallen, dat zy wegens Storm niet ter Vifch-

Viſchvangst kunnen gaan, moeten zy enig tydverdrijf hebben, vermits zy dan niets kunnen verrichten. En dus kan het wel gebeuren, dat enigen met het Schaakſpel te dier gelegenheid den tyd verdryven. De lange nachten geven hun zo veel aanleiding niet, om op het Spel of andere verluſtigingen te denken; want wanneer zy niet ſla- pen, werdt hun altoos de een of andere arbeid aangewe- zen, nadien het tot des huiswaards voordeel niet zoude ſtrekken, wanneer zy ledig zaten. *Dat zy niet gaarne meer arbeiden, dan onvermydelyk vereiſcht word*, is reeds op zyn' plaats beantwoord en het tegendeel bewezen.

§. CIX. Men heeft den Schryver ſtoffe gegeven, zyn Van boek met een Artikel van het danſſen der *Yſlanders* te ver hunne meerderen, waarentrent ik geen woord anders weet te zeg manier gen, dan dat zy geheel niet danſſen. Ondertuſſchen heeft van het des Schryvers berichters behaagt, hem te vertellen: *dat danſſen, waur van zy grote liefhebbers zyn, op een ouwer- wetſche eenvoudige manier geſchiedt. dat Mannen en Vrouwen tegens malkanderen ſtaan huppelen en vallen, zonder van plaats te veranderen, by verwiffeling van het ene been op het ander enz.* Het geſchied wel dat de Kooplieden, om zich zelve en de *Yſlanders*, die by hen in de handelplaatsen arbeiden, te verluſtigen, dezelve eens byeen roepen, en voor hun op de Viool doen ſpelen, of hun iets te drinken geven, als wanneer zy zo goed zy kunnen omſpringen: maar anders danſſen zy niet; en hebben ook gene byzondere danſſen. Hun enigſt vergenoegen, wanneer zy by de een of andere gelegenheid onthaalt worden, beſtaat daarin, dat zy hun- ne oude *Yſlandſche* heldenliederen met luide kelen zingen, waar toe zy een' gantsche menigte en een' eige melodie hebben, die zeer plomp is, vermits zy niets van de muziek of enige instrumenten weten, behalven dat de een of ander, die een Viool by de *Denen* gezien heeft, iets dat na dezelve gelykt, hebben kan; doch niet te gebruiken weet.

§. CX. Ten aanzien van de Burgerlyke regering noemt Van de Schryver een *Amtman*, die zyne *Koninglyke Majesteit van* Burger- lyke re- Den-geering

Denmarken in Island heeft; doch gaat den voornaamsten Overheidsperfoon, dien de Koning over het land gestelt heeft, geheel voorby, naamlyk den Stifts-Amtman, die dikwils een hoog en aanzienlyk heer van stand en geboorte was, als een *Guldenslöwe*, *Guldensrone*, en de tegenwoordige Kamerheer Graaf *Rantzouw*. De Stifts-Hoofdman plag altoos in *Copenhagen* te resideeren, maar de Amtman op 's Koningshoeve *Besssted*. De aantekening van den Schryver wegens den Amtman behelst: *dat by geen Edelman is, maar slegts een Secretaris of ander verdienstig of gelieft bediende van een groot Minister van het Hof, welke dat aanzienlyk Amt uit gunste, of ter beloning van zyne getrouwe diensten verzogt heeft.* Die aantekening, zeg ik, is zonder grond, eerftelyk, om dat zy, die Amtmannen aldaar waren, zulke lieden niet geweest zyn, als zy hier beschreven worden, en ook om dat het den Koning zowel behagen kan, een Edelman ais een anderen daar toe te beroepen, die zulks alles als een' gunst moeten aanmerken. Voorts stemt het zeer weinig overeen met de narichten, die de Schryver van *Island* bekomen heeft, dat iemand als een' gunst zoude verzoeken, naar zodanig een *Klip* gezonden te worden, die zo hoog in de Noordzee ligt en alwaar woefte, boosaartige, schelmsche en diefsagtige menschen, aangemerkt de onmatige strenge koude, half in de aarde gegraven, gelyk als in *Zwyns Stallen* wonen; doch dewyl het een' dadelyke gunst is, tot Amtman aldaar benoemt te worden, kan men ook daaruit voor zeker besluiten, dat het land zo slegt niet gestelt moet zyn, als men het den heer Burgermeester *Anderfon* ten onrechte afgeschildert heeft. De Kooplieden en Schippers zyn jegens den Amtman zo goed geweest, dat zy zyn loon tot 400 Ryksdalers bepaalt hebben, offchoon zulks maar alleen Kronen zyn; ook hebben zy hem noch daarenboven aanzienlyker profyten toegelegd, dan een eerlyk man 'er maken kan, naamlyk meer dan eens zoveel wegens onzekere inkomsten. Buiten den Amtman houdt de Koning een Landvoogd over *Island*, die alle de Koninglyke

lyke lasten en inkomsten des lands heft, en van dezelve aan de Koninglyke Rentkamer rekening doet. Deze heeft tot nu toe terzelver plaatse gewoont, alwaar de Amtman woont, naamlyk op 's Konings Hoeve *Bessefted*, niet *Bestesiet*, gelyk men den Schryver gezegt heeft; doch heeft thans verlof verworven, om op *Widoe Klooster* te wonen. De mildadigheid, die men den Amtman in zyn loon en profyten bewyft, moet de landvoogt betalen, dien men slegts 200 Ryksdalers tot loon toelegt, daar de Koning hem tot hier toe zo goet als 350 Ryksdalers in Kronen gegeven heeft, die noch onlangs met 100 Ryksdalers vermeerdert zyn.

§. CXI. In dit Artikel vindt men zowel de Koninglyke inkomsten van het land, als ook hoe vele bedienden buiten den Amtman en Landvoogd in 't land zyn. Belangende de eerstgenoemden, dezelve zyn niet altoos even groot, weshalven ook daar van niets zekers gezegt kan worden, en voorts blykt, dat de zulken'er geen recht bescheid van geweten hebben, die den Schryver berichteden: *dat de Koning van enige landstrecken ook $\frac{1}{2}$ van de ingevoerde Vischtienden bekommt.* Te voren is reeds gezegt, dat geen' Vischtienden in het land geheven worden; doch de schattingen en tienden, die de Koning bekommt, worden volgens 's lands wyze in Visschen berekent. Alle de Koninglyke revenuen van dien aart, zowel als andere inkomsten, heffen de Syffelmannen, een ieder in zynen Syffel, volgens een' zekere verpachting naar een jaarlykse belasting, die de Landvoogd in 's Koning naam heft, en welke belasting zo gematigt is, dat de Syffelmannen daarby teffens hun loon voor hunne diensten hebben kunnen; doch nadien de Landvoogd altoos Syffelman in *Guldbringe-Syffel* is, alwaar hy woont en zyn loon als Landvoogd heeft, doet hy zyne Syffelrekeningen wegens de schattingen en andere belastingen aan de Koninglyke Rentkamer. De overige Koninglyke inkomsten bestaan in de Pacht-somme, die van de Kloosters en andere zyne Majesteit toebehoorende landeryen aan den Landvoogd aldaar te lande betaalt wordt. Het

Van de
andere
bedien-
den
des Ko-
nings in
't land.

be-

beloop van de inkomsten des Konings is gantsch anders, dan men den Schryver bericht heeft; doch 't geen tot de beschryving van het land niet eigentlyk behoort.

Men heeft bericht: *dat aldaar drie Loroven, Landrichters of Schouten zyn (Landsdommer by den Denen) waar van ieder zyn landstreek of amt heeft; maar nooit zyn wezentlyk meer dan twee Laugmannen geweest, van welke de een de zuider en ooster-vierdedeelen en de andere de noorder en wester vierde deelen van het land heeft, waarin zy, gelyk de Landsdommer by ons, Opperrichters zyn; maar nadien 'er dikwils een of meer Vice-Laugmannen zyn, kan zulks de berichters van den Schryver aanleiding gegeven hebben, in plaats van twee, drie Laugmannen te noemen en zich dus te vergiffen. En noch zyn bier 24 Sysslomen, zegt de Schryver, waar van ieder een Dorp of klein gebied onder zich heeft, dergelyken by de Denen Herreds Dommere genaamt worden. In Ysland zyn 18 Sysselen, onder welke Mule- en Skastefields Sysselen; oostwaards in het land, ieder twee Sysselmannen hebben, vermits zy groot en wyd uitgestrekt zyn. Dus zyn 20 Sysselmannen in Ysland, en daarenboven noch een op het Westman Eiland; waarom men de rekening niet hoger dan tot 21 Sysselmannen voor gantsch Ysland brengen kan. De ene Syffelman in Mule Syffel, die het zuider of middelste gedeelte van de Syffel heeft, heeft 15 Dingplaatsen, welken, wanneer hy dezelve op den vastgestelden tyd bezoekt, 't geen in de lente geschiedt, een' reize van volkomen 50 mylen vorderen. Hier uit blykt, wat een aanzienlyk Dorp of klein Gebied een Syffelman heeft. Van de Dorpen zal ik niet spreken, waar over een Syffelman in Ysland gestelt zoude zyn, vermits ik te voren ontvouwt heb, dat in dat Eiland gene Dorpen gevonden worden. De verrichting en het Amt van een Syffelman is het zelve als de Herreds-Schouten by ons, naamlyk zy zyn Onderrechters een ieder in zyn Syffel, en teffens een' soort van Schouten, vermits zy de Koninglyke Schattingen van den gemenen man volgens hunne verpachting heffen, waar van*
te

te voren gesproken is. Nadien zy gemeenlyk genoegzame inkomsten hebben, zyn zy ook aanzienlyke en vermogende lieden.

§. CXII. Hier worden drie Wetten aangehaalt *als bet* ^{Van} *Richtsnoer*, waarnaar in Ysland geoordeelt word. Het eerste is ^{hunner} *Wetten.* het oude *Islandsche Lowboek*, door den Koning *Magnus La-gebetter* uitgegeven, naar 't welk men zich, zo veel de Erfvolgingen, liggende Gronden en Stamgoederen betreft, richt. Wat de Erfdeelingen en Processen over Eigendommen en in 't algemeen het *myn en dyn* betreft, wordt volgens de gemelde oude *Islandsche Wetten* beoordeelt, doch 't geen de Schryver 'er byvoegt, en waarin, gelyk hy zegt, inzonderheid naar die Wetten geoordeelt wordt, naamlyk Stamgoederen, daar van weet men in *Island* niet het geringste. Aldaar is wel een' soort van Adels-ret, 't geen de Schryver mooglyk voor Stamgoederen genomen heeft; maar in de Processen neemt men tot de *Noorweegsche* wet de toevlucht. Vervolgens wordt het *Christina-Retten* bygebragt als het andere *Richtsnoer*, waarnaar in Geestlyke zaken geoordeelt wordt; doch 't geen also niet is, nadien het zelve t'enemaal is afgeschafft en daarop geen acht meer wordt geslagen, behalven ten aanzien van de Tienden, hoeveel en waar van dezelve gegeven moet worden. Voor 't overige wordt in alle geestlyke zaken naar het tweede Boek der *Noorweegsche* Wetten en verscheide Koninglyke Rescripten geoordeelt. Het derde *Richtsnoer*, waarnaar geoordeelt word, noemt de Schryver: *Stora Dommer* of *Richterboek*, 't geen door *Fredrik II.* bevestigt is; naar 't welke zowel als naar het *Louwboek* van *Christiaan V.* in de *Formalia* en misdaden gericht zoude worden. Door den naam *Storadommen* verleid, noemt de Schryver die *Ordonnantie* een *Richterboek*, ten blyke, dat hy 't zelve voor een *Louwboek* gehouden heeft, offchoon het niet anders dan een' *Ordonnantie* op twee bladen Papier in quarto is, die in den Jare 1564. door de beide *Islandsche* *Laugmannen* en 24 door hen daartoe benoemde *Mannen* is gemaakt en slegts

alleen de Bezwangerings-zaken en derzelve straffen betreft. Die Ordonnantie werdt in het volgende Jaar door den Koning *Fredrik II.* onder dato Lund 13. April 1565. bevestigd, en naardie Ordonnantie worden ook noch de Bezwangerings straffen ingericht. Dus is het gelegen met het *Storadommen*, door den Schryver Richterboek genaamt. In *formaliteiten* en misdaden wordt naar het eerste en zesde boek der *Noorweegsche* Wetten van den Koning *Christiaan V.* geoordeelt. Daarenboven hebben de *Yslanders* verscheide byzondere Rescripten en Ordonnantien, die met de hier voor genoemde te gelyk het Richtsnoer zyn, volgens welke in 't land geoordeelt wordt. Voorts is het naar waarheid, 't geen de Schryver verder zegt: *dat de Koning Fredrik IV. zekere ervaren Personen opgedragen heeft een nieuw Wetboek voor Ysland te ontwerpen*, welk Wetboek ook reeds voor enige Jaren naar *Denmarken* is gezonden.

Men heeft den Schryver doen zeggen: *dat naar alle vermoeden, hier te lande onder de ingezetenen weinig gewigtige Processen ontsiaan. Voor dezen heeft men de een of andere tusschen de Bisschoppen en Konings-Bailluwen gehad, die by hoger beroep onmiddelaar aan den Koning gebragt zyn.* Ik weet niet, waar mede de Bisschoppen en Landbailluwen des Schryvers berichtens vertoont kunnen hebben, dat zy dezelve als twistzuchtiger dan anderen in 't land aanmerkten. Ondertusschen is het zeker, dat meer dan genoeg processen ontsiaan, voornaamlyk van zodanig een aart, als in *Noorwegen Odels zaken* genaamt worden. De Citatien zyn by den gemenen man zo gemeen als op enige andere plaatsen, ja noch veel meer. Ik zoude niemand raden eens anders land te na te komen, of een Veestal of iets diergelyks op den grond te zetten, die zich een ander toeëigent; want hy welhaast een Citatie te verwachten zoude hebben. Offchoon twee naburen Velden hebben, die zich enige mylen wegs uitstrekken, geven zy nochtans nauwkeurig acht, dat geen van hun dezelve zonder bewilliging en voordeel van den andere zich ten nutte zoude maken. Somyds

tyds ontstaan gewichtige Processen, en heb ik voor de Laugtinnen en Opperrichter Processen zien voeren over beuzelingen, die geen Daler waardig waren, en dat noch door ryke lieden, waaruit hunne twistgierigheid blykt.

Nadien de Schryver met geen woord gedenkt wat Gerichten en Instantien in 't land zyn, en men uit het slot van dit Artikel byna zoude denken: *dat de zaken by Appel of hoger beroep onmiddelaar aan den Koning gebragt worden*; zal ik kortlyk melden, hoedanig het daarmede gelegen is. By de Syffelmannen van een ieder Syffel wordt een' zaak ter eerster instantie voor de Vierschaar, waar toe zy behoort, aangelegt; want een ieder Syffelman heeft vele Vierscharen onder zich, waartoe zekere Districten behoren, 't geen in acht genomen moet worden. Wanneer de zaak door den Syffelman gedecideert is, kan daar van aan het Lauggericht worden geappelleert, 't geen jaarlyks by *Oeperaar* gehouden wordt den 8 July en zo lange duurt als iets voorvalt. Ieder Laugman oordeelt zelf in de zaken, welke in zyn Laugdom voorvallen, en heeft 8 Laug gerichtsmannen tot byzitters. Daar van wordt aan het Oppergericht geappelleert, 't geen ten zelven tyde en ook op dezelfde plaats gehouden wordt, waarin de Amptman presideert en 't geen voorts uit den Laugman bestaat, wiens oordeel niet in verschil is, en uit zoveel Syffelmannen of des noods Laug gerichtsmannen, dat behalven den Amptman als praeses, 12 Personen daarin zyn. Dit gericht komt ten aanzien van de formaliteiten met het Opper-hofgericht in *Noorwegen* overeen, zodanig dat een onderrichter wegens weigering van het recht en in diergelyke toevallen lynrecht daarvoor geciteert kan worden. Van het Oppergericht wordt direct aan het hoogste gericht in *Coppenhagen* geappelleert, wanneer de zaken van het belang zyn, gelyk in de *Noorweegsche* Wetten voorgescreven is. In de Geestlyke zaken is het Prooftgericht, 't geen uit den Prooft en twee Assessoren bestaat; daar van wordt aan het Consistoriaal gericht geappelleert, 't geen

geen voor het Stift van *Skalholts* mede by *Oeperaar* op dezelfde tyden als de andere gericht en gehouden wordt, waarin de Amtman in den naam van den Stifts Amtman resideert, en de Bisschop met de Proosten en Predikanten Assessoren zyn. Dit Gericht wordt by *Hoolum-Stift* in den Herfst op een' *Hoeve Flugemyre* genaamt, 3 mylen wegs van *Hoolum* gehouden, werwaards de Amtman iemand zendt, om in zynen naam te verschynen. Van het Confistoriaal Gericht wordt ook lynrecht aan het hoogste Gericht in *Coppenbage* geappelleert. In die Geestlyke Vergaderingen word ook tefsens van al het gene gehandelt, wat tot het Geestlyke behoort, en de Pensioenen aan oude uitgediende Predikanten en de Predikants Weduwen uitgedeelt. Gene Advocaten zyn in 't land bestelt; maar moeten in iedere zaak door den Amtman op nieuw geconstitueert worden.

Van de
Dood-
straffen
en
Rechts-
plegin-
gen.

§ CXIII. Men heeft den Schryver bericht: *dat de executien beide in Halsstraffelyke en Burgerlyke zaken, door de onderrichters zelven verricht worden.* Dus maakt men de Syffelmannen tot Scherprichters, welk beroep, offchoon het eerlyk is, aldaar te lande nooit door een Syffelmannen verricht wordt. Men oeffent geen' andere doodstraf, dan met den Byl het Hoofd af te slaan, te Hangen, en de Vrouwen te Zakken, of in een Zak te verdrinken.

Besluit.

§ CXIV. Ten besluite wordt een Historie van een *Yslander* van 14 of 15 Jaren aangehaalt, dien een Koopman van daar mede gebragt hadt, en van welken een' party kromme sprongen vertelt worden, die hy gemaakt zoude hebben, toen hy naar *Hamburg* kwam, en de grote Huizen en andere dingen zag, dien hy te voren nooit gezien hadt, en ook dat men hem in een' Opera gebragt hadt, waarin onder anderen een grote Draak vertoont wierdt, uit wiens open kaken enige vermomde Duivels hervootsprongen enz., welke Historie maar alleen verhaalt wordt om te tonen, hoe die Menschen zich gedragen, wanneer zy in een ander gewest en genoegzaam in een' nieuwe Waereld komen. Wanneer men niet reeds gewoon was, alles ten kwaadsten te duiden, wat de *Yslanders* betreft, zou-

zoude men nooit hebben kunnen besluiten, dit van een Jongeling alleen ter beschaming van de *Yslanders* te verhalen. Is dan dat geval van een jongen *Yslander* van 14 of 15 Jaren zo zeldzaam, dat men daaruit kan besluiten, hoe dom de *Yslanders* zyn? Zoude zulks niet een anderen Knaap van zyn ouderdom wedervaren kunnen hebben, wanneer hy voor de eerstemaal in zulk een Schouwplaats der Waereld, gelyk *Hamburg* of in een' andere grote Stad gekomen, en aldaar in een' Opera gebragt was? Wanneer men een Boerenjongen uit het allerbeschaafste land genomen hadt, die nooit te voren uit zyn' Geboorteplaats geweest was, zoude hy zich niet even zo aangestelt hebben? Het is in *Coppenhagen* niet zeldzaam, dat wanneer een Boerejongen de eerstemaal in de Stad komt en op een Wagen rydt, hy met veel verwondering rondom ziet en alle de Huizen en wat hem anders bejegent, zodanig met een open mond beschouwt, dat hy byna buiten zich zelve vervoert wordt, en vergeet, wat hy te verrichten heeft. Om voor deze fraaije Historie niet schuldig te blyven, zal ik een' van dezelfde aart mede deelen. Men verhaalt, dat een Jongman uit *Jutland*, die door de Westpoort in *Coppenhagen* kwam ryden, onder het lange gewelf der Poort gekomen zynde, zyn hoed afnam en voor de ogen hieldt. Als nu een ander, die met hem op den Wagen zat, vroeg, wat zulks beduiden wilde, antwoorde hy, dat hy het Vader ons badt, nadien hy meende in een' Kerk te zyn, aangemerkt hy nooit als maar alleen in de Kerk zodanig een gewelf gezien hadt. Offchoon de eenvoudigheid van zodanig een Jongeling belagchens waardig is, kan ik echter niet geloven, dat een verstandig Man daarom de gantsche Jutsche Natie voor zot zoude houden, en derhalven kan het ook de *Yslandsche* Natie tot geen' domheid aangerekent worden, dat een *Yslander*, wanneer hy de eerstemaal de Waereld buiten *Ysland* beschouwt en hem zo vele ongewone dingen voorkomen, daarover verwondert staat. Voorts wordt toegestaan, dat de *Yslander*, van wien men die Hi-

storie bericht heeft, *en baast kundiger geworden was*, waaraan ook niet te twyffelen is. 't Geen verder van hem gezegt wordt, dat hy niet te bewegen was, in *Denmarken* te blyven, is alzo niet. Wel is waar, dat hy weder naar *Ysland* vertrok, na enige Jaren in *Coppenbagen* gediend te hebben, en gevolmagtigde wierdt by den Landvoogt; doch hy kwam sedert weder naar *Coppenbagen* en werdt bediende der Raadkamer, in welk amt hy voor enige Jaren wel bemiddelc overleden is. Dit is een' zo bekende zaak, dat men zelf zyn naam weet, die *Iver Gislefen* was. *En dit*, zegt de Schryver, *is alles, wat ik van Ysland heb kunnen zamenbrengen*, waar voor het publiek wylen den heer Burgermeester *Anderfon* veel dank schuldig is, want het dien heer niet ten kwaden geduid kan worden, dat de berichten, welke hy bekomen heeft, zo onwaar en ongegrond geweest zyn, hoewel hy daarmede aanleiding gegeven heeft tot het geen hy wenschte en nu geschiedt, naamlyk dat een ander, die meer kundigheid, gelegenheid en ledigen tyd hadt, zich de moeite gaf, het te vermeerderen en te verbeteren; want vermits ik my langer dan twee Jaren in *Ysland* opgehouden heb, hebben myne andere verrichtingen my tyd en gelegenheid overig gelaten, om 't geen den Schryver bericht en hem onwaar opgegeven was, na te zien, en derhalven het door hem uitgegevene te vermeerderen en te verbeteren. Gelyk de heer Schryver wenschte, zo hoop ik ook, dat dit den groten Schepper ter ere gedyen moge, vermits deszelfs weldaden jegens *Ysland*, die in het Boek van den heer *Anderfon* vermindert waren, in klarer dachligt gestelt worden, en dat den opmerkende myn arbeid tot onderricht en vergenoeging strekke, nadien hy door dit geschrift een recht begrip van *Ysland* verkrygen kan.

E I N D E.

N D.

was, waaraan
hem gezegt
arken te bly-
r naar *Island*
t te hebben,
och hy kwam
de der Raad-
vel bemiddelt
dat men zelf
dit, zegt de
en *zamenbren-*
urgermeester
heer niet ten
n, welke hy
geweest zyn,
t tot het geen
en ander, die
naadt, zich de
eteren; want
opgehouden
tyd en gele-
ryver bericht
en derhalven
te verbeteren.
ook, dat dit
mits deszelfs
den heer *An-*
estelt worden,
richt en verge-
ift een recht

